INSTITUTIONUM MEDICINAE PRACTICAE QUAS AUDITORIBUS...

Giovanni Battista Borsieri

BIBLIOTECA

PRATICA

MEDICO-CHIRURGICO-ANATOMICA

Classe Medica

MILANO

PER GLI EDITORI

M. DCCC. XXIX.

Non in humani profecto ingenii acumine sita est ars praestantissima, quam diligens, et accurata, et sagax notatio naturae, atque animadversio peperit; sed potius variis cujusque aetatis doctorum laboribus coacervata sapientia dicenda est, hominumque multorum mens in unum quasi collecta.

Baglivi. *De Praxi Medica*, *lib. I.*

INSTITUTIONUM
MEDICINAE PRACTICAE

QUAS
AUDITORIBUS SUIS PRAELEGEBAT

JO. BAPTISTA BURSERIUS
DE KANILFELD

VOLUMEN SECUNDUM

DE MORBIS EXANTHEMATICIS
FEBRILIBUS

RECUDI CURAVIT
PRAEFATA AUCTORIS BIOGRAPHIA
N. M. SORMANI
MEDICINAE UTRIUSQUE DOCTOR

MEDIOLANI
ET TYP. GASPARIS TRUFFI
M. DCCC. XXIX.

AD LECTOREM

HABES, amice Lector, hoc in volumine *exanthematicos morbos febriles*, quos videlicet peculiare quoddam exanthematis genus, plerumque febri coniunctum, constituit et designat, quosque ideo, quod nec febris eis essentialis, ut vocant, nec semper socia est, e febrium classe expungendos seorsumque pertractandos esse censuimus. Quinam vero isti potissimum sint mihi, proximus capitum indiculus mox declarabit (*), prout nempe eos ex innumeris prope humani corporis affectibus secrevi, inque unum veluti agmen coactos, suo quemque loco, persecutus sum atque explanandos suscepi. Tanta autem est inter ipsos convenientia affinitatisque coniunctio, qua una colligantur et consentiunt, ut statim cuique apertissimum fiat, non eos arbitratu nostro nec pro libito, sed propria natura insitaque similitudine inter se connecti et quodammodo cohaerere, ne *peticulis* quidem ipsis, quas alioquin hinc reiicere nuperi quidam

(*) Indiculum hunc in praesenti editione ad voluminis calcem reperies. E. N.

scriptores non dubitant, exceptis. In peticulari enim morbo eadem ferme omnia, quae in miliari, ita concurrunt, ut quam simillimi plane sint, atque adeo aut neutrum aut utrumque eorum huc spectare confitearis oporteat. Primum vero illud affirmari unquam nequit, cum nemo hodie vel leviter in medicina practica versatus, nisi is derideri et, ut ita dicam, exsibilari velit, negare amplius audeat, exanthema miliare primarium sive essentiale vere existere. Ergo, quoniam eadem est utriusque morbi ratio, nec differunt nisi exanthematis forma ac materia, sequitur, ut uterque inter exanthematicos morbos, de quibus hîc agimus, iure sibi locum vindicet. Quae res evidentius patebit, si primo capite, in quo generalia et singulorum communia enumerantur, perlecto, reliqua capita cuncta, sicuti disposita sunt, ordinate et sine praeiudicata opinione percurrere, eaque animi aequitate et intentione, qua decet, expendere te minime taedeat. Spero equidem, quo magis processeris, simulque omnia diligentius comparaveris, eo clarius tibi manifestum futurum esse, quam bene antecedentia a subsequentibus comprobentur, et quam apposite utraque adiutrices sibi mutuo manus porrigant. Novum prope opus, non dissimulo, auditoribus meis istud videbitur, cuius pauca tantum quasi semina in publicis praelectionibus spargere solebam, cum brevitas temporis, quo universa medicinae practicae moles comprehendenda erat, plura in laetam segetem effundere non sineret. Par igitur est, ut nunc de singulis hisce morbis ea ratione disseratur, qua in primo volumine febrium uni-

versam rationem exposuimus, id est copiose et quantum licuit accuratissime, undique, quae ad propositum facerent, conquisitis, et iudicio nostro qualicunque ubique in rebus dubiis aut controversis interiecto, quale videlicet aut ratio aut experientia nobis dictavit. Auctores, per quos aut profecimus, aut a quibus aliquid antea cognitum vel traditum est, in primis cum experientiae responderet, opportune et perhonorifice nominavimus; non quod inanem gloriolam ex eruditionis ostentatione, ut moris est, captare voluerimus, sed, ut quisque continuo intelligeret, quaecunque a nobis aut praecipiuntur aut probantur, non nostra tantum sententia ac fide inniti, verum ab aliis etiam praestantissimis viris iamdiu praecognita plerumque esse, aut si nova, quinam ea nuper testata fecerint atque animadverterint. Turpe enim et ingenuo honestoque homine indignum putavimus eorum insistere vestigiis, qui, ut omnia scire et observasse per se ipsi videantur, quidquid scribunt, e proprio quasi penu desumptum efferunt, nullius unquam, a quo acceperint, mentionem facientes; propterea quod, si, quantum aliis debent, grati testificentur, vix aliquid de suo sibi relinqui sentiant. Itaque neminem merito honore, contra quam vulgo fieri consuevit, privavimus, aequissimum rati, neque recentiores sua laude in his, ut ait C. Celsus, quae repererunt vel recte secuti sunt, fraudare; et contra quae apud antiquiores posita inveniuntur, reddere auctoribus suis fideliter et sine invidia. Exemplis subinde res illustravimus tam nostris, quam alienis, nec praetermissae inter-

dam sunt observationes quorumdam prope singulares, et quandoque rarissimae, indicatis semper earum scriptoribus, ut, quos penes fides sit, non ignorares. Nec, quia rarius quaedam eveniunt et a paucissimis notata sunt, praetereunda ea esse existimavimus. Quis enim omnia unus aut videre potuit, aut comperisse sibi persuadeat in tanta naturalium rerum immensitate et medicinae amplitudine? Annotationibus vero, quas crebras et interdum non breves ad calcem quarumdam paragraphorum adieci, ea comprehensa sunt, quae aut veritates minus notas aut leviter duntaxat in textu indicatas confirmare, aut opinionum commenta diluere, aut quaestiones controversiasque, quibus ars implicatur, enodare ac definire apta visa sunt. Demum, ne quidquam commodo discentium deficeret, illud etiam curavimus, ut insigniores de quovis peculiari morbo tractatus, quos consulere ad ampliorem eruditionem possent, identidem et passim commemorati non laterent. Pauca haec erant, de quibus te monitum, antequam legeres, volebam.

JO. BAPT. BURSERII

ORATIO

DE RETARDATA MEDICINAE PRACTICAE PERFECTIONE

HABITA

IN C. R. TICINENSI ARCHIGYMNASIO

I. Cal. Jun. Ann. MDCCLXX.

quum tradendae practicae medicinae munus publice auspicatus fuit.

Si qua est inter ingenuas bonasque disciplinas, quae nostra hac florentissima aetate, in hac summa omnium pene litterarum luce, de cognitionum amplitudine, rerum inventarum praestantia, et praeclaris doctissimorum hominum monumentis gloriari supra ceteras possit, ea profecto videtur esse medicina. Discussis namque veteris ignorantiae tenebris, diligentius humani corporis fabricam rimata, cuiuscumque vel minimae partis texturam, nexum, ordinem, munus detexit, ac pene sub oculis posuit, ad difficiliora quaeque aditum patefecit, in secretiora penetravit, uno verbo nihil pene intactum, in quo posteri desuda-

1*

rent, nihil incompertum reliquit. Et ut omnia in unum contraham, tot obscura, tot olim ignota mirifice enucleavit, ut veriorem perfectioremque, quam alias unquam, humani corporis physiologiam nos modo habere, exploratissimum sit. Multa praeterea ex mechanicis, staticis, hydrostaticis et opticis mutuata, sua pomoeria quaquaversum dilatavit; chemiam et rem herbariam in sua iura traduxit, universamque naturae scientiam diuturna observatione innumerisque periclitationibus ita locupletavit, ut si physicam a medicina sanitati quodammodo restitutam dixeris, nihil verius, nihil gloriosius, nihil dignius de ea affirmare possis. Quae ita quum sint, mirari satis non queo post tot labores, post tot egregia facta, eam tamen medicinae partem, quae in cognoscendis curandisque morbis tota versatur, quaeque vulgo practica dicitur, solam turpissime iacuisse dissidiis atque altercationibus laceratam, incertoque adeo nutantem pede, ut vix quidquam habeat, quod ei maiores illi nostri, etiamsi plane ubique locorum despecti abiectique invidere ullo modo debeant. Quod artis infortunium animo pervolventi mihi, variasque eius causas investiganti, tandem venit in mentem, non in eius difficilem tantum obscuramque naturam, non in humanae tantum machinae fragilem fluxamque constructionem, aut in nova morborum genera, aut in corruptos saeculi mores, sed potissimum in medicos ipsos culpam esse transferendam. Hi enim posthabita Hippocratica methodo, nimio studio, nimia indagandi sciendique cupiditate, nimio (quis cre-

dat?) veritatis amore illecti, per invia deviaque vagantes a recto tramite quam diutissime aberrarunt; dumque omnem operam curamque omnem in augenda perficiendaque medicina impenderent, plurimisque inventis eam revera exornarent, usum interea exercitationemque vel penitus neglexerunt, vel tantum primoribus labris delibarunt. Videtis modo, auditores, quo evasura sit mea haec oratio: causas nimirum expendet non quidem omnes, praecipuas tamen, quibus illa tam lente ad absolutionem perfectionemque processerit. Quod onus, adolescentes optimi, vestra in primis causa suscepi, scilicet ut in addiscenda salutari arte alienis edocti erroribus ea caveatis, quae vos deflexos transversosque agere possunt, non sine magno vestrum et rei publicae detrimento. Qua de re quum initio mecum cogitarem, refugiebam equidem tanti operis magnitudinem, veritus, ne id mihi contingeret, quod sophistae cuidam apud Annibalem de disciplina militari temere disserenti contigisse legimus, si homo exterus, et quum a ceteris rebus tenuissime instructus, tum in hoc genere vere nullus, coram eruditissimis viris, clarissimisque medicinae professoribus de hac ipsa ad dicendum aggrederer. At iam semel altum ingresso, quaecunque procella me exceptura sit, audacter velis remisque contendendum est. Id solum, antequam ulterius provehar, a vobis etiam atque etiam peto, ut, quum quidquid spei superest, in vestra humanitate situm videatur, tenuitatem meam vestra gratia et silentio sustineatis, ut his veluti secundis ventis afflatus ad por-

tum, quem mihi proposui, facilius assequendum possim emergere.

Quamdiu medendi ars inter tabellas, quae in salutarium numinum delubris appendebantur, consistere non erubuit, historiamque tum noxarum, tum auxiliorum per repetita pericula ad Hippocratis exemplum assidue sectata est, mirum in modum non ita longo temporis tractu incrementum accepit, posuitque firmissima fundamenta, quibus deinceps et utilissima esset, et apud omnes in summa veneratione haberetur. Simul ac vero molesto observationum taedio affecti homines, vel philosophorum decepti illecebris subtiliores de rerum natura cogitationes, quasi sine iis trunca et debilis esset, eidem immiscere coeperunt; tunc speciosiori quidem, grandiorique veluti passu incedere visa est, sed ad morbos internoscendos fugandosque non aptior, non instructior, non expeditior. Revocate, quaeso, in mentem, ut multa alia missa faciam, incredibilem illam, et summopere deplorandam animi coecitatem, qua medici a Neronis temporibus usque ad sanguinis circuitum ab Harveio luculentius descriptum tam longum annorum intervallum inaniter perdiderunt. Nostis, ut opinor, interminabiles eorum quaestiunculas, dimicationes et praelia acerrima *de elementis, de quatuor primis qualitatibus, de spiritibus, de facultatibus causisque occultis, de calido innato, de humido radicali, de putredine* aliisque sexcentis ineptiis, quibus se totos dederunt. Nostis praeterea, quantum studii serviliter adhibuerint in explicandis, interpretandis propugnandisque fere solius Galeni sententiis, per-

petuo, quod stultissimum fuit, in magistri verba iurantes, et ab eo nec latum unguem per tot saecula discedere ausi, aut aliquid aggredi, aut docere quod eius praeceptis opinionibusque non responderet; quasi piaculum esset ipsam naturam audire, propriamque rationem atque experientiam consulere. Quod quum ego mente revolvo, nullo modo assequi possum, qui fieri potuerit, ut omnes ii, qui per adeo magnum temporis spatium medicinae se devoverunt, more pecudum alter alterum subsequerentur, et tamdiu in re perspicua dilucidaque turpiter caecutirent. Quod si eorum plerique, quum ingenio plurimum valerent, excusso servitutis iugo, relictisque ineptissimis contentionibus, quibus artem difficiliorem obscurioremque faciebant, se ad eam solidioribus observationibus experimentisque illustrandam convertissent, nunc forte non esset nobis dolendum, practicam medicinam sero nimis adolevisse.

Ad haec, quominus ea progrederetur, impedimentum quoddam aliud accessit, illorum nimirum culpa, qui sub Paracelsi Helmontiique vexillis militantes chemiam in primis excolendam susceperunt. Hi enim cum Galenicam sectam prope iam collabentem penitus delere conarentur, novae condendae doctrinae novaeque medendi rationi studuerunt, inanes vocum barbararum sonos invehentes, ac inaudito loquendi genere rerum causas effectusque explicantes. Ab his Sylviana et Tacheniana de *acido* et *alkali* profluxit hypothesis, qua morbi omnes ex eorum alterutro proficisci dicebantur. Quicunque igitur duo illa noverat, quod commo-

dissimum profecto erat, noverat etiam facillime morborum originem, imo ipsa instrumenta, quibus ii profligandi tollendique essent, dummodo id unum memoria tenerent, *acida alkalicis, alkalica acidis* esse oppugnanda. In his fere omnes, quos saeculi proxime exacti finis initiumque subsequentis protulit, unanimi conquieverunt consensu. At quot somnia, quot non fabellas hi confinxerunt? Certe vix ullibi plus deliriorum reperias. Paracelsus, ut neminem fugit, usu remedii cuiusdam arcani annos Nestoreos sibi aliisque promisit. Helmontius liquorem ex immortali cedro Libani se elicere iactavit admirandae adeo virtutis, ut quisquis eo uteretur, sordibus quibusque detersis, instauratisque veteribus succis in saecula viveret. Buthleri vero tanta fuit temeritas, ut lapide suo ad summum linguae apicem admoto quoscunque licet conclamatissimos morbos se posse fugare non dubitarit. Nec defuit inter eos impudentissimus Artephius, qui suo electro vitales de iuvenilibus corporibus spiritus in se trahere, sicque vivida floridaque se frui dixit iuventa. Sed magni hi promissores, hi invictissimi athletae, quid tandem tanto dignum tulerunt hiatu? Nihil profecto! Annos enim vix ipsi vixerunt, quos ceteri vivunt mortales, nec firma semper, nec integra valetudine. Quin imo Helmontius ille, quem modo memoravimus, ille Helmontius, qui liquorem ex immortali cedro Libani possidebat, pleuritide correptus, neglecta sanguinis missione, ne praeiudicatae de causa morborum efficiente opinioni deesset, sibi potius defuit, contrariaeque sententiae ac naturae ante

tempus concessit. Nec prosperiori in medicina facienda sunt usi fortuna reliqui chemiae antesignani, si paucos ex sanioribus excipias, qui, licet huius artis studiosissimi, prudentissime tamen caverunt, ne communibus sociorum deliramentis abrepti in eosdem scopulos syrtesque easdem impingerent. Quid igitur, quaeso, Paracelsi Helmontiique discipuli, dum pro rationibus nugas, pro veris falsas causas et monstruosas medendi indicant vias, quid, inquam, in medicinae practicae commodum augmentumque praestiterunt? Quam autem practica medicina ex eorum studiis sibi non fecit accessionem, videamus modo, an aliunde eam consecuta sit auspicatius.

Post hos alius et quidem illustrior nobiliorque medicorum ordo occurrit, qui se physicomathematicos superbe appellant. Eius primores novam theoreticen, quam mechanicam dixere, concinnarunt, quantitatis, configurationis motusque legibus accommodatam, eamque ad mathematicam certitudinem modis omnibus elevare studuerunt, ac si universa medicina ad idearum abstractarum contemplationem, ad machinamentorum rationem et motum facta esset atque instituta. Hi quippe ratiocinationes tum e philosophiae, tum e matheseos sinu petitas adhibebant ad causas secundae atque adversae valetudinis, ad morborum et medicaminum vires explicandas demonstrandasque; nec aliter humani corporis actiones functionesque quum integras tum labefactatas evolvi posse contendebant, quam per geometrica et mechanica theoremata, ratione a machinis staticis, hydraulicis

et pneumaticis ubique ducta. Sed, quod eorum pace dictum velim, minime ipsi sensere, nec Democritica corpuscula, nec Cartesiana elementa, nec quaecunque alia philosophorum recentiorum cogitata, nec machinarum exempla, nec abstracta geometrarum argumenta ad imitandum corporis humani ingenium opificiumque sufficere, nullamque proportionem haberi posse inter simplex et immutabile machinamentum, et compositum variationibusque vehementer obnoxium, inter inanimum et anima praeditum, inter arte confectum et natura conditum, si comparentur invicem conferanturque. Ob rerum pugnantium summum discrimen, atque imparem artificis sapientiam eiusmodi comparatio alienissima est, et plurimorum errorum causa ac uberrima scaturigo. Praeterea quae humani corporis structura, quae conformatio, quae partium connexio, quaeque generaliores eius affectiones sint, scire quidem leviter et superficie tenus licet; penitus vero et quo peculiari modo ista absolute se habeant, ut in machinis arte factis perspicimus, cognoscere fortasse non licet. Possunt quoque impellentes partium solidarum vires ac fluidarum per vasa proiectiones innotescere, sed mechanico more definiri, atque ad constitutas statices ac hydraulices leges adamussim revocari, ni fallor, non possunt. Conati quidem sunt summi viri accuratissime dimetiri, et initis rationibus enuntiare cordis momentum, vasorum numerum capacitatemque, eorum singularia lumina, item sanguinis quantitatem, secretionum summam, animalium spirituum humorumque cir-

cumeuntium velocitatem, mutuas horum omnium relationes et reliqua; sed quanta (proh Dii Immortales) sententiarum varietate, quanto inter ipsos supputantes certamine! Nonne quum musculorum duntaxat potentias statuere librareque volunt, enormi iudiciorum discrepantia vel inviti fatentur, irritos esse quoscunque eorum conatus, modumque humanae intelligentiae certis quibusdam finibus circumscribi, quos ultra progredi nimia sensuum et mentis nostrae hebetudine vetamur? Quis unquam liquorum motus inconspicuos et mensurae impatientes, quis eorum discrimina et vicissitudines in tot diversisque canalibus, quis eorum mixtiones, pugnas, dissolutiones variosque a naturae statu recedendi modos mechanice definiverit? Non inficior tamen, complures vitae animalisque oeconomiae actiones functionesque mechanicis legibus et subiici posse, et ad earum modulos temperari. At possuntne omnes et totae et universae ad easdem referri? An non humano corpori facultates insunt, et vires a mechanicis prorsus distinctae, diversaque ratione agentes, partim a veteribus obscure adumbratae, partim a novissimis naturae scrutatoribus detectae ac descriptae? Quae omnia sunt ita veritati consentanea, ut quibusdam nostrae aetatis celeberrimis scriptoribus in causa fuerint, cur non solum medicorum, qui mechanicen ubique ostentant, carpserint communiora theoremata, verum etiam multa, quae iuvenes mathematicis instituti disciplinis docuerant, aetate provecti, maturiorique iudicio cumulati, uti falsa et inania miro docilitatis exem-

plo repudiarint. Hic vero animus non est mihi mechanicorum dogmata refellere, aut quid emolumenti, quid damni in universam medicinam intulerint, disquirere. Illud tantum nostri interest quam maxime, an *praxim medicam*, quantum sibi tribuunt arrogantque, perpoliverint, auxerint, amplificarint? Magna, fateor, sunt sane eorum in ipsam merita, sed multo maiora aedepol fuissent, si minus speculationibus, subtilitatibus, nimioque cuncta supputandi furori indulsissent, neque iis naturam subesse, novisque decretis quasi obligare pro arbitrio voluissent. Quibus in rebus quum pene toti demergerentur, naturae imperium dedignati, vel experientiae necessitatem obliti sunt, vel alienis distenti curis quam longissime a veri specie sic defecerunt, ut medicus ille habitus, qui usu tantum et exercitatione acquiritur, et quae inde emanat medendi dexteritas, plerumque in iis desideraretur. Hinc passim de medicis nimium mathesi addictis non infrequentes querelae; hinc infelicium curationum ab eis saepe data specimina. Bellinius, Keilius, Pitcarnius, Michelottus et reliqui quam sublimes, quam acuti geometrae! quam mathematicis studiis illustres! Utinam vero fama rerum apud aegros gestarum, et strenui medici gloria aeque clari, aeque suspiciendi. Quid? theoremata praeceptaque artis ab iis tradita interdum adeo sunt labantia, ut non sine ingenti aegrotantium discrimine se illis concredere tiro possit. Quis hodie, ut nonnulla tantum attingam, post tot Quesnaei et Placentini invicta argumenta, post tot Senacii atque Hallerii facta in vivis pericula, velit ho-

die, si mittendi sanguinis occasio inciderit; veteribus illis hydraulicis *revulsionis* et *derivationis* praeceptis, ut olim, adamussim se submittere et accommodare? Quis non reformidet Pitcarnium, venam toties in variolis esse incidendam, donec febris penitus exstinguatur, praecipientem? Quis vel leviter in curandis morbis exercitatus illos audiat, qui praesentissimum remedium, sapientiorum votis experimentisque comprobatum, cantharides nimirum cuti appositas, proscribendum in primis ex eo duxerunt, quod sancitis mechanices legibus adversum putarent? Quis adeo demens excorsque sit, ut verberationes aliaque inaudita medicinae genera, quae ridicule ei suffecerunt, adhibenda potius censeat? Exaggeret modo quicunque velit, perutiles istorum medicorum argumentationes; exaggeret acre ac pene divinum eorum ingenium; per me licet! Nunquam tamen poterit, si Diis placet, bene de practica medicina adeo meritos esse ostendere, ut fatendum illi non sit, eam quam lentissimo gradu sub mechanicorum auspiciis processisse, si comparatio cum progressibus fiat, quos habuit sub Sydenhamiis, Balloniis, Holleriis, Duretis, Ferneliis, Tortis aliisque rerum geometricarum vel prorsus ignaris, vel minime iis in facienda medicina utentibus, quum se totos tantum ad premenda magni Hippocratis vestigia intentos exhiberent. Non enim per mechanicam theoreticen, nec per matheseos cultores factum est, ut morbi, qui iam ante medicinae parebant auxiliis, citius modo feliciusque curentur; neque ulla per eos inventa ratio quempiam ex illis subigendi, de quibus

utut rudis, veneranda tamen antiquitas victoriam reportare non potuit. At longe secus de medicina practica bene mereri visi sunt, qui defunctorum cadavera, ut aegritudinum sedem, causas effectusque explorarent, sedulo dissecuerunt, et quidquid patefecit eorum industria, litteris mandarunt in seros nepotes. Ne vero quidquam dissimulem, probare nullo tamen modo possum medicorum vigiles curas, qui omne vitae tempus in minutissimis partibus quaerendis evolvendisque, aut exiguis secandis bestiolis, aut insectis torquendis improbum laborem contriverunt. Quantum enim anatomen scientiamque naturalem ab iis illustratam, pulcherrimisque adauctam inventis laetamur, tantum otii studiique practicis observationibus, quibus clinice perficeretur, detractum dolemus. Quod quum Galenus, in anatome homo sane exercitatissimus optime sensisset, nimium subtiles exquisitasque eiusmodi indagines in medicis palam improbavit, tanquam medendi usui non modo supervacuas, sed etiam saepissime noxias. Hippocrates quidem, qui medicorum cynosura merito appellatur, tanti nominis dignitatem celebritatemque non est consecutus, quod in re anatomica, quam vix e limine salutaverat, supra ceteros excelleret, sed quod morborum historiam, causas, signa, effectus, et quidquid remedii adhibitum esset fausto, vel infausto eventu, diligentissime annotaverit. Erasistratum contra, quamvis in ea facultate peritissimus haberetur, adversis tamen avibus ad aegros manum admovisse, memoria proditum est; imo quum alvi ductionem missionemque sanguinis

condemnaret, plurimum morae eidem iniecisse. Harveio, cui tam eximia, tam pulchra debet anatome, illudere impudentissime viderer, si quae de eo medente narrantur, vellem singula recinere. Saepe enim re male gesta, ludibrio et despectui omnibus fuit. Neque de aliis anatomen pari modo colentibus maior opinio invaluit. Id unico exemplo et casu hominis apud Gallos clarissimi confirmabo. In levem inciderat morbum Duverneius, quem quum anatomicarum cognitionum amplitudo auxisset, accitus Molinius sic eum allocutus fuisse fertur: *Corpus tute nosti tuum, curare non nosti. Ego non novi, curare sed novi*; dictumque exitus comprobavit.

Quid modo eos memorem medicos, qui toti sunt in exteriori herbarum facie delineanda, nihil vero, aut parum de earum virtutibus solliciti? Quorum alterum ut herbariis apprime convenit, sic medicis ob inutilem temporis iacturam non convenit; alterum vero etiam turpe est. Ut enim milites arma ad hostes propulsandos non nosse, sic quoque medicos, herbarum vires, quibus morbos depellant, ignorare plurimum dedecet. Sed in huiusmodi herbarum inquisitione non tota vita transigenda videtur, quum universam herbariorum industriam saepissime utilitate superaverit vel casus ipse, vel imperitissimarum gentium sola traditio. His *sarsaparillam, lignum guaiacum, quinquinam, ipecacuanham, simarubam, senegam, calagualam, lobeliae speciem Americanorum, sive Tournefortii rapuntium Americanum flore dilute caeruleo, ranunculum Virginianum, evonymum*

novi Belgii Comelini, sive ceanothum Gronovii, rubum vulgarem Americae septentrionalis, aliaque praestantissima artis auxilia debemus. Et quamvis nonnulla a rei herbariae cultoribus suppeditata negare non ausim, non tamen praestare crediderim medico ad paucarum vires herbarum addiscendas montes vallesque perpetuo peragrare, quam ad id toto pectore incumbere, in quo praecipue occupari et insistere deberet. Tournefortius, qui tot peregrinationes, totque labores sustinuit, ut botanicam scientiam, quoad eius fieri potuit, novis additamentis ditaret, non tamen in curandis humani corporis morbis supra ceteros excellere visus est; quin imo apud populares suos ita contemnebatur, ut prae eo rusticus quidam Aesculapii pene honores sibi promereret. Iampridem innotuerant *cicuta, napellus, hyoscyamus, stramonium, colchicum autumnale, flammula Jovis, uva ursi, lysimachia purpurea, dictamusque albus*. Verum quis ex botanices professoribus unquam medicatas harumce plantarum vires hactenus aut patefecit, aut illustravit? Inter venenosas herbas adhuc reiectae aliae, aliae inter supervacuas neglectae iacerent, nisi nuper mira animi firmitudine, et recta naturam cognoscendi ratione eas in lucem protulissent clarissimam Vindobonenses Archiatri. Praetereo demum perpetua medicorum dissidia, quibus non parum medicina practica est retardata. Quidam enim uni, quidam alii sectae se addicunt, ac frequentes adeo, pertinacesque etiam nostris hisce diebus excitant inter se dimicationes, etsi inanes plerumque, et fere de lana caprina, ut praeclariora

saepe ingenia iis implicita meliorem vitae partem incassum consumant; sicque quum sapientibus, tum plebeiis hominibus, qui eiusmodi altercationes et norunt, et audiunt, se merito irridendos exhibeant. Praetereo nimium quorumdam in humaniores musas, in poesim, in antiquitates, in historiam aliaque aliena studia amorem, quibus non ad ornamentum quoddam animique relaxationem, sed ita utuntur, ut praecipuum eorum negotium istud esse diceres. Quo fit, ut aegros invisendi et curandi, aut practicorum auctorum libros evolvendi nec locus, nec cupido ipsis supersit; adeoque medicinae utilior praestantiorque pars, quae sanitati tum tuendae, tum restituendae dicata est, prope deserta squalescat; aut, quod in primis lugendum, in manus circulatorum et iátraliptarum, aut peioris notae hominum, si qui sunt, emandetur.

Suppeterent alia quamplurima argumenta, quibus propositum assequi possem; sed haec quoque lubens praetereo, ne praefinitos brevitatis terminos excedens, vestra, auditores humanissimi, abutar patientia; praesertim quum iam satis superque, ni mea me fallit opinio, superioribus demonstrasse mihi videar id quod ab initio proposui: medicinam practicam tam lente ad perfectionem absolutionemque medicorum culpa processisse. Ne tamen putetis velim, ornatissimi adolescentes, me talia praefatum eo consilio fuisse, ut ad contemptum odiumque tam utilium disciplinarum ego ipse, qui earum neque expers omnino sim, neque osor, vestros animos concitarem, quum artificum vitia perstringere, non vero ipsas artes sugillare,

mihi tantum assumpserim. Quis enim tam stultus stupidusque esse potest, qui omnem de rerum natura cogitationem a medico ablegandam iudicet, aut omne sapientiae studium vituperet? Sunt quidem pleraque philosophorum placita eiusmodi, ut in iis vel nulla certitudo nullaque veritas saepe reperiatur; at tamen ex his varias addiscetis vias, per quas a generalibus ac simplicibus ad minus generalia et composita progrediendo quamdam recte disserendi iudicandique rationem comparabitis, ad eruendas naturalium effectuum causas summopere necessariam. Quamvis enim ea ad ipsam artem non spectent, eam tamen profecto *adiuvant excitando artificis ingenium*, ideo, ut Cornelii Celsi verbis uti pergam, *qui ex aliqua parte rerum naturam scrutati sunt, non ideo quidem medici fuere, verum ideo quoque maiores medici exstitere.* Neque medicorum, qui in magistri verba ubique iurarunt, ita inanes semper habendae sunt commentationes, ut multa in iis praestantis doctrinae praecepta usu et observatione firmata non deprehendantur interdum. Chemiam vero, eximiam illam corpora in simplicissima, ex quibus coalescunt, elementa ignis ope resolvendi artem, quis aspernetur, quis despiciat, quis nihili pendat? Nonne novos corpora explorandi modos nobis aperuit, nonne singularia quaedam maioris momenti remedia invenit, et quod praecipuum est, nonne scitissime edocuit, quid ad eorum rectam compositionem requiratur, quid apte adiici possit, quid secerni, ne noxa inferatur, debeat utiliter? Geometria porro ita mentem

ad ordinate recteque cogitandum dirigi scimus, ut per eam aptiores procul dubio tum addiscendae, tum faciendae medicinae evadant tirones. Nec aliam causam fuisse Hippocrati putaverim, quamobrem eius studium Thessalo filio commendaret: si tamen Hippocratis vere est epistola, quae ad Thessalum divini senis nomine scripta circumfertur. Quae autem de luminis reflexione et refractione tradi solent, quaeque speciatim ad visum pertinent; itemque ea, quae de corporum tam solidorum, quam fluidorum impulsu, motu et libramento a mathematicis tractantur, nonne ad penitiorem plenioremque motuum functionumque animalium notitiam adipiscendam quamplurimum conferunt? At quanam ratione intelligi unquam poterunt isti motus, functiones istae, nisi prius humani corporis fabrica per sedulam cadaverum incisionem probe innotescat? Haec igitur omnia aliaque scire medicum oportet, antequam operi manum admoveat. Neque eum postulo humanioribus litteris, aut eruditionis linguarumque ornamentis carere, quum sine his adiumentis nec scriptores consulere, nec animi sensa aliqua cum iucunditate elegantiaque posset proponere. Necessarium itaque est haec omnia adiungi ad medicinam, sed adhibendum temperamentum, ut artis perfectioni, non voluptuoso artificis otio ipsa subserviant. Quare quum munificentia Clementissimae Romanorum Imperatricis Mariae Theresiae, piae, felicis semper Augustae, cui

Nec metas rerum, nec tempora ponant

Superi, splendidissimam hanc sedem conscen-

CAPUT I.

DE
MORBIS EXANTHEMATICIS FEBRILIBUS (1) GENERATIM

§. I.

Quid exanthema. — Quo sensu a nobis accipiatur.

A verbo ἐξανθέω nempe *effloresco* aut *erumpo*, ducta est vox ἐξάνθημα, quasi *efflorescentia* aut *eruptio*. Proprie ad papulas sive pustulas, quae ad cutim erumpunt, et supra eam elevantur, aut eam inaequalem quodammodo reddunt, denotandas a medicis adhibetur. Minus vero proprie et laxiore significatu a viris etiam summae auctoritatis (2) extenditur ad eas cutis maculas, quae colorem eius duntaxat permutant deturpantque, et planae omnino sunt, nec eam attollunt nec asperam faciunt. Itaque, ne vitio, quaeso, vertatur nobis, si utroque sensu et latiore modo vocabulum istud sumimus, eoque comprehendimus quamcunque eruptionem, quae in exteriore corporis cutisque facie prosiliat, sive elata et prominens sit, sive plana et tactui insensibilis, sive exigua et minuta, sive amplior et voluminosa, sive rara, sive frequens, sive unica, sive multiplex, dummodo eius generis fuerint, quae, quoniam febrilem aliquam accessionem plerumque subsequuntur, aut febrem plus minus sociam habent aut concitant, *febriles* dici possint, quaeque olim a plerisque febrium numero includebantur.

(*) *Synonyma.*

Febres eruptivae ALLENII, *Synops. univ. medic.* §. 219. *ed. Venet.* 1762. *Febres exanthematicae* AUCTORUM et NEIFELDII, *Rat. med.* §. 449. *subsect. X.*, SCACHTII, *Instit. med. practic. Cap. XI. p.* 47. *Exanthemata febrilia* BOERHAAVII *et* SWIETENII, *Aphor. de cogn. et curand. morb.* §. 723. *Phlegmasiae exanthematicae* SAUVAGESII, *Nosol. class.* 3. *ord.* 1. *Exanthemata* SAGARII, *cl. X. ord.* 1. *et* 2.

(2) FERNEL. *Pathol. l.* 1. *cap.* 8. *et l.* 4. *c.* 18. *et* SWIETEN. *in aphor. Boerhaav. ad* §. 723.

§. II.

Distinctio in primaria et secundaria.

De his igitur dum ad dicendum aggredior, in memoriam revocanda primum est pernecessaria et perutilis distinctio, qua exanthemata in *primaria*, sive, ut aiunt, *essentialia*, et in *secundaria* sive *non essentialia* tribuntur. At de *secundariis* sive *non essentialibus* utpote quae ad febres aliosque morbos uti symptomata aut epigenomena aut accidentia verius spectare alias diximus, satis atque opportune a nobis alibi iam actum est; ad hunc vero locum *primaria* sive *essentialia* non inepte, ni valde fallimur, reservavimus, cuiusmodi sunt *variolae*, *morbilli*, *purpura scarlatina*, *exanthemata urticata*, interdum *miliaria* et *peticulae*, saepissime *erysipelas* aliique id genus morbi. Quia vero exanthematicos hosce morbos febris, quod minime inficiamur, modo antecedit tantum, modo et comitatur, modo solummodo subsequitur, ut deinceps ostendam, idcirco *febriles* appellari eos utique decuit, non vero *febres*. Causam autem, cur a febribus proprie dictis cum plerisque veterum et recentium nosologorum eos seiunxerimus, pluries indicavimus alibi, sed praecipue tum, cum *febrium divisiones et differentiae* expositae (1) sunt, apertius pleniusque aperuimus. Atque illud in primis animadversum ibi fuit, interdum febrem nec antecedere nec comitari, quod in variolis benignissimis (2), in erysipelate (3), in exanthemate urticato, in peticulis, in miliaribus (4) non rarum est; et praeterea, quando febris antecessit, plerumque evenire ut ea, exanthemate ad cutim penitus protruso, desinat aut certe plurimum minuatur, dum interim exanthema sive mor-

bus princeps permanet, suumque curriculum nihilominus, prout eius natura fert, prosequitur, donec eo, quo finiri consuevit, perveniat. Id maxime perspicuum est in erysipelate simplici et benigno, in variolis discretis et mitissimis, in quibus scilicet febris, quae antecesserat et deinde post eruptionem desierat, non revertitur nisi nova eruptione futura, aut quae iam facta est, ad suppurationem tendente.

(1) *Volum. I. §. LVI.*

(2) *Caes.* Marescot. *Tract. de variol. p.* 19. 20. Is, quem aetate iam gravem, sed facilem, humanum et ab omni eruditione paratissimum adolescens audivi, quatuor casus, in quibus febris abfuit, unum ex Marcello Donato, alterum ex Philippo Ingrassia et binos ex propria experientia adducit.

(3) Meza *Comp. med. practic. Fasc. I. cap. XVII.*

(4) Duplé de Lisle *Dissert. sur la fièvr. miliair. des femm. en couche* p. 7. et 18., qui testatur miliaria alba puerperarum saepe sine febre erumpere, et ferme sine febre etiam miliaria rubra benigna. Quod et nos pluries vidimus. Sed de his suo loco plura.

§. III.

Postrema ratio, qua seorsum pertractentur.

Accedit quod febris, quandocunque cum hisce morbis coniungitur, nullum certum ordinem nullumque perpetuum typum observat, ut ad aliquod genus peculiare ea redigi plerumque possit; nam modo continuae continentis, modo remittentis, modo anomalae et vagae, modo intermittentis periodicae speciem et morem induit; hocque postremum frequentissime cernitur in peticulis et exanthematis miliaribus, in quibus inter initia tertianam intermittentem mentiri persaepe visa est. Quas ob res proxime quidem post febrium recensionem, sed seorsum ab iis morbos hosce natura, incessu et phaenomenis non parum dissimiles pertractare aequius satiusque censuimus.

§. IV.

Febris naturae instrumentum, qua a noxio se liberet principio. — Ratio febris explicatur.

Videtur ergo in his febris esse motus quidam plus minus necessarius, quem excitat peculiare illud hetero-

geneum, quod, ut nervis et cordi arteriisque intolerabile, a cunctis secerni humoribus et extrorsum ad cutim potrudi debet, eoque motu natura utitur, quando naturalis sanguinis circuitus per se satis non valeat, ad quandam veluti criticam excretionem moliendam; cuius tamen effectum moliminis certa et constanti fere lege in ipsa tantum cute terminetur, quaecunque demum sit huius singularis constantisque phaenomeni causa. Quod si omne illud noxium, quod naturam irritabat, ea febrili commotione secretum in cute universum consederit, nec malignae admodum indolis sit, facile intelligitur, febrim desinere oportere. Contra, si pars eius tantummodo secesserit, et natura adhuc irritari pergat, aut venenata et perniciosa heterogenei illius principii vis totum sanguinem infecerit, aut eius plurimum sibi assimilarit, illud necessario consequitur, ut febris etiam post pustularum eruptionem assidua persistat, aut inordinate et per circuitus redeat remittatque, aut, prout virus evolvitur, extricatur irritatque, accessiones suas subinde repetat intermittentium instar, et partitis vicibus illud expellat, nec ante decedat, quam tota humorum massa omnino repurgata fuerit, sicuti luculentius apparebit deinceps, ubi de singulis eiusmodi eruptionibus sermo habebitur.

§. V.

Divisio altera in benigna et maligna — De his S*AUVAGESII* *sententia. — Quae maligna, quae typhodia. — Pestilentialia.*

Cum vero *malignum* et *benignum* persaepe ad diversum morborum plerorumque ingenium aut characterem significandum usurpari soleat, idque in exanthematicis quoque differentiam non levis momenti faciat; praetermitti haud potest altera exanthematum opportunissima divisio in *benigna* et *maligna*. Maligna ea videntur SAUVAGESIO (1), quae sub exiguis primum pulsus, caloris et urinae mutationibus quodammodo latenter decipiunt, deinde repente et praeter exspectationem multo graviora sibi adsciscunt symptomata, quam quae ex pulsuum magnitudine ac vi metui ullo modo poterant. Sed haec, ut libere dicam quod sentio, aliorum omnino morborum, qui maligni dicuntur, com-

munia sunt. Distinguit porro idem doctissimus auctor a *malignis* ea, in quibus pulsus et urina et calor sanis similes deprehenduntur, ita ut aegri vix febricitare videantur, dum viribus tamen maxime languent. Haec non *maligna*, sed *typhodia* vocare illi placuit. Ex *malignis* denique vel *typhodibus* conficit tertium genus *pestilentialium*, quae nimirum epidemice grassantur, atque ita perniciosa sunt, ut maiorem partem enecent aegrotantium. Monet praeterea, *malignum* differre a *gravi* morbo, quod hic symptomata habet vehementiora et per causas mechanicas, perspicuas intelligibilesque facile explicanda; dum contra malignus symptomata profert, quae a causis occultis, veneficis, putridis, gangraenosis et colliquantibus proficiscantur.

(1) *Nosol. cl.* 3. *ord. I.*

§. VI.

Quid sentiendum de Sauvagesii *distinctionibus. — Signa propria benignorum, et malignorum exanthematum. — Notae praecipuae ex febre.*

Nihil tamen, ut ego quidem arbitror, vetat, quominus eruptiones, quas in *malignas* et *typodes* Sauvagesius distinxit, uno *malignarum* nomine complectamur. Id enim a compluribus aliis factum est. Quid vero nobis *malignum* sit, quidque apud plerosque hodie obtineat, patefacere non praetermisimus, cum de febribus dissereremus, eas malignas esse dicendas rati, *quae insidiose, subdole et sub specie benignitatis clanculum aggrediuntur, vires illico sine manifesta causa prosternunt, nervorum in primis et cordis actionem laedunt, et symptomata insolita, repugnantia atque a morbi simplicis et puri indole non parum aliena secum trahunt* (1). Exemplis tum etiam illustrare rem tentavimus, ne quis a fucata benignitatis specie se falli sineret. Atque haec quidem de malignitatis indiciis generatim intelligi debeant, et speciatim ad febres proprie dictas videntur spectare. Et quanquam ipsa in morbos etiam exanthematicos cadere possint et soleant, sic ut eorum malignitatem modo expositam et communem indicent, sunt tamen quaedam alia exanthematum veluti propria et

peculiaria, quibus praesentibus aut absentibus exanthematicos morbos *benignos* aut *malignos* cum plerisque scriptoribus habendos appellandosque ducimus, malignitatis vocabulo a communi illa significatione aliquantulum deflexo. Inter haec autem primum locum sibi vindicat febris, quae exanthematum eruptionem antecedit. Haec in benignis vel omnino deficit, vel, si ulla est, non admodum magna est, vel, quaecunque demum fuerit, statim ac eruptio facta est, minuitur et mitescit quam maxime, quin imo ex toto desistentibus symptomatibus, quae prius terrebant, cessat desinitque. Contra in malignis, qualiscunque ea antea exstiterit, nequaquam post eruptionem, ut in illis assolet, cum suis symptomatibus mitescit finiturve, sed ultra progredit instatque; quin etiam, si prius mitis et moderata fuit, gravius plerumque excandescit, et perniciosa symptomata, uti delirium, anxietates, tremores, rigores, spasmos, convulsiones, virium vitalium defectionem atque alia eiusmodi sibi adiungit.

(1) *Vol. I. §. LIII. et in not. ibi adiectis.*

§. VII.

Animadversio de virium defectu ut signo. — Certius malignitatis signum. — Graves morbi etiam maligni. — Exanthemata inter benigna et maligna media. — Pestilentia etiam sporadica interdum.

Quod vero de virium subito lapsu aut defectu, utpote malignitatis pathognomonico signo, universim traditur, id etsi, ubi se exhibet, maximam considerationem mereatur, non tamen in omnibus malignis exanthematicis morbis perpetuo occurrit; nam saepissime hos perniciosissimos et brevi lethales demiratus sum in aegrotis, qui viribus animalibus ita valebant, ut sine ullo labore e lecto surgerent, starent, incederent, alvum stantes deiicerent, atque ut sani in lecto facile in utrumque latus sese revolverent. Hinc vix ullum constantius et certius in exanthematicis morbis malignae ac perniciosae naturae indicium notavimus, quam febris ab exanthematum eruptione continuationem aut vehementiorem excandescentiam. Hac igitur nota maligna exanthemata a benignis praecipue internoscenda volumus, nec valde

repugnamus, si malignorum nomine omnes etiam ii ex morbis exanthematicis intelligantur, qui graves et periculosi a SAUVAGESIO dicuntur, quique ab aliis maligni ratione symptomatum vulgo appellantur; nam hic malignitatem non stricte, sed laxius et quodammodo ultra consuetudinem usurpari ut liceat, veniam petimus et postulamus. Sed praeter benigna ac maligna exanthemata est quoddam tertium genus, quod neque omnino benignorum notas, nec malignorum omnes habet, sic ut ambigatur vehementer, an ad primum, an ad alterum spectet. Hoc *medium* sive *mediae naturae*, quod inter utrumque medium sit, vocamus. De *pestilentibus* vero, cum hac voce epidemica perniciosiora et lethaliora a SAUVAGESIO aliisque comprehendantur, nihil attinet commentari. Illud solummodo animadvertam, etiam sporadicis, quando summum malignitatis et perniciei gradum attingunt, denominationem convenire posse, quemadmodum a quibusdam adhibitam noverim, cum ad pestis quodammodo feritatem velocitatemque exitii propius accedunt.

§. VIII.

Exanthematum divisio in regularia et irregularia. — Signa communia exanthematum futurorum.

Tertia demum partitio exanthematum est in *regularia* sive *ordinaria*, et in *irregularia* sive *anomala*. Primi generis illa dicuntur, quae febri breviori et consueto tempore perduranti ordinata succedunt, et solitis propriisque symptomatis stipata sua stadia percurrunt; alterius vero, quae non prodeunt erumpuntque nisi tardissime, videlicet post febrem longiorem, anomalam et ultra consuetos limites durationis ad plures dies aut etiam hebdomadas protractam, insolitis symptomatibus comitata. Irregulares huiusmodi sive anomali exanthematum incessus cernuntur in quibusdam praesertim constitutionibus epidemicis; quanquam non prorsus absint quandoque a sporadicis, ut clinicorum observata testantur. Frequentius id accidit morbillis, variolis et morbo miliari, interdum etiam purpurae scarlatinae nonnullisque aliis exanthematum speciebus. Hactenus de praecipuis exanthematum differentiis. Restat, ut

aliquid dicam de communibus eorum praenotionibus. Sunt enim quaedam communia symptomata, ex quibus, antequam ad cutim se prodant, ipsa praevideri et praenosci possunt praeter illa singulorum propria, quae in cuiusque historia tradentur. Multa a MORTONO (1) enumerantur, quae in variolis, morbillis et purpura scarlatina ita crebro occurrunt, ut pro pathognomonicis horum affectuum signis reputanda ei videantur. Talia sunt *pulsus debilis et rarus, respiratio admodum cita et anhelosa, hypochondriorum oppressio et angustia, urina pallida et tenuis, vel saltem rubedine non multum tincta aut contentis saturata; affectus cerebri comatosus vel vigiliae pertinaces, subsultus tendinum frequentes, nonnunquam spasmi manifesti et deliria prorsus efferata, gravativa palpebrarum debilitas, oculorum rubedo, punctura dolorifica ac lacrymae involuntariae, adeo ut aeger oculos difficulter admodum aperiat vel lumen aspiciat, in gutture dolor ulcerosus, raucedo clangosa, tussis perpetuo molesta, immanis ac ferina*. Verum haec neque una et simul, neque omnia semper convenire credas, neque omnibus aeque exanthematicis morbis familiaria esse, ut communia vere dici possint, quin interdum deficiant. Quod probe animadvertendum velim.

(1) *Oper. t. 2. exercit.* 3. *cap.* 3.

§. IX.

Signum communius ab ALLENIO *praedicatum.*

Omnium vero frequentissimum et prope commune indicium non sine experientiae suffragio ab ALLENIO praedicatur *ingens pectoris oppressio* cum anxietate atque irrequie coniuncta, quae tamen a peripneumonica pectoris angustia et spirandi difficultate non parum dissentiat (1). Eam enim hoc potissimum distingui licet, quod non ita constans aequalisque sit in peripneumonia, sed subinde remittat et quasi cesset, licet per intervalla resurgat et sine manifesta causa ingravescat, desinat vero cum reliquis fere symptomatibus, si morbus benignus fuerit et purus, facta exanthematum eruptione. Neque in illa exspiratus ore halitus calens esse percipitur, saltem non ita, ut in peripneumonicis, neque pulsus durus est, ut in inflammationibus esse consue-

vit, nisi forte cum inflammatione complicetur malum. Quare videtur valde probabile, pectoris istam oppressionem non aliunde derivandam esse, quam a convulsiva diaphragmatis, pulmonum et musculorum thoracis affectione aut epigastrii hypochondriorumque irritatione, quam exanthematicus fomes plus minus nervos fibrasque musculares irritando procreat.

(1) *Synops. univ. med. P.* 1. *Cap.* 1. §. 219. *ed. Venet.* 1762.

§. X.

Pulsus quinam. — Crebra eorum mutatio et varietas. — Coma et pervigilium. — Nausea et vomitio. — Alia signa exanthematum futurorum.

Pulsuum quoque consideratio lucis non parum affundit. In plerisque enim arteriarum motus ita varius reperitur, ut non unus idemque diversis temporibus exploratus appareat, sed modo frequens, modo rarior, modo elatus, modo humilis et depressus, modo inaequalis. Ex hac igitur pulsuum varietate et crebra mutatione ad latentem morbum praenoscendum eruitur maximum adiumentum. Eo etiam spectat utrumque coma, vigil nempe et somnolentum, utpote quod ab ipso initio in hisce morbis deesse non solet, itemque pervigilium et quaedam insolita et praeter consuetudinem invincibilis impotentia ad obdormiendum cum mentis aliqua confusione. Neque oblivisci nos oportet nauseae, vomitus et vomendi conatus, qui plerumque ante exanthematum eruptionem aegros angunt atque ab omni cibo et potu arcent, desituri quam primum exanthemata prodierint. Quod si dorsi artuumque dolor et sensus quidam torporis et contusionis fractionisque ad haec accesserint, vox quodammodo tremat, manusque dum porriguntur et moventur, trepidare videantur, multo clarius exanthematica morbi natura patefiet.

§. XI.

Tempora sive periodi. — Primum tempus sive prima periodus. Alterum tempus. — Tempus tertium. — Variolae habent quatuor tempora, non tria.

His igitur de morbi genere, differentiis et signis in

universum et summatim expositis, pauca dicenda supersunt, quae ad diversa tempora, quibus totum exanthematum curriculum distinguitur, atque ad eorum causas curationemque respiciunt, non minus, ut arbitror, quam superiora observatu digna. Exordiar ergo a temporibus, quae tria in quolibet exanthematico morbo constitui et notari solent. Primum est illud, quod eruptionem antecedit, et quodammodo ad eam praeparat, habetque varia nomina. Aliis vocatur *prima periodus*, aliis *tempus separationis*, aliis *febris eruptionis* aut *status febrilis*, et demum de variolis si sermo sit vel similibus contagionibus, a Boerhaavio *status contagii*, aut secundum nonnullos *apparatus* simpliciter dicitur. Sed quocunque modo nominetur haec periodus, parvi refert, dummodo accipiatur intelligaturque spatium illud, quod a primo febris ingressu incipit, et perdurat ad exanthematum usque eruptionem. Erumpentibus exanthematis exorditur *altera periodus*, quae nomine *eruptionis* aut *efflorescentiae* producitur eo usque, quo exanthema evanescere aut resolvi conspicitur, succedente *tertia periodo*, cui *exsiccatio* sive *desquamatio* sive *resolutio* pro exanthematis diversa natura nomen est. In variolis *tertia periodus* est illa, in qua pustulae inflammantur et suppurationem subeunt, ideoque istud stadium *inflammatorium* aut *suppuratorium* quidam appellant. Hinc in his quartum locum sibi vindicat *exsiccatio* sive *ultima periodus*. De singulis vero plura et magis distincte in peculiari cuiusque exanthematis descriptione.

§. XII.

Causae. — Varia sedes.

Ad causas quod attinet, multiplex earum genus esse videtur aut saltem variabile non parum pro diversa exanthematum natura et aegrotantium aetate, constitutione, temperie, victu et regione, de quibus singillatim in sequentibus capitibus. Id vero indubitatum et perspectum existimo, aliquid acre (§. IV.) in hisce morbis vel intus genitum, vel extrinsecus receptum subesse, ingenio, vi atque effectis varium in singulis. Re enim vera, quanquam in omnibus cutem et velamenta corporis constanter appetat, tamen aliud magis unam se-

dem, aliud aliam occupat, et diversam unumquodque maculae aut pustulae tumorisve figuram, molem speciemque assequitur ac retinet. Sic aliud vasa cutanea, aliud mucosum Malpighianum corpus, aliud cellulosa spatia, aut folliculos, aut glandulas aggreditur, aliud universam paulatim cutem, aliud peculiarem aliquam partem inflammat, aliud maculis diffusis, seiunctis aliud et discretis se exhibet, aliud confertim, aliud sparsim erumpit. Hoc minutas quasi ecchymoses efficit, illud pustulas tam colore, quam magnitudine atque habitu sui prope generis profert, exiguas hoc phlegmones, aut vesicas, aut phlyctaenas, aut tubercula certa ratione et mensura format, et sic porro, quemadmodum propria cuiusque natura et sedes (§. II.) tulerit.

§. XIII.

Curandi ratio generatim.

Quae demum cuique exanthematum generi singulisque eorum periodis (§. XI.) conveniat curatio, in universum decerni vix potest. Quaedam tamen generalia praecepta nobis suppetunt, unde scire liceat, qua nos ratione gerere oporteat. In quavis exanthematum suspicione, si natura nec vehementius nec languidius, quam opus est, ad separationem noxii atque heterogenei principii incumbat, cunctari praestat et quiescere, ne eius opus interturbetur. Sin contra, eam aut inhiberi excedentem, aut incitari torpentem convenit. Quod si vel vasorum plenitudo, vel cacochylia gastrica, vel alia quaecunque causa incidat, quae naturae motibus obnitatur, aut eos deflectere cogat, protinus ars in auxilium properare debet. Peculiari etiam acritudini apta medicamenta praesto sint, ne ea exitium acceleret. Cavere item oportet ab omnibus iis, quae eruptioni impedimento sunt, aut iam factam reprimere possunt, ne metastases funestissimae fiant. Hinc regimine utendum moderate diaphoretico tamdiu, donec omnis nocuus humor penitus exhalaverit. Quibus autem auxiliis haec cuncta peragantur quibusque cautionibus opus sit, speciatim docebo in his, quae proxime sequuntur. Non satis autem animadvertere possum, calefacientia quaeque, alexipharmaca atque nimium acria aut irritantia universim noxia esse.

CAPUT II.

DE ERYSIPELATE (1).

§. XIV.

In quo differat a vera phlegmone.

De erysipelate iam alibi, cum eius affinitatem cum phlegmone generatim breviterque ostenderem (2), verba feci. A phlegmone enim vera ita discrepat, ut potius phlogosis sive quoddam inflammationis spurium genus (3) dici debeat. Hic, quoniam ad morbos exanthematicos febriles pertinet, paulo uberius de eo disserendum nobis est, iure prope nostro utentibus, cum id mali probe noscere et curare medicorum non minus intersit, quam variolas, morbillos et miliaria.

(1) *Synonyma.*
Rosa Sennerti, *de febrib. l. 2. c.* 15. *Febris erysipelatosa* Sydenhamii, *p.* 174. Haenii *Febr. Div. VI. Febris erysipelacea* Hoffmanni, *Med. System. t. IV. P. I. Cap. XIII.*
(2) *Comment. de inflammat.* §. *IX.*
(3) Platner *Instit. chirurg.* §. 156, *et* Callisen *Instit. chirurg. mod.* §. *CCXVI.*

§. XV.

Erysipelatis descriptio.

Hoc igitur nomine (§. XIV.) designatur rubor quidam, plerumque e roseo albicans, rarius e purpureo aut livido flavescens, aliquando ex rubro nigricans, qui in hac vel illa corporis parte cutim summam subito occupat, aliquantulum eam attollens, sed tamen aequalis et planus, lateque sine ulla spatii aut figurae circumscriptione sese diffundit et quodammodo serpit, utplurimum pruritu atque ardore magis, quam dolore ingenti molestus. Id autem peculiare et proprium eius est, ut, si digitis comprimatur, ibi candicet albidumque vestigium recipiat, sed mox, remota pressione, pristinum colorem splendoremque recuperet.

§. XVI.

Differentiae. -- Verum erysipelas, spurium. — Phlegmonodes. — Oedematodes. — Scirrhodes.

Verum et legitimum erysipelas est, quando omnes notas habet, quas modo memoravi. Contra, cum ab his deflectit, *spurium* sive *nothum* audit. Multimodis autem a vero legitimoque recedit, sed speciatim tum, cum in eo cutis valde tumet et tenditur, atque ita rubet, ut pressa non albicet, vel tumor altius se dimittit, partesque sub cute positas comprehendit, aut cum mollis is est, serosumque humorem continere videtur, unde etiam minus rubeat, minusque renitatur, et facile foveas impressas retineat. Quod binis prioribus modis sit, *phlegmonodes* vocari solet, quod postrema ratione *oedematodes* (1). His additur *scirrhodes*, quod scilicet scirrhi duritiam exhibeat. Verum id improprie sic appellatur, nam a scirrho vel longissime abest, vel scirrho tantum superveniens hanc denominationem obtinet, nisi *scirrhodes* cum *Platnero* (1) vocemus illud, quod duritiam maiorem reliquis habeat.

(1) *L. c.* §. 158.

§. XVII.

Fixum. — Ambulans. — Simplex. — Complicatum. — Carbunculosum et gangraenosum. — Laevigatum. — Inaequale. — Benignum et malignum.

Quod si rubor iste (§. XV.) eundem semper teneat locum, nec in alium migret, *fixum* erysipelas, *ambulans* vero dicitur, cum ab una ad aliam partem huc illuc vagatur. *Simplex* quoque chirurgi illud nominant, quod nullo gravi aut periculoso symptomate stipatur, *complicatum*, quod contrario se modo habet, uti quando alicubi livet, nigrescit et gangraena corripitur; unde *carbunculosum* et *gangraenosum* etiam nuncupatur, quanquam prius illud rectius *benignum*, hoc vero *malignum* dicerent. Sunt etiam nonnulli, qui *laevigatum* atque *aequale* inter eius differentias ponant, cum videlicet pustulis aut vesiculis caret, et contra *tuberculosum*, *scabrum*, *pustulosum* sive *miliare*, *vesiculare* sive *bul-*

losum, cum tuberculis, pustulis, bullis sive ampullis vesicularibus deturpatur. Verum huiusmodi differentiae prope inutiles et supervacuae videntur iis, qui erysipelas distinguunt in *benignum* sive *simplex*, atque in *malignum* sive *complicatum:* vel tantummodo ad diversa eius tempora et varios eius gradus denotandos accommodatae reputantur.

§. XVIII.

Varia erysipelatis stadia.

Nam pro varia temporum, quae percurrit, ratione diversa quoque est eius facies. *Initio* plerumque modice rubet, exiguum occupat locum, ac levi cum tensione, pruritu et dolore coniungitur. In *augmento* manifestius increscit, latius propagatur, et maiore simul calore, tensione doloreque discruciat. In *statu* omnia haec persistunt, et cutis exiguis tuberculis aut bullulis persaepe exasperatur, atque inaequalis evadit. In *decremento* demum rubor evanescit, cutis subsidit et relaxatur, sicque malum epidermide resiccata et frustulatim secedente resolvi consuevit, aut contra suppuratione aut gangraena finitur (1); quanquam rarissimum est, erysipelas in suppurationem desinere, nisi *phlegmonodes* ipsum exstiterit. Quando vero gangraena ei supervenit, saepissime celerior erysipelatis cursus est, et plerumque aliqua cacochymia eam promovet. Discusso autem morbo, interdum eius sedes tumore quodam aquoso, albo et molli ob atoniam relictam laborat, idque praesertim evenit, ubi erysipelas *oedematodes* fuerit, aut cutis, non perfecte discussa congestione, induratur rigescitque, qui quartus est finis, quem, etsi rarissime, consequitur malum.

(1) Astruc *Tract. de tumor. lib. 2. cap. 1.*

§. XIX.

Alia utilior divisio.

Longe vero utilior commodiorque videtur erysipelatis divisio in *protopathicum*, *fortuitum* ac *symptomaticum;* utpote quae eius non modo originem naturamque distinguit, verum etiam ad rectam curandi ratio-

nem plurimum facit. *Protopathicum* sive *primarium*, quod alii *idiopathicum* sive *essentiale* vocant, sponte et sine ullo morbo praecedente erumpit, causamque peculiarem interius genitam atque humoribus insidentem agnoscit. *Fortuitum* sive aliis *accidentale* illud definiunt, quod non ab interiore sanguinis labe aut depravato aliquo humore, sed a manifesta atque exteriore causa progignitur vel potius movetur, uti a solis ardore, a nimio frigore, ambustione, acribus applicitis, punctura, cutis laceratione etc.; quanquam, ut libere dicam, non alienum a ratione arbitror, in his quoque casibus aliquid plerumque subesse, quod cum causa proëgumena similitudinem habeat. Demum ab alio morbo pendet *symptomaticum*, veluti quando vulneribus, membris luxatis aut fractis, ulceribus, febribus acutis, anginae, malignae, scorbuto, hydropi, oedematibus supervenit (1).

(1) Ad hoc genus a CALLISENIO (*Instit. chirurgiae modern. p. 72.*) referri video erysipelas *phlegmonodes*, *oedematodes*, *scirrhodes*, *herpeticum* atque alia, quae ad *spurium* ab aliis, ut supra (§. 16.) tradidimus, ablegantur. Has ipsas species, quas alii ad *spurium*, et CALLISENIUS ad *symptomaticum erysipelas* revocant, GORTERIUS (*Chirurg repurgat. lib. X. Cap. IV.* §. 1422.) ad *erysipelas compositum* redigendas existimat, quia ex duplici aut etiam multiplici morbo coalescunt.

§. XX.

Qualis febris in eo sit. — Quae antecedant eruptionem.

Erysipelas pro diversa eius ratione febris ipsa vel antecedit, vel comitatur, vel subsequitur (1), uti quotidie experientia comprobatur. Interdum etiam accidit, ut ab eo, quando erysipelas levissimum est, quale plerumque fortuitum esse consuevit, penitus absit (2). *Protopathicum* ea fere semper antecedit, saepius comitatur aut subsequitur *symptomaticum fortuitumque*, si paulo gravius naturam lacessant. Ubi autem eius eruptionem praenuntiat, fere in hunc modum exorditur et progreditur: primum nec cogitantem frigus, horror rigorque vehemens repente corripit, corpusque universum quatit ad horas aliquot cum pulsu exiguo, frequenti, contracto, lassitudine, virium lapsu, pondere permolesto circa cordis scrobiculum, gastrodynia, nausea, vomituritione,

imo vomitu non modo ingestorum, sed etiam bilis flavae, interdum vero sine vomitu. Paulatim tremor et rigor conquiescit, frigori ingens calor succedit, pallori faciei rubor, sitis intensa, anxietas, spirandi difficultas, anhelitus, magna in somnum proclivitas cum pulsu elatiore, saepe magno, vehementi, duro, crebro, mentis perturbatione, interdum delirio et linguae tarditate, qualis in eius imperfecta paralysi deprehenditur. Febris sic trahitur, aut semper increscens, *epacmasticae* instar, aut *homonotae* sive *acmasticae* similis eundem gradum servans, aut novis subinde accessionibus invalescens, donec erysipelas omnino eruperit. Erumpit autem mox prima die ad finem vergente, aut, quod frequentius incidit, altera. Quandoque ineunte ipsa febri se exhibere incipit, alias tertia aut quarta tantummodo die (3), quod quidem rarius est, sese prodit in aliqua corporis parte, quae saepe aliquantulum dolet prius, et ruboris cuiusdam lucidi specie signatur, qui rubor, praesertim ubi in faciem irrupturum erysipelas sit, circa nasum, Le Roy observante (4), apparet.

(1) Hippocrat. *l.* 3. *Epid. et* Galen. *Comment* 3. *in eund. n.* 27. *p.* 364. *in edit. in* 12. ubi verba Hippocratis haec sunt: *Multis autem in febribus, et ante febrem; et a febre* (erysipelata) *contigerunt.*

(2) Cl. Swietenius §. 593. in Boerhaav. narrat, se vidisse *in muliere quinta febris die in brachio erysipelas natum etc.* Mihi quoque non semel contigit observare tardiorem huiusmodi erysipelatis eruptionem in cruribus.

(3) Meza *Compend. med. pract. fascic.* 1. *Cap XVIII.* §. 156. ubi sic inquit: *Nonnunquam erysipelas absque ulla febri oritur etc.* Id etiam testatur Richa, *Const. epid. Taur. alter.* §. *VIII.*

(4) *Mélang. p.* 164.

§. XXI.

Quando et cur febris protrahatur. — Signum futurae suppurationis, aut gangraenae. — Erysipelatis finis.

Itaque simulac rubor cutim occupat, si mitius malum futurum sit, febris quoque incipit nonnihil defervescere, sensimque, prout erysipelas extrorsum propellitur, minuitur atque evanescit, et una simul sopor, delirium, vomitus et reliqua symptomata decedunt. Si vero maius vitium intus lateat, aut non tota eius vis in cutem

se effuderit, post levem brevemque remissionem febris recrudescit, et nova materie ad cutim propulsa iterum mitescit solviturque, sudore interea manante atque urina crassa et subsidente (1) emissa. Rarissimum enim est, febrim ultra perfectam erysipelatis eruptionem produci, nisi *phlegmonodes* aut *malignum* et *gangraenosum* sit. In priore casu, cum tumor altius insideat et compressione non albicet, congestoque sanguine durior renitatur, vix tum sperari potest, ut resolvatur; ideoque reliquum est, ut inflammatione protracta atque in abscessum lente abeunte febris uti symptoma, protrahi debeat. In altero vero, gangraena orta noxioque tabo in sanguinem remeante, nil mirum, si febris non desinat, nisi vitae viribus exsolutis. Ceterum ubi regulariter febris evanuerit, rubor et dolor partis affectae remanet, sed paulatim subsidit et discutitur, donec septimo tandem aut nono die omnino delitescat, secedente postea furfuris et lamellarum in modum ipsa epidermide. In ea erysipelatum epidemica constitutione, quam anno 1721 Taurini vidit Carolus Richa (2), saepe facie aut quavis alia parte, cui erysipelas insiderat, detumescente conturbabatur alvus, qua leniter fluente intra paucissimos dies integre morbus solvebatur. Non paucis inter initia sanguis e naribus erumpens salutem attulit. Haemorrhagiam vero antecedebant hypochondria dura, tumida, dolentia, intensior capitis dolor, aut rubor oculorum, aut aurium tinnitus.

(1) Platner *l. c.* §. 157.
(2) *Constit. epid. Taurin. altera* §. *VIII.*

§. XXII.

Capitis erysipelas.

Quaelibet fere corporis pars erysipelati patet, sed prae ceteris caput, collum, brachia et crura eidem, praesertim protopathico obnoxia sunt. Ubi caput malum impetit, saepe frontem, palpebras, nasum, faciem, capillitium collumque circuit et peragrat; vehementerque dolent et lancinantur partes, quae eo affliciuntur. Imo quandoque enormiter intumescunt, ita ut profundior tunc morbi sedes videatur, et cutis ipsa pustulis vesiculisque inaequaliter exasperatur. Si ab alterutra

aure incipiat, primum proxima loca discruciat, deinde serpit ad reliqua, cumque ad palpebras pervenerit, ita hae tumore quodam oedematode inflantur, ut oculi vix, ac ne vix quidem detegi queant. Quandoque, dum priorem locum iam deserere videtur, novo veluti facto impetu in capillatam capitis partem inopinato irruit. Saepe id malum certis anni temporibus fere epidemice vagatur, quod iam HIPPOCRATES observavit (1). Quocunque autem consederit, eadem prope symptomata, quae supra recensui, infert, eodemque modo increscit, minuitur et decedit. Discrimen si quod est, totum in maiore functionum, quae cuiusque partis laborantis propriae sunt, laesione versatur. Illud etiam memoria probe tenendum est, quod crebris ex observationibus constitit, si erysipelas artubus inferioribus incubiturum sit, inguinis et femoris glandulas conglobatas, vasis cruralibus adsitas, antequam se exserat, leviter dolere atque intumescere consuevisse, axillares vero ac cervicales, si brachiis aut superioribus locis immineat (2).

(1) *Lib. 3. epid. text.* 29. ubi sic: *Vere autem valde multis contigerunt erysipelata, permanebantque et per aestatem et sub autumnum.*

(2) Notum perspectumque omnibus esse puto, cutis dolori lacerationi, excoriationi, rubori, inflammationi, ulceribus, pustulis, aliisque cutaneis morbis saepenumero supervenire tumores glandularum lymphaticarum, quae membro affecto et laboranti respondent, superiusque positae sunt. Qui venarum lymphaticarum initium et progressum noscunt, pene omnes sibi persuadent, puris, ichoris aut alius noxii humoris aliquid a venis lymphaticis absorberi deferrique ad glandulas conglobatas, ad quas progrediuntur, indeque has tumere ac dolere. Recte hi quidem. Sed ubi glandulae prius tument ac dolent, quam humor ullus ab aliqua parte suppeditari possit, undenam earum tumorem doloremque deduxeris? An aliquid per arterias ad glandulas, antequam in cutem pellatur, defertur, quo ipsae intumescant? An sola nervorum et lymphaticorum vasorum irritatio sufficiat? Vasa revera lymphatica irritabilia ita sunt, ut sola irritatione, teste HEWSONIO (*Descript. system. lymphat. Traject. ad Rhen.* 1783.) rubeant, inflammentur et chordae instar tendantur.

§. XXIII.

Summam autem cutim erysipelatis sedem esse, omnino convenit inter auctores cum veteres, tum neote-

ricos. Idque comprobari aiunt, 1. quod manibus contrectata cutis atque a subiecta pinguedine divulsa totum morbum continere deprehenditur, nec ulla alia particula tumere, dolere aut reniti invenitur, de legitimo et simplici erysipelate si sermo sit. 2. Quod, ubi gangraena supervenit, solam cutis superficiem ipsa tenet, nec altius saltem inter initia, descendit. 3. Quod rubor compressione evanescit. (1). Quaenam vero cutis pars potissimum afficiatur, non aeque planum est omnibus. Alii enim extimae cutis vascula rubris minora, cruori impervia, alii glandulas sive folliculos sebaceos, alii *reticulum Malpighianum*, et sic porro, magis laborare opinantur (2). At vix statui potest morbi sedes in una ex hisce partibus, quin simul aliae consentiant. Tanta profecto est earum omnium connexio et complicatio. Itaque qui dixerit et vasa rubra, et alba, et textum cellulosum cutis, et corpus reticulare, sive, ut hodie vocant, mucosum, affici, non valde a vero aberrabit. Qui enim fieri potest, ut pressione rubor facile evanescat, locum saepe mutet, phlyctaenas excitet, aut oedematis speciem referat, nisi cellulosus textus corpusque mucosum, quod cutim cum epidermide nectit, occuparentur?

(1) Astruc. *l. c.*
(2) Callisen. *l. c. p.* 71. Platn. §. 160. Astruc. *l. c.* Gorter. *l. c.* §. 1423.

§. XXIV.

Causa eius proxima. — Qualis humor morbum faciat?

Color porro dilute roseus et flavescens, fugax, vagus, pruritus, calor acer, dolor pungens magis, quam pulsans, facilis de uno loco ad alium transitus, vesicularum, quales ignis parit, excitatio, sanguis e vena missus rutilans, spumidus, vix cohaerens, quae omnia in legitimo et primario erysipelate observari solent, satis, ni fallor, evincunt, eius causam proximam esse *phlogosim*, quam procreat humor quidam tenuis, calidus acerque, biliosae sanguinis parti a veteribus dictae quam simillimus, intus utcunque genitus, et primum nervosum genus, deinde cor arteriasque repente percellens, a reliquis paulatim liquoribus, motu febrili oborto, se-

cedens, atque ad cutim alicubi propulsus, aut in ea primario etiam defixus, et locum, in quo sistitur vel latebat, peculiariter irritans atque inflammans. Et talem eum reapse esse etiam ex hoc cl. PLATNERUS (1) colligit, quod nunquam ipse, ut sanguis in vera inflammatione, coquitur, nec in pus bonae notae vertitur, sed, nisi diffletur, in saniem potius mutatur, quae cutim rodat et mala ulcera inurat.

(1) *L. c.* §. 160. Item. GORTER. *chirurg. l. X. c. IV.* §. 1429. 1431.

§ XXV.

Quod si humor iste cum sero sanguinis uberiore aut cum cruoris magna vi congeratur, erysipelas non simplex et legitimum exsurget, sed *oedematodes* aut *phlegmonodes*. Nec a *scirrhode*, quod vocant, distabit, si iners ac lenta quaedam materia cellulas et minima vascula oppleat, ut cutis aliquanto manifestius rigescat. Cum vero acritas humoris ad eum gradum pervenerit, ut sensu nervos, irritabilitate vascula et fibras exuat, et quasi quadam venenata potestate destruat, erysipelas habebis *malignum et gangraenosum*. Id alii repetunt a tali humoris congestione, ut omnis circuitus vitalis in loco affecto tollatur; quod interdum etiam ex hac causa nasci posse non negaverim.

§. XXVI.

Causae remotiores.

Plurima autem genera causarum existunt, quae humorem illum (§. XV.) aut praeparant, aut gignunt, aut excitant inque motum adigunt, aut extrorsum avocant, aut alicubi defigunt, aut eius evolutioni occasionem suppeditant. Hae vero etiam remotae dicuntur sive antecedentes, et partim corpori ipsi insident, et partim extrinsecus eidem adveniunt. Praecipuae earum censentur temperamentum sanguineum aut cholericum, habitus obesus, aut contra cachecticus, cacochymia, acritates variae, praesertim oleosa, pinguis et rancida, tam sola, quam cum aliis recrementis omnium corporis succorum

copulata (1), cacochylia primarum viarum, in primis biliosa, bilis ipsa exuberans aut commota (2), mensium, haemorrhoidum, ichoris cuiusque manare soliti exspirationisve cutaneae suppressio, metastases, scorbutus, hydrops, oedemata crurum, scirrhi, cancer, ulcera, acria ingesta aut applicita, spirituum vinosorum abusus, immoderatae exercitationes adipem solventes atque acritudinem in humoribus exaltantes, fricationes asperae, ignis vel solis ardor, irritatio fibrarum cutis quaecunque tum a causa interiori, uti a lympha acri, tum a causa exteriori, uti a compressione vehementi aut punctione, luxationes, vulnera, epispastica, insectorum morsus, applicatio frigidi aut calentis corporis (3), animi graviores commotiones et praesertim ira et terror (4), ex quibus erysipelas non solum movetur, verum etiam subinde redit et quasi periodice recurrit, *periodicumque* tunc nominatur.

(1) Platner *l. c.* §. 160.
(2) van Swiet. *Comm.* §. 723.
(3) Nicolas *Manuel du jeun. chirurg. p.* 343.
(4) Platner. *L. c.* §. 159. Callisen. *L. c. p.* 71.

PROGNOSIS.

§. XXVII.

Erysipelas leve malum nulliusque momenti a quibusdam creditur; at quanquam saepe innocuum et salutare sit, felicemque exitum sortiatur, non tamen semper periculo vacat, nec contemnendum plane est. Imo Hoffmannus (1) non dubitat, illud in multis symptomatibus ac perniciosa natura cum pestilenti ipsa febre comparare. Simplex, benignum, fixum, item fortuitum sive *accidentale* et quandoque symptomaticum minus discriminis habet, quam complicatum, compositum, malignum, ambulans et primarium. Quod caput, faciem, palpebras aut collum infestat, id apud plerosque male audit (2); nam prius illud gravius plerumque est, cerebrumque ipsum quandoque afficit, posterius vero hoc sic venas iugulares laryngemque urget, et quasi iniecto vinculo cohibet, ut sanguinis e capite reditus spiritusve inter-

cipiatur. Eoque maius periculum imminet, si a causa interiori originem ducat, nec intra septem aut octo dies resolvatur; nam tum suppuratio timenda est aut etiam gangraena, quam postremam appropinquare indicant doloris et ruboris repentina cessatio et phlyctaenae in summa cute exortae (3).

(1) *Med. Syst. Tom. IV. Sect.* 1. *c. XIII.*
(2) Plath. *l. c.* §. 161.
(3) Nicolas *l. c. p.* 344.

§. XXVIII.

Le Roy sententia.

Ab aliorum tamen fere omnium sententia dissentire non dubitat Le Roy. Is enim experientia confisus sua, faciei erysipelas benignum et salutare omnino esse praedicat, atque in criseos bonae modum procedere, intraque tres aut quatuor dies tantum ad summum apicem pervenire, plena vero facta eruptione febrim et cuncta reliqua symptomata minui mirifice et quandoque penitus cessare, hincque paulatim ruborem et tumorem discuti, ac postremo epidermidem desquamari et decidere (1). Contra non aeque innoxium et criticum idem vir celeberrimus habet illud, quod crura aggreditur cum febre acuta, quodque senibus aut cacochymicis supervenit, utpote in gangraenas saepe aut abscessus periculosos facile desinens. Etsi vero res saepius se habeat, ut Le Roy exposuit, aliquando tamen hoc idem faciei erysipelas in gangraenam transire posse videtur, cum Sydenhamius (2) testetur, huic malo fini obnoxium esse quodcunque erysipelas, cuicunque parti insederit.

(1) *Mélang. de Physiq. et de Méd. p.* 161.
(2) *Sect. VI. cap. VI. p.* 322.

§. XXIX.

Prognostica Hippocratica.

Generatim quod cum mala perniciosaque febri oritur, aut malignum est, aut phlegmones naturam attingit,

aut aliis morbis mali moris accedit, non caret periculo, quia, plerumque gangraena aut abscessu terminatur. *Ab erysipelate* autem *putredo* aut *suppuratio*, inquit HIPPOCRATES (1), *malum*. Item si erysipelas introverti contingat, ut non raro fit, phrenitides aut peripneumoniae lethales aliique periculosi morbi consequuntur. Quod idem HIPPOCRATES iam cognovit; nam scripsit: *erysipelas ab exterioribus verti ad interiora, non est bonum; ab interioribus vero ad exteriora, bonum* (2). At multo clarius locutus est auctor Coacarum (3) in hunc modum: *Erysipelas foris quidem exstare, utile, intro autem vergere, lethale. Cuius quidem rei indicium est, cum, rubore evanescente, pectus gravatur, et aegrius spiritum trahit aeger.*

(1) *Sect. VII. aph.* 20.
(2) *Sect. VI. aph.* 25.
(3) *N.* 366.

§. XXX.

Metastasis erysipelatis.

Attamen non semper erysipelas introversum exitium affert, si SWIETENIO (1) fides habeatur; quanquam SYDENHAMII observatio, quam ibi adducit, verum erysipelas non exhibeat, nec proprie ad eius introversionem spectare videatur. Verum, etsi interdum fieri possit, ut erysipelas recendens aut repercussum a viribus vitae subigatur, aut iterum extrorsum amandetur, huiusmodi tamen metastasis prudentem medicum terrere, eiusque sollertiam excitare debet, ne securum nimis incautumque inexspectata aegri pernicies demum percellat. Evenit etiam interdum, ut febris, quae erysipelatis eruptionem molitur, aliquandiu trahatur, quin tamen suo fine potiri possit. Tunc materia erysipelatodes in cerebrum vel in pulmones delata aliud morbi genus efficit, eo perniciosius, quo interior nobiliorque est pars, quae ab ea repente corripitur.

(1) *L. c.*

CURATIO.

§. XXXI.

De venae sectione dissidium.

Ad curationem quod attinet, haec pro varia erysipelatis origine ac natura et pro vario eius gradu differre etiam debet. In legitimo, primario et febrim subsequente, cum natura motu febrili, ut recte existimant Hoffmannus (1), Platnerus (2), Le Roy (3), Jaubertus (4) aliique expertissimi scriptores, a pravo et noxio peculiari quodam humore se liberare nitatur, totaque ad eum versus cutim propellendum incumbat, consequens est, ut medicus naturae minister eodem curam omnem intendat, pro viribus cavens, ne motus conatusque iste nimium excedat aut deficiat, nam utroque modo posset effectu suo carere. Quaerat igitur, num sanguinis missio, quae primum artis praesidium in curationibus praestare solet, locum ullum habeat. Non levis vero hac de re dissensio occurrit inter auctores. Alii, quibus nempe erysipelas pro vera inflammatione habetur, phlebotomiam non modo approbant, sed etiam pluries repetendam iubent, inter quos Astrucius (5) agmen ducit, utpote qui ad erysipelas primarium resolvendum quinquies vel sexies primis morbi diebus venam incidi velit; nec minus in sanguine mittendo liberalis esset ad secundarium sive symptomaticum discutiendum, nisi id iam praestitum fuisse principis morbi causa cogi aret. Alii contra, qui videlicet a phlegmone erysipelas segregant, putantque in eo summam sanguinis tenuitatem adesse, a principio quodam acri ac solvente profectam, uti noxiam venae sectionem reiiciunt (6), vel certe parcius instituendam esse, si unquam, praecipiunt.

(1) *L. c.*
(2) *L. c.*
(3) *L. c.*
(4) *Mém. de la Société Royale de Médec. Année* 1776. *p.* 529.
(5) *De Tumor. l.* 2. *cap.* 1. *p.* 69. *edit. Venet.*
(6) Gorter. *chirurg. repurgat. lib. X. Cap. IV.* §. 1443.

§. XXXII.

Quando vena secanda.

Verum, dum sic in utramque partem disceptant, dicam libere, qua via incedendum mihi videatur. Itaque si febris vehementius excandescat, si plethora corpus gravetur, naturaeque conatibus impedimento sit, si aeger temperamento sanguineo donetur, si pulsus magni, validi, duri deprehendantur, si dolor capitis aut spirandi difficultas discruciet, continuo post sedatum horrorem rigoremve febrilem exsertumque calorem, et antequam erysipelas appareat aut ex toto prodierit, per venae sectionem naturae laboranti succurrere oportet, ut moderata aliquantum febris vi et relaxato sanguinis nexu reseratisque meatibus facilius acer humor erysipelatodes sese expediat, exteriusque feratur.

§. XXXIII.

Quando iteranda sanguinis missio.

Imo si post emissum sanguinem symptomata adhuc urgere pergant, atque erysipelatis eruptio cunctetur, quod saepe contingit, repetendum id auxilii genus est, praesertim ubi sanguis primo detractus lentorem phlogisticum ostenderit. Quod etiam non praetermittendum est, cum erysipelas caput, faciem aut collum iam occuparit, si antea vena secta satis non fuerit, aut cum eius generis sit, quod propius ad phlegmonen accedit, neque post eius eruptionem febris et reliqua symptomata sese remiserint; nam tum ut vera inflammatio prudenter curandum est.

§. XXXIV.

Quando omitti debeat.

Contra ubi vasorum plenitudo deficit, temperamentum habitusque corporis adversatur, febris mitior est, nullisque gravibus comitatur symptomatibus, aut vires vitae languent cum pulsibus nec magnis nec validis, aut cuncta, erysipelate iam prodeunte, placidius procedunt, aut erysipelas leve, legitimum, aut fortuitum

sive *accidentale*, aut *oedematodes* est, aut summopere *malignum*, *carbunculosum* aut *necroticum* praevidetur, aut morbis malignis et putridis, aut scorbuto confirmato, cachexiae, hydropi adiungitur, sanguinis missio omitti potest ut minime necessaria, aut etiam vitari debet ut perniciosa et noxia.

§. XXXV.

Sanguinis missi diathesis consideranda, ne in eo mittendo peccetur.

Magni etiam refert sanguinis e vena missi diathesim diligenter inspicere. Nam si floridus, tenuis, biliosus et solutus deprehendatur, parcius: si vero contrario se modo habeat, liberalius eum detrahi licet. Si etiam ex iis, quae praecesserunt, coniiciatur, acrimoniam plus, quam boni sanguinis copiam praevalere, si rubor et calor non magnus sit, si *fugax* atque *ambulans* erysipelas videatur, si urinae tenues, crudae, aquosae aut croceae et minime subsidentes excernantur, si pulsus inaequaliter saliant, irritati quidem, at non pleni et fortes, cautissime se gerere oportet medicum in sanguinis missione sive decernenda, sive celebranda, ne scilicet mali causam deteriorem efficiat, aut criticis moliminibus noceat, aut metastasi ad interiora occasionem praebeat.

§. XXXVI.

Quomodo et quando purgandum.

In ipso praeterea morbi ingressu diligenter disquirere debet, an primae viae sordibus, praesertim biliosis scateant, atque alvus respondeat, nec ne, ut illae cito evacuari pro re nata possint, haec vere molliri et laxari. Astrucius (1) emetica et cathartica suadet, praecipue in eo erysipelate, quod caput et faciem teneat. Emetica quoque utilia praedicat Le Roy, quando nausea et vomitus biliosus inter initia aegrotantem exagitent (2). Sed in magno spasmorum conflictu, etsi colluvies biliaris et cacochylia putrida turgeat, praestabit vomitum potu aqueo, tepido et mellito promovere, quam prolicere acri medicamento, quod summopere noxium in primis esset, si ira (3) causam procatarcti-

cam malo praebuisset; alvum vero satius erit enematibus lenire, quam catharticis proritare. Quod si tamen saburra intestinalis poscere videatur medicamentum aliquod, quo ea validius deturbetur, tunc post sectam iam venam alvus ducenda est decocto tamarindorum, aut cremore tartari, aut sale quopiam neutro, magna aquae copia diluto, aut simili blandiore eccoprotico, et quidem antequam erysipelas foras proruperit. Nam propulso iam ad cutim erysipelate cautissime alvus laxetur, et tunc solum, cum putridae et biliaris saburrae signa non desint, aut depravati humoris quantitas morbum plus iusto protrahere videatur, aut revellendi a capite, quando id graviter afficitur aut intumescit, necessitas citam opem postulet, nec satis sanguinis missione confidere quis possit. Alias metuendum esset, ne alvi ductio temere instituta opus naturae perverteret, aut intro erysipelas ipsum revocaret. Hoc vero resolvi incepto atque ad finem properante audentius licebit alvum movere, et reliquum morbificae materiae epicratice et leniter hac via expurgare.

(1) *L. c.*
(2) *L. c.*
(3) Hoffmann. *Dissert. de medicina emetica et purgante post iram veneno. Oper. t. VI. p.* 291.

§. XXXVII.

Quibus sustineri eruptio debeat.

Humoris vero noxii, quem natura expellit, separatio atque excretio adiuvari etiam debet quiete in lectulo, potu aqueo largiori, attemperante et leniter diaphoretico, cui, ubi calor et motus circularis aut intestinus excedit, nitrum, aut succus mali citrei aut medici cum pauxillo sacchari adiici potest, aut aceti aliquid cum melle, quod pauperibus facilius commodiusque est. Decoctum hordei diluit et temperat egregie, dilutum florum sambuci aut tiliae blandissime resolvit et diaphoresim promovet, praesertim si tepide sorbillentur. Ubi erysipelas, calor et febris sese remittunt, et sudor manare incipit, curandum est, ut is se per totum corpus diffundat, quod praestat sorbitio calida, quies et stragulorum prudens additio. Quorum actio sustinenda est victu tenui, humectante et refrigerante.

§. XXXVIII.

Quae topica conveniant. — Quando incisionibus uti liceat.

Extrinsecus multa proponunt admovenda scriptores, in primis chirurgi; sed pleraque, si non noxia, certe supervacanea mihi videntur. Plerumque sufficit locum a frigore aut attactu aëris arcere, itemque ab actu nimium calidis. Sic paulatim humor resolvitur et per cutis meatus exspiratur. Si pars acerbius doleat, tendatur et nimium caleat, aut arescat, ea fovenda est linteis ex aqua spermatis ranarum tepente, aut decocto florum sambuci et malvae expressis, et subinde, ubi frigent aut resiccantur, renovatis. Si demulcere magis opus sit, aliquid lactis recentis decocto utiliter admisceri potest. Si rubor atque ardor intensius urgeant, praesertim cum malum diutius trahitur difficiliusque discutitur, lactis loco aliquid optimi aceti additur, quod aestum refrenat potentiusque resolvit. Quod si nihilominus erysipelas die septimo, octavo, nono aut decimo non minuitur, metumque incutit, ne pars affecta ob nimiam cutis plenitudinem et distentionem emoriatur, incisionibus crebris pertundendam nonnulli praecipiunt; quod multo magis fieri conveniet, si color eius ad purpureum aut lividum vergere iam inceperit.

§. XXXIX.

Quomodo suppuratio tractanda.

In erysipelate phlegmonode, si frustra tentata fuerint ea, quae ad resolvendum valent, nec quidquam sanguinis missiones iteratae, aut alvi ductiones et reliqua profuerint, reliquum est, ut suppuratio exspectetur. Quam iam fieri indicabunt dolor pulsans, tumor alicubi manifestior et fixus febrisque exacerbantis et remittentis continuatio. Quod ubi incidit, cataplasmata ex mica panis et foliis malvae lacti incoctis superponenda sunt, donec, facto pure et subter fluctuante, ferro abscessus aperiri possit. Quo in casu chirurgo reliquum curationis committi debet. Committi ei quoque omne negotium debet, si pustulae in summa cute exortae aut extima suppuratio facta in ulcus degeneraverint, saepe mo-

lestum et diuturnum. Sed dum extrinsecus chirurgica medela adhibetur, atque ulcus detergitur et exsiccatur, non negligenda tamen pro causarum varietate curatio etiam interior est.

§. XL.

Quae erysipelati oedematodi cura conveniat.

Erysipelati oedematodi sufficiet decocto simplici florum sambuci et chamaemeli foveri. At si nimia laxitas timeatur, eidem parum spiritus vini cum camphorae momento adiici poterit, vel demum sacculi cum farina fabarum aut hordei calenti aut pulvere florum sambuci imponantur. Aqua etiam calcis egregie discutit et resolvit. Lente vero ad resolventia et reprimentia deveniendum; nam si iusto citius discutiatur, repelli ad interiora cum magno vitae periculo posset. Quam ob rem vitentur frigida, adstringentia, styptica aut cutis poros obstruentia, licet passim ab auctoribus commendata. Quae si unquam opportune adhiberi possunt, tunc solum locum invenient, cum iam erysipelas sua stadia percurrerit, et sola partium atonia et laxitas remanserit emendanda.

§. XLI.

Maligni curatio.

Quod si humor, qui erysipelas facit, acerrimus et venenatae prope indolis sit, ut partes affectae liveant, nigricent aut phlyctaenis atris repleantur, unde gangraena imminere videatur, quod in *maligno* aut *carbunculoso* intra paucis horas interdum evenit, tunc citissime scarificationibus (1) exitus venefico ichori parandus est, utendumque tam intrinsecus, quam extrinsecus alexipharmacis atque antisepticis, in quibus excellunt cortex peruvianus, radix serpentariae, camphora, spiritus Mindereri, elixir vitriolicum Londinense, et resinosa balsamica extrinsecus. Sed hîc quoque prudentis atque experti chirurgi consilio et opera opus plane est.

(1) Non modo in *maligno* et *carbunculoso* erysipelate scarificationes indicantur, verum etiam in eo, ubi cutis onere gra-

vatur et intumescit, a cl. Freindio (*Hist. medicin. Edit. venet. in 4. p.* 29.) ut praesentissimum remedium proponuntur hisce verbis: « In erysipelate praesertim, sed et in aliis quoque « casibus, ubi inflammatio adest, experientia docet, per « ipsius partis affectae scarificationem, cum membranae onere « gravatae crassiores appareant, frequenter malum omne mira « cum celeritate dissipatum evanescere. »

§. XLII.

Quomodo curandum sit fortuitum et symptomaticum.

Quid porro *fortuito* sive *accidentali* erysipelati succurrat, facile ex superioribus quisque intelliget. Generatim causas removere oportet, et inde natam phlogosim, quae ut levior, sic facilis resolutu est, leniter discutere et demulcere. De *symptomatico* vix attinet dicere, cum eius curatio ex morbo principe, a quo pendet, omnino petenda sit. Erysipelas intro versum, quod non infrequens est, postulat venae sectionem, cucurbitulas tum siccas, tum scarificatas, vesicantia, fomenta, balnea, diaphoretica, et nisi haec prosint, et extrorsum illud avocent, etiam cathartica.

§. XLIII.

Prophylactica cura. — Oedemati relicto quae remedio sint.

Saepe accidit, ut qui semel erysipelati obnoxius fuit, levi negotio in idem malum relabatur, et quasi periodice, statis nimirum intervallis. Ad prophylaxim multa multi proponunt. At in peculiares et proprias cuiusque proëgumenas causas inquirere oportet; quibus detectis non arduum est decernere, quaenam auxilia opportuna futura sint. In universum antiphlogistica, attemperantia et praesertim serum lactis, succi cichorei, fumariae, taraxaci, nasturtii aquatici, aquae medicatae, balnea aquae dulcis et potissimum cathartica refrigerantia subinde repetita palmam referunt. Cauteria item, setacea aliaque ulcera manantia, sive, ut vocant, emissaria quam plurimum prodesse visa sunt. Crura post erysipelas oedemati plerumque obnoxia fiunt. Huic malo prospiciunt ocreae ex tela cannabina aut ex corio canino rite praeparato confectae, et cruribus nudis, dum mane detumuerint, ad amussim accommodatae, ut laxas partes

sustineant et firment, diuretica atque hydragoga, quae humores revellant deriventque, et topica discutientia et roborantia, quae atoniam emendent. Novi medicos chirurgosque, alioquin suae artis non imperitos, qui ab ocrearum, quas proposui, usu indiscriminatim quam longississime abhorrent. Sed, bona eorum venia, quando pedum oedema ex hac tantummodo causa oritur, nec a malo totius corporis habitu est, quicunque ipsorum metus exstiterit, prorsus contemnendus est, nam nullam inde noxam unquam vidimus.

CAPUT III.

DE IGNE SACRO, QUEM ZOSTERA SIVE ZONAM (1) VOCANT.

§. XLIV.

Est quoddam exanthematum genus, quo exteriores corporis partes corripi solent, interdum cum febre coniunctum aut eam subsequens, paucissimis notum, quod, quia magnam cum erysipelate affinitatem quibusdam habere videtur, atque exanthematicis morbis febrilibus accensetur, nequaquam hoc loco praetermitti licet. De eo vero ita obscure et breviter veteres verba fecere, ut disceptari adhuc queat, num iis reapse innotuerit. Excipiendus fortasse inter ipsos est Plinius, qui, etsi paucissimis verbis, quandam tamen ignis sacri speciem commemorat, cui *zoster* sive *zona* nomen est, et magna cum nostro convenientia (2) tribuitur. Ignis autem sacri duas species descripsit C. Celsus (3), quarum prior a Gorterio una eademque habetur cum *erysipelate bulloso* (4), posterior vero cum erysipelate, quod *ulcerosum* ipse (5) appellat. Nec a Gorterio dissentit Jodocus Lommius (6), qui ignem huiusmodi sacrum cum C. Celso (7) *malis ulceribus* adnumerare videtur. Fridericus quoque Hoffmannus id morbi genus ad peculiare erysipelatis genus referendum existimat (8), eandemque in sententiam migravit Lorryus (9), Galeni etiam permotus auctoritate (10).

Multi, ut Gorterius ipse fatetur, herpetibus adnumerandum esse censent, atque ex his nonnulli, ut Platnerus (11) et Tulpius (12) ad *herpetem* speciatim *esthiomenon* sive *exedentem* spectare eiusmodi malum non dubitant. Neque ab eorum sententiis deflectit Platnerus (13), qui ad *erysipelas referri posse* scripsit *rarum illud morbi genus, quod veteribus zoster, zona, vel herpes dictum est.* Verum Haenius, qui illud saepe in Batavia et semel etiam Vindobonae, quale est, de quo hîc agitur, se vidisse asseverat, omnino ambigit, au notum priscis temporibus et peculiari nomine donatum fuerit, aut illud vere habendum sit, *quod ignem sacrum* vel *ignem sancti Antonii* vulgo vocant, cum de vera huiusmodi vocum interpretatione non satis liquere, iure, ni fallor, ipse (14) contendat (15).

(1) ζωστὴρ sive ζώνη graece, cingulum sive fascia latine.
(2) *Nat. Hist. l. XXVI. cap. XI. ubi inquit: Ignis sacri plura sunt genera, inter quae medium hominem ambiens, qui zoster appellatur, et enecat, si cinxerit.*
(3) *Lib. V. cap.* 28. §. 4.
(4) *Chirurg. repurg.* §. 1420.
(5) *Ib.* §. 1421.
(6) *Observ. med. l.* 2. *De vitiis, quae non cert. part. aliq., sed variam occupant. pag. mih.* 200., ubi sic ait: *Ceterum ubi exulceratum est erysipelas, quod proprie sacer ignis appellatur, cutis alias summa afficitur etc.*
(7) *L. c.*
(8) *Oper. omn. t.* 4. *P. I. sect. I. c. XIII.* §. *VI.*
(9) *De morb. cutan. P. I. Sect.* 2. *Cap. I. artic.* 2. *De sacro igne et zona, sacri ignis specie p.* 401.
(10) *Ibid.*
(11) *Oper. omn. t.* 2. *p.* 23., ubi sub nomine *maculae latae* sive *papulae ferae* describitur.
(12) *Observat. medicinal. l.* 3. *cap.* 44., ubi nomine *exedentis praecordiorum herpetis* donatur.
(13) *Institut. chirurg. ration.* § 166.
(14) *Thes. de febrib. Divis. VI.* §. 7. *p.* 3.
(15) *De igne s. Antonii*, pessimo *ignis sacri* genere, disquisitio absolutissima legi potest in *Mémoir. de la Société Royale de Médecine vol. I. p.* 260., in qua a quatuor cl. viris Jussieu, Paulet, Saillant et Tessier decernitur, morbum illum esse veram *siccam gangraenam* sive *necrosim* Sauvagesii, interdum etiam humidam Quesnaei, ut ex allatis undique exemplis historiisque ostensum est.

§. XLV.

Tulpii observatio.

Sed quinam hîc affectus intelligendus sit, quibusque notis differat a reliquis morbis, quibuscum similitudinem habeat, non melius clariusque patebit, quam si primum unam vel alteram aliorum huiusce morbi historiam breviter in medium afferam, deinde eiusdem pleniorem descriptionem, collectis in unum atque ordinatis cunctis phaenomenis, prout etiam a nobis observata sunt, ob oculos cuiusque ponam. Vir *pleni habitus et calidi iecinoris vehementer circa praecordia doluit cum acri pruritu, insigni dolore et frequentibus pustularum conglomeratarum circulis, primum rubris, mox albîcantibus et comparente in qualibet earum crusta nigra, qua convenienti litu separata quaelibet degeneravit in humidum ulcusculum cum acri dolore, sudore effuso et interdum tam impetuoso virulentae materiae raptu ad interiora, ut animus non secus aliquoties deficeret, ac si ipsum occupasset contagiosa aliqua pestilentia* (1).

(1) *Ex* Tulpio Hoffmann. *l. c. observ. VI. in epicrisi pag.* 104. *edit. Genev.*

§. XLVI.

Hoffmanni observatio.

Post Tulpium hanc habet observationem Fridericus Hoffmannus (1): *Professor celeberrimus, quinquaginta et aliquot annorum, purpura scorbutica crebrius afflictus, post corporis intensam refrigerationem corripiebatur subito languore virium, inquietudine, somni appetitusque defectu, horripilatione, aestu, cui iuncta quaedam mentis turbatio. Durabant haec per tres fere dies, quibus elapsis nocte antecedenti sensit intolerandum plane ardorem in praecordiali regione ad dorsum usque excurrentem; mane autem, inspecto loco dolente, insolitum comparuit exanthema, rubicunda nempe area, ex praecordiis ad dorsum cinguli instar extensa, cui insidebant confertim pustulae partim albae, partim rubrae nigrescentes. Inde quidem symptomata remiserunt, excepto*

exquisito ardente dolore, qui tantus erat, ut nec somnum capere, nec locum affectum contingere posset. Medici, quorum consilio utebatur, quid hoc rei nesciebant, et purpurae peculiare genus aut scorbuticum quoddam exanthema esse volebant. Ego vero illico cognovi peiorem erysipelatis speciem, et interne diaphoretica temperata et externe in fine oleum ovorum adhibui, quibus aliquandiu usurpatis intra quatuordecim dies dolor conquievit, pustulae aruerunt, cuticula aspera facta, fissa et desquamata.

(1) *L. c. observ. VI.*

§. XLVII.

Haenii observatio.

Haenius, qui *apud Batavos frequenter* huiusmodi morbum viderat, *semel* (1), inquit; *Viennae occasionem habui eum auditoribus demonstrandi, idque, quod huc usque nunquam videre mihi contigerat, in sola facie.* Nam antea, *quantum numerosi me casus docuere, non nisi alterutrum abdominis latus* post febrim, non raro *validam, die iam primo vel altero vel tertio* occupaverant *maculae rubrae ea in plaga*, nempe *externa, cito admodum grandescentes dolentesque, variolis discretis maioribus persimiles, sed altiores et racematim uno in loco secum cohaerentes, tum et interstitia vacua magnaque inter se relinquentes.* Hac tamen perpetua lege, *ut ab anteriore parte* abdominis *nunquam lineam albam, nunquam a postica spinam* transcenderent. *In hac porro distantia inter lineam albam et spinam dorsi sunt nonnunquam paucae racematim cohaerentium pustularum insulae, alia vice multae, aliquando etiam ita, ut zona spithamam lata, paucis liberis plagis duntaxat relictis, medium abdomen perfecte cingat.* Viennae igitur *vir odontalgiam passus dentem sibi evelli curat, unde dolore curabatur quidem, sed vacuo in maxilla loco molestum sibi aëris conquerebatur ingressum. Hoc totum quod anamnesis docebat, quae tamen, num sequenti malo faverit, omnino dubito. Oritur posthac ipsi media in fronte tuberculum, triduoque post febris horrifica cum tumore sinistrae frontis, palpebrarum genae-*

que eiusdem lateris, tumque pustulae, quales supradescriptae omnia loca dicta exacte implentes, sed ultra mediam faciei lineam minime excurrentes.

(1) *L. c. p.* 112. 113.

§. XLVIII.

Quid zonae nomine intelligi debeat. — Descriptio et signa.

Ex his igitur (§. XLV. XLVI. XLVII.) satis patere arbitror, *zonae* nomine exanthematum quorundam genus intelligendum esse, quod, ubi erumpit, racemos pustularum vehementer dolentium et rubrarum sic exhibet et disponit, ut ad aliquot digitorum transversorum mensuram cinguli instar corpus ambiat. Verum ut huiusce morbi exanthematici, rarius descripti, amplior cognitio habeatur, operae pretium me facturum spero, si non modo ea omnia, quae alii de eo scriptis tradiderunt, sed etiam ipse, qui pluries eum curavi, adnotarim, in unum colligam, atque in tironum commodum proferam. Eruptionem plerumque aliqua febris cum horrore, modo brevior, modo longior, modo levior, modo gravior antecedit. Haec interdum gravibus stipatur symptomatibus, uti delirio (1), vigiliis, anxietate, inquietudine, corporis iactatione, vomitu (2) aliisque eruptionum febrilium phaenomenis. Quandoque exigua est, ut vix pulsum acceleret et nocte tantummodo se exserat calore, agrypnia, siti atque irrequie. Interdum omnino abest, aut abesse videtur (3), vel vesperi dolentibus et suppurantibus pustulis supervenit levissima, quae mane tamen decedat.

(1) Hoffm. *l. c.*, Platner. *l. c.*, Haen. *l. c.* §. 166.
(2) Hoffm. *ib.*
(3) Geoffroyus. *Hist. de la Soc. Royal. de Médecin. an.* 1777. *et* 1778. *t.* 2. *Mémoir. p.* 27.

§. XLIX.

Febris desinit eruptione facta. — Pustulae corymbosae.

Ubi febris eruptionem antecedit, eruptione facta, quod post unum vel alterum diem contingere consuevit, ipsa illico cessat ac desinit, nisi, quod rarissimum est, tanta sit morbi vis tantaque inflammatoria san-

guinis diathesis, ut ultra illum terminum exardescere pergat. Aegri vero ante eruptionem, etiam tum, cum febris eos non corripuit, se male habere per plures dies queruntur, et puncturas eo in loco, in quo exanthema proditurum est, molestissimas sentiunt. Deinde pustulae parvae, elevatae, rubrae, variolis interdum valde similes, circulum inflammatum habentes, partim discretae, partim in corymbos collectae et phlyctaenas repraesentantes, plus minus copiosae cum lancinantibus doloribus et quandoque intolerabilibus ardoreque igneo comitatis erumpunt.

§. L.

Progressus pustularum. — Exsiccatio.

Paulatim huiusmodi (§. XLIX.) pustulae mole augentur, et in apicibus formant vesiculas sive ampullulas aqua pellucida plenas et transparentes, quales aqua fervens excitat. Gradatim aqua, quam continent, turbida fit atque opaca. Vesiculae aut rumpuntur aut complanantur, et in plicas se contrahunt, fuscum atrumve colorem acquirunt ob cutem gangraena emortuam, et in parvas escharas commutantur. Escharae demum exsiccantur, et in crustas siccas, duras, nigras abeunt, cito decidentes, quae tamen vestigium altum in cute relinquunt, ut variolae mali moris. Saepe vero istiusmodi eruptio fit successive et partitis vicibus, et successive pariter exsiccatur et decidit (1). Interdum pustulae suppurationem subeunt et sponte aperiuntur, manentque apertae, cavae, pus fundentes triduo, quatriduo, imo quandoque ad dies usque quatuordecim (2). Dolor ipse interdum non conquiescit nisi post decimum quartum diem; tumque pustulis exsiccatis epidermis finditur, exasperatur et in squamas soluta excidit (3). Sed neque tum aliquando dolor (4) omnino evanescit.

(1) Geoffroy *l. c.*
(2) Haen. *l. c. p.* 114.
(3) Hoffm. *l. c. observ. VI.*
(4) Geoffr. *l. c.*

§. LI.

Quas sedes occupare soleat.

Sedem morbi plerique statuunt abdominis et hypo-

chondriorum regionem. Alii supra umbilicum eum sic collocant (1), ut medium corpus ambiat cinguli instar ex praecordiali regione dorsum versus latitudinem ut plurimum aliquot digitorum transversorum, insidentibus ibi pustulis acribus, instar ignis urentibus, quae intensissimum dolorem comitem habeant. Alii vero *ab umbilico ad genua usque* cutim in hoc affectu *per pustulas lividas* exasperari, rubere et multum rodi (2) docent. Sed hoc perpetuum non est; nam vidi non semel pectus, dorsum, scapulas, brachia, crura hoc exanthemate correpta, imo frontem ab eo non immunem ex Haenio (§. XLVII.) accepimus. Illud ferme proprium eius reputatur (3), quod pustularum racemi in zonae sive cinguli speciem transversim extensi nunquam lineam albam anterius, posterius vero spinam dorsi transgrediantur. Hinc unum latus corporis tantummodo affici affirmant, sic humerum unum aut femur, sic unum pectoris latus, et tunc a spina pustulas incipere et ad sternum antrorsum terminari, nec ultra hosce fines progredi, sic capitis unum duntaxat hemisphaerium occupari, non alterum (4). Num vero aliquando ab hac lege desciscat zoster, numque semper zonae speciem referat, non facile definivero. Hoc unum certum est, racematim pustulas apparere et sparsim saepe distribui, sed ordine non exacte servato.

(1) Hoffmann. *l. c.* §. *VII.*
(2) Platner. *l. c.* §. 166.
(3) Haen. *l. c.* Geoffroy *l. c.*
(4) Geoffroy *l. c.*

§. LII.

Ab erysipelate qua ratione differat. — An chronicus interdum sit.

Ex fideli, quam tradidi, morbi descriptione quisque comperiet arbitror, quibus notis ab *erysipelate* tam simplici, quam *bulloso* aut *ulcerato* itemque ab *herpete*, et speciatim *esthiomeno* sive *exedenti* (§. XLIV.) discriminetur. In erysipelate rubor roseus summam cutim occupans, nec eam attollens primum apparet; in zona contra pustulae elevatae et profundius insidentes se produnt, videnturque primarium esse phaenomenon. Quae vero pustulae et phlyctaenae erysipelati, quod

bullosum dicunt, iunguntur, hae superveniunt eidem in augmento, dum in zona initio statim se exserunt. Sedes praeterea erysipelatis intra summam cutim consistit, zonae vero altior et profundior locus, nam non modo universam cutim, verum subiectum panniculum adiposum etiam affici, inflammari et suppurari (1) perspicuum est. Non leve item discrimen est inter erysipelas ulceratum et zonam. In eo ulcera latius proserpunt et diu trahuntur rebellia, in hac parva, si quando fiunt, circumscripta, cava, brevi sanescunt, et in escharas exsiccantur. Herpetes vero generatim pustulas multo minores mitioresque habent, neque adeo dolentes et inflammatas, nec cinguli ordinem tenent, et si quando exedentes cernuntur, mala ulcera, depascentia, cancrosis similia, diuturna et chronica exhibent, dum zoster acutus et brevis utplurimum morbus est. Nam quanquam Lorryus et chronicum et interdum epidemicum esse existimet (2), quod de igne sacro late sumpto fortasse ei concedendum est, hanc speciem tamen diutinam non vidi, nisi semel in vetula, quam stigmata pustularum sub omoplata sinistra ad aliquot menses summo cruciatu atque ardore pertinaciter divexarunt.

(1) Lorryus *l. c.*
(2) *Ibid.*

§. LIII.

Causa materialis. — Causae remotae.

Ardor igneus, punctiones, dolor parvas phlegmonas comitans, facilis in phlyctaenas et gangraenulas transitus ostendunt, causam materialem non esse simplicem, biliosam vel salsam, nec tantummodo sanguineam et phlegmonodem, sed causticam, acrem, urentem et naturae putrefacientis participem, quae simulac evolvitur, nervosum genus irritans totius corporis oeconomiam perturbat (1), delata vero extrorsum locoque aliquo defixa nervos in primis cutaneos, vasa quaevis et cellulosum contextum inflammat, rodit et propemodum adurit. Variam in ea naturam et indolem agnoscit Lorryus, ab erysipelacea et biliosa (2) diversam, et ex primarum viarum tamen sordibus succisque vi-

tiatis et retentis insensibilis exspirationis recrementis conflatam. Remote suppeditatur ab habitu corporis pravo, a scorbutica, arthritica similive dyscrasia, a cibis acribus, salsis, piperatis potuque vinoso, fermentato.

(1) Hoffm. *l.* c.
(2) *L.* c.

PROGNOSIS.

§. LIV.

Lorryus, et Geoffroyus nunquam periculosum aut lethiferum esse hoc exanthematis genus perhibent; quia, quodcunque ipsi curandum susceperint, bene feliciterque cessisse viderunt. At Plinius lethalem zonam dixit esse, si totum corpus cinxerit et circum ambiverit. Periculosam et lethalem duobus exemplis demonstravit Langius (1), uno Marchionis Georgii ab Onelspachio, qui ex ea interiit, altero Comitis Palatini Orthenrici, qui a lumbis ad genua usque hoc exanthemate affectus et simul febre ad delirium usque exardescente, morbi tamen vim elusit incisa utriusque pedis vena aliisque adhibitis remediis, quae febrim restinguerent. *Omnium vero*, inquit Hoffmannus, *ut ita dicam malignissimum est, quod post magnum virium languorem in corporibus senilibus, eminentius cacochymicis, nonnunquam etiam in febribus malignis et pestilentialibus sub papilla et cordis regione, vel etiam in manibus aliisque exquisitioris sensus partibus prodit, lividum mox fit, demum atrum, morte cito subsequente, ut fuit illud* Platneri. Nec periculi expers a Platnero reputatur (2). Plerumque tamen, etsi atrox malum et discrucians, vitae discrimine vacat; nam egomet ipse hactenus neminem ex eo periisse comperi. Interdum etiam exitium, si quod imminet, a perversa curandi ratione, aut a repentina ad interiora metastasi, praesertim si cerebrum aut pulmo petatur, profluere probabile admodum est. (3).

(1) Hoffm. *ex Lang.* (*Epist. medicin. p.* 110.) *in epicr. ad observ. VI.*
(2) *L. c.*
(3) Platner *l. c.*

CURATIO.

§. LV.

Diluentia. — Raro vena secari debet.

Cum in hoc morbo viribus vitae materia caustica et fere deleteria ad exteriora vergat feraturque, et quodammodo criticae excretionis speciem zoster referat, nullo modo salutare hoc victricis naturae conamen beneficiumque turbari oportet. Ei igitur prudenter et caute obsecundandum plane est. Praestabit igitur acrimoniam humorum diluentibus temperantibusque demulcere, et quo natura vergit, ducere mitissimis diaphoreticis. Ad hoc satis erit potus ex diluto florum boraginis aut sambuci cum nitro aut oxymelle, serum lactis purissimum, emulsa ex seminibus melonum, decoctum hordei aut radicis scorzonerae, dummodo affatim et tepide hauriantur. Quod si lenta videatur ad cutim propulsio, aliquid potui stibii diaphoretici non abluti aut roob baccarum sambuci, ut paululum incitetur, adiici poterit. Raro phlebotomia opus (1) esse consuevit. Si tamen febris nimium excandescat, aut etiam eruptione facta non remittat, pulsus vehemens, plenus durusque deprehendatur, respiratio anxia sit, facies rubeat, caput doleat, nec delirium, si quod est, desinat, aut pars, in quam morbi vis irrupit, nimium tumeat et tendatur, dolorque ferociat, tunc non modo sanguinis missioni, verum etiam antiphlogisticis reliquis adiumentis (2) locus conceditur. Fatetur tamen Geoffroyus, dolorem ardentem atrociusque cruciantem aegre per venae sectionem leniri, utpote qui, soluto etiam morbo, aliquandiu persistat et identidem percipiatur. Haenius considerata morbi inflammatoria diathesi, *optimam methodum* praedicat sine ulla dubitatione *venam secare et curam antiphlogisticam reliquam instituere*. Sed tutius est non ita propere ad phlebotomiam descendere, nisi indicantia, quorum supra meminimus, urgeant. Saepe enim sine ullo detrimento omittitur uti supervacanea. Recordor tamen, me ea utiliter usum esse, ubi zoster pectoris unum latus secundum costas trans-

versum protensus sic torquebat, ut pleuritidis instar respirationem interciperet.

(1) Geoffroy. l. c.
(2) Haen. l. c.

§. LVI.

Hirudines et cucurbitulae. — Hypnotica.

Fortasse, ubi aut venam secare non satis tutum, ne introrsum materies revocetur, aut minime necessarium videatur, sed tamen dolori molestissimo solamen inveniendum aliquod, fortasse, inquam, hirudinum aut cucurbitulae altius scarificatae applicatio exitum stagnanti irritantique humori parabit, nervorumque distentionem arcebit, quod quidem nos interdum sine noxa et cum levamine, ut in aliis cutaneis exanthematicis morbis, tentavimus. Dolori quoque sedando anxietatibusque consopiendis opportunum erit hypnoticis paregoricisque mitioribus subinde uti, dum deflagratio totius morbi exspectatur.

§. LVII.

Caute alvus laxanda. — Topica.

Nec perturbandus naturae motus est alvum ducentibus. Metus enim est, ne metastasis introrsum fiat. Laxari tamen alvum licet blandissimis iteratisque enematibus, ut si quis fomes primis viis insidet, subtrahatur lenissime. Dum haec aguntur, extrinsecus omitti non debent, quae molliunt, quae dolorem temperant, quae exspirationem adiuvant. Fomenta igitur et cataplasmata mollissima usui erunt. Foveri autem locus poterit decocto florum sambuci et malvae, lacte tepido, sero lactis similibusque saepe repetitis et moderate calentibus. Cataplasmata item ex pane, malva et lacte una decoctis comparentur, et desuper lege artis imponantur. Interdum solutio gummi arabici in mucum densiorem redacta, vulgo mucilaginem vocant, dolori leniendo opportunissima est. Neque ab his desistendum est pustulis quamvis exsiccatis, praesertim si partes quodammodo rigeant, donec mollescant. Ceratum Galeni recens paratum dolorem lenire dicitur (1), sed suspecta nobis videntur, quae exsiccant et reprimunt, atque ex plumbo

confici solent. Innoxium omnino oleum e vitellis ovorum recens expressum existimatur, quo sub finem obliniendas pustulas escharasque, donec excidant, suadet HOFFMANNUS (2). His delapsis morboque ferme depulso, ducenda demum alvus est idoneo medicamento.

(1) GEOFFROY *l. c.*
(2) HOFFM. *l. c. observ. VI.*

CAPUT IV.

DE PURPURA SCARLATINA (1).

§. LVIII.

Nominis origo.

Multo proximius ad erysipelatis naturam ac speciem accedit *purpura scarlatina*, exanthema videlicet, cui nomen imposuit color quidam, qualem exhibet purpura ipsa vel pannus coccineus, vulgo *scarlatto*, cutim extimam ferme universam maculis intense rubris, multiformibus et mox latioribus inficiens. Interdum hae maculae ita dilatantur quaquaversum, ut una coalescant et totum corpus erysipelatis instar occupent. Quacunque autem ratione rubore isto sive sparsim, sive universim cutis afficiatur, planus is est, laevis, non asper, et pressus praesertim inter initia albicat, etsi, remota pressione, mox priorem colorem recipiat, nec valde cutim ipsam (2) attollit. Quibus quidem notis multum similitudinis habet cum erysipelate, sed ab eodem tamen differt primae eruptionis intuitu, febris et quorundam symptomatum ratione, exitu et successionibus, uti mox ex eius historia apparebit. Quoniam vero duo praecipua eius genera sunt, *benignae* unum, alterum *malignae*, de priore primum, deinde de altera, ut recte distinguantur, verba faciam.

(1) *Synonyma.*
Purpura et rubores FORESTI, *Observ. l. VII. obs.* 59 *in schol.*

Febris scarlatina Sydenhamii, *Oper. med. Sect. VI. cap.* 2., *et reliquorum auctorum. Rossalia* Hoffmanni, *de febr. sect.* 1. *cap. VIII.* §. 3. *Febris rubra quorundam. Rubeola veterum* Gruneri, *Morb. Antiquit. p.* 62. 63.

(2) Heister. *Compend. med. cap.* 3. *sect. VI. p.* 34.

PURPURA SCARLATINA BENIGNA.

§. LIX.

Benignae descriptio.

Quovis anni tempore hic morbus, sed frequentius, Sydenhamio teste, autumni initio (1), aut, ut Junckerus (2) mavult, aestivo et sereno tempore se ostendere consuevit. Raro sporadice, plerumque epidemice excurrit, saepe integras familias invadens. Iuniores quidem infantesque magis infestat, non tamen hinc parcit adultis. Plerumque incipit a febre ut reliqui morbi exanthematici, sed quandoque eruptio scarlatina prius emicat, quam febris percipiatur (3). Febris vero remittentis utplurimum typum tenet, et vespere ac nocte qualibet suas accessiones repetit ingravescitque (4). Interdum sic remittit, ut intermittere videatur, aut verae quotidianae intermittentis reapse morem induit (5). Quare nil mirum, si a febre nomen apud plerosque habeat.

(1) *Oper. omn. Sect. VI. cap.* 2.

(2) *Tabul. LXXV.*

(3) Heister. *l. c.*

(4) Vogel. *de cognosc. et curand. morb.* §. 151. *et seq.*

(5) *Andr. Bernard.* Kirchvogel *Diar. med. pract. cap.* 3. *p.* 29. *Edit. Vindob.* 1771.

§. LX.

Signa ante eruptionem. — Eruptio.

Febris autem ista exorditur leni ab horrore aut frigore. Huic succedit calor plerumque temperatus, moderata sitis, faucium dolor aut ardor aliquis et virium deiectio. Interim quaedam pectoris oppressio, respirationem difficilem atque inaequalem reddens supervenit, itemque capitis gravitas vertiginosa aut etiam acu-

tus eius dolor et quandoque tussicula sicca, sed non ita molesta nec constans, ut in morbillis (1). Saepe his nausea, vomitus nariumque haemorrhagia se adiungunt (2), sed haec posterior frequentius sub ipsa eruptione in plethoricis contingit (3), quam antea. Interdúm coma aut epilepticae convulsiones sive eclampsia, in pueris praesertim, antecedunt eruptionem, aut ipsum eruptionis exordium comitantur (4). Die secundo aut tertio (5), imo interdum quarto (6) facies intumescit, et maculae intensius rubrae, crebrae primum parvae et multiformes, mox latiores, confluentes et in maius sensim spatium expansae eam totam contegunt, deinde in dorso, pectore et demum artubus eaedem erumpunt, et quidem satis amplae, ut brevi universa fere cutis *scarlatino* colore (7) rubeat. Tum manus etiam digiti sic tument aut tenduntur, ut non nisi difficulter inflecti (8) possint. Interea tamen, detruso ad exteriora morbi fomite, febris et symptomata omnia insigniter mitigantur, vel etiam omnino decedunt.

(1) Juncker. *Tab. cit.*
(2) Vogel. *l. c.*
(3) Juncker *l. c.*
(4) Vogel. *l. c. et* Sydenh. *l. c.*
(5) Vogel. *l. c.*
(6) Juncker. *l. c.*
(7) *Id. ib.*
(8) Vogel. *l. c.*

§. LXI.

Desquamatio. — Reversio.

Postquam rubor eiusmodi ad duos, ad tres aut quatuor dies perstitit immutatus, paulatim minuitur, facies detumescit et concidit, cuticula fere tota cum notabili pruritus molestia secedit, imo quandoque in magna frusta separatur (1), aut certe facili et levi negotio deglubitur, relictis quibusdam minutissimis squamulis farinae instar cuti adhaerentibus, quae abeunt et redeunt vicissim ad secundam interdum et tertiam usque (2) vicem. Nec rarum est, maculas ipsas post aliquot dies reverti (3), sed tunc pauciores minoresque esse solent, et nullo graviori symptomate plerumque stipatae. Interea febris, quae iam ab eruptione ipsa coeperat cum

omnibus symptomatibus multum mitescere, si nondum cessaverit, ad inclinationem maxime properat, et acuta salutari diaphoresi cito et penitus evanescit. Toto primo et secundo stadio, sive toto initio et augmento alvus adstricta esse consuevit, in tertio vero, sive versus finem laxatur (4).

(1) Juncker. *l. c.*
(2) Sydenh. *l. c.*
(3) Kirchvogel *l. c.*
(4) Juncker. *l. c.*

§. LXII.

Differt a morbillis. — Duplex genus. — Simplex et complicata, sive maculosa et pustularis.

Atque haec est purpurae scarlatinae species, quam Haenius (1) cum *rosalia* Prosperi Martiani (quo nomine non *scarlatinam*, sed morbillos certe Martianus (2) vulgo appellari animadvertit, ut ex eius descriptione quisque colliget) et Mortonus cum morbillis confuderunt (3). Sed facile a morbillis videtur segreganda, quia haec ruborem intensiorem et persimilem erysipelatodi prae se fert, et maculas multo latiores et diffusas, nullique figurae addictas ostendit, nec cutim inaequalem aut asperam reddit; dum contra morbilli verae et circumscriptae pustulae sunt, parvae, elevatae, rubrae et crebrae quidem, sed discretae et seiunctae, quae non modo oculis tales cernuntur sed etiam tactui asperitudinem manifestam granosam, saltem in facie, obiiciunt. Deinde in morbillis permolesta tussis est, imo praecedit, oculi illacrymant, sternutamenta crebra cientur; quod nequaquam evenit in scarlatina. Non tamen negaverim, utrumque interdum exanthema una consociari, sic ut pro complicationis ratione duplex cum Vogelio genus constitui possit, *morbillosum* scilicet aut *miliare*, prout purpura scarlatina cum morbillis aut miliaribus complicatur; de quibus infra opportunius. Quare simplex illa, quam descripsi, distinctionis causa vocabitur *maculosa*, complicata vero *pustularis*.

(1) *Febr. division. l. c.*
(2) *In Hippocr. epid. l. 2. sect. 3. v. 20.*
(3) *Oper. omn. t. 3. cap. V.*

CAUSAE.

§. LXIII.

Causa proxima. — Causa materialis. — Causae procatarcticae.

Causam si quaeras proximam, ea videtur phlogosis erysipelatodes totius cutis, quam infert materia quaedam acris e sanguine per motum febrilem extricata, et partitis vicibus ad cutanea vasa translata, ibique irritatione cutim et corpus mucosum Malpighianum inflammans. Haec autem materia acris vel in ipso sanguine gignitur et colligitur, donec exstimulata vis vitae se ea liberare nititur, vel a perspiratione retenta suppeditatur, vel a primis fortasse viis etiam in sanguinem irrepit, vel a miasmate exteriore, quod in aëre volitat, aut contagione et contactu suscipitur, communicatur; quod et frequentius est, et fere a quibusdam scriptoribus unicum et perpetuum habetur. Nam omnibus hisce modis exanthemata, etsi ob diversitatem et gradum fomitis et corporis constitutionem differentia et varia, cieri, probabile admodum est. Occasionem vero praebent generatim acritates humorum undecunque ortae, victus salitus et calefaciens, motus corporis immodicus, aestivi calores, frigus repente obortum et constitutiones epidemicae et contagiosae.

PROGNOSIS.

§. LXIV.

Benignus morbus periculi expers. — Haemorrhagia narium quando utilis. — Cur interdum evadat malignus. — Purpurae regressus.

Levem morbum esse, et per se periculi expertem, quando benignus, in iunioribus et bonis humoribus praeditis censetur, et talis experientia comprobatur. Nam saepe solo regimine diaetetico et cutis blanda exspiratione intra paucos dies discutitur. Haemorrhagia narium sub ipsa eruptione accedens insigniter morbum levat (1). Quanquam vero benignus, facilis et brevis morbus est, tamen aut ob neglectam exspirationem cutaneam et frigus susceptum aut ob calefacientem nimis medendi

rationem in periculosum et malignum vertitur. Summum enim periculum imminet, si purpura scarlatina retrocesserit; pessimae tum phrenitides, anginae, peripneumoniae, convulsiones, tusses exoriuntur, plerumque malum eventum habiturae.

(1) Juncker. *l. c.*

CURATIO.

§. LXV.

Benignae quae curatio. — Nocet aër apertus. — Coma et convulsio epileptica quid postulet. — In fine alvi ductio.

Itaque in hac specie, in qua natura salutarem crisim per se ipsam molitur, Sydenhamius, clinicus longe felicissimus, et, si quis alius, in morborum indole indaganda perspicacissimus, quem ceteri fere omnes sequuntur, iure contendit, nihil movendum esse, sed cunctandum, ut sanguis ab heterogenea et noxia acritate se liberet, et per cutis spiracula eam difflet. Hinc abstinendum iubet a sanguinis missione, ab enematibus itemque a medicamentis quibuscunque calefacientibus, ne prioribus illis opus naturae, quae extrorsum malum protrudere tentat, impediatur, his vero postremis nimius motus concitetur, febrisque ultra modum increscat, sicque se opponat moderato et pacato motui, qui ad lenem secretionem successivamque morbifici fomitis excretionem requiritur. Quamobrem victum temperantem instituendum praecipit, carnium esum et liquorum vinosorum usum penitus ablegans. Potui autem lac cum triplo aquae coctum, hydrogala vocant, dandum esse, nec sinendum aegros foras prodire aut aëri libere se obiicere, quanquam nolit tamen, ut perpetuo lectulo defigantur. Hac enim ratione sine molestia et periculo morbum discuti asseverat, contrario vero excandescere et mortiferum quandoque fieri. Ubi sub initium coma aut epilepticae convulsiones (§. LX.) accesserint amplum validumque epispasticum posteriori cervici applicandum, et paregoricum, quod singulis noctibus ad finem usque iteretur, statim propinandum commendat. Cute demum omnino desquamata, lenem alvi ductionem proponit, ut, si quae morbi reliquiae supersint, penitus exturbentur: qua in re reliquos omnes consentientes habet.

§. LXVI.

Curatio gravioris. — De sanguinis missione iudicium.

Ac profecto usu comprobatum est, purpuram scarlatinam, quando levior et benignior est, sola naturae ope idoneoque diaetetico regimine sine medicamentis feliciter solvi. Verum si paulo gravior et vehementior sit, medicinae aliquo adiumento egere videtur. Tunc diluentia, temperantia et subacida a plerisque ut necessaria proponuntur, ut acritas peculiaris et calida humorum demulceatur atque emendetur. Heisterus (1) pulveres, ut vocant, temperantes, et blande diapnoicos (quibus ferme tota Stahliana et Hoffmanniana schola maxime confidit utiturque) illis adiungi unaque adhiberi, e re fore existimat; quanquam eiusmodi pulveres, qui ex absorbentibus, cinnabari et nitro parari solent, virium ita exiguarum nobis videntur participes, ut parum vel nihil reliquam simplicissimam curationem immutent. Illud porro, quod de sanguinis missione omittenda habet Sydenhamius aliique post eum doctissimi viri, non ita perpetuum atque inconcussum praeceptum habendum crediderim, ut nunquam ei locus esse possit. Id auxilii in maligna, ut postea videbitur, a plerisque exercitatioribus clinicis tanquam praesentissimum praedicari solet. Cur non item in benigna, quando aeger plethoricus sit, febrisque vehementior, aut grave aliquod symptoma capitis aut pectoris urgeat? Apposite et sapienter Joannes Freindius (2) inquit: *in erysipelate, variolis, morbillis, febre scarlatina aliisque similibus vitiis, si vehementia sint symptomata, et caput vel pulmonem afficiant, aut in alia quavis parte dolorem ingentem moveant, haud absque ratione ac tuto vena inciditur. Ego certe, quanquam haud aliud frequentius experimentum instituerim, ne semel quidem animadverti, quamlibet harum eruptionum post missionem sanguinis retrocessisse, ubi affectus id auxilii requireret.* Neque ab eo dissentiunt experimenta aliorum medendi arte praestantium. Timor autem retrocessionis rectius imminet ab aucto febris motu aut a spasticis contractionibus, quas dolores aut inflammationes inducunt; cui malo sanguinis missio prae ceteris omnibus efficacissime pro-

spicit. Tum enim in tali motus sanguinis excessu, quanquam per sanguinis missionem refrenari quodammodo eum contingat, tanta eiusdem vis adhuc tamen superest, ut versus cutim valide humores propellere queat, quin eis retrogrado motu introrsumque remeare liceat. Cautio itaque adhiberi debet, ne sanguis eo usque temere profundatur, quo vires vitales nimium enerventur, eiusque proiectio praeter modum infringatur et langueat. Hoc duntaxat casu retrocessio ob motum a tergo deficientem timeri posset.

(1) *Compend. med. pract. cap. IV. §. XXX.*
(2) *Histor. medicin. p. 21. edit. Venet. ann.* 1735.

§. LXVII.

De purgatione quid sentiendum. — Observatio Targionii Tozzetti *de alvi fluxu. — Damna a gastrica saburra.*

Alvum quoque laxari Sydenhamius et Junckerus sic timent, ut alter vel enemata ipsa suspecta habeat, alter diarrhoeam, si supervenerit, sistere paret addendo pulveri attemperanti, quem adhibere ipse solet, decem grana cascarillae pro qualibet dosi. Timor autem iste non semper probandus est, nisi purgatio modum excedat, aut non debito tempore instituatur, aut alvi fluxus eiusmodi sit, ut vires vitales prosternat. Imo primis mox diebus, antequam eruptio ad cutim facta sit, si signa gastricae saburrae non desint, cur alvum leniter eccoprotico medicamento laxari non liceat? Quid ab enematibus blandis et nihil irritantibus, quae sordes molliter avocent, detrimenti metuendum? Targionius Tozzettius, vir sane doctus et longa experientia probatissimus, non semel in hoc morbo diarrhoeam tam ab initio, quam in progressu salutarem admiratus est, ut deinde quaereret, num ita religiose, ut vulgo putatur, ab eccoproticis et clysteribus abstinere oporteat (1). Ego equidem, ubi gastrica saburra sui signa profert, nunquam eam cito subducere dubito, quod viderim saepe, relictam intus vel maiorem labem sanguini impertire vel spasmos et dolores in abdomine excitare, quibus morbidi fomitis secretio retardatur, vel iam secreti regressus promovetur.

(1) *Prima Raccolta d'osserv. p.* 102.

§. LXVIII.

Noxae regiminis frigidi. — Quid fieri debeat in metu regressus? — Exspiratio quamdiu curanda.

Nihil vero perniciosius purpura est scarlatina laborantibus, quam ea praesente corpus detegere, aut lecto surgere et diu extra morari aut incaute aëri paulo frigidiori se exponere. Facile enim introvertitur magno cum vitae periculo. Nec audiendi sunt regiminis refrigerantis laudatores nimii, qui in huiusmodi morbis indiscriminatim aegros extra lectum quotidie semel aut bis per aliquod tempus manere cogunt, et tot pene ad aërem renovandum refrigerandumque incumbunt. Quantum discriminis res ista habeat, nemo melius norit, quam diligens et ingenuus eorum, quae hanc methodum subsequuntur, sine partium studio observator. Itaque ne quid mali obveniat, cavendum plane est a quacunque vel levi causa, quae repellere purpuram possit, aut exspirationem cohibere. Et si quando casu contingat, extrinsecus corpus plus iusto refrigerari, ut regressus timendus videatur, illico potu diaphoretico et calente, sicuti diluto florum sambuci aut tiliae, aut simili uti expedit, quo cutanea excretio leniter instauretur. Huc spectat quoque spiritus Mindereri adeo in morbis exanthematicis propter vim diaphoreticam antisepticamque commendatus. Nec cautio eiusmodi circa aërem ambientem adhibenda est tantum exstante cutanea rubedine, verum tum etiam, cum ipsa evanuerit, et epidermis iam lamellatim deciderit, alvusque, prout morbo penitus soluto faciendum supra praecepimus, opportune expiata fuerit. Nam aegri adhuc per aliquot dies in cubiculo detinendi sunt, praesertim tempestate frigida existente; nisi enim transpiratio libera conservetur, nequaquam perfecte restituuntur (1). Imo in Etruria, in qua purpura scarlatina frequentissimus morbus est, saniores medici, cum in quocunque anni tempore, etiam aestate calida aut temperato vere, noxas renovati aëris pluries experti fuerint, quasi legem sibi indixerunt, non renovandum aërem neque cubiculum permutandum, nisi post quadragesimam diem exactam (2). Quod eo sane spectat, ut quae mala a retentis nec penitus difflatis

morbi reliquiis saepe ingruunt, quantum fieri potest, longe avertantur. Puto tamen, de aëris incauta et imprudenti renovatione cubiculique mutatione intelligendum praeceptum illud esse; cum aërem humanis halitibus repletum et, ut vocant hodie, phlogisticatum non modo mephiticum et noxium fieri, sed etiam exspirationi Sanctorianae adversum reddi, notissimum sit.

(1) Heister. *l. c.*
(2) Referente Jo. Alois. Targionio in *vol.* 3. operis inscripti: *Avvisi sopra la salute umana per l'anno* 1778. *p.* 262.

PURPURA SCARLATINA MALIGNA

§. LXIX.

Quid hîc malignum? — Signa malignae. — Febris qualis?

Sed praeter purpuram scarlatinam *benignam* et *regularem*, de qua hactenus actum est, alia est, quae *maligna* et *anomala* vocatur, quia vehementior et periculosior, interdumque mortifera deprehensa est. Non enim *malignum* hîc stricto et proprio sensu accipitur, sed lato et gravitatem morbi periculique magnitudinem significante. Hanc saepe dolor aliquis in aliqua parte fixus aut vagans, sine causa evidenti et sine ulla exteriore et conspicua nota aut partis mutatione praecedens imminentem portendit, quod aliorum etiam exanthematum malignorum, et praesertim variolarum commune non semel deprehenditur. Exemplum huiusce phaenomeni, malignam scarlatinam praedicentis protulit ex propria observatione Haenius (1). Sed multo frequentius et quasi proprium est, tussim ferinam, oculorum inflammationes et rubores et quandoque alvi fluxum antecedere. Deinde febris accedit post horrorem cum summo cutis ardore, siti inexstinguibili, capitis dolore, pulsu crebro et vehementi, faucium inflammatione aut dolore, respiratione frequenti et difficili et quasi peripneumonica, interdum vomendi cupiditate aut vomitu (2), comate et delirio; et tres, quatuor vel quinque dies cum omnium symptomatum incremento interdum persistit, antequam maculae erumpant. Plerumque vero hae,

parva erysipelata referentes, cito totum corpus rubore erysipelatode occupant, maturius videlicet quam in benigna, sic ut quandoque sub finem primae diei aut secunda die (3) iam erumpant, et partes ipsae rubore affectae magis quam in benigna tument et elevantur. Hoc tempore sputa et urinae ipsae interdum visae sunt, ut notat Rosenius, sanguine tinctae. Rubor iste quatuor alios dies utplurimum assiduus cutim tenet, et toto eo tempore febris vehemens cunctaque eius symptomata non modo non minuuntur, verum etiam augentur invalescuntque, ita ut phrenitides, suffocationes et peripneumoniae lethales consequantur. Quandoque, ubi maculae nunc plus, nunc minus prodeunt, aut uno temporis momento plus rubent, in alio mox minus, facile tum supervenit ad caput metastasis, quam sequitur hemiplegia aut subita mors. Sed si tunc pus cum sanguine remixtum ab alterutra aure exeat, aliqua adhuc spes effulget melioris eventus, eodem Rosenio teste. Illud saltem perpetuum est, quod febris diu protrahitur. Typum ipsa plerumque continuae remittentis servat, naribus fere occlusis, voce rauca et cutis ardore intolerabili comitata. Interdum tamen febris adeo latet et decipit, ut, si pulsuum micatus tantum attenduntur, aegri non febricitare videantur, quod verae malignitatis quasi proprium est, vel ita quandoque manifestas remissiones habet, ut intermittere eam (4) crederes.

(1) Id in epidemica constitutione Havniensi ann. 1777. et 1778. inter pessima signa habebatur. Meza *Comp. med. pract. Fascic. I. Cap. XVIII.* §. 163.

(2) *Rat. contin. P. I. Cap. VII. p.* 98.

(3) *Id. ib.*

(4) In modo memorata Havniensi constitutione *statim ab initio cutis intense rubebat tota cancrorum coctorum ad instar.* Meza *l. c.* §. 164.

§. LXX.

Anomala.

Prout vero sporadica aut epidemica est, et prout aetas, temperamentum, habitus corporis, anni tempus et aëris constitutio variantur, diversa et ipsa ratione invadit, et multifariam ab eo, quem descripsi, modo atque incessu deflectit, et tunc non modo *maligna*,

sed etiam *anomala* audit. Sic interdum macularum eruptio in lumbis et partibus inferioribus incipit, deinde ad superiores progreditur. Saepe facies, pedes et manus tument, uti in variolis, et febris cum ipsa scarlatina rubedine non prius, quam duabus vel tribus exactis hebdomadis evanescit. Imo non desunt observationes, quae doceant, febrem et scarlatinam eruptionem ipsam interdum ad quadragesimam usque diem productas fuisse (1). Quandoque etiam observatum est, post discussam desquamatamque rubedinem scarlatinam alvi fluxum, qui eam comitabatur, cum amphemerina lenta prosequi, et sic aegros (2) consumi et contabescere.

(1) Habn. *l. c.*
(2) Morton. *oper. t.* 3. *Cap. V. Hist. X.*

§. LXXI.

Ad malignam spectat illa Sennerti. — Item illa Langii. — Pestilens Mortoni.

Ad malignum certe genus ea spectat, quam aliquoties vidit et iam ab anno 1619 descripsit Sennertus (1), cui et morbi nomen ignotum erat, et ignota pariter simplex et *benigna* eius species, quam supra exposuimus. Cum autem de nomine ipse ambigeret, ex eo, quod pueros tantum illa corripi vidisset, peculiarem morbillorum differentiam tandem esse statuit. Sed tradita ab eo morbi descriptio *scarlatinae* et quidem *malignae* omnino convenit, nec quidquam ratio, ob quam ad morbillos eam ablegat, probare videtur, cum certo aliunde constet, adultos quoque eidem obnoxios saepe fieri. Epidemicam quoque pessimi moris scarlatinam, quae in Saxonia annis 1695 et 1697 grassata est, commemorat testis oculatus Christ. Joann. Langius (2). Malignam, imo pestilentem cum parotidibus, bubonibus, (3) et faucium orisque exulceratione coniunctam curavit descripsitque Mortonus (4). Anno 1748 et 1749 summopere maligna ac perniciosa scarlatina Hagae Batavorum desaeviit. Haec *cum valida angina inchoabat, et plurimos infantes et multos iuvenes et adultos occidebat. Imo fauces carnesque buccarum in ulcera ma-*

ligna, ossa maxillarum in cariem pessimam convertebat, et similia etiam in cruribus efficiebat. (5).

(1) *Med. pract. t. 2. l. IV. de Febr. cap. XII. de variol. et morbill. p.* 178.

(2) Teste Haenio *Febr. division. divis. VI.* §. 2.

(3) In epidemica scarlatina Havniensi, de qua paulo ante mentionem feci, parotides supervenientes, quamvis suppurarent, lethum afferebant. Nisi enim primis morbi diebus aegros suffocabant, eos per quatuor hebdomadas excruciabant, donec languore perirent.

Meza *l. c.* §. 167. Rosenius vero in scarlatina epidemica ann. 1741. Upsaliae observata testatur, tumores parotidum et glandularum maxillarium non fuisse perniciosos, et paulatim sponte resolutos esse. *Trait. des malad. des enfans, chap. XVI. p.* 281.

(4) *L. c. hist. XI.*

(5) *L. c. p.* 25.

§. LXXII.

A Navierio descripta.

Magnam cum priori affinitatem habet *epidemica scarlatina*, quam Catalauni et in quibusdam regni Gallici locis anno 1751 vidit Navierius (1). Quia vero nihil magis cum ad cognoscendum, tum ad medendum confert, quam accurata eorum, quae in morbis contingunt, enarratio, idcirco nec grave nec inutile fore existimo, si in hac quoque breviter describenda consistamus. *Per febrem admodum vehementem se manifestavit, quae animi deliquiis, lassitudinibus spontaneis, capitis fauciumque doloribus, deglutitionem impedientibus comitata erat. Secundo die et saepe post viginti quatuor vel triginta horas in toto corpore maculae rubrae, vivido scarlatino colore, latae, manus magnitudinem saepe excedentes, figurae irregularis, et dorsum, pectus, femora et nates saepe ita tegentes, ut unica tantum esse videretur, apparuerunt. Hae maculae, quovis fere momento disparentes, se in alia loca erysipelatis more conferre videbantur, in quibus antea non fuerant. Manus easdem tangens calorem vividum et ardentem, praecipue in adultis sentiebat, et cutis ruberrima digito compressa albescens, remoto digito statim rursus rufescebat. Pulsus parvus et frequens erat, et respiratio difficilis et intercepta et singultuosa in plurimis esse*

videbatur. Halituosus vapor e pulmonibus egrediens adeo calidus et urens deprehendebatur, ut unusquisque hunc percipiens faciem ab aegro statim avertere cogeretur. Haec febris etiam interdum cum manuum et brachiorum inflatione coniuncta fuit, integrasque familias aut insimul aut successive invasit. Quibusdam *lingua* erat *valde sicca*, plurimis vero *humida*, et venter *flatibus distentus. Iis*, qui ab atroci hoc malo evadebant, *epidermis quinto vel sexto die per squamas decidebat, quin imo adolescenti tredecim vel quatuordecim annorum tota manus pedisque cuticula exceptis unguibus* secessit. Quibus vero non illico in *primo morbi impetu succurrebatur escharae gangraenosae in fundo faucium versus arcum et velum palati* superveniebant, et ita celeriter proserpebant, ut *oesophagum asperamque arteriam ante* occuparent, *quam* illae percipi curarique possent. Quare non pauci e medio tollebantur. Notandum praeterea est, nonnullos hoc morbo *affectos quarto vel quinto die* non secus periisse, *ac si* gangraenosa pulmonum inflammatione *suffocati essent. Alios post vehemens delirium morientes magnam saniei quantitatem per os et nares* reddidisse, et rubras antea maculas *post mortem in quibusdam prorsus* violaceas evasisse. Hanc porro luem, subiicit auctor, *in infantibus longe mitiorem*, quod miror, fuisse, faciliusque remediis obtemperasse (2).

(1) *Dissert. en forme de lettre sur plusieurs maladies populaires etc. A' Paris* 1753.
(2) *Comm. de reb. in scient. nat. et med. gest. Vol. IV. P.* 2. *p.* 338.

§. LXXIII.

Scarlatina epidemica ann. 1770 *et* 1771 *Vindobonae.*

Sub initium hiemis an. 1770 et 1771 Vindobonae, post praegressam febrium intermittentium constitutionem, malignae et epidemicae quaedam scarlatinae insurrexerunt, quarum Haenius (1) et Andreas Kirchvogelius historiam nobis reliquerunt. Praecipua earum symptomata, quibus formidabiles reddebantur, fuerunt convulsiones, coma, delirium et non raro etiam *angina inflammatoria*, quae, nisi propere apta medendi

ratione coërceretur, gangraena et sphacelo terminabatur, aegrosque citissime (2) iugulabat. Sed non adeo exitiosae profecto hae visae sunt, uti illae Navierii, neque semper cum angina gangraenosa coniungebantur. Plerique enim ex his decumbentes, si rite curarentur, feliciter evadebant et servabantur, quemadmodum Kirchvogelius testatur.

(1) *Rat. contin. P. I. cap. VII.*
(2) *Diar. med. practic. cap. 3. p. 29.*

§. LXXIV.

Exemplum mixti generis.

Complicatae sive mixti generis, partim nempe *maculosae*, partim *pustularis* (§. LXII.) exemplum depromimus ex illa epidemica scarlatina, quam cl. Lorryus, constitutionem referens morborum an. 1777, *erysipelas universale* nominavit (1). Perniciosissima eius natura et peculiaria symptomata, quorum cognitio tironibus plurimum lucis afferet, merentur profecto, ut tota eius historia, quam accuratissime memoriae prodidit idem vir praestantissimus, hic exscribatur. Crebri omnino fuerant antea erantque adhuc illo anno morbi exanthematici febriles, videlicet morbilli, erysipelata, febris scarlatina aliaeque cutaneae eruptiones. *Scarlatinae* vero huic, de qua loquimur, non modo pueri, sed etiam qui in prima adolescentia constituti erant, quam maxime obnoxii fuere. Post brevem horrorem accedebat vehementissima febris cum summo et quasi igneo cutis ardore, lingua sicca, gutture rubente inflammatoque, oculis scintillantibus, labiis aridis, quorum superius etiam tumebat. Mox obfuscabatur caput, et quanquam aegri rite responsa darent interroganti, difficulter tamen adduci poterant ad loquendum. Respiratio interim erat sublimis, celeris, calida. Subinde vomituritio e torpore et silentio eos excutiebat, imo vomitus etiam corripiebat, quo magno cum conatu eiiciebantur vere porracea et quandoque manifesto acida, sed sine levamine. Alvus adstricta nihil reddebat, et copiosae urinae aqueae fluebant. In hoc prope statu quatuor et viginti horae exigebantur, quarum decursu

aliquando febris exacerbari videbatur, nec deerat aliqua, etsi obscura mentis aberratio. Primum morbi stadium hoc dicerem sive initium.

(1) *Histor. de la Sociét. Roy. de Médec. t. 2. Mémoir. p. 7.*

§. LXXV.

Eruptio. — Incrementum

Transacto huiusmodi temporis spatio incipiebant apparere quaedam maculae rubrae seiunctae et discretae in manibus, brachiis, lumbis et facie. Nequaquam tamen ex hac eruptione symptomata minuebantur. Respiratio permanebat aeque difficilis, celeris ac sublimis, ut antea, de qua aegri nullo modo querebantur, quasi eam nec perciperent nec agnoscerent, quod in morbis quibusque malum semper signum deprehendi. Pulsus tum erat durus, contractus et frequentissimus, urinae vero crudae, aqueae, calentissimae. Paulatim maculae modo memoratae dilatabantur, ita ut intra sex horas a prima earum apparitione universum corpus a capite ad pedes usque rubore summo suffunderetur. Principio rubor iste pressione albicabat, non ita vero progressu, nam immutabilis et omnino constans fiebat. Cutis tactui aspera et granulis minutis conspersa ardensque admodum reperiebatur. Increscebatque malum celeriter intra duodecim horarum intervallum, ut non solum tota exterior cutis facies valde tumida exstaret, dura, tensa et quasi corio similis, verum tota etiam cellularis tela intumesceret, et totius pene corporis formam alteraret. Hinc labia, nasus, collum in tumorem enormem attollebantur. Tumor autem non erat mollis et aqueus, ut in oedemate, sed renitens et durus. Cutis ferme sensus expers videbatur, sed tanto exardebat calore, ut digiti ad pulsum explorandum appliciti, si aliquandiu ibi moram traherent, veluti ab igne adurerentur. In hoc altero morbi stadio sive augmento et vigore aegri nihil querebantur, sed stupidi et plerumque taciti desipiebant. Os siccum et linguam nigricantem etsi haberent, non tamen sitiebant, aut potum ullum petebant. Respiratio vix dici potest quantum praeceps et citata esset. Urinae

inscio saepe aegro profluebant. Pulsus quoque magis magisque crebri et celeres fiebant.

§. LXXVI.

Exitii signa.

Elapsis in huiusmodi stadio circiter sex horis, ungues iam nigricabant. Interdum alvus, quae adstricta eousque fuerat, sponte laxabatur prodeuntibus excrementis partim viridibus, partim sanguineis. Saepe phlyctaenae in cute oriebantur, quae si gangraenosae essent, tumor subsidebat, et cutis ipsa flaccescebat. Generatim partes omnes paucis horis ante mortem detumescebant et molliebantur, deinde leves convulsiones obortae proximam mortem portendebant. Post mortem livor cutim foedabat, quae pustulis minutis conspersa atque aspera speciem eius exhibebat, quam iniectiones anatomicae repleverint. Pustulae vero huiusmodi num ad morbillos aut ad miliaria spectarent, non satis liquet ex Lorryana descriptione. Si tamen ad morborum tunc grassantium constitutionem respiciatur, inter quos morbilli certe non infimum locum habebant, ad hos potius referendae viderentur.

§. LXXVII.

Boni exitus signa.

Quod si morbi perniciosa vis non tanta esset, ut omnem adimeret spem salutis, tunc paulatim symptomata mitigabantur, et plerumque narium haemorrhagia superveniebat, quae, etsi malum non integre indicaret, valde tamen sublevabat. Oculi, qui aridi et probe ustulati erant, incipiebant humescere et lacrymas fundere. Circa septimam tussis sese manifestius exserebat, sed nihil notatu dignum excreabatur. Interdum copiosus salivae fluxus movebatur, et alvus laxata deiiciebat biliosa multa. Epidermis demum sensim decedebat artubus interim, praesertim inferioribus perpetuo humido vapore atque halitu madentibus. Non tamen morbus finem attingebat, ante XIV vel XXI diem. Eo vero superato tussis molesta et diutinae oculorum affectiones aliquandiu adhuc eos, qui feliciter evaserant, divexabant.

§. LXXVIII.

Alterum mixti generis exemplum. — Principium. — Augmentum. — Eruptio scarlatinae.

Non possum mihi temperare, quin aliam *scarlatinae*, mixti generis, (1) nempe cum exanthemate miliari *complicatae* historiam priori adiiciam; idque eo libentius duabus de causis faciam, primum quod haec multo minus exitiosa existit, deinde quod ab illustri et medendi laude percelebri medico, Archiatr. Caesar. Comite, Antonio Störckio, cuius saepe observationibus utimur, accuratissime scripta suppeditatur, nobisque ea videtur, quae minus exercitatis quibusque quam maxime profutura sit. Exscribam igitur ferme totam ex eius ipsissimis verbis. Mense novembri ann. 1759, cum Vindobonae in nosocomio Pazmariano ex febri continua catarrhali, cui saepe miliaria exanthemata superveniebant, multi decumberent, alia febris non paucos corripuit, quae primis diebus valde mitis videbatur. « Etenim levis tantum et obtusus aderat capitis « dolor, appetitus languit, pulsus fuit naturali paulo « celerior, nec tamen plenus, nec durus, nec suppres- « sus, sitis mediocris, lingua humida, alba, oculi so- « lito minus vivaces. Alvus quotidie naturalis prodiit, « urina crassam in medio nubem gessit. Incipiente « quarto die omnia symptomata subito exacerbata sunt. « Pulsus summa violentia exagitabatur, ita quidem, « ut eodem die binae ternaeve sat largae venaesectio- « nes debuerint institui, caput acutissime doluit, in « pectore orta est anxietas et respirandi magnus labor, « lingua fuit aridissima, oculi rubore suffusi sunt et « protuberarunt, sitis immaniter augebatur, totum cor- « pus, maxime vero extrema calor urens invasit, uri- « na fuit ruberrima, crassa, quasi multo sanguine tin- « cta; accessit delirium, sopor, corporis inquietudo. « Factis necessariis venaesectionibus et dato copiosis- « mo potu diluente, nitroso, sub finem diei quarti tota « cutis aspera seu anserina apparuit, et mox rubuit « colore scarlatino. Nullum tamen symptoma inde le- « vatum est, et aegri frequenter tussitarunt, et noctem « habuerunt admodum inquietam. »

(1) Mixti generis fuit etiam scarlatina ann. 1741 a Rosenio descripta, quae, etsi cum angina inflammatoria coniungeretur, non tamen valde mortifera visa est.

§. LXXIX.

Eruptio miliaris. — Effectus varius.

« Quinto die praegresso per universum corpus largo « sudore, remisit calor urens et tussitatio, mox pruri- « tus cutim occupavit, dein visae sunt numerosae pu- « stulae albicantes, opacae, diversae magnitudinis et « figurae, quaedam ex his confluentes sat magnas ve- « sicas efformarunt. Pustulae hae densissimo agmine « collum, pectus et abdomen obsederunt; in facie autem « erant nullae, in extremitatibus paucae. Factis his eru- « ptionibus quidam aegri se multo melius habuerunt; « disparuit enim sopor, abiit delirium, sitis et pulsus « velocitas imminutae sunt. Imo pulsus in quibusdam « fuit adeo bonus et aequalis, et omnia symptomata « adeo mitia, ut totum opus soli naturae tuto tunc « potuerit committi. Aliqui autem manserunt soporosi, « continuo delirarunt, eorum pulsus fuit debilis, inae- « qualis, intermittens, urinam et faeces inscie dimiserunt, « tendines subsilierunt et artus convulsionibus exagitati « sunt. Sexta die in eodem statu perstitere. ».

§. LXXX.

Horror et frigus crisim praecedens. — Nova materiae miliaris secretio per pustulas crystallinas.

« In principio septimi diei ortus est horror, dein in- « gens frigus omnia membra perrepsit, quod ultra ho- « ram duravit, extrema reddidit gelida, rigida, et tan- « tam induxit virium prostrationem, ut mortem alla- « turum videretur. Cessante tamen hoc frigore mox aegri « ad se redierunt, nec delirarunt amplius, pulsus fuit « aequalis, liber, minus velox, et ab eo tempore vires « auctae sunt, nec ullae convulsiones aut tendinum « subsultus amplius observabantur; in quibusdam fe- « bris fere penitus desiit. Eodem adhuc die pustulae

« omnes magis elevatae sunt et redditae pellucidae; ete-
« nim limpidissima lympha videbantur repletae; color
« scarlatinus coepit evanescere et sitis imminui; urina
« fuit crassa, turbida, et copiosissimum sedimentum sub-
« fuscum deposuit. »

§. LXXXI.

Horripilatio novam eruptionem antecedens. — Miliaria crystallina. — Quibus alvus laxata, et quibus non. — Purpurae et pustularum finis. — Finis febris.

« Aegri, qui QUINTO die magnum levamen perceperunt (§. LXXIX.), et habuere symptomata admodum « mitia, ii SEPTIMO die levem tantum horripilationem « perceperunt; pulsus fuit paulo celerior, et pustulae « magis repletae sunt, et coeperunt pellucere; reliqua « autem omnia optimo in statu permanserunt. OCTAVO « die nihil mutatum est, nisi quod iis, qui SEPTIMO die « male habuerunt, aliquoties alvus biliosa, liquida, foetida cum magna euphoria prodierit; iis vero alvus « fuit naturalis, qui minorem septimo die molestiam « perceperunt. NONO die febris fuit admodum exigua, « urina fere naturalis, alvi profluvium siluit, color scarlatinus sensim in naturalem abiit, pustulae partim « ruptae sunt et limpidum serum fuderunt, partim conciderunt et exsiccatae sunt. DECIMO die tota fere cutis naturalem colorem habuit, et omnia erant meliora, « et quidam ex his aegris ab omni febre liberi iam « per aliquot horas extra lectum fuerunt. UNDECIMO die « in omnibus desiit febris, rediit appetitus, epidermis « lamellatim secessit, intra paucos dies viguerunt vires, « et valetudo fuit integerrima (1). » Mixti pariter generis *scarlatina*, maligna et epidemica fuit, quam in Cephaleniae urbe vicinisque locis anno 1763 grassantem vidit amicus meus singularis, idemque medicus doctissimus ANGELUS ZULATTUS (2). Cum magna primarum viarum cacochylia multaque lumbricorum congerie sic copulabatur, ut solo alvi fluxu vel spontaneo, vel arte concitato pessima eius symptomata, uti delirium, convulsiones, parotidum tumores fauciumque inflammatio feliciter et plene tollerentur.

(1) *Ann. medic. secund. p.* 46.

(2) *Giornal. di Medicin. di Pietro* Orteschi *t.* 2. *Num. XXIX.* Ubi absolutissima eius historia inserta legitur. Quae cum multa contineat, quae morbum istum, causas eius curationemque plurimum illustrant, rem gratam tironibus me facere confido, si eam hic breviter transcripsero. Hiemi praehumidae nec multum frigidae successit ver siccum et solito frigidius. Siccitas autem tanta fuit, ut per quatuor subsequentes menses nulli imbres deciderint, et ne rores quidem nocturni, qui calorem et siccitatem illius insulae temperare solent, adfuerint. Mense Maio ad finem vergente tempestas repente in calidam et opprimentem mutata est. Tunc praeter febres tertianas duplices continuas purpura scarlatina tam in urbe quam in vicinis pagis vagari coepit, pueros praesertim et adolescentes utriusque sexus corripiens, immunibus, qui annum vigesimum praetergressi erant, relictis. In aliquibus morbus incipiebat ab horroribus vagis cum virium deiectione et acutissimo capitis dolore; in aliis a subitanea lassitudine cum intolerabili totius corporis ardore. Fere omnes querebantur appetitus defectum, sitim magnam atque inexplebilem, oris ariditatem amaritiemque, et membra veluti fracta. His praeterea lingua erat sordida, muco albo et viscido obducta, et nausea perpetua, quam interdum excipiebant vomitus spontanei aquosi, spumidi, flavi atque amari. Secundo, tertio aut quarto die a febris, quae semper vehemens erat, accessu collum primum, deinde totum corpus rubore suffundebatur. Rubor autem magis vel minus intensus apparebat, prout morbus gravior, vel mitior erat futurus. Rubore non minor erat cutis ardor et siccitas, quibuscum coniungebatur. Colorem hunc vere purpureum hic illic interstinguebant quaedam minutissimae bullulae, non valde elatae, semina sinapios magnitudine aequantes, interdum etiam minores. Exanthematica eiusmodi eruptione non febris, non eius symptomata minuebantur, imo atrocius mox capitis dolor intendebatur, pectoris oppressio, anxietas et inquietudo magis assidue premebant. Nonnunquam accedebat etiam delirium, imo infantes inter brevem interruptumque somnum subinde convellebantur. Punctiones vero, sive mavis morsus, quos circa cordis scrobiculum percipiebant, molestiores fiebant. In plerisque alvus adstricta erat. Hi febri vehementiore et gravioribus symptomatibus afficiebantur. In aliis iam ab initio fluebat, egerebanturque foetentissima crocea lumbricis permixta; atque in his mitior morbus erat. Quibusdam pueris, qui videlicet facie pallebant, et macilentiores videbantur, lumbrici non pauci tam ore quam ano sponte et sine aliis excrementis prodibant, modo vivi et vegeti, modo mortui et corrupti. Per utramque hanc viam spatio quatuor dierum amplius quinquaginta lumbrici a puella duodecim annorum excreti sunt. Fere omnibus post quartum diem dolor tumorque parotidum superveniebat. Quibus huiusmodi tumor deerat, fauces inflammatione tentabantur, et dif-

ficilis deglutitio evadebat. Paucissimi ab alterutro incommodo liberi exstitere. Nemini parotides suppurarunt. Resolvebantur enim modo citius, modo tardius, prout rubor et febris evanescebant, et prout deiectionibus morbi fomes depellebatur. Satis erat eas inungere linimento aliquo, cui camphora adiecta esset. Eodem pariter ordine eademque naturae providentia faucium inflammatio minuebatur. Huic profuit magnopere aqua hordei leviter aceto rosaceo imbuta. Die septimo, aut etiam ante in breviori morbo, in longiori vero die undecimo, duodecimo aut decimo quarto rubor quadam quasi tenuissima farina adspergi videbatur, qua sensim cuticula albescebat, principio in superioribus partibus facto. Tunc sic pruriebat cutis, ut scabere eam oblectamento esset. Sic farina illa secedens, aut cuticula in squamas soluta decidebat. Tum febris cito mitigabatur, interdum etiam ex toto cessabat, etsi adhuc ad aliquot dies rubor persisteret. Appetitus redibat cum somno longiori et pacatiori. Sudor vero nullus erumpebat, nisi discusso penitus scarlatino rubore. Urinae, quae inter initia parcae, tenues et aqueae fluebant, progressu et inclinatione uberiores et saturatiores factae sunt. Hinc vires et sanitas redintegrabantur. Qua ratione curatio instituta sit, referam infra.

§. LXXXII.

Diagnosis. — Causae. — Prognosis.

Quam dedimus scarlatinae malignae atque eius differentiarum descriptionem (§. LXIX. ad LXXXI.), sic puto exemplis opportune et diffuse adductis illustratam, ut plana atque expedita sit cuicunque ad rectam diagnosim via. Superesset, ut de causis aliquid dicerem; verum hae satis expositae fuerunt, ubi de scarlatina benigna (§. LXIII.) retulimus. Nam, si quid discriminis inter eas est, in gradu, copia et potentia maiori omnino positum videtur. Quare etiam illud consequitur, ut maligna non modo plus gravitatis et periculi habeat, sed etiam saepe mortifera animadvertatur. Iure igitur Sennertus scripsit, *malum hoc grave ac periculosum saepe lethale* esse (1). Anginosa sive aphthosa, (§. LXXI.) et prae ceteris epidemica et mixta (§. LXXIV.) plerumque, ut notavimus, in lethalem gangraenam et horribilem strangulatum desinit. Quae a Lorryo observata fuit, (§. LXXIV.) maiorem aegrotantium partem enecabat, nequidquam proficientibus quibuscunque artis selectioribus adiumentis. Non ita vero contigit scarlatinae mixti generis malignae et verminosae a cl. Zulatto

descriptae (§. LXXXI.), quippe quae rite curata neminem occidit.

(1) *L. c.*

MALIGNAE CURATIO.

§. LXXXIII.

Purgatio. — Sanguinis missio. — Alvi fluxus.

Primis statim diebus antequam scarlatina erumpat, si cacochylae indicia se prodant, lene eccoproticum dari oportet, aut vomitum, si breviori via expellenda videatur, aqua tepida cum oleo subacta, aut oxymelle scillitico, aut ipecacuanha pro aetatis et virium ratione cieri. Sed nullibi magis emesis necessaria est, quam ubi a miasmate epidemico origo morbi pendere videtur; subtracto enim per vomitum fomite primas vias ingresso multo mitior morbus evadit. Id in primis perspectum saepe est in epidemica scarlatina, cui angina aphthosa aut gangraenosa adiungitur. Cum autem febris vehemens, calor urentissimus atque alia symptomata gravissima in hac esse soleant, inflammationisque metus ubique immineat, sanguinem non solum mitti licet, verum necesse etiam est. Id quoque post ipsam eruptionem quarto, quinto die, imo tardius fieri interdum (1) debet. In pestilenti, nimirum ea, in qua parotides et bubones eruptioni iam factae superveniebant (§. LXXI.), sanguinem utiliter mittendum curabat Mortonus (2), et vesicantia adhibebat. Quo in casu largiorem etiam chinae-chinae usum proposuit (3) Haenius. In reliquis methodus antiphlogistica omnino huic quoque accommodanda est, qualem benignae paulo graviori (§. LXVI.) convenire supra traditum est. Alvi fluxus minime sistendus est, si primae viae sordibus scateant, et vires vigeant. At si immodicus videatur, tunc aliquantulum coërceri decocto albo, absorbentibus et china-china ad scrupulum unum cum laudani liquidi Sydenhamii guttis quatuor ter in die, habita aetatis ratione, iterata (4) potest.

(1) Morton *l. c. Hist. I.* Haen. *l. c.*
(2) *L. c. Hist. XI.*

(3) Haen. *l. c. Hist. I.*
(4) Morton *l. c. Hist. X.*

§. LXXXIV.

Navierii methodus. — Kirchvogelii therapia. — Non tamen venae sectionem omnem reiicit. — Monita de S. M.

In ea scarlatinae epidemicae constitutione, quam angina aphthosa comitabatur, a Naviero (§. LXXII.) descripta, cito vena brachii incidebatur; cum vero delirium et coma urgeret, iugularium quoque sectio perutilis deprehensa est. Nec aliter in scarlatina Vindobonensi anni 1771 (§. LXXIII.) se gessit Haenius. Reticeri tamen haud debet, Kirchvogelium in eadem ipsissima epidemica constitutione nunquam sanguinis missione usum esse, quanquam angina accederet, et nihilo tamen minus suos aegros feliciter, ut ipse narrat, ad pristinam valetudinem restituisse solo regimine temperato et diapnoico, victu tenui et hydromelle. Non tamen ideo omnem venae sectionem ipse reiiciendam putavit; nam *nolim*, inquit, *me hisce omnes venaesectiones reprobare quisque credat, cum easdem praecipue apud adultos quandoque valde necessarias fuisse, et aliquos cum et sine venae sectione ad plures emigrasse seiam. Interim tamen cum scarlatinam hanc febrim multum priori* (scilicet intermittenti, quae epidemice antea grassata est) *ut suae causae debere, et potissimum hic suum virus ad fauces deponere observarem, cortice peruviano tam iniiciendo, quam etiam interne illum dando absque vel unica in meis celebrata venaesectione, quos habui, feliciter curavi* (1). Mirum profecto, sed non inauditum nec insolens videbitur, in eodem morbo loco et tempore Haenium et Kirchvogelium, viros sane ab omni medicinae scientia paratissimos, in oppositam omnino de sanguinis missione sententiam ivisse. Illud, ni fallor, tenendum est, nihil hisce de rebus, quod absolute perpetuum habendum sit, decerni generatim posse, sed modo sanguinem recte mitti, modo ab eius missione abstineri oportere, prout *indicantium* aut *contraindicantium* potior ratio est. In universum in morbis, quos virus aliquod aut acerrima et caustica morbifici humoris indoles gignit, etsi inflammatorii videantur, parcius et rarius sanguinis missione uti expedit (2).

(1) *Diar. med. pract. l. c.*

(2) Multa in superioribus ad huiusmodi controversias dirimendas disceptata sunt, quae in memoriam redigantur oportet; multa etiam in sequentibus libris, et potissimum ubi de angina et pleuritide sermo habebitur, ad rem illustrandam invenies.

§ LXXXV.

Utilitas purgationis et vesicantium. — Paregorica. — Gangraenae faucium quid prosit. — Quid ulceribus oris. — Cautelae.

Post sanguinis missionem serum lactis tamarindis et refrigerantibus plantis alteratum potui ordinario dabat Navierius. Prae ceteris clysteres iterandos suadebat. A vesicantibus intra scapulas impositis vel ad suras admotis praeclara effecta obtinuit admiratusque est. Paregoricis, si eis locus esset, ante alvi ductionem refracta tantum dosi utebatur, post purgationem vere paulo liberaliori. Gangraenam faucium valide arcebat gargarismate ex oxymelle et spiritu vini dephlegmato, ut vocant, per salem tartari, in quo soluta esset congrua camphorae quantitas. Ad eumdem finem, si fauces acerbe dolebant et colore cinnabarino rubescebant, illico decoctum corticis peruviani aut cicutae iniiciendum, potui vero lac decocto aliquo refrigerante dilutum, vel subinde *emulsum paregoricum nitratum* dandum alii (1) iubebant. Haenius oris ulcera, si alba et vesicularia erant, detergebat applicito succo sedi sive sempervivi maioris cum melle ex rosis, quod tutissimum est. Ceterum magna cautio adhibenda est in eiusmodi remediorum delectu atque usu. In summa enim faucium orisque phlogosi aut phlegmone, cui dolor intensior adiunctus sit, a calidis irritantibusque cavere oportet, ne malum exasperent, gangraenamque impendentem accelerent. Hinc plerumque praestat leniter gargarizare ex decocto caricarum pinguium cum lacte, aut ex diluto florum sambuci cum pauxillo oxymellis aut syrupi mororum, aut ex his aliquid in fauces, sed e latere et leniter per fistulam infundi. Vaporem quoque ex spongia aqua calida et aceto imbuta et pectori imposita manantem inspirari proficuum est. Naribus vero siccis et obstructis prodest linteolum immitti, lacte tepido prius madefactum, idque subinde repeti. Quae

de aphthis tradita sunt alibi (2), quaeque tradentur in capite de angina *maligna* et *gangraenosa*, si huc transferantur, quisque facile intelliget, quodnam cuique casui opportunius auxilium decerni debeat.

(1) Kirchvog. *l. c.*
(2) *Volum. I.* §. *CCXCVI.*

§. LXXXVI.

Corticis peruviani usus moderatus — Refrigerantia.

Nemo nescit, quantum adversus morbos vere putridos aut gangraenosos valeat cortex peruvianus. Verum hodie non modo in illis, in quibus languor summus totum corpus occupat, verum etiam in acutissimis atque ardentissimis febribus, ubi certe virium vitalium actiones modum excedunt, fervorque quasi igneus excandescit vehementer, sine ulla cunctatione et consilio ullo adhiberi eum saepius vidimus. Quantum vero in effreni adeo motuum omnium insolentia et ferocitate praestet ab iis, quae vim cordis arteriarumque valentius incitant, atque adeo a cortice peruviano ipso abstinere, iudicent aequi expertique rerum aestimatores. Lorryus certe in pessima et plerumque lethifera scarlatinae specie, quam ipse curavit (§. LXXIV.), non aliam methodum calidissimo ardentissimoque morbo adhibendam existimavit, quam refrigerantem atque antiphlogisticam. Neque satis intelligi potest, quomodo vir alioquin cautus et prudens Anton. Haenius ingentem corticis vim quotidie ad plures hebdomadas suis aegris ingesserit In constitutione illa epidemica, quam paulo ante memoravimus, ubi minor, ut ipse scribit, malignitas erat, non minus de eius extracto dabat in die quam semunciam, ubi vero maior, unciam et saepe duplam etiam dosim singulis diebus. Fortasse frigidis in regionibus atque in corporibus Germanorum audentius eo uti licet, aut qui ad eos pervenit, ita effoetus aut adulteratus (1) aut iners est, quod non sine causa suspicor, ut largiori etiam manu datus vix ac ne vix quidem hominem moveat.

(1) Et facilius lucri causa adulterari potest corticis extra-

ctum; nam Haenius cum plerisque aliis Germaniae medicis *extractum* adhibere consueverat. Genuinum et sincerum, quod paucum e multo cortice educitur, magno pretio venit. Additione igitur alienarum rerum, vel aliarum plantarum nostratium *extractis*, eius quantitatem augent pharmacopolae, sicque maius sibi comparant lucrum. Neque ab eiusmodi fraudibus alieni sunt pharmacopolae in Germania, quorum lucrandi cupiditas nuper certissimis documentis innotuit, et meritas poenas dedit.

§. LXXXVII.

Topica. — Cautio. — Limitatio purgationis et phlebotomiae. — Regressui scarlatinae quomodo succurrendum.

Praeter ista vero, quae faucium gangraenam aut antevertunt aut coërcent, tam interne sumpta, quam in fauces iniecta aut gargarismatis forma usurpata, extrinsecus quoque quaedam admoventur, quae morbi vim foras avocent. Idem Haenius vesicantia ex cantharidibus aut cataplasmata cum sinapi circa collum duci imperabat, antiquissimorum exemplum medicorum secutus, qui acribus salitis cutem in faucium inflammatione exulcerare consueverant. Nos, quando dolor et fervor nimiam irritationem adesse, et ex hac causa gangraenae metum augeri ostendunt, fomenta anodyna et simul antiseptica ex genere temperantium et antiphlogisticorum ceteris anteponimus. Decocta florum sambuci et malvae aceto mixta et leniter calentia ad id aptissima censentur. Imo cataplasmata ex malva et semine lini et mica panis lacti incoctis aptissima sunt, dummodo saepe iterentur, ne frigescant. Nec fortasse undique probanda est illa nimia in purpura scarlatina alvum ducendi et mittendi sanguinem Haenii liberalitas, quae in historiis ab eo enarratis ubique elucet. Neque in his laudanda nimia eius proclivitas, qua ferebatur in regimen refrigerans, ut nimis crebro aegris permitteret e lecto surgere, et cutis exspirationem intercipere. His fortasse de causis factum est, ut eius aegroti gravibus insolitisque vicissitudinibus subiicerentur, et diutius quam par fuisset, morbo conflictarentur. Temeritatis eiusmodi poenas saepe luisse miseros aegrotantes ex multorum fide et testimonio compertum habemus. Subitae enim et mortiferae metastases inde sequuntur. Cum autem sive regimine frigido, sive alvi

ductione, sive missione sanguinis temere inconsultoque instituta, vel alio quocunque casu purpura scarlatina retrocesserit, et periculosa symptomata inde enascantur, quantocius enitendum est, ut revocetur extrorsum. Quem in finem saepe feliciter vesicantibus extrinsecus, intrinsecus vero camphora et potu alido usus est KIRCHVOGELIUS. Sed hîc maxime administranda celerrime sunt, quae alias (1) a nobis proposita et commendata fuere. Ceterum salubres naturae motus, quando neque excedunt, neque deficiunt, observandi omnino sunt, iisque favere oportet potu acidulo, tepenti et leniter diaphoretico et victu tenui, antiputrido et sustinendis viribus opportuno, donec morbus ad declinationem et finem perveniat, rubore evanescente paulatim et secedente in lamellas epidermide. Tunc demum, ut in benigna, alvus semel iterumque leni medicamento ducenda est (2).

(1) *Volum. I. §. CCXCIX.*

(2) Quoniam supra (§. LXXXI.) historiam purpurae scarlatinae epidemicae, malignae et mixti generis a cl. ZULATTO conscriptam retuli, aequum sane est, ut eius etiam curandae ratio simplicissima, qua tuto, iucunde et feliciter usus est, hîc non praetermittatur. Mox ab ingruente eiusmodi morbo cognovit, eum ex multigena ventriculi intestinorumque cacochylia originem ducere, ut ex amaro oris sapore halituque foetido, ex lingua sordida et mucosa, ex appetitu deiecto, nausea, vomitibus spontaneis, vermium complurium excretione, deiectionibus olidissimis et conferentibus patebat. Hinc eo animum direxit, ut primae viae ab hac sordium colluvie confestim expiarentur, promota videlicet, ubi aderat, diarrhoea, aut ubi abesset, leniter excitata. Quamobrem medicamentum catharticum atque anthelminthicum, quod constabat ex rhabarbari binis drachmis, jalappae drachma una cum dimidia et seminum santonici drachma una, tenuem in pulverem redactis et unciis tribus aquae foeniculi, theriacalis vero duabus in liquidam mixturam dilutis. Huius autem mixturae pro aetatis, roboris, temperamenti aegrotantium ratione et pro vario morbi gradu dabantur quotidie tria, quatuor, quinque, modo plura, modo pauciora cochlearia, iustis intervallis discreta, donec venter solveretur. Postea medicamenti dosis excretionibus accommodabatur, sic ut modum non excederent, sed pergerent saburram educere. Nec alio usque ad morbi finem opus erat auxilio. Post primas deiectiones continuo mitigabantur symptomata, praesertim capitis dolor, convulsiones, inflammatio faucium et ventriculi morsus. Hinc quoque rubor ex intensissimo in roseum dilutum desinebat. Nec pruritus, qui optime

praesagiebat, diu cunctabatur accedere, et pulsus molliri et dilatari. Quinque vel sex intra horas viginti quatuor deiectiones satis erant ad haec bona praestanda in aliquibus, in aliis pluribus opus erat pro cacochyliae putridae quantitate ac vi. In parvis pueris plerumque una remedii praescriptio et non iterata omnem morbum debellabat; in grandioribus interdum iterabatur, sed nunquam tota absumebatur. Haec erat communissima et certissima, qua utebatur, curationis ratio. Fatetur tamen, interdum etiam saguinis missionem adhibuisse, ut aliquod symptoma periculosum averteret. Id autem auxilii genus utile fuit, quando pulsus durus et plenus et dolor capitis atrox exigebant aliquod moderamen. Sanguis eductus nunquam crustam phlogisticam exhibuit. Interdum quoque vesicantibus locus dabatur, nempe ubi sopor gravis opprimeret. Sed nihil catharsi fuit praestantius et efficacius. Diaeteticum autem regimen in eo consistebat, ut solis panatellis ex aqua decoctis aut pane aqua pura intincto vescerentur. Carnes enim aut earum iura febrim et ruborem augebant. Potui dabatur aqua pura aut nitro imbuta liberali manu. Stragulis moderate tegebantur in lecto; aër pluries recens et purus per fenestras intra diem admittebatur. Et quidquid alexipharmaci aut sudoriferi speciem haberet, exulare iussum est. Sic tota febrium scarlatinarum cohors, quas curandas habuit, feliciter devicta fuit.

MORBI SECUNDARII SIVE ALTERA SCARLATINAE PERIODUS.

§. LXXXVIII.

Noxa aëris frigidi.

At experientia demonstravit saepissime, resoluta purpura scarlatina desquamataque iam epidermide aegros e morbo convalescentes, si regimen diaphoreticum negligant, aut se aëri libero aut frigidiusculo incaute obiiciant, aut non perfectam crisim habuerint, modo repente, modo paucis post diebus, modo circa diem vigesimam primam, quandoque etiam serius (1) incidere in alia gravissima mala, eorumque complures e medio tolli. Neque id tantummodo accidit malignis aut epidemicis purpuris scarlatinis, utpote quae huic infortunio frequentius obnoxiae sunt, verum etiam benignis et regularibus, licet multo rarius, quemadmodum constat ex fidissimis clinicorum (2) testimoniis. Haec vocatur *secunda scarlatinae periodus* sive *secundum sta-*

dium (3), quemadmodum febris, quae variolas confluentes aut malignas subsequitur, *secundariae* nomen apud plerosque obtinuit.

(1) Exemplum oedematis universalis, in quod die trigesima a morbi initio, cum iamdiu a febre et scarlatina vacuus esset, homo quidam incidit ex eo, quod e cubiculo ad auram puriorem inspirandam prodierat, affertur a medico Florentino solertissimo, Aloysio Nerio in quodam suo opusculo. Vid. *Avvisi sopra la salute umana volum.* 3. *p.* 262.

(2) *Ibid.*

(3) Heist. *Compend. med. l. c.*

§. LXXXIX.

Multiplex morbi genus. — Frequentior tumor oedematosus.

Mala autem ista (§. LXXXVIII.), quamvis ab una eademque causa manantia, multiplicis tamen generis sunt, prout nimirum acris humor, qui difflari per cutis spiracula debuisset, has vel illas partes aggreditur. In quibusdam ad articulos artuum extremorum delatus dolorem et ruborem, ut in arthriticis (1), excitat. In aliis glandulas lymphaticas occupat, unde hae intumescunt, indurantur et (2) dolent. Saepissime in pulmones fertur, et respirationem reddit difficilem et quasi suffocantem; si vero in caput et cerebrum impetum faciat, mox deliria, convulsiones et mors (3) subsequuntur. Sed omnium frequentissimus est tumor oedematodes aut leucophlegmaticus, quo totus corporis habitus vel aliquae eius partes cum urina plerumque pauca, turbida et fusca ac quandoque omnino suppressa (4) tentantur. Id a Sennerto iam animadversum video, nam post cutis desquamationem, *mox pedes*, inquit, *ad talos et suras usque intumescunt*, *hypochondria laeduntur*, *respiratio difficilior redditur*, *tandemque abdomen intumescit*, *aegrique non sine magno labore et post longum tempus pristinae sanitati restituuntur; saepe etiam* (5) *moriuntur.*

(1) Sennert. *De febr. l.* 4. *cap. XII. de variol. et morbill. p.* 178.

(2) Heist. *l. c.*

(3) Haen. *l.* c.

(4) In hac altera periodo Rosenius vidit urinas non modo

paucas, sed colore aquam, in qua recens caro lota est, referentes. Vid. *Trait cit. version. gallic. p.* 281.

(5) *L. c.*

§. XC.

Tumor iste duplicis naturae, calidus et frigidus. — Primi, qui morbum recte noverint, Florentini. — Cur sanguis missus remedio sit.

Tumor vero iste, quo corpus inflari et turgescere dixi, duplex esse consuevit, alter, ut ita loquar, calidus, alter frigidus; quae differentia notari maxime debet, ut curatio diversae eius naturae accommodari possit. Frigidum eum voco, qui veri oedematis aut anasarcae speciem refert, et albus et mollis et aquosus et nequaquam tactui calens apparet, et cum debilitate totius corporis, appetitus defectu, pulsu humili, languido, non duro neque febrili coniungitur; contra calidum, qui magis ad leucophlegmatiam accedit, et durus est, et renititur, nec vestigia digiti prementis recipit, et manui calorem acrem sive pungentem exhibet, stipaturque pulsu duro, crebro, celeri et febrili, spirandi difficultate, stertore, lingua sicca et alba, siti plerumque ardenti, interdum non magna urinisque paucissimis et pene deficientibus. Primi, ni fallor, qui hanc perutilem veramque differentiam animadverterunt, videntur fuisse medici Florentini (1), quorum etiam ingenio excellenti et clinicis anatomicisque disquisitionibus iam ab annis amplius sexaginta debemus non modo huiusce morbi veram pathologiam, sed optimam quoque et prope certam curandi rationem. Cum enim Florentiae circa ann. 1717 quam plurimi purpura scarlatina epidemica implicarentur, et omnes decima quarta circiter die simplici Sydenhamiana methodo feliciter sanarentur, observatum est, convalescentium aliquos circa vigesimam primam diem coepisse queri *de aliqua respirationis gravitate, modica tussi atque aliquo oculorum, faciei et externarum gutturis partium oedemate, quibus phaenomenis succedebat febris, iisque ingravescentibus, praesertim oedemate, quod universale fiebat, cum levi thoracis dolore, abdominis rensione et aliquando torminibus et omnimoda urinarum suppressione ad interitum festinabant diureticis tractati* (2). Medici hinc solertiores mortuorum cadavera

secuerunt, inveneruntque pulmones, pleuram, intercostales musculos, diaphragma, renes et intestina *plus minusque* inflammatione correpta. Quamobrem in eam venerunt sententiam, ut peripneumoniam, quam metastasis materiae morbificae non ex toto evacuatae induxerat, pro primario morbo habendam crederent, tumorem vero leucophlegmaticum pro eius symptomate sive effectu secundario. Inflammatis enim pulmonibus ceterisque partibus respirationi dicatis, ac proinde humorum per praecordia circuitu pene intercepto, facile intelligebant, cur, retardato per venas tum sanguinem tum lympham vehentes refluxu, et hinc inhibita serosi laticis e cellulosis cavis absorptione, totus corporis ambitus retenta viscidiore et crassiore eius parte turgeret et praeter morem intumesceret. Quapropter in aliis, qui in huiusmodi morbum inciderunt, sanguis mitti coeptus est ex brachio, et, si opus erat, etiam iterato, et *sic omnes sanabantur*, felici eventu consilii bonitatem comprobante (3).

(1) *Avvis. sopra la sal. um. t.* 3. *N.* 5.
(2) Jo. Calvus *comment. de hodierna Etrusca clinica.* Exstat in Roncalli Parolini. *Medicina Europae. p.* 333.
(3) *Ibid.*

§. XCI.

Calido oedemati semper venae sectio iuvit.

Neque in illa tantum epidemica constitutione id auxilii ex voto cessit, verum etiam deinceps in reliquis annis, quotiescunque convalescentibus ex huiusmodi exanthematico morbo supervenit tumor iste leucophlegmaticus, febrim comitem habens et reliquas notas calidi oedematis prae se ferens; etsi non ab interna pulmonum aliorumque viscerum inflammatoria congestione ortus videretur, sed a solo telae cellularis infarctu, quem retenta exspirabilis aeris materies, ut quandoque usuvenit, peperisset. Hinc iam apud omnes Etruriae medicos invaluit, ut non alia hunc affectum, alias lethiferum, methodo oppugnent, quam antiphlogistica, sanguinis videlicet missione, nitro, temperantibus et subacidis medicamentis (1).

(1) ***Avvis. sopra la sal. uman. l. c.***

§. XCII.

Frigidum oedema quomodo curandum. — Cathartica et diuretica primas tenent. — Cortex peruvianus et vesicantia quando indicentur.

At vero si corpus, venter, crura aut aliae partes vero oedemate frigido et molli et sine febre corripiantur, alia omnino curationis ratio adhibenda est. Tunc omnia, quae serosam colluviem blande detrahunt, convenientissima habentur; cuiusmodi sunt cathartica subinde repetita et diuretica tamdiu continuata, donec omne malum resolutum sit. Sed ex his ea eligenda monet Haenius (1), quae simul temperant et refrigerandi facultate praedita sunt. Nobis ad alvum laxandam ut magis accommodata probantur manna, eius syrupus aut conserva, cremor tartari, sal polychrestus, cassiae flores aut eius dilutum. Ubi cathartica ab aegris non admittuntur et recusantur, clysteres iniici possunt ex decocto foliorum sennae, qui satis valide serosos humores deiiciunt. Ad urinas ciendas a multis hic proponitur tinctura salis tartari bis terve in die ad guttas decem, quindecim aut viginti ex vehiculo idoneo propinanda, cuius vires etiam nonnulli augere nituntur additione liquoris terrae foliatae tartari aut spiritus nitri dulcis. Nitrum quoque largiori manu datum, decocta radicum aperientium atque oxymel scilliticum syrupo aliquo gratiori mitigatum non carent optato effectu. Interdum in contumaciore malo, ubi etiam non levis de ascite suspicio erat, pueros in primis sic affectos restitui syrupo cichorei cum rhabarbaro et diluto baccarum iuniperi syrupo aliquo aperienti edulcato. Si laxa videatur solidarum partium compages deperditusque earum tonus, eiusmodi remediis utiliter adiicitur cortex peruvianus. Huius usu reliquis auxiliis interiecto asciten expugnatum narrat Haenius (2). Emplastra etiam ex cantharidibus, quae alias in anasarca cum emolumento adhiberi solent, hic quoque a Vogelio (3) suadentur. Sudoriferis porro nihil profici, quia cutis obstructa et impervia eorum vim frustratur, pluries facta pericula (4) evicerunt.

(1) *Rat. contin. l. c.*
(2) *Ibid.*
(3) *L. c. §. CLVI.*
(4) Heister. et Haen. *l. c.*

§. XCIII.

Dolores arthritici et tumores glandularum simili curatione egent

Simili prorsus medendi ratione doloribus arthriticis et glandularum tumoribus scarlatinae succedentibus (§. LXXI.) succurrendum est. Nam vel calidam et inflammatoriam indolem ostendunt, et febri iunguntur, vel frigidi, ut vocant, et simpliciter lymphatici, et febris expertes sunt. Priori in casu antiphlogisticis, in altero catharticis et diureticis uti oportet, ut resolvantur. Inter cathartica jalappa et mercurius dulcis, inter diuretica scilla et millepedes primum locum merentur. Tumoribus glandularum colli et parotidum non suppurantibus et diutinis praeter cathartica mercurialia linimentum ex oleo amygdalarum dulcium, spiritu salis ammoniaci urinoso, liquore cornu cervi succinato et camphora multum profuisse in Havniensi epidemia testatur cl. MEZA. Celebratur a PLENCIZIO (1) auri fulminantis mirifica virtus in hisce morbi successionibus, et speciatim magno in pretio habentur pilulae WEBERI de TURNBERG, clinici Austriaci non incelebris, quae aurum fulminans continent (2). Sed cum aurum fulminans aliis medicamentis per se satis efficacibus, uti mercurio dulci, rhabarbaro, spiritui salis coagulati, extracto scillae etc. adiunctum videam, incertum dubiumque remanet, num bona effecta, quae inde manare dicuntur, auro fulminanti an aliis rebus admixtis tribui debeant. Utut sit, hoc remedii genus, ubi febris est, et praesertim paulo validior, locum non habere, prudentiores (3) existimant.

(1) *Op. physico-medic. t. III.* Summa eius tractatus de scarlatina cum observationibus XVII. annotationibus illustratis inserta est *Fascicul.* 2. *Oper. min. med. et Dissert. a Franc. Xaver.* DE WASSERBERG *collect. p.* 188.

(2) *Pilulae* WEBERI.

Rec. Rhei elect. Spirit. sal. coagulat. an. drachm. ij. Mercur. dulc., Auri fulminant., Extract. squillae an. drachm. j Rob junip. q. s. ut f. pil. gran. j. vel. ij. auro argentove obvolvend. D. n j vel ij pro ratione aetatis quovis bihorio, sic ut solvatur alvus ter singulis diebus. Sin minus, add. pilulis magisterium mechoacannae, aut diagrydium sulphurat., aut pilulae cocchiae. Superbib. infusum baccar. juniperi vel radic. aperient. Post tr um

vel quatuor dierum spatium intermittatur ad unum diem. Paregorica dentur vesperi ad sedandum.

(3) Haen. *rat. contin. P. I. cap. VIII. p.* 146. 147.

§. XCIV.

Regimen diaeteticum.

Reliquum est, ut aegrotantes tranquille decumbant in moderato aequalique calore, ut blanda et assidua corporis exspiratio habeatur. Quemadmodum vero frigus aërisque liberioris afflatus nocumento est, sic nimius calor noxa non caret, ideoque sedulo vitandus. Si vires suppetant, ut in clauso et temperato cubiculo deambulent, concedi posse non dubitat Heisterus (1). Victus denique rationem oportet esse morbo accommodatam, temperantem videlicet, aperientem atque e vegetabilibus potius, quam ex animalium carnibus depromptam.

(1) *Comp. med. pract. Cap. IV. §. XXXI.*

CAPUT V.

DE EXANTHEMATE URTICATO (1).

§. XCV.

Levissimum tutissimumque fere omnium exanthematum illud profecto est, quod ab urticis nuncupatur. Post levem febrem, diariae similem, interdum sine febre, erumpit sub papularum ex albo rubentium, discretarum et cutim ipsam elevantium et prurientium forma, magnitudine et specie valde similium illis, quas urticarum punctura, aut vesparum apumve ictus excitat. Hae pustulae non modo pueris, sed etiam adultis communes sunt, et totum corpus cito occupant, atque augescunt in exiguorum tuberculorum morem; sed in primis faciem et collum et brachia corripiunt, et, si quando se sub cute condunt, pruritum mordacissimum

et vix tolerabilem afferunt, ad levem quamvis fricationem rursus proditurae in conspectum. Quolibet anni tempore apparere solent, plerumque post vini et subtilium liquorum liberaliorem potum (2), quandoque sine ulla evidenti occasione (3); quanquam non raro id mali viderim ex aliqua ventriculi acri saburra (4), aut e compressa cutis exspiratione natum.

(1) *Synonyma.*
Altera erysipelatosae febris species SYDENHAMII, *Oper. Sect. VI. cap.* 6. *Essera, Sora et Sare Arabum* SENNERTI, *Med. pract. l. V. p. I. de tumor. cap. XXVI. Purpura urticata* JUNCKERI, *Tabul.* 75. *et* SCHACHTII, *Instit. med. pract. cap. XI.* §. *VI. Purpura urticata, nonnullis Porcelaine*, LIEUTAUDII, *Synops. Med. tom. I. lib.* 2. *Sect. IV. p. mihi* 371. *Febris urticata* VOGELII, *de cognosc. et curand. morb.* §. *CLVIII, et* ALIORUM. *Scarlatina urticata* SAUVAGESII, *Nosol. cl.* 3. *ord. I. Gen.* 8. *spec.* 2. *Febris rubra pruriginosa* ejusd. *ib.*
(2) SYDENH. *l. c.*
(3) SWIET. §. *DCCXXIII.*
(4) Post esum astacorum, mytulorum, echinorum, cancrorum aliorumque affinium huiusmodi eruptionem fieri, testis est LIEUTAUDIUS, *Synops. med. t. I. l.* 2. *Sect. IV. Cap. cut. macul. et efflorescentiae.*

§. XCVI.

Qualis febris. — Eruptionis ratio. — Quomodo evanescat.

Quando febris exanthema huiusmodi praecedit, ipsa incipit a vix sensibili cutis extimae refrigeratione, deinde calorem non magnum exserit cum siti mediocri aliquaque capitis molestia vel levissimo eius dolore, et singulari quadam circa praecordia anxietate et debilitate. Erumpentibus papulis, quod fieri solet post paucas horas, febris, anxietas et reliqua symptomata evanescunt. Exanthemata vero se sustinent duos vel tres dies, donec ex integro evaporatione insensibili resolvantur. Saepe tamen non una eruptione omnis humor noxius expellitur. Tum remissa febri papulae et ipsae extenuantur et decedunt, sed vesperi redeunte febricula iterum prodeunt, mane cum ipsa febre desiturae. Sic ad aliquot vices abeunt et redeunt, donec totus earum fomes exhauriatur. Calore lecti et exspiratione aucta saepe evenit, ut evanuisse videantur; sed si cutis aëri exponatur, aut e lecto surgant aegri, retenta

exspirabili materie statim papulae conspicuae fiunt, cutemque ut antea attollunt cum notabili pruritu et ardore. Raro terminantur epidermidis desquamatione; quanquam hoc alii ut proprium earum ponant.

§. XCVII.

Interdum sine febre est.

Pluries eas vidi sine febri aliquas tantum partes, puta brachia aut crura afficere, interdum etiam universum corpus, atque instabiles esse, abire revertique statis quibusdam horis ad aliquot dies; sed plerumque dies quatuor non praetergrediuntur. Observatio est Swietenii (1), iis evanescentibus praecordiorum anxietatem et lipothymias leves succedere, rursus prodeuntibus huiusmodi molestias penitus cessare. Qui sic laborant, in reliquis eos bene habere. Hinc vero patet, non innoxium fore earum ad interiora recessum. Vogelius, quando febris eas comitatur, monet ei *horrores frequentes* intermisceri, *et alvi profluvium plerumque ab initio cum urina turbida ac limosa* adiungi. *Nullum* vero *periculum* subesse, et febrim *primo septenario* sudoribus iudicari. Sed rarissimum puto tamdiu eam produci.

(1) *L. c.*

§. XCVIII.

Ut differt ab aliis exanthematis simillibus.

Si horum exanthematum ratio undique diligentius consideretur, cuicunque pateat, necesse est, ab erysipelate, cuius speciem ea voluit esse Sydenhamius (1) et Mezl (2), atque a purpura scarlatina, ad quam ea retulit Sauvagesius (3), quam plurimum natura et peculiari habitu ipsa discrepare, id quod iam a Lieutaudio atque a Vogelio animadversum est. Multo minus assentiri possum Schuchtio (4), qui exanthema urticatum a miliari rubro, nisi magnitudine papularum differre opinatus est. Nec mirum cuipiam erit, si hac deceptus opinione vir alioquin sapiens et iudicio pollens morbum hunc inter gravissimos recensuerit, contra ac reliquis visum est.

(1) *L. c.*
(2) *Compend. med. pract. Fasc. I. Cap. XVII. §. CLVI.*
(3) *L. c.*
(4) *Instit. med. pract. Cap. XI. §. VI.*

CURATIO.

§. XCIX.

Indicatio generalis.

Generatim acritas humorum diluentia et temperantia exposcit, primarum viarum, si qua cacochylia est, lenia eccoprotica antiphlogistica, haerens in cutaneis vasculis perspirabilis materia regimen diapnoicum et blanda diaphoretica. Sydenhamius, qui exanthema hoc pro erysipelatode habuit, sanguinis missione et repetita catharsi oppugnandum esse docuit. At, nisi ingens fuerit sanguinis fervor, aut febris vehementior, aut magna vasorum plenitudo, sanguinem mitti supervacaneum omnino est, et fortasse etiam noxium. Ad Sennerti sententiam libentius accedimus, qui post sanguinis missionem, si tamen aliqua ex memoratis causis eam postulaverit, purgationem per tamarindos, myrobalanos et rhabarbarum proponit, deinde alterantia subacida, emulsa ex seminibus refrigerantibus, et demum balnea ex aqua tepida prudenter proponit. Sic tamen in purgantium usu temperamentum adhibendum est, ne naturae opus, noxium humorem critice per cutis meatus expellere nitentis impediatur. Blande igitur et epicratice morbi fomes per eccoprotica antiphlogistica subtrahendus est. Mirum, quantum hac via radicitus morbi causa, praesertim si recidivus et pertinax sit, exstirpari soleat. In leviori casu, aut in exanthemate febri vacuo, ceterum pruritu et mordaci ardore permolesto nihil praestantius et salubrius deprehendi, quam balneum tepidum in quod corpus universum aut partes magis affectae demittantur. Sic acre temperatur, phlogosis mitescit, stagnans humor solvitur et exspiratione diflatur. Quo etiam pertinet tepor lecti, quietus decubitus et potus largior ex diluto florum sambuci aut foliorum theae. Quod si huic adiiciatur nitrum, roob baccarum sambuci et syrupus rubi idaei aut similis alius, eo valentior medicina praestabitur.

ESSERA, PORCELAINE GALLIS DICTA.

§. C.

Exanthemata, quae figuram et magnitudinem foliorum cuiusdam plantulae a gallis *porcelaine*, a nostris *portulacae* vocatae referunt, esseram Sauvagesii et Sagarii constituere videntur, et sola tuberculorum maiore mole ab urticatis discrepant. Igitur pro horum varietate tantummodo habenda crediderim. In reliquis enim omnino conveniunt. Qui ex illis novum genus conficiunt (1), discrimen hoc esse aiunt, quod essera pruriginis expers omnino reperiatur. At vehementer dubito, num perpetuo prurigo absit, et, si quando abesse videatur, satis discriminis in hoc contineatur, ut ab urticato exanthemate segregetur.

(1) Sauvag. *Cl. III. Ord. I. Gen. IX.* Sagar. *Cl. X. Ord. I. Gen. IX.*

CAPUT VI.

DE ESSERA VOGELII.

§. CI.

Quoniam a Vogelio (1) *Esseram* video descriptam, uti non infrequentem in eius regionibus, quae omnino discrepat non modo ab ea, cui id nominis ab aliis (§. C.) tributum est, verum etiam a quovis alio exanthematis genere ex iis, quae in hunc censum veniunt, instituti ratio exigit, ut eam nequaquam silentio praeteream, quanquam apud nos rarius incidentem et fortasse multis praetervisam.

(1) *L. c.* §. *CLVII.*

§. CII.

Descriptio.

Essera autem haec, inquit vir ille probatissimus, *maculas exhibet latas, discretas, coloris rubri splenden-*

tas, *glabras*, *planas*, *ardentes et prurientes*, quae *in manibus et facie potissimum* consistunt. Erumpunt autem vel cum febre, vel sine ea. Quando cum febre iunguntur, haec diariae modum tenet, et dorsi capitisque dolorem et vomitiones etiam comites habet. Eam *horror praecedit*, *et aestus cum sudore subsequitur*; solvit vero tertio die sudor et urinae copia.

§. CIII.

Hae maculae valde erraticae et fugaces sunt, sic ut modo appareant, modo evanescant. *In manibus*, dum stragulis tectae manent, *laetissime efflorescunt*, at, cum extra exponuntur, *iterum* sese *subducunt*. Nonnullis tamen contra accidit, nimirum *in frigido* magis conspicuae sunt, retardata materiae exspiratione, in calido effugiunt, et evaporatione difflantur. Nec, si intro vertuntur, timorem adeo magnum incutere consueverunt. Tertio, quod longissimum est, die decolorantur et pallescunt, subsequente cutis desquamatione.

§. CIV.

Spontanea et quandoque secundaria. — Curatio.

Plerumque sponte accedunt, et solitariae sunt. Quandoque febres biliosas praeeunt. Alias variolis, dum exsiccationem hae subeunt, interiectae se produnt. Aestate praesertim atque hieme corripere dicuntur, et qui semel iis laboravit, facile iterum pluriesque prehenditur. Quod ad curationem pertinet, blanda diaphoresis et sub stragulis in lecto decubitus sufficere fertur. Levissimum certe exanthematis genus est, et vix ope medica indiget. Cum hoc vero, non nisi nomine convenit illud, quod Sennertus descripsit, quodque cum urticato plane consentit, quidquid Vogelius contra putaverit.

CAPUT VII.

DE PEMPHIGE RECENTIORUM SIVE MORBO PHLYCTAENOIDE (1).

§. CV.

Descriptio.

Pemphix, latine bulla, morbo nomen dedit. In eo autem bullae sive ampullae magnae, nucis avellanae magnitudinem plerumque aequantes, interdum maiores, raro minores, sero flavo turgidae, magnum ardorem aut pruritum excitantes varias cutis sedes defoedant, et plures dies persistunt, donec ruptae serum effundant, relictis saepe maculis ex atro rubris et frustis epidermidis circum nigricantibus. Interdum per totum corpus erumpunt, interdum in aliquibus tantum partibus et speciatim in facie et collo. Fereque febri iunguntur, quanquam et sine febre interdum (2) observatae fuerint.

(1) *Synonyma.*
Pemphigus Sauvagesii. *Nosol. cl.* 3. *ord. I. gen.* 3. Cullenii, *Gen. morb. Gen.* 32. Sagarii, *cl. X. ord. I. gen.* 3. *Morta* Linnaei, *Gen. morb. gen. 1. cl. I. ord. 1. Febris bullosa, pemphigodes recentiorum* Vogelii, *de cogn. et curand. morb.* §. *CLIX. Exanthemata serosa C.* Pisonis, *de morb. a seros. colluv. et diluv. ortis observat. CL. Febris vesicularis* Macbridii, *Introd. me hod. in Theor. et Prax. med. t.* 2. *l.* 1. *Cap. XVIII. Febris pemphigodes* Ephem. Germ. *Dec., I. ann. VIII. obs.* 56.
(2) Sauvag. *l. c.* Vogel. *l. c.*

§. CVI.

Duplex genus.

Harum quoque duplex genus est, alterum benignum, sed rarius, alterum malignum, perniciosum et saepe epidemicum, imo interdum, ut ferunt, contagiosum, quod longe frequentius. Benignum vel sine febre est, vel cum mitiori et non periculosa plerumque coniungitur (1). Bullae autem primo, secundo vel tertio (2), imo quarto tantum die (3) epidermidem attollunt, et quando benignus morbus est, intra septimum diem

disrumpuntur et exsiccantur, nullo pure aut alio humore manante, sed cuticula quasi combusta in frustula sordida et subnigra decidente. Sin vero malignus, ni occidant prius, non nisi decima quarta die finem et iudicationem attingunt. Febris autem modo synochi non putris, modo putris naturam servare dicitur, modo remittentem et tritaeophyam mentiri visa est. Commune fere est, ut nulla vestigia, nullas caveas aut foveas in cute relinquant, praeter subnigras maculas, quas supra (§. CV.) diximus. Quantum porro id mali genus differat a superioribus, facile quisque perspiciet, si ad singulorum descriptionem animum adverterit. Neque cum exanthematibus miliaribus albis, neque cum variolis aquosis et crystallinis confundi poterit; nam illa grano milii non solent esse maiora, saepius etiam minora; hae demum pure aliquo, si in maiores vesiculas confluant, replentur, quod minime accidit pemphigi, de qua sermo est.

(1) Non tamen affirmare ausim, benignum semper fore morbum, quando febris expers est, vel videtur. Nam mense Januario an. 1760, dum epidemice in urbe Faventia peticulae vagarentur, multosque exitio traderent, Joannes Boschius, vir patricius, octogenario proximus, repente aliquot huiusmodi ampullis variis in corporis partibus sine febre correptus fuit. Serosum humorem continebant, et rupta epidermide plaga subter primum rubra, dein livida et nigricans apparuit. His, sine alio symptomate, intra quatuor vel quinque dies paulatim exstinctus est. Malum vero neque in assidentes, neque in alios domesticos contagione se diffudit.

(2) Cullen. *l. c.*

(3) Sauvag. *l. c.*

§. CVII.

Sporadica. — Epidemica. — Contagiosa.

Pemphigem *sporadicam* saltem sexies se vidisse testatur Sauvagesius (1). Sporadica item videtur fuisse, quam a C. Pisone descriptam (2) habemus. *Epidemicae* et *contagiosae* plerumque lethalis, quae Pragae anno 1736 inter milites grassata est, exemplum nobis reliquit cl. Thierryus (3). Sunt qui notam Hippocrati et Galeno existiment, quod in sexto epidemiorum libro (4) febres pemphigodes memoratas inveniunt. Ve-

rum quid hoc nomine intellexerit Hippocrates, nec Galenus in commentario certo definire ausus est, nec alii interpretes satis explicarunt. Hinc iure adhuc inter eos (5) disceptatur. Obscurum quoque atque incertum est, num ad hoc mali genus vere referri queat *febris synecha cum vesiculis per pectus et collum sparsis*, quam nominavit quidem, at non descripsit Mortonus (6), secus ac aliis visum est.

(1) *L. c.*
(2) *L. c.*
(3) *Medic. experiment. p.* 134.
(4) *Sect. I.*
(5) Gaspar a Reies *Elys. iucund. quaest. camp. Quaest.* 68. *n.* 7.
(6) *Append. ad exercit.* 2.

§. CVIII.

Dubitatio Cullenii. — Num semper symptomatica?

Cullenius, quem eruditio non minus quam acre iudicium commendat, dubitare videtur, *pemphigus* ne *Helveticus* Langhansii (1), sive *species tertia* Sauvagesii ad hunc morbum phlyctaenoidem pertineat, an vero ad anginam ulcerosam aut malignam rectius ablegandus sit. Phlyctaenae mali moris, quae os et fauces ubique infestabant, et curationis ratio, quam ei utiliter adhibebant, profecto suadent, epidemicum contagiosumque illud malum a pemphige vera quam longissime abfuisse, aut certe cum angina ulcerosa aut gangraenosa fuisse complicatum. Dubitat quoque idem Cullenius, num *pemphigus Indicus* (2) itemque *pemphigus Brasiliensis* (3), quos ad hoc genus morbi retulit Sauvagesius, locum hîc habeant; nam non satis de his constare revera fatendum est. Quaerit demum idem vir scientissimus, utrum pemphix semper symptomatica sit. Videtur autem ad affirmandum vehementer propendere. Sed, ut arbitror, id nequaquam concedi potest, cum solitaria et sine febre interdum comperta fuerit.

(1) *Act. Helvet. Vol.* 2. *p.* 100.
(2) *Spec.* 4.
(3) *Spec.* 5.

§. CIX.

Semper periculosa. — Curatio.

Utroque vero casu, tam cum morbi alicuius maligni et putrefacientis symptoma illa est, quam cum primarium sibi vindicat locum, periculum semper portendit ob gangraenam, in quam cito terminatur. Tantus enim sanguinis fervor, et tanta serosi humoris acrimonia esse consuevit, ut quocunque feratur, instar ignis adurat. Quare CAROLUS PISO inter initia, ubi febris vehementius exardet, non timet sanguinis missionem proponere aliaque nimium calorem nimiamque aestuationem compescentia. Neque ab eiusmodi curatione antiphlogistica abhorrebant medici Helveti in ea constitutione, quam aphthae oris et faucium graviorem reddebant. In ea vero, quae Pragae praesidiarios milites male habuit, quaeque omnes, quocunque alio modo curarentur, interficiebat, solum acetum bezoarticum (1) remedio fuit. Ex quo enim hoc adhiberi coeptum est, omnes servati fuisse dicuntur. Antiseptica igitur omnia, in primis acidis mixta et cortex peruvianus prae reliquis, ut in aliis putridis et gangraenosis morbis, sic in hoc quoque primas tenent. Ampullae, ni cito per se rumpantur, forfice caute aperiendae sunt, ne acer humor altius penetret aut intro revellatur. Sed a reprimentibus aut resiccantibus abstinere oportet, ut monet VOGELIUS. Si simul angina ulcerosa et maligna copuletur, huic quoque malo medendum est iis, quae suo loco opportune, videlicet ubi de angina agemus, distincte et copiose dicentur.

(1) *Acetum bezoarticum*

Rec. Rad. Angelicae
Enulae
Imperator.
Hirundinar.
Zedoariae an. drachm. vj.
Herb. Scordii
Rutae
Salviae an. unc. j.
Baccar. Iuniperi unc. sem.
Flavedin. cortic. citri drachm. vj. Minut. incis. affund.
Aceti vini optim. lib. iij.
Post sufficient. digest. exprimantur, et filtratum acetum ad usum reponatur. Dos. ab unc. dimid. ad unam.

ullus reperiatur, vel sane rarissimi sint, qui eo semel saltem in vita, si tamdiu, quamdiu opus esset, vivant, non corripiantur. Infantes vero et pueri prae ceteris ei maxime patent. Imo ne foetus quidem ipsi in utero existentes ab eiusmodi exanthemate tuti perhibentur; nam infantes interdum nasci morbillis perfusos, memoriae a medicis magnae auctoritatis proditum (2) est. Nec qui semel iis laboravit, se immunem deinceps certo fore, is credat; quod secundo et tertio eundem hominem in eos incidisse ex fidis observatis constet. Scio equidem de hac morbillorum reversione non paucos subdubitare, et speciatim Rosenium, qui longa quadraginta annorum experientia neminem deprehendit, quem iterum (3) invaserint. At Mortonus, quanquam pari annorum numero edoctus in eandem prope dubitationem propendeat, fateri tamen cogitur, semel morbillorum reditum (4) sibi occurrisse. Hoc ipsum confirmat vir experientissimus atque inter Florentinos medicos doctrinae fama clarissimus, Jo. Targionius Tozzettius, constare sibi asserens, nonnullos, qui certissime morbillos passi fuerant, in eos iterum (5) esse relapsos.

(1) Ab Afris cum variolis in Europam delatos, verosimile valde est. Novum sane morbum et veteribus Graecis ignotum esse nemo hodie revocat in dubium.
(2) Rosen. *Malad. des enfans chap. XIV. p.* 255.
(3) *Ibid.*
(4) *Exercit.* 3. *cap.* 3. *p.* 18.
(5) *Prim. Raccolt. di osservaz. p.* 101. Idem confirmat Schacht. *Instit. med. practic. Sect. I. lib.* 1. *cap. XII.* et Meza *Compend. med. fascic. I. Cap. XX.* et Haenius *Febr. division. VI. §. VI. p.* 106.

§. CXII.

Alia exempla reversorum.
— Plerumque contagioni reditus debetur.

Omnem vero ex animo scrupulum, si quis alicui superesset, evellit Dubosquius *de la Robordiere*, qui in epistola quadam (1) ad Diarii medici auctores data ita scribit: *vidi morbillos pluries in eadem persona, et quidem intra breve spatium, imo eodem saepe mense recurrisse, dum hi epidemice ad annum* 1773 *grassarentur. Id ipsum complures meorum collegarum vide-*

runt. Morbilli, qui initio anni 1777 *ingruerint, novam opportune occasionem suppeditarunt, qua huiusmodi observationem comprobarem. Tum enim non paucos pueros morbillis correptos reperi, quos iam anno* 1773 *eodem morbo laborantes ipse curaveram. Neque huius loci, in quo versor, id proprium quis credat; cum a clinicis celebrioribus Normanniae certior factus sim, admodum generale istud ibi esse. Quibus addi debet illustris medicinae professor* Spielmannus, *qui anno superiore mihi per litteras significavit, se crebro morbillorum in eodem homine reditum Argentorati admiratum esse.* Quorum luculentissimis testimoniis pro coronide adiiciam nuperrimas observationes cl. Antonii Laurentii Genovesii, in oppido *Sanctae Crucis* aere publico medicinam facientis. Is, cum ann. 1782 proxime elapso epidemici essent morbilli, sex et quadraginta adultos homines invenit eisdem correptos, etsi alias eodem iam morbo laborassent, ut ex medici, qui eis opem tulerat, testificatione et familiarium fide et signorum utriusque aegrotationis comparatione cognovit. Sexdecim alios praeterea commemorat, quibus ipse morbillis affectis, dum epidemice morbus vagaretur, iam anno 1770 praesto fuerat. Admonet autem, hosce homines tum solum in morbillos recidisse, cum antea alii ex eorum familia iis aegrotassent, neminemque recidivum compertum esse eorum, qui procul ab aegrotantibus infectisque (2) exstitissent.

(1) *Journal de Médec. t.* 48. *p.* 253.
(2) *Avvisi sopra la salut. umana Vol. VII. Lett. al sig. dott. Gio. Luigi Targioni, pag.* 267 *ad* 272.

§. CXIII.

Causa. — Contages. — Subtile virus pro causa. — An aëri insideat. — Dispositio corporis necessaria. — Anni tempora et temporum quaedam constitutiones virus evolvunt.

Satis hinc perspicitur, morbillos a peculiari quodam miasmate gigni, et contagione communicari. Id vero etiam patet exinde, quod de loco in locum propagantur ab infectione rerum aut aegrotantium, et, quando domum unam ingrediuntur, omnes, qui eodem sub tecto degunt, praesertim si nondum eis obnoxii fuerint, ea-

dem continuo lue contaminant. Subtile igitur aliquod virus et natura singulare a plerisque pro eorum causa habetur, effluviisque aegrorum vel rerum infectarum contactu in sanos immitti creditur. Negant vero hoc aëri innasci aut insidere viri doctissimi (1), quia, si communicatio cum aegris aut rebus aut locis contagione pollutis vitetur, morbilli etiam ipsi praecaventur. Ut autem contagium suscipiatur, quaedam debet in corpore dispositio inesse, quae si defecerit, virus aut non recipitur, aut receptum iners atque innoxium evadit, aut cito e corpore sine noxa egreditur. Quia vero observatione compertum est, certis anni temporibus aut quibusdam temporum constitutionibus frequentius morbillos exseri atque increbescere; ideo verisimile videtur, eorum seminium sive fomitem (2) peculiari quadam aëris conditione et diathesi egere, qua evolvatur et ferociat, sive illud in aëre latitare velis, sive in rebus, sive in corporibus ipsis.

(1) Rosen a Rosenstein *Trait. des malad. des enfans chap. XIV. p.* 255.

(2) Olim a medicis miasmata, quibus morbi contagiosi in sanos traducuntur, *contagionis seminaria* nuncupabantur; loca vero et res, quibus morbi semina reconduntur et foventur, *contagionis fomes* dicebantur. Vid. Fracast. *de contagiosis lib. I. cap.* 4. *et* 7.

§. CXIV.

Divisio in epidemicos et sporadicos. — Benigni et genuini quinam. — Quinam maligni et spurii. — Quinam regulares et irregulares. — Anomali quinam rectius.

Morbilli, utplurimum quidem, universim et populariter discurrunt; interdum vero sparsim tantum et paucos adoriuntur. Quare rectissime diduci solent in *epidemicos* et *sporadicos*. Sporadici generatim a Mortono, qui de huiusmodi morbo cumulatissime scripsit, reputantur *benigni* et *genuini*, epidemici contra *maligni* et *spurii*. Sed non omnes sporadici benignitatis laudem merentur, nec epidemici semper infamantur nota malignitatis. *Benigni* sane fuerunt, licet epidemici, qui anno 1670 Londini a Sydenhamio observati sunt. *Benigni* pariter, qui Upsaliae anno 1752 epidemice (1) domina-

tum tenuere. Hinc omnes, sive sporadici, sive epidemici, tribui debent in *benignos* et *malignos*, ut ceteri exanthematici morbi. Illi a Sydenhamio dicuntur *regulares*, hi *irregulares* sive *anomali*. Ut vero benignorum synonyma sunt *genuini* et *regulares*, sic malignorum *spurii* et *irregulares*. Utut res sit, inter eos tamen *anomali* nobis vocandi ii potius videntur, qui a communi et regulari cursu quam longissime discedunt, ut postea exemplis perspicuum faciam.

(1) Rosen. *l. c.*

§. CXV.

Tria morbillorum stadia. — Stadium primum. — Stadium secundum. — Stadium tertium.

In quolibet autem morbillorum genere, sive benigno, sive maligno tria stadia sive tempora, uti in plerisque aliis exanthematicis morbis, distingui solent. *Primum* a Mortono (1) vocatur *apparatus efflorescentiae*, ab aliis (2) *stadium contagii*. Id in benignis et regularibus ab invasione febris ad morbillorum eruptionem usque producitur, quae in benignis et regularibus circa diem quartam plerumque (3) contingit, quanquam alii (4) citius etiam eam contingere, scilicet post viginti quatuor horarum, aut bidui, aut tridui spatium, posse tradant, imo interdum paulo serius, nempe quinta tantum die. In malignis vero et anomalis, quia eruptio modo praematurius, modo etiam multo serius contingit, idcirco etiam huius stadii duratio indefinita omnino est. Sydenhamius (5) breviori eam tempore, quam in benignis et regularibus, coërcet; Mortonus vero ad longius spatium, et quandoque ad septimam aut octavam diem extendit (6). At in anomalis interdum eruptio ad vigesimam tertiam usque diem retardari (7) visa est. *Secundum* stadium *status morbi* a Mortono, ab aliis *stadium eruptionis* sive *eruptio* dicitur. Incipit ab ineunte efflorescentia, et producitur ad perfectum eiusdem complementum. In benignis bidui aut tridui spatio plerumque continetur, nam tum febris, utut diris symptomatibus stipata, perfecta tanquam crisi solvitur, et cum ipsa efflorescentia evanescit. In malignis vero longius hic status perdurat, et quandoque ancipiti eventu, quia exan-

themata modo apparent, modo evanescunt et imperfecte prodeunt, ad decimam septimam aut etiam vigesimam diem protenditur. *Tertium* stadium *crisim* sive *declinationem* vel *desquamationem* appellant. Exorditur a decoloratione exanthematum, et terminatur, cum ea ex toto evanuerunt, et epidermis desquamatur, superveniente utplurimum alvi fluxu, qui in benignis saepe salutaris est, atque hinc brevissimo tempore febris desinit, et intra paucas horas integritas omnium redit functionum. At in malignis atque anomalis res aliter habet. Decedente enim efflorescentia febris non modo persistit, verum etiam augetur, et multa gravia symptomata sibi adsciscit, quibus enecat aegrotantes, aut in lentos chronicosque morbos praecipitat, ut deinceps dicetur, nisi auxilium cito afferatur.

(1) *De morbill. p.* 14.
(2) Rosen. *l. c.*
(3) Sydenham. *l. c. sect. V. cap. IV.*
(4) Mort. *l. c.* Hoffmann. *l. c.*
(5) *L. c.*
(6) *L. c.*
(7) Targion. Tozzetti *Prim. Raccolt. d'osservazion. p.* 101.

§. CXVI.

Tusses ferinae interdum praecedunt. — Quandoque variolarum prodromi et vicissim.

Antequam vero ad singulorum generum historiam tradendam provehar, illud animadverti debet, quod *tusses ferinae* sive *convulsivae* pueros aliquandiu et epidemice discruciare solent, quasi morbillosae constitutionis, quae non multum apparere cunctabitur, praenunciae. Interdum etiam citra epidemicam labem tussis ferina per dies saltem quatuordecim antecedit, quam deinde morbillorum subsequitur eruptio (1). Quandoque morbilli variolarum prodromi sunt. Nam ab his convalescentes, paulo post variolis corripiuntur, aut vicissim variolis exsiccatis et decidentibus succedunt morbilli, nam saepe uterque morbus eodem tempore (2) se mutuo excipit. Imo non desunt observationes, quae doceant, mobillos et variolas uno tempore eodemque in aegrotante interdum (3) complicari.

(1) Hoffmann. l. c. sect. I. cap. VIII. §. II.

(2) Stöack. Istruz. med. pratic. t. 1. p. 304. Rosen. l. c. p. 261.

(3) Hahn. Febr. divis. divis. VI. §. VI. p. 107. et seq.

MORBILLI BENIGNI.

§. CXVII.

Quo anni tempore magis ingruant.

Itaque ab iis, quos *benignos* sive *regulares* diximus, exordium faciam. Horum descriptionem a Sydenhamio nobis relictam (1), cum naturae omnino consentanea reperta sit, uti perfectissimam reliqui fere omnes scriptores persecuti sunt, ideoque nobis quoque, quoad videbitur, persequi licebit. Quando epidemicorum morem assumunt, initio plerumque Ianuarii prospere incipiunt, deinde paulatim sese diffundunt et magis invalescunt. Instante porro verno aequinoctio iam ad summum incrementum attingunt. Postea per gradus minuuntur et defervescunt, donec sic rariores mitioresque facti Iulio tandem mense exstinguantur et cessent. Nihil tamen obstat, quo minus aliis etiam anni temporibus invadant, progrediantur eodem ferme, quem dixi, ordine, et demum desinant. Frequentius infantes et pueros, rarius adolescentes atque adultos, rarissime senes adoriuntur.

(1) *Op. Sect. IV. cap. V.*

§. CXVIII.

Descriptio primi stadii.

Morbo autem sive sporadice, sive epidemice invadente, aegri mox horrent et frigent, ut initio aliarum febrium acutarum, atque inter crebras cum caloris, tum frigoris vices totam primam diem transigunt. Secunda die iam manifesta febris sese expandit cum vehementi aegritudine, magna siti, lingua alba, sed humida, appetitu deiecto, tussi sicca, capitis atque oculorum gravitate et assidua in somnum propensione. Interdum verus capitis dolor eos, in primis adultos, angit; fauces ardent et glutientibus dolent; dolent lumbi; pectus constringitur; respiratio cita et frequens fit,

imo suspiriosa; scrobiculus cordis et totum epigastrium molesto ponderis sensu afficitur; oculi rubent et illacrymant, et punctionibus subinde pertunduntur, lucemque ita aversantur, ut vix aperiri queant. E naribus quoque tenuis acerque humor exstillat, crebra sternutamenta conciens; nec rarum est, sanguinem inde etiam abunde manare, quo caput, oculi et fauces plerumque sublevantur. Tertia die celeriter haec omnia ingravescunt non sine aliquo manuum tremore et subsultu, calore cutis intenso et acuto, quandoque etiam delirio et frequenti anxietate. Nec absunt interdum vigiliae, aut certe si somnolentia tenet, saepe haec comatis vigilis speciem refert. Nausea et frequens eorum omnium, quae assumuntur, vomitus accedit; sed vomitu frequentior est diarrhoea (1), saepe biliosa, in qua subviridia, praesertim in dentientibus, egeruntur. Quo fluxu, ubi supervenit, vomitus et vomituritio fere sedatur et sistitur; nec ab eo, dummodo non immodicus fuerit, et dummodo aptum intercedat regimen, exanthematum eruptio impeditur. Aliis vero alvus per totum morbi cursum clausa est, nec mali quidquam affert. Interea aegri fessi, difficiles et morosi fiunt. Nonnulli etiam sudoribus diffluunt. Hoc stadio aliquando eclampsiam supervenire notat Rosenius (2), eamque praevideri posse ex sudoribus immodicis et parcitate, aut defectu urinarum. Tandem palpebrae et tota facies intumescunt, et oculi circum magis rubent et ardent, idque evenit imminente iam morbillorum eruptione. Atque haec symptomata, nisi sub finem tertiae diei morbillorum eruptio contingat, producuntur sine ulla remissione utplurimum ad quartam usque diem, raro ad quintam.

(1) Haen. *Febr. divis. p.* 104.
(2) *Des malad. des enfans Chap.* 14. *p.* 261.

§. CXIX.

Descriptio stadii secundi. — Tertii stadii initium.

Tunc temporis circa frontem et reliquam faciem punctula rubra, lenticularum instar, sive potius papulae parvae, rubrae, distinctae, pulicum morsibus similes prodire incipiunt, quae paulatim numero et magnitudine auctae et

in racemos collectae faciem vario modo et varia forma commaculant. Constant autem rubri huiusmodi racemi sive corymbi ex parvis, nec valde dissitis pustulis, cutis superficiem paululum excedentibus; quarum prominentia non solo tactu, sed oculis etiam propius admotis percipitur. A facie porro, quam primo occupant, sensim ad pectus, dorsum, ventrem, brachia et crura sese diffundunt. Fereque eae, quae trunco et artubus insident, latioresque sunt et frequentissimae, rubore se potius produnt, quam protuberante elatione; quanquam earum aliquae, si bene examinentur, inaequalem asperamque cuticulam reddere non nihil videantur. Pro varia vero aegrotantium constitutione sanguinisque natura in aliis latiores, in aliis minores, in quibusdam rubicundae aut pallidiores aut etiam ad plumbeum colorem vergentes ab Hoffmanno (1) perhibentur. Morbillorum eruptione facta pleraque symptomata graviora saepe mitigantur, imo interdum etiam cessant. In primis calor acer, lumborum dolor, delirium, spasmi et vomitus sedantur. Interdum post eruptionem multa biliosa cacochylia vomitione reiecta aegros insigniter levat. Ceterum tussis, quae a principio ad finem usque morbi vexare solet, si non exasperatur, quod saepe ob morbillos in larynge et trachea exortos (2) accidit, eadem saltem remanet, eiusque ope plerumque excreantur mucosa multa cum pectoris levamine. Praeter tussim aliquandiu adhuc persistunt non raro, etsi mitiora, spirandi difficultas, oculorum rubor, lucis impatientia, lacrymatio, somnolentia et cibi fastidium, brevi tamen desitura. Neque semper febris mox remittitur, nisi papularum fervore et phlogosi subsidente. Die autem sexta aut eadem inclinata pustulae circa frontem et faciem pallescunt, facies ipsa detumescit et, cuticula arente ac disrupta, asperatur. Interea maculae, quae in reliquo corpore exstant, latissimae et ruberrimae apparent. Septima dein die prope iam desinit febris, atque in facie morbilli evanescunt. Octava in reliquo etiam corpore diffugiunt, sudore universali aut urinis multis subsequentibus aut etiam alvi fluxu, qui plerumque naturam levat. Interdum tamen accidit, ut fluxus hic facile in diarrhoeam symptomaticam, torminosam, colliquantem et funestam, Mortono obser-

vante, degeneret. Nona aeger optime habet, et plerumque a febre vacuus est. Facies, pectus, artus et reliquae partes quasi farina conspersae videntur, frustulis disruptae et siccatae epidermidis secedentibus et vix cohaerentibus, quae squamatim decidunt, pruritum ubique relinquentia, non vero labem aut vestigium ullum. At incidit quandoque, ut evanescentibus morbillis eo, quod dixi, tempore etsi naturae legibus consentaneo, febris tamen repente cum difficili spiritu et tussi molestiore augeatur, somnumque omnem tam die, quam nocte procul arceat. Non semper a metastasi sive regressu morbillorum id oritur. Frequentius repetendum est ab imperfecta materiae morbillosae ad cutim propulsione, qua de causa reliquiae eius ad pulmones delatae peripneumoniam facile excitant. Huic infortunio eos in primis subiici censet Sydenhamius, qui regimine et medicamentis calefacientibus usi sunt, et sic sanguinem nimium exagitando effecerunt, quo minus tota materia morbillosa secerni et ad cutim propelli posset. A reliquiis huiusmodi materiae intus restitantibus non raro tussicula, febris lenta, alvi fluxus exsiccationi morbillorum succedunt. Ab his tamen incommodis liberi fiunt et perfecte convalescunt, ut animadvertit Tissotius, qui in reliquo morbi cursu aut sub eius finem notabilem aliquam evacuationem habuerint, uti vomitum, diarrhoeam, in primis biliosam, urinam aut sudorem largum. Harum enim ope excretionum febris omnino solvitur, aeger vires resumit et perfecte sanatur. Concedit tamen, interdum sola insensibili cutis exspiratione reliquias veneni penitus diffiari.

(1) Hoffm. *l. c.*

(2) Non modo cutis, fauces, nares, oculi et larynx morbillis occupantur, verum etiam dissectionibus anatomicis compertum est, viscera praeterea thoracis atque abdominis similibus pustulis obsideri. Lieutaud. *Prec. de Med. l. c. p.* 604

(3) *Avis au peupl. P. I. Chap.* 14. §. *CCXXIII.*

DIAGNOSIS.

§. CXX.

Quomodo morbilli praenosci possint. — Morbilli et variolae valde similes in prima eruptione videntur. — Quanam differentia distinguantur.

Atque haec est benignorum et regularium morbillorum historia, ex qua eorum diagnosis facile profluit. Inter initia tamen, antequam morbilli erumpant, eos praenoscere et praedicere res est aliquanto difficilior atque obscurior. In stadio enim *contagii* sive *effervescentiae*, morbilline an aliud exanthematum genus impendeat, non satis perspicuum est. Tunc disquirere oportet, num epidemica constitutio morbillis faveat, num is, qui febri correptus est, eos nondum passus sit, an alii ex eius consanguineis hoc morbo laborent, utrum consuetudinem et familiaritatem cum aliquo morbillis laborante habuerit, et demum an febricitans oculorum rubore, lacrymatione, coryza humida, sternutamentis, dolore aut ardore faucium, tussi sicca et molesta et somnolentia simul afficiatur. Si ista consentiant, de morbillis tutius coniecturam facies. Apparentibus vero papulis, ne putes, omnem dubitationem ablatam esse. Prima enim morbillorum apparitio magnam habet cum variolis cognationem, sic ut primo statim intuitu, uter morbus sit, decerni nequaquam liceat. Si qua tamen differentia est, hanc esse existimat Lieutaudius (1), quod pustulae morbillorum in racemos collectae, numerosiores omnino reperiantur, quam variolarum, etiam maxime confluentium. Praeterea morbilli etsi in facie et fronte promineant, qui tamen in pectore et artubus efflorescunt, rubore potius quam elatione distinguuntur; quo sane discrimine dissentiunt a variolis recens prodeuntibus, quae semper atque ubique protuberant et cito adolescunt (2). Id etiam peculiare morbillis est, ut calor febrisque citius et velocius in ipsis invalescant, et symptomata ut plurimum vehementius urgeant, quam in variolis (3), saltem benignis.

(1) *Prec. de Med. L. 2. Sect. IV. p.* 603.
(2) Sydenh. *l. c.*
(3) Tissot *Avis au Peuple P. I. Chap. XIV.* §. *CCXXII.*

§. CXXI.

Discrimen inter morbillos et variolas. — Quo differant a purpura scarlatina.

Praeterea natura ipsa discrimen inter morbillos et variolas posuit, ne una confunderentur; quod tamen nonnulli perperam facere consueverunt. Discrepant autem inter se, 1. quod virus morbillosum non ita causticum neque ita exulcerans sit, ut variolosum; 2. quod pulmonibus magis officiat; 3. quod pustulas multo minores pariat; 4. quod hae nunquam pus gignant, sed siccentur et desquamentur tantum, nec ulcus ullum aut cicatricem relinquant; 5. quod plus epidermidem laedant quam cutim; 6. quod affectibus catarrhalibus, tussi videlicet, coryza, sternutamentis, oculorum lacrymatione contra quam variolae stipentur; 7. quod haemorrhagiae narium aut uteri frequentius morbillis, etiam inter initia superveniant (1), quam variolis. Maiori vero affinitate cum morbillis certare videtur purpura scarlatina, de qua supra retulimus. Ab ea tamen dissident, 1. quod ipsi supra cutim se efferunt 2. quod affectus catharrhales modo memorati illorum veluti proprii et perpetui comites sunt; 3. quod spatia morbillis interiacent alba oblonga, quadrata, multangula (2) dum contra in purpurá scarlatina plana, aequalis et continuata rubedo cutim ferme totam, aut maculis saltem latioribus et erysipelatis similibus eam inficit; 4. quod epidermis farinae instar secedit et decidit, in scarlatina vero frustulatim abscedit; 5. quod tumor leucophlegmaticus, qui in scarlatina die XXI[a] et XXII[a] tantum supervenit, in morbillis aut non cernitur, aut, si unquam accedit, statim in fine tertii stadii se exhibet. Non praetermittam demum adiicere, qua ratione morbilli a peticulis atque ab exanthematis miliaribus internosci possint. A primis differunt elevatione epidermidis et macularum amplitudine figuraque multiplici et varia: ab alteris discriminantur, quod in facie prodeunt, quod nullum humorem conspicuum in papulis ostendunt, dum miliaria faciei fere semper parcunt; et sensibilem humorem continent, qui quandoque etiam in verum pus convertitur.

(1) Hoffm. *de febr. Sect. I. Cap. VIII. §. II.*
(2) Morton. *l. c.*

PROGNOSIS.

§. CXXII.

Morbilli benigni et regulares in pueris et adolescentibus plerumque periculo carent, et feliciter cedunt, nisi inepte curentur, aut malo regimine pervertantur. In adultis vero aliquanto gravius malum est, et quandoque periculosum. Qui ex aegris, antequam morbillis corriperentur, diu male habuerunt, hi acutius aegrotare et magis periclitari (1) solent. Morbilli opportuno et regulari tempore exorti et prominentes bene ominantur. Contra praematura eorum eruptio aut iusto tardior suspecta haberi debet. Facta eruptione, si aeger relevatur, et viribus valet, alacriorque evadit, si maculae dilute rubent, si cutis aequaliter calet, et nonnihil tensa renititur, bonum (2), et contra. Infida esse solet pustularum duratio ultra quatuor dies protracta. Quod si earum color ad nigrum vergat, et cutis flaccescere simul videatur, gangraenam et mortem appropinquari significat. Huic malo ii, qui calefacientibus medicamentis indulserint, et prae ceteris adulti magis subiiciuntur. Subitus pustularum ex frigore admisso regressus ob metastasim semper metuendus est. Interdum (3) enim necem attulit. Diarrhoea tamen superveniens perniciem quandoque (4) avertit. Si pustulae debito tempore, id est tertio vel quarto ab eruptione die incipiunt pallescere, resolvi et exsiccari, et simul febris minuitur, et respiratio liberior cum facili excreatione fit, morbum feliciter solutum iri, indicium est. Tussis assidua cum alvi profluvio et magna inquietudine infaustam praesagitionem (5) habet. Inflammationem enim pulmonum, in primis ubi calido regimine eruptio accelerata est, inducere potest, et demum in phthisim desinere (6). Haemorrhagiae immodicae discriminis (7) plenae; mali quoque sudores largi et assidui in adultis, nam ex levissima tum causa morbilli intro (8) vertuntur. Qui ex morbillis occumbunt, praesertim infantes, nono plerumque die, evanescentibus nempe exanthematibus, infarctu bronchiorum et pulmonum oppressi (9), aut peripneu-

monia, praecipue ii, qui calidiore regimine usi sunt (10), suffocantur fere inopinato. Diarrhoea, quae post morbillos exsiccatos et depulsa reliqua symptomata accedit, si diu persistat, et ad plures hebdomadas protrahatur, vires prosternit (11), et tabem et demum mortem (12) affert. Aliis post morbillorum ultimum stadium succrescit lenta febris cum abdominis tumore funesto. In his post mortem glandulae meseraicae obstructae et mole auctae, pulmones vero vomicis referti (13) inveniuntur. Nonnullis remanet tussicula cum raucedine, quae facile in phthisim (14) terminatur.

(1) Hoffm. *l. c. ennarrat. morb. obs.* 1.
(2) Stöerck. *l. c.*
(3) Hoffm. *l. c. observ.* 6.
(4) *Id. ib. observ.* 2.
(5) *Id. l. c. sect.* 1. *cap. VIII.* §. *V.*
(6) Lieutaud. *Prec de med. l.* 2. *sect. IV. p.* 604.
(7) Hoffm. *l. c. in cautel.* §. *VI.*
(8) *Id. ib.*
(9) *Id. ib.*
(10) Sydenh. *l. c.*
(11) *Id. ib.*
(12) Hoffm. *l. c.* §. *VI.*
(13) *Id. ib.*
(14) *Id. ib.* §. *V.*

§. CXXIII.

Venenum morbillosum est peculiari acrimonia praeditum. — Eius effecta. — Cur certas partes afficiat. — Duplex opinio. — Venenum istud cum sanguine commiscetur. — Facilis eius difflatio. — Ergo subtile et volatile est. — Tale ostenditur tribus aliis phaenomenis.

Absoluta diligentissime, quoad per me licuit, morbillorum historia, indaganda nunc est morbillosi veneni (§. CXIII.) natura, quo facilius et rectius eorum curatio institui possit. Et primo quidem peculiari et calida, ut loquuntur, acrimonia illud praeditum esse videtur, quod, ubicunque se defixerit, aut quocunque se contulerit, partes vehementer irritat, inflammat, convellit, easque ad uberiores secretiones atque excretiones, prout uniuscuiusque organica structura fert, continenter sollicitat. Hinc profecto in oculis rubor, calor, lucis impatientia, lacrymatio, in naribus coryza,

sternutamenta, catarrhus, in faucibus sitis, ardor, tumor, difficilis deglutitio, in larynge et pulmonibus tussis sicca, assidua, raucedo, respiratio cita, difficilis, pectoris constrictio, in ventriculo cibi fastidium, nausea, vomitus, ponderis sensus, anxietas, in intestinis diarrhoea, tormina etc. potissimum enascuntur. Num vero hae in primis partes afficiantur, quod ore et naribus virus intro suscipitur, ut quidam (1) existimant, an potius in iis consistat ob affinitatem et sympathiam, quam habet cum lymphaticis mucosisque humoribus, liberum cuique esto pro arbitratu suo iudicare. Qui primae opinioni adhaerent, hoc praecipue argumento utuntur, quod ii, quibus inoculatione morbus insertus fuit, plerique tussi caruerunt, aut certe multo mitior, quam soleat, exstiterit. Qui vero alteram sequuntur, ore et naribus reliqua etiam venenata miasmata plerumque excipi perpendunt, quin tamen huiusmodi loca acerbe insigniterque affligantur. Quae res utcunque se habeat, illud certissimum est, sanguini infundi venenum istud, et febrem admodum ardentem ciere, donec paulatim exsolutum ad summam cutim feratur, ibique sub epidermide sparsim consistens, tandem desquamatione eiusdem, sudore atque insensibili exhalatione diffletur. Quare alia hinc huiusce veneni proprietas manifestatur, subtilis nimirum ac volatilis eius natura. Quam insuper talem esse apparet, 1. quod papulae, quas procreat, etsi rubrae et inflammationis cuiusdam participes, nunquam in suppurationem desinant; 2. quod facilis sit earum metastasis et repulsio; 3. quod sanguis ita rarescat et diffluat, ut non solum in primo morbi stadio, sed etiam in altero et tertio haemorrhagiae crebrae et largae subsequantur, interdum irreparabiles.

(1) Rosen. *l. c. p.* 262.

CURATIO BENIGNORUM.

§. CXXIV.

Saepe sola natura sufficit. Quando et quomodo naturae relinquendi. — Diaeta.

Experientia saepissime demonstravit, morbillos benignos et regulares plerumque sola naturae ope ad faustum finem perduci, imo esse interdum ita mites et

faciles, ut aegrotantes vix lecto obligentur. In universum igitur, si benignus et regularis morbus videatur, si febris non vehementior sit, si non ingens pectoris angustia, si aeger alioquin sanus, nec ulla anteriore pulmonum labe affectus cernatur, res tota naturae committatur, imperato tantum diaetetico regimine, quod temperatum sit oportet, nec calidum nimis, nec nimis frigidum; nocet enim utrumque extremum. Victus ratio non alia esse debet, quam tenuissima, qualem nempe cibi cuiusque fastidium atque aversatio suadet. Quae tanta plerumque est, ut aegri per aliquot dies ab omni alimento abstinere cogantur. Ad summum potui danda aqua ex hordeo aut oryza aut ex pane decocta, quae diluit, demulcet, temperat et tenuiter alit. Eo spectat serum lactis, cremor hordei, emulsa ex amygdalis dulcibus et fructus acido-dulces, ut pruna, cerasa, pyra, mala et similia. Primis diebus subinde lectum deserere possunt, ne nimium incalescant; sed caveant ab aëre frigido, et quieti se dedant, et bis vel ter in die dilutum aliquod florum sambuci aut tiliae aut papaveris erratici tepide hauriant, ut conatus naturae versus cutim adiuvetur. Quam primum vero eruptio in facie incipit apparere, lecto se committant, et in assiduo blandoque tepore conquiescant. Cum enim morbillosa materies mobilior et fugacior sit quam variolosa, maiore cautione opus in morbillis est, quam in variolis, ne intro vertatur. Hinc amovendae sunt omnes causae, quibus quies tam animi, quam corporis perturbari potest. Soli custodes necessarii aegrotanti assideant. Occlusis fenestris solis radii arceantur, ne oculi nimia luce percellantur. Noctu vero cubiculum exiguo lumine et languida flammula illustretur, eo etiam consilio, ne aër noxio vapore atque fumo depravetur. Incepta et perfecta eruptione pergant duos, tres vel quatuor dies se lecto continere, quo facilius per cutis spiracula exhaletur morbidus fomes; sed nec cubiculum calefiat, nec stragula augeantur ultra quam sani utebantur. Decedentibus porro pustulis et desquamatione incipiente abeuntibusque reliquis symptomatibus, alvus, nisi sponte laxata sit, leni eccoprotico ex manna, nitro et tamarindis, aut simili alio semel aut bis ad intervalla ducatur, et paulatim ad victum et regimen convalescen-

tium gradus fiat Hinc absoluta desquamatione iterum aegris interdiu licebit e lecto surgere, dummodo tamen ab aëre frigido religiose caveant. Nam si exspiratio cutanea supprimatur, aut asthma periculosum, aut pertinacissima tussis, aut diarrhoea vires deiiciens, aut leucophlegmatia (1) facile consequitur. Toto morbi processu, si alvus non respondeat, quod saepe evenit in mitissimis morbillis sine noxa, solis enematibus, si res postulet, eam molliri subinde licet.

(1) Störck. *l. c. p.* 307.

§. CXXV.

Quando artis ope egeant. — Ubi sanguinis missione opus sit.

Sed non omnium morbillorum. etsi e benignorum genere, est una eademque, quam dixi, ratio, praesertim in adolescentibus aut adultis, in quibus saepe aut causarum complicatio, aut maior veneni vis, aut corporis humorumque constitutio, aut aetas, aut vitae genus, aut aliae conditiones faciunt, ut morbus non modo aliquanto magis furat atque insolescat, verum etiam in quovis stadio quaedam graviora symptomata exhibeat, quibus nec satis natura nec solum regimen prospicit, sed aliis opus est artis auxiliis. Itaque cum *primo* statim *stadio* interdum febris valde vehemens sit cum pulsu duro et valido, magna pectoris oppressione, tussi permolesta et reliquis symptomatibus pariter gravioribus, uti veterno, faucium dolore, oculorum inflammatione etc., tunc semel sanguis pro ratione virium mitti debet, atque etiam iterato, si prima sanguinis missio non satis morbi impetum (1) fregerit. Raro tertia opus est, ut admonet Lieutaudius (2), a quo in hoc stadio damnantur numerosiores phlebotomiae tanquam inutiles aut etiam noxiae. At in adultis, quanquam reliqua memorata symptomata deficiant, si tamen signa redundantis duntaxat sanguinis adsint, primis mox diebus eum detrahendum esse, auctor est Hoffmannus (3); imminuta enim vasorum plenitudine haemorrhagias averti, anxietates inquietudinesque sedari, et facilius exanthemata deinde prodire, merito confidit. Nec a sanguine mittendo, ubi plethora ingens, aut haemorrhagia gravis, aut aliud aliquod symptoma urgeat, abhorret ipse Mor-

TONUS, qui ceteroquin in hoc stadio, ante videlicet morbillorum eruptionem sive *efflorescentiam*, generatim negat, venae sectioni locum ullum esse.

(1) Tissot. *Avis au peuple P. I* §. *CCXXV. n.* 1. Störck *t. I. p.* 306.

(2) *Prec. de med. l.* 2. *p.* 604. 605.
(3) *L. c. observ. clinic.* §. *I.*

§. CXXVI.

Quae sanguinis missionem suppleant.

Ubi vero sanguinis mittendi indicatio non admodum perspicua est, aut sanguine iam misso symptomata eadem perstant, prudentis medici est temperantia et antiphlogistica, uti potum largum, ptisanae cum nitro, melle et aceto, aut seri lactis leviter tamarindis aut cremore tartari imbuti prius tentare, quam ad phlebotomiam propere nimis instituendam aut iterandam procedere. Sanguinis fervorem nimium febrisque concitatiorem motum saepe temperant et compescunt sola enemata mitiora et refrigerantia. A capite egregie revellunt, sicque cephalalgiae, sopori, eclampsiae, oculorum et faucium inflammationi solamen afferunt balnea tepida pedum et crurum, quibus etiam efficitur, ut universa cutis laxetur, et eruptioni exanthematum recipiendae paratior evadat. Mirifice etiam dolorem faucium et tussim lenit, et pectoris oppressionem minuit. vapor aquae tepentis ore inspiratus (1), praeter eclegmata demulcentia et oleosa, et potiones pectorales et anodynas. Ut vero calefacientia in quovis huius morbi stadio, acriorem et subtiliorem materiam reddendo, atque aestuationem anxietatemque augendo, et vires dissipando maxime nocent, sic nimium refrigerantia et nitrosa, praesertim in infantibus, non parum suspecta videntur Hoffmanno (2); quia eruptionem retardant, et retenta interius morbillosa acrimonia visceribus sphacelum aut gangraenam minatur. In refrigerantium ergo usu medicum considerate prudenterque se gerere oportet, ne modum unquam excedat, necessariamque effervescentiam, qua in hocce stadio natura utitur ad morbidum virus expellendum, nimium cohibeat.

(1) Tissot. *l. c.*
(2) *L. c.*

§. CXXVII.

Alvus compressa enemate laxanda. — Saburra gastrica sui ablationem postulat. — Lingua albida, nausea, vomitus signa fallacia. — Certiora cacochyliae signa. — Saburra detecta quomodo evacuanda.

Alvus etiam praeter modum compressa, et multo magis, si ab aliquot iam diebus nihil deiecerit, inter initia protinus, quia anxietatem et inquietudinem auget, laxanda est enemate blando et molliente aut etiam lenissimo eccoprotico. Valentius vero agere convenit, si cum morbillis saburra primas vias praegravans complicetur, suique ablationem petat. In eam autem sic inquirere oportet, ut certo de eius praesentia constet. Nam lingua albicans, nausea, vomituritio, ponderis sensus in epigastrio, anxietas, quae alias saburrae gastricae indicia habentur, in hoc *contagii* sive *effervescentiae* stadio sunt plane ambigua et fallacia; possunt quippe febris aliquanto vehementioris, et nervosae perturbationis a morbilloso veneno inductae effecta et symptomata esse sine ulla cacochyliae gastricae culpa. Quo casu nemo non videt, linguae albidum colorem a febrili calore, nauseam, vomituritionem et praecordiorum anxietatem et reliqua a solis ventriculi, duodeni diaphragmatisque spasmis proficisci, quod proprium omnino est omnium fere morborum exanthematicorum, in quibus pleraque ista, eruptione demum facta, id est causa eorum materiali ad cutim protrusa, cessare atque evanescere consueverunt. Ne igitur praepostere eo in casu emetica aut cathartica adhibeantur, paulo diligentius quaerendum est, an certiora cacochyliae gastricae signa cum illis concurrant; nempe an pravus amarusve oris sapor adsit, an quae vomitu reiicitur materies, pituitam acidam aut bilem flavam, viridem, porraceam aut nigricantem, aut alia corrupta recrementa referat; an antecedens victus ratio, vitae genus annique tempus huiusmodi fuerint, quae colligendis circa ventriculum sordibus apta sunt; an cruditates, dyspepsiae, anorexiae, alvi tarditas praeiverint; an oris halitus foeteat; an color faciei aut urinarum subictericus videatur; an egestiones putridam indolem ostendant; an epigastrium et hypochondria tumeant; an flatibus et borborygmis intestina

distenta obmurmurent, aut inutilis desidendi cupiditas adsit. Si ex his manifestior fiat primarum viarum saburra, danda est opera, ut quam citissime expellatur. Vomitus igitur, qui ad quaevis assumpta instat, aqua tepida mellita. aut levi cardui benedicti aut chamaemeli decocto tepide hausto, et si satis non sit, oleo olivarum addito, primum leniter promoveatur; si hoc non satis evacuatum sit, ad leve aliquod emeticum progredi licet, ex ipecacuanha (1) aut tartaro emetico depromptum. Si vero vomitui locus non exsistat, aut saburra intestina magis, quam ventriculum oppleat, cathartico uti expedit aetati, viribus, temperamento, corporis habitui accommodato. Hoffmannus syrupo cichorei cum rhabarbaro (2) addendum praecipit tartari emetici granum dimidium, quo medicamenti vis aliquantulum acuatur.

(1) Pro bimulo aut trimulo Rosenius utitur sequenti formula. *Rec. Ipecacuanhae grana tria, Sacchari albi grana sex. M. . pulv. dividend. in tres part. aequales.* Danda est una pars ex cochleari aquae aut syrupi alicuius gratioris. Si intra quadrantem horae non edit suum effectum, detur altera, et si intra sesquihoram nihil praestiterit, detur etiam tertia, quae effectum certum, nempe vomitum satis lenem pariet. Pueri facilius et tutius vomunt ob fibrarum laxitatem et humidiorem corporis habitum. Inter eccoprotica idem auctor praefert rhabarbarina. Pro trimulo satis esse putat tincturae rhabarbari cochlear unum, vel eiusdem dilutum aquosum ex rhabarbari drachma dimidia per noctem in tribus cyathis aquae communis infusa, in tres haustus dividendum.

(2) *L. c. Observ. clin.* §. 1.

§. CXXVIII.

Eclampsia quomodo curanda.

Infantes et pueri si eclampsia aut convulsionibus ante eruptionem morbillorum corripiantur, ni sponte et cito id mali desinat, quaerendum, utrum a nimia nervorum mobilitate, vel a dentitione, vel a vermibus, vel a plethora, vel a difficili eruptione gravius aegrotent. Nimiam mobilitatem sedat liquor cornu cervi succinatus ad paucas guttas ex aqua florum tiliae datus, aut liquor anodynus mineralis Hoffmanni, aut syrupus papaveris albi aquae cerasorum nigrorum aut melissae additus. Haec ipsa dentientibus quoque prosunt, in

primis si enemate blando et mollienti intestina eluantur. Vermes vero si in suspicionem venerint, anthelminthicis, uti corallina, semine santonici, radice valerianae sylvestris similibusque oppugnandi, et evacuantibus, uti syrupo florum persici, cichorei cum rhabarbaro, mercurio dulci expellendi sunt. Plethora si in causa videatur, minuatur sanguinis detractione per venam incisam vel hirudines locis idoneis applicitas. Cunctantibus vero erumpere exanthematibus nihil potest esse opportunius utiliusque, quam diaphoresim leniter ciere diluto florum sambuci aut papaveris erratici, vel decocto radicis scorzonerae moderate calido, identidem sorbillato, atque interim crura et pedes pannis laneis ex calida expressis involvere, ut vapore aqueo laxata cutis humorem morbillosum alliciat extrorsum. Nec aliena quandoque sunt vesicantia, ubi languida vitae actio eruptionem retardet (1).

(1) Forstenius *de Cantharid. p.* 166. *Argentorat.* 1776.

§. CXXIX.

Qua ratione in lactentibus spasmi profligandi. — Item in hypochondriacis aut hystericis quid conveniat.

Lactentes spasmis quoque et anxietatibus saepe ex saburra primarum viarum vel lacte acescente obnoxii fiunt. Eccoproticis et enematibus illa protinus subducenda est. Hoffmannus sextam grani partem tartari emetici ex duabus drachmis aquae florum tiliae propinare (1) non dubitat, ut protinus liberentur. Viri hypochondriaci et mulieres hystericae morbillis laborantes saepe in spasmos, animi defectiones, spiritus difficultatem praefocationesque cum gutturis constrictione et ingenti praecordiorum anxietate incidunt. Quibus fit, ut exanthematum eruptio quam maxime retardetur. Caveto tunc, ne temere saburrae gastricae symptomata ista putes. Nocerent enim quaevis medicamenta, quae per superiora aut inferiora evacuationem moliuntur. Nam tum antispasmodicis atque enematibus partim paregoricis, partim carminativis opus est. Ubi vero menstrua vel haemorrhoidum fluxus substiterint aut immi-

neant, vena in pede secta remedio est. His enim efficitur, ut brevi post morbilli feliciter (2) efflorescant.

(1) *L. c. Observ. IV.*
(2) Hoffm. *l. c. caut. et observ. clinic.* §. *III.*

§. CXXX

Destillationi acri in fauces cadenti quaenam succurrant. — Quae dolori faucium et inflammationi conveniant. — Acida tussim exasperant. — Cautiones circa hypnotica. — De vesicantibus animadversio.

Tanta quandoque est humoris acris in fauces destillatio, ut non modo in laryngem depluens tussim, quae iam assidue vexat, molestiorem reddat, verum pharyngem etiam oesophagumque vellicando ad vomendum saepe provocet. Hoc incommodum leniunt egregie gummi arabicum aut tragacanthae aqua in mucedinem subactum, cremores oryzae, hordei aut avenae cochleatim crebro sumpti, et gargarizationes ex lacte, aqua florum sambuci et melle, ut demulceant et abstergant; quorum etiam usus faucium dolori atque inflammationi non infrequenti egregie medetur, praesertim si simul externe fomenta et cataplasmata mollissima et anodyna admoveantur. Ratione tussis, quae non in hoc solum stadio, sed etiam in reliquis permolesta esse solet, acida quaecunque sive in potionibus, sive in eduliis, quanquam in aliis exanthematicis morbis liberali manu concedantur, in morbillis tamen, quia tussim valde exasperant, parcius et cautius adhibenda esse cum Rosenio arbitramur. Tussis pariter leniendae causa hypnotica a multis proponuntur. Sydenhamius multis de causis singulis noctibus ab ineunte morbo ad finem usque diacodion dabat. Idem fecerunt postea, qui Sydenhamianis praeceptionibus instituerunt. Sed ad huiusmodi remedia non deveniendum esse, nisi urgente necessitate, vult Mortonus; et si ob tussim, vigilias deliriumque interdum somniferis et ex opio paratis medicamentis aliquando locum aliquem concedat, parca et cauta manu ea adhibenda praecipit. Cautione eadem utitur Lieutaudius, imo cavet et vetat, ne infantibus ullo modo propinentur. Multa enim passim dicuntur a cl. Tissotio contra improvidum eorum usum. Fe-

brem enim et soporosos affectus augere solent. Prudentis igitur medici erit in hoc morbi stadio ab iis abstinere, aut certe, si quid ea postulare videatur, uti si alvi fluxus nimius cohibendus sit, quam parcissime et rarissime iis uti, et semper mitissimis. Vesicantia quoque eandem prope animadversionem requirunt. Hinc in benignis morbillis atque in eorum *effervescentia* reprobantur generatim, et si unquam admitti debeant, tum sane id erit, cum spasmi, eclampsia, coma grave perniciem minantur. Quandoque etiam tussis permolesta nulli alii remedio cedere visa est, quam vesicantibus, avocato scilicet extrorsum acri humore, qui faucibus, laryngi pulmonibusque pertinaciter adhaerebat (1).

(1) Forsten. *Disquisit. medic. cantharid. p.* 167.

§. CXXXI.

Quaedam animadversiones circa secundum stadium. — Cunctanti eruptioni quomodo succurrendum.

Exacto primo stadio et eruptione iam adveniente, quaedam interdum incidunt consideratione digna, quorum breviter hic mentionem faciam. Ac primum scire licet, morbillorum eruptionem, quanquam aeger, ut debet, quieti et leni diaphoresi, quoad potest, det operam, nihilominus diutius, quam par est, interdum cunctari et lente procedere. Tunc quaerendum diligenter est, utrum plethora aut concitatior febrilis motus, aut contra languidior vis vitae impedimento sit. In primo atque altero casu plethorae imminutio et febrilis aestus temperatio per diluentia et refrigerantia eruptionem accelerabunt. In tertio vero praeter potum largiorem leniter cardiacum at alexipharmacum et prudentem vesicantium applicationem supra propositam (§. CXXVIII) camphora aut moschus primas tenent. Vires enim vitae sic eriguntur, et humorum ad cutim propulsio mirifice promovetur. Huic quoque fini favent spiritus cornu cervi succinatus, spiritus Mindereri, aut vini haustulus. Nonnulli lene emeticum proponunt, utpote excitans vim vitae et sudores proliciens. Sed, nisi simul ventriculi cacochylia extundenda sit, praestabit, eo omisso, per mitiora et tutiora, quae modo indicavi, medicamenta naturam excitare.

§. CXXXII.

Eruptio inaequalis quibus adiuvanda. — Subitus exanthematum regressus quid postulet.

Si efflorescentia, postquam apparuit, modo rubeat, modo palleat, aut partiatim tantum et successive se ostendat, vel quaedam papulae rubrae videantur, dum aliae pallidae conspiciuntur, tunc cardiacis et alexipharmacis leniter earum eruptio adiuvanda est. In primis camphora ad id maxime valere perhibetur. Eo quoque spectat vesicantium prudens applicatio, quanquam id auxilii in malignis, et ubi vires vitae multum languent, praestare videatur. Quod si repente exanthemata se subduxerint, et timor sit, ne introversa materies alicubi lethalem metastasim faciat, extemplo extrorsum avocanda sunt iis auxiliis, quae ad lentam atque imperfectam eruptionem supra commendavimus, praesertim diluto florum sambuci abunde hausto, camphora, moscho, cucurbitulis siccis fricationibusque adhibitis atque epispasticis cruribus aut cervici, si capiti malum impendeat, celeriter admotis; imo sunt, qui suadent, aegrum in balneum tepidum illico demittendum esse. Ne vero huiusmodi infortunium obveniat, danda opera est, ut frigus, moeror, pavor aut alii animi subiti motus solertissime arceantur.

§. CXXXIII.

Quando opiatis et somniferis uti liceat. — Diarrhoea quomodo moderanda. — Tussi, lacrymationi et sternutamentis quae medeantur.

Si in hac periodo magna adsit inquietudo et vigilia, syrupo diacodion, in primis vesperi, aegri ad quietem et somnum componendi sunt, ut absolutior et perfectior exanthematum expulsio consequatur. Neque hoc tempore Mortonus, qui hypnotica et opium habentia in primo stadio reprobavit, ab iis valde abhorret, dummodo respiratio libera sit, et nullus instet praefocationis metus. Imo in alvi fluxu immodico non dubitat ad paregorica confugere. Ipse tunc praefert reliquis laudanum liquidum Helmontii, cuius guttas tres, vel quatuor, vel sex, vel decem, vel duodecim pro ra-

tione aetatis dandas iubet, donec alvi profluvium decrescere incipiat. Moderandam enim, non sistendam eiusmodi evacuationem tradunt cum Mortono plerique. Quem in finem decoctum album etiam, tincturam rosarum, lac aqua plus minus dilutum atque alia huius generis adhibere volunt. At Hoffmannus, cum plerumbue hac via morbidam materiam utiliter emendari viderit, adstringentia quaeque hîc reiicit, et solis clysteribus demulcentibus intestina eluenda (1) subinde esse autumat. Sunt praeterea quaedam alia symptomata, quae, quia in hocce stadio vel increscunt, vel valde molesta atque incommoda esse pergunt, aliquod solamen requirunt; cuiusmodi est tussis, oculorum rubor et lacrymatio, et frequens sternutamentum. Tussi leniendae quid conferat, iam supra (§. CXXVI. CXXX.) memoravimus. Dulcia generatim, uti syrupus althaeae, capillorum veneris, violarum, papaveris erratici, succus glycyrrhizae hispanicae, trochisci radicis althaeae, saccharum candi atque ex his parati additione olei amygdalarum dulcium recentis linctus celebrantur. At temperamentum aliquod in eorum usu adhiberi oportet, ne diarrhoeam inferant, aut praesentem adaugeant in aegri detrimentum. Oculorum ruborem ardoremque mitigant collyria ex aquis rosarum et plantaginis vel solis vel lacti admixtis; quibus etiam addi solet interdum aliquid ex trochiscis albis Rhasis. Sternutamenta vero tollit aut certe minuit lac tepens in nares attractum aut iniectum.

(1) *L. c. observ.* 3.

§. CXXXIV.

De tertii stadii vicissitudinibus. — Diaphoresis et sudor quando conferat. — Qua ratione promoveri debeat. — Alvi fluxus criticus. — Cautelae circa eum. — Si cum torminibus iungitur, quid agendum. — Quando compescendus.

In tertio demum stadio, quod exsiccationis sive desquamationis vocatur, morbi iudicium decernitur. Igitur in eo vel sanitas, vel mors, vel transitus in alium morbum exspectandus est. Sanitas obtinetur leni diaphoresi vel sudore, quo febris solvitur. Futuram huiusmodi criticam excretionem indicat pulsus pacatior

et cutis mollior atque humidior. Hisce signis apparentibus, satis est naturae potu copioso obsecundare. At si diaphoresis aut sudor sponte non accedat, aut cunctari videatur, nec tamen ulla indicia exstent futuri alvi fluxus, uti sunt hypochondriorum tensio, elatio, ventrisque borborygmi, natura tum potu diapnoico et calente, camphora aliisque lenibus diaphoreticis sollicitari debet ad diaphoresim, haecque iisdem sustineri, donec febris omnino cessaverit. Contra si epigastrium tumeat, hypochondria tendantur, si cutis arida deprehendatur, si venter torminibus aut borborygmis turbetur, non sudore, sed alvi fluxu morbum solutum iri, cognoscitur. Hic autem alvi fluxus interdum ita praeceps supervenit, ut decies aut duodecies intra breve temporis spatium venter laxetur. Cavere tum oportet ab iis, quae hasce deiectiones cohibeant; nam criticae salutaresque esse consueverunt. Salutares autem revera esse coniicies ex virium constantia, maiore aegri alacritate, tussi mitigatione, oculorum nitore redeunte, epigastrio et hypochondriis detumescentibus. Quandoque alvi fluxum comitantur dolores intestinorum molesti. Si hi fomentis calidis ventri applicitis non conquiescant, enemate demulceri possunt, aut theriaca abdomini imposita, aut etiam dato rhabarbari diluto, aut sero lactis tamarindis alterato, aut oleo dulci olivarum, quod tutius est, cochleatim subinde propinato, ut citius intestina a nocua materia restitante adhaerenteque liberentur. Quod si alvi profluvium diutius, quam par est, persistat, vires prosternat, et colliquans videatur, tunc protinus comprimi debet diascordio Fracastorii, laudano cydoniato, theriaca, decocto albo, cascarilla, cortice peruviano, pulveribus alcalicis aliisque (1) sistentibus.

(1) Rosen. *l.* c. Lieutaud. *l.* c. Hoffmann. *l.* c. §. *V. in cautel.*

§ CXXXV.

Peripneumoniae in fine tertii stadii supervenientis curatio. — Quando sanguinis missio omitti possit. — Diarrhoea etiam venae sectioni obtemperat. De aliis symptomatibus et morbi successionibus postea. — Quo modo praecaveri possint.

In summum vitae periculum adduci aegrotantes, imo repentino quasi fato suffocari nono fere die, evanescen-

tibus nempe morbillis et febre recrudescente cum peripneumoniae aut pleuritidis signis, supra (§. CXIX et CXXII.) iam notatum est. Quod ubi incidit, protinus sanguinem e vena brachii vel in tenerrimis infantibus mitti, quod semper felicissimo eventu fieri affirmat Sydenhamius (1), cantharidibus dorsi partem, quae scapulis interiacet, et latius quo dolor percipitur, exulcerari, multum aquae cum nitro atque oxymele potui dari, et camphorae aliquid intrinsecus praeberi oportet. Finem vero sanguinis missioni iterandae imponat respiratio liberior facta, et sputum facilius et promptius. Tunc, omissa camphora, solo decocto hordei mellito aut sero lactis uti expedit, iniecto bis in die molli enemate, ut alvus aperta servetur. Interdum tamen nec spirandi difficultas, nec pectoris oppressio adeo urget, ut sanguinis missione opus sit. Tunc omitti eam posse auctor est Tissotius (2). In habitu pinguiori praeditis, in quibus fibrarum laxitas humorumque lymphaticorum copia excedere videtur, idem vir doctissimus suadet, vesicantia cruribus admovenda esse, et dandum intrinsecus oxymel scilliticum. Sin vero ista negligi contingat, vel suffocatione pereunt aegri, vel suppurato pulmone in phthisim labuntur. Tanta autem est sanguinis missionis utilitas, ut ea diarrhoeam ipsam morbillis supervenientem curari dicat Sydenhamius. Revellitur sic ab intestinis morbillosa materies, quae ad intestina delata sua acrimonia alvi fluxum exciverat. Qua ratione demum aliis symptomatibus succurrendum sit, vel morbi secundarii, qui morbillos interdum subsequuntur, praecaveri, aut iam praesentes tolli debeant, peculiari capite, postquam de malignis sermonem absolvero, quoniam in his frequentius eveniunt eiusmodi successiones, infra demonstrabo. Nunc hoc unum addam, pleraque ista mala anteverti, si ab initio regimine antiphlogistico (3) et diluentibus febris impetus fuerit retusus, atque evacuationes, quas natura molitur, prudenter (4) et blande promotae, et demum si cessante febre arefactisque morbillis alvus leni medicamento ducatur, idque interiectis aliquot diebus iteretur bis vel ter, ut si quae morbidi fomitis reliquiae supersint, paulatim e corpore deturbentur.

(1) *L. c.*, Morton. *l. c.* Rosen *l. c.*

(2) *L. c.* §. 226.

(3) THOMAS DICKSON defendit methodum simplicem et antiphlogisticam SYDENHAMII contra MORTONUM et MEADIUM. *Comm. de reb. in med. et scient. nat. gest. vol. XVIII. P. 3. p.* 401. Non reticenda est methodus morbillos curandi, qua in quadam epidemica constitutione usus est GONTARDUS (vid. *Journal. de Médec. t. VIII. p.* 338.). Is morbillos pro inflammatione erysipelatode, quae internas externasque partes afficiat, habet. Hinc resolvere eam parat sanguinis missionibus, emeticis et demulcentibus. Hac ratione morbillos epidemicos ann. 1756 feliciter se curasse narrat, adductisque historiis rem comprobat. Video eius methodum a SAUVAGESIO expositam commendatamque. Sed venia et pace eius non possum dissimulare, nimium mihi videri et venasectione et emesi et alvi ductione esse abusum in morbo, qui utplurimum solo idoneo regimine eget, et, si quando maiore artis auxilio opus habet, non sine deliberatione et maturo consilio licet ad sanguinis missionem, ad emetica aut cathartica, ad generosiora nimirum praesidia in eo devenire.

(4) TISSOT. *L. c.* §. 224.

MORBILLI MALIGNI.

§. CXXXVI.

Multa communia cum benignis.

Hi multa cum benignis habent communia, qua de causa a plerisque una describuntur utrique. Sunt enim et ipsi plerumque epidemici, raro sporadici. Ingruunt fere, ut benigni, Ianuario et Februario mense, invalescunt ad vernum usque aequinoctium, deinde successive decrescunt, donec appetente solstitio aestivo aut paulo post penitus desinant. Epidemici maligni exstitere morbilli, quos anno 1674. Londini vidit SYDENHAMIUS (1). Modo praecedenti insalubrium temporum aërisque constitutioni, modo aliis causis fortuitis, et praesertim regimini calefacienti aut omissae rectae curationi suam originem (2) debent, processumque eundem servant, quem benigni, in tria videlicet stadia distinctum, cum plerisque symptomatibus parum dissimilibus. Nihilo tamen minus sunt quaedam malignorum propria, quibus a benignis discernuntur, et reapse seiungendi videntur.

(1) *Oper. Sect. V. cap. III.*

(2) HOFFMAN. *l. c. cap. VIII.* §. *V.*

§. CXXXVII.

Propria malignorum.

Ac primum in malignis aut multo citius, aut multo tardius, quod frequentius est, quam in benignis, exanthemata efflorescunt, nimirum ante tertiam vel quartam, vel post quintam, sextam, septimam, imo interdum octavam diem tantum. Quando igitur tardius eruptio contingit, ideo id evenit, quod ab initio vires vitae pene obruuntur, longiorique tempore egent ad secernendum expellendumque virus morbillosum. Hinc in primo stadio, quando longius est, plerumque symptomata non admodum vehementia sunt, nec adeo velociter, ut in benignis, invalescunt. Invalescunt vero vehementius omnia, paulatim viribus exstimulatis atque erectis, post eruptionem morbillorum, contra quam in benignis fieri consuevit; nam in his potius ab eruptione nonnulla sedantur et conquiescunt. At quando primum stadium brevius est, et citius solito eruptio contingit, morbus utplurimum pessimis statim cum symptomatibus exorditur. Pustulae praeterea non primum in facie, sed circa humeros et pectus se exserunt, deinde in reliquis partibus; vel certe non generatim ac universim erumpunt, sed successive, partem unam post alteram occupantes. Hinc, ut primum stadium longius plerumque est quam in benignis, sic hoc alterum etiam multo diutius protrahitur. Non raro ancipiti eventu ad decimum septimum et vigesimum usque diem producitur (1). Neque color earum constans est, nam modo viget, modo pallet, modo livet, aut ex rubro etiam nigricat, et saepe cutis ipsa flaccescit (2). Interim eruptione facta plerumque omnia symptomata ingravescunt. Febris intenditur cum pulsu validiori et crebriori et duro, tussi frequentiori, sicca et pene continua, spirandi difficultate maiori, anhelitu, anxietate, pectoris oppressione, dolore laterali lancinante et quandoque motibus convulsivis. Cutis a materia morbi vellicata rubore suffunditur et leviter sudat. Urinae contentis et colore saturantur. Fauces dolent et tument, oculi acrius irritantur. Hinc ophthalmia, angina, peripneumonia, pleuritis aliaque mala inflammatoria consequuntur (3). Demum observatio Sy-

DENHAMII est (4), malignos morbillos rarissime desquamatione terminari, quod alias in benignis perpetuum est. Interdum nova eruptio succedit antecedenti, aut morbillis miliaria exanthemata vel peticulae superveniunt (5). In eorum porro exsiccatione et discessu multo frequentius et sine evidenti causa febris et tussis et spiritus difficultas cum ardore, siti, calore intensioribus recrudescunt, et peripneumoniae lethales aut alii morbi acuti inducuntur, qui nisi cito enecent, in lentos facile transeunt.

(1) MORTON. *l. c.*
(2) STÖRCK. *t.* I. *p.* 314.
(3) MORTON. *l. c.* STÖRCK. *l. c.*
(4) *Oper. Sect. V. cap.* 3.
(5) HOFFM. *l. c. enarrat. morb. obs.* 1., *et l. c. cap. VIII.* §. *V.*

§. CXXXVIII.

Alia signa diagnostica.

Ex his facile liquet discrimen, quod inter benignos et malignos morbillos intercedit. In universum vero illud probe tenendum, omnia symptomata, quae benignos comitantur, in malignis multo graviora et pertinaciora esse. Praeterea horum certiora et solemniora signa passim habentur ingens iam a morbi ingressu virium prostratio, oscitationes et pandiculationes crebrae, inquietudo summa, interdum extremorum frigus, capitis lumborumque dolor, vertigo, pulsus celer, inordinatus et parvus, et urinae tenues et pallidae in primo stadio; deinde in altero ille magnus et vehementior, hae vero turbidae et coloratiores, nausea et vomitus molestiores, deglutitio dolorifica et difficilis, respiratio frequens et parva aut inaequalis, tendinum subsultus, somnolentia, mentis perturbatio, delirium, oculorum rubor intensior, vox rauca, tussis ferina, suffocationem fere minitans, haemorrhagiae immodicae, alvi fluxus, convulsiones atque alia (1) huiusmodi.

(1) HOFFM. *l. c. Sect. I. cap. VIII.* §. *V.* MEZA *comp. med. pract. Fasc. I. cap. XX.* §. 189.

PROGNOSIS.

§. CXXXIX.

Signa prognostica, quae supra (§. CXXII.) exposita sunt, huc quoque transferantur, nam cum benignis, tum malignis morbillis aeque quadrare possunt. Speciatim vero maligni et praesertim epidemici exitiosiores sunt benignis et sporadicis. Quo longiora stadia habent, eo maius periculum portendunt. Hinc tardior et serior eorum eruptio semper deterior est. Eruptionis ultra tres dies protractio malum significat; nam febris, quae in malignis eam comitatur, cum intensior sit, si diutius protrahitur, pessimas inflammationes ciere potest. Nec meliora promittit eruptio lenta et per vices rediens. Naturae enim defectum atque irritos conatus facultatis expultricis ostendit. Color praeterea incertus, aut cito pallescens, aut nigricans triste augurium dabit. Eruptione iam ad finem vergente, aut exsiccari incepta, si febris nihil remittat et aeque persistat, non vacat (1) periculo. Discriminis magnitudinem augent maculae scorbuticae, aut peticulae, aut miliaria exanthemata cum morbillis complicata, et multo magis, si tertio in stadio demum (2) superveniant. Morbo autem imperfecte soluto, quod superest morbillosi veneni retenti, tussim, dyspnoeam, appetitus defectum, oculorum chronicos affectus atque alia mala relinquit; imo saepe fundamenta iacit diarrhoeae pertinacis, phthiseos pulmonaris, atrophiae, lippitudinis, scrophularum, interdum etiam anasarcae aut hydropis (3). Sed hydrops, anasarca, glandularum tumores strumosi frequentius a purpura scarlatina, quacum morbilli confundi quandoque solent, permanant.

(1) Morton. *l. c.*
(2) Hoffmann. *l. c.* §. *V.*
(3) Morton. *l. c.*

CURATIO MALIGNORUM.

§. CXL.

Regimen. — Victus ratio. — Emesis et catharsis. — Sanguinis missio in primo stadio. — Diaphoretica. — Cucurbitulae siccae, fomenta, balnea, sinapismi.

Pleraque eorum, quae morbillis benignis curandis (§. CXXIV. CXXV. et seq.) accommodata recensui, malignis quoque conveniunt. Omissa igitur eorum repetitione, tanquam supervacua, pauca quaedam solum attingam, quae huc propius spectant. Primum curandum est in primo stadio, ut aegri lectulo se addicant binos aut ternos saltem dies ante eruptionem, quo cutis viae laxentur et magis patulae reddantur. Sed nec stragulis nec calori, quibus sani assueverant, quidquam adiiciatur. Iura carnium et multo magis carnes ipsae e victus ratione ablegentur. Satis erit solis iusculis avenaceis, vel ex hordeo aut oryza paratis, sed dilutioribus, et pomo subinde cocto vesci, vel lacte cum triplo aut quadruplo aquae leniter decocto pro alimento simul et potu uti (1). Quando emesi aut catharsi opus sit, iam supra (§. CXXVII.) declaravimus. Sed animum etiam ad epidemicam constitutionem advertere oportet, prudenterque tentare, conferatne, an noceat purgatio. Quod attinet ad sanguinis missionem, plerumque in primo stadio malignorum ob virium deiectionem pulsuumque languorem et parvitatem non videtur ea opus esse. Mortonus certe eam tum generatim reiiciendam putavit. Sed hîc quoque animadversiones, quas alibi (§. CXXV.) exposuimus, locum habere possunt, in primis ubi morbilli praemature erumpunt, eosque vehementior febris antecedit. Hunc esse casum putaverim morbillorum malignorum, in quo mittendum sanguinem censet Rosenius, etsi ipse nimis fortasse id auxilii ad omnes malignos extendere videatur. Quod vero de crusta pleuritica, quam in detracto sanguine semper apparere affirmat, retulit, perpetuum non est; saepe enim eam deficere experientia compertum habetur. Ceterum cunctante eruptione ex languidiore naturae motu lenia potius alexipharmaca et cardiaca a Mortono adhibe-

torios, et tum noxiam fore sanguinis missionem. Id evenit in constitutione epidemica ann. 1763 et 1768, quam Londini observavit GUILELMUS WATSON. Tam in primo quam in secundo stadio pulsus erant celeres debiles et inaequales cum magna anxietate, deiectiones alvi crebrae, et demum delirium accedebat mortis praenuntium. Cadaverum sectio pulmones aliaque viscera sphacelata ostendebat. Sanguinis missio (2) plerumque nocuit.

(1) STÖRCK *l. c. t.* 1. *p.* 309. 310.
(2) *Medic. Observat. and Inquiries by a Society of Physicians in London. Vol. IV. pag.* 132.

§. CXLII.

Eruptio imperfecta. — Bezoartica. — Bezoarticum minerale. — Sulphur auratum antimonii. — Morbillorum regressus. — Quando nigricant aut livent. — S. missio. — Antiseptica roborantia.

At in eo casu, in quo eruptio lente procedit, aut imperfecta et vaga est, aut per vices abit et redit, praeter ea, quae tam intrinsecus, quam extrinsecus adhibita (§. CXL. CXLI.) ad cutim morbillorum virus alliciunt, bezoartica sic dicta a multis commendantur. In his pulvis e chelis cancrorum compositus, radix contrayervae, stibium diaphoreticum non ablutum atque alia huiusce generis numerantur. HOFFMANNUS duo prae ceteris extollit, *bezoarticum* nempe *minerale* et *sulphur auratum antimonii;* quibus et sudores blande elici, et morbillos protrudi ad cutim pollicetur. Illo interdum alvum laxari cum euphoria observavit. Sulphuris vero aurati dosim ad dimidiam grani partem, vel ad quartam tantum pro qualibet vice habita aetatis ratione perstringendam (1) esse admonet. Item ubi modo rubent, modo pallent morbilli, et multo magis, si intro reversi sint, cito ad ea omnia properandum est, quae supra (§. CXXXI.) proposita fuere. Livere eos interdum, imo nigrescere, paulo ante (§. CXXXVII.) memoravimus. Quando id evenit ob graviorem cutis inflammationem, quam induxit regimen calefaciens et improvidus alexipharmacorum calidorum usus, tunc mittendum esse sanguinem, quo gangraena, summus inflammationis gradus, avertatur, experientia ductus sua-

det SYDENHAMIUS. Solet autem eo in casu cutis non modo rubere intensius, ut ad nigricandum inclinet, verum etiam tumere et distenta reniti. Quod si nigricans morbillorum color cum cutis ipsius flacciditate iungatur; sic ut a prava potius humorum qualitate atque a vi vitae in vasis cutaneis fatiscente, quam ab inflammationis vehementia proficisci nigror ille videatur, protinus huic malo prospiciendum est antisepticis et corroborantibus (2), praesertim cortice peruviano, camphora, elixirio vitrioli pharmacopoeae Londinensis, serpentaria et similibus, omissa sanguinis missione.

(1) *L. c. in cautel.* §. *VII.*
(2) STÖRCK. *l. c. t.* 1. *p.* 314.

§. CXLIII.

Haemorrhagiae. — Quando sistendae.

Haemorrhagiae tam narium, quam aliarum partium morbillis, praesertim malignis, ut dictum est, non raro superveniunt, in primo speciatim et secundo eorum stadio. Has sinere praestat, quam propere nimis cohibere. Quare adstringentia et ex opio parata remedia tum vitari debent (1). Si tamen sanguis immodice profundatur, ut iam facies et labia palleant, extrema perfrigerari incipiant, pulsus langueant, aut aeger imminentem vomitum et animi deliquium queratur, tunc haemorrhagia sistenda protinus est non modo iis, quae extrinsecus imposita id praestant, sed etiam quae intrinsecus ad id valere creduntur (2). HOFFMANNUS suum liquorem anodynum mineralem hîc non inutilem praedicat. Mixturam quoque usu comprobatam describit, quae spiritum vitrioli et diascordium Fracastorii pro basi continet. Nos aquam spiritu vitrioli acido ad levem acorem imbutam et dilutum corticis peruviani ceteris anteponimus.

(1) HOFFMANN. *l. c. in cautel.* §. *VI.*
(2) ROSEN. *l. c.*

§. CXLIV.

Tussis sicca. — Tussis humida cum sputo viscido. — Alvi fluxus. — Faucium inflammatio.

Tussi permolestae et siccae et suffocanti occurrimus decocto hordei, diluto radicis althaeae et florum violarum, verbasci, papaveris rubri, adiecta quarta vel quinta lactis parte, et vesperi paregoricis. Eclegmata etiam oleosa a plerisque hîc commendantur (1). Si vero tussis humida sit, sed sputum viscidum nimis et tenax difficulter prodeat, incidentibus atque attenuantibus opus est, nimirum oxymele simplici et scillitico, syrupo erysimi Lobelii, floribus sulphuris et benzoës, kermes minerali et dilutis pulegii, hyssopi, veronicae, tussilaginis (2). Ubi tussi ferinae fluxus etiam alvi adiungitur ex parte materiae morbillosae et acris intestina irritante, tunc quinta pars lactis diluto florum sambuci adiecta calideque potui data utrumque symptoma lenire (3) dicitur. Quod si alvi fluxus, quocunque tempore accesserit, sed praecipue in hoc, in quo eruptionis regressum perpetrare potest, immodicus fiat, neque modum servet, compesci plane debet diacodion, laudano, diascordio, theriaca, rhabarbaro tosto, pulveribus absorbentibus, cortice peruviano, cascarilla aliisque, tum in primis, cum diarrhoea post discussos morbillos remanet, et chronica ne evadat, timeri potest. Faucibus interius dolentibus atque inflammatis quae prodesse possint, iam alibi (§. CXXX.) indicatum est. Hîc addimus, gargarizandum esse leniter ex decocto emolliente, et circa collum extrinsecus dandum cataplasma cum sinapi, simulac cutis rubeat, removendum (4).

(1) *Eclegma oleosum* Rosenn.
Rec. Vitell. ovor. n. j. Ol. amygd. dulc. s. i. express. et recentiss. unc. ij. bene subact. add. Decoct. hord. mund. unc. ij. Syrup. althaeae unc. j.

Aliud mihi usitatum.

Rec. Gumm. arabici dr. ij. solvantur in Emulsion. semin. melon. unc. iij. deind. add. Ol. amygd. dulc. recentiss. sin. ign. expressi unc. j. ss. Syrup. pap. albi a drachm. ij. ad unc. j. pro ratione aetatis. Detur subinde parvum cochlear.

(2) *Formulae Störckii.*
Rec. Nitri puri drachm. j., Antimon. diaphor. non abluti

drachm. j., Oxymel. simplic. unc. j. ss., Syrup. papav. erratic. unc. j. ss. Aq. flor. sambuc. unc. viij. M. dentur duo cochlearia alternis horis. et desuper hauriatur vasculum infusi florum sambuc. et malvae.

Alia efficacior eiusd.

Rec. Nitri puri drachm. ss. Stib. diaphoret. non ablut. drachm. j. ss., Oxymel. scillitic. unc. ij., Syr. flor. rhoead. unc. j. Aq. foenicul. unc. viij. M. d. ut supra.

Alia eiusd.

Rec. Kerm. miner. gr. j.
Sacchar. alb. gr. x.
M. f. pulv. tenuissimus. Sumatur talis singulis duabus vel tribus horis.

(3) Rosen. *l. c.*
(4) *Id. ib.*

§. CXLV.

Sudores. — Cautiones circa linteorum mutationem.

Sudorum quoque, quibus interdum aegri diffluunt, ratio habenda est, praesertim in secundo et tertio stadio. His si lintea atque indusia madescant, ea caute mutari debent. Sicca et leviter calefacta humidis substituantur, sed caute, ne frigus suscipiatur, aut calor ultra modum corpori superaddatur. Utroque enim cutis corrugari potest, et exspirans morbi fomes repelli. Eadem cautio circa lecti mutationem servetur. Sed speciatim cavendum est, ne quis subito ex calido in frigidum concedat. Ex neglecta enim eiusmodi cautione subitam mortem intra paucas horas natam vidit (1) Hoffmannus. Tertio stadio incipiente evanescentibusque morbillis non desistendum est a laudato regimine usuque remediorum demulcentium et blande diaphoresim promoventium, quemadmodum in benignorum curatione (§. CXXXIV.) dictum est, nisi alvi fluxus criticus accessurus praevideatur, qui morbum solvat (§. CXXXIV.). Subacta demum febre et tussi mitiori, nisi penitus sublata, reddita, exsiccatisque morbillis, et desquamata cuticula, generatim aegri conquiescere adhuc, et ab aëre frigido, qui summopere noxius est, cavere debent per aliquot dies (2). Imo ad aliquot hebdomadas perspirationem cutaneam diligenter curandum infusis diaphoreticis, victu tenui et decoctis temperantibus et diluentibus ex radice scorzonerae, cichorei, glycyrrhizae, chinae, cortice ligni sassafras, interdum etiam sarsaparilla

praecipiunt (3) nonnulli, non omissa subinde, semel nempe in hebdomada, per eccoprotica (§. CXXXV.) aetati, temperamento, corporis habitui accommodata, alvi ductione.

(1) *L. c. in cautel.* §. *VIII.*
(2) Störck. *l. c. p.* 310.
(3) Hoffmann. *ib. in cautel.* §. *IX.*

MORBI SECUNDARII.

§. CXLVI.

Peripneumonia. — Suppuratio peripneumoniae.

Morborum, qui morbillis praesertim malignis succedunt, omnium frequentissimus est peripneumonia, eorum exsiccationi repente superveniens, quae aegros in summum vitae periculum adducit, et saepe etiam occidit. Quando id accidit, protinus sanguinem mitti oportet, atque eam institui curationem, quae peripneumonicis et pleuriticis (§. CXXXVI.) accommodatior est. Defervescente vero febri et pulmonum inflammatione profligata, hydrogala demum uti expedit, ut tussis cito mitescat, atque alia mala, quae ab acrimonia morbillosa timeri possunt (1), arceantur. Interdum peripneumonia non resoluta in suppurationem terminatur. Tunc aegri assidue tussiunt, vesperi horrent, noctu calent, et mane sudore madent, et debilitantur. Sputa autem, quae excreantur, purulenta sunt. Hi vero, ut suppurati, sero nimirum lactis, ptisana et decocto corticis peruviani subinde hausto curandi sunt. Quod si ad sputa purulenta accedat vox rauca, macies atque febricula continua lenta, iam de phthisi pulmonari non amplius dubitari licet. Tunc lac aqua aliqua pectorali dilutum saepius hauriendum est, ut ad minimum tres librae eius quotidie absumantur, interposito aliquoties in die vasculo decocti chinae chinae, et, si vires permittant, deambulatione aut vectione in aëre campestri ac salubri adhibita (2).

(1) Störck. *l. c. p.* 314.
(2) *Id. ib. p.* 312. Rosen. *l. c.*

§. CXLVII.

Amphemerina. — Tussis.

Nec rarum est, exsiccatis desquamatisque morbillis febrim remittentem continuam sive amphemerinam sine ullo suppurati aut ulcerati pulmonis indicio relinqui, quae, si negligatur, aut in acutam malo fato convertitur, et repente occidit, aut in hecticam facile degenerat, quae lenta consumptione aegrotantem conficit. Illam cortice peruviano cito frenandam esse docet Mortonus. Tussis quoque post morbillorum desquamationem valde pertinax quandoque remanet. Haec etsi post benignos bechicis et aura liberiore perdometur facile, aut paulatim sponte cesset (1); attamen, quando malignos subsequitur, et diuturnior et gravior et periculosior est, quia in phthisim pulmonarem persaepe migrat. Hinc primo sanguinis missione, interdum etiam iterata oppugnanda est, deinde bechicis et cortice peruviano liberaliter dato, et vesperi paregoricis. Nec infrequens est, interpositis eccoproticis, eam quandoque (2) fugari.

(1) Sydenham.
(2) Morton.

§. CXLVIII.

Diarrhoea. — Ophthalmia.

Nec minus molesta et pertinax est diarrhoea a morbillis relicta. Hanc rhabarbaro tosto, myrobalanis et pulveribus alcalicis fixis primum aggredi convenit, deinde paregoricis opium habentibus, cortice peruviano, cascarilla aliisque roborantibus antisepticis (1). Oculos praeterea sua mala manent. Hi saepe in morbillorum discessu gravissima ophthalmia corripiuntur. In leviori casu egregie succurrunt hirudines temporibus aut infra oculos (2) applicatae; at in graviori venam jugularem incidi (3) oportet, deinde alvum etiam iterato duci. Mortonus hîc nihil proficere vesicantia existimat. Contra Rosenius iis non parum confidit, si parva utrique tempori imponantur. Cucurbitulas siccas cervici etiam utiliter affigi affirmat. Extrinsecus catapla-

sma ex pulpa pomorum dulcium sub cineribus coctorum, lacte subacta recenti dolorem mirifice demulcet, et inflammationem resolvit. Adiiciunt nonnulli tantillum camphorae; sed haec non facile fertur, nisi inflammatione imminuta et dolore penitus ablato.

(1) Morton. *l. c.*
(2) Rosen. *l. c.*
(3) Morton. *l. c.*

§. CXLIX.

Glandularum tumores. — Anasarca. — Ascites.

Inter morbos, qui morbillis malignis aut imperfecte solutis, sive, ut aiunt, male iudicatis succedunt, referuntur a Mortono etiam glandularum tumores, anasarca atque ascites. Glandulis tumentibus induratisque conveniunt resolventia, attenuantia et sudorifera, nec aliena sunt, quae extrinsecus molliunt et blande discutiunt. In illis prae ceteris celebrantur calomelas, diagrydium, millepedes et decocta sarsaparillae, bardanae, chinae radicis et similium. Anasarcae atque asciti, post lenia cathartica et diuretica, opitulari (1) dicuntur medicamenta e chalybe parata, quibus subinde interponi debent blanda eccoprotica per epicrasim data, uti rhabarbarum, tinctura sacra, pilulae tartareae Bontii, Becherianae, scilliticae pharmacopoeae Edimburgensis, aliaeque huiusce generis. Sed de his modo satis. Plura qui cupit, ad ea se convertat, quae in peculiari cuiusque morbi singularis tractatione uberius dicentur.

(1) Morton. *l. c.*

MORBILLI ANOMALI.

CL.

Quo differunt anomali a malignis.

Restat, ut de morbillis anomalis, quod supra (§. CXVI.) recepi, aliquid seorsum subiiciam. Quanquam enim ibidem ostensum est, anomalos sive irregulares a plerisque pro malignis accipi, nihilque inter ipsos discriminis esse; tamen, ut eodem in loco indicavimus, rectius id nominis tribuendum esse nobis videtur illis

morbillis, qui a communi ordinarioque processu quam maxime deflectunt. Neque semper, qui hoc sensu anomali existunt, reliquas malignorum notas ita prae se ferunt, ut cum malignis omnino consentiant. Observatum enim quandoque est, in quibusdam ex anomalorum huiusmodi genere, quam primum eruptio contigerit, omnia symptomata febrimque ipsam continuo conquievisse, quod vere benignorum maxime proprium esse, ex superioribus patuit. Hinc non longe absum, ut credam, anomaliam eiusmodi in malignos aeque ac in benignos cadere posse, ac veluti utrorumque differentiam habendam esse.

§. CLI.

Anomaliarum exempla.

Quo vero res clarius appareat, nihil erit accommodatius praestantiusque, quam anomalias in medium proferre, quas in constitutione epidemica annorum 1749 et 1750 non infrequentes offendit Florentiae Joannes Targionius Tozzettus (1), vir multiplici eruditione, dicendi copia et medendi usu insignis. Is primum narrat, in septem aegris post solitum apparatum morbillos bene multos et satis confertos erupisse; sed eadem ipsa die exortos quosdam mediocres in regione epigastrica dolores, qui spastici videbantur, et mox solutos, alvi fluxu copioso, tenui et bilioso, qui duos circiter dies placide et sine ullo alio symptomate perrexit. Simulac diarrhoea accessit, continuo morbillos evanuisse, febrim tussimque, quae permolesta ante fuerat, omnino desiisse, nec, postquam alvi fluxus substitit, quidquam incommodi remansisse praeter aliquam virium debilitatem. Deinde observatione didicit, febrem, quae morbillorum eruptionem praecedit, modo tertianae duplicis typum referre, atque eruptione facta penitus decedere, modo eandem ad plures dies suos circuitus periodice repetere, antequam morbilli efflorescant, idque in adultis praesertim obtinere. Praeterea vidit quandoque in aliis febrem primi stadii sive contagii more catarrhalium, et quidem acutarum tumore et rubore faucium tussique ferina comitatam decurrisse ad septimam usque diem, antequam morbilli prodirent (quod

malignorum quandoque proprium esse diximus), neque deseruisse aegrotantes, uisi post alios quatuor aut quinque dies, cum nempe morbillorum exsiccatio et resolutio consequeretur.

(1) *Prima Raccolta d'osserv. p.* 101.

§. CLII.

Historia morbillorum exlegum, sed benignorum.

Historiam demum refert morbillorum exlegum atque abnormium ut raram, sic memoratu plane dignam. Maria Brigida Dandini lectissima mulier cum ruri esset, ubi morbilli vagabantur, timens, ne eisdem ipsa quoque eiusque filii corriperentur, quod nondum eos perpessi essent, se die 4. Novembris ann. 1750 Florentiam contulit. Nocte eiusdem diei, quo ad urbem venerat, hora prima post mediam noctem adamussim eam invasit febris magno cum frigore, quam subsecuta est alia similis accessio die insequenti hora itidem prima post meridiem, ita ut binae accessiones intra nychthemerum non modo exstiterint, sed eodem omnino ordine et typo deinceps per dies viginti quatuor periodice redierint, quotidianae duplicis remittentis speciem omnino imitantes. Accessiones singulae semper exordiebantur a frigore, quod tamen in nocturnis maius erat, quam in diurnis, semperque tussi convulsiva atque aliqua spirandi difficultate stipabantur. Quaedam mitiores, imo etiam breviores reliquis ita fuere, ut quandoque intermissionem habuisse aliquam viderentur, quanquam ut plurimum sibi mutuo sine ullo integritatis intervallo succedentes continuam febrim prorsus efficerent. Cum autem nulla morbillorum indicia se proderent, febris ista oppugnata est, sed frustra, duabus sanguinis missionibus, magna diluentium et temperantium copia, et cortice demum ipso peruviano. Neque quidquam profuere catamenia, quae circa medium morbi tempus profluxere. Itaque cum intra quatuor et viginti dies aegra accessiones exacte duodequinquaginta sustinuisset, ineunte vigesima quinta die, hora prima adamussim post mediam noctem de more accessio magno cum frigore, motibus convulsivis, summa agitatione, anxietate et tussi assidua pene praefocanti ita vehemens re-

petiit, ut ob iam impendentem gravissimam peripneumoniam Targionius medicus idem et maritus aegrotantis animum desponderet. Quamobrem cum prima luce de iteranda venae sectione cogitaretur, universa cutis inventa est morbillis referta. Spes tum affulsit, morbum hac excretione critice solutum iri. Ac quidem prout morbillorum eruptio, quae plenissima et confertissima fuit, perficiebatur, omnia terrifica, quae memoravi symptomata paulatim sedata sunt, et sub finem quartae diei ab incepta eruptione morbilli exsiccari et desquamari coeperunt, et febris et tussis atque aliud quodvis incommodum evanuerunt, superstite duntaxat virium consueta imbecillitate. Anomalos hos quidem morbillos, exleges, tardos atque inexspectatos dixeris, non vero malignos, quod, ut benignis contingit, secundo stadio, eruptione nimirum facta, febris cum reliquis omnibus symptomatibus deferbuit et placata est.

§. CLIII.

Historia morbillorum anomalorum, sed malignorum.

Ne vero exemplum anomalorum malignorum quis desideret, en aliam historiam morbillorum non minus irregularium ex eodem scriptore depromptam (1), quorum non modo primum stadium longissimum atque insuetum fuit, verum etiam secundum, in quo eruptio contigit, et circa dorsum primum, ut fere malignorum mos est, se prodidit, multo gravius, et quale in malignis post eruptionem esse consuevit. Sacra quaedam virgo annos nata viginti quatuor, temperamento valde firmo ac valido praedita, mense Februario ann. 1750 incidit in tussim convulsivam, quae in dies ingravescebat. Sub finem eiusdem mensis coepit quibusdam febriculis laborare, in quarum accessionibus querebatur capitis confusionem, pectoris insolitam siccitatem atque adstrictionem, qua respiratio difficilis reddebatur. Invalescentibus demum eiusmodi febribus et tussi ita exasperata, ut die septima Martii magnam sanguinis copiam e naribus eliceret, vena ei pedis secta est, quin tamen quidquam minuerentur eiusmodi mala. Imo his quotidie gravioribus factis, tandem die decima tertia eiusdem mensis pustulis quibusdam rubris conspersum

eius dorsum apparuit. Medicus suspicari coepit de morbillis, quanquam bis eisdem ipsa iam laborasse diceretur, eoque maior suspicandi locus erat, quod eodem tempore eodemque in coenobio aliae contubernales secundo et tertio in eundem morbum reciderant. Sub vesperam diei decimae quartae, cum maculae distinctae et discretae conspicerentur, etsi pustulis aliis, quibus aegra alias obnoxia fuerat, intermixtae essent, certo de morbillis constitit. Facies in primis refertissima iis erat. Cutis color sparsim ad violaceum rubrumque vergebat. Febris admodum furebat. Tussis vehementius urgebat cum anxietate et dolore pectoris intolerabili. Cum haec nihil remitterent postero die, qui erat decimus quintus mensis, e brachio sanguis ad uncias septem mittitur, qui repertus est valde phlogisticus. Die decima octava maculae coeperunt pallescere, urinaeque, quae antea parcissime per plures dies fluxerant, copiosiores reddi. At febris valida perstitit usque ad vigesimam primam, quin aliquantum mitesceret, tussis vero et pectoris dolor ad vigesimam nonam usque, repullulantibus identidem, etiam deinceps, exanthematibus. Convaluit quidem ex hoc morbo, sed lente et non sine taedio minus prosperae valetudinis et diuturnioris adhibitae curationis.

(1) *Id. ib. p.* 105.

MORBILLI SINE MORBILLIS.

§. CLIV.

Morbilli interdum sine exanthematis.
— Cur interdum morbilli non erumpant.

Quemadmodum variolae sine variolis, nempe sola febris variolosa sine exanthematis a medicis exercitatissimis visae et observatae sunt, quod suo loco demonstrabitur, sic febris morbillosa, sive morbilli sine exanthematis, si clinicis fides habenda est, interdum epidemicis morbillis intercurrunt. Imo frequentes huiusmodi febres esse testatur Haenius, experientia convictus, morbillosasque iure vocari, quod eodem modo eisdemque symptomatibus invadunt decurruntque, ac si morbilli erupturi essent, nec tamen erumpant (1). Tales revera eas habendas esse, non solum argumento sunt morbil-

lorum praesens epidemica constitutio et symptomata omnia primi stadii sive contagii propria, quae eas comitantur, verum etiam ipsa curandi ratio, cui obtemperant, quae non alia est, quam illa, quae morbillis accommodatur. Res autem in facto atque observatione ita posita et locata est, ut negari a quopiam, nisi temere possit. Neque ea est, cuius ratio probabilis reddi nequeat; nam si miasma morbillosum, quod intus receptum febrim genuit, ad cutim protrusum vias patentiores inveniat, per quas sine ulla mora exhalari possit, vel per se satis tenue et fortasse etiam humore aqueo ita dilutum sit, ut sine exspirantium meatuum offensione evaporetur, vel, praeterita cute, ad alvi urinaeque organa conversum quasi latenter effugiat excernaturque; facile quisque intelliget. quamobrem interdum morbilli sine morbillis, sive febris morbillosa sine exanthematibus esse possit.

(1) Haen. *Feb. Divisiones*, *division. VI.* §. 6.

FEBRIS MORBILLOSA SYDENHAMII.

§. CLV.

Febris morbillosa. — Non differt a morbillis, nisi ad speciem.

Anno 1674 dum Londini epidemice morbilli maligni sive anomali saeviebant, sparsim vagabatur febris quaedam, quam *morbillosam* vocavit Sydenhamius (1). Erat autem haec immitis, sed eiusdem plane generis, ac in morbillis, protrahebaturque ad dies quatuordecim, imo nonnunquam etiam ulterius. In hac exanthemata morbillis similia prodibant circa truncum corporis et colli praesertim posteriora humerosque. Praeterea ista febris eandem omnino postulabat curationem, cui morbilli parebant. Quia vero non universum corpus occupabant, ut morbilli regulares solent; idcirco discrimen aliquod visum est, quo ab his illa seiungenda crederentur. Verum tam leve exiguumque videtur huiusmodi discrimen prae reliquis, quae recensui, signis morbillorum propriis, ut nullus dubitem, quin anomalorum varietas quaedam vere exstiterit.

(1) *Oper. Sect. V. cap.* 3. *p.* 267.

§. CLVI.

Rubeola variolodes Sauvagesii. — *Rubeola anginosa eiusdem.*

Minime vero ad morbillos pertinet *Rubeola variolodes* Sauvagesii (1), cum non solum ipse ad credendum propendeat, hanc variolarum speciem aut varietatem quandam esse, verum etiam talem reapse habendam demonstret descriptio, quam scripto tradidit Buxerius (2) quamque Sauvagesius idem allegat; ex ea enim continuo elucescit, huiusmodi morbum quam maxime a morbillorum natura abfuisse, proximius vero ad variolarum genus accessisse. Morbus item a Douglassio observatus ac descriptus (3), quem Sauvagesius nominavit *rubeolam anginosam*, rectius mihi videtur angina maligna aphthosa, exanthemate miliari comitata, quam morbillorum species ulla.

(1) *Nosolog. method. cl.* 3. *ord.* 1. *gen. IV. spec.* 3.
(2) *Journal de Medec. t. IX. p.* 81.
(3) *Essays de medec. d' Edimb. t. IV. p.* 617.

MORBILLORUM INSITIO.

§. CLVII.

Exemplo a variolis ducto insitio quoque morbillorum tentata est. Primus omnium, qui eam adhibuit, fuisse fertur Franciscus Homius medicus regius, et collegii medicorum Edimburgensis socius (1). Instituitur autem sine ulla corporis praeparatione. Sanguine ex aliqua parte morbillis obsita per levem incisionem educto imbuitur gossypium. Hoc vulnusculo, quod utrique brachio eius, cui inserendi morbilli sunt, inflictum sit, imponitur et deligatur. Fortasse etiam, non incisa prius cute, gossypium sic infectum, nudis brachiis alligatum contagionem aeque certo communicat. Alii sanguinis loco utuntur saliva aut lacrymis, tempore criseos stillantibus, aut squamulis cutis defluentibus ab aegrotantium corpore (2); nam omnibus hisce modis contages communicari cum sanis dicitur. *Sexto* ab insitionis *die sub vesperam plerumque febricula* exoritur, *mitissima tussicula sine insomnio et inflammatoriis symptomati-*

bus concomitante; neque febris *hectica*, neque *tussis*, neque oculorum *inflammatio* subsequi consuevit (3). Benignissimum ergo morbum et levissimis symptomatibus coniunctum inde gigni contendunt. Nihil tamen minus morbillorum insitio paucos admodum sectatores habuit, sic ut pene iam desueverit. Causam DUBOSQUIUS DE LA ROBERDIERE (4) putat, quod morbilli pluries in eodem homine reversi narrantur. Non tamen inutilem nec spernendam eam existimat VOGELIUS (5) in epidemicis morbillorum pestilentium constitutionibus, in quibus ut vitae periculum summum est, sic omni conatu et studio eniti expedit, ut mitior benigniorque morbus reddatur; id quod obtineri per insitionem posse, probabile omnino videtur.

(1) *Princip. medic. lib.* 2. *sect. VIII.*
(2) ALEX. MONRO *iun. de Ven. lymphatic. p.* 58. VOGEL. *de cogn. et curand. hum. corp. affect.* §. 135.
(3) HOM. *l. c.*
(4) *Journal de Médec. t.* 47. *p.* 254.
(5) *L. c.*

CAPUT IX.

DE VARIOLIS (1).

§. CLVIII.

Quaestio de variolarum antiquitate. — Arabes medici de iis primum loquuti. — Quando ad nos perlatae. — Morbus omnibus ferme communis.

Disceptatum acriter est superioribus praesertim temporibus, utrum variolae HIPPOCRATI, GALENO aliisque antiquioribus medicis notae fuerint, affirmantibus aliis, aliis negantibus, sic ut hodie non expediat in huiusmodi controversia (2) oleum et operam perdere. Verisimillimum vero plerisque videtur, variolas dilucide a quopiam descriptas non esse ante Arabes, quibus etsi eas anno Christi 572, aut saltem 622 innotuisse suspicari liceat (3), tamen communior sententia est, in Aegy-

pto atque interioribus Arabiae locis primum exortas, a Saracenis in Hispaniam Europamque sub finem tantummodo saeculi XI. et principium XII. perlatas (4) fuisse. Ab hoc enim tempore adeo se diffudit eiusmodi lues, ut non modo pro morbo inevitabili et cuilibet semel saltem in vita, nisi quis eo in utero matris affectus fuerit, subeundo habeatur, verum etiam qualis quantusque sit, neminem nunc prorsus lateat.

(1) *Synonyma.*

Variolae Arabum Mercurialis, *de morb. pueror. cap.* 2. Boerhaavii, *de cognoscend. et curand. morb.* §. 1371., Junckeri, *Tabul.* 76 *et omnium pene recentiorum. Febris variolosa* Hoffmanni, *de Febrib. Sect. I. cap. VII.*, Vogelii, *Gener. morb., gen. XXXVI. Variola* Sauvagesii, *Gener. morb.*, *gen.* 92. Linnaei, *Gen.* 3. Cullenii, *Gen. XXVI. Petite Vérole Gallis*, *Italis Vajuolo.*

(2) *Vid.* Hahn. *Variol. antiquitat. et* Werlhof. *Disquisit. medic. et philologic. de Variol. et anthrac.*, *et demum* Gruner, *Morb. antiquitat. cap. I. Variol. earumque insit.*

(3) Mead *de Variol. et Morbill. cap. I. de origin. variol.* Home *Princip. med. P.* 4. *Sect. VII.*

(4) Mead. *l. c.*

§. CLIX.

Quid variolae? — Febris modo abest, modo adest. — Non spectant ad febres.

Variolarum autem morbus est exanthematicus febrilis, contagiosus, brevis sive acutus, semper primarius pustulas in cute extima proferens exiguas, rubras, plerumque phlegmonodes, varis similes, quae primum in facie et collo itemque parte capitis capillata erumpunt, deinde ad pectus, humeros, manus reliquumque deinceps corpus sese disseminant paulatimque auctae ad pisi fere minoris magnitudinem, quod frequentius accidit, intra paucos dies suppurant et brevi in crustas deciduas desinunt, vestigia rubra sensim delenda, et quandoque foveolas aut cicatriculas post se relinquentes. *Febrilem* eum voco, quod plerumque febrem comitem habet. Dico *plerumque*, nam interdum adeo mitis est et benignus, ut nulla febris eum antecedat aut comitetur, aut, si qua cum eo coniungitur, vix sensibilis ipsa sit, neque continua eius comes, sed modo accedat, modo recedat (1), excepto

graviori casu et malignitatis non experte, in quo febris plus minus acuta atque assidua locum habet et tenet. Quam ob rem veniam petimus, si minime iis assentimur, qui ad febres, et speciatim ad *synochas contagiosas* id mali genus (2) referunt.

(1) Sydenh. *op. Sect.* 3. *cap.* 2. Huxham *Essays sur la petite vérole p.* 165.

(2) Marcellus Donatus variolas sine febre vidit, easdem quoque leves et paucas sine febre observavit Philippus Ingrassias, teste Caesare Marescotto, qui praeterea refert, se duos pueros variolis sine febre laborantes curavisse. Marescot. *de Variol. p.* 20. Variolas sive pustulas variolosas, quae sine manifesta febre eruperint, maturuerint et plane exsiccatae sint, vidit etiam Joh. Fantonus, *Dissert. de antiq. et progress. febr. miliar. p.* 70. Tales tam sporadicas quam epidemicas offendit Drelincourtius et quaedam similia exempla ex Forresto, Epiph. Ferdinando et Joh. Rhodio aliisque deprompta adducit, *Dissert. de variol. et morbillis.* Id in benignissimo morbo tam spontnaeo, quam insititio complures alii contingere tradunt. Obvium vulgatissimumque est pus variolosum contactu immitti in cutim eorum, qui variolas iam passi sunt indeque pustulas exoriri, quae forma, durationis tempore, inflammationis, suppurationis, exsiccationisque modo veras omnino variolas referunt. Sed, quoniam interiora ab eo fortasse ob corporis ablatam dispositionem non afficiuntur, nulla eas febris comitatur, nec antecedit, nec subsequitur. Hoc saepe experiuntur mulierculae, quae variolas habentibus famulantur, assident, aut eos brachiis nudis sustinent, aut faciem faciei aliquandiu applicant, in primis si delicatiore cuti praeditae sint. Frequentissimum vero hoc deprehenditur in inoculatis variolis. Pus enim insertum persaepe solam cutim afficit, in eaque pustulas exeitat, quin ulla febris moveatur, ut omnes norunt, diceturque deinceps suo loco. Vid. Huxham *de la petite vérole.*

§. CLX.

Quot modis communicentur. — Non gignuntur variolae ab erroribus diaeteticis, sed a veneno peculiari.

Contagiosum porro huiusmodi morbum (§. CLIX.) esse posuimus, quia variolis sani inficiuntur accessu ad aegrotum, eiusdem attactu, contrectatione vestimentorum, linteorum aliarumque rerum, quibus ille usus est, inspiratione aëris halitibus variolosis referti, eisdem cum saliva haustis, cute attractis, puris inoculatione, phlebotomo non satis deterso, quo sanguis variolis la-

boranti missus (1) fuerit, atque ad venam incidendam incaute adhibito. Non videntur igitur variolae ab erroribus diaeteticis, neque a temporum aërisque mutationibus (2), sed a peculiari quodam veneno sive miasmate oriri, quod subtile admodum sit, volatile, inflammare atque irritare aptum, quodque semel natum aut evolutum diu persistat integris viribus, fortasse per aëra volitans aut corporibus adhaerens. sicque sensim in sanos ingrediatur atque eos (3) quasi clanculum inficiat. Id autem fieri probabile est, cum variolae epidemice vagantur, et plurimos indiscriminatim corripiunt, eosque etiam, qui nullam cum variolosis aegris consuetudinem habuerint.

(1) Hom. *Princ. med. P.* 4. *Sect. VII.* Störck. *Instrux. med. pratic. P. I. p.* 255. Meza *Comp. med. pract. cap. XXI.* §. 211.

(2) Contrariam tuetur sententiam Casimirus Medicus, qui variolas pro morbo spontaneo habet, nec eas putat ab occulta causa profluere, quamvis contagione propagentur. Comparat ipse variolas cum scabie, quae licet sponte ex humorum vitio orta, in sanos tamen contagione invehitur, vimque contagii variolosi exiguam esse contendit. Epidemicas autem ut reliquos morbos epidemicos temporum tribuit vicissitudinibus. Vid. *Comment. de reb. in scient. natur. et med. gest. supplem.* 2. *ad Decad.* 2. *p.* 225. Sed scabiei contages solo contactu contrahitur, non ex aëris infecti usurà, non mora apud aegrotantes, non sola propinquitate, quae omnia contagii non levem differentiam et variolosi vim non exiguam, sed prope pestilentem commonstrant. Nec facile concedam, epidemicos morbos omnes a solis temporum vicissitudinibus repetendos esse, cum horum non pauci saepe sub contrariis oppositisque tempestatum constitutionibus ingruant invalescantque, et magnum discrimen intersit inter vere *epidemicos* et *stationarios*, sive a temporum aërisque perturbationibus profectos. Casimiri Medici modo laudati sententiae favent viri clarissimi, qui veterem obsoletamque opinionem restituere videntur, dum variolas a sanguine funiculi umbilicalis non satis expresso derivandas volunt. Quid de eorum tentaminibus ad praecavendas variolas feliciter, ut aiunt, institutis sentiendum sit, temporis esto iudicium. Interim tamen petam ab eiusmodi prophylacticae methodi fautoribus, cur, quoniam eiusmodi causa ita antiqua est ac genus humanum, Europa ac America tot saecula sine ea liberae a variolis manserint? cur Sinenses, a quibus inventa et ad nos transmissa ista prophylactica methodus dicitur, non potuerint huc usque effugere variolosam contagem, a qua frequentissime et gravissime plectuntur? cur nostris diebus, postquam ars obstetrica aucta et prope perfecta est,

universimque exculta, ut funiculus umbilicalis hodie a nemine vinciatur recidaturque, quin omnis ab eo sanguis expressus sit, adhuc tamen variolis, ut antea, subiiciamur? Quod postremum cum iam ante sexaginta annos et amplius Bononiae a peritioribus obstetricibus fieri videret *Caesar Marescottus* publicus medicinae lector, quin aut numerus variolis aegrotantium aut variolarum perniciosa indoles quidquam minueretur, in suo *tractatu de variolis* vanam falsamque Sinensium, etsi plurimum iactatam, praeservandi a variolis rationem reputavit despexitque. Nuper, mense nimirum Decembri anni 1783. *Io. Baptista Frambaglia* infantulae cuidam vix editae diligentissime expressit ab eius funiculo umbilicali omnem sanguinem, sic ut inter vincturam et umbilicum vacuus omnino esset. Vere insequenti narratum est a nutrice, infantulam variolis paucis, discretis et febris expertibus feliciter perfunctam esse. Mense Julio variolae grassari epidemice coeperunt, maxime malignae. Augusto ad finem vergente nutricis filiola quaedam variolis correpta est discretis, quae cum ad exsiccationem iam pervenissent, infantula lactens, de qua supra locuti sumus, incidit et ipsa in variolas minutas, crystallinas, corymbosas, quibus die 23. Septembris anni 1784 proxime elapsi rapta est. Doluit vir eruditissimus, hoc primum experimentum adeo infelix inutileque fuisse, ut ne benignum quidem morbum reddidisset, quem omnino evitasse speraverat.

(3) Hom. *l. c.* Tissot. *Epist. var. argument. ad* Haller. p. 6. Ludwig. *Adversar. med. pract. P.* 3. *Vol. I. p.* 473.

§. CLXI.

An aëri semper venenum insideat. — An in corpore lateat data occasione extricandum. — Miasma sine praecedente dispositione non communicatur.

Quanquam fatendum est, semina morbi (§. CLX.) non soli aëri insidere, neque in eo vagari semper, cum satis constet, ut supra animadversum est, illa pannis, linteis, vestimentis aliisque rebus adhaerere, et diu in ipsis integra latitare posse, donec causa accesserit, qua exsolvantur, atque halitu aut contactu in corpora sanorum immissa contagionem pariant. At interdum variolae sporadice tantum, imo singularem aliquem hominem inexspectatae adoriuntur, quin contagionis ulla evidens causa comperiatur. An latuit iamdudum in corpore venenum istud, et tum solum intercedente aliqua causa procatarctica erumpit et manifestatur? An vero tum etiam in aëre, ut dictum est, iam existebat, nec communicari poterat, quod corpus ad illud susci-

piendum minus paratum esset? Certa quadam fortasse eget temporum aërisque constitutione, ut se exserat, aut ut eam nocendi potestatem acquirat, qua uno potius tempore, quam alio emicet et propagetur; aut ut corpora nostra habitudinem diathesimque sibi comparent, qua miasmatis vim contagionisque persentiant efficacitatem. Atque hinc plane intelligi potest, cur pro diversa huiusmodi temporum corporumque constitutione modo universim sive epidemice, modo sparsim sive sporadice variolae proserpant. Miasma enimvero variolosum sine eiusmodi conditione variolas nequaquam ingenerat, ne inoculatum quidem, ut frustra tentatae in quibusdam insitiones saepe ostenderunt.

§. CLXII.

Cur alii citius, alii serius inficiantur. — Foetus etiam variolis corripiuntur. — Neque senes ab iis immunes.

Prout vero ista corporis humorumque diathesis (§. CLXI.) ad virus excipiendum explicandumque necessaria citius aut serius comparatur, in variolas etiam incurrimus modo infantes aut pueri, modo adolescentes aut adulti. Imo nec foetus ipsi in utero materno abditi ab hac labe satis tuti existunt; quandoquidem negari haud potest, eos in lucem editos pluries variolas in cute exstantes aut earum vestigia satis conspicua habuisse, tum etiam, cum matres, quod sane rarius est, dum utero gestarent, variolis non (1) laboraverint. Videtur igitur miasma in eos, dum in utero degerent, illaesa quandoque matre aut una infecta, irruisse; qua re edocemur, praegnantes recte prudenterque ab hoc morbo affectis arcendas esse, ne ipsae aut foetus, quos gerunt, contagione occupentur. Neque aetate quis adultiore ita confidat (nisi in utero matris forte variolas passus sit), ut sibi persuasum habeat, non amplius, quod antehac contagem effugerit, variolis obnoxium fore; nam non solum provecti senesque, verum decrepiti etiam et prope annis confecti ex hac pestilentia nonnunquam perierunt.

(1) Ludwigius *Adversar. med. pract. P.* 3. *Vol. I p.* 496. ubi inquit: Matre e variolis evadente, post mensem foetus

abortu deiicitur, qui vestigia variolarum depressarum in corpusculo ostendebat. FOUQUETUS quoque (*De la petite vérol. t. I. p.* 299.) narrat, mulierem gravidam variolis correptam et demum pristinae valetudini restitutam peperisse infantem, in cuius cute manifesta variolarum vestigia cernebantur. GUILELMUS WRIGTUS (*Philosophical Transact. Vol. I. pro anno* 1767. *Part* 2. *n.* 2.) vidit infantem die decima quarta, ex quo mater variolis discretis laboraverat, natum, qui a capite ad pedes variolis discretis et bene amplis, quales octavo aut nono die esse solent in benigno genere, contegebatur. Mater erat Aethiops, et Jamaicae incola. Infans vero triduo post obiit. In commentariis societatis scientiarum Harlemensis T. XII. legitur observatio *de variolis ante partum*, quam cum societate communicavit JOSUA VAN IPEREN. Sic eam referunt auctores commentarior. Lipsiens. *de reb. in scient. natur. et med. gest. Vol. XVIII. p* 596. « Uxor cl. auctoris gravida duos li« beros variolis affectos absque omni incommodo curans, in« fantem sanum quidem, in quo tamen vestigia variolarum « conspiciuntur, peperit. Paulo ante partum, ubi foetus absque « dubio laboravit variolis, anxia fuit. » PETRUS ORTESCHIUS (*Giornal. di Medic. t.* 2. *p.* 55.) non modo ex *diario medico Bullion. ann.* 1763, historiam infantis nati cum variolis in facie, collo atque humeris exstantibus depromptam recenset, verum etiam narrat, suum fratrem Ioannem Baptistam in lucem editum, in cuius corpore multae variolae distinctae, pleraeque vero pure iam plenae, pisi magnitudinem aequantes conspiciebantur. Mater eius ultimo graviditatis tempore cum alio filio variolis laborante cubuerat. ROSENIUS (*Malad. des enfans chap. XII. p.* 5. 18.) memorat alium infantem, qui natus est cum cicatricibus et crustis variolosis. Eius mater sub finem graviditatis filiolo natu maiori, qui variolis laborabat, assidue adstitit. Sexennio post reliqui eius filii in variolas inciderunt, at natu minimus, qui morbum in utero passus fuerat, immunis ab eis omnino mansit. Ad hunc locum FEBURIUS subiicit, se vidisse natum pariter infantem, cuius corpus conspersum erat pustulis variolosis, quae adamussim sua stadia percurrerunt. Mater autem iamdiu variolas experta fuerat. MURRAYUS (*Hist. insit. variolar. P. I*) mentionem et ipse facit infantis cum variolis nati, cuius mater in fine graviditatis cum alio filio ex variolis aegrotante versata erat. Infantem mortuum, veris variolis obsessum a matre nondum hunc morbum perpessa vidit. FRID. CHRISTIANUS HÖLLER (*Observ. med. chirurg. obs. IX.*). Similem casum refert etiam MEADIUS, *de variol. cap. IV.* Ex his ergo evincitur, non negandum esse, foetus variolis quandoque corripi, etsi in liquore quodam versentur, a quo eos praeservari COTUNNIUS opinatus est, nec semper variolas contrahant, matre iis correpta. Cl. GERMANUS AZZOGUIDIUS (*Lettera sopra il Vajuolo pag. VI.*) quaedam habet ad hoc argumentum ita accommodata, ut hic transcribenda duxerim latine reddita: « Doctus quidam medicus Neapolitanus aggressus est ad pol-

« licendum mulieribus gravidis, eorum foetus variolis subiici « non posse. At quaedam observationes hominum medicinae « scientia excellentium atque longo anatomes usu praestan- « tium, MEADII videlicet, HILDANI, RUYSCHII aliorumque com- « plurium, quas ipse examine fortasse minus diligenti reiecit, « suspectam eius opinionem reddunt; quae oppugnari etiam « valide potest, non solum ex eo, quod strenuo viro FERDI- « NANDO MARCHESINIO nostro contigit videre, verum etiam ex « observatione quadam Monspelii anno, ni fallor, 1773 evul- « gata, ubi nata est infans, quae in ipso nascendi momento « apparuit conspersa variolis perfectam suppurationem adeptis, « quin parens toto graviditatis curriculo obnoxia iis fuerit. »

§. CLXIII.

Variolae secundo et tertio redeunt.

A vero etiam aberrant, qui existimant, in nobis postquam semel variolis genuinis perfuncti fuerimus, destrui habilitatem sive diathesim corporis, qua, ut dictum est (§. CLXI.), ad eas recipiendas idonei aptique reddimur. Nam certissimis ex factis observationibusque medicorum probatae fidei et summae auctoritatis cognitum est, non paucos, qui iam spontaneas et naturales, aut insititia sartificialesque, et quidem veras et legitimas pertulissent, secundo et tertio in easdem incidisse. Atque hinc planum perspicuumque fit, diathesim illam non semper omnino post toleratas semel variolas in nobis aboleri, aut certe iterum suscitari quandoque posse. Et primum, ne qua de rei veritate dubitatio cuiquam supersit, scire licet, DIEMERBROECKIUM complures variolis copiosissimis affectos deprehendisse, qui bis terque intra semestre spatium in easdem reciderint (1). At, ne forte credas in his morbum repullulasse potius, quam ex integro rediisse, animum advertas velim ad ea, quae suppetunt ex aliorum observationibus, nullum dubitandi locum relinquentibus. CAESAR MARESCOTTUS de duobus pueris, quorum alter bis, ter alter variolis laborarunt, mentionem (2) facit. Variolas autem in eodem aegro secunda et tertia vice nonnunquam reverti cum ex sua, tum ex aliorum experientia confirmat GUALTHERUS VAN DOEVEREN. Ipse praesertim exemplum adducit propriae suae uxoris, in qua bis, tempore novem annorum interiecto, morbus erupit, et testes appellat CAMPERUM, GUMMERUM, BRILLUM et SWYGHUISENIUM medicos ocula-

tissimos. Puerum quoque, qui anno 1754 veris variolis correptus ab EDINGIO curatus fuerat, in easdem anno 1759 relapsum (3) commemorat. Demum profert aliud exemplum ex communicatione SWYGHUISENII alias mordicus variolarum reversionem negare soliti, quod ita invicte eum ab errore, in quo versabatur, revocavit, ut postea non amplius de variolis iterum redeuntibus dubitaret. Simile fatum subierunt puer quatuor post hebdomades, quam prima vice variolis laboraverat, et binae puellae, quae anno 1744 eas perpessae erant, in easdem anno 1760, ut refert SERVANS VAN DE COPELLO (4), reciderunt. Meminit etiam J. FR. DRYFHOUTIUS (5) de muliere, quae anno 1755, inoculatione variolas contraxit, iterum anno 1764 hac lue correpta. Reditum item variolarum a se visum exponit in *collectaneis Soc. med. Havniens.* (6) V. B. AASKOWIUS, qui alioquin de aliorum observatis valde dubitaverat. Mulierem quoque variolis iterum affectam vidit THEOPHILUS MEZA (7) cum BUCHWALDO, qui eam antea ab eodem morbo liberaverat. Demum testatur ROSENIUS ex historia a duobus illustribus medicis subscripta sibi constare, quendam variolis spontaneis prehensum, qui eas sibi inoculatas iam (8) persolverat.

(1) *De Variol. et morbill. labor. Histor. I. p.* 346. *et Hist.* 8.
(2) *De variol. p.* 128.
(3) *De variol. veris eund. aegrum aggressis. Vid. t. XII. comm. soc. scient. Harlem. ad ann.* 1770, *itemque comm. Lips. vol. XVIII. P.* 4. *p.* 586.
(4) *Comm. societ. scient. Harlem. t. VIII. P.* 2 *p.* 209. *ad* 216.
(5) *Ibid. p.* 260.
(6) *Vol.* 2. *p.* 91.
(7) *Compend. med. pract. Fasc. I. Cap. XXI.* §. 210.
(8) *Malad. des enfans. p.* 250.

§. CLXIV.

Alia variolarum reversarum exempla.

Sed intermissis brevitatis causa reliquis exterorum testimoniis bene multis, pauca quaedam tantummodo nostratium adhuc perstringam, ne nimium aliena et peregrina conquirendo domesticorum prope atque inquilinorum videar oblitus. Non rarum sane est, ut ex SAR-

conio (1) et Mosca (2) viris integerrimis accepimus, in civitate Neapolitana eundem hominem variolis et quidem confluentibus secundo et tertio conflictatum videre. Apud Florentinos eadem prorsus observatio obtinet; nam Jo. Aloysius Targionius (3) foeminam bis variolis naturalibus comprehensam anno 1775 offendit, et anno insequenti aliam historiam variolarum secundo reversarum evulgavit. Tres sorores eodem tempore variolis laborantes curandas suscepit Dominicus Juvanellius, quae alia vice (4) ex eisdem pro veris et genuinis a medico, qui tum illis opem tulerat, recognitis aegrotaverant. Duas pariter historias omnibus numeris absolutas anno 1777 protulit Hercules Lilius, quibus morbi huiusce (5) reversionem comprobaret. Cum his prope consentientem video Germanum Azzoguidium apud Bononienses publicum medicinae professorem ingenii laude et doctrina praestantissimum, qui (6) non contentus duos aegros bis varioloso contagio perculsos memorasse, ad vetulam illam se convertit, quae ut narrat Petrus Borellus (7), annos octodecim supra centum nata ex variolis octavo redeuntibus obiit; nec praetermittit demum coronidis loco Ludovicum XV., cui anno aetatis decimo quarto primum, deinde sexagesimo quarto haec calamitas obtigit. Possem Michaelis Girardi apud Patavinos tunc degentis observationibus editis (8) rem confirmare aliisque etiam testimoniis, nisi me contineret exorta paulo post de illis non parva (9) altercatio.

(1) *Istor. de' mali osservati in Napoli P. I. p.* 58.
(2) *Dissert.* 2. *sull'aria p.* 106.
(3) *Avvis. sopra la salut. uman. ann.* 1775. *N.* 17.
(4) *Avv. sopra la salut. uman. ann.* 1776. *N.* 9. *p.* 71. *N.* 10. *p.* 79.
(5) *Avvis. suddett. ann.* 1777. *p.* 167. *et* 1778. *N.* 36. *p.* 281.
(6) *Lettera sopra il Vajuolo ec. p. VII.*
(7) *Cent.* 3. *observ.* 10.
(8) *Ritorno del Vajuolo etc.* 1776.
(9) *Giornale di Medic. di P.* Ortheschi *t. IV.*

§. CLXV.

Variolarum differentiae unde?

Certum praeterea est constantique experientia firmatum, in una eademque epidemica constitutione, imo

in eadem familia et domo, uti alios quoscunque morbos, sic quoque variolas multiplici ratione symptomatumque gravitate variari. Multae enim sunt, ut postea clarius apparebit, earum differentiae et varietates aut a pustularum numero, forma, colore, aut ordine modoque procedendi, aut periculi magnitudine malignaque natura ductae. Hoc etiam patet in variolis inoculatione progenitis, quae, etsi una eademque variolosa materies ad insitionem adhibita fuerit, non parum quandoque inter se differre visae sunt. Imo ex *confluentium*, quas vocant, pure *discretas et benignas*; ex discretarum benignarumque contage *confluentes malignasque* non raro procreatas novimus, norunt ingenui atque a partium studio alieni clinici inoculatoresque. Hinc necessario consequitur, venenum variolosum unum natura esse, et si quid interdum differat, omne eius discrimen in maiore vel minore virulentiae gradu consistere; quanquam usu didicerim, eius effecta pro quantitatis etiam ratione, aut viarum, quibus recipitur, diversitate non parum intendi et variari; differentias vero variolarum potissimum ex temperamento aegrotantis, habitu, aetate, humorum indole, victus ratione, vitae genere, hereditaria labe, anni tempore, epidemica constitutione dominante aut morborum complicatione manare. Quanquam cl. Gatti aliter, quod ad temperamenta et habitum corporis attinet, sentire videtur, ubi scripsit, *hunc morbum levem aut vehementem, periculosum aut benignum tam in robustis, quam in debilibus, in macilentis, quam pinguibus, in temperamentis calidis quam frigidis, in cholericis quam phlegmaticis, in habitu humido, quam sicco indiscriminatim observari* (1). Rationi etiam consonum est, constitutiones variolarum epidemicas modo benignas, modo malignas magna ex parte deberi praecedentium tempestatum aërisque ingenio, peculiari solidarum fluidarumque partium statui, morbis stationariis et quandoque annonae caritati et calefacientium abusui aut etiam ineptae medelae et regiminis (2) adhibitioni.

(1) *Nouvell. reflexions p.* 25.

(2) Störck. *Instruz. pratic. P. I. pag.* 255. Casim. Medic. *Comm. Lips. citat. Suppl.* 2. *Decad.* 2. *pag.* 225. Sydenham. *l. c.*

§. CLXVI.

Differentiae variolarum. — Sporadicae et epidemicae. — Spontaneae et insititiae, verae et spuriae. — Verae dividuntur in discretas, cohaerentes et confluentes. — Discretae quaenam. — Cohaerentes. — Confluentes.

E multis vero variisque variolarum differentiis, quas scriptores statuerunt, praecipuae nunc a nobis enumerandae sunt, eoque ordine, qui opportunior videbitur, disponenda. De illa in *sporadicas* atque *epidemicas* distinctione, utpote cum aliis quibusque morbis acutis communi et iam supra (§. CLXI.) indicata, nihil attinet dicere. Ad proprias earum atque ex ipsa morbi origine aut natura petitas praestabit descendere. Itaque cum variolae vel sponte sive naturaliter oriantur, vel arte sive insitione procreentur, recte primum in *spontaneas* sive *naturales*, et in *artificiales* sive *insititias* tribuuntur. De primis nunc potissimum agimus, de alteris postea seorsum pauca dicentur. Utraeque tamen considerandae veniunt vel ut *verae*, *genuinae* et *legitimae*, vel ut *spuriae*, *nothae* sive *illegitimae*. Veras igitur oportet prius describere, quam de spuriis verba fiant, ut discrimen, quo secernuntur, clarius commodiusque patescat. *Verae* autem sive *spontaneae* sint, sive *insititiae*, rursus ex pustularum modo, seiunctione, cohaerentia, communicatione et maiore vel minore ad suppurandum propensione dividuntur aptissime in *discretas*, *cohaerentes* et *confluentes*. Illae dicuntur *discretae* sive *distinctae*, quae, sive paucae sive multae, ita inter se dissident, ut spatium in cute vacuum et liberum inter singulas remaneat, seiunctaeque sic elevantur in exiguos tumores, ut supra cutim emineant ac protuberent. Proximae discretis sunt *cohaerentes*, variolae scilicet forma discretarum simillimae, sed ita attiguae et quasi racematim hic illic congestae, ut multae cohaereant mutuo, et quosdam fere corymbos imitentur. Ubi vero pustulae huiusmodi discretis planiores minoresque prodeunt earumque complures in unum coalescunt, et quasdam maiores quasi vesicas forma et figura varias et parum exstantes, in primis faciem occupantes exhibent, *confluentium* nomen acquirunt. Me-

dio se habent loco inter *discretas* et *confluentes*, ut patet, *cohaerentes*, vel ad summum varietatem quandam *confluentium* efficiunt, quae communior est clinicorum opinio. Omnes tamen hae differentiae, *discretae* in primis et *confluentes*, etsi *essentia* sive natura omnino non discrepent, habent tamen quaedam insigniora symptomata, per quae facile (1) distinguantur et discriminentur. Discretae autem, cohaerentes et confluentes generatim cognoscuntur ex pustularum praecipue, quae in facie se monstrant, numero, multitudine, frequentia, distinctione, contiguitate, confluentia, atque hinc morbi maius aut minus periculum (2) desumitur.

(1) Sydenh. *Oper. Sect.* 3. *cap.* 2.
(2) Haen. *feb. divis. p* 99.

§. CLXVII.

Quatuor variolarum stadia.

Ante vero e re fore existimo illud, quod alibi (§. XI.) traditum est, in mentem revocare, videlicet quatuor distincta tempora generatim in variolarum morbo constitui. *Primum* a Sydenhamio nuncupatur *separationis* (1), ab aliis simpliciter *apparatus exanthematum* (2) aut *status contagii* (3) aut *ebullitionis* aut *effervescentiae* (4) aut *germinationis* (5). Id comprehenditur toto illo tempore, quod antecedit eruptionem, initio facto a prima febris accessione. Interdum tamen incertum hoc stadium est, et saepe deficit, quod sine ulla notabili febri aut alio incommodo contagii tempus transigitur, et morbus mox ab ipsa variolarum eruptione (6) exorditur. *Alterum* communiter dicitur *stadium* eruptionis itemque *inflammationis* (7), idque modo altero morbi die, modo triduo exacto, modo serius primis se pustulis prodit. Haenius vidit puellam inter variolis laborantes diu noctuque versatam, quae febre symptomatisque *contagii* quatuordecim dies conflictata ante fuit, quam pustularum eruptio (8) se manifestaret. Quanquam igitur generatim certum tempus, quo eruptio exspectanda sit, definiri nequeat, illud tamen perpetuum est, secundum stadium tum incipere, cum variolae in facie et reliquo corpore primum erumpunt. *Tertium* autem est, quando

pustulae inflammantur, increscunt et suppurant, qua de causa nomen obtinet *suppurationis* (9) vel *maturationis* (10). Absoluta demum suppuratione sive pure confecto, si tamen variolae eius sint generis, in quo suppuratio locum habeat, exsiccantur, in crustas abeunt, et sensim decidunt, et tum *quartum* stadium, cui *exsiccationis* aut *declinationis* (11) aut *prolapsus* (12) nomen est, morbi finem facit.

(1) *L. c.*
(2) Morton. *exercit.* 3. *cap.* 6
(3) Haen. *rat. contin. t.* 1. *cap. V.* §. *III. et IV.* Schacht. *Inst. med. pract. cap. XIII. p.* 51.
(4) Meza *comp. med. Fasc. I. cap. XXI.* §. *CC VII.*
(5) Sidobre *de Variol.*
(6) Haen. *l. c.*
(7) Schacht. *l. c.*
(8) *L. c.* §. *VII. n.* 3.
(9) Schacht. *l. c.*
(10) Morton. *l. c.*
(11) *Id. ibid.*
(12) Schacht. *l. c.*

§. CLXVIII.

Discretae et confluentes, vel benignae, vel malignae.

Discretae sive *distinctae* (CLXVII.) variolae a plerisque reputantur *benignae* et *regulares*, contra confluentes *malignae* atque *anomalae*. Regulares autem vocant eas, quae consuetum mitioremque ordinem servant, anomalas vero, quae ab eo tam febre, eruptione et natura pustularum, quam colore, crustis ipsis maioreque symptomatum malignitate recedunt, et stadiorum tempora multimodis atque inordinate (1) permutant. Primi generis variolas observavit Londini annis 1667, 68 et 69. Sydenhamius (2), secundi annis 1670, 71, 72, et diligentissime ad naturae exemplar eas (3) expressit. Verum sedula attentaque clinicorum indagine compertum est, discretas interdum perniciosiores ipsis confluentibus (4) malignoresque existere, neque anomalias ita confluentium proprias esse, ut in discretas aliquando non cadant, aut ab ipsis confluentibus abesse non possint; quod ubi incidit, *benignae* quodammodo et *regulares* apparent. Itaque melius utraeque subdividi possunt in *benignas*, sive, ut appellat Meadius (5), *sim-*

plices et in *malignas*. Illae, eodem Meadio docente, *cum febre simplici et cito desinente prorumpunt, facile maturescunt, in pus sincerum post paucos dies vertuntur, et in crustas tandem decidunt*. Hae *cum febre maligna* (6) *se ostendunt, aegre ad maturitatem perveniunt, et prorsus non suppurant, aut si aliquatenus id eveniat, calore febrili nunquam se remittente, non sine magna molestia in crustulas abeunt* (7).

(1) Haen. *Divis. febr.* p. 91. 99.
(2) *Oper. sect.* 3. *cap.* 1.
(3) *Sect. V. cap.* 4. *et Dissert. epist. ad Guil.* Cole.
(4) Mead. *de variol. cap.* 2. Haen. *l. c.*
(5) Mead. *ibid.* Haen. *l. c. p.* 100.
(6) Animadvertendum est, Meadium hic febrem ut a variolis distinctam sumere, atque ab eius malignitate malignitatem variolarum deducere, dum contra res se habere videatur; nam probabilius existimamus a variolarum malignitate febrem ipsam effici et produci.
(7) Malignas variolas in universum describens Tissotius, *sit satis*, inquit, *summam debilitatem, pulsum minimum, febrim indesinentem et anomale exacerbantem, leve, sed continuum delirium, pustulas minimas, aquosas, ichorosas, nigras, maculas cutaneas, haemorrhagias ubique pororum et colorum, anxietatem continuam, fastidium, apathiam malignitatis in variolis esse criteria non aequivoca*. Epist. var. argument. p. 53. Ed. Venet.

VARIOLAE DISCRETAE BENIGNAE.

§. CLXIX.

Primum stadium.

Sed non melius benigna aut maligna variolarum natura innotescet, quam si singulas earum differentias, quas paulo ante indicavi, describens, sic cuiusque notas et proprietates exposuero, ut benignae a malignis facile et distincte internoscantur. Itaque a *variolis discretis benignis* exordiar. Hae interdum ita mites et faciles sunt, ut sine ulla febre tam ante quam post eruptionem, aut certe cum perexigua et vix sensibili et nullo prope symptomate efflorescant, et progrediantur (1); idque speciatim evenire *in laxiori sanguinis diathesi* Sydenhamius animadvertit, in qua saepe tota *separationis*

periodus sine aliqua insigni aegritudine, ut ipse ait, sensim et gradatim transigitur (2). Frequentius tamen praecedit per aliquot dies incerta et labens (3) valetudo; deinde morbi initium facit febris modo minor, prout ad eam aetas, temperamentum, sanguinis diathesis, habitus corporis, vires aliaeque res circumstantes magis vel minus propendent. Aegri primum rigent atque horrent, tum vehementer incalescunt et sitiunt, anxii atque irrequieti fiunt; capite, dorso atque etiam interdum artubus, sed non fixo nec stabili cruciatu dolent, nauseant, vomituriunt, vomunt, et doloris sensum in epigastrio et sub cartilagine ensiformi, si manu locus prematur, percipiunt. Ad haec accedunt stupor quidam aut somnolentia, ingens ad sudores in adultis propensio, in infantibus vero et pueris ad epilepticos insultus aut convulsiones. Si convulsionibus aut eclampsia infantes aut pueri corripiantur, iam dentitione perfuncti, pro certo habeto, Sydenhamio asseverante (4), variolas prope instare, et plerumque intra paucas horas erupturas esse, nempe aurora subsequente, si pridie ad vesperam, ut solent, motus convulsivi exstiterint, talesque variolas benignas et magnitudine conspicuas discretasque utplurimum esse, rarissime confluentes. Verum fallax ab aliis (5) eiusmodi praesagium habetur, praesertim in quibusdam epidemicis constitutionibus et tum praecipue, cum epileptici motus diutius protrahantur nec cito cessent; nam tum saepe, antequam variolae erumpant, vitae filum recidunt. Quae vero soporosos affectus consequuntur variolae, plerumque confluentes esse consueverunt.

(1) Huxham *Essays sur la petite Vérole. p.* 165.
(2) Sydenham. *sect.* 3. *cap.* 2.
(3) Tissot. *Epist. var. argum. ad Haller. p.* 6.
(4) Sydenh. *l. c.*
(5) Haen. *Divis. febr.* 98.

§. CLXX.

Febris typus qualis. — Symptomata quaedam, non constantia.

Quod vero ad febrem attinet, haec a primo eius ingressu continuae remittentis typum servat, et statas quasdam accessiones et remissiones habet, plerumque

matutinis horis sese remittit, pomeridianis vero et vespertinis cum omnibus symptomatibus exacerbatur et recrudescit, donec paulo ante eruptionem aut, quod frequentius est, eruptione inchoata non amplius excandescat. Nonnunquam hae accessiones remissionesque aut desunt, aut non ita manifestae sunt, sed tum aequalis quidam pulsus validi et magni tenor adest, calor item aequaliter viget, urina rubet et contentis saturatur, quae omnia naturae praevalentis indicia sunt. Praeterea a quibusdam alia quaedam symptomata huic stadio tribuuntur, ut vigiliae, delirium, oculorum splendor, lacrymatio, tussis sanguinisque (1) e naribus stillicidium. Addunt alii coma, subsultus tendinum, iactationes, aegritudinem (2), imo sternutamenta quandoque, menstruorum fluxum, sanguinis acrem tenuitatem, dissolutionem, alvi in adultis adstrictionem, in pueris diarrhoeam (3) et nonnunquam etsi rarissime, dolores colicos, nephriticos aut pleuriticos (4). Verum haec graviori ut plurimum in morbo contingunt et tum maxime, cum variolae ancipitis et dubiae indolis sunt, aut aliquid malignitatis recondunt, ut recte docet (5) Mortonus.

(1) Ponticell. *Infortun. del Vajuolo cap.* 2.
(2) Morton. *L. c. exercit.* 3. *De appar. variol. cap. VII.*
(3) In quadam constit. epid. variolas observavit Carolus Richa, quae cum alvi fluxu incipiebant, et eundem ad finem usque comitem habebant, bono cum eventu, sive id a saburra primarum viarum complicata eveniret, sive a materiae variolosae portione, quae hac via excerneretur. *Constit. epid. Taurin. ann.* 1720. §. *XV.* Vogelius etiam diarrhoeam salutarem ab initio ad undecimum usque diem vidit, lethalem vero eam, quae postea supervenerit. Vid. *Comment. Lips. Vol.* 7. *P. I. p.* 125.
(4) Schacht. *Instit. med pract. cap. XIII.* §. *IV.*
(5) *L. c. exerc.* 3. *cap. VII.*

§. CLXXI.

Secundum stadium.

Saepe die tertio ad finem properante, saepissime quarto ineunte, nonnunquam paulo serius, ante vero hosce terminos rarissime incipiunt sparsim *variolae* discretae primum in facie, collo, genis, fronte, labiis, pectore, brachiis sub specie punctulorum, acicularum pun-

cturas magnitudine plerumque aequantium et rubentium, quae mox in pustulas exiguas, sed seiunctas et distinctas exsurgunt, epidermidem ipsam elevantes speciatim sub finem diei quarti et multo magis die quinto. A facie deinde ad ventrem, dorsum, humeros, manus inferioresque artus successive se produnt, sed placide et tranquille. Rotundam figuram assumunt et retinent, tactui tuberculum exhibent duriusculum, renitens et saturatius rubens. Utplurimum intra unum diem naturalem toto fere corpore se proferunt. Raro accidit, ut reliquis insequentibus diebus numero augeantur. Altero ab incepta eruptione die suas bases ampliant et dilatant; tertio, ultra quem raro excurrit eruptionis stadium, in summis apicibus acuminantur (1). Hoc eodem tempore etiam fauces leviter dolent atque inflammantur, pustulis ibi quoque innascentibus. Earum vero dolor increscit, prout variolae ipsae adolescunt. Adolescunt autem, ut dixi, paulatim, et dum pleraeque mole augentur atque attolluntur, minores quaedam aliae, quae mox ab initio eruperant, sensim delitescunt delenturque, materia veluti ad alendas implendasque maiores pustulas emigrante, nec amplius redeunt, eodem saltem in loco (2). Ac dum variolae in maius fastigium assurgunt et basim dilatant, circumposita cutis intenditur et rubore aliquo suffunditur. In apicibus saepe vesiculae quaedam cernuntur liquorem tenuem et pellucidum continentes, qui paulatim flavere deinde solet, ut suo tempore in verum pus convertatur.

(1) Morton. *l. c. eruptio variol. cap. VIII.*
(2) Haen. *l. c.*

§. CLXXII.

Praecipuum benignitatis signum febris cessatio.

Inter notas vero benignitatis in huiusmodi variolis (§. CLXX. CLXXI.) illa praecipua et veluti propria est, quod eodem eruptionis die, tertio nempe aut quarto a morbi exordio, febris quasi repente cum omnibus symptomatibus cessat, vel certe ita defervescit, ut vix amplius quinto et sexto die advertatur. Nec mirum est, materie variolosa ad cutim critice et integre propulsa, interiora ab eius irritatione liberari, et febrim et reli-

qua symptomata penitus evanescere. Hinc aegrotantes a febre, doloribus, aegritudine, vigiliis, delirio aliisque symptomatibus, quae forte febrim comitabantur, liberi non modo sibi bene habere videntur, verum etiam appetitum et vires adepti, hilares et laeti iocantur, nisi quod adulti sudoribus diffluere pergunt, etiamsi levibus tegumentis utantur, atque eos evitare studeant. Sudores autem isti non penitus desistunt, nisi suppurantibus et maturescentibus pustulis. Tunc solum sua sponte (1) sistuntur, exspirationis sudorisque viis meatibusque ab inflammatione et tumore cutis fortasse compressis atque occlusis.

(1) Sydenh. *l. c.* Ponticell. *l. c.*

§. CLXXIII.

Tertium stadium.

Circa finem sextae aut initium septimae diei, computatione ab ingressu morbi facta, id est, tertia aut quarta inceptae pustularum eruptionis (1) die, pulsus validius citatiusque, in primis vespere micant, et cutis calor intensior evadit, sic ut febrim, quae prorsus decesserat, redire aut, si tantum conquieverat, recrudescere diceres. Imo quandoque tanta est commotionis vis, ut aegri nocte post brevem somnum evigilent, obloquantur, et huc illuc se revolvant. Sed haec febrilis exacerbatio ab incipiente variolarum suppuratione proficiscitur, et, hac absoluta, protinus cessat. Nam tunc pustulae inflammantur incrementumque capiunt, intervalla earum manifestius rubere et tumere incipiunt, non sine tensionis et lancinantis doloris molestia. Hinc animi aegritudo, corporis iactatio et caloris interni externique perceptio consequuntur. Variolae autem exactissime rotundae et distinctae, nullisque aliis maculis aut exanthematibus stipatae primo suppurationis sive maturationis die marginem rubrum exhibent, turgent, atque in summo fastigio albicant tenui humore refertae, secundo circa basim latiores fiunt, in summitate acuminantur, et minus pellucent, tertio demum, scilicet ultimo fere huius stadii die humore in pus converso flavescunt, mox in crustam abiturae, cessante interim aegritudine et quocunque alio suppurationis molesto symptomate (2).

(1) In benignissimis discretis variolis singula stadia breviora esse consueverunt, nec plerumque unumquodque eorum tres dies excedit, sic ut nono iam morbi die exarescere pustulae incipiant, et decidant, in facie potissimum.

(2) MORT. *exerc.* 3. *cap. IX. p.* 106.

§. CLXXIV.

Faciei tumor palpebras claudens.

Cum autem prima suppurationis indicia pustulas faciei occupent, extemplo, ea incipiente, facies tota enormiter intumescit, sensimque, progrediente hocce stadio, palpebrae etiam turgent, inflanturque, ut simul ad se adductae oculos omnino occludant, quasi vesicam inflatam et translucidam super eos exstensam repraesentantes. Interdum accidit, ut oculi iam ante claudantur, cum videlicet confertae multaeque pustulae in illas aut etiam in oculos ipsos primo iam eruptionis tempore impetum fecerint. Proxime a facie intumescunt manus, et digiti ipsi ob pustulas inflammatas tenduntur. Atque haec ita eveniunt, quando variolae multae sunt; nam ubi paucae fuerint, nec febrim nec ullam ferme molestiam afferunt, nec oculos tumore faciei et palpebrarum occludunt. At ubi copiosissime eruperint, tunc pustulae non valde prominere solent, sed paulo planiores atque in centro aliquantulum depressae conspiciuntur. Alioquin aequaliter in quamcunque partem turgescunt (1), et ad perfectam magnitudinem evectae pisum quandoque grandiusculum adaequant. Liquor eas demum replet flavus, vere purulentus, rubro circulo earum basim ambiente, quod optimum suppurationis indicium est, et molesto saepe pruritu comitante, qui in causa est, ut sacculis mollissimis et laxioribus puerorum manus induendae sint, ne unguibus pustulas et cutim ipsam sibi dilanient.

(1) HAEN *l. c. p.* 94.

§. CLXXV.

Suppurationis terminus.

Octavo et nono morbi die primum in facie, deinde in proximis partibus pustulae occipiunt obfuscari praesertim in centro sive summo apice, ibique dehiscentes

flavam glutinosam materiam effundunt, colore et consistentia melli aut palpebrarum lemis non absimilem (1), qui paulatim concretus gummi arabici frustula repraesentat. Hinc ex glabris fiunt asperae, et quidquid in eis rubebat iam albicat, subpallescit et flavet, absolutae perfectaeque suppurationis terminus. Tunc febris, si qua ex suppuratione remittentis aut intermittentis in modum resurrexerat, cessante iam causa iterum et ipsa evanescit, blando saepe sudore universo e corpore emanante. Dum in facie et trunco obfuscantur, flavent et scabrae fiunt, reliquae in artubus albido pure plenae et nonnihil depressiores cernuntur, nec asperitudinem acquirunt, neque siccescunt. Scire autem interest, tempore suppurationis, quo magis genuinae benignaeque sunt variolae, eo interstitia earum cutimque circumpositam colore, qualem rosae Damascenae exhibent, vividiore (2) et nitidiore rubescere.

(1) Sydenham. *l. c.* Ponticell. *l. c.*
(2) Sydenh. *ib.*

§. CLXXVI.

Quartum stadium.

Suppuratione sic absoluta, facies detumescit, quod decimo aut undecimo ad summum die fieri solet. Sed tum a facie tumor ad manus et pedes transit, quia in his ut tardior plerumque eruptio, sic quoque pustularum inflammatio et suppuratio reliquis posterior est. Interea faciei pustulae et superiorum partium maturitatem adeptae iam arescunt, earumque crustulae decidere incipiunt, ita ut multae iam die duodecimo aut decimo tertio, aliae decimo quarto aut decimo quinto penitus exaruisse videantur, et in crustulas omnino transmutentur. Artuum vero pustulae, ut iam indicavi, quia serius reliquis et erumpunt et suppurant, uno vel altero die adhuc egent ad arescendum. Utplurimum tamen puris plenae atque albidae disrumpuntur potius, quam siccantur, contra quam in facie alibique evenire solet. Pustulis demum exsiccatis et delapsis succedunt squamulae quaedam furfuraceae, quae ubi secesserint deciderintque, foveolas aliquando relinquunt in cute. Cum enim primum vario-

larum crustae abscesserint, nulla in cute excavatio deprehenditur, sed potius in earum sedibus quidam veluti clivus remanet. At squamulis, quas dixi, excidentibus non modo clivus iste exiguus evanescit, verum etiam cutis ipsa foveolis incavata reperitur, quanquam in discretis benignisque variolis raro admodum vestigia eiusmodi conspicua aut diu permansura inurantur, exceptis maculis quibusdam rubris, quae in omnibus ad duos circiter menses supersunt, antequam albidum consuetumque colorem cutis (1) adipiscatur. Notandum demum est, toto morbi curriculo aegrotantes in discretis et benignis variolis alvum vel compressam habere, vel rarissime deiicere, nec quidquam mali inde eos (2) pati.

(1) Sydenh. *l. c.*
(2) *Id. ib.*

§. CLXXVII.

Animadversio de earum varietatibus.

Haec est communissima variolarum discretarum et benignarum ratio. Fatendum tamen est, quandoque eas levibus quibusdam varietatibus subiici, atque a consueto procedendi more aliquantulum desciscere. Sed non ideo earum sive natura sive exitus quidquam mutatur, si recte curentur. In primis observantur interdum variolae discretae, quae etsi benignorum morem retineant, eandemque naturam sortiantur, ab his tamen aliquantulum deflectere videntur, quod maturationis stadium longius et lentius percurrant. Nam earum pustulae primo quidem vel secundo suppurationis die albescunt, verum apices ob minorem humoris copiam susceptam aliquanto depressiores ostendunt, nec nisi tertio aut quarto die turgescunt et acuminantur, et quinto demum flavescere incipiunt. Hae autem, uti benignae, febre, ptyalismo, urinae profluvio vel extremorum tumore, quae malignarum et confluentium fere propria sunt, prorsus vacant, et solo maturationis tempore huiusmodi vicem subeunt seque produnt. Sciendum praeterea est, ptyalismum, qui alias confluentibus quasi proprius ineunte eruptione supervenire solet, in discretis quandoque, ut ex Sydenhamio (1) et Haenio (2) compertum habemus, observari, et ubi is accesserit, per eum sup-

pleri diarrhoeae defectum, utdemque (3) esse consuevisse. Sed utrumque vere dici videtur de variolis discretis non benignis; nam malignas tantum alvi fluxus exercet, et, si is deficiat, ptyalismo facile supplebitur.

(1) *Op. Sect.* 3. *cap.* 6.
(2) *L. c. p.* 97.
(3) Tissot. *l. c. p.* 44.

VARIOLAE DISCRETAE MALIGNAE.

§. CLXXVIII.

In primo stadio quaenam symptomata.

Hactenus de variolis discretis benignis; nunc de eisdem, sed malignis; nam discretae nonnunquam, quod alibi (§. CLXVIII.) dictum iam fuit, malignitatis notas habent, et perniciosae deprehenduntur. Quando tales occurrunt, eadem ferme symptomata, quae in benignis (§. CLXVIII. CLXIX.) descripsimus, generatim sibi vindicant, sed graviora pleraque et vehementiora. In primo *stadio* dolor capitis et lumborum atrocius discruciat, maior est virium debilitas, anxietudo, inquies, mentis stupor atque aberratio, itemque nausea et cibi fastidium, et reliqua omnino aut molestiora aut magis insueta et inter se repugnantia, ut continuo de perniciosa et maligna morbi insolentia suspicio oboriri debeat. Suspicionem vero hanc augent, et prope certam faciunt in primis vigiliae pertinaces et delirium, aut contra coma profundum, tendinum subsultus, tremor artuum, languores, ad lipothymiam proclivitas, et speciatim respiratio inaequalis, cita, laboriosa cum crebris suspiriis. Febris quoque longe alia est, quam in benignis. Nam vel ardentior est, et continentis in modum magis assidua cum pulsu statim validiore et frequentiore (1), vel contra specie levior apparet cum pulsu non admodum crebro, sed parvo, debili, inaequali, calore miti, siti aut nulla aut exigua, quanquam lingua facile arescat. Interim secundo aut tertio morbi die exanthemata miliaria aut peticulae aut maculae lividae prodeunt circa collum, pectus et brachia, atque haec manifestius declarant malignitatem gravitatemque mali, quocum va-

riolae complicantur. Quod si in hac prima periodo exanthemata illa non prodeant, certe non deerunt in altera insequenti, nempe in ipsamet variolarum eruptione. Ad haec accedunt urinae multae, aqueae, percolatae, interdum acres, vesicam urethramque irritantes (2), vel turbidae, confusae, non subsidentes.

(1) Ponticelli *Infort. del Vajuolo cap.* 3.
(2) *Id. ib.*

§. CLXXIX.

Secundi stadii phaenomena.

Die quarto incipit quidem, ut in discretis benignis, variolarum eruptio, sed pustulae lente et difficulter se exserunt, neque ordinem, quem discretae benignae servare solent, prosequuntur; nam primis illis, quae die quarto ad cutim prodierunt, aliae atque aliae die quinto et sexto pedetentim et interrupte succedunt, dum contra in benigno genere eruptio fere universa plerumque intra nychthemerum perficitur. Sed variolae ipsae, etsi discretae, inter se tamen plurimum magnitudinis, formae et coloris ratione dissentiunt. Nam aliae sunt maiores, aliae sunt minores, quaedam acuminatae, obtusae aliae et medio depressae, quas ideo *umbilicatas* vocant, hae subpallidae aut subfuscae, illae pellucidae et tenuissimum humorem continentes. Pleraeque earum nullum aut plane exiguum dolorem pariunt, contra ac benignae, cuius loco pruritum potius intolerabilem saepe comitem habent. Quemadmodum vero aegre, lente et inordinate efflorescunt, sic etiam serius augmentum capiunt, et suas bases dilatant, et in fastigium elevantur. Nec febris, ut in benignis, post eruptionem cessat, neque sese insigniter remittit, sed assidua perstat, imo saepe ingravescit cum omnibus symptomatibus, in quo praecipua variolarum malignarum nota consistere videtur, nec sine causa. Probabile enim est, tantam esse vel veneni copiam, vel sanguinis aliorumque humorum depravationem ab eo inductam, ut exanthematis variolosis, etsi multis et valde crebris frequentibusque ad cutim exortis, non tamen tota lues expulsa sit, sed magna pars intus remanens solidas partes omnes et viscera (1) ipsa afficiat, humoresque fere universos corrumpat, quo

sane fit, ut non modo febris persistere debeat, verum etiam teterrima symptomata oriantur aut vehementius increscant.

(1) Quaeri solet, an viscera variolis obnoxia sint. HALLERUS in *Historia constitutionis variolosae anni* 1735, sub finem, *nunquam*, inquit, *in cadavere reperi pustulas ultra pharyngem altius fuisse, aut ventriculum aut intestina aliaque viscera obsedisse.* TISSOTIUS etiam (*Epist. var. argum. ad Hallerum p.* 46. *ed. Ven.* 1774.) in quatuor cadaveribus nihil invenire potuit, quod interiora variolis corripi ostenderet. At HAENIUS (*Rat. contin. t. I. cap. V.* §. *VIII. N. V.*) variolas internas dari, etsi non in omnibus cadaveribus reperiantur, experientia fultus arbitratur. Ac revera ab aliis doctis aeque et solertibus viris quandoque repertae narrantur. FERNELIUS (*lib.* 2. *de abdit. rer. caus. cap.* 2.) *saepe*, inquit, *deprehensum, quosdam ab interitu fuisse dissectos, quibus iecur, lien, pulmones omniaque interiora haud secus atque cutis foedissimis papulis manantibus scaterent.* BALLONIUS in equite torquato ex variolis denato *ecphymata interna* vidit (*Epid. et ephem. l.* 2. 207.). In principe viro non tantum exterius undique corpus variolis obsitum, sed interius etiam ipsa viscera eiusmodi pustulis scatentia reperta esse refert HORSTIUS (*Instit. med. Disput.* 3. *Addit.* 1. *Epist. ad Henric. Arnissaeum Oper. t. I. p.* 40.) PARAEO etiam contigit videre in duabus puellis *interiora viscera crustosis pustulis obsita*, quales in cute erumpunt (*Lib.* 19. *Cap. I.*). Haec demum confirmantur a MEADIO (*de variol. cap.* 3.), qui pulmones, cerebrum, iecur, intestina pustulis interdum conspersa invenit. Ex utraque parte video summos viros, nec audeo, utris magis credendum sit, definire.

§. CLXXX.

Alia signa malignitatem denotantia.

Quod si, ut aliquando accidit, magnitudine, forma et colore benignas imitari videantur, fluxu tamen alvi immodico, sudore inutili, delirio et vigilia aliisque alienis symptomatibus metum incutiunt, ne sub initium suppurationis sive tertii stadii spasmis repentinis, vel comate profundo, vel diro alio symptomate superveniente, quod non raro (proh nimium!) usuvenit, aegri corripiantur et pereant. Aut etiam, nisi priore in stadio peticulae aut maculae lividae aut pustulae miliares iam apparuerint, ut supra (§. CLXXVIII.) posui, secundo mox eruptionis die se variolis adiungunt huiusmodi

exanthemata, quibus variolarum interstitia in collo praesertim, pectore et brachiis, si loca attente lustrentur, scatere inveniuntur. Neque ab his absunt alia malignitatis indicia, uti pulsus debilis, virium languor, lipothymiae, spasmi, desipientiae atque alia (1), quae exitium saepe portendunt. Nec mirum, cum praeter variolosum virus etiam peticulare aut miliare aut utrumque simul iungantur, et periculi magnitudinem augeant. Illud quoque scire convenit, in discretis hisce malignis faciem et palpebras interdum ita intumescere, ut oculi citius, quam in benignis, omnino claudantur, vocemque multo magis raucam reddi.

(1) Morton. *exercit.* 3. *cap. VI. VII. et VIII. pag. mihi* 45. 54. 80. 85.

§. CLXXXI.

Tertium stadium. — Quartum stadium. — Variolae nigrae Sydenhamii.

Interea variolosae pustulae febri plus minus magna et assidua comitatae paulatim ad octavum usque diem augentur atque adolescunt, deinde suppuratio sive tertium stadium insequitur. Tunc saepe, ut paulo ante dictum est, repente spasmi et nervorum distentiones, aut veternus, aut alia perniciem minantia symptomata accedunt (1). Fereque harum variolarum proprium et peculiare est, quod raro ac sero admodum ad maturitatem (2) perveniunt. Et quanquam hoc ipso suppurationis stadio interdum inflammentur ingenti cum febre, et doleant acriter, et crebris intus punctionibus pertundantur sic, ut in suppurationem certo niti videantur, non tamen ideo maturescunt, frustrato penitus naturae molimine. Quando haec accidunt, quin bona suppuratio obtineatur, tunc delirium, aut coma, aut anxietas cum pectoris oppressione peripneumonica, aut anginosa faucium praefocatio et demum mors quasi repentina (3) plerumque subsequuntur. Nonnunquam tamen febris moderata est, et suppuratio, utut lenta et tarda, bene procedit perficiturque. Hac absoluta, laudabilis tandem exsiccatio, ut in benignis contingit, sicque aegri (4) servantur et convalescunt. Ad malignarum discretarum genus referendae mihi videntur vario-

lae *anomalae annorum* 1670, 71, 72, a Sydenhamio (5) descriptae et *nigrae* ab eodem appellatae. Hae discretae erant, sed plerumque die tertio erumpebant, nec ad eam magnitudinem procedente morbo assurgebant, ut discretae benignae, sed magis exasperabantur *in minori mole*, et praeterea sub diebus ultimis, ubi iam maturuerant, *nigrae* frequentius fiebant. Interdum, paucissimae licet essent pustulae, cum ptyalismo tamen coniungebantur.

(1) *Id. l. c. p.* 80.
(2) *Id. ib.*
(3) Ponticelli *l. c.*
(4) *Id. ib.*
(5) *Op. sect.* 3. *cap. VI. p.* 228.

§. CLXXXII.

Discretae mediae naturae.

Praeterea est quoddam discretarum genus mediae quasi naturae, partim videlicet benignum, partim malignum. In hoc variolae initio eruptionis non modo discretae, verum etiam forma, colore atque ordinato exitu benignae videntur, neque ullum malignitatis signum in primo stadio eas antecessit, neque postea erumpentes comitatur. At, facta eruptione, novam induunt naturam, malignaeque evadunt. Tunc enim fiunt sessiles et deprimuntur, imo in marginibus livescunt praeter exspectationem. Suppurationis vero stadium ingressae mox exarent, albis apicibus distinctae atque humore vacuae, nec earum defectionem aut inanitatem supplet ulla subsidiaria evacuatio; nam ab his abest salivae aut urinae profluvium, quo in confluentibus morbidi humoris pars exuberans aut refluens intro, foras eiicitur, neque extremorum supervenit tumor, quo retenta materies utiliter congeri deponique solet in aliis malignis. Interdum sine magna febri, ut notat (1) Meadius, et parvo omnino dolore huiusmodi variolae efflorescunt, ut sine periculo esse videantur. Sed specie benignitatis fallunt. Cum enim in tertio stadio maturescere deberent, repente, natura quasi deficiente, nulla fit earum suppuratio. Hinc febris exacerbatur increscitque, et accedente delirio spiritusque difficultate intra breve tempus aeger

interimitur. Non raro peticulis aut aliis mali moris exanthematibus implicantur atque interpunguntur, unde malignitatem, qua per se caruissent, necessario incurrunt. Alias eruptione rite finita confluunt, aut mutuo saltem cohaerent, et sic ex discretis et benignis, quae prius exstiterant, in confluentes et saepe malignas degenerant. Interdum etiam febris, quae ante eruptionem benigna et mitis fuit, et post eam intermittere aut certe multum remittere, ut in benignis, visa est, sub finem ipsius eruptionis, iam deposita benignitatis simulatione, et vigilias et deliria et haemorrhagias interdum, aut micturitionem et reliqua maligniora symptomata sibi adiungit. In hoc tamen genere nec fatum adeo praeceps, nec adeo inevitabile est, ut in variolis primario malignis; nam plures ex eo evadunt. Pauci vero ii, qui morbi vim sustinere nequeunt, plerumque circa diem undecimum aut duodecimum, qui in confluentibus etiam funestus esse solet, occumbunt (2). Quod si quis eorum fortuna servetur, is, variolis crudis et nusquam maturatis, quartum stadium sive declinationis aegre admodum et aerumnose longius et indefinito termino protractum fere semper moribundo similis (3) absolvit.

(1) *De Variol. cap. IV.*
(2) Morton. *Exerc.* 3. *cap. IX. p.* 107.
(3) *Id. ib.*

§. CLXXXIII.

Species discretarum malignarum. — Crystallinae. — Siliquosae Freindii. — Verrucosae.

Ad malignum discretarum genus pertinent quaedam variolarum species, quae, etsi discretae, et distinctae, nunquam tamen ad suppurationem perducuntur. Harum duplex statuitur differentia, *crystallinarum* videlicet et *verrucosarum*. Crystallinae a plerisque vocantur illae, quae ab humore quodam tenui, lymphatico, pellucido, acri, suppurationi inepto, imo caustico et rodente (1) conflantur. Hinc a quibusdam *lymphaticae* etiam dicuntur. Has fatemur non semper discretas esse, sed aliquando confluentium modo erumpere et (2) progredi. Sed tum a discretis, de quibus hic disseri-

mus, confluentia et complicatione facile distinguuntur. A *spuriis* etiam *variolis*, cum quibus aliquam crystallinae similitudinem habent (3), ut suo loco videbitur, febre continua et symptomatibus periculosis et longiore durationis tempore discriminantur. Ad *crystallinas* porro veluti varietatem quandam refert MEADIUS *siliquosas* FREINDII (4), variolas nempe liquore vacuas, sive *vesiculas rotundas molles, concavas* inanesque, eo quod humor, qui eas replebat, vel absorptus intro sit, vel ruptione (5) effusus, vel copia ptyalismi, ubi is non defuerit, quodammodo (6) exhaustus. Altera differentia, scilicet *verrucosarum*, complectitur variolas item discretas, sed duras, verrucis simillimas et supra cutim exstantes, ex densiori tenaciorique muco (7) concretas. Non enim quidquam in eas lymphatici humoris illabitur, aut vacuum spatium ullum cernitur; sed rubrae et durae a quarto die ad extremum usque morbi decursum *eandem faciem eandemque figuram* constanter tuentur (6). Hae quoque e discretarum utplurimum genere et quidem malignarum (8) esse solent et suppurationis incapaces, quanquam non negaverim eas inter benignas interdum aut spurias recenseri (10), sed tum malignitatis signis, febre et diris symptomatibus aliis, quae discretas malignas exercent, facile carent. Quando vero malignae sunt, nequaquam suppuratione solvuntur, neque in crustas fatiscunt aut decidunt, sed paulatim (11) tantummodo desquamantur. Peiores crystallinis eas existimavit MEADIUS, quanquam id alii negent, quod fortasse eas benignas, uti HAENIUS (12), viderant.

(1) HAEN. *Divis. febr. cap.* 2.
(2) MEAD. *de Variol. cap.* 2.
(3) HAEN. *l. c. p.* 99.
(4) *De quibusd. variol. gener. ad cl.* MEAD. *Ep.* 2.
(5) MEAD. *l. c.*
(6) SAGAR. *de Variol. Iglaviens. p.* 29.
(7) MEAD. *l. c. p.* 18. SAGAR. *l. c. p.* 29.
(8) FREIND. *de quibusd. variolar. gener. ad cl.* MEAD. *Epist.* 2.
(9) MEAD. *ib.* Exemplum malignarum videre est apud FREINDIUM *l. c.* ubi fatalis morbi historia perdiligenter descripta est.
(10) HAEN. *l. c. p.* 92. qui dubitat, an variolae *crystallinae* MEADII et *siliquosae* FREINDII itemque *verrucosae* aliaeque ad anomalas malignasque vere spectent, quia eas terminari sine

molestia et periculo observavit. Sed tum benignarum, aut spuriarum varietatem cum duntaxat vidisse censerem.

(11) *Id. l. c.*

(12) *Ibid. p.* 100.

VARIOLAE CONFLUENTES BENIGNAE.

§. CLXXXIV.

Cohaerentes.

Discretas proxime sequuntur variolae *confluentes*; sed inter utrasque medium quasi locum tenent illae, quae *cohaerentes* (§ CLXVI.) nominantur. In his pustulae discretarum more prodeunt, hoc a discretis tamen discrepantes, quod denso agmine cutim replent, atque ita sibi mutuo incumbunt, ut plurimis in locis se tangant, et quasi racematim aliae aliis adhaereant. In primis vero ad pustulas, quae in facie exstant, respicere oportet; nam ab his potissimum, non ab aliis in reliquo corpore existentibus *discreta* aut *cohaerens* aut *confluens* variolarum indoles desumitur. Hinc si quae faciem occupant, discretae fuerint, etsi reliquis in partibus cohaereant aut confluant, *discretarum* nihilo secius naturam retinent, et contra, si in facie cohaereant aut confluant, licet discretae alibi appareant, *cohaerentium* tamen aut *confluentium* pravitatem sequuntur. *Cohaerentes* praeterea febrem maiorem gignunt, et serius quam discretae benignae ad maturitatem perveniunt; nam valde rarum est eas octavo die suppurare et maturescere. Hinc tardius etiam in crustas arescunt, et tardius itidem decidunt. Rarius etiam *cohaerentibus* supervenit ptyalismus, qui alioquin confluentium comes fere inseparabilis, est, quique a discretis saltem benignis, abesse generatim solet. In universum *cohaerentes* confluentibus benigniores (1) habentur, quanquam et ipsae malignae et perniciosae esse possint, velut nimirum eruptione facta febris vel desinit vel continuat, et malignitatis symptomata vel absunt, vel cum ea copulantur. Quia vero propius ad confluentes, quam ad discretas ratione numeri, formae et gravitatis accedunt, idcirco petimus, ut nobis integrum sit, eas sub uno confluentium genere cum Ponticellio (2) comprehendere.

(1) Haen. *Febr. divis. p.* 98.
(2) *L. c. cap. IV.*

§. CLXXXV.

Confluentes. — Divisio in benignas et malignas.

Cum igitur confluentes universim discretis, saltem benignis graviores periculosioresque sint, male hae ita audiunt, ut pro malignis atque anomalis vulgo reputentur. At nonnunquam sine magno periculo, etsi discretis benignis aliquanto graviores, suum curriculum absolvunt felicique exitu terminantur, ut benignae prae discretis malignis, quod supra animadversum est, ipsae dici possint. Quare satius existimo eas dividere in *benignas* sive minus perniciosas et in *malignas* sive perniciosiores. De utrisque autem hic actorum me ordinis ratio admonet, ut initio a *benignarum* expositione facto paulatim ad malignas gradus fiat, hac tamen venia, ut multa, quae ad alterutras opportune illustrandas pertinent, subinde, ubicunque res postulaverit, interserere liceat.

§. CLXXXVI.

Confluentes benignae quales in primo stadio. — Quales in secundo et in tertio.

Tempus contagii sive primum stadium confluentium benignarum eodem ferme modo transigitur, ac in discretis benignis (§. CLXIX.), nisi quod febris et symptomata, uti anxietas, aegritudo, vomituritio, vomitus, sitis, dolor capitis, dorsi et lumborum et reliqua utplurimum sunt aliquanto graviora, minor vero aut certe rarior ad sudores in adultis (1) proclivitas; frequentior tamen in pueris diarrhoea (2), quae non modo eruptionem antecedit, sed etiam ab ipsa eruptione per unum vel alterum diem quandoque protrahitur, quod nunquam in discretis Sydenhamius animadverterat. Febris autem, etsi a primo statim insultu assidue et graviter ad eruptionem usque pustularum teneat, non tamen acutissima est, neque ea virium deiectione, aut spirandi difficultate, aut mentis perturbatione, aut pulsuum parvitate et debilitate stipa-

tur, quam in discretis malignis (§. CLXXVIII.) memoravimus. Imo facta eruptione mox aliquantum mitescit, quasi inducias datura, et saepe, ut in discretis benignis, matutino praesertim tempore intermittit ad suppurationis usque stadium. Tunc vero resurgit quidem iterum, sed, pure confecto, mox evanescit et cessat. Contra in confluentibus malignis assidua est, et vespertinis nocturnisque horis cum omnibus symptomatibus exacerbatur intenditurque (3) non leviter. Quod probe animadvertendum est, nam ex hoc potissimum signo variolarum benignitas aut malignitas manifestatur. Absunt demum a confluentibus benignis in hoc ipso stadio *contagii* peticulae, maculae lividae atque exanthemata miliaria, itemque tremores subsultusque tendinum, qui malignas sive discretas sive confluentes plerumque antecedunt.

(1) Sydenham. *l. c.*
(2) *Id. ib* Haen. *Divis. febr. p.* 95. 96. Schacht. *Inst. med. pract. cap. XIII.* §. *V.*
(3) Sydenh. *l. c.*

§. CLXXXVII.

Secundum stadium earundem. — Quo differant a malignis.

Tertio die ineunte, imo etiam citius eruptionis stadium incipit, et longius quam in discretis, praesertim benignis producitur. Quo vero maturius variolae erumpunt, eo etiam magis confluere et copiosiores esse (1) consueverunt. Interdum eruptio differtur ad diem usque quintum, sextum aut septimum et ultra etiam, sed malo semper omine, idque in confluentibus praesertim malignis accidit. Natura enim tum aut debilior, aut morbi malignitate oppressa, aut aliquo dolore non vago nec versatili, qui minus periculi habet, sed defixo et stabili, puta in lumbis nephritici aemulo, aut in lateribus pleuritico simili, aut in articulis, aut in ventriculo cum ingenti aegritudine et vomitu, arthritidem, cardialgiam, aut colicum affectum imitante excruciata et quasi compressa aegre eruptionem molitur, seriusque consequitur. Ceterum multae prodeunt, iam ab ipso exortu implicatae, aut cohaerentes aut confluentes. Quandoque fit, ut prima apparitione distin-

ctae et discretae appareant, sed mox ipsae vel una cohaerent, vel in latiores vesiculas coalescunt et confluunt. Generatim parvae admodum et magis minutae, quam in discretis, atque ita crebrae et densae cernuntur, ut primo intuitu inter initia non facile eas a morbillis aut ab erysipelate distinguas. Ab utroque tamen exanthematis genere discernuntur reliquis signis erysipelatis (§. XV.) aut morbillorum (§. CX.) propriis deficientibus, praesentis epidemiae consideratione, et paulo post manifestiori vesiculari variolosaque conformatione. Si igitur huiusmodi pustulae faciem, veluti confertissimae arenulae contegant, licet in reliquo corpore discretae et paucae reperiantur, non ideo tamen a confluentium natura et gravitate desciscunt, aeque ac si magna frequentia omnia membra afficerentur. Contra si truncum et artus crebrae et densae occupent, quae vero in facie effloruerunt, rariores maioresque fuerint, magis ad discretarum benignitatem accedunt, tutioremque morbum significant. Magnitudo enim morbi et benigna aut maligna confluentium natura aestimanda potissimum est, ut supra dictum est, ex numero et qualitate variolarum, quae faciem corripiunt. Facta eruptione, ni febris cum suis symptomatibus cesset, ut in discretis benignis, plerumque tamen, ubi confluentes vere benignae sunt, plurimum remittit; at si malignae, ne remittit quidem (2).

(1) Sydenham. *l. c.* Haen. *l. c. p.* 96.
(2) Schacht. *l. c. cap. XXI.* Haen. *l. c.*

§. CLXXXVIII.

Eruptio confluentium quaenam habeat cum malignis et benignis communia. — Quaenam malignorum magis propria.

Variolae igitur confluentes postquam in cutem prodierunt, de die in diem mole augentur, sed vix unquam ad eam magnitudinem assurgunt, ad quam discretae perveniunt, speciatim eae, quae faciem obsederint. Mutuo enim inter se communicantes vesicularum rubrarum instar univrsam faciem operiunt, et brevi deinde latam pelliculam albidam repraesentant, quae toti vultui veluti agglutinata adhaeret, parum supra cutim (1) prominens. At quo longius a facie descenditur, pustulae sensim paulo maiores fiunt, sic ut omnium

maximae in manibus et pedibus existant, semper tamen discretis minores. Liquorem continent aquosiorem tenuioremque, qui permolestum acritate sua pruritum creat. Facies universa citius, quam in discreto benigno genere tumescit (2). Infantes et pueros fere semper alvi fluxus premit, adultos (3) vero ptyalismus, qui statim cum ipsa eruptione exorditur (4), vel saltem postridie aut biduo exacto supervenit, fereque constans confluentium in adultis symptoma censetur; quanquam in his interdum, ut verum fatear, omnino deficiat, quemadmodum fere semper deficit in discretis (5). Ptyalismo autem isto humor tenuis effluit, atque ad aliquot dies, nempe ad suppurationis usque tempus ad minimum ita ubertim exstillat, ut multa linteola tam die quam nocte madefiant. Atque haec quidem confluentium omnium, sive benignae sint, sive malignae, communia existimantur. Alia autem, quae in hoc ipso secundo stadio variolis confluentibus tribuuntur symptomata, uti phrenitis, coma, peticulae, pustularum nigredo, narium haemorrhagiae, menstruorum intempestivus fluxus, haematuria sive mictus cruentus, ischuria sive urinae suppressio (6) et tetra huiusmodi symptomata, vix in confluentes benignas unquam cadunt, cum earundem, sed malignarum propria pene sint, ut postea ostendam.

(1) Sydenh. *l. c.*

(2) *Id. l. c.* Haen. *l. c. p.* 97. Schacht. *l. c.*

(3) Cl. Sagarius (*Epid. Iglaviens. ann.* 1776. *p.* 17.) vidit etiam in pueris ptyalismum huic stadio nonnunquam supervenientem, frequentius vero tertio stadio. Sed malignae admodum erant variolae illa in constitutione. Saliva autem, quae tum excernebatur, acerrima et fere caustica erat, et ni cito exspueretur, maxima mala inferebat. Nam deglutita dolores et anxietates primum, deinde convulsiones et mortem progignebat.

(4) Sydenh. *l. c.*

(5) Haen. *l. c. pag.* 97. Schacht. *l c.*

(6) *Id. ib.*

§. CLXXXIX.

Tertium earum stadium. — Quid in benignis, quid in malignis accidat. — De ptyalismo nonnulla. — De faciei tumore.

Die porro circiter octavo ab inchoata (1) eruptione,

nempe die totius morbi nono, decimo aut undecimo, modo decimo quarto, modo decimo sexto, prout citius aut serius variolae prodierunt, incipit tertium stadium sive suppurationis. Sed quo tardius hoc evenit, eo peius. Tunc, si benignus est morbus, pustulae maturescunt pusque conficiunt; sed non multum elevantur, neque in fastigium attolluntur, ut discretae benignae solent. Ac quo minus confluxerint, atque adeo quo benigniores exstiterint, eo citius maturitatem assequuntur et magis flavescunt. Contra si malignus, vix unquam perfecte suppurant, et planae depressaeque manent, et prout gravior atrociorque fuerit, eo magis subfuscum colorem induunt, et lentius, si sibi relinquantur, pure replentur. Pellicula vero illa albida, de qua supra (§. CLXXXVIII.) retuli, asperior tactui redditur, sensimque non flava, ut in benignis, sed fusca (2) evadit et tenditur. Interim saliva viscidior et crassior facta, quod plerumque in regularibus die undecimo accidit, aegerrime profluit, et difficillime excernitur, ideoque suffocationem aegro intentat. Hinc aegri anxii fiunt et siticulosi, vehementer subinde tussiunt inter bibendum, quod potus in laryngem delabitur et tussi sic excitata per nares reiicitur; vox raucescit, somnolentia et stupor accedit, et ptyalismo penitus suppresso facies detumescit et subsidit eodemque saepe die, nimirum undecimo, pallidiore cute, et anhelosa reddita respiratione cum placida mentis aberratione mors celerrima et quasi repentina vitam abrumpit. Scire vero oportet, ptyalismum, qui circa hoc suppurationis tempus, ut dixi, sisti solet, nonnunquam post unum vel alterum diem veluti postliminio reverti et redintegrari feliciter. Quoties vero ipse non revertitur, nihil sane, ut modo dixi, est eius cessatione perniciosius, nisi eiusmodi evacuationis defectum suppleat faciei tumor persistens, aliquam materiae variolosae portionem retinendo impediendoque, ne ad interiora convertatur, aut nisi id, quod per ptyalismum excerni debuit, ad manus pedesque transferatur, tumorem ibi salubrem excitans imminentemque perniciem avertens. Non enim propere nimis nec repente facies detumescat oportet sed paulatim, sic ut ad aliquot adhuc dies eius tumor permaneat, eique cessanti manuum et pedum tumor succedat, necesse est, si aegri vita in tuto

posita (3) dicenda sit. Quod si et ptyalismus desistat ex toto, et facies iusto citius subsidat, nec manus nec pedes in eorum locum tumefiant, unica spes est in largo urinae aut alvi profluvio, quo noxia variolarum materies extra feratur, ut in confluentibus benignis et regularibus plerumque contingit. Quemadmodum ergo magnum momentum habet ad laetum variolarum exitum in adultis ptyalismus, si copiosus, facilis et diutinus sit, sic in infantibus et pueris, dum variolis confluentibus laborant, plurimum ad id confert diarrhoea, quae etsi non ita mature eos interdum invadat, ut adultos salivae fluxus, quocunque tempore accesserit, ad finem morbi usque produci salutariter solet, nisi improvide per artem sistatur. Sisti vero haud debet, nisi profusior et vires deiiciens. Utraque enim evacuatio, nempe ptyalismus adultis, diarrhoea infantibus ac pueris non minus necessaria in hoc morbo videtur, quam pustularum praesentia et maturatio et faciei ipsius manuumque aut pedum tumor.

(1) Haen. *l. c. p.* 97.
(2) Sydenham. *l. c.*
(3) Sydenham. *l. c.*

§. CXC.

Febris secundaria tempore suppurationis.

Maturatione, ut indicavi (§. CLXXXIX.), incipiente, febris plus minus ingravescit, prout variolae frequentiores copiosioresque sunt, et prout magis vel minus confluunt, aut benignior earum natura est. Non enim a sola suppuratione, ut in benignis discretis, pulsus aliquantulum concitatur et increbrescit, sed febris vehementius movetur, nec finita suppuratione evanescit. Attamen, quoniam huiusmodi febris numero (1) pustularum respondet, qui numerus ingens in confluentibus est, magna ex parte ab earum suppuratione proficisci videtur, aut certe a puris ichorisque, quo illae scatent, copia et in sanguinem refluxu. Addunt etiam nonnulli retentae cohibitaeque cutaneae exspirationis concursum, nec sine veri specie, quia universa cutis pustulis obsita exspirare vix quidquam potest. Praeterea probabile est, cum febris ista interdum etiam sine magna (2) suppu-

ratione invalescat et trahatur, a materia variolosa in sanguine relicta originem ducere, quod fortasse non omnis a cute excipi potuit, aut vitae vires ad eam penitus expellendam non valuerunt. Id saepe subsequentes pustularum eruptiones declarare videntur. Haec febris *secundariae* nomen recipit, et modo inflammatoriam indolem, modo putridam ostendit pro varia sanguinis, temperamenti, habitus, anni temporis et constitutionis epidemicae ratione. Gradu vero maiori vel minori invalescit secundum maiorem vel minorem causarum numerum et vim. Protrahitur ipsa etiam ad initium quarti stadii, in quo universa facies crusta densa et plus minus fusca obtegitur, sub qua pus latitat et fluctuat. Pus istud resorptum non modo febrim fovere videtur, ut supra posui, verum etiam in nobilissimas interiores partes metastatice migrat, ibique haerens periculosissimos morbos generat. Quod vero in ambitu exteriore corporis subsistit, subiectas cuti partes atque in primis telam adiposam, cuius adeps fere totus computrescit (3), erodit saepe ad ossa usque, sic ut in his caries et spinae ventosae interdum oriantur. In artubus interea rumpuntur pustulae, nullam exsiccationem adeptae, imo dorsum aliaeque partes cuticula exutae nudam vivamque cutim exhibent.

(1) Sydenham. *l. c.*

(2) Supra (§. CLXXXIX.) monui, variolas confluentes eo periculosiores esse, quo serius difficiliusque ad suppurationem perveniunt. Ad hoc maxime respiciens Sydenhamius tres confluentium species constituit, *mitissimas* nempe, in quibus die a primo morbi insultu undecima *febris secundaria* accedit, partim ex suppuratione incipiente, partim ex resorpto pure orta, *mediocres*, in quibus die decima quarta suppuratio tantum incipit, *crudissimas*, quae ad suppurationem duntaxat die decima septima perveniunt. *Dissert. epist. p.* 405.

(3) Pinguedinem in variolis huiusmodi corrumpi atque in pus transmutari adeo perspicuum est, ut pus variolosum ad flammam incendi atque exardere viderit Hallerus *Histor. vario'. ann.* 1735.

§. CXCI.

Quartum stadium. — Variolae repullulantes.

Tandem cuticula tam in facie, quam alibi latioribus laminis desquamatur, vel crustae crassiores secedunt et

delabuntur, id quod die decimo septimo vel vigesimo vel etiam serius quandoque (1) contingit. Crustis aut squamis delapsis rubicunda subter manet cutis, cui mox albicans pellicula succrescit, qua pariter desquamata nulla quidem scabrities in vultu percipitur, sed paulo post illam excipiunt squamulae furfuraceae indolis admodum erosivae, quae non solum foveas plus minus altas pro erosionis maioris vel minoris modo relinquunt, verum etiam faciem foedioribus, quam solent discretae, in primis benignae, cicatricibus (2) deturpant. Pus etiam resorptum quandoque per urinas, quandoque per alvi fluxum excernitur, quandoque parte sui aliqua in cellulosa tela hic illic congeritur, et abscessus aut phymata rubra, dolentia, et cito in abscessum desinentia efficit, quae opportune matureque sectione aperta pus verum aut saniem copiosam, interdum acrem et erodentem effundunt. Idque plerumque crustis iam delapsis variolisque finem adeptis evenit, febre interim non penitus discussa, sed mitiori reddita et remittentis in modum adhuc accessiones habente, donec et ipsa paulatim evanescit. Nonnunquam variolis iam exsiccatis et delapsis aliae quaedam minutiores et distinctae variolae succedunt morbidi contagii reliquias ad cutim proferentes, quas variolas *secundarias* aut *repullulantes* vocant. Sed multa ex his, quae modo exposita sunt, cum variolis etiam discretis, mali praesertim moris, communia (3) esse solent.

(1) Haen. *l. c. p.* 97.
(2) Sydenh. *l. c.*
(3) Schacht. *l. c.* §. *XXXIV.*

VARIOLAE CONFLUENTES MALIGNAE.

§. CXCII.

Confluentium variolarum, quas *benignas* sive *minus perniciosas* vocavimus, descriptionem dedimus. Fieri non potuit, quin in ea malignarum quoque mentionem subinde haberemus, ut utrarumque symptomatibus et notis una collatis clarius singularum differentia patefieret. Insunt enim cuicunque variolarum confluentium

generi quaedam malignitatis quasi semina, et benignarum malignarumque extrema ita se attingunt, ut maxime ardua res sit, utras perspicue discernere, nisi *minus*, ut ita dicam, *perniciosae*, sive *benignae* cum *perniciosioribus*, sive *malignis* mutuo conferantur comparenturque; quod supra quidam a nobis praestitum sane est. Nunc vero, ut melius inter utrasque discrimen liqueat, confluentes malignas specialiter et distincte persequemur, retento malignitatis eo significatu, quem alibi (§. VI.) iam exposui, et quo uti deinceps mihi liceret, efflagitavi. Cum autem pleraque signa, quae ad malignas variolas pertinent, a nobis supra pluribus in locis memorata sint, et ibi praecipue, ubi variolae discretae malignae (§. CLXXVIII. *et seqq.*) expositae fuerunt, cumque multa in descriptione variolarum confluentium benignarum (§. CLXXXIV. *et seqq.*) obiter quidem, sed apposite hîc illic intersperserimus, quae ad confluentes malignas distinguendas plurimum faciunt, ea cuncta huc revocanda existimo, utpote his apprime spectantia, ne praeter necessitatem, quae iam tradita et communia sunt, hîc repetantur ad nauseam. Qua de causa etiam praetermittam referre, qua ratione confluentes malignae invadant, erumpant, progrediantur et suppurent et exsiccentur; cum iam ista, quoad utrisque communia sunt, in benignarum confluentium recensione satis comprehenderimus. Satius igitur erit, quasdam confluentium malignarum species, sive differentias maulueris, quales a medicis peritissimis observatae fuerunt, breviter describere; quo equidem confectum iri spero, ut omne confluentium malignarum ingenium per suas notas et proprietates facile cuique pateat.

§. CXCIII.

Prima species confluentium malignarum.

Ordior autem a pessima perniciosissimaque omnium *malignarum confluentium* specie, quam diligentissimus scriptor Mortonus vivis expressit (1) coloribus, prout suis ipse oculis eam vidit. In primo eius stadio aeger vix, quod ad pulsum spectat, febricitare videtur, dum interim in summo languore versatur, arteriarum micatus, utut celeres, sunt tamen debiles et parvi, urinae

tenues, clarae et aqueae, lipothymiae languorum et hystericarum suffocationum instar saepe recurrunt, dolor capitis et lumborum atrox, acutus et plane spasmodicus torquet, sitis vero exigua est, et calor moderatus, nausea, vomitus atque aegritudo praeter consuetudinem fere nulla, quibus symptomatibus si addantur reliqua malignarum signa, uti fluxus ventris debilitans, vigiliae pertinaces, tendinum subsultus aut aliae spasticae affectiones, coma profundum, peticulae, aut maculae purpureae, aut nigrae in summa cuti, aut miliaria exanthemata pellucida et veluti crystallina in collo et pectore, itemque largae haemorrhagiae vires magis magisque prosternentes, nulla amplius fallax mitioris morbi in reliquis imago incautos decipiet.

(1) *Exercit.* 3. *cap. VII. p.* 59.

§. CXCIV.

Eius alterum stadium. — Haec species dici potest erysipelatosa.

Secundi stadii initium facit ipsa variolarum eruptio quae modo praematura est, ut plerumque in confluentibus evenire supra iam dixi (§. CLXXXVII.), vel tardior, quam in discretis aut in confluentibus benignioribus. Sub ipsa autem pustularum eruptione, quae minus certe conspicuae sunt, mox universa cutis momento fere temporis rubore erysipelatode atque altius penetrante suffunditur atque intumescit. Qui rubor toto triduo, quo eruptio absolvitur, perstat assiduus, aequalis atque immutabilis, si excipias faciem et labia, in quibus tumor iste toto huius stadii cursu magis magisque increscit, manifestiorque fit ad primum usque maturationis diem. At protinus ab incepta huiusmodi eruptione natura, quae iam languida erat, propemodum fatiscit, viribus penitus destituta, febris nullo modo remittit, sed persistit ut antea, aut etiam, quod saepius incidit, ingravescit cum deliriis, vigiliis, haemorrhagiis aliisque terrificis symptomatibus, quae omnia invalescunt ad fatalem usque diem, qui in hoc effreni ac funestissimo genere non differtur ultra huius stadii finem, aut, quod longissimum est, non ultra initium stadii sequentis, sive primum vel alterum suppurationis diem. Tunc vero ante appropinquantem interitum universa cutis,

sed praesertim faciei, plumbeo alboque colore foedata pergamenae chartae speciem exhibet, visu horridam. Haec porro pessima variolarum species, quae vix ullum indicato tempori superstitem (1) relinquit, rarissime observatur, et non inepte dici posset *erysipelatodes.*

(1) Morton: *l. c. p.* 79.

§. CXCV.

Species altera, sive prioris varietas. — Morbillosa.

Quod in superiore modo (§. CXCIII. CXCIV.) descripta specie toti universaeque cuti obvenit, hoc in altera, quam describere instituo, soli vultui contingit. In hac enim sola totius faciei cutis aequali, plano et erysipelatoso tumore crassescit atque attollitur; dum in artubus et trunco corporis exanthemata variolosa sunt ferme discreta, colore tamen, magnitudine et figura a discretis regularibus et benignis non parum discrepantia. Colorem enim habent, qualem morbilli, sed minus vividum, figuram incertam et magnitudinem multo minorem. Hinc primo eruptionis die a morbillis non distinguuntur variolae istae, nisi duritie quadam renitenti. Secundo et tertio depressae et sessiles adhuc remanent, et vix aut ne vix quidem acumen proferunt, nec in fastigium elevantur. Interim colore quasi livescunt, non secus, ac in iis sanguis stagnaret atque immotus consisteret. Primo demum suppurationis die faciei cutis albescere chartae pergamenae instar, ut in priore specie, consuevit, morte paulo post subsequente, aeque ac in toto corpore variolae confluxissent (1). Haec species *morbillosa* dici posset, estque aeque maligna ac superior, sed frequentior et magis obvia. Huius propemodum generis fuerunt variolae *confluentes anomalae ann.* 1670, 71, 72, quas Londini saevientes vidit Sydenhamius (2). Quia tamen discrimen aliquod inter hasce atque illas Mortoni intercedit, idcirco harum quoque descriptionem adiiciam. Secundo vel tertio die se primum exserebant *specie tumoris subrubri atque uniformis, vultum omnem contegentis, erysipelate quidem densioris, nullo fere visibili pustularum discrimine.* In reliquo corpore sparsim

cernebantur quaedam latiora spatia innumeris prope pustulis rubris et acribus in unam coalescentibus conspersa, inter quae in femoribus potissimum vesiculae satis conspicuae, iis, quas ignis excitat, persimiles, sero limpido plenae eminebant. His subinde disruptis, et sero copiose effuso, nigra et veluti sphacelo affecta caro subter apparebat. Quando dirum hocce spectaculum occurrebat, rarum enim erat, et tum solum obvium, cum ferocius epidemica constitutio debacchata est, non diu post aegri mortem obibant. Ceterum die undecimo subrubrum faciei tumorem hic illic primum excipiebat alba pellicula splendens, quae mox toti vultui obducebatur. Ex hac alba pellicula brevi post materia quaedam splendescens, in crustas desinens colore saturate rubro concreti sanguinis speciem referente, qui maturescente pustula ad nigrum magis in dies vergebat, donec tandem tota facies, quasi fuligine tincta, atra appareret. In hac pestilitate qui gravius et ferocius aegrotabant, paucis ab eruptione diebus, ut dixi, interibant. Reliqui non undecimum diem, qui communiter confluentibus malignis extremus est, sed decimum plerumque quartum, aliquando etiam decimum septimum, nisi malo regimine mortem accelerassent, fatalem experiebantur. Quem si effugissent, res in tuto erat. Febris et symptomata omnia, quae vel praecedebant vel comitabantur hanc luem, solito graviora erant, et manifestiora igneae cuiusdam et causticae conflagrationis indicia exhibebant. Maior quoque solito erat ad ptyalismum proclivitas. Pustulae vero mole longe minores, sed ita ardentes efferataeque, *ut non facile, ubi primum apparebant, ab erysipelate quis eas discreverit, vel etiam a morbillis*. Crustis demum decidentibus succrescebant furfures diutius haerentes, foedioraque stigmata cuti inusta relinquentes. Tempore eodem dysenteria epidemice urbem peragrabat. Ab hac interdum variolae, in primis regimine calidiore provocatae stipabantur, quod notandum erat, ne quis credat proprium variolarum symptoma fuisse.

(1) Morton. *l. c. p.* 80.
(2) *Oper. sect.* 3. *cap. VI. p.* 229.

§. CXCVI.

Tertia species.

Quae sequitur variolarum confluentium species, maligna item est; sed minus feralis. In hac variolae confertim erumpunt, parvae admodum et discretae, sed ubique, non excepta facie, cohaerentes et sine ordine dispositae. Hae quoque, postquam eruperunt, toto reliquo eruptionis stadio, nunquam acuminantur, sed cutim tantummodo, veluti urticarum ictus exasperant. Initio vero tertii stadii sive suppurationis albescunt et ipsae, et sic confluunt, ut speciem albidae cuiusdam telae, praesertim in facie, exhibeant. Hae quamvis binis prioribus minus perniciosae, utpote quae facilius suppurant atque exsiccantur, egent tamen ptyalismo protracto, urinae copia atque extremorum diutino tumore, ut in salutem terminentur. Sin vero ptyalismus, qui a prima mox eruptione incipere solet, iusto citius sistatur, aut eum in suppuratione suppressum non suppleat uberior urina, aut alvi fluxus aut sudor largus atque universalis, aut harum evacuationum quodammodo vices gerat citus et permanens extremorum artuum tumor, vix quisquam ad decimum quartum aut decimum quintum morbi diem vitam (1) producit.

(1) *Id. ib.*

§. CXCVII.

Quarta species, sive variolae sanguineae. — Sanguineae dicuntur etiam gangraenosae putridae.

Quarto loco referam illam variolarum confluentium et malignarum speciem, quas *sanguineas* vocant. Sunt enim vesiculae sanguine veluti plenae; quae modo livescunt, modo maculas lividas coniunctas habent, aut purpureas intervallis liberis interspersas. Tales vero vel iam ab ipso initio apparent, videlicet minuta tubercula atro sanguine plena repraesentantes, iis profecto simillima sugillationibus, quas cutis aliqua particula forcipe comprehensa et vexata relinquit, vel tales processu tantum morbi evadunt, cum nempe variolae confertim iam natae tertio vel quarto ab eruptione die, quo sup-

purare deberent, nequaquam tum suppuratum eunt, sed lividae et subcruentae fiunt, maculis simul nigris, vibicibus vel peticulis per totum corpus obortis; quae nihil aliud esse videntur, quam parvae quaedam gangraenulae, plerumque intra unum vel alterum diem secuturam mortem significantes. Tunc temporis saepissime sanguis sic difluit, liquatur et corrumpitur, ut ex ore, naribus, oculis vel ex quocunque alio corporis meatu, renibus praesertim, vesica uterove quam attenuatissimus prorumpat. Atque id quidam non solum in eo, quod dixi, suppurationis stadio, verum etiam in duobus prioribus quandoque (1) usuvenit. Variolas hasce *sanguineas* brevi livescentes cum mictu sanguinis copiosissimo semel vidit Haenius, quinto morbi die (2) iam lethales. Si quis eas *gangraenosas* et *putridas* vocare malit, praesertim cum livent, et nigras phlyctaenas imitantur, iure eum quidem facturum ego putaverim.

(1) Mead. *de Variol. p.* 18. *et* Sydenh. *Dissert. epistol.*
(2) *Febr. division. p.* 100.

§. CXCVIII.

Descriptio putridarum confluentium Halleri.

Putridae certe et malignae fuerunt variolae confluentes plerumqne cum peticulis, interdum cum exanthematis miliaribus, imo etiam nonnunquam cum utrisque complicatae, quas grassari vidit magnus Hallerus anno 1735. *Iam pluribus annis*, ut ipse narrat (1), *quieverant variolae, sparsim paucis molestae et benignae. Annus 1735 tota parte priori humidus, pluvius et adeo aquilonius fuit, ut tota aestate tonitru semel aut bis sit exauditum, raro certe hisce in terris exemplo, et aquarum eluviones passim factae sint. — Martio mense prodierunt variolae discretae, et, ut in nostra regione plerumque, benignae. Auctus paulatim aegrotantium numerus, et Maio, Iunio, Augusto mense plane insolitus fuit, et pauci omnino homines immunes manserunt, qui prius id tributum naturae non dependerant. Septembri morbus languere coepit, et paulatim cessit febri miliari. Aestivis mensibus variolae confluentes frequentes fuerunt, neque raro erumpentibus supervenerunt macu-*

lae nigrae, et in adultis aegris exanthemata miliaria. Plurima ergo funera elata sunt, et gravius aegrotantium pauci evaserunt, iique post longum demum tempus. Gravius diutiusque ii laborarunt, solique *maculis nigris infestati* fuerunt, *qui* medicamentis et victu calidioribus *morbum corruperant. Erumpebant maculae nigrae simul cum confluentibus variolis die morbi quarto quintove, ab eruptione adeo secundo tertioque, copiosae, planae, ad duas lineas latae, ex caeruleo nigrae, saepe atramento nigriores. Eas praecedebant acres dorsi dolores, pleuritica puncta, sanguinis sputum, excipiebant deliria, tussis ferox, et octavo die nonoque subsidentia pustularum funesta. — Aderat summa humorum alcalescentia, inde foetor horridus tum pustularum, tum animae aegrotorum.* Qua ratione vir summus a tam terribili malo suos aegros servaverit, dicemus postea, ubi de variolarum curatione sermo habebitur.

(1) *Opuscul. patholog. p.* 112. *Lausann.* 1755.

§. CXCIX.

Sexta species, sive confluentes crystallinae.

Confluentium quoque malignarum species interdum sunt *crystallinae*, sive *lymphaticae* itemque *siliquosae*, de quibus supra (§. CLXXXIII.) memoratum est. Sagarius in ferali illa Iglaviensi variolarum epidemia, quam memoriae scripto prodidit, *plures confluentes lymphaticas sibi adiacentes* interdum coivisse *in vesicas magnitudine nucis myristicae, vel Iovis.* Has *siliquosas* alii vocant, ipse *bullatas. Raro* eas *lympha aquea pellucida, sed plerumque semiopaca candida, aut subopaca gilba, vel pulla* repleri *penitus* vidit, *aut quod saepius contigit, flaccidas vacuas* invenit. Praeterea testatur, se nunquam *bullatas istas* solas per se in ullo aegrotante reperisse, *sed inseminatas verrucosis, herpetosis, purulentis seorsim vel omnibus simul* (1). Concedit tamen, stadia omnia in eis de more fuisse longiora, et in primis illud, quod dicunt, suppurationis, si hoc nomine tamen dignum est, cum nulla suppuratione terminetur. Ampullae enim vel a lympha contenta exesae atque arrosae vel disruptae morbo finem faciunt (2).

Mirum sane est, quod nonnulli ex variolis lymphaticis una cum *suppuratoriis* decumbentes, qui *ignavi* et sui quasi *incurii* iacebant sine febri, sine ullo faciei tumore et sine ullo ferme ptyalismo, repente ex latente causa occumbere interdum visi (3) sunt. Probabile est, id ex metastasi humoris variolosi introversi evenisse.

(1) *Dissert. de variol. Ig'av. p.* 10.
(2) *Id. ib. p.* 18.
(3) *Id. ib. p.* 21.

§. CC.

Harum specierum symptomata in secundo stadio.

Omnes autem memoratas hasce species (§. CXCIII. ad CXCIX.) post variolarum etiam eruptionem febris continua mali moris cum pulsu debili et crebro aut celeri, lingua arida, calore ad tactum non magno, deliriis, comate, pervigilio, subsultibus tendinum aliisque id genus perniciosis symptomatibus per totum secundum stadium prosequitur; non enim post eruptionem, quod iam notavi (§. CXCIV.), ipsa cessat aut remittit, uti in benignis aut mediam naturam (§. CLXXXII.) habentibus (1). In his aeque ac in reliquis confluentibus niti solet natura se ab varioloso veneno assimilatisque per ipsum humoribus liberare vel ptyalismo, vel diarrhoea, vel sudoribus, vel urinae profluvio; verum non semper suo fine potitur; nam saepenumero in inutilem ac crebrum mingendi conatum omne eius studium resolvitur, subsequente demum ischuria lethifera.

(1) Morton. *l. c. p.* 81.

§. CCI.

Quando sub benignarum specie ludant. — Species septima. — Confluentes mediae naturae. — Species octava. — Febris secundaria. — Ptyalismus.

Quando vero variolarum benignarum (§. CLXXXVI. CLXXXVII.) more invadunt erumpuntque, quod interdum fit, et fallacem quodammodo speciem assumunt, abdita tamen earum malignitas manifestatur ab efferato alvi fluxu, sudore colliquante, deliriis, agrypnia aliisque malignis symptomatibus, aut peticulis vesiculisve miliaribus, interstitia variolarum occupantibus, quae, uti iam diximus (§. CLXXX.), secundo saltem ab eru-

ptione die in collo, pectore brachiisque se exserunt. Praeterea, quemadmodum discretas variolas mediae inter benignas et malignas naturae interdum exsistere (§. CLXXXII.) supra comprehensum est, sic confluentes eiusmodi quandoque sunt, ut medium inter benignas et malignas locum teneant. In his eruptio non adeo cita et prompta est, et natura ad secundum aut tertium fere ab incepta eruptione diem dubio pene marte dimicare videtur. Interea febris in eodem quasi statu manet cum vigiliis, delirio aliisque symptomatibus, quibus in primo iam stadio stipabatur. At post huiusmodi spatium, naturae vi superante, febris intermittit, vel saltem cum omnibus symptomatibus manifesto remittit, pulsus, calor atque appetitus ad naturalem prope modum redeunt; verum cum variolosa materies non omnis secreta atque expulsa sit, partim ex hac causa, partim ex incipiente suppuratione pustularum in tertio stadio febris invalescit resurgitque in continentis acutae speciem, quae tamen ultimo demum stadio in remittentem et mitiorem commutatur. Quia vero in secundo stadio non universa variolosa materies ad cutim, ut animadversum supra est, propulsa est, atque adeo febris non omnino cessavit, idcirco recentia quotidie exanthemata variolosa hîc illic erumpunt. Non enim in hac specie uno eodemque die, ut in discretis et benignis, pustulae cunctae una prodeunt, sed primo faciem et manus, secundo brachia et truncum, demum crura et pedes pervadunt. Imo interdum, trunco corporis praeterito, sola facies atque artus variolis admodum frequentibus et fere cohaerentibus obruuntur. Aliquando etiam inter pustulas primum ortas aliae atque aliae recentes succrescunt, sic ut quae primo die discretae et distinctae cernebantur, tertio mox die confluant aut cohaereant, magnitudine et forma plane incertae et variae, nec probe rotundae, nec colore vividae, ut regulares. Sequentibus porro diebus lentius etiam suas bases protendunt, aegriusque acuminantur, quodammodo sessiles et depressae, tactuique minus renitentes. Tertio autem eruptionis die, antequam recrudescat febris, supervenit ptyalismus, sine ullo tamen, praesertim si aestas sit, exanthemate in faucibus et tonsillis aut ore, quod salivae fluxum proritet; si contra hiems fue-

rit, cute nimirum frigore obstricta minusque patula, exanthemata in illis partibus se quoque prodant, et frequentem exspuitionem et tussim (1) concitant.

(1) Morton. *l. c. p.* 82.

§. CCII.

Quandoque in benignas mutantur.

Nonnunquam variolae istae (§. CCI.), quas mediae naturae vocant, veneno per eruptionem expulso, vel certe multum minuto, sicque sanguine ab eodem repurgato, in benignas prorsus vertuntur. Tunc, licet aegrius eruperint, figuram exacte rotundam assequuntur, et rubro margine circum cinguntur, et quanquam primo ineuntis suppurationis die earum complures hic illic ostendant in medio foveolas, tertio tamen aut quarto assurgunt, turgescunt et apicem extollunt. Quinto demum die iam pure repletae flavescunt, et siccari incipiunt. Hinc aeger sine ptyalismo, sine febre secundaria, sine extremorum tumore, alias pernecessario, feliciter (1) convalescit. At si imperfecta variolosi humoris expulsio contigerit, reliquum per glandulas salivales amandare natura tentat. Sed tum serius segniusque ad maturitatem variolae perveniunt; quo fit, ut maturationis stadium incertae omnino durationis sit, et modo ad quatuor, sex, octo, duodecim, modo etiam ad plures dies extendatur. Quo in casu pustulae in medio depressae ubique apparent, neque earum margines rubent; quanquam deinde paulatim eleventur et exturgescant. Remanent nihilominus albidae et quasi pellucidae, quia non pure, sed aqua limpida aut aëre replentur. Denique debitam iam adeptae magnitudinem pus aliquod conficiunt, atque ex eo flavescunt, iusto tamen flaccidiores et pleraeque, in artubus speciatim, confluentes. Ut vero lentissime suppurationem subeunt, sic valde sero exarescunt, et cutim cicatricibus saepe deturpatam relinquunt (2). Ceterum tanta est ptyalismi in confluentibus variolis praestantia, ut quandoque eo omnis variolosus humor excernatur, aegro interim et a febre et ab alio quocunque malo symptomate libero.

(1) *Id. ib. p.* 104.
(2) *Id. ib.*

§. CCIII.

Quae in tertio stadio morbillosis variolis accidant.

In tertio stadio quae confluentibus variolis malignis obveniant, iam supra magna ex parte comprehensum est. In primis animadvertendum duximus, variolas, quae in stadio secundo symptomata maligniora (§. CXCIV.) sibi adsciscunt, et prae ceteris ob universalem cutis rubedinem erysipelatosae dici possunt, initio tertii, primo videlicet vel altero suppurationis die mortem (1) utplurimum afferre, ruboremque illum eo tempore in albedinem late diffusam et prope universalem, visu teterrimam permutari. Nunc addimus quaedam de illis, quas *morbillosas* ob magnam sub initium cum morbillis similitudinem appellari posse (§. CXCV.) diximus. Hae igitur, etsi in pectore aliisque corporis partibus fere discretis aequales videantur, atque in medio albicent, tamen in *tertio* hocce *stadio* non ambiuntur circulo rubente, ut verae discretae, nec elevantur, nisi quam minimum, et interiecta cutis spatia tantum abest ut rubeant, quin potius livent aut pallent. Hinc pustulae sessiles et depressae manent. Cuticula vero, quae in earum summitatibus secedere visa antea est, iterum aridae squamae instar cuti agglutinatur. Illud autem fere commune omnium confluentium malignarum est, quod ptyalismus, qui singulas in *secundo stadio*, praesertim in adultis comitabatur, in hoc *tertio* exiguus omnino est, et cito sine capitis, faucium aut extremorum tumore cessat. Tunc succedit molesta, frequens atque utplurimum irrita mingendi cupiditas. Quod ubi incidit, aeger raro miserrimo in hoc statu ad secundum aut tertium huiusce stadii diem vitam (2) protrahit.

(1) *Id. ib. p.* 102.

(2) Micturitionem hanc universim ceu signum fatale plerique damnant. At LUDWIGIUS (*Instit. med. clinic.* §. 198.) monet, non semper eam metuendam esse, *dummodo reliqua signa bona sint, in primis si urina non prorsus aquosa, sed quodammodo tincta sit, et partem materiae morbosae subducat.* Sed tunc micturitio irrita non est, qualem supra reprobavimus.

§. CCIV.

Quae in quarto stadio eiusdem obveniant, quando superantur. — Exceptio. — Reliquarum symptomata iam tradita supra. — Additio de quibusdam epidemiis.

Si quis tamen fortunatior, quod quidem rarissimum est, tamdiu, variolis nunquam maturescentibus, morbum sustineat, ut in *quartum* sive ultimum *stadium* ingrediatur, quod decem aut duodecim diebus tunc absolvitur, is febricitat continenter, et vigiliis, delirio, lipothymiis aliisque pravis symptomatibus, quae antea iam eum premebant, divexari pergit; donec artis naturaeque auxiliis febris vincatur, die videlicet morbi fortasse decima septima aut vigesima, sanitasque tandem redeat. At si haemorrhagiae, quae plerumque antea supervenire solent, adhuc persistant, fieri non potest, quin citissima mors eum tollat. Alii quasi hectice confecti et lente consumpti ad tricesimum usque diem trahuntur quidem, sed tandem sphacelo quarumdam partium fere inopinato (1) correpti decedunt. Reliqua, quae ad *tertium et quartum* stadium in qualibet specie attinent, missa facio, utpote vel iam in singularum recensione satis supra indicata, vel non dissimilia ab iis, quae in confluentium benignarum historia (§. CLXXXIX. ad CXCI.) exposita fuere. Hoc unum adiiciam scitu non inutile, in quibusdam epidemicis constitutionibus non modo frequentius genus unum variolarum, quam aliud observari, sed etiam interdum species omnes seorsum vagari, imo etiam sic commisceri, ut simul in eodem quandoque aegro cernantur, discretae nimirum, cohaerentes, confluentes, verrucosae, crystallinae, siliquosae, morbillosae, erysipelatosae, sanguineae etc., quod Sagarius in epidemia Iglaviensi anni 1776 se vidisse testatur.

(1) Morton. *l. c. p.* 103.

SYMPTOMATA NONNULLA NOTATU DIGNIORA, DISCRETIS ET CONFLUENTIBUS VARIOLIS COMMUNIA.

§. CCV.

Phrenitis. — Eius causae. — Coma utrumque et lethargus. — Peticulae primariae et secundariae. — Causae. — Exanthemata miliaria. — Variolarum apices nigri, sive eorum gangraenulae unde.

In praecipuis et gravioribus symptomatibus, quae variolis superveniunt, numeratur *phrenitis*, quam adesse dicimus, quando aeger caloris impatiens e lecto magna vi prosilit, furit, delirat, et vix ab assidentibus contineri potest. Id in quocunque variolarum stadio accidere observatum est. Pro diverso autem tempore, quo symptoma istud accesserit, variae etiam causae eius accusari solent. In *apparatu* aut in *eruptione* ipsa plerumque eam efficit plethora, nimius sanguinis fervor, concitatior eiusdem ex febri motus, inflammatoria diathesis, acritas variolosa cerebrum irritans; in *suppuratione* vehemens atque ingens pustularum, praesertim cum multae et frequentes sint, inflammatio, dolor molestissimus, nervorum ataxia, pervigilium, aut puris regressus et metastasis. Similibus ex causis oritur nonnunquam *coma somnolentum*, aut *lethargus*, somnus scilicet altus, e quo difficulter et vi tantummodo aegri excitantur, in eundem mox relapsuri. Pluries iam adnotavimus, maculas rubras, aut purpureas aut lividas, peticulasve variolis internasci, quae modo primariae sunt, atque adeo cum variolis coniunctae ac complicatae, modo secundariae et variolarum effecta sive symptomata videntur. Primum accidit potissimum, quando peticulae epidemice grassantur, aut stationariae sunt; tunc enim morbi quicunque intercurrentes aut subsequentes, itemque variolae, si simul ingruant aut superveniant, cum morbo peticulari complicantur, aut aliquid eius naturae participiant. Alterum vero evenit, quando variolae cum ea sanguinis dyscrasia, quae ad ecchymoses, vibices, sugillationes peticulasque gignendas pronior est, copulantur, aut regimine cali-

diori medicamentisque alexipharmacis perperam curantur, sic ut sanguis praeter modum effervescat, et vehementer in minima cutis vasa impellatur. Quod de peticulis dicimus, intelligatur etiam de exanthematis miliaribus aliisque affinibus, quae pariter cum variolis complicari possunt, aut iis ut symptoma supervenire. Sed illud sciri etiam debet, quandoque in summis variolarum apicibus, qui in medio saepe subsidunt, sparsim exiguas maculas nigras acicularum capita non superantes apparere. Hae quidem vel a necrotica variolosi humoris natura, vel a prava sanguinis diathesi, vel ab inepto regimine proficiscuntur, et pro parvis gangraenulis vere habendae sunt. Quando a posteriore causa gignuntur, regimine in opportunius temperatiusque mutato, niger illarum color paulatim diluitur, deinde in fuscum vertitur, et demum in flavum, qui bonae et beniguae maturationis proprius est.

§. CCVI.

Difficilis eruptio aut natarum depressio. — Causae. — Effecta. — Interdum a contraria causa oritur.

Nec rarum est, variolas difficulter atque imperfecte prodire, aut iam natas repente concidere, deprimi, flaccescere, introque, ut aiunt, verti. Huic autem malo occasionem porrigit, vel languida nimis vitae vis, vel incauta frigoris susceptio vel praepostera sanguinis missio, catharsis aliave quaecunque nimia evacuatio, vel positio corporis erecta diuturnior, vel longior extra lectum mora, vel animi defectio, vel subitus terror, vel tristis nuntius similesque causae, quae vitales vires minuere aut deiicere aptae sunt, vel vascula cutis coarctant, humoresque ad interiora repellunt. Quacunque ex causa hoc fiat, periculosa imo lethalia inde symptomata oriuntur, retenta videlicet in interioribus sedibus, aut intro translata variolarum materia. In adultis ex huiusmodi metastasi (1) saepe diarrhoea profluit, perniciem non raro afferens. Negari tamen haud licet, interdum variolarum eruptionem a vehementiori sanguinis motu aut a nimia vasorum plenitudine retardari, et quodammodo intercipi et praepediri; paratam vero in pustulis materiam a nimio calore sive aëris, sive tempestatis, sive cubiculi, sive

lecti, sive regiminis sic attenuari et dissolvi, ut facillime absorbeatur, atque ad interiora remeet, flaccidis inanibusque relictis variolis.

(1) Pus resorptum et ad cerebrum perductum phrenitidem, convulsiones, soporem; ad pulmones suffocationem cum pulsu deficiente aut intermittente, tempore praesertim inspirationis; ad oculos visus exstinctionem eorumque corruptionem procreat. Sagar. *de Variol. Iglaviens. p.* 20.

§. CCVII.

Ischuria vera et spuria. — Eius causa. — Sanguinis sputum. Haemorrhagiae.

Frequens quoque symptoma est in variolis quibuscunque, sive discretis, sive confluentibus urinae suppressio aut retentio dolorifica. Supprimitur enim vel quod in renibus eius secretio deficit, vel secreta retinetur, quod vesica, cum in ipsam descenderit, eam excernere nequit, sive id vesicae resolutione, sive sphincteris spasmo, sive tumore aut inflammatione cervicis eius, urethrae adsitarumque partium, sive meatu itinereve per mucosam purulentamque urinam obstructo id fiat. Iuvenes in primis in huiusmodi malum incidunt. Quovis item variolarum tempore supervenit quandoque *haematuria*, sive sanguinis mictus, qui plerumque summum vitae periculum intentat. Ei praecipue obnoxii sunt adolescentes, aut in aetatis flore constituti et vino fermentatisque liquoribus infarcti. Hi quoque, sed rarius sanguinem exspuunt aut extussiunt. Aliis vero uteri, narium, intestinorum et ceterarum partium haemorrhagiae superveniunt, quae omnes sanguinis evacuationes, quando ab eius nimia tenuitate et dissolutione proficiscuntur, ut plerumque evenit, quasi semper propinquam mortem praemonstrant. Cavendum tamen est, ne catameniorum eruptio tam in primo stadio, quam in sequentibus continuo, vel in non amplius menstruatis, cum vulgo pro malo perniciosoque signo habeatur; nam saepe sine ulla noxa huiusmodi evacuatio modum non excedens supervenire (1) visa est.

(1) *Journal de Méd. Ianvier* 1782. *p.* 86.

§. CCVIII.

Oculorum morbi. — Aurium noxae. — Vomitus. — Causae. — Signa cacochyliae. — Alvi fluxus.

Quandoque a variolis non leviter oculi plectuntur. Modo variolosa materies lympham lacrymalem inficit, atque hinc dolent, rubent, ardent et lacrymas fundunt; modo palpebrae vicinaeque partes ita intumescunt, ut oculi penitus claudantur. Sed haec sane leviora videntur. Longe deterius est, si in ipso oculi bulbo variolosae pustulae malo fato germinent; nam tum ophthalmias, dolores, abscessus, hypopia, staphylomata, leucomata, cicatrices, saepe indelebiles inferunt, imo interdum sic totum bulbum corrumpunt, ut oculis aegri orbentur. Nec aures ab iis immunes linquuntur. Si earum interiora materies variolarum obsederit, non desunt otalgiae, inflammationes, sive otitis, apostemata, ulcera manantia, surditates aliaque harum partium pertinacissima incommoda. Sed inter symptomata cuicunque variolarum generi communia non reticendus est vomitus, de quo pluries in earum descriptione mentio facta iam est. Is plerumque a sola febrili commotione in tenellis sensibilioribusque corporibus, aut a varioloso miasmate nervos paris vagi ventriculique membranas irritante in primo stadio sive in apparatu concitatur. Quando ex hac causa pendet, simulac extrorsum omne virus pustularum forma prodierit, protinus conquiescere consuevit. Interdum gastrica aut biliosa saburra, ingestorum depravatio aut vermes eum fovent. Tunc antecesserunt cacochyliae causae; adest malus oris sapor, linguae foeditas, ciborum fastidium, bilis aut corrupti alii humores vomitu prodeunt, vermes aut et ipsi expelluntur, aut suis se signis produnt, uti narium pruritu, sternutamentis, fugacibus alternisque faciei ruboribus, pavoribus in somno, dentium stridore, ventris doloribus et huiusmodi aliis symptomatibus. Non raro hisce omnibus adiungitur alvi fluxus foetens, cinereus, viridis, flavus, vitellinus, variegatus. Quando hinc vomitus oriri videtur, facile patet, variolas cum gastrica et verminosa cacochylia complicari, atque multa anomala insolitaque symptomata sibi adsciscere, quae nullo modo varioloso miasmati adscribi debeant.

§. CCIX.

Febres intermittentes. — Tussis. — Dolor osteocopus.

Febres etiam intermittentes quandoque se variolis admiscent, et propriam peculiaremque curationem exigunt, quod opportune et recte animadvertit (1) Meadius. Interdum etiam tussis variolis adiungitur, plerumque uti epigenomenon; nam earum nequaquam propria est. Ipsa vero vel in principio, vel in progressu, vel in fine accedit. In primo casu vel catarrhalis est, vel symptoma peripneumoniae, in altero a pustulis laryngem et fauces obsidentibus gignitur. In tertio demum a variolosa materie ad pulmones delata. Neque interdum sternutamenta absunt, quae a pustulis nares internas lacessentibus potissimum excitantur. Illud vero rarum omnino esse arbitror, quod a Michaele Sagario (2) observatum lego. Is in variolis Iglaviensibus epidemice grassatis, quarum historiam typis evulgavit, sub finem tertii stadii, aut sub initium quarti supervenire vidit dolorem osteocopum omnium artuum, qui duodecim, aut ad summum viginti quatuor horas perdurabat. Infantes, quos in primis hoc symptoma infestavit, eiulabant, contremiscebant, clamitabant iactabanturque irrequieti et morosissimi toto eo tempore. Quo exacto evanescebat dolor, succedente artuum oedemate, quod faciei iam collapsae tumorem excipiebat bono omine. At ubi dolor ultra memoratum tempus producebatur, certum erat proximi obitus indicium. Vidit quoque idem Sagarius, nonnullis pus variolosum adeo causticae exedentisque naturae fuisse, ut fauces, uvula, velum pendulum, palatum, maxillae naresque penitus destruerentur, ipsique dentes ex alveolis (3) exciderent. Atque haec praecipua sunt symptomata, quorum, ubi se in variolis exhibent, peculiaris sane ratio habenda est, ut recte iis medeamur.

(1) *L. c. cap. IV.*
(2) *L. c. p.* 19.
(3) *Ib. p.* 20.

§. CCX.

Symptomatum tria genera — Inflammatoria, nervosa et putrida. — Symptomata primi generis.

Postremo restat, ut quaedam de symptomatibus ipsis admoneamus. Haec enim non solum seorsum et singillatim, ut supra consideranda sunt, verum etiam coniunctim et simul sumpta, quo peculiaris totius morbi natura, unde curationis ratio praesertim promenda est, clarius distinctiusque internoscatur. Quando enim haec talia sunt, ut variolas a regulari, miti benignoque ingenio deflectere ostendant, si probe pendantur, non unius, sed multiplicis generis ea esse deprehenduntur. Potissimum vero ad tria summa genera redigi solent, nimirum vel ad inflammatoria, vel ad nervosa sive maligna et typhodia, vel ad putrida. Primi generis symptomata plerumque notantur in iis, qui validis durisque fibris donantur, et multo densoque sanguine turgent, victuique lauto atque opiparo dediti sunt. In his variolosa contages magnum vehementemque motum febrilem suscitat, quocum pulsus velox, plenus, durus, tensus, respiratio calens et magna et difficilis, vel parva, brevis et frequens, faciei oculorumque rubor insuetus, calor ardens, sitis ingens, dolor capitis, dorsi, lumborum atque artuum acutissimus, lingua sicca et rubra, urinae valde coloratae, carotidum et temporalium arteriarum incitatior altiorque micatus iunguntur. Hinc saepe pulmonibus, cerebro, oculis, faucibus aliisque partibus non leves impendent inflammationes. Sanguis, qui in his educitur, crassamento est firmo, compacto, valde cohaerente, serosae partis inope, crusta rubra, aut flava, aut rubroalbida, tenaci, phlogistica (1) obtectus (2).

(1) *Ex lingua alba, subsicca, tumidula, calente, papillis eminentibus* distincta contendit Sagarius praenosci posse crustam phlogisticam in sanguine educto apparituram. *Variol. Iglav. p.* 46.

(2) Huxham. *Essay sur la petite Vérole.*

§. CCXI.

Symptomata secundi generis.

Contraria his (§. CCX.) symptomata omnino sunt ea, quae *nervosa* sive *maligna* et *typhodia* vocavimus, qualia nempe in febribus *lentis nervosis malignis* sive typhis nervosis aliter dictis se exserunt. Siquidem aeger, antequam variolis corripiatur, diu languet, et deinde iis correptus languere multo magis pergit, febris non magna est, pulsus debilis, parvus, celer, inaequalis, animus abiectus, color faciei pallidus, adspectus teter et tristis, urina aquea et cruda, sitis exigua, calor mitis et quandoque naturali minor, caput grave ac facile vertigine affectum, cum tremore artuum, nausea, vomituritione, aegritudine, comate vigili, subdelirio et lassitudine universali. In maligniori casu tanta est sensibilitatis irritabilitatisque depressio, ut nulla aegritudo, nullus vomitus, nulla iactatio aegrum fatiget. Saepe in huiusmodi statu et stupore sex, septem, octo vel novem dies transiguntur. Tandem exanthemata variolosa erumpunt, plerumque mali moris, pallida, cruda, depressa, umbilicata, difficulter prodeuntia, quae nunquam, ut par esset, maturescunt. Plana enim, flaccida, ferme inania remanent, aut in vesicas ampullasque humore crudo, aqueo, ichoroso plenas confluunt, donec sub finem, quae faciem tenent, in crustam horridam, nigram aut luridam cineream et cadavericam, apprime adhaesam (1) desinunt.

(1) Huxam. *l. c.*

§. CCXII.

Symptomata tertii generis.

Putrida demum symptomata adesse dicimus, cum sanguis ita in variolis liquescit et dissolvitur, ut pene putrescere videatur. Tunc sane signa inflammatoriae diatheseos (§. CCX.) absunt, eorumque loco cuncta phaenomena putridam humorum tenuitatem et facilem corruptionem prae se ferunt. *Nervosa* (§. CCXI.) vero vel omnino deficiunt, vel, si non desint, cum alcalescentiae dissolutaeque sanguinis compagis symptomati-

bus coniunguntur. Foetet vehementer oris halitus, foetet sudor, urina foetet, pulsus languent, et pressioni vel levissimae se submittunt, molliterque subsiliunt, peticulae, ecchymoses, vibices in cute apparent, haemorrhagiae effrenes corpus exhauriunt, vires prosternunt, pustulae variolosae nigricant et gangraenosae evadunt, et saepe, simulac effloruerunt, sanguineae videntur, sanguinemque facile fundunt. Id maxime evenit, ubi variolae exiguae admodum sunt, et distinctae cum signis tamen malignitatis, aut calidiori regimine praeter modum urgentur, aut in scorbuticam dyscrasiam inciderunt. Exempla supra (§ CXCVII. et CXCVIII.) reperies. Caveto autem, ne has confundas cum aquosis, ichorosis et crystallinis siliquosisque (§. CXCIX.), quas a vere putridis omnino secerni oportet. Differentiae igitur istae a symptomatibus indicatae (§. CCX. CCXI. CCXII.) animadversionem summam merentur, ne in administrandis remediis turpiter (1) erremus, ut suo loco patebit.

(1) *Id. ib.*

PROGNOSIS.

§. CCXIII.

Signa prognostica vel antecedentia sunt, vel comitantia.

At non satis est medico, morbos per suas notas cognoscere, aptamque iis curationem adhibere; nam saepe morbi, etsi perspecta sit eorum natura, quodcunque tamen artis conamen eludunt atque aspernantur, aut contra aegri, ignoto licet medicis morbo, vel naturae solius vel fortuita artis ope convalescunt. Quo fit, ut ex adverso vel secundo morbi exitu de medici praestantia iudicium ferri nequeat. Non desunt funera vel sapientioribus, nec imperitissimis interdum triumphi. Sed summa veri et sapientis medici laus in eo versatur, ut quid spei aut discriminis morbus habeat, quo contendat, quem finem assecuturus sit, recte prudenterque praevideat ac praesagiat. Quod quidem nemini unquam licuerit, nisi peritissimo exercitatissimoque artifici. In hac igitur medicinae parte eum excellere oportet, qui vulgaribus ignarisque medicis distingui velit. Itaque cum variolae multiplicis generis sint, magnitu-

dinemque periculi non unam habeant, neque exitum unum consequantur, rem non inutilem neque supervacuam fecero, si quaecunque longa clinicorum observatione comperta habemus ad praesagiendum, in unum coacta et digesta oculis cuiusque subiiciam. Quia vero ex his alia, quae futurae variolae sint, edocent, alia praesentium naturas atque eventus ostendunt, idcirco ea in *antecedentia* et in *comitantia* recte tribuuntur. De illis primum dicam, deinde de alteris.

CCXIV.

Signa, quae benignas pollicentur, et contra. — Constitutionis calidae et humidae et morbi putridi exanthematici dominantes malignas variolas reddunt.

Quaerendum primo est, qua aeger valetudine ante usus sit, an bene habuerit, an bono corporis habitu praeditus exstiterit, num commode et tranquille vitam duxerit. Tum enim variolas melioris notae exspectari licet, utpote quae bonam vel malam corporis humorumque temperiem plerumque sequuntur. Contra cacochymia, debilitas morbos toleratos subsequens, prava victus ratio, moeror, vini abusus, nimia cibi, carnium in primis et rerum farinacearum voratio, tumores strumosi, scorbutica, venerea, herpetica, scabiosa, phthisica labes, complicatio vermium aliorumque morborum, de perniciosa variolarum natura suspicionem iniiciunt. Suspicionem inquam; nam ex cachexia, scrophulari morbo, spina ventosa aliisque mali habitus affectibus certo praedici nequit variolarum futura malignitas, quod in his interdum benignissimae variolae observatae sint. Hinc Haenius (1) recte conclusit, inquiens: *mala corporis praedispositio incerta admodum lege vel auget, vel non auget periculum morbi.* Attamen habitus corporis mediocriter pinguis (2), cutis mollis et albida, color nitidus, facies laeta et serena, oculi hilares quidem, sed non nimis vividi nec scintillantes benignas utplurimum variolas pollicentur; contra malignas deterioresque corporis gracilitas, cutis arida et dura, color fuscus, adspectus gravis et tristis, oculorum languor aut rubor, pilorum nigredo, vocis asperitas et raucitas. Hinc aetas variolis opportunior est trima aut

quadrima, aut quae a quarto anno ad decimum quartum ad summum conducitur, quam nimis tenera aut provectior, aut, quod peius est, senilis. Magni refert, genus a parentibus ducere, qui benignas variolas habuerint, non plethora laborare, nec corpus haemorrhagiis exhaustum esse; nam his contraria variolas mali moris praenunciant, quanquam magnis praegressis evacuationibus variolas interdum benigniores supervenire viderit (3) MEADIUS. Nec meliores in mulieribus utero gerentibus, puerperis, et inordinate aut difficulter menstruantibus, aut recens nuptis exspectandae sunt (4). Multum etiam ad variolarum benignitatem confert constitutio temporum salubris et morborum malignorum aut putridorum non ferax; nam si praegressae tempestates, uti sunt calidae et humidae, corpus impurum reddiderint, atque sanguinem ad corruptionem proclivem fecerint, aut iam morbi exanthematici, maligni, putridi aut inflammatorii dominentur, tum fieri non potest, quin variolae quoque aliquid de eorum malignitate ac natura sibi arripiant.

(1) *Rat. contin. t. 1. cap. V.*
(2) Pueri valde pingues atque obesi, variolis confluentibus correpti vehementer periclitari dicuntur a cl. VARNIERIO (*Journ. de Médec. t. V. p.* 152.) quod universa pinguedo in pus vertatur, citissimeque gangraena et corruptio superveniat.
(3) *L. c. cap. IV.*
(4) ROSEN. *des Malad. des enfans p.* 130.
(5) Omnes utero gerentes, quas vidit VARNIERIUS (*l. c.*) variolis correptae abortum passae sunt.

§. CCXV.

Sporadicae benigniores epidemicis. — Epidemicae aliae benignae, malignae aliae. — Mitiores initio et fine. — Discretae plerumque benignae. — Confluentes contra. — Inflammatoriae minus periculosae malignis et putridis.

Dispicere deinde oportet, variolaene sporadicae, an epidemicae vagentur. Illae generatim sunt his benigniores. Si epidemice oberrent, in earum benignam aut perniciosam indolem inquirendum est. Sunt enim quaedam epidemicae constitutiones valde benignae, aliae contra malignae et deteriores. Plerumque in tempestatibus salubribus mitius ingenium obtinent, praeser-

tim si parum temporis ab ultima epidemica constitutione elapsum fuerit; malignius vero, si iamdiu variolae siluerint. Initio epidemiae aut sub eius finem variolis corripi praestat, quam in eius augmento et statu; tempore etiam verno aut autumnali, quam aestate praefervida aut hieme algenti (1); corpore puro et ventre a sordibus vacuo, quam contra. Epidemicae enim, sicut morbilli solent, Februario et Martio mensibus caput efferunt, aestate ferociunt, autumno mitescunt. Hinc initio et fine benigniores plerumque sunt. Discretae item plerumque vacant periculo, si rite curentur, et malignitatis expertes fuerint. Confluentes, cohaerentes et mixtae periculi plus habent, in primis malignae. In universum si signa adsint diatheseos inflammatoriae (§. CCX.), vires vigeant, et malignitatis notae deficiant, utut vehemens morbus et periculosus sit, levari tamen et mitigari plurimum eum posse congrua curandi ratione, sperandum est. Contra viribus languentibus, ut in variolis nervosa symptomata habentibus, sive malignis (§. CCXI.), aut in putridis et ad corruptionem vergentibus (§. CCXII.) irritus cedit quicunque artis (2) conatus.

(1) Ludwigius contra opinatur, variolas *aestate et hyeme utplurimum beniqniores esse, quam vere aut autumno* (1). Idcirco temporum et epidemiae constitutionem inspicere oportet. Nihil enim tam perpetuum in medicina est, ut aliter interdum non accidat. (1) *Instit. med. cl nic.* §. *CLXXXII.*

(2) Störck. *Instruz. med. pratic P. I. p.* 278.

§. CCXVI.

Malignarum variae species, et earum periculum.

Dum singularum historiam supra tradidimus, notasque cuiusque generis proprias enumeravimus, subinde non praetermisimus eas quoque attingere, quae mitiorem aut graviorem morbi gradum et prosperiorem aut funestiorem eventum significant. Quare non est, cur ea omnia, quae ad hunc locum spectarent, repetamus, cum quilibet illinc sibi ea comparare possit. Ibi quae ex confluentibus perniciosiores sunt, nimirum *erysipelatosae* (§. CXCIII. CXCIV.), *morbillosae* (§. CXCV.), *cohaerentes* (§. CXCVI.), *sanguineae*,

gangraenosae et putridae (§. CXCVII. CXCVIII.), *crystallinae* sive *lymphaticae* et *siliquosae* (§. CXCIX.) et reliquae satis abundeque, ni fallor, eas explicavimus. Quod vero speciatim attinet ad *sanguineas*, hae multo periculosiores *crystallinis* habentur, *verrucosae* autem *crystallinis*, ubi vere malignae sint; crystallinae videlicet, quia nunquam suppurant. Scire tamen convenit, has interdum vel cutanea exspiratione evanescere, vel urinae copia densiorem earum materiam excerni posse. Atqui *verrucosae* maius periculum afferre dicuntur, quia nec suppuratione, nec aliis excretionibus solvi queunt. Hinc RHASES (1) et MEADIUS (2) mortiferas eas declarare non dubitarunt; quod tamen de malignis intelligendum puto.

(1) *De Variol. cap. VIII.*
(2) *L. c. cap.* 3.

§. CCXVII.

Prognostica cuiusque stadii. — Primi stadii. — Signa salutaria. — Signa exitiosa. — Inappetentia interdum innocua. — Febris quomodo consideranda. — Brevius aut longius primum stadium quid indicet. — Quando vomitus et iactationis defectus bonus aut malus. — Urinae significatio. — Exanthemata quid?

His generatim praecognitis ad ea transeundum est, quae speciatim in quolibet variolarum cuiusque generis stadio praesagitionum adiuvant scientiam. In primo stadio rarum periculum perhibetur (1), nisi a dentitione, vermibus aut aliis morbis coniunctis impendeat. In eo autem dolor capitis et dorsi levis, calor mitis, sitis moderata, pulsus aequalis, parum a naturali recedens, vires validae, nullus aut parvus vomitus, respiratio facilis et lenis, somnus tranquillus et reficiens, nulla aegritudo aut iactatio, appetitus satis bonus, nulla in abdomine molestia mitissimas benignissimasque variolas (§. CLXIX) praemonstrant (2), ut manifestum plane est. Quo longius ab hoc placidissimo genere discedit morbus, eo gravior. Hinc acuti capitis et lumborum dolores, sitis ingens, sudores profusi, vomitus creber et permolestus, iactatio, aegritudo, vigilia aut sopor, pulsus vehemens, varius, aut, quod deterius est,

parvus, inaequalis, debilis cum virium prostratione, pedum et manuum tremores, praesertim quando aut tanguntur aut moventur, ventris tormina, nausea, ciborum fastidium, respiratio difficilis, anxia, anhelosa gravitatem malignitatemque (3) patefaciunt. Sed maxime animum advertere debemus ad dolores, si qui sunt, in aliqua parte defixos, qui pleuriticum. colicum, ischiadicum aliumve a variolarum symptomatibus alienum simulant. Nam hi, quod saepe vidi, non modo variolarum eruptionem ad nonum interdum diem usque retardant, verum etiam malignissimas et pene lethiferas variolas antecedunt. De ciborum vero fastidio, dummodo alia prava symptomata absint, non valde sollicitos nos esse oportet, nam pluries variolae satis benignae occurrunt, in quibus ad morbi usque finem sine ullo detrimento vix quidquam cibi praeter potum aut vini tantillum ab aegris capitur. Quod ad febrem attinet, cavendum est, ne prima accessionis species benignior decipiat; sed tota eius ab exordio ad eruptionem usque pustularum ratio et progressio (4) perpendenda est. Pro longiori aut breviori primi stadii extensione benignior aut malignior variolarum natura, Homo (5) asseverante, se habet. Sed id universim nequaquam verum est. In discreto potius genere monitum eiusmodi locum obtinet. Defectum vomitus et iactationis et quandam quietis speciem cum Mortono supra (§. CXCIII.) retulimus inter signa variolarum pessimi moris. Verum tum solum eventu haec comprobantur, cum aeger vim morbi non percipit ob summum naturae languorem, et quasi attonitus iacet, comate oppressus cum pulsu debili, urina tenui reliquisque pravis malignisque signis ibidem (§. CXCIII. CXCIV.) memoratis. Ceterum urina, quae colorem habet vini canariensis, optimae notae (6) censetur, praesertim cum enaeoremate aut hypostasi levi, alba, copiosa sine aliis malis signis. In hoc quoque stadio aut initio sequentis interdum peticulae et maculae purpureae erumpunt, itemque sanguineus mictus haemoptysisve accedit mala semper significatione, sed nonnunquam adeo exitiosa signa haec sunt, ut ante eruptionem variolarum, aut ea vix apparente aegri (7) intereant. Id in primis evenit in variolis epidemicis an-

ni 1681, in quibus maculae purpureae, antequam variolae prodirent, apparebant, et praematuram mortem (8) afferebant.

(1) Schacht. *l. c. cap. XIII. §. VIII.*
(2) Lobb. *de la petit. vérol. t. I. Introd. p. XLIX.* Rosen. *Malad. des enfans. p.* 130.
(3) *Idem. l. c.*
(4) Azzoguid. *l. c. p. XIV.*
(5) *L. c.*
(6) Lobb. *l. c.*
(7) Sydenham. *Diss. epist. p.* 404.
(8) *Id. ib.*

§. CCXVIII.

Secundi stadii prava signa. — Paucae variolae in facie, bonum. — Quando alvus laxa non damnanda. — Pustularum depressio et febris continuatio mala. — Delirium post eruptionem pessimum. — Infida delirii remissio. — Praesagia ex faucium et narium statu.

In altero stadio pro symptomatum varietate varios quoque discriminis gradus habent (1) variolae. Pustularum eruptio praeceps, praematura, nempe intra sexaginta horas conspicua, conferta, minuta et copiosa, praesertim in facie reprobatur; itemque, si statim confluant, aut acriter pruriant, malae habentur, et contra (2). Quo pauciores faciem impetunt, utplurimum eo mitiores esse (3) consueverunt. Si incipiente eruptione alvus laxetur profluatque, malum (4), in primis in discretis aut confluentibus adultorum; quanquam hoc minime perpetuum est. Interdum enim eiusmodi alvi fluxu gastrica et biliosa cacochylia, quae morbum graviorem redderet, utiliter subduci visa est. Quo magis pustulae deprimuntur, et quo minus post eruptionem febris sese remittit, eo gravius imminet periculum, et contra. Delirium, quod eruptionem subsequitur, terrere (5) debet, et multo magis phrenitis quarto post exclusas variolas die superveniens, quia perniciem (6) ominatur. Nec delirio remittenti licet confidere, et spem inde alere, si eadem febris vis (7) perseveret. In hoc ipso stadio inflammatio faucium, difficilis deglutitio, respiratio frequens, anxia, intercisa interiores quoque partes variolosa materia occupari non sine periculo significant (8), in primis si ore hiante

et naribus obstructis spirare aeger cogatur. Contra nares et fauces liberae et circa nasum paucae pustulae bonum praesagium (9) praebent.

(1) Schacht. *l. c.* §. *XXII.*
(2) Rosen. *l. c.*
(3) Hom. *l. l.*
(4) Rosen. *l. c.*
(5) Hom. *l. c.*
(6) Mead. *l. c. cap.* 3.
(7) Hom. *l. c.*
(8) Lobb. *l. c. p. LIII.*
(9) Rosen. *l. c.*

§. CCXIX.

Tertii stadii signa prognostica. — Suppuratio bona aut mala.

Tertii stadii praedictiones ex suppurationis ratione potissimum ducuntur. Optimum et naturae legibus consentaneum est, suppurationem diebus septimo, octavo, nono, decimo undecimoque in pustulis faciei, deinde in reliquis partibus duodecimo et decimo tertio die fieri cum sensu doloris, aut cum magna sensibilitate in locis, ubi pustulae sitae sunt; bonumque indicium est, eas turgere, plenas humore tendi, reniti, dolere (1). Hinc eo maior salutis spes affulget, quo variolae ad suppurandum paratiores (2) existunt, quoque magis earum intervalla rubent, colore videlicet rosis Damascenis (3) simili. Contra si pustulae aut earum interstitia palleant aut liveant, aut variolae rugosae sint, flaccidae et dolore vacuae, aut in medio subsidant, aut nigricent, aut peticulis ex atro purpureis stipentur, mortem in propinquo esse (4) scito. Pus vero album, viscidum, lente flavescens, vesiculas perfecte opplens bene auguratur; male fuscum, tenue, aut praemature flavum, aut nimis paucum. Palpebrarum tumor circa diem octavam et capitis inflatio circa nonae diei initium atque ad undecimam usque protracta faustum eventum (5) promittit.

(1) Lobb. *l. c. p. XLIX.* Rosen. *l. c.*
(2) Mead. *l. c. cap.* 3.
(3) Sydenh., Morton., Hom. *l. c.*
(4) Hom. *l. c.* Rosen. *l. c.* Sagar. *l. c. p.* 20.
(5) Lobb. *l. c. p. L.*

§. CCXX.

Ex facie praesagia. — Signa ex ptyalismo. — Ex stridore dentium. — Dies fatalior qualis? — Quid variolarum copia, aut paucitas? — Ptyalismi bonae, aut malae notae. — Febris suppuratoria quid periculi habeat. — Eius absentia cum tranquillo somno et facili respiratione.

Facies quoque sua signa habet; hanc aequaliter tumere, ut oculi occludantur, aut vix ullo tumore affici, quod quidem in benignissimis variolis plerumque evenit, bonum. At copiosissimis pustulis obsitam esse, nec tamen inde intumescere, aut sola labia et palpebras tantum inflari (1), malum. Quod si facie detumescente, aut ptyalismo cessante, quod die undecima utplurimum contingit, non cito primum brachia et manus, deinde crura et pedes successive intumescant, pene mortiferum (2) est. Collapsus variolarum, nisi ptyalismus aut alia copiosior excretio opem ferat, itemque ptyalismi defectus in confluentibus adultorum augurium triste dabit; nam ptyalismus summopere necessarius atque utilis est non modo in confluentibus, sed etiam utilitate non caret in discretis, si his, ut interdum accidit, superveniat. Stridor quoque dentium in infantibus et pueris cum dormientibus, tum vigilantibus, aut convulsio quaecunque alia huic stadio superveniens, iure (3) metuenda est. In variolis discretis dies plerumque fatalior esse solet octava, in confluentibus, ut alias diximus, undecima (4). Quod ingens vitae periculum, die undecima futurum, omnemque fere medelam spernens multo prius praedici potest ex sola pustularum exiguitate, multitudine et frequentia. Siquidem in multitudine aut paucitate exanthematum magna ex parte discrimen aut spes salutis consistere saepe (5) videtur. Salivae fluxus ab ipsa eruptione exortus, hucusque perdurans, facilis, liquidus in confluentibus adultorum, aut in puerorum variolis nullus aut parvus, ut salutis spem facit, sic difficilis, viscidus, cito desinens, aut repente suppressus exitium (6) minatur. Sed maximum periculum est tam in discretis, quam in confluentibus variolis a febre suppuratoria. Haec si vehemens est cum dolore capitis, virium defectu, oculorum rubore, anxietate, iactatione, delirio, pectoris oppressione at-

que angustia, mortem fere certam (7) intentat. Contra tutissimum est toto hocce stadio parvam vel nullam febrem esse, somnum tranquillum, respirationem facilem et (8) aequalem.

(1) Rosen. *l. c.*
(2) Sydenh., Morton., Hom., Rosen. *l. c.*
(3) Sagar. *l. c. p.* 55.
(4) Sydenh. *Dissert. epist. p.* 407.
(5) *Id. ib. p.* 404.
(6) Morton., Rosen., Schacht. *l. c. p. XXIX.*
(7) Sydenh., Rosen. *l. c.*, Schacht.
(8) Rosen. *l. c. Bona respiratio*, inquit Baglivius, *in variolis est unum ex optimis signis, licet sint gravia cetera, ut centies observavi. De respirat. in acutis.*

§. CCXXI.

Tertii stadii praesagia. — Alvi fluxus. — Ptyalismi suppressio. — Dolor osteocopus. — Singultus et ulcera oris et faucium.

Ut in duobus primis stadiis, sic in tertio alvi fluxus, nisi ex cacochylia gastrica fuerit, quod iam supra monitum est, plerumque ut noxius in discretis et benignis (1) damnatur. In confluentibus vero puerorum non modo totum fere morbi cursum comitatur, ut suo loco notavimus, verum etiam utilis esse consuevit, subtrahendo aliquam exuberantis materiae variolosae portionem. Frigore suscepto si supprimatur ptyalismus, periculosum. Hoc ipso tempore dolorem osteocopum cum magna inquietudine interdum supervenientem, si viginti quatuor horas non excesserit, salutarem; ultra vero hunc terminum protensum, lethiferum iam supra (§. CCIX.) ex Sagario (2) pronunciavimus. Singultum quoque sub finem huiusce stadii, vel circa initium sequentis moveri, aut ulcera in ore et faucibus nasci, haud vacat (3) periculo. Funesti quoque habentur horrores aut rigores, qui in augmento morbi, aut sub ipsa febre secundaria aegros (4) corripiunt.

(1) Lobb. *l. c. p. L.*
(2) *L. c. p.* 19.
(3) Lobb. *l. c. pag. LIV.*
(4) Huxham. *de aëre et morb. epid. t. I. pag.* 37.

§. CCXXII.

Quarti stadii praesagitiones. — Calor. — Alvi solutio. — Tormina, deiectiones. — Tumor epigastrii. — Alvi adstrictio. — Linguae status. — Sitis. — Urina. — Micturitio. — Delirium. — Convulsio. — Carotidum vibratio. — Signa bona ex deglutitione facili, lingua naturali etc. — Exsiccatio pustularum.

Calor temperatus non modo in tertio, sed etiam in quarto stadio notis salutaribus adnumeratur. Alvus die duodecimo aut decimo tertio moderate fluens aut laxata ita, ut vires non proterat, cum in variolis confluentibus, tum in discretis malignis plurimum morbo levando solvendoque (1) confert. Contra nimius alvi fluxus cum torminibus sine levamine, deiectiones pure aut sanguine mixtae, epigastrii tumor et dolor gangraenam ventriculi aut intestinorum indicans, aut alvi adstrictio pertinax, item lingua nigra, aphthosa, arida, siticulosa, humidi desiderium et eiusdem avida suctio periculi magnitudinem, et quidem quam proximi ostendunt. Sed exitiosa fere sunt urinae paucae, rarae, pallidae, inanis micturitio, delirium, convulsiones et demum arteriarum carotidum et temporalium micatus crebriores patentioresque, dum in carpis languent deficiuntque. His enim non modo phrenitis, verum mors ipsa indicatur. Salutem vero sperare licet, si deglutitio facilis sit, si lingua naturalem modum servet, si nullus interior dolor (2) discruciet, si pustularum exsiccatio eodem prope ordine, quem tenuit eruptio, procedat. Pustularum vero exsiccatio vel nulla, vel tarda nimis, itemque repetita crustarum (3) repullulatio non expers sane discriminis est.

(1) Lobb. *l. c. p. LI.* Rosen. *l. c.*
(2) *Id. ib.*
(3) *Id. ib.*

§. CCXXIII.

Quaedam aliae observationes circa prognosim. — Peticulae, mictus cruentus, variolarum suppressio, febris secundaria. — Graviditas. — Urina inscio aegro reddita. Sudores. — Phymata. — Quinam phymatis magis obnoxii. — Tumores glandularum et ulcera tonsillarum. — Observatio Sagarii.

At supersunt quaedam aliae observationes generalio-

res, quas scire maxime expedit, ut praesagiorum doctrina cumulatior habeatur. In universum peticulae et mictus cruentus, quocunque stadio accesserint, item suppressa ex toto variolarum eruptio febrisque secundaria, quae rationem multitudinis pustularum sequitur, sunt aditus praecipui, quibus ad interitum (1) ducitur. Gravidae mulieres, si variolis prehendantur, generatim non modo facile abortiunt, verum etiam cum ob *febrem puerperalem*, quae saepe eas invadit, tum ob haemorrhagiae metum gravissime plerumque vita periclitantur. Hystericae affectiones, spasmi, frigus horrificum rigorve pessime (2) audiunt. Urinae emissio aut alvi deiectio inscio aegrotante, sudores profusi aut viscidi et frigidi aut ephidrosis sive sudatiuncula tenuis aut guttatim exstillans fere mortis prodromi (3) habentur. Tubercula sive phymata rubra crebro sub finem morbi exterius se produnt, membranamque adiposam occupare consueverunt. Si suppurationem subeant citoque aperiantur, utplurimum criticae evacuationis vice funguntur, at non suppurantia, aut non opportune et in tempore aperta alterutrum denotant, videlicet vel deficientis naturae conatum, vel materiae purulentae (4) ad interiora regressum. His vero tuberculis frequentius obnoxii sunt illi, qui mictu cruento laborarunt, et ope acidi vitriolici et vesicantium, ut animadvertit (5) Meadius, evaserunt. Sed hi in tumores etiam glandularum non suppurantes et gangraenosa tonsillarum ulcera incidunt. Ex quo patet, virus variolosum nulla alia ratione tutius meliusque e corpore efferri (6) excernique, quam suppurationis via atque adiumento. Nonnullos Sagarius vidit, qui praeter variolas suppurare solitas *crystallinis* et *verrucosis* simul affecti erant. Hi suppurationis tempore sui quasi obliti incuriique iacebant, donec inopinato quasi e vita excederent, quod supra (§. CXCIX.) iam ex eodem retulimus. Mirabatur autem, eos neque tum febricitasse, neque unquam facie intumuisse, neque ullum ferme salivae fluxum expertos fuisse.

(1) Sydenh. *l. c. p.* 413.
(2) Lobb. *l. c. p. LIII.*
(3) *Id. p. LIV.* Rosen. *l. c.*
(4) *Id. ib.* Sagar. *l. c. p.* 20.
(5) *L. c. cap.* 3.
(6) *L. c. p.* 21.

CURATIO.

§. CCXXIV.

Curatio in apparatu. — Quid natura in variolis moliatur. — Qua ope. — Motu quodam simili fermentationi. — Miasma variolosum agit fermenti instar. — Motus naturae quomodo regendi. — Maxima curae pars in diaetetico regimine.

Absoluta, ut potui, accuratissime variolarum historia conquisitisque undique illustrium medicorum observationibus, in quibus prolixitate et copia maluimus, quam inopi brevitate peccare, nunc, qua ratione earum curatio instituenda sit, exponere aggrediar. Sed primum animadvertendum est, naturam, ut in ceteris exanthematicis morbis, sic quoque in variolis summa ope niti, ut principium illud heterogeneum, quo ipsa instigatur, ad cutim (§. IV.) critice protrudat, seque exiguis phlegmonis ibi inductis atque in pus bonae notae conversis ab omni noxio humore liberet. Id autem etsi nonnunquam leni et ferme insensibili motu moliatur, plerumque tamen febris cuiusdam manifestae concitatione ipsa consequitur, quae *febris apparatus* sive *contagii* (§. CLXVII.) appellari solet. Haec vero certo quodam gradu et tempore eget, quo miasma praeparari, extricari et expelli queat, non secus ac in fermentationibus usuvenit, ut liquor fermentans heterogeneas, impuras inutilesque substantias secernat ac dimittat. At illud miasmatis variolosi proprium videtur, quod non modo quandam fermentationis veluti speciem exsuscitet, verum etiam fermenti instar plus minus sanos humores in sui naturam transmutet sibique assimilet. Hinc consequens plane est, ut, si naturae motus iste neque excedat neque deficiat, nullo unquam artis auxilio perturbari debeat, sed sini, donec suum opus perficiat et compleat. Si vero aut torpeat nimis, et praeter modum cunctetur inefficax, aut contra vehementius, quam oportet, concitetur, turbasque cieat, tunc eum prudenter et caute sollicitari aut cohiberi conveniat (1). Sed in primis quam diligentissime curandum est, ut, quoad fieri potest, minima humorum assimilatio a varioloso fermento praestetur; id quod in regimine po-

tissimum diaetetico rite instituto pene totum contineri, vix est hodie, qui ultro non fateatur.

(1) Haec respondent optimis documentis, quae Sydenhamius de variolis regularibus ann. 1667, 68, 69, scribens (*Oper. sect. 2. cap. 2. p. 159. edit. Patav.*) nobis reliquit, ubi ait, indicationes esse, *ut aequabilis ille tenor ebullitionis in sanguine conservetur, qui neque nimis propere separationem nimia sua vi perficiat, neque tamen torpido nimis motu eandem remoretur, vel non satis idoneam praestet; 2. ut abscessuli pustulaeve summa cura sustineantur, quo debita tempora percurrentes, tandem contentam in se materiam omnino avehant, ipsaeque etiam evanescant.*

§. CCXXV.

Damna caloris lecti et cubiculi. — Quamdiu extra lectum manere aegri debeant. — Exceptiones quaedam — Quibus extra lectum manere non licet quodnam aliud auxilium adhibendum.

Nihil enim magis conferre ad febrim praeter modum augendam humoresque sanos varioloso tabo assimilandos asseritur, quam lecti et cubiculi nimius calor (1). Hoc scilicet sanguinis aestus et fervor, qui in *variolarum apparatu* motui et fervori fermentationis valde affinis est, sic excandescit intenditurque, ut cuncti prope humores, amissa priore blanda natura, novam, pravam analogamque varioloso fermento qualitatem adipiscantur. Quapropter Sydenhamius suadere passim non desinit, aegros non ante lectulo addicendos esse, quam tota variolarum eruptio in conspectum venerit, id est non ante sextum ab initio morbi diem, sive ab eruptione incepta tertium aut quartum. Quin etiam post hosce terminos lecti calorem ita suspectum habet, ut ex eo vigilias, phrenitidem, aliaque periculosa symptomata derivare (2) non dubitet. Quamobrem continuo subiicit, aegrum post sextum etiam diem extra lectum interdiu, quoad per vires licuerit, detinendum esse, praesertim cum pustularum frequentia et copia tanta sit, ut fraeno et moderamine coërceri debeat. Tunc vero non amplius e lecto eximendum, cum acrior pustularum dolor aut animi ad deficiendum propensio decubare et quiescere eum cogat. Concedit tamen in variolis discretis benignis (3), itemque ubi sanguinis copia per venam sectam minuta est, minorem esse extra

lectum manedi necessitatem; quando quidem in his non adeo vehementer effervescit sanguis, neque tantus est memoratae assimilationis timor. Excipit quoque casum, in quo ante variolarum eruptionem eclampsia sive morbus comitialis accesserit; nam tum lecto tradendum esse aegrum, et cardiacis medicamentis cum paregoricis iunctis, in primis laudano liquido ad paucas guttas propinato et cantharidibus nuchae impositis variolas ad cutim alliciendas (4) iubet. Neque pariter eos e lecto eximendos existimat, qui *aegritudine vehementiori*, *intensiori febre*, *vomitu enormi*, *vertigine*, *artuum dolore*, *quasi rheumatismo* laborant, *et similibus contra indicantibus* afficiuntur. His enim, ubi maxime sanguinei aetateque florentes sunt, quia lecto abstinere non possunt, opem ferre nitebatur sanguinis e brachio missione primum, et deinde aliquot post horis emetico, quibus sic eos relevari vidit, ut *quasi sani lectulo abesse* (5) possent.

(1) *Diss. epist. p.* 406.
(2) *Ibid. p.* 403. *et* 406.
(3) *Ib. p.* 407.
(4) *Ib. p.* 415. *et* 420.
(5) *Ib. p.* 422.

§. CCXXVI.

Noxae calidi cubiculi et aëris non renovati. — Nihil utilius aëris aperti et renovati usu, hilaritate, musica, deambulatione. — Effecta aëris aperti.

Non modo assidua in lecto cubatio vitanda est, verum etiam cubiculi calor nimius et diutina in eodem aëre non renovato, praesertim tempore aestivo, mora. Pernecessarium enim praedicat idem Sydenhamius (1) aëris puri et recentis accessum. Nec ab eo dissentit Meadius (2), ubi aëris puri, novi et subfrigidi laudes, calidi vero, clausi halitibusque infecti noxas commemorat, utpote qui respirationem anxiam et difficilem reddit, febrim et pustularum numerum adauget, unde inflammationes et gangraenae postremo insequuntur. Confirmantur haec omnia a fidissimo Sydenhamii sectatore et clinico expertissimo Antonio Haenio (3), qui non cessat summis celebrare laudibus crebram aëris

renovationem et diligentem lecti mutationem stragulorumque et cubiculi ventilationem. Nihil enim praestantius se nosse affirmat, et cum eo affirmant omnes fere nuperi scriptores, in primis ii, qui inoculationis utilitatem experti sunt, ad variolarum malignitatem cum praecavendam, tum inhibendam, quam longiorem extra lectum interdiu moram, lecti indumentorumque munditiem, animi hilaritatem, oblectationem, iocos, musicos concentus, et prae ceteris lenem in aëre libero (4) deambulationem. Deambulationis vero huiusce saluberrimos indubiosque effectus a nemine satis mente concipi posse dicunt, nisi ab eo, qui eius periculum (5) fecerit. Asseverant enim, languentes, anxios, immani aestu et febri prope conflagrantes, statim ac in aërem apertum transferuntur, et manibus assistentium suffulti ad deambulandum leniter impelluntur, brevissimo temporis spatio recreari, alacres fieri, vires resumere, spiritum liberius ducere, exhilarari, et sensim sine ullius subsidio huc illuc vagari, febrimque quam plurimum defervescere, pulsu arteriarum citissime ad pacatiorem rhythmum (6) restituto.

(1) *L. c. p.* 407.
(2) *De variol. cap.* 3.
(3) *Rat. contin. t. I. cap. V. §. VII. num.* 4.
(4) *Id. ib. num.* 9.
(5) Stöck. *Instruz. med. pratic. T. I. p.* 271.
(6) *Id. ib.*

§. CCXXVII.

Qua ratione aër recens tam bonos effectus praestet. — Variolae in aëre aperto facilius prodeunt. — Si tamen interdum eruptio retardetur, non valde id nocet.

Neque mirum cuiquam videatur, tot emolumenta a puriore liberioreque aëre permanare; quandoquidem nemini in hac physices ac physiologiae luce ignotum esse potest, puri et novi aëris accessu non modo calentem atque effluviis refertam aegrotantis atmosphaeram, quae respirationi non minus, quam exspirationi insensibili fere inepta reddita est, procul ab eius corpore dispergi, calorem paulatim contemperari et minui, pulmones facilius ad ducendum spiritum dilatari,

et sanguinis fervorem, et quasi dixerim fermentationis speciem, qua ebullit effervescitque, compesci, verum etiam utramque insensibilem exspirationem cutaneam videlicet et pulmonarem promoveri, extrorsum quodammodo allici attrahique lege affinitatis et chymicae cuiusdam solutionis, quam praestat aër purus et recens, sicque variolosi miasmatis fortasse partem, quod saepe magni refert, insensibili exhalatione efferri ac disperdi. Quae omnia tanto in pretio habentur a magnis viris, ut inanem timorem eorum, qui ab aëre libero et aperto variolarum eruptionem impediri, aut earundem retrocessum induci credunt, fidenter aspernentur ac derideant, constanti et diutina, ut ipsis videtur, experientia convicti, variolas in eiusmodi aëre facilius, certius, tutius ac magis regulariter (1) ad cutem prodire solitas esse. Si quis tamen obiiciat, ab eiusmodi regimine interdum pustularum eruptionem retardari visam, quod negari omnino nequit, ex hoc minus periculi impendere asseverat Sydenhamius, quam ex illa humorum depravatione, quae regimen contrarium subsequitur, quaeque in causa est, ut die porro undecima ob innumeras variolas suppurationem subeuntes exorta vehementior febris aegrotantem occidat (2).

(1) *Störck. l. c. p.* 272. 273.
(2) *L. c. p.* 413.

§. CCXXVIII.

Praecepta tradita limitantur — Discrimen inter variolas insititias et naturales. — Hinc curatio diversa.

Cuncta igitur haec, quae de recta lecti, cubiculi aërisque procuratione et de aura liberiore captanda, ac de ambulationibus aliisque animi oblectamentis interdiu assidueque adhibendis ex magnorum virorum sententia et praeceptionibus hactenus (§. CCXXV. ad §. CCXXVII.) exposuimus, semper prae oculis ita habenda sunt profecto, ut nunquam nobis e memoria excidant, utpote et rationi consona et multorum firmata experimentis. Nolim tamen quis credat, hoc regiminis genus indiscriminatim et sine ulla limitatione et quovis anni tempore observandum esse, aut,

quia universim in variolis insititiis et artificialibus felicissime cedit, pari semper eventu in naturalibus sive spontaneis esse cessurum. Non leve enim inter utrasque discrimen intercedere videtur, quo maxime fit, ut non eadem omnino regiminis et curationis ratio semper eis accommodari queat. Namque exigua admodum puris variolosi, et quidem benignioris meliorisque notae particula ad insititias procreandas adhibetur; quod sane plurimum interest. Loco etiam tutissimo atque a vitalibus interioribusque sedibus valde dissito, quasi pedetentim contagiosum miasma inseritur. Corpus, quoad fieri potest, sanissimum, aetas magis propitia, anni tempus temperatissimum, vernum videlicet aut autumnale ad inoculationem seliguntur. Quas ob res non solum febris, quae a *contagio* sive *apparatu* nomen habet, mitissima esse consuevit, verum vires etiam, appetitus et reliquae functiones modice laeduntur, variolae utplurimum numero paucae, discretae et benignae erumpunt, ac demum placidissime cetera morbi stadia transiguntur. Non ideo mirandum nobis est, si in aëre libero versari et deambulare sine molestia, atque a lecto interdiu abstinere et vigilare sine detrimento inoculati tum possint. Contra in variolis naturalibus maior plerumque variolosi contagii vis corpus ingreditur, humores inficit ac depravat. Ore naribusque potissimum recipitur, atque adeo caput, cerebrum, pulmones et ventriculus, viscera certe nobilissima, praecipue afficiuntur. Hinc gravior functionum omnium labefactatio. Praeterea omnes cuiuscunque valetudinis, habitus, aetatis sine delectu morbo subiiciuntur. Quolibet item tempore, etiam minus salubri, uti aestivo et fervido aut hiemali et perfrigido, aut ob alios perniciosos morbos grassantes, malignioremque aliquam epidemicam constitutionem inopportuno huiusmodi pestilitate corripiuntur. Quapropter et febris, quae inde sequitur, saepe vehementior, et graviora symptomata et maior virium defectio, ut aegri nec stare extra lectum, et multo minus incedere et gradi sine animi deliquio possint, praesertim si malignae et confluentes variolae futurae sint, et pessima cum peticulis aut exanthematis miliaribus complicatio aliaque eiusmodi non raro faciunt, ut non modo naturales ab insititiis

longe differant, sed etiam aliam cum regiminis tum curationis rationem exposcant.

§. CCXXIX.

Quae diligenter attendi debeant, ut regimen rite instituatur. — Quid hieme, quid aestate praestet.

Quare et valetudinis statum et aetatem et anni tempus et morborum vagantium constitutionem et contagii quantitatem magnitudinemque et vitalem virtutem sedulo considerari expendique oportet, et pro singulorum ratione, quod magis conveniat, consilium capi. Tuto, exempli causa, quaedam possunt aestate fieri, quae hieme non sine periculo tentantur, commodeque id ferri a bene valente, aut iuvene, aut viro robusto, quod imbecillum, aut infantem, aut tenerum foeminae corpus, ut scite admonet Meadius, everteret. Sed paulo distinctius rem, prout ego quidem sentio, proponam. In universum hiemale frigus accommodatis cautisque praesidiis temperandum est, ne corrugata contractaque cutis variolosae materiae appulsurae enixe obnitatur, aut iam appulsam improvide repellat, itemque ne febrilis motus, quo natura utitur ad eam secernendam excernendamque, ita sufflaminetur supprimaturve, ut irritus atque inanis fiat. Opportunum igitur quandoque erit aures praebere Mortono et Meadio iubentibus, aegros primis ante eruptionem diebus lecto concredendos esse, ut leni tepore cutis universa laxetur. Quod etiam fieri expediet, ubi aut aetate, aut habitu, aut vitae genere, aut morbo densata cutis nimium obriguerit. Nimius vero calor aestivus levibus indumentis atque aura frigidiore aut mora aliqua extra lectum temperetur, eademque providentia curabitur, ut ardentior febris, si modum excesserit, intra iustos limites redigatur. Aeque temerarium est tempore hiberno aut tempestate algenti perfrigefacere aegrotantes, aut eorum languidam vitalitatem restinguere (1), quam aestate eos praepostere torrere, et flammae quasi oleum adiicere.

(1) Quae scripsit cl. Lorryus in *Commentario* morborum, qui Parisiis anno 1777 regnarunt, adeo ad rem mihi facere videntur, ut me continere non possim, quin ea e gallico in-

latinum idioma versa huc transferam : « Omnino mihi per-
« suadeo, in re adeo gravi, uti est vita hominum, unum-
« quemque eorum, qui nostram artem necessariis cognitioni-
« bus ac debita probitate profitentur, serio veri studium se-
« qui. Sed quis ab enthusiasmo temperare possit? Timeo
« equidem, ne aliquid eius irrepserit in variolarum cura-
« tionem. Antiqui praeter modum cardiacis et alexipharmacis
« institerunt. Non laborabo, ut refellam systema iure iam
« proscriptum. Ballonius, Fernelius et Sanctusmarthius ipse,
« quin esset medicus, in suo poëmate de Paedotrophia de-
« clamarunt contra huiusmodi abusum, et disseruerunt de
« vena vel in media variolarum eruptione incidenda. Proxime
« elapso seculo Sydenhamius regulas sancivit certissimas, qui-
« bus medeamur variolis. Freindius et Meadius, qui antiquis-
« simam medendi rationem a Rhasi commendatam restitue-
« runt, itemque Helvetius, Sidobrius et Hequetus ostenderunt,
« quanti facienda sit aëris frigidi introductio, lecti et vesti-
« mentorum mundities ususque potionum refrigerantium in
« morbo hoc, qui in omnibus suis stadiis vere inflammatorius
« est. Verum ab aliquo iam tempore nonne medici abusi sunt
« hisce dogmatibus, aegros exponendo frigori immoderato
« glacialis atmosphaerae, et nonne possibili ad interiora va-
« riolarum repulsioni anteposuerunt falsam cutis praeservan-
« dae sedulitatem et persuasionem? Tumor faciei et manuum
« nonne postulat certum teporem et harum partium disposi-
« tionem quandam ad evaporationem blandumque sudorem?
« Exspiratio ista, quae certe in atmosphaera glaciali vix ob-
« tineri potest, impedita per lentas et pravas successiones
« nonne modo ad pectus, modo ad articulos, modo ad ocu-
« los transfertur? In convalescentibus, tempore nimirum,
« quo tota humorum massa purificari consuevit, nonne re-
« gimen diutissime tam quod ad diaetam, quam ad atmo-
« sphaerae summam in autumno variationem observandum
« esset? Sed etc. » *Histoir. de la Sociét. Royal. de Médecin.* *t.* 2. *p.* 11.

§. CCXXX.

Media via tenenda. — Calor auctus quando prosit. — Quando aëris liberi accessus noceat. — Cautiones et praecepta utiliora. — Haenii monita.

Media igitur via tutissimus ibis, videlicet si neque calore neque vestimentis aegros suffocaveris, neque frigore aut nuditate sic afflixeris, ut cutanea vasa prope occludantur, aut necessarii naturae motus penitus intercidant. Vidi multoties algida tempestate tardam cunctantemque variolarum eruptionem pustulasque sessiles aut umbilicatas, aegre se attollentes, quas feliciter explicavit erexitque lecti cubiculique calor moderate pru-

denterque auctus. Nec caruit semper periculo, vel in ipsa aestate, aëris accessus temere aut improvide admissus, praesertim cum variolae suppurarent aut arescerent. Metastases ex hac sola causa, in discreto etiam et benigno genere, celeriter lethiferas interdum demirati sumus. Funesta eiusmodi exempla nullibi frequentius videre est, quam in plebeiorum filiis, quibus res domi angustior est. Hi utplurimum in conclavibus minus spatiosis quidem, sed male ab externis iniuriis defensis, et fere undique aëri, vento et frigori perviis degunt, vixque habent, quo se in lectulis contegant, aut in atriis apertis aut ante domunculas sub dio versantur, aut huc illuc per publicas vias circumferuntur. Proh quantam stragem in his edunt variolae! Itaque, quando et quantum praecepta supra exposita usum habeant, quando deserendus lectus sit, quando cubiculum ventilandum, quando in aërem apertum prodire liceat, prudentissimi et sagacissimi medici omnino est decernere. Generatim lecti et cubiculi calor modum non excedat, potiusque ad frigidiusculum inclinet, praesertim quando aestas est, aut febris vehementius exardet, et pustulae multae et quasi furentes prorumpunt. Tumque si nimia siccitas calori aëris iuncta sit, magno quoque usui erit cubiculi pavimentum aqua frigida adspergere, et vegetabilia virentia in eodem collocare, quae putrida et phlogistica effluvia absorbere, sicque aërem purificare dicuntur. In aëre vero liberiore et puro admittendo, quoniam cubiculum ab impuris, phlogisticis putribusque halitibus repurgari subinde convenit, temperamentum aliquod adhibendum est, ne subitum frigus aut ventus aut humiditas exspirationi adversa irrumpat, et variolas emicare vetet, aut iam praesentes reprimat. HAENIUS ipse, si quis alius aëris renovandi et refrigerandi laudator amplissimus, summa cautione opus esse fatetur. Vult enim, ut, dum ventilandum cubiculum est, aeger in proximum aliud bene clausum se recipiat, quo tutius fenestrae et valvae aperiri possint, quin ipse aut frigoris inclementia aut novi aëris afflatu offendatur. Addit etiam, grabatum, quo cubare solet, ita locandum esse, ut fenestra aut ianua aperta ad aëris renovationem, eum nequaquam directe (1) feriat.

(1) *Rat. contin.* t. I. cap. V. §. VII. n. 4.

§. CCXXXI.

Victus ratio qualis. — In lactentibus. — In nutricibus.

Diaetetices vero (§. CCXXIV.) cum pars non infima sit ipsa victus ratio, de hac quoque aliquid dicere oportet, ut, quaenam variolis opportunior existimetur, facile cognoscatur. Infantibus adhuc lactentibus non alio alimenti genere opus est, quam consueta lactis suctione. Ad summum si vehementer sitiant et caleant, ne nimia se lactis copia repleant, concedi iis potest aquae potus frustulo panis triticei tosti infuso temperatae, aut ex hordeo, aut oryza, aut gramine decoctae, aut etiam purissimae, qua non solum sitis exstinguatur, verum humores etiam omnes diluantur et refrigerentur. Nutricibus vero imperandum est, ut a vino, a nimio carnium usu, a pinguibus, acribus, salitis, aromaticis aliisque calefacientibus abstineant, et cibis vescantur blandis, magnam partem vegetabilibus, non valde iurulentis, ovis recentibus, piscibus fluviatilibus tenerioris texturae, et potui plurimo, temperatissimo et diluenti indulgeant. Praeprimis autem animi tranquillitati hilaritatique, quoad possunt, impense dare operam debent.

§. CCXXXII.

In pueris, iuvenibus adultisque.

Pueris vero, adolescentibus atque adultioribus, si tamen cibum appetant (nam interdum ab eo summopere abhorrent, ut nihil per aliquot dies sumant), alimenta dentur tenuissima, humectantia et, ut vulgo vocantur, refrigerantia; cuiusmodi sunt cremores hordei aut oryzae liquidiores, decoctum panis albi, fructus dulces vel subacidi, uti pruna, cerasa, fraga, pyra, poma praesertim cocta et saccharo condita, et similia, quibus etiam alvus blande lenitur, quod primis potissimum diebus maxime conducit. Quod si ab his quoque abhorreant, aliquid identidem iuris tenuioris ex ranis, aut ex pulli vitulique carnibus largiri sine ulla noxa licebit. Novi quosdam omne alimenti genus sine ullo detrimento ad perfectam usque variolarum incli-

nationem respuisse praeter quaedam panis frustula vino dilutiori intincta et subinde vorata; quod in primis usui esse potest in summa nausea et vomituritione perpetua viriumque languore magno. Ceterum potui opportuna sunt aqua cum succo mali medici, citrei aut aurantii, pauco edulcata saccharo, decocta pomorum, emulsa tenuiora ex amygdalis dulcibus aut seminibus melonum, serum lactis defaecatissimum atque alia huiusmodi, aestate naturaliter frigida, hieme vero tepentia, aut certe egelida.

§. CCXXXIII.

Curatio chirurgica et pharmaceutica in primo variolarum stadio. — In mitissimo genere nihil movendum. — Naturae quomodo obsecundandum.

Quod ad diaeteticum regimen, hactenus satis. Reliquum curationis, quod ex fonte chirurgico et pharmaceutico promi solet, ordinatim modo persequar, singula, quae cuique variolarum stadio, generi et symptomatibus administrari debeant, diligentissime, ut par est, enumerans atque ad aequam lancem expendens. Itaque in primo variolarum stadio, si mitissimus morbus sit, ut in benignissimo et discreto genere (§. CLXIX. et seq.) est, ubi nimirum vel nulla, vel exigua febris cum eo coniungitur, vel eiusmodi ea est, ut pulsus moderatus atque aequalis, calor mitis, respiratio facilis et lenis, caput liberum, mens integra et reliqua symptomata pacatiora non modo plenam variolosae materiae separationem, verum etiam pustularum debito tempore suppurationem exsiccationemque sperandam esse significent, totum negotium naturae relinqui oportet, et solo diaetetico regimine blandisque diluentibus eidem recte operanti succurrere satis est. Ad summum si alvus adstrictior fuerit, enemate aliquo emollienti laxari poterit, ut a sordibus, quae retentae molestiam parerent, intestina mature liberentur.

§. CCXXXIV.

Quando sanguis mitti debeat. — Infantes raro egent sanguinis missione. — Quando omitti S. M. possit.

Verum si aeger plethoricus vere sit, febris vehemen-

tior, pulsus magnus, plenus et durus, aut ob vasorum plenitudinem nimiam obscurus et suppressus, calor ingens, cutis arida, respiratio anxia, facies rubra, capitis dolor acerbus, aut eius stupor insolitus, aut sopor comatosus, aut delirium et cetera respondeant, ut in morbo inflammatorio (§. CCX.), et praeterea constitutio aëris morborumque antecedens et comitans diathesin inflammatoriam ostenderit, tunc sanguinis missio necessaria est. Iuvenibus, adultis atque aetate florentibus non raro evenit, ut ob febris vehementiam symptomatumque continuationem bis vel ter (1) detrahi sanguis debeat. Id autem in quovis alio etiam morbi stadio fieri licet, si quod grave symptoma sanguinis missionem indicet, et vires eam ferre (2) possint. Neque timendum est, dummodo debita virium ratio habeatur, ne per sanguinis detractionem futura variolarum eruptio impediatur; nam vasorum nimia plenitudine ablata aut laxata sanguinis compage, a quibus interdum eruptio retardatur, plerumque facilior redditur variolosae materiae separatio atque ad cutim expulsio; imo multa mala, quae procedente morbo supervenirent, uti phrenitis, convulsiones, peripneumoniae sic provide avertuntur. Infantibus tenerrimis raro accidit, ut sanguinis missione egeant. Si quando tamen plethora, convulsiones aut alia symptomata, praesertim inflammatoria in his quoque eam postulent, nec ex venis iugularibus, aut brachii aut manuum sanguis educi potuit, hirudines temporibus vel pone aures applicitae venae sectionem quodammodo supplent. Non vero sine consideratione atque examine pro uno vel altero signo indicante phlebotomiam protinus ad eam properandum est, nisi constans et vehemens persistat, aut eius generis sit, quod nullum dubitandi locum de sanguine mittendo relinquat. Interdum enim omitti haec potest aut differri sine ullo noxae metu, imo febris, calor, anxietas, delirium saepe visa sunt solo medicamentorum diluentium attenuantiumque antiphlogisticorum atque aëris puri et liberi usu et indumentorum imminutione (3) mitigari.

(1) Non possum hic praetermittere animadversionem in cl. Archibaldum Pitcarnium, qui inter *opuscula medica* capite de variolis (Vid. *eius Elem. medicin. physic. mathem. Ed. Ven.*

ann. 1773. *p.* 174.) non timet in primo stadio variolarum *febricitantibus* iubere *sanguinem mitti*, *quamdiu febricitant*, *et*, *si variolae eruperint*, *adhuc mitti*, *donec febris cessaverit*. Nemo enim non videt, quantum eiusmodi praeceptum universim et absolute traditum a vera rectaque medendi ratione tirones abducere possit. Caveant igitur a sanguinis missione instituenda aut iteranda, nisi vera indicantia praesto sint, et quidem urgeant; neque ea abutantur quousque febris cesset, nam prius aeger vitam amittet, quam febris desinat. Neque adeo formidanda febris est, si intra mediocritatis limites consistat; quia eius ope, ut supra ostensum est, natura variolosam materiem ad cutim propellit, seque ab eadem provide liberat. Quam ob rem non facile etiam Sidobrio parendum est, qui in primo itidem stadio sanguinis missionem sine limitatione ulla commendat, eamque iterandam bis, ter, quater, quinquies, imo sexies et octies pro symptomatum ingruentium ratione viriumque et aetatis modo praecipit. *De variol.* §. *XXVIII.* Namque rarissime tanta sanguinis profusio ferri potest, aut vix unquam necessaria est. Sapienter et recte de sanguinis missione in variolis sic scripsit Tissotius: *in miti morbo inutilis*, *in mitissimo aut maligno noxia*, *in gravi repetenda* initio, donec ex pulsu, laxitate cutis et remissione symptomatum phlogosim imminutam noscas. *Ep v. arg. p.* 38.

(2) Mead. *l. c. cap.* 3.

(3) Störck. *l. c. p.* 271.

§. CCXXXV.

Diluentia antiphlogistica. — Acida mineralia. — Quando cardiaca substituenda sint.

Post sanguinis missionem, ubi ea opus fuerit, si febris et symptomata inflammatoria nihilominus perseverent, antiphlogisticis remediis utendum est, speciatim potu diluente, attenuante et compescente, uti decocto hordei, cui nitrum, oxymel aut subacidi vegetabilium succi additi sint, donec febris et symptomata remittant (1); nec alienum est interdum in summo humorum fervore et praeter modum furente cordis atque arteriarum irritabilitate potui aliquid spiritus vitrioli aut nitri adiicere ad gratam aciditatem. Animadversum quandoque est, vires, quae a principio validiores concitatioresque apparuerant, sub horum remediorum adhibitione, vel etiam sponte, illico et repente corruere, vix suffecturas reliquo morbi cursui; tunc omissis refrigerantibus et compescentibus, mox ad excitantia et leniter cardiaca confugere oportet, hisque tamdiu in-

sistere, donec vires satis erectae admoneant, deserenda ea esse. Dum haec aguntur, negligi haud debent praecepta, quae supra de mora extra lectum et de aëris liberioris usura tradita (2) fuerunt. Neque aliter in quovis alio stadio, si huiusmodi virium lapsus incidat, se gerere debet medicus.

(1) Störck. *l. c. p.* 270.
(2) *Id. ib. pag.* 279. 280.

§. CCXXXVI.

Ubi purgare opportunum sit. — Quando emesis, quando catharsis magis conveniat. — Quando ab utroque abstinendum.

Misso aut omisso, prout res poposcerit, sanguine praescriptisque opportunis secundum indicationes internis medicamentis, decernendum remanet, utrum purgari aegrum expediat. Si ex antecedenti victus ratione, aut ex signis bilis aut pituitae in primis viis exuberantis, quae pluries alibi, sed speciatim capite de *febre gastrica acuta* (*Vol. I.* §. *CCCLXXIII.*) retulimus, coniici possit, ventriculum aut intestina sordibus crudis, corruptis, biliosis aut mucosis scatere, nemo dubitat, quin eae vel vomitu vel alvi ductione, prout facilius, promptius opportuniusque videbitur (*Vol. I.* §. *CCCXCI. CCCXCII.*), expellendae (1) sint. Interdum constitutio ipsa epidemica, ad quam semper attente respiciendum est, aut miasmatis variolosi in ventriculum ingressi copia et molesta ibidem retentio, quae sola nauseas et vomituritiones pene inanes ciere apta est, expostulant, ut vomitu aliquanto validiori primae viae excutiantur, quemadmodum utilissime nonnunquam factum esse perhibent clinicorum quam plurimi, et speciatim in illa constitutione epidemica, quam supra ex Hallero (§. CXCVIII.) memoravimus. Vomitum enim adiuvit Vir clarissimus emetico sic, ut *octies ad minimum larga emesis sequeretur*; observaverat enim, *quoties vomitus,* qui *fere perpetuum symptoma* erat, supprimeretur, funestiorem eventum subsecutum fuisse (2). Quod si emetica aliunde vetita aut suspecta videantur, tutissimum tunc plane est, saburram gastricam miti aliquo eccoprotico, uti manna, syrupo eiusdem, vel cichorei cum rhabarbaro, aut florum persici, aut sale

quodam medio leniter deiicere, aut clysteribus, qui innocui fere sunt, evocare. Leniter, inquam, nam omnis immodica ventris turbatio vitari hîc debet. Sed sive emesis sive catharsis in usum veniat, alterutra semper ante variolarum apparitionem (3) tentanda plane est (4). Ab utraque tamen temperandum est, si vomituritio, nausea et dolor cardialgicus aut colicus non a saburra gastrica, nec a verminosa affectione, cuius signa supra (§. CCVIII) tetigimus, nec a contagiosi miasmatis copia ventriculum ingressi et vellicantis, sed a sola febrili commotione, aut a nervosa ataxia (§. CCVIII), ut in tenellis sensibilioribusque corporibus utplurimum evenit, nasci cognoscantur. Tunc enim haec symptomata, simulac omne miasma extrorsum eruperit, conquiescere ac sedari sponte solent. Cavere etiam ab emeticis catharticisque oportet, si, levioris licet, ventriculi aut intestinorum inflammationis indicia aliqua se praebeant. Patet enim omnia, quae irritationem inferunt, vitanda esse, lenissimisque tantum medicamentis, quae temperent, demulceant, diluant et molliant, tam intrinsecus quam extrinsecus esse utendum. Quoniam vero cum primarum viarum sordibus, praesertim in pueris, vermes etiam non raro complicantur, soleo alvum laxantibus aliquod anthelminticum, uti semen santonici, corallinam maritimam aut aliud eiusmodi adiicere, quo illi deturbentur facilius.

(1) *Id. ib. p.* 270.
(2) *Opusc. pathol. cit. p.* 114. 115.
(3) Mead. *l. c. cap.* 3.
(4) Si in variolis benignis, inquit Tissotius, tetra symptomata ex cacochylia accedant, iam initio morbi purgandum est cremore tartari et tamarindis, et sic deinceps, donec omnia illa ex hac causa genita evanescant. *Epist. var. argum. p.* 50. In morosis et difficulter purgantia sumentibus potest exigua tartari emetici dosis potui addi, non ut vomitum excitet, sed ut alvum moveat. Id bene cedit. *Id. l. c. p.* 51. Tentanda purgatio est etiam morbo provecto, si cacochyliae signa adsint. *Id. ibid.* Signa autem cacochyliae ab eodem (*pag.* 50.) recensentur 1. cephalalgia aut sopor supra vim febris, 2. oris foetor, fastidium cibi et nausea post etiam eruptionem superstites, 3. febris post eruptionem in benignis adhuc permanens cum anxietate, 4. faecum foetor, et saepe diarrhoea foetida sine depressione pustularum, 5. delirium, 6. lotium crudum, turbidum, et venter tumidus.

§. CCXXXVII.

Quae curatio in hoc stadio malignis et putridis — Cautelae circa regimen — Diluentia cum excitantibus. — Cardiaca moderata. — Alimenta. — Antiseptica. — Aëris renovatio et mora extra lectum.

At quando vires in hoc ipso *apparatus* stadio valde languent, et nervosum systema in primis afficitur, uti in febre lenta nervosa sive maligna cum symptomatibus alibi (§. CCXI.) descriptis accidit, aut sanguis ad liquescendum putrescendumque praecipiti prope passu contendit (§. CCXII.), uti in quibusdam *variolis discretis malignis*, speciatim earum, quae cum peticulis, exanthematibus miliaribus maculisque nigris aut lividis complicantur (§. CLXXVIII.), vel uti in illis *confluentibus malignis* (§. CXCII. ad CXCIX.), quae cito in universalem fere gangraenam terminantur, fieri consuevit, profecto alia est opus curandi ratione. Primo casu regimen quidem temperatum esse debet, sed tale, ut nequaquam febrilem motum nimis infringat, neque vim vitae et nervorum magis magisque deiiciat, nec demum exanthemata tam peticularia, quam miliaria introrsum repellat. Quare paulo plus lecto aeger indulgeat, atque indumentis se contegat aliquanto gravioribus, neque se aëri liberiori et frigido temere committat, cautiusque in lecto permutando aut ventilando cubiculo se gerat. Intrinsecus vero ei dentur, quae quidem diluunt, sed una moderate excitant, et motum cordis atque arteriarum leniter sollicitant. Potui igitur aptissima erunt diluta florum sambuci, tiliae, summitatum cardui benedicti, aut foliorum scordii, vel decocta radicum scorzonerae et graminis vel hordei adiecto vini tantillo, vel serum lactis vini ope paratum. Praeterea si validius adhuc torpens natura movenda est, prudenter et caute aliquid cardiaci et alexipharmaci subinde intermiscere haud erit alienum (1). Eo respicit etiam alimenti genus paulo generosius, ut iura carnium et vitelli ovorum, acido succo mali citrei correcta atque animata. In altero autem casu, si tamen, primo iam stadio ineunte, signa dissolutionis putridae se prodant, aut in eam pronior constitutio epi-

demica se ostenderit, mature contra pugnandum est antisepticis proprie dictis, uti acidis validioribus, camphora, cortice peruviano aliisque, de quibus iam toties memoratum est, non neglecta interim cubiculi et lecti ventilatione et mora, si fieri potest, aliqua extra lectum in aëre puro, aperto et subfrigido. In neutro vero horum casuum sanguinis missio locum habet; quia vires illico exsolvit, putredinem accelerat et mortem.

(1) Hic ad rem maxime facit MORTONI locus, qui in eius *exercitatione tertia de febrib. inflammat. cap. VII. p.* 65. reperitur. Ibi sic inquit ipse: « Sicuti enim a multis stragulis « impositis et medicamentis calidioribus perperam atque sine « necessitate ministratis spiritus in fluorem nimium et motus « efferatos adacti (*sit venia aetiologiae*) non possunt non dis- « sipari; ita a frigore nimio et ambientis aëris iniuriis coacti « et obruti nequeunt prorsus sese satis expandere, atque ro- « bore nativo hostem adoriri. Quo nomine nunquam hacte- « nus in sententiam clarissimi doctissimique nostri SYDENHAMII « deduci potui, qui frigidum regimen in variolarum curatione « (cuiuscunque fuerint generis) ubique, idque indiscrimina- « tim adhibendum acriter contendit, et spiritu vitrioli, decocto « albo, syrupo de meconio ceterisque id genus infrigidanti- « bus et aëre ipso cubiculi frigido utramque curationis pa- « ginam adimplet; adeo autem ab usu alexipharmacorum ab- « horret, ut aegre admodum vel tantillum aquae epidemicae, « theriacae, pulveris e chelis cancrorum compositi, vel qui- « dem liquoris possetici floribus calendulae et rasura cornu « cervi alterati (utut pestilentialis vel deleterius fuerit morbi « genius) concedendum opinatur. *Et paucis verbis interiectis,* « *quae, ut brevior sermo fiat, omitto, sic prosequitur:* Cum « hic morbus funestissimus animadvertitur, spiritus prorsus « a veneno delentur ac superantur, unde caloris vegeti de- « fectus magis, quam excessus ex vibratione arteriarum debili « et irregulari, atque pallido urinae colore sese palam pro- « dit. Ecquis autem frigidum regimen in curatione iam adhi- « bendum duxerit? Praeterea ipse auctor cl. saepe saepius « agnoscit variolas confluentes nonnunquam pestis ipsius vi- « rulentiam aequare, vel quidem superare. Quis autem huc- « usque pestis curationem frigido regimine absolvit, vel ten- « tando aggressus est? Quod ad historias curationum hoc pacto « feliciter absolutarum a cl. auctore relatas attinet, nullus « dubito, quin ubi spiritus nimio calore praesertim exterius « adhibito, diu et perperam attriti et dissipati fuerint, ad ae- « grotantem e lecto derepente exsuscitatum, vel saltem ab « onere stragulorum liberatum, aliquid refrigerii et emolu- « menti accesserit, unde spiritus temperie miti postliminio « quadantenus reducere potiti, magis strenue et feliciter ho-

« stem adoriri potuerint; vel in benigno morbo, ubi spiri-
« tus venenum longe superarint, iniurias huiusce regiminis
« absque damno quovis insigni tolerarint. Inde autem regimen
« frigidum a primordiis ipsis morbi consulto ac perpetuo, vel
« ubi ex apyrexia praesenti et pulsu debili constet, a veneno
« spiritus plane prostratos esse, institui debere pernego. Si-
« quidem variolas saepissime vidi confluentes et maxime fu-
« nestas, ubi ne minima guttula vel granum medicamenti
« cuiuscunque alexipharmaci, vel regimen quovis modo cali-
« dum durante apparatu vel eruptione adhibitum fuisset, et
« non alia de causa funestas et mali moris evasisse vehemen-
« ter suspicatus sum, quam quod durante apparatu, scilicet
« priusquam spiritus necrosi afficerentur, eorum vires huius-
« modi remediis non satis tempestive exsuscitatae fuerunt,
« quod multo magis accidit, ubi regimine frigido coactae de-
« primantur. In qua sententia eo magis persisto, quia (quod
« ceteros professores latere haud autumo) centies forsan me-
« mini aegrotantes regimine nimis frigido prius utentes, atque
« inde in proximis morbi stadiis vigiliis, deliriis, fluxu alvi
« enormi, frequentibus deliquiis, madore colliquativo aliisque
« funestissimis symptomatibus male mulctatos, et petechiis at-
« que exanthematis ubique depressis et aridis, carbone quasi
« nigro notatos, ope alexipharmacorum cum opiatis coniun-
« ctorum, et vesicatoriorum assidua, ab ipsis orci faucibus
« aliquando derepente, aliquando sensim ereptos. Cui obser-
« vationi fidem faciunt historiae aliquot huc spectantes, e
« multis aliis selectae, quas in calce huius tractatus haud pi-
« gebit graphice et sincere depingere (sunt autem 19, 21, 22,
« 25, 27, 29, 31, 47, 48, 49, 50); non tamen in istis hi-
« storiis intelligi volo variolas intensissime malignas, quarum
« venenum ad summum gradum exaltatum est. Est enim ubi
« venenum a primo insultu sive postea a quodam infausto ac-
« cidente adeo prosternit, et quasi sphacelo afficit, ut com-
« page humorum soluta mors haemorrhagia effreni et maculis
« nigris in cuticula sparsis denunciata prae foribus adstet,
« quam neque alexipharmaca nec alia quaecunque artis subsi-
« dia (confitente ipso cl. auctore) unquam averruncare va-
« leant. Sileo iam infaustum, ne dicam funestum huiusce
« frigidi regiminis eventum, quem non tantum eius asseclae
« et fautores, sed etiam vir ipse doctissimus NON SINE
« OPPROBRIO SUO nonnunquam expertus est; quam ob
« causam in postremis vitae annis (ut mihi narratum est)
« disciplinae huius rigorem ipse quadantenus relaxavit. Liceat
« igitur mihi veritatis ergo, renitenti licet animo, a magni
« SYDENHAMII sententia de regimine in hoc morbo discedere.
« Regimen igitur moderate calidum ita ordinetur, ut calor
« quam proxime ad ipsam spirituum temperiem accedat, et
« aequalem tenorem servet. Quam primum igitur morbo isto
« corripitur aeger, lectum petat, ibidemque decumbat stra-
« gulis solitis ab aëris iniuriis munitus, haud tamen nimiis

« opprimatur. A curis, timore ceterisque animi pathematibus, « quantum fieri possit, immunem se servet, neque colloquiis « quorumcunque interpelletur, verum somnum aut saltem « quietem quocunque modo captet. Aër cubiculi tempestate « hiemali luculento foco accenso temperetur, fervente autem « aestate in lecto, ut in ergastulo aeger minime incarcere- « tur. In reliquis regiminis partibus omnia manu adeo aequa- « bili ordinentur, ut spiritus in efferatos motus minime adi- « gantur vel dissipentur, aut nimium coacti in hoste adoriendo « deficiant. » Hactenus Mortonus, et quidem ratione experientiaque confisus. Mortoni sententiam non modo Meadius atque Huxhamius, ambo Angli, ab omnique partium studio alieni amplexi deinde tuitique sunt, verum etiam Sydenhamii aequalis idemque celebratissimus Londini regius medicus Gedeon Harveius, acer ille errorum medicorum censor castigatorque ante iam approbaverat, a quo peculiarem historiam, ut regiminis Sydenhamiani nocumenta patefiant, mutuabimur, infraque opportunius subnectemus.

§. CCXXXVIII.

Dolori capitis levando balnea pedum. — Cataplasmata ad plantas pedum. — Balnea artuum superiorum et inferiorum. — Emolumenta.

Cum vero quaedam exsistant huiusce stadii veluti propria symptomata, horum praecipuis quae peculiaris medicatio praestanda sit, nunc singillatim explicabo. Dolori capitis assiduo atque acuto, si urgeat, nec quidquam aliis administratis auxiliis cesserit, levando plurimum valent balnea tepida aut moderate calida pedum, mane et vesperi ad semihoram saltem iteranda, intervallis vero reliquis pasta fermenti panis calens et mollis, aut pulpa caricarum pinguium plantis pedum admota. Haec nonnulli continuanda esse volunt (1) ad eruptionis usque initium tantummodo. Sed Haenius revellendi causa, dolore capitis etiam non urgente, artus superiores inferioresque in calidam demitti quotidie saltem semihorae spatio non modo in primo stadio, verum etiam toto reliquo morbo ad finem usque iubebat, magna sibi inde emolumenta promittens praeter illud, quod a mora extra lectum tali occasione aegri percipiunt. Absorpto enim per cutis venas meatusque lymphaticos aqueo humore diluitur egregie et temperatur universus sanguineus latex, a capite et facie revellitur morbi vis, atque ab interioribus ad ex-

teriora (2) avocatur, ut copiosiores utplurimum ad partes balneo laxatas et fotas variolae exortae (3) declarare videntur.

(1) Störck. *l. c. p.* 270.

(2) *Rat. continuat. t. I. cap. V.* §. *VII. n.* 5.

(3) De balneorum huiusmodi tam particularium, quam universalium utilitate usuque in variolis nondum plane convenit inter medicorum primores. Video in primis cl. Ludwigium (*De topic. medicam. usu in variol. vid. Advers. med. pract. Vol. I. P.* 3. *p.* 473.) multis rationibus pugnare, ut demonstret, balnea, pediluvia et fomentationes tam in variolarum apparatu, quam in ipsa eruptione imminente esse vel supervacua, vel etiam ad eruptionem adiuvandam inepta; atque experientia comperisse, minori variolarum numero eas partes corripi, quas balneum fovit, quam reliquas, et contra earum eruptionem aëre sicco et frigido felicius saepiusque promoveri. Multo vero apertius balneorum fomentationumque usum a clarissimo Neapolitano medico reprobatum (*De sedib. variolar.*) iam pridem scimus, fidenter tradente, variolarum eruptionem humiditate impediri, siccitate adiuvari. Hisce autem balneorum fomentationumque vituperatoribus longe maior sese opponit numerus laudatorum. In primis in *expositione morborum qui frequentiores fuerunt Edimburgi an.* 1733. (*Essay de méd. Vol.* 3.) lego compluribus ex balneo calido pedum semel aut bis in die adhibito, usque ad absolutam variolarum eruptionem non modo caput mirifice levatum esse, verum etiam copiosiorem variolarum numerum ad crura pedesque prolectum. Quod eo pluris faciendum, quo non opinione, sed experientia magis innititur. Haenius non modo memorat Nicolaum Florentinum, Astaium Papiensem, Petrum Forestum, Sydenhamium, Boerhaavium aliosque locupletissimos testes, qui balneis huiusmodi eruptionem variolarum promoverunt, verum etiam propriam experientiam adducit, qua pluries se didicisse ait, copiosiores utplurimum variolas balneo ab brachia et crura provocari; quanquam non diffiteatur, interdum id nequaquam contigisse. Nullus vero aequus rerum aestimator ex eo, quod balnea quandoque effectu caruerint, temere unquam concludet, uti supervacua aut inepta contra multo plura salubrium effectuum exempla esse ableganda. Ad Haenii partes omnino nuper accessit cl. Azzoguidius (*Lettera sopra il Vajuolo p. XXIV.*), qui praeterea animadvertit, universum quandoque corpus balneo immergi debere, eoque fieri, ut mirifice praesertim in pueris variolarum eruptio succedat. Addit demum, multis abhinc annis a Bouvardo hanc methodum commendatam fuisse, eamque diu quasi oblivioni traditam a Senacio aliisque tandem medicis in lucem e tenebris quodammodo revocatam iure esse. Verum iam apud Rhasem, Avicennam et Dioscoridem vaporum fotuumque humidorum in va-

riolis curandis adhibitorum mentionem factam esse, ex Freindii testimonio refert Octavius Nerruccius, qui anno 1748 epistolam *de balneo tepido* ad variolarum curationem vernacula lingua conscriptam evulgavit. In hac tam suis, quam aliorum periclitationibus ostendit summam balnei universalis ad semihoram singulis diebus a principio ad finem morbi usque instituti utilitatem in curandis variolis, Fischeri praesertim usus auctoritate et consilio, qui anno 1721 in comitatu Argae, oppidi in Hungaria superiore siti, balnea istiusmodi vidit prosperrimo eventu universim adhibita, et deinde annis 1727, 1728 sua in regione eadem ipsemet ad variolas epidemicas non minus feliciter adhibuit. Ipse autem simulac infantes, pueros aut adolescentes febri correptos cernebat, eos mox in balneum aquae simplicis moderate calidae demittebat, idque bis in die, mane nimirum et vesperi hora quarta pomeridiana iterabat, balnei usum quavis vice ad horam cum dimidia plerumque producens. Altero utplurimum die, raro quarto erumpebant variolae quasi uno impetu per totum corpus, cito turgebant, ad debitam magnitudinem perductae, et quinto, sexto et rarissime post septimum diem disrumpebantur; et tunc non ex aqua, sed ex sero lactis aut ex lacte duabus tertiis partibus aquae diluto balneum administrabat, quo non secus ac priore uti pergebat ad perfectam exsiccationem, quae fere nono aut duodecimo die contingebat. Rem confirmavit iteratis experimentis ex nostratibus pariter Morandus Morandius (*Della cura del Vajuolo. Ancona.* 1753. *p.* 32. §. *XIII.*) in pessimis malignisque variolis epidemicis ann. 1737 et 1741, in quibus, cum quamcunque aliam curandi rationem inefficacem deprehendisset, balneo tepido a principio ad finem usque ad Fischeri mentem usus felicissime est. Balnei quoque tepidi aut moderate calidi utilitatem tam ad variolarum eruptionem adiuvandam, quam ad suppurationem leniter promovendam expertus est in Gallia cl. Marteau, ut ex quinque historiis anno 1768 in *Diarii medici t.* 28. *p.* 314. editis elucescit. Imo eius usum Cliftono ad febrem secundariam mitigandam commendare non dubitavit. His unum, ut multos alios praetermittam, celeberrimum Tissotium adiiciam, qui in variolarum curatione nedum pediluvia vaporemque aquae tepidae toto corpore exceptum, verum balneum etiam universale (*Epist. var. argum. p.* 39. *et seqq.*) tam revellendi a capite, quam extrorsum avocandi consilio approbavit. Quibus de causis satis evinci videtur, quotiescunque aut in caput humores vehementius feruntur, aut lente et tarde ob vires vitae languidas variolae erumpunt, aut arida et densa cutis eruptioni renititur, aut pustulae ob frigus susceptum, aut subitum terrorem, aut imminutam cordis arteriarumque vim propellentem repente deprimuntur et concidunt, pedum, manuum, imo totius quoque corporis balnea tepida aut certe non valde calida non modo opportuna fore, verum etiam necessaria.

§. CCXXXIX.

Phrenitidi eadem prope curatio convenit. — Capillorum sectio utilis. — Comatosi affectus non aliter curandi. — Sinapismi.

Neque huic stadio aliena interdum est *phrenitis* (§. CCV.), quae si cum plethorae signis, calore ingenti auctaque virium vitalium actione (§. CCXXXIV.) copuletur, sic ut a nimia sanguinis copia eiusque concitatiore motu pendere videatur, praeter phlebotomiam, temperantia, diluentia, antiphlogistica exposcit etiam balnea pedum tepida modo (§. CCXXXVIII.) laudata. Si vero his furor non conquieverit, caputque ob nimium calorem quasi effervescere atque aestuare pergat, capillorum sectionem nonnulli proponunt, quae plurimum levaminis quandoque attulisse (1) narratur. Similibus quoque ex causis *coma vigil* aut *somnolentum* (§. CCV.) nonnunquam exoritur, quod ubi incidit, eadem prope curatio opportuna est, sed tum post quodvis pedum balneum cataplasmata, quae plantis ad revellendum excitandumque admoventur, sinapios pulvere aut aceto scillitico acui debent. Imo si praevideantur variolae confluentes futurae, non solum lecti calor diligentius vitandus est, verum etiam vesicatorium nuchae apponendum (2).

(1) Morandius *della cura del vajuolo p.* 43.
(2) Sydenh. *Diss. epist. p.* 421.

§. CCXL.

Epilepticis insultibus quomodo occurrendum. — Cardiaca. — Paregorica. — Cautio circa laudanum liquidum. — Epispastica. — Fomenta. — Liquor anodynus — Spiritus antepilepticus Pezoldti *— Dentitioni, si causa epilepsiae, quid magis prosit.*

De eclampsia sive epilepticis insultibus, uti symptomate huius stadii, eruptionem interdum praecedente, supra (§. CLXIX.) locuti sumus. Plerumque hoc symptomatis genus cito evanescit, subsequente paulo post variolarum benignarum et discretarum eruptione, sic ut vix ullo medicamento egeat, nisi diutius trahatur, aut ex alia causa, quam a varioloso contagio depen-

deat. Attamen Sydenhamius, quo facilius nervorum systema ab irritante varioloso principio liberetur, auctor est, ut (1) continuo aeger lectulo tradatur; quandoquidem variolae, quae subsequi solent, quia discretae et benignae utplurimum sunt, lecti calorem innoxie ferunt; et epispasticum nuchae sive occipiti applicetur, deturque ei intrinsecus aliquod cardiacum paregoricumque remedium, quo non solum nervosa sensibilitas minuatur, verum etiam variolarum imminens eruptio adiuvetur. Ipse autem trienni puero guttas quinque laudani liquidi ex cochleari aquae epidemicae, ut vocat, sive cardiacae cuiusdam dare solitus erat. Quae dosis et imminui et augeri non solum pro aetatis et temperamenti habitusque ratione potest, verum etiam prout saturatius aut dilutius laudanum ipsum fuerit. Interdum solo tempore sic condensatur, ut quaelibet gutta plus opii contineat, quam dum liquidius tenuiusque erat. Praeter haec plantis pedum epispastica admovenda suadet Meadius (2), quo certius a cerebro revellatur. Nonnunquam vidi plurimum profuisse calida et humida fomenta cruribus circumvoluta, utpote quae utramque paginam adimpleverunt. Laudano subrogatur liquor anodynus mineralis Hoffmanni aut spiritus vitrioli antepilepticus Pezoldti, uterque tutissimus et sedandi facultate conspicuus. Quod si dentitio ipsa uti causa epilepticae convulsionis in suspicionem veniat, tum spiritus cornu cervi aut liquor cornu cervi succinatus ad paucas guttas ex aqua aliqua cephalica aut syrupo aliquo gratiori datus multis aliis praefertur.

(1) *Dissert. epist. p. 420.*
(2) *De variol. cap. 4.*

CCXLI.

Paregorica etiam dolor acutus aliquis exposcit. — Alvi fluxus quomodo considerandus. — Quinam curandus et qua ratione. — Opium non prorsus excludi potest in apparatu.

Quemadmodum igitur in epilepticis convulsionibus (§. CCXL.) et maxima systematis nervosi ad spasmos proclivitate, absente tamen plethora depressisque viribus vitalibus, licet ad paregorica atque opium haben-

tia confugere, sic etiam, ubi acutus aliquis dolor aegrum torqueat et quasi conficiat, ut non raro in variolis confluentibus malignis (§. CLXXXVII.) usu venit, necessario consequitur, ut ille opio sedetur, et natura pene obruta et fatiscens cardiaca eius facultate excitetur. Est quoque, ubi alvi fluxus, ad quem in primis pueri (§. CLXX. et CLXXXVI.) proclives primo in stadio esse solent, aliquam sui rationem requirit. Is si a saburra primarum viarum est, et vere stercoreus et foetidus, et facile toleratur, comprimi nullo modo debet, imo leniter sustineri, dato subinde tantillo vini, si opus fuerit, aut alio blando cardiaco, quo vires recreentur firmenturque (1). Sin vero ab acri varioloso ad intestina praepostere delato fiat, viresque prosternat, ut in primo stadio confluentium malignarum (§. CXCIII.) saepe assolet, aut serosus et colliquans magna copia humor prodeat cum virium iactura, eum opio sisti omnino (2) oportet, et quandoque etiam cantharidibus cuti impositis, ut extrorsum malus humor avocetur. Hinc (§. CCXL. et CCXLI.) patet, ni fallor, non absolute opii usum (3) in apparatu variolarum excludi posse, ut fortasse nonnullis placuit.

(1) Varnier *Journal de Médecin. t. V. p.* 152. *Août* 1756.

(2) *Id. ib. et* Tissot. *Epist. var. argum. p.* 52. *et* Morton. *exercit.* 3. *de febr. inflamm. cap. VII. p.* 71.

(3) Quanquam enim Meadius (*de variol. cap.* 3.), *et* Mortonus (*Exercit.* 3. *cap. VII. p.* 71.) aliique ante plenam variolarum eruptionem opii narcoticorumque usum reprobaverint, multis de causis, sed praecipue quia materiae variolosae separationi obstare, deliriumque a febris impetu genitum augere, aut spiritus consopire, eorum vires minuere et coërcere creditur; tamen utrique post insultus epilepticos in hoc ipso stadio, in doloribus vehementioribus et magna ad spasmos et convulsiones quorundam, sensibilitate atque irritabilitate nimia praeditorum proclivitate, itemque in alvi fluxu immodico et debilitante, pustularum eruptioni adverso, ut supra (§. CCXL. et CCXLI.) comprehensum est, a laudano paregoricisque non penitus abhorrent; coguntur que vel inviti Sydenhamianam doctrinam amplecti, qui laudano suo vim tribuit non modo convulsiones sedandi, evacuationesque nimias sistendi, verum etiam variolarum eruptionem (*Dissert. epist. p.* 420.) adiuvandi. Qua in re consentientes video cum Störckium (*Instruz. pratic. P. I. p.* 298.), qui somniferorum amicissimus sane est, cum cl. Tissotium, qui, etsi ea plurimum vituperet sic, ut neque in *febre apparatus*, neque *post eam*

somniferum ullum dari (*Epist. var. arg. p.* 17.) velit, ob vires tamen cardiacas et diaphoreticas, ubi in hoc stadio iis opus sit, non audeat reiicere. His subscribere etiam videtur cel. GATTUS, qui sedantia et paregorica in stadio variolarum febrili ante eruptionem (*Nouvell. reflex.*) quodammodo admittit. Ceterum, quoniam de eiusmodi remediis multa in utramque partem disputantur, aliis effuse laudantibus, vituperantibus aliis, idcirco non deerit deinceps occasio auctorum dissidia commemorandi, nostramque super his opinionem aperiendi. Hoc loco tamen non praetermittam animadvertere, opio rarum in variolis locum relinqui, quod a viris celeberrimis quaedam proprietates ei tribuuntur, propter quas noxium in eiusmodi morbis censetur. Habetur enim 1. calidissimum sudoriferorum, 2. acerrimum, 3. septicum et gangraenas facile inducens, 4. rarefaciens et quasque excretiones, sudore excepto, supprimens, 5. ptyalismum speciatim inhibens, et 6. somno inducto, qui noxius in variolis saepe deprehenditur, calorem, febrem capitisque affectus adaugens. Vid. *Tissot. Epist. var. arg. p.* 8. *ad* 17. In quibus etsi aliqua exaggerata videantur, in universum tamen veri habent plurimum.

§. CCXLII.

Haemorrhagiae quibus curandae. — Acidorum largior usus. — Paregorica adstringentibus nupta. — An sanguis mittendus. — Haustus ad sputum sanguinis et mictum cruentum. — Adstringentia et mucilaginosa. — Serum lactis, vario modo medicatum. — Specificum HELVETII. — Epispastica.

In hoc ipso *apparatus* sive *contagii* statu accedunt non raro haemorrhagiae, quae tamen non semper formidandae; nam a plethora et concitatiori febris motu genitae salutiferae plerumque deprehenduntur. At si malignior morbus est, haemorrhagiae eiusmodi, narium videlicet, intestinorum atque uteri, sed prae ceteris haemoptysis atque haematuria sive mictus cruentus (§. CCVII.) fere lethales esse solent; quae, si nimia sanguinis tenuitate et solutione profluunt, uti plerumque fit, praeter regimen frigidum cogentia, incrassantia atque adstringentia requirunt. In his primum locum sibi vidicant acida quaecunque tam vegetabilia, quam e fossilibus educta, liberalius (1) haurienda. Deinde veniunt paregorica adstringentibus admixta. SYDENHAMIUS in haemoptysi et mictu cruento non timet sanguinem semel e vena primum mittere aliquanto largius (2), quod in plethoricis tantum et viribus satis valentibus licere existimaverim; nam in

mictu cruento, qui serius morbo provecto supervenit, et a soluto sanguine proficiscitur, venae sectionem nocuam alii experti sunt. (3). Deinde haustum commendat, qui habet aquae florum papaveris erratici uncias duas, laudani liquidi guttas quatuordecim, aceti stillati drachmas tres, syrupi de meconio semunciam. Caveto tamen, ne tota haec dosis detur, nisi adulto. Postea ad vere adstringentia descendit, uti ad terram lemniam, sigillatam, bolum armenam, corallium rubrum, mastichen demum et gummi arabicum, tanquam glutinantia. Hoffmanno in magno pretio erat serum lactis, in quo gummi cerasorum aut tragacantha solutum esset (4). In summo vitae discrimine et effreni sanguinis liquatione ad serum lactis, quod vocant aluminosum, atque ad *specificum* Helvetii fas erit confugere. Sunt qui epispastica etiam ex cantharidibus proponant, inter quos Angli primas tenent, utpote qui ne in diabete quidem a cantharidibus abstinent.

(1) Tissot. *Epist. var. arg. p.* 31. *et* 32. Sydenh. *de febr. putrid. variol. confluent. superv. Oper. p.* 637. *et schedul. monit.*
(2) *De febr. putrid. etc. ib.*
(3) Salisbury *Epist. ad Rich. Mead.*
(4) *Capit. de febr. variol.*

§. CCXLIII.

Sudores nimii ut compescendi. — Aliorum symptomatum curatio raro necessaria.

Sudores immodici et praematuri adultos exercent, magis in discreto tamen (§. CLXIX.), quam in confluenti (§. CLXXXVI.) genere. Hos, quia eruptioni pustularumque elevationi impedimento sunt, compesci cito oportet mora extra lectum, aëre subfrigido, libero, puro et levibus (1) tegumentis. De vigiliis vero, vomitibus, iactationibus aliisque molestiis, quae eruptionem necessario antecedunt, nisi ad summum gradum perveniant, atque ideo aliquo medicamento anodyno et sedante mitigari debeant, nihil peculiariter dicam cum sine noxa utplurimum tolerari soleant, et sponte post eruptionem ex toto cessent, aut certe insigniter leniantur.

(1) Hom. *Princ. med., de morb. febril. Sect. VII.*

ERUPTIO.

§. CCXLIV.

Curatio in secundo stadio. — Si eruptio rite procedit, nihil movendum.

Eruptionis tempore omne studium eo spectet, ut natura se penitus exuat variolosa materia. Si per se id praestet, sic ut eruptio rite procedat et regularis sit, uti in discretis benignis (§. CLXXI. et CLXXII.) aut confluentibus non perniciosis (§. CLXXXVI.), et ea apparente aut facta febris, eiusque symptomata cessent, aut saltem multum leventur, nihil immutandum plane est sive in regimine, sive in medicamentis, quae diluunt, et opportuna in primo stadio visa sunt; quaeque continuari etiam poterunt ad finem usque morbi, nisi quidpiam insolitum incidat, quod peculiarem medelam postulet.

§. CCXLV.

Eruptio quando adiuvanda, et quibus auxiliis. — Cardiaca naturae languidae succurrunt. — Quot modis eruptio impediatur. — Virium vitae deficientium signa. — Cardiaca hic idonea.

At natura, ut in malignis tam lentis (§. CCXI.), quam putridis (§. CCXIII.), saepe sic a venenato miasmate opprimitur prosterniturque, ut eius expulsioni moliendae pene impar exsistat; quo casu evidens est, eam blandis cardiacis erigi atque excitari oportere (1). Praeterea multis aliis de causis, quas supra iam (§. CCXVI.) indicavi, eruptio variolarum retardatur aut imperfecte absolvitur. Harum autem maior pars vires vitales deprimit, motumque a centro ad circumferentiam minuit, vel resistentem cutis vim adauget. Vires vitae deficere commonstrat in primis pulsus debilis, parvus, mollis et inaequalis. Multoque id luculentius apparet, si aeger ipse langueat, simulque pallidus sit, anxius et mente motus, aut si etiam hîc illic aliqua pustula decolor se exserat et cito evanescat, aut cutis in toto corpore flaccescat et quodammodo frigeat (2). Inter cardiaca hîc opportuna celebrantur prae ceteris diluta calida scordii, cardui benedicti, rutae caprariae, florum

tiliae, sambuci, quibus additum sit aliquid syrupi contrayervae, aut chinae chinae, aut corticis citrei, aut liquoris anodyni mineralis, aut elixirii vitriolici, aut etiam acidi cuiusdam valentioris, si id ab imminenti sanguinis corruptione ac liquatione exigatur. Quo casu etiam mirifice prodest camphora et vini tantillum.

(1) Hom. *Princip. med. Sect. VII.*
(2) Stöck. *P. I. p.* 281.

§. CCXLVI.

Quando eruptio evacuationibus impeditur, quid praestet. — Quid agendum, ubi frigus, situs erectus et mora extra lectum nocuit. — Mutati regiminis boni effectus. — Corticis peruviani mira vis. — Vapores calidi, fomenta, balnea quando magis conveniant.

Quod si sanguinis missio temere instituta aut catharsis vires fregerit, aut nimiae aliae evacuationes etiam spontaneae huic malo (§. CCXLV.) causam dederint, cardiacis analeptica et instaurantia adiicienda sunt, curandumque paregoricis, ut immodicae excretiones sistantur. Si vero frigus improvide admissum, aut tempestas praeter modum gelida, aut diutinus corporis situs erectus, aut longior extra lectum mora, quo minus variolae libere erumperent, fecerint, tunc cubiculi calor prudenter auctus, quies et mora in lecto, tegumenta paulo graviora et potus moderate calidus remedio erunt. Hac ratione non semel cunctantem pustularum eruptionem promovi feliciter, aut pustulas sessiles atque umbilicatas sic adiuvi, ut cito se attollerent et perfecte turgerent. His saepenumero, ubi pallidiusculae et iusto aquosiores videbantur, magnam opem tulit tonica, cardiaca et antiseptica sua facultate cortex peruvianus paulatim datus. Huc spectant vapores aquae calidae cute excepti, fomentationes, balnea tepida, quae egregiam plane operam praestant tum etiam, cum subitus terror aut ira, aut aliud animi pathema aut erratum aliquod sive aegri, sive assidentium eruptionem inhibuerit, aut pustulas iam natas represserit, in primis si una aliquid ex opio aut papavere intrinsecus praebeatur. Quo tamen casu a calefacientibus abstinere satius est, et in aëre puro et

libero versari, corpore vestibus caute contecto, et potui uti calido aut tepefacto.

§. CCXLVII.

Quando cardiacis finis imponendus. — Cardiaca interdum irrita. — Qualia tum symptomata. — Antiseptica tunc in usum vocanda, sed valentiora. — Quaenam magis utilia. — Aër liber et purus. — Eius laudes. — Sed modus in eo adhibendus est.

Statim vero, ac vires erigi videantur, pulsus et calor reviviscere, pustulaeque non modò satis erumpere, sed attolli, repleri et rubere, non diutius urgenda cardiacorum et calefacientis regiminis administratio, verum paulatim ad diluentia et temperantia redeundum est. Accidit tamen non raro, ut cardiacis vires, quae deficiebant, nequaquam erigantur, et pustulae, quae erupere, humiles ac depressae maneant, color earum ad fuscum inclinet, in earum foveolis punctum nigrum appareat, interiecta cutis flaccida et livida deprehendatur, imo maculis nigricantibus sparsim foedetur, urina subnigra, foetens et tenui sanguine tincta excernatur, aliaeque haemorrhagiae profusae sanguinem dissolvi, corrumpi atque ad necrosin vergere ostendant; tunc profecto ad valentiora antiseptica, cardiacis admixta properandum esse, atque in iis insistendum assidue plerique arbitrantur. Si iam ab initio *variolae luridae*, iniquit Huxhamius (1), *lividae*, et depressae sunt, febrisque potius lenta est, *generosa cardiaca exhibenda*; et epispastica applicanda, qualia sunt crocus, pulvis contrayervae compositus, moschus et theriaca Andromachi, imo vinum dulce, quidque contra reclamet Sydenhamius. Acetum et acidum vitriolicum potui ordinario, cui inserviet decoctum hordei, largiori manu adiici oportet, quo alcalescentia acritasque colliquans emendetur, et debita sanguini iam pene dissoluto crasis donetur. Vinum etiam aqua dilutum, serum lactis vinosum, cortex peruvianus, sed liberaliter adhibitus (2), nec non camphora ipsa (3) ceteris palmam praeripiunt, non modo cardiacae, sed antisepticae etiam virtutis praestantia. Interea, praesertim si variolae confluentes sint, aegri, si unquam, nunc certe aëre libero et puro egent, quo non modò graviora

symptomata mitigantur aut avertuntur, verum etiam eruptio ipsa allicitur et adiuvatur, aëre puro *menstrui* veluti attrahentis vice fungente. Tantique aestimatur a Störckio (4) aëris liberi et aperti hisce in casibus vis, ut aegros, si in aërem liberum translati de frigore et horroribus vagis querantur, non audiendos esse sentiat; qua in re tamen prudentia et iudicio, quo ipse praestat, opus esset, ne temeritatis notam medicus, aeger vero poenam incurrat.

(1) *De aëre et morbis epidem. t. 2. p.* 122. ubi sequentia etiam habet: « In variolis malignis, in quibus pustulae par- « vae, atrae, aut cum foveola nigra, aut ichorosae sunt, si ulla » spes est, est in alexipharmacis subausteris cum acido plu- « rimo, qualia sunt tinctura corticis peruviani, alexipharmaca « cum multo elixirio vitrioli, saepe vino addito his acidis, « praesertim febre decedente cum potu copioso, acidulo, de- « mulcente. *Ibid.* ».

(2) Cl. Tissotius (*Epist. var. argum. p.* 32. 33.) de cortice peruviano sic loquitur: Convenit tantum in malignis variolis, ubi laxae fibrae, solutus putridusque sanguis, summa debilitas et metus gangraenae. Tunc ad drachmas tres, vel quatuor, vel quinque quotidie datus summopere prodest.

(3) Camphora in malignis variolis utilis est, praesertim acidis admixta, uti aceto, in quo calido facile solvitur. Vires blande erigit, fibras exstimulat leniter, putridum virus arcet aut coërcet, atque ad cutim ducit. *Id l. c. p.* 33.

(4) *Instruz. med. P. I. p.* 273. *et* 281.

§. CCXLVIII.

An vesicantia hic locum habeant. — Dubitatur. — Ubi liceat iis uti, ubi non.

In hac item tarda et difficili eruptione (§. CCXLV. CCXLVI.) variolarum aut earum depressione (§. CCXLVII.) ex virium vitalium defectu, morbique maligniore natura, ubi nimirum cardiaca atque antiseptica necessaria censentur, complures Mortonum Meadiumque secuti brachiis et cruribus admovenda etiam vesicantia non dubitant. At ubi cum virium lapsu iam signa putridae tenuitatis et liquationis se sistunt, et magna ubique ad corruptionem gangraenamque (§. CCXLVII.) propensio cernitur, non sine matura deliberatione quidquam de vesicantibus et cantharidibus decernendum est. Mihi vero, ut quod sentio dicam, tutum videtur

iis uti in magna debilitate, solidarum partium atonia, febri exigua, calore miti, integra sanguinis crasi, absente plethora et gangraenae metu, multoque magis, si variolosa materies, quae extrorsum pelli debuit, intus restitans in caput, fauces, pectus abdominisque viscera impetum faciat, earumque partium functiones laedat. Non tutum contra, imo noxium, si contraria his (1) offendantur.

(1) Cl. Tissotius generatim vesicantia in variolis damnat, 1. quia augent febrim, inflammationem, calorem, putredinem; 2. quia cutim irritant, dum eius phlogosis, tensio dolorque demulceri debent; 3. quia urinas potius cohibent, quam incitant; 4. quia dolores intendunt, atque adeo inquietudines; 5. quia alvi excretionem sufflaminant. Quas ob res vesicantium usum etiam in soporosis affectibus, quibus discutiendis vulgo adhiberi solent, omnino reprobat, si ipsi a vi febris ac vasorum plenitudine gignantur. Hinc liquet, quanta opus prudentia sit, quantoque examine, antequam vesicantia proponi possint. *Vid. Epist. var. argum. p.* 26. Nec minori cautione se explicat Meadius (*De variol. p.* 72.) de vesicantibus loquens; quando ea tum brachiis et cruribus imponi posse tradit, cum in variolis pessimae notae pulsus fit exiguus, languidus, sine ulla insigni manuum *intumescentia*, et torpet magis aeger, quam calore uritur.

§. CCXLIX.

Eruptio ex contrariis quandoque causis retardatur aut subsidet. — Sanguinis missio et antiphlogistica quando eam promoveant. — Quando purgatio.

At variolarum eruptio non a solis hisce causis (§. CCXLV. CCXLVI.) retardatur aut deprimitur. Interdum vasorum plenitudo, motus sanguinis auctus diathesisque phlogistica, quam pulsus magnus, validus durusque et quandoque respiratio difficilis indicat, impedimento est. Quo in casu non cardiaca, non excitantia, non calorifica medicamenta, sed sanguinis missio, refrigerantia, diluentia, verbo antiphlogistica eruptionem promovent ac (1) sustinent. Nonnunquam primarum viarum saburra eruptioni quoque obnititur, spasmis videlicet inductis cordisque motu infirmato aut inhibito. Tunc nemo non intelligit, eruptionem sola cacochyliae evacuatione promovendam fore. Hinc vel emetica, quae ab Huxhamio tanquam praestantissima

ad variolosam materiam cutim versus propellendam praedicantur, vel lenia cathartica, praesertim in variolis confluentibus, in quibus commodissime pars exuberantis variolosi fomitis alvi ductione (2) educi potest, causam cunctantium aut subsidentium variolarum everrunt.

(1) HOM. *Princ. med. de morb. febril. Sect. VII.* Item WINTRINGHAM (*Essays de Méd. d'Edimb. t. 2. p.* 504.) qui hanc fortasse ob causam nunquam vidit, quae antiphlogistica sunt, et moderate alvum apertam servant, iuvenibus robustis et plethoricis, id est sanguine denso et compacto abundantibus nocuisse, sed profuisse semper in variolarum morbo.

(2) Enimvero lenem purgationem a prima pustularum eruptione ad suppurationis usque tempus in variolis confluentibus utilem semper deprehendit expertusque est SIMSONUS. *Essays de Méd. d'Edimb. t. 6. p.* 144.

§. CCL.

Faucium inflammationi quid prosit.

Quod si fauces in hoc stadio, uti plerumque evenit (§. CLXXI.), doleant, tumeant, inflammentur, pustulis nempe ibi obortis, difficilemque deglutitionem reddant, leniri assidue debent eclegmate mucilaginoso, potu tepido, mollienti, blando, crebro et gargarismate eiusdem naturae. Decocta radicis althaeae, hordei, florum malvae vel sola, vel lacti admixta utrique scopo satisfaciunt. His vero non proficientibus si malum increscat, anginaeque instar inflammatoriae deglutitionem aut spiritum iamiam intercipere videatur magno cum aegri cruciatu, et reliqua non repugnent, sanguinis missione tam magno discrimini succurrendum est (1). Post hanc etiam, si opus sit, a faucibus revellere licet leni eccoprotico ex cassia aut manna, balneis pedum, et in graviori casu epispastico nuchae applicato aut cataplasmate molliente collo circumducto.

(1) Mirabitur fortasse lector, me neque hic neque alibi de variolarum curatione disserentem quidquam de cucurbitulis, quas complures hoc in morbo adhibendas volunt, memorasse. Causam si quaeras, obvia plane est. Tutius educi sanguinem puto venae incisione quam scarificatione cutis in morbis, in quibus sanguinis nimia tenuitas lethales haemorrhagias procreare potest.

§. CCLI.

Ptyalismus qua ratione promovendus. — Saliva non voranda est.

Ratio quoque habenda est ptyalismi, qui ab initio eruptionis vel paulo post certe adultos variolis speciatim confluentibus laborantes (§. CLXXXVII.) adoritur, copiosusque esse solet et debet, ut humoris variolosi pars magno aegri emolumento via hac excernatur. Cautio igitur adhibeatur, ne per subitum frigus, aut frigidam potionem, aut alvi fluxum, aut narcotica aut adstringentia medicamenta supprimatur. Actum enim fere esset de aegri vita. Nihil autem certius hunc salivae fluxum promovet et conservat, quam diluentia crebro et tepide epota. Interdum salivalis iste liquor, qui assidue manat, tanta acrimonia praeditus est, ut caustici instar erodere et ulcerare queat. Tunc non modo os et fauces saepe colluendae sunt lacte dilutissimo, aut decocto hordei, aut radicis althaeae, verum etiam cavere diligenter oportet, ne acerrimus eiusmodi humor voretur descendatque in ventriculum, si mala effugere velimus, quae ex Sagarii observatione iam alibi (§. CLXXXVIII.) memoravimus.

§. CCLII.

Symptomata quaedam huic quoque stadio communia. — Eorum peculiaris curatio. — Vigiliae protractae an somniferis oppugnandae. — Somniferorum laudes. — Somniferorum damnatio.

Neque desunt huic stadio quandoque haemorrhagiae, phrenitides, deliria, soporosi affectus, convulsivi motus, anxietates, vigiliae aliaque gravissima symptomata, praesertim in confluentibus malignis, in quibus variolosa materies non penitus expulsa huc illuc vagatur, interioresque partes adoritur, febremque cum suis symptomatibus intensius exasperat. Quae curatio haemorrhagiis, phrenitidi, comati utrique convulsivisque affectionibus adhibenda sit, iam supra (§. CCXXXIX. CCXL. CCXLII.) exposuimus. At vigiliae plerumque protractae, anxietates corporisque iactationes irrequie-

tae, si quando accesserint, quod variolarum confluentium et malignarum fere proprium est, sine aliqua medici opera vix praeteriri possunt. Harum igitur causa plerique ex SYDENHAMII sententia (1) largum et crebrum hoc in stadio hypnoticorum usum inculcant. Mox enim post primum stadium singulis noctibus dari iubent vel syrupum diacodion, vel emulsionem cum syrupo papaveris albi, sive de meconio, vel laudanum liquidum, vel solidum, vel opium purum, vel pilulas de cynoglosso congrua aetati cuiusque dosi. Sic non modo pervigilio, inquietudini ac delirio, verum etiam pustularum incremento et repletioni prospicere se affirmant; tantaque id confidentia sibi pollicentur, ut, si vespertina hypnotici exhibitione quietem et somnum non assequantur, remedium mane repetant, et etiam interdiu, donec somnus inducatur. Id autem in iuvenibus adultisque praecipue licere monent, cum tenera aetas (2) ab hypnoticis facile laedatur, nisi cautissime adhibeantur. At contrariam huic sententiam tuentur alii, cautoque opus esse volunt in hypnoticorum usu imperando, quod experientia didicerint, humores eo versus caput uberius pelli, cerebrum gravari, ptyalismum adeo necessarium supprimi, utilesque ventris excretiones saepe sisti. Imo addit SIMSONUS (3) aegrotantes die octava et nona per continuatum vel syrupi papaveris albi usum, quem Sydenhamiani commendant, interire delirio, angina aut peripneumonia oppressos. Nocua quoque SAGARIUS in epidemia Iglaviensi (4) somnifera fuisse aperte experimentis edoctus profitetur (5).

(1) MEAD. *de variol. cap.* 3.

(2) SYDENHAMIUS (*Dissert. epist.*) in variolarum confluentium curatione sic paregoricis confidit, ut non dubitet ea quasi specifica ostentare, non secus ac in febribus intermittentibus corticem peruvianum.

(3) *Essays de Médec. d'Edimburg. t. VI. p.* 144.

(4) *L. c.*

(5) Interdum in benignissimis infantum variolis datus syrupus diacodion eo consilio, ut fletus gemitusque eorum ob pustularum molestiam sedarentur, quanquam innoxius reputaretur, fecit tamen, ut caput sanguine oppleretur, et oculi ac palpebrae extumescerent. TISSOT. *l. c. p.* 11.

§. CCLIII.

Quid de hac sententiarum discrepantia sentiendum. — Quando hypnoticis uti liceat. — Cautiones.

In hac sententiarum discrepantia, si quid iudico, illud evidens est, non esse, nisi caute et necessitate urgente, ad somnifera procedendum. Itaque si vigiliae ita pertinaciter teneant, ut mens aberret viresque deiiciantur, si anxii atque inquieti vehementer evadant aegrotantes, si id aut pruritu ingenti aut dolore pustularum contingat, si ataxia potius nervorum et summa sensibilitas, quam phlogosis sanguinis interiorumque partium in causa esse videatur, tum certe, si diluentia, temperantia, demulcentia nihil profecerint, licebit hasce turbas sedare mitiori aliquo paregorico, idque prudenter, prout res postulabit, repetere; cum in huiusmodi casu a blandis hypnoticis vel cautissimi medicorum omnino non (1) abhorreant. Verum animadvertendum est, non nimis praecipiti consilio quasque vigilias somniferis medicamentis profligari oportere, cum saepe in variolis confluentibus sex vel septem dies insomnes sine damno praeterlabi soleant, ut Tissotius (2) admonet, salivae fluxu interim rite utiliterque prosequente, qui alias per somnum magno cum detrimento sisti posset. Magni quoque intererit praenoscere, num aegri medicamentis narcoticis laedi soleant. Nam sunt aliqui, quorum idiosyncrasia tam adversa iis est, ut exagitentur potius atque excalefiant praeter modum, quam consopiantur. Quare in his praestat ab eiusmodi medicamentis abstinere, ultro consentientibus eorum alias (3) propugnatoribus.

(1) Apposite Simsonus ipse, apud quem omne genus paregoricorum male audit, in pervigilio tamen ingenti, aut in pruritu intolerabili, aut dolore permolesto pustularum concedit dari posse aliquid syrupi papaveris albi, dummodo ab eius abusu, quem fecit Sydenhamius, faciuntque eius asseclae, caveatur. *Essays de Médec. d'Edimb. t. VI. p.* 144.

(2) *Epist. var. arg. p.* 16.

(3) Siöack. *l. c. p.* 288.

SUPPURATIO.

§. CCLIV.

Curatio variolarum in tertio stadio. — Suppuratio in discreto genere et benigno vix aliquid exigit praeter diluentia et subacida. — Interdum paregorico opus est vespertino. — Si vero vehementior suppuratio cum signis inflammatoriis incidat, sanguis mitti potest. — Etiam alvus lenienda. — Dolorem et cutis tensionem fomentatio tollit, adiuvatque suppurationem.

Quibus auxiliis promoveri sustinerique debeat variolarum eruptio, hactenus comprehensum est. Restat, ut, qua ratione earum suppuratio procuranda sit, quoniam gravissimis symptomatibus saepe summum vitae periculum intentat, dicere non omittamus. In discreto et benigno genere, ut priora stadia, sic tertium hoc sine magna molestia transigitur. Dum tamen pustulae inflammantur et pus conficiunt, praesertim si copiosiores fuerint, cutis tenditur, dolet, febris redit aut invalescit, sed cito absoluta suppuratione desinit. Eo tempore aegri inquieti fiunt, somno saepe carent, pustularum dolorem et quandoque etiam pruritum queruntur; et si quando somnum capiunt, cito evigilant et obloquuntur, interdumque mente etiam moventur. Plerumque solis diluentibus, subacidis et temperantibus, tenuiorique victu haec omnia sedantur. Si tamen vigiliae, iactationes, querelae aliquanto molestiores videantur, certum solamen praebent paregorica prudenti manu sub vesperam data. Fereque sufficiunt ea, quae ex papavere albo multimodis parantur. Raro valentioribus opus est. Nonnunquam tanta est suppurationis vis, ubi variolae confertissimae sunt, sanguisque bonus et fibrosus abundat, ut febris acutior exsurgat cum pulsu vehementi, duro, magno, calore aestuque ingenti, delirio perpetuo et summa corporis inquietudine, aut difficili respiratione, aut gravi faucium inflammatione; tunc praeter medicamenta antiphlogistica, regimen frigidum, aëris liberioris admissionem, sanguis utiliter detrahi (1) potest; nec quidquam inde nocumenti variolarum suppurationi et maturationi obveniet, si id solum sanguinis detrahatur, quod nimiam inflammatio-

nem refrenet, vasorumque plenitudinem minuat, non vires ultra prosternat. Non rara apud clinicos huiusce rei exempla occurrunt, longo usu iteratisque periculis confirmata. In magna alvi siccitate non erit quoque inutile eam leni antiphlogistico eccoprotico laxare aut saltem enematibus aperire. Dolor et tensio cutis si alicubi acerbior, uti in facie aut manibus percipiatur, foveri pars lacte tepido aquae admixto poterit, quo non modo ea mollitur, dolorque placatur, verum suppuratio ipsa felicius absolvitur. Pruritui vero permolesto prodest loca leniter herba aliqua virenti, uti malva, mentha, ruta vel simili percutere; sed simul curandum est, ut aegri manus sic contineantur, ne scabendo cutim saucient.

(1) Nemini ignotum sit oportet, sanguinem mitti posse quocunque morbi tempore, si signa inflammatoria vera et non fallacia se ostendant. Tissotius, quem alias decernenda sanguinis missione cautissimum novimus, toties in variolarum progressu eam instituendam putat, quoties verae inflammationis metus insurgit, idque etiam post plenam earum eruptionem. *Ep. v. arg. p.* 38. Praesentibus iam variolis tres maximos reges, nempe Carolum II. Hispaniae, Ludovicum XIV. Galliae, et Carolum II. Britanniae eisdem prope temporibus venae sectione servatos fuisse memorat Freindius; *Epist. de purgant. in secund. variol. confluent. febr. adhibend. Hist.* 2. Item Haenius non modo in quovis variolarum tempore, sed etiam variolis iam siccatis et decidentibus eius utilitatem expertus est. *Rat. continuat. t.* 1. *cap. V.* §. *VII. n.* 7.

§. CCLV.

Variolarum maturarum incisio.

Sed nihil utilius est, pustulis iam maturitatem adeptis et pure plenis, ad dolorem sedandum, puris resorptionem impediendam cutisque foveas avertendas, quas puris acritas excavare solet, pustularum ipsarum incisione (1); quod non modo Arabibus in usu fuit, sed etiam subsequentibus temporibus repetita plerorumque medicorum experientia confirmatum (2). Pustulae autem vel acu vel forfice, cum pure turgent, aperiuntur, pus exprimitur, et pure expresso spongia lacte et aqua tepida imbuta absterguntur. Idque repetitur, quoties iterum pure repleri videantur (3). Alii sic apertas vino, aqua et melle abluunt et deter-

gunt (4), quod maxime usum habebit, ubi magnus foetor, cutis livor aut nigredo et puris tenuitas de magna ad putredinem proclivitate fidem faciant. Quo casu etiam vino aliquid aromatici nonnulli (5) adiiciunt. Detersis, uti opportunius visum est, pustulis, praesertim si cuticula per forficem resecta fuerit, ut quandoque ad pus omne educendum opus est, saepe optimo eventu illini curavi oleum e vitellis ovorum leviter tostis recentissime expressum, quod dolorem ulceris mitigat, acrimoniam humoris demulcet, noxas aëris arcet, et cutis coalitum adiuvat. Incisio autem eiusmodi non solum convenit variolis pure bonae notae refertis, verum illis quoque, quae saniem aut tenuem humorem continent, facileque concidunt et subsidunt. Nam educto per incisionem varioloso humore, metastases pessimae praecaventur, magna pars fomitis detrahitur, quo intro refluente febris secundaria augeretur.

(1) Tissot. *Epist. var. arg. p.* 42. 43.

(2) Duobus abhinc seculis et quod excurrit, Marquardus Vienn. professor, deinde Raymundus Jo. Fortis professor Patavinus, et iamdudum Galli Italique feliciter hac incisione usi sunt, teste Haenio. *Rat. contin. t. I. cap. V.* §. *VII. n.* 6. Ab Hollandio, postquam desuevisset, revocatum adhibitamque a Senacio, Tissotio, Haenio, Swietenio, Homio aliisque commendat Azzoguidius, *Lett. citat. p. XLII.* His addendi sunt Sidobrius (*De variol.*) et Wintringham (*Comment. nosolog.*) (Vid. *Essais de Méd. d'Edimburg. t.* 2. *p.* 504.) et non pauci alii; inter quos Varnierius reticendus non est, qui (*Journal de Médec. t. V. p.* 152. *Août.* 1756.) cum viderit saepe variolis confluentibus in aegris obesioribus supervenire gangraenam et putridam corruptionem, ideo non modo antiseptica valentiora tum adhibuit, verum pustulas maturas aperiri, et totum corpus ablui vino aromatico suasit. Quod ad me attinet, multoties equidem pustulas maturas et turgentes, itemque deprimi et subsidere coeptas aperiendas curavi, nec unquam quidquam nocumenti, imo plurimum utilitatis inde manasse vidi. Non igitur audiendi videntur Diemerbroeckius aliique perpauci qui variolarum incisionem reiiciunt; multoque minus Ludwigius, qui etsi in *Adver. med. pract. Vol I. P.* 3. *p.* 473. eam reprobavit, alibi tamen (*Instit. med. clinic. P. I. cap.* 1. §. *CCIV.*) saniori consilio malignas et confluentes incidi, ut pus effluat, satius existimat.

(3) Quarin. *Method. medend. febr. cap. VIII. p.* 99.

(4) Azzoguid. *l. c.*

(5) Varnier. *l. c.*

§. CCLVI.

In malignis suppuratio saepe nulla aut imperfecta multorum malorum origo.

At haec quidem (§. CCLIV. CCLV.) in suppuratione variolarum, quae ex lege atque instituto naturae succedit, locum et usum habent. At ubi variolae malignae atque anomalae sunt, in primis confluentes, aut ad eas propius accedentes, maius profecto negotium facessunt. Nam saepe aut nullo modo aut aegre admodum suppuratum eunt (§. CLXXX. CLXXXI. CLXXXII. CLXXXIII. CCII.), aut sub ipsamet suppuratione repente concidunt, et pure intro regresso vacuae fiunt (§. CLXXXIII), aut quae iam sessiles et depressae ac marginibus lividae erant, hoc in stadio apicibus tantum albicant, humore propemodum inanes (§. CLXXXII. CXCIX); aut depressae, ut ante, omnino manent, nec unquam elevantur, fuscum vero colorem induunt (§. CLXXXIX); aut pustulis flaccidis, humilibus et circulo rubro carentibus, cuteque circumposita pallida et laxa, facies universa plumbeo alboque colore foedatur (§. CXCIV. CXCV. CXCVI.); aut, suppuratione deficiente, pustulae immaturae in crustam quandam primo sanguineam, deinde nigram siccantur (*ibid.*); aut lividae et subcruentae fiunt, sanguinemque facile effundentes cita gangraena nigrescunt (§. CXCVII. CXCVIII.). Quae ubi incidunt, gravissima sane symptomata, uti phrenitis, angina, suffocatio, peripneumonia, convulsiones, micturitio, haematuria aliaque funestissima huiusmodi mala impendent (1), imo citissima et saepe inopinata mors.

(1) Pleraque haec symptomata aut omnino praecaveri aut multo mitiora reddi mora extra lectum, leni deambulatione in aëre libero et puro et diurni somni abstinentia contendunt Sydenhamiani. Neque quidquam, suppuratione praesenti, detrimenti timendum esse ab aëris liberioris usura, cum citius tam suppuratio quam exsiccatio in aëre aperto et libero, perficiatur. Neque demum ab aëre libero, dummodo moderato, offici, ne quidem illis, qui febre suppurationis durante salivae fluxum habent, difficulterque deglutiunt; nam levari eos potius, ptyalismumque continuari affirmant. *Vid.* Stöerck. *l. c.* p. 272. 273. 274. Et quod attinet ad moram protractam extra

lectum, tum praecipue eam necessariam existimat TISSOTUS in gravi variolarum statu inflammatorio aut vehementiori inflammatione. Eius enim effecta dicuntur: 1. febris imminutio, 2. respiratio facilior, 3. capitis levamen, 4. refrigeratio lumborum, 5. avolatio putridorum effluviorum, 6. et emolumenta ex continua aëris renovatione, sive aeger in amplo et aperto conclavi sedeat, sive deambulet leniter. *Epist. varii argum.* p. 39. Concedunt tamen, (STÖRCK. *l. c. p.* 274.) vitandum esse subitum frigus aëremque nimis ventosum, frigidum vehementiusque spirantem. Et quanquam largiamur, pus in pustulis benignis et maturis genitum, non facile, quia crassum et densum est, introrsum refluere aëris admissione, tamen hoc ipsum de ichore serosoque tenui humore, qui fere in variolis malignis et confluentibus difficulterque suppurantibus colligitur, aeque dici haud potest. Levi enim ex causa eum resorberi, introque frigoris aut aëris liberioris afflatu repelli, satis probabile videtur. GEDEON HARVEUS, cuius supra mentio facta est narrat historiam hominis cuiusdam variolis correpti, cui ante eruptionem ob catarrhum et dolorem faucium venae sectionem ipse suaserat. Hanc vero cum ille neglexisset, imo pharmacopoli consilio usus multa sanorum instar egisset, deambulans in aëre libero, etsi variolae confluentes exstarent, et suppuratae essent, ex hoc vitam cum morte commutavit. Vid. *Art. curand. morb. expectation* p. 159. Nec immunes ab huiusmodi infortunio omnino sunt variolae discretae et benignae. Nobilem puellam praesente variolarum benignissimarum suppuratione ex fenestra temere aperta sic affectam recordor, ut brevi post metastasi ad cerebrum facta in lethalem eclampsiam inexspectato incideret. Puerum etiam vidi, qui paucis et discretis variolis laborans, cum toto morbi cursu vix aegrotare visus esset, atque idcirco lectulo assidue resedisset, parum aut certe leviter tectus, pustulis demum maturius resiccatis cynanche laryngea correptus est, quae, nisi sanguinis missio celeriter succurrisset, eum fortasse strangulasset. Quare tempore suppurationis variolarum non temere neque sine magna cautione et prudentia aegri aëri liberiori aut frigori exponendi videntur; cumque aëris renovatio necessaria tamen sit et cubiculi ventilatio, in hoc ea servanda sunt, quae supra, cum de ea consulto ageretur, exsecuti sumus.

§. CCLVII.

Febris tunc secundaria vehemens. — Quare differat a simplici febri suppurationis. — Eius causae. — Indicationes et cura.

In primis vero febris vehemens ad haec (§. CCLVI.) accedit, aut quae iam erat, gravius intensiusque excandescit, continua remittens, valde periculosa, *secundaria* vulgo dicta, quae nisi cito enecet, diu certe tra-

hitur, atque ultra suppurationis tempus procurrit (§. CCI.) a brevi illa et post suppurationem evanescente, utpote solius et simplicis suppurationis, sobole (§. CCLIV.) maxime, ni fallor, differens; quam ideo *putridam* appellavit Sydenhamius, veterum significatu, vocem ut mihi videtur, usurpans. Iure enim a suppuratoria febri, quae variolarum maturationem consequitur, distinguenda ista videtur, quod variolis nequaquam suppurantibus, aut aegre et imperfecte suppuratum euntibus concitatur. Quamobrem verisimillimum profecto est, eam a variolosa materie in sanguine restitante, aut ab humorum omnium, sed praesertim adipis per virus variolosum depravata assimilataque natura, aut a resorpto pustularum ichore, aut, quod non infrequens est, ab inflammatione alicuius interiorum sedium, aut ab omnibus aut plerisque hisce causis simul iunctis proficisci. Hinc quisque perspiciet, omni studio tum (§. CCLVI. CCLVII.) curandum esse, ut humor variolosus ad cutim omnis feratur, et, quoad fieri potest, suppuratione in pus bonae notae coquatur, aut, si id fieri nequeat, aliqua alia via confestim emittatur. Quod plerique efficere nituntur cardiacis lenibus, tonicis, antisepticis, itemque omnibus evacuationum et revulsionum generibus: de quibus pluries locuti sumus dicemusque deinceps, prout res poposcerit.

§. CCLVIII.

Curatio perficitur iis, quae alibi proposita iam sunt. — Quantum hic Sydenhamiani somniferis confidant.

Sed in primis illud teneri debet, eiusdem propemodum auxiliis ad implendas sustinendasque variolas, aut earum suppurationem promovendam opus esse, quibus eruptionem ipsam adiuvari, aut pustularum depressionem emendari supra (§. CCXLV. ad CCXLIX.) docuimus, dummodo animadversiones cautionesque, quas ibi tradidimus, adamussim serventur (1). Quare huc ea revocari oportet. Dici autem vix potest, quantum somniferis atque opium habentibus medicamentis hoc in stadio cum Sydenhamio confidant doctissimi quidem viri. Si enim, quod saepe octavo aut nono die in variolis malignis maxime usu venit, pustulae con-

cidant et deprimantur, et fuscae aut nigricantes fiant, cuti reliqua interim flaccescente et livida cum pulsu languidissimo, extremis modo frigentibus, modo recalescentibus, faciei pallore et rubore se mutuo excipientibus, motibusque demum quarundam partium spasticis obortis; tunc praeter alia iam indicata praesidia non dubitant in largiore saepiusque iterato opii aut aliorum narcoticorum usu spem omnem, ut alias innui, collocare.

(1) Sed non omnes ibi cautiones attulimus. Hic unam maximi usus et summopere notatu dignam ut adiiciam necesse est, quam mihi SYDENHAMIUS suppeditat. Is admonet, depressionem pustularum in confluentibus non semper tribuendam causis externis aut frigori, cum nihil in ea sit, quod non a morbi natura et more profluat; atque idcirco ex ea sola, ubi morbi morem servat, mali nihil impendet. Cavere igitur oportet, ne naturalis humilitas et depressio accipiatur pro morbosa subsidentia aut retropulsione. In distincto vero genere cavendum quoque est, ne ante debitum diem eruptionem atque augmentum variolarum exspectemus, sed attendamus ad tempus, quo natura id praestare debet. SYDENH. *Op. Sect.* 2. *cap.* 2. *p.* 179. 180.

§. CCLIX.

Somnifera quomodo adhibeant. — Aliorum dissensio. — TISSOTII animadversio. — MEADII prudens cautio. — Opiata nec nimis profundenda, nec nimis formidanda.

Hinc eorum nonnulli auctores sunt, ut quinta vel sexta quavis hora dentur guttae octo vel decem, adultis ut puto, laudani liquidi Sydenhamii, vel, quando minus valide agere volunt, singulis binis, ternis aut quaternis horis duo cochlearia mixturae cuiusdam paregoricae et cardiacae, quae habet aquae florum tiliae uncias septem, syrupi diacodion sesquiunciam, cui pro re nata ad compescendum sanguinis fervorem, eiusque dissolutionem coërcendam adiiciunt interdum tantum spiritus vitrioli, quantum satis sit ad gratum acorem. Hac ipsa mixtura audacter utuntur etiam, si suppurationis tempore aegri sint anxii inquietique, aut acerbe doleant, et sanguinis insolito fervore exardeant; dummodo eorum pulsus molles revera sint omnisque duritiei aut tensionis expertes. Sic enim cito vires eri-

gi, pustulas attolli, rubere, suppurare, symptomata prava mitescere, atque imminens vitae discrimen fugari dicunt. Illud tamen prudentissime praecipiunt, ut, quoties effectum, quem volunt, obtinuerint, paregorica ista interdiu omittantur, et vesperi duntaxat, ut nox tranquilla reddatur, locum (1) habeant. Verum alii cautius in opii usu se gerunt. Tissotius, qui somnifera in duobus prioribus variolarum stadiis fere damnavit, non ea pluris facit in tertio, in quo suppuratio et secundaria febris aegros premit (2). Animadvertit enim, tunc praecipue lethargum, coma orthopnoeamque ex materiae variolosae metastasi humorumque congestione urgere, manifestumque esse, terrifica eiusmodi symptomata a narcoticis augeri debere, excretionesque omnes tum maxime necessarias cum summo detrimento sisti. Imo vehementer timendum esse, ut non ab eorum usu anxietas, delirium, calor et sitis iam permolesta intendantur, aut phrenitis, peripneumonia, hepatitis, ischuria, intestinorum gangraena aliaque lethalia mala inducantur. Meadius ipse (3), morbo ad finem tendente, si spiritus difficultas accedat, faucesque oppleat pituita viscida, suffocationem minitans quod saepe evenit ptyalismo cessante, opii usum omnino ut noxium reiicit. Non tamen ex hac sententiarum varietate velim quis credat, liberum esse alterutram sequi, aut uni potius quam alteri adhaerere sine ulla deliberatione; cum rationi consonum omnino videatur, ut alibi iam indicatum est, opii usum modo saluberrimum fore, modo noxium, prout nimirum vel incitandae vitae vires sunt, vel compescenda nimia sensibilitas coërcendaque nervorum ataxia. Utroque tamen casu temperamentum adhiberi oportet, ne in opio sive dando, sive reiiciendo modum excedamus, ad singula sedulo matureque (4) respicientes.

(1) Störck. *l. c. P. I. p.* 287.
(2) *L. c. p.* 17.
(3) *De variol. cap.* 3.
(4) Quanquam opii usum in variolis Tissotius saepe damnare videatur, non tamen ab eo ita alienum se declarat, ut nunquam ei locum superesse velit. Iure et merito limitandam eius adhibitionem contendit, et satis opportune decernit, quando ab hypnoticis abstinere praestet, quando iis uti

tuto liceat. Quare non erit supervacuum neque inutile cum tanto viro casus percensere, in quibus somnifera in variolarum curatione adhiberi vetitum minime est; videlicet 1. quando debiles vires sunt, et cardiacis egent, et quando a centro ad peripheriam ducere oportet, uti in primo variolarum stadio, si pulsus sit debilis atque inaequalis, aeger frigeat, et in lipothymiam propendeat; 2. quando spasmi ex nimia mobilitate orti sedandi sunt; 3. ubi dolor pustularum intolerabilis est; 4. ubi eruptionis tempore humores confluunt ad intestina, alvusque liquidior minatur virium exsolutionem; 5. in diarrhoea colliquante cum animi defectionibus extremorumque refrigeratione: 6. in alvi fluxu tempore exsiccationis superveniente, si is nimius sit, vires deiiciat, pustulas pallidas et exsuccas reddat, syncopen aut delirium inferat, atque extrema frigefaciat; 7. in doloribus colicis sub finem morbi longum et liberalem acidorum usum subsequentibus; 8. post catharticum in ultimo stadio datum. *Vid.* Tissot. *l. c. p.* 22. *ad* 26.

§. CCLX.

Natura depressas variolas supplet ptyalismo et diarrhoea. — Quomodo utraque evacuatio sustinenda. — Quae salivam acrem corrigant. — Quae ulcusculis oris remedio sint. — Diarrhoea quibus gubernanda. — Quid, si in dysenteriam transeat.

At natura ipsa pustularum imperfectam maturitatem aut depressionem in variolis confluentibus supplere tentat ptyalismo aut alvi fluxu, illo in adultis, hoc in pueris, ut alias expositum est. Ergo enitendum omni cura est, ut iste salivae fluxus, quoad fieri potest, perseveret, quod in primis potu tepido, crebro, diluenti, mellito praestatur. Si vero salivalis humor viscidus et tenax ita sit, ut aegerrime e faucibus et ore educatur cum suffocationis periculo, id quod circa diem undecimam non infrequens est, eum solvi attenuarique oportet gargarismate ex aqua florum sambuci, aut decocto ficorum, aut radicis glycyrrhizae addito pauxillo mellis rosati, aut oxymellis simplicis, aut syrupi de moris. Quod si gargarizare nequeat aut nolit aeger, aut id satis non sit, eadem ope syringae saepe die et nocte in os faucesque iniicienda (1) sunt, quidquid nonnulli contra dictitent. Sydenhamius (2) gargarisma e cerevisia tenui vel aqua hordei cum melle rosarum compositum proponit, vel illud, quod sic habet:

Rec. *Corticis ulmi drachmas sex, Rad. glycyrrhizae unciam semis, Passularum enucleat. N. XX. Flor. rosar.*

rubrar. pug. duos. Coq. s. q. aq. ad lib. unam et semis. Colat. dissolv. Oxymel. simplic. et Mellis rosar. ana unc. duas. M. f. garg.

Aegro vero suffocationi proximo dandum etiam suadet emeticum, quo nihil interdum praestantius; licet fateatur, id non semper saluti esse. At humor salivalis interdum acerrimus est, ex quo os interius ulceratur, et quasi igne exardet doletque acerbe. Tunc gargarizandum ex aqua hordei lacti admixta, aut decocto radicis althaeae, aut simili demulcenti liquore, cui aliquid succi sedi maioris (3), vel mucilaginis seminum psyllii, vel mali cotonei utiliter adiici potest. Ulcusculis vero opportuna etiam sunt ea, de quibus, ubi aphthas explicuimus (4), mentio facta iam est. Quemadmodum autem ptyalismi continuatio summopere in adultis necessaria est, sic alvi fluxum, qui pueros corripit, sinere expedit, quamdiu vires eum ferunt; imo, si casu sistatur, enematibus blandis revocare, nec ulla ratione unquam in hocce stadio cohibere, nisi nimius et colliquans sit. Ad summum si acer humor descendens intestina arrodat et tormina citet, ut interdum, quando dysenteriae epidemice regnant, accidit, nam tum solum variolae dysenteria comitantur, ad demulcentia licet confugere atque ea, quae dysenteriae non aliena sunt.

(1) SYDENHAM. *op. omn. Sect.* 2. *cap.* 2. *p.* 177. TISSOT. *epist. cit. p.* 42. STÖRCK. *l. c. P. I. p.* 274.
(2) *L. c. ib. p.* 177. 178.
(3) STÖRCK. *l. c.*
(4) *Vol. I.* §. *CCXCVI.*

§. CCLXI.

Crustae oris et narium fovendae atque humectandae, ut decidant. — Facies nigrescens quid postulet. — Incisiones feliciter adhibitae.

Inter haec quibusdam os faucesque ex pustulis variolosis ibi natis crusta dura et crassa obducuntur sic, ut respiratio et deglutitio summopere laedantur. Tunc assidue os faucesque fovendae sunt iis, quae molliunt, uti aqua tepida lacte remixta, ut crusta decidat. Nares quoque eadem ex causa saepe obstruuntur. Has autem reserat vapor aquae calidae naribus aut ore attractus,

aut aqua mellita per siphonem aut syringam in nares iniecta, a qua crustae emollitae separantur, et summum inde levamen percipitur (1). Interdum etiam in variolis malignis et confluentibus, cum maturescere deberent, facies nigra evadit, aridaque crusta obtegitur, vere gangraenosa (§. CXCV.). Tunc incidenda crebris vulnusculis altius cutis est ad sanam usque carnem, et deinde fovenda decocto emolliente calido, cui spiritus vini cum camphora adiectus sit. Hinc pus multum et foetidissimum ex incisionibus manare solet, emortuaeque partes separari. Absoluta gangraenae digestione, cathartico alvus ducenda est. Exemplum felicis eiusmodi curationis habet Meadius (2), nobisque aliud simile notum est de Guattanio non ignobili chirurgo romano, qui cum puer pessimo et gangraenoso variolarum genere laboraret, a patre simili chirurgia servatus est, ex quo turpes in facie ei cicatrices tota vita remanserunt, conspicuae paternae audaciae et mirae curationis testes. Nec alia ratione curandae sunt aliarum partium gangraenae, si alicubi forte enascantur.

(1) Sydenham. *Op. Sect.* 3. *p.* 177. Tissot. *l. c. ib.* Störck. *l. c. p.* 275.
(2) *L. c. cap.* 3.

§. CCLXII.

Tumori et tensioni faciei et manuum quaenam prosint. — Febris secundariae peculiaris curatio. — Sydenhamii methodus. — Quando venae sectio, quando catharsis locum habeat.

Persaepe hoc stadio nimium facies, manus pedesque tument, tenduntur, dolent et rubent. Auxilio sunt fotus ex aqua et lacte tepidis, aut mollissima cataplasmata. His enim non modo dolor et tensio mitescunt, verum pustularum etiam suppuratio facilius absolvitur (1). Sed in primis ad febrem secundariam eiusque symptomata in hoc suppurationis stadio animum curamque omnem communiter convertere consueverunt medicorum experientissimi. Sydenhamius certe hanc valide oppugnandam esse duxit larga illico sanguinis missione et catharsi, alternatim adhibitis, sic tamen, ut catharsi post sanguinis missionem tantum et non ante decimam tertiam morbi diem uti auderet. Utraque eva-

cuatione sanguinis inflammatoriam indolem et purulentae materiae quantitatem minuere (2) sibi pollicebatur. Verum non sine aliqua distinctione Sydenhamiano praecepto adhaerere licet. Non enim semper, nec in quavis febri secundaria tutum est sanguinem mittere, aut alvum medicamento ducere, nec opus est semper, ut sanguinis missio catharsim, ubi haec locum habet, praecedat, nec semper decimam tertiam diem exspectari oportet, ut purgatio instituatur, cum ante hunc etiam terminum, et quandoque nona vel decima die illa necessaria esse possit (3). Sed de utroque evacuationis genere, quid sentiendum nobis videatur, et quando utraque aut alterutra admitti aut omitti debeat, mox explicare instituo.

(1) Störck. *l. c.*
(2) *De febr. putrid. variol. confluent. superven. nob. pag.* 628. *et pag.* 633. *ad* 636.
(3) Freind. *de febr. comment. VII. et* Mead. *l. c. cap.* 3.

§. CCLXIII.

Venae sectionem quae indicent. — Interdum febris secundaria oritur ab aliqua interiori inflammatione. — Tum variolae exstant. — Sanguinis missionem quae vetent.

Itaque ut a sanguinis missione ordiar, quaerendum sedulo est, utrum symptomata eiusmodi sint, quae variolas inflammatorias (§. CCX.) designent, aut febris vehementius exardeat cum pulsu valido et duro, calore magno ac siti ingenti, an corpus firmum, iuvenile exercitatumque sit, victui et potui calefacienti deditum, aut regimine calidiore usum, aut inter initia venae incisio neglecta fuerit; tunc utique sanguinem mitti oportebit, praesertim si symptomata gravia, ut phrenitis, coma, convulsio, faucium praefocatio, peripneumonia, sanguinis detractionem suadeant. Neque ab ea absterreat, si a reliquis indicetur, pulsuum parvitas aut debilitas, quia tum saepe non a virium defectu, sed oppressione arteriae subeunt, et, detracta sarcina, plerumque attolluntur et validius emicant. Itemque notandum est, inflammatoria sanguinis diathesi praevalente, interiores sedes saepe inflammatione tentari, atque hinc febrim secundariam pronasci, quin

variolae deprimantur; quod indicio est, non a depressione earum, neque a pure resorpto, cum variolae exstent, et pure bono turgeant, illam ortum trahere, sed a viscerum aliquorum inflammatione. Hoc etiam casu summum praesidium in cita et larga sanguinis missione positum est. Contra ubi symptomata nervosae febris sive malignae propria occurrant (§. CCXI.), aut, quod deterius est, putridae dissolutionis signa (§. CCXII.) appareant, uti in variolis confluentibus malignis et quibusdam discretis, sed gangraenosis et mali moris, in primis epidemicis contingit, profecto a sanguinis missione, quanquam secundaria febris invaluerit, abstinere omnino convenit. In his enim noxiam esse, experimenta etiam Sagarii (1) confirmarunt.

(1) *De variol. Iglaviens. p.* 44. 45.

§. CCLXIV.

Catharsis a plerisque extollitur non modo in confluentibus, sed etiam in discretis copiosis.

Alterum erat, ut de catharticis in febre secundaria adhibendis dicerem. Plerique post Sydenhamium, Freindium, Meadium, Huxhamium aliosque his eam non solum depelli, verum etiam praecaveri tradunt. Imo interdum nullam aliam medicinam profecisse (1) testantur, in primis addito opportune in quibusdam casibus calomelane et interpositis paregoricis. Tissotius non modo in confluentibus variolis primo febris secundariae impetu, verum etiam in discretis, sed copiosis, ingruente febri suppuratoria mannam praebendam esse ea dosi, ut alvus ter, quater aut quinquies solvatur, praecipit; quod nono vel decimo die plerumque usui est, pergendumque esse in alvo lenienda diebus etiam sequentibus. Adeo quippe huic medicinae confidit. Nec profecto sine causa; nam notum est, quanta sit inter cutim atque intestina consensio, et quam facile iuxta illud Hippocratis « *cutis laxitas, alvi adstrictio, et e converso*, » harum partium excretiones se mutuo excipiant et suppleant.

(1) Huxham. *de aëre et morbis epidemic. T. I. p.* 37.

§. CCLXV.

Limitantur eius laudes intra iustos fines. — Casus, in quibus purgare licet. — Quando purgandum etiam praesente ptyalismo. — Nec obstat semper pulsuum depressio nec humorum acrimonia.

Attamen non promiscue nec universim haec purgandi praeceptio arripienda est, ac si nullis obligata legibus esset; nam certos et ipsa, uti sanguinis missio, limites habet, quos ultra nequit recte consistere. Hoc igitur fere perpetuum est, ut in febre secundaria, quae nulla variolarum suppuratione facta, aut praemature pustulis, faciei praesertim, arescentibus, eiusque tumore evanescente accedit, purgatio necessaria (1) communiter habeatur, multoque magis, si ex materia intus restitante febris ardens oriatur cum corporis iactatione, respiratione brevi et crebra, urina tenui vigiliisque continuis. Tunc enim post sanguinis missionem, si recte (§. CCLXIV.) indicata fuerit, lenia purgantia ad intervalla repetita variolosam colluviem feliciter (2) detrahunt. Verum id etiam convenientissimum est, cum pustulae iam rite suppurarint et pure turgeant, nec tamen aliquid puris e pustulis exstillet, nec per urinas feratur, neque in his sedimentum spectetur (3), vel demum si cito aut repente variolae subsederint, et pus intro refluxerit. Purgatione item opus est si ptyalismo cessante, detumescenteque facie non succedat extremorum tumor, nec urinarum copia sedimentum habentium, nec alvi solutio spontanea; aut, quod deterius est, coma, aut delirium aut utrumque supervenerit (4). Superveniente vero delirio, aut comate, aut angina, aut peripneumonia, sic idonea purgatio est, ut ab ea nos deterrere non debeat metus, ne alvi ductione ptyalismus sistatur, cum eo in casu praesentiorem maioremque opem exspectandam ab alvo soluta putet Tissotius (5), quam damnum a ptyalismi tum non satis levantis suppressione, maxime si venae sectio aut cucurbitulae adhibitae iam fuerint, et nihil iuverint (6). Neque semper pulsuum humilitas aut depressio purgationem prohibet; cum saepe post eam elevantur, et vires (7) acquirunt. Compertum est experientia, utili-

ter etiam alvum solutam esse, ubi humor acerrimus, quo variolae arescentes scatebant, gangraenam cuti (8) induceret.

(1) MEAD. *l. c. cap.* 3.
(2) SALISBURY CADE *epist. ad* FREINDIUM *scripta.*
(3) FREIND. *De purg. in secund. variol. confl. febr. adhil. epist. ad* RICHARD. MEAD.
(4) *Idem l. c. histor.* 3.
(5) TISSOT. *Epist. var. arg. p.* 46.
(6) FREIND. *l. c. histor.* 2.
(7) FREIND. *de febrib. cap. VII.*
(8) *Idem de purgant. in secund. variol. confl. etc. hist.* 3.

§. CCLXVI.

Quando a catharsi abstinere convenit.

A catharsi contra abstinere omnino satius est, quamdiu tumor faciei atque pustularum inflammatio permanet, et saliva rite effluit sine graviori alio symptomate (1). Quod si facies detumescere incipiat, et ptyalismus minuatur, ut die nono, vel decimo, vel undecimo ab eruptione accidit in variolis confluentibus, et eodem tempore manus debito modo tumeant, et nulla deterioris notae symptomata appareant, totum negotium naturae committendum est (2), aut solis interim clysteribus alvum, si adstricta sit, lenire satis erit. Omitti quoque debent cathartica, si alvus sponte fluat, aut enematibus ante adhibitis laxata sit, vel saltem differri ad aliquot dies possunt, ne vires penitus deiiciantur (3); multoque magis, si ita liquescat alvus, ut hac via corpus exhauriri timeatur, quod in putrida potissimum humorum omnium dissolutione adeo in malignis frequenti incidere consuevit.

(1) SALISBURY *epist. citat.*
(2) *Id. ib.*
(3) MEAD. *de variol. cap.* 3.

§. CCLXVII.

Sanies sub cuticula latens educenda. — Frequens indusiorum mutatio.

Non vero satis est disquirere, sanguisne mitti, aut

alvus duci, aut utrumque fieri debeat in eiusmodi febri secundaria. Oportet etiam indagare sedulo, utrum alicubi sanies variolosa sub arefacta iam cuticula lateat. Quod facile tactu aut disrupta epidermide cognoscitur, pressu enim aut incisione pus erumpit. Tunc igitur puri exitus citissime parandus est, cibisque idoneis corpus nutriendum, antisepticisque muniendum, ut morbum ferre possit, donec omnis materia purulenta exstillaverit, quam interdum ad diem vigesimum ampliusque manare salvis aegri viribus vidit Meadius. Dum autem ex cute, discissa cuticula, purulentus humor effluit, ac via hac corpus repurgatur, ne quidquam temere quis moliatur, nec sanguinis missione aut catharsi salutarem eiusmodi evacuationem pervertat. Interea, quod semper in tertio variolarum stadio, nec non insequenti semper faciendum est, universa cutis a pure putridisque halitibus munda servetur frequenti indusiorum ac linteaminum mutatione conclaviumque prudenti ventilatione (1). Hic non omittam in memoriam revocare, interdum sub finem suppurationis aut initium exsiccationis atrocissimos dolores osteocopos accedere, ut sopra (§. CCIX.) ex Sagario retulimus, qui si horas duodecim aut viginti quatuor excedant, certam necem afferunt. Hos leniri oportet fotibus anodynis ex lacte tepenti, potu ex diluto florum tiliae et papaveris rhoeados, itemque syrupo diacodion in aqua florum sambuci, uti experientia compertum (2) est.

(1) Tissot. *ep. cit. p.* 40.
(2) Sagar. *De variol. Iglav. p.* 19.

CCLXVIII.

Curatio specialis quarundam variolarum. — Sydenhamii curatio variolarum confluentium anomalarum. — Decoctum album. — Hydrogala. — Largior potus.

Atque haec omnia memoranda animadvertendaque in ista periodo generatim erant. Nunc etiam de quibusdam peculiaribus variolarum generibus earumque curatione speciatim aliqua subnectere non alienum a proposito mihi videtur. Quas supra (§. CXCV.) descripsi ex Sydenhamio (1), *variolas confluentes anomalas*, eas

sic ipse curabat. In illis effrenis sanguinis fervor acritasque quasi exurens atque omnia pene colliquans et corrumpens deprehendebatur. Ergo haec temperanda continendaque quam efficacissime fuit. Itaque praeter hypnotica in reliquis confluentibus alias adhiberi solita et commendata utebatur *regimine temperato* potuque liberaliore ex iis, quae non calefaciunt, sed aestum fervoremque ferocissimum illico mitigant. Ad id commendat *decoctum album*, ex pane videlicet et cornu cervi *calcinati* exigua quantitate in multa aqua factum, et saccharo leviter edulcatum. Adhibuit etiam eundem in finem hydrogala *e tribus aquae partibus et lactis una simul coctis, quae aegri palato et votis, magis refrigerando utplurimum respondit.* Nec copia potus tantummodo iuvit insignem calorem sub maturationis tempore cum febre exaltatum exstinguendo, verum ptyalismum etiam promovendo et protrahendo diutius, quod exaestuante aegro non contigisset. Profuit etiam immodico mensium fluxui superveuienti, dummodo ab huiusmodi sanguinis profusione pustularum depressio non timeretur, neque ideo calida remedia, quae magis sanguinem colliquant, temere et praepostere in usum vocarentur.

(1) *Oper sect. 3. cap. 6. p. 231.*

§. CCLXIX.

Halleri curatio confluentium malignarum. — Emetici laudes. — Haemorrhagiarum utilitas.

In ferali vero illa epidemica variolarum malignarum et confluentium constitutione, quae octavo vel nono die subsidentes exitium afferebant, et putridi generis vere erant (§. CXCVIII.), cum videret cl. Hallerus (1), hoc symptoma funestum universim esse, coepit cogitare, qua ratione tantum malum averti posset. Acida et refrigerantia ob facilem pustularum, quam dixi, depressionem, ei videbantur ancipitis eventus. Ab emulsionibus, clysteribus, catharticis, quibus alii medici magna confidentia utebantur, natas vidit cito paralyses, aphonias, hydropes aut etiam praecipitem ex retropulsis variolis mortem; nec minus exitialem calidorum medicamentorum usum expertus est. *Aderat*,

uti ipse scribit *summa humorum alcalescentia*, hinc *foetor horridus tum pustularum*, *tum animae aegrotorum. Aderat humorum funesta stasis*, quam *arguebant maculae*, *quae exigui sphaceli sunt*, *tum dolores lumborum*, *urinae paucae viridesque*. Medicamento igitur opus erat, quod solveret impacta, neque vasa diffringeret, quod motum versus peripheriam sustineret, febrem tamen non augeret, et pustulas retrocessuras fòras elevaret, non alcalescentiam incitaret. Id visum ei est camphora. Itaque quoties occurrebant symptomata variolas mali moris praesagientia, *delirium primi diei*, *febris valida*, *punctorius lumborum pectorisve dolor*, *respiratio difficilis*, *corpus succulentum*, *aetas adultior*, *plethora*, *protinus* dedit *decoctum diluens copiose*, *et ad aliquot quotidie libras hauriendum*, *ex aperientibus*, *sarsa*, *radice graminis*, *adiantho*, *bellide*, *ficubus*. A sanguinis vero missione, etsi primo intuitu alicui posset videri opportuna, ipse tamen abstinuit, quia fortasse summa ad putredinem proclivitas, quam in morbo agnoverat, ab eiusmodi praesidio ut nocuo eum deterruit. At *vomitum fere perpetuum symptoma* promovit *emetico*, *ut octies ad minimum larga emesis sequeretur*. Si enim vomitum quis compressisset, funestiorem eventum compererat. Quanquam vero a sanguinis missione sedulo caveret, non tamen haemorrhagias timendas cognoverat, cum usus docuisset, eas quodammodo expetendas fuisse. Siquidem vidit in puero speciatim septenni copiosam ex ano sanguinis iacturam ante variolarum eruptionem, subsequente benignissimo morbo.

(1) *Opusc. pathol. observ. XLIV. Hist. const. variol. anni* 1735. *p.* 113.

§. CCLXX.

Calidi regiminis effecta. — Camphorae praestantia. — Eius utendae modus. — Iniectiones in fauces. — Alvus lubrica. — Catharticum. — Victus.

Cum vero calidis remediis variolae domesticorum et familiarium consilio aut aegrorum culpa urgerentur, hae tum post ingentem anxietatem praematuro impetu erumpebant nigerrimae; si vero sponte die tertia pro-

diissent, et symptomata ipsa inde mitescerent, tamen die sexta pustulae subsidebant, et puncto nigro notabantur, uti confluentibus malignioribus solemne est. Quando igitur alterutrum ex hisce infortuniis aegrum corripuit, mox ipse praebuit camphoram in emulsione aliqua solutam, ita ut intra duodecim horas grana viginti absumerentur. Incipiebat autem eius usum a media nocte, febre nimirum inclinari coepta, protrahebatque ad meridiem usque sequentis diei, in sex partes totam dosim tribuens, ut una singulis binis horis sumeretur. Hora vero tertia aut quarta, ad summum quinta pomeridiana dedit syrupum papaveris albi cum nitro et tantillo succi crudi ex malo citreo expressi. Adulto graviter laboranti dosis syrupi erat sesquiuncia, succi citrei drachmae sex. Sic delirium sedabatur. Hanc medendi rationem persequebatur ad pustularum usque exsiccationem. Simulac vero ptyalismum imminui in adultis, et fauces arescere, angique deprehendebat, quod a die nona ad decimam aut undecimam eveniebat accedente simul pustularum exsiccatione, mox toto hoc intervallo anginam funestam arcere, et ptyalismum prolicere nitebatur frequenti iniectione per siphonem in fauces mellis ex rosa et nitri, quanquam ab Hoffmanno, sed iniuria, reprobata. Interea diluentia affatim potui dabat cum acidis et demulcentibus. Camphorae autem quantitatem sensim minuebat, sic ut post diem nonam prorsus mitteret eius usum, cum nihil tum, quod expelleretur, superesset, et febris secundaria immineret. Sic pustulae nigrae circa octavam diem evanescebant, et *paulatim per rubedinem in pallorem languere* incipiebant. Hoc ipso temporis stadio enemate cum nitro alvum laxabat, cum experientia didicisset, alvo lubrica febrim secundariam diei undecimae et duodecimae mitem reddi, dum haec alioquin funesta *cum novo delirio*, *anxietate*, *angina*, *pulsu molli*, *inaequali*, *celeri*, *foetore totius corporis summo* evadebat. Quod si febris gravior accederet, hanc compescebat dato cathartico, quod tamarindos reciperet, nec id omittebat *vel in summa* virium *debilitate*, quin imo repetebat die duodecima et decima etiam tertia, si opus erat. His fere iugulabat, ut ipse ait, dirum morbum, ut et papaveraceis et succo mali citrei et

omni alio medicamento commode aeger careret. Religiosae autem ab omni carneo iurulentoque victu abstinebat per omnia morbi stadia, concessis tantummodo oleribus fructibusque, imperatoque potu semper eodem, sed largiore et crebro.

§. CCLXXI.

De acidi vitriolici usu in tertio stadio. — Sanguinis mictus acido vitrioli praecipue oppugnandus est. — Adstringentia validiora. — Cautio. — Acida haec non supprimunt ptyalismum. — Coniungi cum cardiacis debent, si vires langueant. — Ubi cortex peruvianus ceteris antecellat.

Mirum profecto videbitur Sydenhamium, qui primus omnium acidum vitriolicum adhibuit (1) in variolis malignis et gangraenosis in potu ad gratam aciditatem toto primo et secundo stadio, suppurationis vero tempore et in ipsa febre secundaria aut reprobasse, aut, ut supra (§. CCLXVIII.) vidimus, praetermisisse, Hallerumque in putridissimo variolarum genere modo memorato uti suspectum aut noxium (§. CCLXIX.) habuisse, imo in hoc eodem tertio stadio, cuius curationem exsequimur, ab acidis etiam vegetabilibus prope abstinuisse; cum tamen nihil ad cohibendam sanguinis dissolutionem avertendamque putredinem praestantius valentiusque habeat medicinae ars universa. Acidi autem vitriolici vis singularis eminet in sanguinis mictu, quem in hoc in primis stadio soluta et diffluens sanguinis compages excitat; nam hoc lethalissimum symptoma si cuiquam remedio obtemperat, largiori certe acidorum validiorum in potu usui cessurum, spes unica est. Sed hoc in casu non praetermittenda quoque sunt ea omnia, quae eiusmodi haemorrhagias coërcere alibi (§. CCXLII.) docuimus, uti serum lactis, quod vocant *aluminosum* (2), et alumen ipsum, et *specificum* Helvetii (3), ubi nimirum cetera irrita fuerint, nec ulla in pulmonibus aut aliis visceribus congestio adstringentium adhibitionem vetet. Metus vero, ne salivae fluxus acidis eiusmodi supprimatur, aut vitales vires deiiciantur, prope inanis (4) est, si expertis fidem habemus, atque haud negligamus in posteriore casu acida cum cardiacis leviterque aromaticis opportune coniungere, qualia sunt radix serpentariae virginianae,

contrayervae, camphora et prae ceteris cortex peruvianus, qui etiam antisepticae facultatis nomine vix sine piaculo in variolis putridis, gangraenosis, aut quacunque alia ratione ad corruptionem ducentibus praetermitti potest.

(1) *Oper. sect. V. cap. IV.*

(2) *Serum aluminosum Pharm. Lond.*

Rec. Lactis vaccini lib. j.

Alumin. crud. in pulver. redacti drachm. ij.

Coque, ut fiat serum lactis

probe a coagulo separandum.

(3) *Specificum* Helvetii.

Rec. Alumin. crud. pulv. unc. ij.

Sang. dracon. in lacrym. unc. ss.

Liquetur alumen ad ignem in vase argenteo aut fictili vitreato, fuso insperge sanguin. drac. in pollin. tenuiss. redact. Frigefacta massa servetur in vase clauso ad usum. Dos. a drachma semis ad unam.

(4) De acidorum usu in curatione variolarum ita apposite sapienterque disseruit cl. Tissotius, ut e re fore existimem ea in summam redacta hîc tironibus exhibere. Acida vegetabilia ab Arabibus primum, deinde a posteris in hanc usque diem ad variolas curandas adhibita et commendata fuere. Acidum vero vitriolicum nemo ante Sydenhamium potioni ad gratum acorem commiscuit in variolis malignis et gangraenosis, sed incipiente suppurationis stadio et in febre secundaria ut noxium ab eodem videtur reprobatum. Sed perperam, Tissotio iudice, nam acida putredini resistunt, calorem, febrim, anxietatem et pruritum minuunt, diarrhoeam colliquantem praecavent, nec tamen alvi libertati obstant, anginam, delirium et phrenitidem avertunt, malignitatem impediuntque, ne variolae benignae in malignas degenerent, ptyalismum non supprimunt, urinas cient, in primis acida nitrosa potui largius admixta, purisque metastasim emendant. Speciatim laudantur in mictu sanguineo et variolis nigris itemque in alcalescentia humorum et calida eorum dissolutione. *Epist. var. arg. a pag. 28. ad 56. usque.* Acidi mineralis dosis vulgatior, inquit Quarinius (*Method. med. febr. cap. VII. p. 96.*), est drachma una in die; interdum vero opus est eam augere ad unciam semis aut etiam ad sex drachmas. Infantibus, si in potu spiritum vitrioli respuant, dari eum posse syrupo alicui admixtum, ut cochleatim sumatur, idem subiicit. At Tissotius se liberaliori adhuc manu eum dedisse narrat. Interdum enim intra quatuor horarum spatium dedit tres drachmas spiritus vitrioli aut sulphuris copioso potu dilutas, ut febrim vehementiorem, delirium et anxietates compesceret. Alia vice in quadam muliere variolis laborante consumpsit spiritus sulphuris binas integras uncias quadraginta horarum intervallo. Conce-

dit tamen ex longo et largo acidorum eiusmodi usu interdum sub finem morbi oriri colicos dolores, quos opio sedari oporteat (*l. c. p.* 23. *ad* 25.). Quanquam vero acidorum amicissimus sit, ea tamen reprobat in vapida sanguinis diathesi et solidarum partium laxitate, nisi acidis subiungantur cardiaca, uti camphora, cortex peruvianus, radix serpentariae virginianae, mixtura simplex, aut sulphur auratum antimonii camphorae nuptum. At Fabrius (*de acid. viribus p.* 101.) non nihil a Tissotio dissentit, cum admonet, non danda quidem acida, ubi circulatio sanguinis nimis languet, sed neque ubi solidae partes nimis rigent, et fluidae nimis coactae et densae sunt. Si quid tamen iudico, non omnia acida hic comprehendi debent; nam vegetabilia, in primis diluta attenuant et solvunt, uti pariter nitrosa; nec a vero alienum est, acida etiam vitriolica, dum irritabilitatem minuunt, et fortasse terreum elementum glutenque connectens extenuant abripiuntque, laxitatem fibris conciliare posse; nec proinde ableganda, ubi solidae partes rigescere videantur.

§. CCLXXII.

Curatio variolarum sanguinearum. — Vitriolata et aluminosa. — Cortex peruvianus. — Serum aluminosum. — Specificum Helvetii. — Acidum vitrioli meracum. — Camphora. — De vesicantibus animadversio.

Aliquid quoque dicendum est de peculiari variolarum, quas *sanguineas* supra (§. CXCVII.) nominavimus, curatione. Quoniam autem hae nequaquam suppurant, sed lividae et subcruentae evadunt, maculis nigris, vibicibus et peticulis ubique comitatae, atque in iis colliquescit sanguis, et undique diffluit, et haemorrhagiarum varia genera efficit, perspicuum sane est, ad putridissimum genus eas spectare, egereque quam validissimis antisepticis, incrassantibus, cogentibus, stypticis. In his praeferri speciatim debent cortex peruvianus, vitriolata atque aluminosa. Hinc utilissimum est corticis peruviani drachmam vel scrupula quatuor quarta vel sexta quavis hora dare, mediis vero intervallis aluminis eam dosin, quae idonea videbitur aetati et aegri constitutioni, aut serum lactis aluminosum, aut *specificum* Helvetii ad scrupulum unum ex conserva rosarum, quod est efficacissimum. Prodest etiam quam maxime *tinctura rosarum vitriolata*, cuius cochlearia quinque vel sex subinde sumpta pro adultis sufficient; nec sua laude caret vinum rubrum gallicum

aut quodcunque aliud subacidum atque austerum, cuius etiam mira ad vires erigendas facultas celebratur. Acida vero quaecunque si unquam, hîc certe praecipuam opem praestant. Spiritus igitur vitrioli, etiam meracissimus ceteris palmam praeripere dicitur, praesertim potui instillatus, tum maxime, cum maculae nigrae aut lividae variolis interspersae (1) sint. Neque hîc reticenda est camphorae vis antiseptica, in primis si acidis vegetabilibus admixta in usum veniat. Quod si delirium aut sopor hoc in genere accesserit, vesicantia etiam tuto admoveri affirmat Meadius (2), quod quidem mirum videbitur iis, qui in ea sanguinis dissolutione atque ad putrescendum proclivitate suspectam cantharidum vim habere non sine causa solent. Sed interdum revellendi necessitas tanta est, ut in hac una conquiescere oporteat; quanquam tutiora tunc habenda sint epispastica et ex sinapi parata cataplasmata

(1) Mead. *de variol. cap.* 3.
(2) *Id. ib.*

§. CCLXXIII.

Curatio crystallinarum. — Diaphoretica. — Cardiaca. — Diuretica. — Vesicantia. — Cathartica. — Curatio verrucosarum. — Curatio mediarum.

In *crystallinis* quoque et *siliquosis* (§. CLXXXIII). et CXCIX.), quae processu flaccidae inanesque fiunt, inopina saepe morte subsequente, nisi evacuatio aliqua succurrat, aquosus humor, quem primo continent, in pus nequaquam convertitur. Is ergo partim exspiratione difflandus est, partim ad urinae vias derivandus. Quod praestatur blandis diaphoreticis, cardiacis ac diureticis medicamentis. Hinc pulveres bezoartici, e chelis cancrorum compositus, radix contrayervae, spiritus Mindereri, confectio alkermes et in primis cortex peruvianus primae et secundae indicationi satisfaciunt, tertiae vero potissimum nitrum a scrupulo ad drachmam semis ter quaterve in die datum reliquisque remediis, quae dixi, interpositum. Quibusdam (1) placet nitrum in vino dilutiori solvere, quod sub finem ad vires reficiendas aliquanto meracius adhibent. Nitri quoque spiritus, qui dicitur dulcis, liquor terrae *foliatae* tartari, syrupus althaeae aliaque

eiusmodi incidunt egregie, attenuant, atque ad urinae vias ducunt. Praeterea die a prima eruptione quinto, vel sexto imponenda iubent tum imae colli vertebrae, tum brachiis et tibiis vesicantia, ut morbi fomes, quo febris intendi potest, aut interiores sedes occupari, extrorsum ducatur excernaturque. Quod si tamen variolosus humor oberret, nec ulla naturali aut artificiosa via extra feratur, ad cathartica hîc quoque confugere necessarium fere est. Nec dispar curationis ratio a variolis *verrucosis* (§. CLXXXIII.) exigitur. Digerenda enim est crassa earum materies et paulatim evacuanda. Hinc alexipharmacis, cardiacis, sudoriferis, diureticis atque epispasticis utplurimum ad id opus est, et, ni haec satis sint, demum alvum ducentibus. Quae vero *mediae naturae* sunt (§. CCII.), et difficulter aut sero nimis suppurant variolae, non aliam curationem postulant, quam quae supra generatim exposita est. Sed iam modum excederet, nisi tandem finem faciam, sermonis prolixitas, si quaecunque huc spectant, distincte et minute singula complecti vellem. Quapropter tertio variolarum stadio relicto ad quartum sive postremum properabo.

(1) Mead. *l. c. cap.* 3.

EXSICCATIO.

§. CCLXXIV.

Exsiccatio in benignis vix medica ope eget. — Difficilius arescentes aperiuntur. — Crustae diu haerentes molliendae et fomentis tepidis separandae. — Tissoth monitum de maturanda purgatione. — Animadversio in purgationis vim et facultatem. — Certe primarum viarum sordes tantummodo deiici possunt. — Interdum e penitioribus locis pravus humor excutitur. — Sed id minime certum. — Imo interdum metastases a purgatione fiunt.

Suppuratione absoluta et decedente febre, evanescentibusque symptomatibus, quod in discretis et benignis variolis regulariter evenit, pustulae iam flavescunt et in crustas continuo siccantur. Tunc vix quidquam est, quod medici ope egeat. Morbus enim iam finem assequitur, et pristina corpori valetudo redit, diluentia tamen et subacida, cubiculi ventilatio atque extra lectum mora regimenque diaeteticum alias laudatum nequa-

quam negligenda sunt; sic enim felicior pustularum siccatio consequitur. Si vero pustulae pure plenae, ut quandoque usu venit, alicubi serius arescant, eas aperiri atque exprimi, quod supra iam proposui, convenit, crustas contra, si diutius haereant, et duriores sint, lotionibus fomentationibusque tepidis molliri, ut secedant et delabantur. In his vero benignioribus variolis, cum ad exsiccationis finem pervenerint, vulgatior medicorum sententia est, alvum leniendam eccoprotico aliquo medicamento esse, aut clysteribus laxandam, idque tertio aut quarto quoque die ad tertiam aut quartam usque vicem iterandum; multoque magis, quod suppurationis tempore, quoniam febris secundaria vel omnino abfuit, vel mitissima exstitit, alvum nequaquam ductam fuisse, pro certo assumi potest. Si quid enim variolosae materiae intus remanserit, aut non omne pus e pustulis emanaverit, id purgatione detrahi expellique creditur. Imo Tissotius non exspectandam perfectam exsiccationem putat, sed mature, nempe simulac variolae in facie flavescunt, purgandum esse. Tempestiva enim purgatione optime praecaveri ea mala, quae saepe a variolis relinquuntur, illoque tempore plus unicam alvi ductionem, dum materia mobilis adhuc est et fluitat, proficere, quam tres aut quatuor serius (1) institutas. Non tamen hinc quisquam credat, in manu arbitrioque medici eiusque medicamentorum potestate positum esse, residuas morbi reliquias sive in cute adhuc haerentes, sive per corpus in circuitum actas a sanis humoribus, prout libuerit, secernere, et quo conferat, evocare. Illud tantummodo certum quidem videtur, quod sordes in ventriculo intestinisque toto morbi curriculo coacervatae ac collectae, aut eo paulatim delatae utiliter et commode detrahi possunt, dum retentae ibi diutius, aut in sanguinem iterum refluentes nova mala inferrent. Neque inficiamur tamen, quandoque e penitioribus corporis latibulis pravos noxiosque humores excuti, atque ad intestina prolici, ut inde magno aegri emolumento emittantur; sed quis possit sibi certo polliceri, hoc ipsum semper ex animi sententia cessurum, ita ut omne malum, quod impendeat, purgatione avertatur, aut omissae purgationi, si qua peiora succedant, iure attribui

queant? Quid si cathartici actione a peripheria variolosum tabum intro revocatum in aliqua interiori sede consistat, lethalemque metastasim faciat? Peritissimi igitur et cautissime omnia perpendentis medici erit ita in purgatione exsequenda se gerere, ut nulla inde noxa oriatur.

(1) *Epist. cit. p.* 46.

§. CCLXXV.

Curatio febris secundariae quousque continuanda in ipsa exsiccatione. — Potissimum alvus laxanda ad intervalla. — Quando etiam sanguis mitti possit. — Sanguinis missio et alvi ductio proponitur finita etiam exsiccatione. — Sed non temere utra decernenda.

At in confluentibus malignisque variolis, quoniam febris secundaria cum tetris symptomatibus plerumque sub earum adhuc exsiccatione protrahitur, continuanda omnino est ea curationis ratio, quam supra (§. CCLXII. ad §. CCLXVIII.) pluribus verbis explicui; scilicet si febris adhuc urgeat, et spiritus difficulter trahatur, aut metastasis aliqua immineat, aut fauces pituita oppletae suffocationem comminentur, simulque alvus adstricta aut pigra sit, tunc non solum altero aut tertio quovis die ea clystere, aut sero lactis, aut tamarindorum decocto, aut cremore tartari caute molliri et laxari debet, apertaque servari, sed etiam, ni iam ante id satis peractum fuerit, aliquanto validius duci syrupo aureo ex senna, manna et tartaro, aut electuario lenitivo, aut sale polychresto, aut foliorum sennae diluto similive alio medicamento, non omissis interea diluentibus, uti decocto hordei, radicis graminis et althaeae cum oxymelle, nitro, roob baccarum sambuci copiose hauriendo, cui pro re nata acidi vitriolici aliquid (1) adiectum sit. Nec alienum quoque est, si sanguis antea missus non fuerit, aut non satis detractus, et calor vehemens extorreat, pulsusque duri deprehendantur, nec vires fractae sint, sanguinis missionem tentare aut repetere (2). Nec desunt magni viri, qui die demum vigesima prima, absoluta videlicet exsiccationis variolarum confluentium periodo, ubi scilicet gravior et acutior fuerit (3) morbus, sanguinem mittendum al-

vumque ciendam iudicent. Verum tam in venae sectione quam cartharsi decernenda semper ea prae oculis habeantur, quae alias et maxime superioribus paragraphis in utramque partem disputata fuere, ne quid temere et cum aegri pernicie deliberetur.

(1) Mead. *l. c. cap.* 3., et Störck. *l. c. p.* 275, 276.
(2) Mead. *l. c. ib.*
(3) Sydenh. *Oper. sect.* 2. *cap.* 2. *pag.* 180.

§. CCLXXVI.

Ulcera vesicantium diu aperta serventur. — Tussis superveniens quomodo curanda. — Orthpnoeae peripneumonicae eadem medela.

Quod si suppurationis stadio ob aliquod gravius symptoma, uti coma, delirium, convulsiones, difficilem anhelosamque respirationem, revellentia, epispastica et speciatim vesicantia adhibita fuerint, horum ulcera in hoc etiam postremo stadio aperta, et quidem diu servari debent, ut omne pus variolosum via hac excernatur. Id quoque necessarium est, in ipsa exsiccatione similes ob causas ulceranda cantharidibus brachia aut crura fuerunt. Alibi (§. CCIX.) tussim variolis accedere, plerumque uti epigenomenon, dictum est. Quando id a principio incidit, fere catarrhalis est, aut peripneumoniae symptomatica. Tum iis, quae catarrhis opportuna (1) sunt, aut quae peripneumoniae tollendae apta posuimus (§. CCXLIX. CCLIV.), curanda omnino est. Si in progressu morbi a pustulis fauces laryngemque obsidentibus oriatur, diluentibus et demulcentibus, itemque mucosis oleosisque mitiganda (§. CCLIV.) est. At si sub finem per metastasim materiae variolosae accesserit, disquirendum est, an pulmones male habeant ex infarctu pituitae multae et lentae, an vero a tenui acrique humore tantum irritentur. Primo casu sputa crassa et viscida educantur, quae difficilem respirationem et pectoris oppressionem anxietatemque mirifice levant. Haec tunc promovenda sunt potu aperiente atque attenuante adiecto nitro et melle aut eclegmate aliquo ex manna, melle atque oleo seminum lini aut amygdalino. Ubi valentius incidere atque anacatharsim adiuvare opus est, id praestabit oxymel scilliticum, stibium diaphoreticum

non ablutum, kermes minerale, minimae sulphuris aurati antimonii doses, inspiratus aceti vapor aliaque eiusmodi (2). Altero demum casu hordei decoctum, lac aqua dilutum, syrupus papaveris albi, mucilaginosa atque oleosa, aquae tepidae vapor opem ferunt. Interdum cum incidendi tum revellendi causa in utroque casu vesicantibus uti oportet, ut nihil de sanguinis missione dicam, si peripneumoniae signa adessent. Atque haec fere eadem orthopnoeae ex memoratis causis natae adhiberi consueverunt.

(1) *Vid. Vol. I. §. CCCXL.*
(2) Stöack. *l. c. p.* 278. Tissot. *l. c. p.* 25. *et p.* 37.

§. CCLXXVII.

Ptyalismus superveniens adiuvandus est. — Tumores subcutanei suppurandi et aperiendi sunt.

Exsiccationi etiam variolarum interdum salivae fluxus succedere visus est, salutem afferens, qui alias secundo tantum stadio supervenire, et plerumque tertio, ut notatum supra est, desinere solet. Eum igitur sustinere et adiuvare par est potu calido, diluente, mellito saepe dato, simulque cavere, ne critica ista evacuatio (1) catharticis aut narcoticis, aut frigore subito turbetur supprimaturve. Nec rarum est suppuratione ad finem vergente, aut exsiccatione iam inchoata, imo interdum finita tumores quosdam, furunculis similes, sub cute variis corporis sedibus exoriri, quos efficit pus variolosum non satis per pustulas expurgatum. Hos anteverti dicunt, sicuti etiam variolas secundarias, quae primas exsiccatas saepe excipiunt, catharsi maturius instituta. Quandocunque vero eiusmodi tumores prodeunt, considerandum mox est, num molles sint, et materia in ipsis liquida et fluitans appareat. Tunc enim citissime, uti abscessus, sectione aperiendi sunt, diuque digerendi, ut omnis purulentus humor via hac efferatur. Sin vero duri reperiantur, et rubeant et doleant, cataplasmate emollienti et anodyno ex panis mica et lacte, aut unguento althaeae et butyro, aut diachylon simplici ad maturitatem perduci debent, et demum ferro incidi, quemadmodum de prioribus dictum est.

(1) Mead. *l. c. cap.* 3.

§. CCLXXVIII.

Metastases ad ossa et articulos. — Resolutio primum sanguinis missione tentanda, deinde externis internisque remediis. — Störckiana curatio. — Ulcera a variolis relicta fere eisdem curantur. — Quae aliis magis arrideant. — Camphora et cortex peruvianus vi traumatica pollent.

Nonnunquam morbidi humoris pars aliqua transfertur ad articulos aut ad ossa ipsa, ibique defigitur atroces dolores excitans, quin tamen ullus tumor exterior cernatur, aut rubor. Hinc saepe aut anchylosis aut caries subsequitur prope insanabilis. Quando illud accidit, ut tam dira et pertinacia mala praecaveantur, si vires vigent, et pulsus sit durus, tentanda est resolutio iterata sanguinis missione, interpositisque alternatim idoneis catharticis (1). Si tamen dolores osteocopi pertinaciter persistant, et ossium aut articulorum corruptionem intentent, praeter externas fomentationes et cataplasmata anodyna et discutientia, quae apprime indicata videntur, a Störckio (2) intrinsecus danda proponuntur extracta cicutae, aconiti et flammulae Iovis, methodo iam ab eodem in peculiari tractatu de horum remediorum viribus usuque tradita. Fereque haec ipsa adhibenda suadet in ulceribus malignis et diuturnis crurum aliarumque corporis partium, quae variolas quandoque subsequuntur, corpusque consumunt. Aliis vero magis arrident decocta sarsaparillae, ligni sancti, radicis chinae et rubiae tinctorum, aethiops mineralis, antimonium crudum, atque extrinsecus fricationes ex linimento mercuriali. Sed magni hic fieri debet camphora tam extrinsecus quam intrinsecus adhibita, quemadmodum a Collinio, celebri Vindobonensi medico in singulari de camphorae usu libello proponitur. Cui si corticis quoque peruviani adieceris opem egregie traumaticam, maior affulgebit spes, ulcera felicius coalitura esse.

(1) Störck. *l. c. P. I. p.* 283.
(2) *Ibid. p.* 286.

§. CCLXXIX.

Febris symptomatica suppurantium tumorum. — Quibus auxiliis mitiganda. — Febres vere intermittentes cum variolis complicatae corticem postulant.

Dum autem haec (§. CCLXXVII. CCLXXVIII.) accidunt, praesertim tumoribus, quos memoravi, suppurantibus, febris nunquam ex toto desinit, plerumque pomeridianis aut vespertinis horis invalescens, matutino vero tempore plus minus remittens. Symptomatica enim est et a suppuratione procedens, ideoque suppuratione absoluta plerumque et ipsa evanescit. Nihilo tamen minus dum tenet et urget, mitigari et quodammodo coërceri ea potest temperantibus, nitrosis et leviter antisepticis, nec non subinde alvum lenientibus. Quod si periodum intermittentium assumat, cortice peruviano eam plerique adoriuntur, qui sane, ni febrifuga vi hîc prosit, proderit tamen roborando et putredinem arcendo, tum maxime, cum copia puris manantis universos fere sanos humores in pus converti et putrefieri ostenderit. Certior vero et tutior eius effectus esse solet in febribus vere intermittentibus primariis, quas interdum complicari cum variolis vel ab ipso initio supra (§. CCIX.) memoratum est. Has igitur, quocunque stadio se prodiderint, antidoto americana protinus sisti oportet, ne variolarum naturalis cursus pervertatur (1).

(1) MEAD. *l. c. cap. IV.*

§. CCLXXX.

Viribus languentibus sub finem quomodo prospiciendum. — Victus paulatim augendus. — Demum corpus abluendum detergendumque. — Mutatio vestimentorum et lecti. — Cicatrices foediores quibus auxiliis emendentur.

Scire quoque licet, simulac febris secundaria decedit, et variolae exsiccentur, saepenumero aegros viribus languere destituique videri. Huic languori succurrit vinum aqua dilutum, aut serum lactis vinosum, aut simile aliud analepticum. Si vero ista virium defectio, finito etiam morbo, convalescentes diutius pre-

mat, ut difficillime ad pristinam integritatem redeant, nihil eos citius efficaciusque restituit, quam lac, cortex peruvianus et corporis exercitatio (1). Expiatis autem, ut supra praeceptum est, primis viis, paulo largiori cibo sensim dato corpus alendum est, donec ad priorem victus rationem perveniatur. Tandem exsiccatis delapsisque penitus pustularum crustis universa cutis balneo tepido abluenda est, aut spongia ex decocto hordei lacti admixto, vel ex aqua sapone leviter imbuta, vel ex melicrato calentibus expressa leniter detergenda est, ut exspiratio insensibilis revocetur, omnisque morbidus fomes, qui cuti adhaeserit, auferatur. Mundato sic corpore vestimenta et linteamina omnia lectusque ipse permutentur, ut contagionis semina procul a sanis arceantur. Ad cicatrices quod attinet, si quae profundius insederint, deleri aut saltem minui creduntur, si lacte asinino aut aqua florum fabarum aut amygdalarum dulcium emulsione saepe et diu abluantur, vel linimentis mitissimis, inter quae oleum e vitellis ovorum recentissime expressum in primis celebratur, penicilli ope illiniantur.

(1) Tissot. *Epist. cit. p.* 48.

§. CCLXXXI.

Febris lenta, a variolis relicta. — Eius multiplex origo. — Si curari possit, quaenam remedia id praestent. — Meadius interdum utilem sanguinis missionem praedicat. — Quando ea locum habeat.

Ex iis vero, quae post exsiccatas variolas, morbo non perfecte soluto, relinquuntur, exercentque convalescentes, nonnunquam est febricula quaedam lenta, hecticae similis, quae corpus paulatim depascitur atque extenuat. Haec modo ab acri varioloso retento, modo a purulenta cacochymia, modo a puris copia ex cute eiusque ulceribus manante et alibilem succum subtrahente, modo ab interiorum viscerum labe, et praesertim phthisica polmonum corruptione originem ducit. Pro causarum diversitate eius quoque curatio varianda est. Generatim tamen, nisi interiores partes tale vitium ceperint, quod omnem artis opem aspernetur, oppugnanda est blandissimis eccoproticis, sero lactis

defaecato, lacte, hocque solo, vel aqua diluto, vel decocto corticis peruviani, qui etiam per se a Mortono aliisque hîc praestantissimus perhibetur, lactis pari, aut paulo maiori quantitati nupto (1), emulsionibus seminum frigidorum, cremore hordei aut avenae, victu vegetabili, sed prae ceteris aëre puro, aprico, rurali, vectione et moderata lenique exercitatione. Meadius (2) auctor est, ut, praeter alvi ductiones, sanguis etiam a vena mittatur; cuius consilii utilitatem Sagarii quoque (3) experientia confirmatam legimus. Siquidem fieri interdum potest, ut a diathesi quadam sanguinis phlogistica isthaec febricula foveatur; quam tum pulsus durus, calor acer atque alia id genus non obscura declarabunt.

(1) Morton. *l. c* Tissot. *l. c. p.* 33. 47.
(2) *L. c. cap. IV.*
(3) *De Variol. Iglaviens.*

§. CCLXXXII.

Oculorum morbi. — Tumori palpebrarum et dolori quae utilia sint. — Quae praeservent. — Pustulis oculis innatis quomodo occurrendum. — Ophthalmiae graviori etiam venae sectio necessaria.

Oculos etiam multifariam a variolis male affici, supra (§. CCVIII.) narratum est. Neque tantummodo variolis erumpentibus aut suppurantibus id evenit, verum etiam iis iam superatis et absolutis. Quoniam vero hactenus nihil a nobis traditum est de eiusmodi vitiorum, quibus oculi subiacent, curatione, nunc exponam, quid singulis eorum in utroque tempore convenientissimum sit. Incipiam vero ab iis, quae exteriores partes palpebraeque patiuntur. Hae interdum intumescunt valde, tenduntur, dolent oculosque occludunt. Sub his lympha lacrymalis acri varioloso infecta *coniunctivam* irritat, inflammat, unde dolor increscit, et lacrymae calentes, acres, molestae exprimuntur. Quando hoc incidit, humectari foverique oculi debent tenuissima mollissimaque spongia aut linteolo aqua et lacte tepido madefactis. Sic dolor et tensio mitescit, acrimonia temperatur, acris materia restitans abluitur, inflammatio discutitur, rosio avertitur, atque oculi ape-

riuntur. Quod si eiusmodi fomentatio iam ab initio instituatur et singulis horis repetatur, saepe fit, ut ista mala praecaveantur, et nunquam penitus palpebrae claudantur. Ad id etiam decoctum hordei aut seminum psyllii accommodatum est. Egregie enim lenit et demulcet. Alii ab eiusmodi noxis oculos praeservare student sola aqua rosarum albarum tepide et crebro adhibita, vel aqua simplici frigida aut ignito chalybe medicata, eo videlicet consilio, ne variolae palpebris aut oculis innascantur (1). Quod si malo fato variolae innascuntur, tum aqua spermatis ranarum, malvae vel florum sambuci (2), vel cataplasmata levissima ex lacte iis imponenda sunt (3). Praestantissimum illud est, praesertim dolori leniendo inflammationique compescendae, quod ex pulpa pomorum dulcium et lacte conficitur. Sed plerumque soli fotus ex aqua et lacte sufficiunt, sedulo simul evitata luce, et quiete imperata. In graviori casu maiorique inflammationis metu non praetermittenda sunt diluentia intrinsecus antiphlogistica, sanguinis missio, balnea pedum et reliqua ad revellendum idonea.

(1) Azzoguid. *Lett. cit. pag. XXXII. XXXIII.*
(2) *Id. ib.*
(3) Tissot. *Epist. cit. p.* 48.

§. CCLXXXIII.

Ophthalmia sub finem orta similibus curatur. — Ceteris oculorum vitiis topica plerumque noxia. — Temporis et naturae vis efficacissima. — Internis potius remediis confidere oportet. — Horum enumeratio. — Vesicantia et fonticuli multum ad prophylaxin conferunt. — Extractum pulsatillae nigrae ad dolores et maculas relictas.

Nec aliter succurrendum est, quam sanguinis missione, diluentibus, antiphlogisticis, sero lactis atque eccoproticis ophthalmiae illi, quae sub finem variolarum interdum supervenit (1). Quo casu etiam cutim cantharidibus exulcerare ad revellendum plurimum confert, in primis si malum diu trahatur aut recidivum fiat. Quod si tanta horum morborum vis fuerit, ut abscessus, hypopia aut oculi destructio consequantur, horum curatio, si qua esse potest, e chirurgia peten-

da est. Communissima vero vitia, quae a variolis relinquuntur in oculis, sunt potissimum albugines, leucomata, corneae ulcera, phlyctaenae, epiphorae et chronicae ophthalmiae, saepe et levi quavis causa redeuntes. Multa et varia singulis hisce morbis proponi solent cum a medicis, tum a chirurgis, quorum tamen maxima pars aut noxia aut supervacua esse consuevit. Leucomata, albugines, ulcuscula corneae, phlyctaenae saepissime sola naturae ope et temporis beneficio evanescere, aut saltem plurimum imminui visa sunt; collyriis vero, aquis ophthalmicis, linimentis, suffitibus et prae ceteris pulveribus varii generis, qui in oculos insufflari aut infundi solent, plurimum exasperari, augeri atque in deterius prolabi. Maximum vero praesidium quaeri debet in regimine diaetetico, atque iis, quae acres pravosque humores emendant, ab oculis avocant, et leniter paulatimque e corpore excernunt. In his excellunt succi herbarum refrigerantium aut earundem decocta, aquae minerales, balnea aquae dulcis et repetita ad intervalla catharsis. Serum quoque lactis caprilli, lac asininum, decocta sarsaparillae et radicis chinae hic commendatissima sunt pro varia temperamenti, anni temporis habitusque corporis aliarumque circumstantiarum ratione. In epiphoris contumacibus ophthalmiisque recidivis et chronicis non semel plurimum emolumenti perceptum vidi ex largo vesicanti inter scapulas applicito et diu aperto, et postea cauterio in altero brachiorum inusto; quod quantum ad prophylaxim conferat, nemo nisi expertus noverit. Interdum in oculis remanent dolores diuturni et permolesti, ad quos abigendos, sicuti etiam ad maculas corneae discutiendas laudatur a Störckio extractum pulsatillae nigrae minima dosi magnesiae albae adiectum et per vices datum (2). Animadvertendum tamen est, ab eiusmodi medicamento nonnunquam oculos inflammari et graviter affici, sic ut magna cautione et prudentia eius usus indigeat.

(1) Störck. *l. c. P. I. p.* 285.
(2) *Ibid., et formul. n.* 48. *in Part.* 2.

§. CCLXXXIV.

Aurium vitiis quae medeantur. — Ischuria utraque in variolis non infrequens. — Utrique idonea curatio. — Ardorem urinae quae leniant.

Nec desunt sua quoque auribus (§. CCVIII.) mala. Dolores inflammationesque fere eadem requirunt, quae oculis accommodata (§. CCLXXXIII.) laudavimus. Abscessus vero atque ulcera subsequentia abstergi leniter debent, diuque manare sini, neque facile exsiccari, nisi tentatis prius incassum iis, quae totius corporis malum habitum sanguinisque dyscrasiam corrigere apta sunt. Cohibito enim ante debitum tempus puris fluxu metastases plerumque fiunt, noxio humore ad cerebrum translato. Sed de malis variolas comitantibus aut eas subsequentibus satis. Superest tamen, ut de quodam peculiari symptomate variolis in quocunque stadio supervenire solito, sed praecipue in eruptione aut suppuratione frequenti, *ischuria*, nimirum, alibi (§. CCVII.) indicata, dicere aliquid non praetermittam. Huic plerumque remedio est, Sydenhamio (1) notante, e lecto surgere et leniter per cubiculum deambulare. Quando id malum vitio vesicae contingit, fomenta etiam hypogastrico et perinaeo imposita, itemque enemata, quae molliunt et laxant, urinam eliciunt. His vero postremis maxime utendum retur Meadius (2), ubi timor est, ne frigus surgendo susceptum variolas reprimat; demum, si vesica tumeat, doleat, nec cetera iuverint, cathetere urina educi potest, maxime in adultis. Diuretica autem locum non habent, nisi in *ischuria*, ut vocant, *spuria*, in qua nempe urina deficit, quia in renibus non secernitur. Si demum ardor simul cum stranguriosa difficultate molestiam creet, demulcendus is est internis et externis laxantibus, et praesertim potu emulsionis seminum melonum atque amygdalarum dulcium, addito syrupo althaeae aut decocti hordei, radicis althaeae, glycyrrhizae, florum malvae, verbasci similiumque.

(1) *Oper. sect. 2. cap. 2. p. 179.*
(2) *L. c. cap. 4.*

§. CCLXXXV.

Admonitio.

Tandem aliquando eo perventum est, quo curationi variolarum naturalium verarum finem imponam. Fortasse iusto longior fuisse videbor iis, qui in medendi arte iamdiu instituti et enutriti rerum praecipuarum synopsim malunt, quam fusiorem de singulis tractationem. Sed hi veniam dabunt, cum sciverint, haec non ipsis, sed tironibus, quibus multa desiderantur, perscripta esse. Quorum in gratiam sane necessarium duxi, non solum quid in quovis stadio generatim usui esse posset, verum etiam quid quibusdam in generibus singularibusque symptomatis opportunum, ordinate et distincte referre; quod gratum commodumque iis futurum spero. Illud tamen dedita opera praetermisi, quod ad variolarum crebram cum *peticulis* aut *miliaribus exanthematis* (§. CCV.) complicationem attinet. Nam quando haec secundaria sunt vix aliam curationem poscunt, quam ipsis variolis accommodatam. Ubi vero primaria, si quid aliud opus iis fuerit, id expositum cum exstet in sequentibus decimo et undecimo capitibus, facile inde peti posse, arbitratus sum. Sed iam ad *variolas insititias* progrediamur, de quibus modo dicere ordo iubet.

VARIOLAE INSITITIAE.

§. CCLXXXVI.

Inoculatio multiplex.
— Inoculationum omnium probatissima.

Iam de variolis *insititiis* sive *artificialibus*, quod supra (§. CLXVI.) recepi, dicere aliquid oportet. Ita vocant illas, quae insitione sive inoculatione procreantur. Inoculationis vero plura sunt genera, de quibus cum innumeri pene doctissimi viri cumulatissime scripserint (1), ut vix hodie ullus sit, qui inoculationem eiusque instituendae multiplicem rationem perspectam non habeat, nobis satis erit, eam e multis deligere atque

exponere, quae simplicissima, commodissima ac tutissima omnium nunc a plerisque existimatur.

(1) Ex multis sequentes legere poterit quisquis uberius erudiri hac in re voluerit.

EMANUEL TIMONI *Epistola ad* JO. WOODWARD. 1713.

PILARINI *Nova et tuta variolas excitandi per transplantationem methodus. Venet.* 1715.

J. KIRCKPATRICK. *Analysis of inoculation etc. London.* 1754.

TISSOT, *l'Inoculation justifiée. A Lausann.* 1754.

CONDAMINE *Memoria sull' inoculazione del vajuolo. Livorno* 1755. *Seconda Memoria del medesimo. Livorno* 1759.

SAVER. MANETTI *della Inoculazione del vajuolo. Firenze* 1761.

Reflexions sur les préjugés, qui s'opposent aux progrès et à la perfection de l'Inoculation par Mr. GATTI *Médecin consultant du Roi, et Professeur en Médec. dans l'Université de Pise. Paris* 1764.

ANGELO ZULATTI *Notizie degl' Innesti di vajuolo fatti in Cefalonia nel* 1764. *Vid. Giornal. Medico Venet. t. VI. N. XXXIV.*, *et seqq.*

GIO. B. LUNADEI *Del metodo d' innestare il vajuolo. In Urbino* 1766.

Nouvelles reflexions sur la Pratique de l'Inoculation par Mr. GATTI. *Paris* 1767.

The present method of inoculating for the small-pox etc., e trodotta in Toscano dalla quarta edizione di Londra del 1768. *Ved. Magazzino Toscano t. I. P. I., et seqq. ann.* 1770 *di* TOMMASO DIMSDALE PORTA *il Juniore Discorso in favore dell' Innesto del vajuolo. Milano* 1774.

§. CCLXXXVII.

A medicis quando de praeparatione cogitatum. — Sed hodie praeparatio pene exolevit. — Quorundam inoculatorum rationes.

Postquam haec ab imperitissimarum gentium atque empiricorum manibus ad medicos traducta est, cogitari etiam coeptum est, qua ratione ad artis leges ea exigi posset, ut utilior certiorque eius usus redderetur. Tunc primum visum est rationi consentaneum, corpora, quibus inoculatio subeunda esset, opportuniora aptioraque facere. Hinc plethoram aut cacochymiam, si qua erat, prius tollendam sanguinis missione, purgatione, diaeta aliisque medicinae praesidiis, sancitum est. *Praeparationem ad inoculationem* dicunt. Sed hodie haec fere omnino exolevit. Nam inoculatorum pe

ritissimi sic ratiocinantur: inoculandi vel sani sunt, vel aegroti. Si sani, praeparatione non egent; possunt enim per eam sic alterari, ut a perfecta valetudine desciscant. Si aegroti, a morbo, quo laborant, priusquam inoculentur, liberari debent, ut valeant, atque adeo inoculationi idonei fiant. Quapropter omnem praeparationem reiiciunt uti supervacaneam aut noxiam, nisi hac voce intelligendam velimus ipsam valetudinis redintegrationem, quoties ipsa labefactata fuerit.

§. CCLXXXVIII.

Quinam sani dicendi. — Sani ad inoculationem eligendi.

Itaque sani et bene valentes insitioni subiiciantur. Sanos autem dices, qui facile, alacriter et sine ulla molestia aut lassitudine actiones oeconomiae animalis obeunt, qui bono habitu praediti sunt, qui leniter spirant, quibus halitus oris inodorus est et minime foetet, qui nec convulsionibus nec morbis cutaneis obnoxii, qui viribus pollent, bene appetunt, digerunt, egerunt somnoque placido utuntur, qui cutim mollem teneramque habent et facile, si casu saucietur, consanescentem, qui neque scorbutica, neque venerea, neque scrophulari labe, neque alio quocunque notabili humorum vitio contaminantur. Hi ergo ad inoculationem aptissimi reputantur, quanquam dissimulandum non est, inoculatos interdum fuisse non perfecte sanos, sed valetudinarios atque infirmos, qui tamen variolis benignissimis (1) affecti sunt.

(1) Störck. *Diatribe de insitione variolarum e germanico in latinum idioma versa. Vid.* Franc. Xaver. de Wasserberg. *Fascicul. I. pag.* 3. *Item Instruz. medic. pratic. P. I. p.* 295.

§. CCLXXXIX.

Quaevis aetas, sexus et tempus inoculationi aptum. — Excipiuntur gravidae, puerperae et pubertas.. — Aetas et tempestas opportunior. — Autumnus vituperatur. — Constitutiones aëris malignae vitandae. Locus quinam eligendus.

Nulla aetas, nullus sexus nullumque anni tempus ab inoculatione communiter excluditur; non infantes, non pueri, non adolescentes, non foeminae, non ae-

tate provecti. In omnibus enim his facta pericula demonstrarunt, innocue feliciterque inoculationem saepenumero tentatam fuisse. Gravidae tamen, puerperae et pubertatis tempus vitari debent. At aetas omnium opportunissima censetur, quae a quinto anno ad decimum aut duodecimum extenditur, anni vero tempus vernum prae ceteris, deinde autumni principium, quanquam autumnus a multis damnatur, quod morborum immitium, diarrhoearum dysenteriarumque feracissimus esse consuevit. Multo magis vitandae videntur insalubres aëris constitutiones, in quibus scilicet morbi maligni, exanthematici aut putridi populariter vagari cernuntur; quia timor est, ne pravam morborum epidemicorum aut stationariorum naturam variolae quoque sequantur, aut cum iis complicentur. Locum vero, quoad fieri possit, eligere expedit, qui sit a contagii seminiis quam maxime immunis, ruri potius, quam in oppidis, sub coelo temperato, propitio, salubri, in domo perampla, conclavibus magnis et fenestris in quamque plagam obversis praedita, cui neque viridaria amoena et oculos oblectantia, neque ambulacra altis sepibus aut muris utrinque munita, aut pergulis desuper obumbrata desint, in quibus inoculati spatiari possint innoxie.

§. CCXC.

Non omnis praeparatio damnanda. — Victus ratio ante inoculationem. — Quando nihil mutari liceat in victu. — Ubi purgandum. — Quando soli clysteres sufficiant. — Utrum balneo, prius quam inoculatio fiat, utendum.

Demum non omnis praeparatio, saltem quae a victus ratione procedat, penitus negligenda nobis videtur. Quare decem aut duodecim diebus ante inoculationem victus instituatur simplex blandus, magna ex parte vegetabilis et temperans. Iuscula oryzae, hordei et panis, carnes teneriores, olera, fructus, ova recentia in primis aliis eduliis permixta et fercula farinosa concedi solent ea quantitate, quae appetitui et consuetudini respondeat. Qui robustiores sunt, sanguineque abundant, aut fervidiore temperamento donantur, hos a carnibus abstinere praestat, iuribus tamen earum concessis reli-

quisque, quae indicavi, alimentis. Pisces fluviatiles, ranae, et pastae tenuiores in carnium locum suffici quoque possunt. Nec lac atque ex eo parata, quibus arrideant, cuiquam denegantur. Potui vero datur aqua pura et subinde succo mali medici aut aurantii et pauco saccharo medicata. Novimus tamen nonnullos, qui consuetam victus rationem nequaquam mutandam esse censent, exemplisque adductis evincunt, id innoxie factum. Quod facile largiemur iis, qui innocuo victû uti solent, quique neque copia neque qualitate ciborum peccant, neque acribus calidisque cibis aut potionibus abutuntur. Nec alienum duxerim, si primae viae sordibus scatere videantur, aut de vermibus suspicari liceat, alvum semel aut bis leni medicamento ducere, aut anthelminthica quaedam in usum vocare. Secus, sufficiet alternis diebus enemate alvum, si compressa sit, aperire, apertamque servare. Sunt etiam, qui appropinquante inoculationis die totum corpus uno vel altero balneo tepido foveri (1) praecipiunt; quod in primis laudarem, ubi cutis arida et rigida nimis, qualis in adultioribus atque exercitatis fere offenditur, molienda et leniter laxanda videatur.

(1) Ludwig. *Instit. med. clinic. P. I. cap. I. Subsect. VII. §. CCVIII.*

§. CCXCI.

Pus variolosum insitioni aptius. — Quale esse debeat. — Insitio benigniores variolas excitat. — Quinam locus inoculationi opportunior. — Inferiores artus excluduntur.

Absoluto praeparationis tempore ad inoculationem transitur. Inter varia, quae ad eam praestandam adhiberi possunt, puri varioloso primas deferunt inoculatores, idque recens esse volunt, quo certius contagium impertiat. Effoetum enim atque evanidum variolis excitandis impar est. Praefertur vero illud, quod e pustulis suppurare incipientibus extrahitur. Id enim cum liquidius sit, multo facilius inseritur, cumque absorbentibus vasis communicatur, quam magis coctum et crassius, quod pustulae plenam maturitatem adeptae suppeditant. Fortasse etiam benignius est maturiori, si vera narrant inoculatores. Mitioris vero natu-

rae illud esse perhibent, quod ex pustulis eorum, qui variolas insititias habent, educitur. Ex hoc enim variolae multo benigniores gigni dicuntur; earumque benignitas tanto maior fieri creditur, quo per plures inoculationes successivas idem virus variolosum transfusum (1) fuerit (2). Sed loci quoque, in quo insitio instituatur, delectus habendus est; nam quanquam quaelibet pars ad id accommodata nonnullis quandoque visa sit, tamen experientia docuit, duas speciatim reliquis anteponendas esse, quarum altera est ea exterioris manus pars, quae inter indicem et pollicem media iacet, quoniam ibi laxior flaccidiorque cutis minorem dum inflammabitur, molestiam excitare debet, et praeterea epidermis ibi crassior et firmior est insitionique opportunior, cum facile et sine diruptione e cute seiungi et elevari possit. Altera porro est superior brachii pars, in qua quilibet locus ad inoculandum idoneus habetur. Sunt qui eum seligunt, in quo fonticuli inuri solent; sunt qui anteriorem aut exteriorem malunt, medium quasi inter cubitum atque humeri caput. Inferiores vero artus omnium partium ineptissimi multis de causis reputantur, sed potissimum, quia difficilius in cruribus variolosae pustulae arescunt, et quia ulcera ibi nascuntur, quae aegerrime (3) sanantur, uti in confluenti genere saepe videre est.

(1) Gatti *Nouvell. reflexions p.* 82.

(2) Nos minime latet Stöckium aliosque quocunque variolosi puris genere usos esse indiscriminatim, quin ullum inde discrimen in inoculatis variolis detexerint.

(3) Gatti *l. c.*

§. CCXCII.

Insitio fit vel acu vel lanceola. — Cautio. — Insitio unica satis est, vel si plures fiant, quid observandum sit. — Copia et gravitas variolarum respondet puris quantitati insertae.

Inseritur autem virus vel ope acus ad apicem aliquantulum complanatae, qui antiquissimus commodissimusque modus est, vel ope lanceolae, id est scalpelli, quo venae inciduntur. Sive acus vero sive lanceola magis arriserit, alterutra pustula variolosa pure, quale dixi, scatens pertunditur, ut pure expresso bene

imbuatur. Sic pure imbuta aut conspersa defertur in cubiculum, in quo inoculandus exsistit; nam is ab aegrotante, ex quo pus depromitur, procul esse debet, ne aut eius intuitu adspectuque terreatur, aut ore et naribus contagiosa effluvia ab eius corpore manantia attrahat, seque contaminet. Tum cuspis acus aut scalpelli leniter transversimque epidermidem inter et cutim inseritur, sic ut spatium unius lineae cum dimidia aut duarum circiter transcurrat. Deinde paululum ibi detinenda commovendaque est, ut pus defluat cutique adhaerescat. Demum digito desuper imposito comprimitur epidermis, simulque retrahitur acus sive lanceola, prout una vel altera adhibita fuerit, sicque omne pus, quo delibuta erat, intus remaneat necesse est. Nec opus est, ut cuspide aut acie cutis subter sauciètur, quod aliqui ad certiorem insitionis effectum obtinendum praecipiunt. Dexterrimi enim inoculatores cavent a quacunque vel levissima sanguinis effusione. Quod si quis dubitet, utrum unica insitio ad variolas excitandas valeat, quae alioquin satis esse solet, poterit eam repetere in altera manu aut brachio, aut ad summum tres insitiones faciat, binas videlicet ex uno latere, unam vero ex altero, quibus certe contagium, si corpus ad illud arripiendum comparatum sit, communicabitur. Non enim integrum est inoculationes temere multiplicare; quod usu constitit, eos, qui pluribus vulnusculis sive insitionibus inoculati sunt, variolas et copiosiores et graviores passos esse, quam qui una vel altera insitione usi sunt. Ex quo patet, copiam et gravitatem variolarum plerumque puris inserti quantitati (1) respondere. Retracta acu sive lanceola, non tegi emplastro nec deligari ullo modo vulnusculum debet. Virus enim sic applicitum per se satis adhaeret, et in venas certo sibi viam aperit.

(1) Gatti *Nouv. reflex.* p. 78. 79.

§. CCXCIII.

Acus pure infecta diu servat suam vim. — Puri subrogatur pulvis crustarum deciduarum. — Eius adhibendi ratio duplex.

Animadvertendum autem est, acum aut lanceolam pure, ut supra, delibutam, suam facultatem ad ali-

quot dies servare, itemque eam diu servari in pure e pustulis expresso et in vasculum vitreum indito, dummodo probe clausum ab aëris attactu arceatur. Quod si puris recentis copia nobis non fiat, crustae variolarum exsiccatae et in tenuem pulverem redactae ei subrogari possunt. In huiusmodi pulverem inditur filum xylinum aut sericum, diuque in eo morari sinitur, imo eodem probe confricatur, ut in se vim contagionis arripiat. Filum hocce epidermidem inter et cutim ad duas aut tres lineas acu traiicitur. Traiicitur, inquam, non enim ibidem relinquendum est, ut quibusdam placet; quia quidquid extraneum alienumque est, irritatione inflammat, noxamque infert. Fili loco etiam acus vel lanceola pulvere varioloso confricata, quo dixi modo, inseri potest; neque opus est, ut pulvis cum ea epidermidem inter et cutim trudatur (1), videlicet ne molestam irritationem pariat. Atque haec est methodus, quae prae ceteris probanda videtur.

(1) Gatti *l. c. p.* 83. 84.

§. CCXCIV.

Primum stadium. — Secundum stadium. — Eruptio variolosa in loco insitionis. — Eius descriptio. — Symptomata comitantia. — Antecedentia febrim. — Febris accessio sive tertium stadium.

Inoculatae variolae sua et ipsae habent stadia. *Primum* incipit a puris insitione, extenditurque ad levis usque cuiusdam inflammationis apparitionem, quae se in loco insitionis ostendit. Nihil autem prima et secunda die circa vulnusculum apparet notandum; imo eius orae ita coivisse videntur, ut vix incisionis vestigium oculis pateat. At *tertia* utplurimum *die* levis accedit insitionis loco inflammatio, cum pruritu interdum coniuncta; atque hinc *secundi stadii* exordium ducitur, quod tres circiter dies perdurat, antequam vera febris superveniat, interiora a contagio affici significans. Ista vero inflammatio est quaedam variolosae eruptionis species, a generali deinceps futura eruptione non dissimilis, eundemque processum habens, quem reliquarum partium pustulae habere solent. Hoc tamen ab illis differt, quod sine febre et sine interiorum partium af-

fectione in conspectum veniat, utpote effectum contagii proxima tantum loca adhuc occupantis. Modo unicam pustulam exhibet, in cuius centro punctum quoddam cernitur, morsui pulicis simile, vulnusculi videlicet vestigium, modo congeriem pustularum, veluti corymbum variolarum confluentium, repraesentat. *Quarta die* rubor in circulum dilatatur, pulicari quidem latiori maculae parem, sed aliquantum supra cutim reliquam exstantem. Saepe pruritus eo in loco percipitur, dolorque sub axillis atque in suprema brachii parte molestat. Paulatim pustulae augentur, dolent, elevantur, tactui renituntur et vere inflammantur. Interea dolor sub axillis increscit propagaturque ad scapulas usque. Interdum similis dolor inguina premit. Demum accedit capitis gravitas aut cephalalgia itemque lumborum cruciatus, quandoque aegritudo, virium lapsus atque in nonnullis uberior urinae excretio; quae symptomata proximam febris accessionem sive *tertium stadium* praemonstrant. Nonnunquam tamen haec vel omnino absunt, vel levissima ac brevissima sunt, citoque a febre excipiuntur, quae febris certum indicium praebet actionis, quam in totum iam corpus exercet variolosum virus.

§. CCXCV.

Febris eruptionem generalem antecedens. — Eius symptomata. — Interea pustulae circa insitionis locum suppurant. — Altero et tertio die febris augetur. — Interim pustulae insitionis latius suppurant. Eruptio generalis febrim fugat.

Febris haec non ubique, neque in omnibus eodem post inoculationem tempore corripit. Communiter in regionibus calidis citius, in frigidis serius. In Italia quinto vel sexto utplurimum die. Nec aliter video evenisse iis, qui Vindobonae verno tempore et ad aestivum vergente a cl. Störckio inoculati fuere. Febrim comitantur calor intensus, sitis, nausea, dolor capitis, lumborum et totius fere corporis, oculorum languor, lingua albida, pulsus frequens, inaequalis, celer, somni turbati et reliqua, quae naturalium variolarum propria habentur; sed plerumque multo mitiora omnia, et qualia in benignissimo discretarum genere esse consueverunt. Interea pustulae in loco insitionis ortae tenui aliquo

humore repleri et pellucere incipiunt. Circum eas rubor latius sese diffundit, cutisque magis tenditur ac dolet. Altero et tertio a febris accessu die modo horrent, modo calent alternatim aegrotantes, vehementius febricitant, viribus magis languent, vertiginem doloremque capitis, colli, oculorum, dorsi, imo membrorum omnium apertius queruntur, valde sitiunt, tetramque variolosam mephitim, peculiarem et huius morbi propriam exhalant. Pustulae interim circa insitionem validam inflammationem sustinent, atque ad suppurationem properant. Simulac vero variolae in facie et reliquo corpore erumpunt, febris cum omnibus suis symptomatibus minuitur, quin imo prorsus cessat.

§. CCXCVI.

Quartum stadium sive eruptio variolarum. — Pustulae insitionis pus verum iam continent. — Secundo eruptionis die iam bene habent. — Rubor stigmatum insitionis evanescit. — Suppuratio sive quintum stadium. — Nulla febris secundaria. — Vires, appetitus, quies redeunt. — Pustulae insitionis decidunt. — Stadium sextum sive exsiccatio.

Ab hac generali variolarum eruptione exorditur *quartum stadium*. Si febris sexto aut septimo die invaserit, nono vel decimo eruptio fiet. Solet enim secundo aut tertio die apparere, postquam febris accessit. Interdum tamen differtur ad diem usque undecimum. Sub eruptione autem ipsa pustulae supra insitionem, quanquam iam verum maturumque pus contineant, circum tamen intense adhuc rubent. Altero vero eruptionis die aegri iam bene habent, pulsu propemodum naturali et tranquillo. Dum variolae numero increscunt, decrescit rubor stigmatum insitionis, imo postero die omnino evanescit. Eruptio intra tres aut quatuor dies ita perficitur, ut die duodecima, decima tertia aut decima quarta, prout nimirum citius aut serius apparuerit, variolae iam suppurare incipiant (*quintum* hoc *stadium* vocatur); decima vero quinta perfectam absolutamque maturitatem consequantur. Nec suppurationis tempore ulla febris secundaria, saltem notatu digna insurgit, nisi pro secundaria habeas pulsuum aliquam elevationem et celeritatem, quae vespertinis praesertim horis ut suppurationis effectus non sine horripilationibus

vagis, pustularum dolore et nocturni somni aliqua perturbatione accidit; quanquam haec tunc solum accidunt, cum pustularum numerus ingens fuerit, quod rarum tamen est. Maturitate variolarum apparente vires, appetitus, somnus tranquillus mox redeunt. Insitionis pustulae exsiccantur, et paulatim crusta inde orta secedit, demumque decidit cicatricem rotundam, sive mavis maculam rubram relinquens. Variolae item mox a suppuratione *exsiccationis stadium*, quod est *ultimum*, ingrediuntur. Exsiccantur vero eodem omnino modo, quo discretae benignae, id est sine ullo gravi symptomate.

§. CCXCVII.

Quot modis variolae insititiae a communi tradita historia abludant. — Variolae sine variolis. — Interdum confluunt et periculo non vacant. — Non semper naturales avertuntur.

Atque haec est communissima maximeque ordinaria variolarum insititiarum historia. Saepenumero adeo benignae sunt, atque exigua adeo earum eruptio, ut paucissimae pustulae ad cutim prodeant, ac proinde levissima tam inflammationis quam suppurationis symptomata eas comitentur. Quin imo non infrequens est, febri inoculationem subsequenti nullas variolas succedere; quo in casu etsi vera eruptio desit, pustulae tamen circa insitionis locum exortae omnem miasmatis inserti vim per se solas exantlare dicuntur. Quare certum ratumque est, febrim variolosam interdum sine variolis observari, eaque sola immunem, qui inoculatus fuit, a variolis credendum esse, aeque ac multis variolis conspersus (1) fuisset. Non tamen inficiari licet, variolas insititias quandoque in aliquibus confluentes et periculosas exstitisse, in aliis complicatas cum alio aliquo morbo exanthematico (2), in multis ulcera diuturna, erysipelata abscessusque varios reliquisse, itemque nonnullos, qui insititias iam habuissent, in naturales sive spontaneas demum incidisse (3), quod tamen infortunium commune est iis quoque, qui naturalibus laboraverint.

(1) Gatti *Nouvell. reflex. p.* 143. 144.

(2) Recentissimum exemplum variolarum inoculatarum, quae

cum morbillis complicatae fuerunt, et summopere, et cum vitae periculo confluxerunt, videatur in T. LX. *Journ. de Méd. ann.* 1783. *p.* 120.

(3) Gatti *l. c. p.* 11.

§. CCXCVIII.

Unde earum benignitas. — Regimen quale esse debeat. — Pulvis Dimsdalii inutilis aut noxius. — Alvus non ducenda, nisi quid urgeat. — Sufficiunt enemata.

At benignae et tutae vix non semper esse consueverunt. Benignitas vero securitasque earum non medicamentis, quorum non egent, sed fere tota atque universa insitioni ipsi et regimini diaetetico debetur. Regimen autem paucis quibusdam praeceptis totum innititur. Ab insitionis die ad febris usque adventum nihil sive in victu iam proposito aut consueto, sive in vestimentis praeter consuetudinem innovandum est. Aëri solum libero atque assiduis deambulationibus animique variis oblectamentis inoculatus paulatim assuefaciendus est, ut deinceps, ubi hisce praesidiis magis indigebit, lubentius eis operam navet. Inutile ac supervacaneum, ni etiam anceps consilium arbitror primo statim die, ut quidam inoculatorum proponunt, pulverem Dimsdalii, emetico-catharticum ex calomelane, tartaro emetico et absorbentibus conflatum praebere. Nam saepe nauseas, vomitus ventrisque dolores aliasque turbas excitat, aut, licet eo omisso, variolae tamen, dummodo reliqua in regimine serventur, aeque benignae esse solent. Neque quodvis aliud medicamentum, quod alvum ducat, propinandum est, nisi nausea, appetitus deiectio aut alia doceant, primas vias sordibus praegravari. Quo casu, nisi antea iam id praestitum sit, licebit alvum eccoprotico solvere. Alias satis erit alternis diebus alvum, si compressa sit, enemate iniecto aperire. Recte faciunt, arbitror, qui primis mox diebus ab inoculatione ad plenam usque variolarum eruptionem pedes in aquam moderate calidam quovis vespere per semihoram demittendos iubent.

§. CCXCIX.

Quando necesse sit regimine uti accuratiori. — Aër purus ducatur. — Abstinentia a lecto et somno diurno. — Infantibus somnus in aëre aperto conceditur. — Inter oblectamenta prima est deambulatio. — Eius boni effectus. — Vectio. — Cavendum est a longa sessione — Quando et ubi dormiendum. — Qualis cibus? — Natura consulenda. — Potus. — Ientaculum. — Merenda.

Oborta vero febre, tum primum ad eruptionis usque finem necesse est, ut inoculatus aërem liberum, purum ac frigidum ducat, et quidem renovatum assidue sic, ut qui semel pulmone egressus est, non iterum respiretur. Praeterea is interdiu a lecto et speciatim a somno religiose abstineat. Quod si ob aetatem, veluti infantibus, necessarius etiam interdiu somnus sit, in aëre aperto et frigido capi sinatur. Moeror quoque omnis aut taedium procul arceatur iocis, fabulis, cantiunculis, musicis concentibus aliisque pro aetate oblectamentis, sed praesertim lenibus deambulationibus, quae nimirum mentem exhilarent, exspirationem adiuvent, non vero corpus sanguinemque exagitent. At si vires ita langueant, ut inoculatus pedibus consistere aut incedere nequeat, tunc deferatur in aërem apertum, ibique relinquatur, donec quasi reviviscens sponte pedibus insistere et deambulare incipiat. Tanta quippe est puri, frigidi liberique aëris vis (1), ut vires illico resurgant, anxietas conquiescat, et febris plurimum deferveat. Sin vero nequaquam id liceat, aut ex voto non cedat, curru aut rheda eum vehi oportet per amoena viarum aut spatiosa apertaque ambulacra. Quod si tempestas pluviosa aut ventis agitata, aut humida ac nebulosa, aut subitum acre frigus impediat, quo minus foras prodeat, domo quidem sese contineat, sed per cubicula huc illuc vagetur, cavens quidem a temporis iniuriis, non vero ab aëris accessu et renovatione prudenti. Sic toti dies transigendi sunt, excepto prandii et coenae tempore, quo residere licebit. Sed etiam a longa sessione cavere oportet, ne vires amittantur, et membra torpescant. Cubitum demum petat hora consueta et prope fessus, dormiatque in amplo conclavi et bene ventilato. Quod attinet ad vi-

ctum, toto febris atque eruptionis tempore cibi arbitrio et gustui aegrotantis accommodentur, dummodo ex eorum genere sint, quorum supra (§. CCXC.) mentionem feci. Natura rectius quam medicus cibi quantitatem definiet; nam si appetitu spurio et fallaci aegrotans ad edendum impellatur, statim satietatem querentur, et abstinebit. Quantum igitur cibi, et quando sumi liceat, natura ipsa docebit. Potui autem aqua frigida et palato grata datur, quam succo mali medici et sacch aro gratiorem utilioremque reddere fas est. Qui ientaculo assueti sunt, uti pueri ieiunium minime ferentes, poterunt illud sumere, cui iam assueverint, idemque de merenda praecipitur.

(1) Nemo ullus fortasse pluris fecit aëris frigidi usum, quam celeberrimus inoculator noster GATIUS. Ne quis tamen credat in eius laudibus modum non esse debere, audiamus eum ita loquentem: « Je me borne donc à demander que les in« oculés pendant la maladie évitent également les excès de « la chaleur et du froid; qu'ils respirent un air frais, et que « le degré de cette fraicheur soit déterminé par leur bien être; « qu'ils se conduisent, par rapport à cela, comme ils se con« duiroient en pleine santé; s'ils ne cherchoient que leur « plaisir dans l'air qu'ils doivent respirer. » *Nouvell. reflex.* p. 112.

§. CCC.

Regimen descriptum quousque necessarium. — Cautius sub suppuratione in aërem liberum prodeant. — Pustulae quae aperiendae. — Purgatio in fine. — Corpus universum lavandum. — Fit gradus sensim ad sanorum victum. — Quando cum aliis sanis redire liceat.

Tale regimen etsi a quibusdam observandum ad finem usque (1) eruptionis tantummodo proponatur, quasi hîc malum a varioloso miasmate proficiscens finem haberet, et reliqua stadia, suppurationis videlicet et exsiccationis seorsum considerentur, tamquam pustularum inflammationis effecta, quae sponte et sine medica ope feliciter terminari solent; tamen alii et suppurationis et exsiccationis tempore pergendum in eodem regimine volunt, suadentque etiam in plena suppuratione, ut aegri in aëre aperto et frigido assidue versentur, neque eos audiendos esse censent, cum horrere se et frigere aiunt; nam nihil hinc mali unquam

derivari affirmant. Nos vero neque necessarium omnino tunc temporis refrigerans eiusmodi regimen, neque temere corpus suppurantibus variolis conspersum aëris inclementiae obiiciendum, cum nocumento id prorsus non vacet, arbitramur. Sanius tutiusque consilium erit, si ab aëre frigidiori et nimium acri caveant brevioremque moram extra domum trahant, diutiusque in cubiculis, non tamen undique clausis, sed opportune cum aëre libero communicantibus se contineant, et, quantum per pustulas dolorificas, quibus pedes et crura afficiuntur, licebit, deambulent et recreentur. Illud etiam animadvertendum est, pustulas pure distentas, ni sponte dehiscant, aperiri acicula, pusque exprimi posse; quod et dolores lenit, et exsiccationem accelerat, impedimentoque est, quo minus pus variolarum intro refluat. Exsiccatione absoluta, mos apud clinicos obtinuit, semel, bis aut ter ad intervalla convalescentes purgandi; quod improbari nequit, si miti atque aetati, temperamento et corporis habitui accommodato medicamento id fiat. Delapsis demum pustulis totum corpus lacte et aqua tepentibus quemadmodum in variolis naturalibus fieri diximus, abluendum abstergendumque est. Nonnullis magis placet lac ex seminibus melonum expressum, in quo camphorae aliquantulum solutum sit, adhibere. Ex hoc calente spongiam exprimunt, eaque blande cutim fricant et mundant, et postea pannis lineis siccis impositis omnem humiditatem absumunt. Interim pro appetitus ratione paulatim ad pristinum ciborum usum revertendum est. Non prius vero ex hisce variolis convalescens alios, qui variolis passi non sunt, conveniat, quam quadraginta dies ab inoculatione praeterierint, novaque vestimenta infectis substituta fuerint.

(1) GATTI *l. c. p.* 132.

§. CCCI.

Si qua incidant graviora symptomata, haec ut in naturalibus variolis curantur. — Interdum non modo graves sunt, sed etiam lethales eiusmodi variolae. — Inoculatio cur praeferatur variolis spontaneis. — Exempla a principibus ducta.

Quanquam vero insititiae huiusmodi variolae beni-

gnae et regulares solo regimine ad felicem exitum perveniant; si quando tamen ab ordinaria benignitate deflectant, et gravia symptomata sibi adsciscant, quae soli regimini non obtemperent, poscantque validiorem medicinae opem, tunc non alia curandi ratio in auxilium vocanda est, quam quae variolis naturalibus adhiberi consuevit, quaeque iam supra exposita est. Nec solum interdum variolae insititiae graves et periculosae evadunt, verum etiam lethales, licet hoc rarissimum plane sit, si cum naturalibus comparentur, quibus tutiores benignioresque non iniuria reputantur. Argumenta vero, quibus inoculationem variolis spontaneis anteponendam communiter contendunt, assertamque ab impugnatoribus vituperatoribusve vindicant eius patroni, ad quaedam praecipua rediguntur, nimirum: 1. Quod in sanis corporibus aut rite praeparatis institui potest. 2. Quod aetas anique tempus magis accommodatum deligitur. 3. Quod ferale epidemicae constitutiones vitantur. 4. Quod minima puris variolosi particula ad insitionem adhibetur, et cuti tantum applicatur, nec ore aut naribus miasma attrahitur, ut in naturalibus variolis usuvenit majori cum periculo. 5. Quod contagium sic communicatum minorem in oeconomia animali perturbationem inducere experientia compertum est. 6. Quod pubertatis tempus, graviditas, puerperium, senectus et morborum malignorum grassatio per inoculationem declinantur. 7. Quod venustati faciei prospicitur. 8. Quod qui hereditaria quasi labe pessimas fatalesque variolas sibi timent, infortunium istud praevertere insitione, quae benignas et discretas ut plurimum excitat, non sine probabili fundamento possunt. Quae postrema ratio tanti momenti visa est nostris temporibus, ut summi potentissimique principes, quorum progenitoribus variolae spontaneae perniciosissimae exstitere, prolem nepotesque carissimos a tanto discrimine per inoculationem eximendos eventu fortunatissimo curaverint.

FEBRIS VARIOLOSA SINE VARIOLIS.

§. CCCII.

An detur febris variolosa sine variolis.

Ut variolae sine febre (§. CLX.), sic *febris variolosa* sine variolis interdum occurrit. Haec in primis tempore, quo variolae epidemice vagantur, observari solet. Non desunt tamen, qui eam in dubium revocent, sed, ni valde fallor, iniuste. *In quibusdam*, aperte inquit Ludwigius (1), *licet paucissimis febris variolosa sine eruptione exanthematum accedit.* Cum Ludwigio consentiunt non pauci alii magnae auctoritatis (2) scriptores. At nemini frequentius manifestiusque ipsa se ostendit, quam variolarum inoculatoribus, ut supra animadversum (§. CCXCVII.) est. Consueto enim ab insitione variolosi puris tempore febris non raro supervenit, quae perstat ad aliquot dies, demumque decedit, quin eam variolarum eruptio subsequatur. Quis eam non variolosam dixerit?

(1) *Instit. Medicin. clinic. P. I. cap. I. subsect. VII.* §. 176.
(2) Azzoguid. *Lettera sopra il vajuolo.* Nec ab horum sententia abhorrere videtur *cl.* Tissotius.

§. CCCIII.

Descriptio. — Cur desit variolarum eruptio.

Incipit autem haec febris progrediturque eisdem prope stipata symptomatibus, quae variolarum eruptionem antecedere consueverunt, nec alia ratione curatur, quam quae variolis opportuna est. Interdum etiam ptyalismum, qualis variolarum confluentium proprius est, comitem habet (1), quo luculentius eius variolosa natura demonstrari videtur. Non una vero est in ea durationis ratio. Modo brevius, modo longius spatium percurrit. Finiri autem sine variolis creditur, quod miasma variolosum mitius et dilutius vasa cutanea laxiora potuerit, quin ea irritatione coarctaret, aut densitate obstrueret, praeterlabi, et in auras avolare. Illud etiam verisimile esse potest, quod miasma vario-

losum non intime se cum reliquis humoribus commiscuerit, neque eos sibi satis assimilarit, ideoque quodammodo vagans et diffluens, neque ullo modo irretitum per vasa cutanea, quin in iis consistat et aut haereat, facile evaporetur. Quandoque tamen in eiusmodi febre mihi videre contigit partem eius, quod diffIari debuisset, in adiposae membranae spatiis alicubi depositam atque accumulatam abscessum genuisse, quo febris critice solveretur.

(1) Haen. *Divis. febr. p.* 97.

§. CCCIV.

Diagnosis. — An febris variolosa Sydenhamii *cum nostra congruat.*

Cognoscitur igitur *febris variolosa sine variolis* ex contagio praegresso, ex epidemica constitutione, ex symptomatibus exanthematicarum febrium communibus et variolarum propriis, ex solutione demum sine ulla exanthematum variolosorum eruptione. Sydenhamius (1) descripsit febrem quandam, cui *variolosae* nomen dedit, quia variolarum symptomata et speciatim ptyalismum criticum, quo solvebatur, prae se ferebat. Utrum vero haec Sydenhamiana cum nostra, de qua sermo est, congruat, vehementer dubito; nam etsi constitutionem variolarum ann. 1667. 68 et 69. comitaretur, praedominantisque morbi mores indueret, quod fere faciunt omnes morbi intercurrentes, tamen longitudine durationis et exanthematibus petechialibus alia longe diversa a modo descripta nobis videtur.

(1) *Oper. sect.* 3. *cap.* 3. *p.* 181. *edit. Patav.* 1700.

VARIOLAE SPURIAE (1)

§. CCCV.

Discrimen inter veras et spurias. — Lymphaticae aut crystallinae etiam dictae.

A variolis veris tam naturalibus quam insititiis multum differunt *spuriae* sive *illegitimae*, sed in primis levitate et brevitate morbi. Plerumque nulla aut exigua

admodum et diariae similis febris eas antecedit. Ac nisi prima, altera certe die erumpunt numero non multae, sed illico satis conspicuae et prominentes, sparsim locatae et mutuo inter se dissitae et discretae. Pustulas referunt in marginibus valde rubras in medio diaphanas, quia ibi vesiculam humore lymphatico aut mucoso plenam habent; quam ob causam *lymphaticae* etiam aut *crystallinae* vocantur, a crystallinis tamen, de quibus alias (§. CLXXXIII.) locuti sumus, apprime differentes. Celerrime suum augmentum attingunt ad pisi saepe magnitudinem accedentes. Intra biduum aut triduum media vesicula plerumque disrumpitur, et pustulae exsiccantur. Hinc exiguae crustae exortae decidunt, nullas utplurimum cicatrices aut quaedam tantummodo vestigia, quae cito evanescunt (2), relinquentes. Fereque morbus totus tribus, quatuor aut quinque diebus absolvitur. Raro diutius durat, et si quando lentius procedit, septima utique die penitus dissipatur.

(1) *Synonyma.*

Variola lymphatica SAUVAGESII, *Nosol. cl.* 3. *ord.* 1. *gen.* 2. *spec.* 1.

Varicella VOGELII, *de cognosc. et curand. e c.* §. *CXXVIII.*

Varicella et variolae volaticae ANGLORUM.

Variolae lymphaticae spec. 1. SAGARII, *cl. X. ord.* 1. *gen.* 2. *spec.* 1.

Variolae smiplices crystallinae MACBRIDII, *Introd. method. t.* 2. *cap. XIII. p.* 78. *Lausann.* 1783.

Ravaglione et Morbiglione ETRUSCIS, *vulgo vajuolo salvatico. Schiopetti aliis Italiae populis.* FANTON. *Diss. de Antiquit. , et progr. Febr. miliar. p.* 65. *Crystalli quorumd.* FANTON. *ib. p.* 65. *Petite vérole volante*, *aut Verrette*, *aut verolette* GALLIS. *Esclapete* OCCITANIS.

(2) SAGAR. *cl. X. ord. gen. et. spec. citat.*

§. CCCVI.

Levis morbus est, modo sporadicus, modo epidemicus. — Variolae spuriae non praeservant a veris. — Curatio. — Sub finem alvi ductio.

Morbus per se levis omnino est, et periculi fere expers (1). Interdum sporadice, interdum epidemice (2) oberrat. Infantes et pueros corripit, reliquos vix unquam. Modo ante, modo post veras variolas infestat; sed qui spurias expertus est, non ideo a veris immunis

censendus est; in veras enim i... idet alio tempore, non secus ac alii solent. Non alia curatione egent spuriae eiusmodi variolae, quam blando regimine diapnoico. Hieme moderatus lecti tepor et diluta calida florum tiliae aut sambuci plerumque sufficiunt. Si vero quid ingruat praeter consuetudinem, ex iis, quae ad curandas variolas veras proposita sunt, opportuna adiumenta petantur. Ad summum finito morbo, alvus leni eccoprotico laxari poterit.

(1) Ludwig. *Instit. Medic. clin.* §. 177.
(2) Haen. *Divis. febr. p.* 10.

§. CCCVII.

Verrucosae benignae. — Durae ovales.

Harum veluti varietas quaedam sunt variolae *verrucosae benignae* sive *acuminatae*, ut a Vogelio nominantur. Pustulas hae quoque referunt rubras, sed duras et verrucis simillimas supra cutim exstantes, quae septem fere diebus evanescunt. Ob mitem innocuamque naturam *verrucosae benignae* dicuntur, quo ab alibi (§. CLXXXIII.) descriptis discriminentur. Alteram varietatem spuriarum habet Vogelius (1), quibus *duris ovalibus* nomen est. Haec, inquit, *post aliquot plerumque dierum febrem tubercula format obscurius rubentia, dura, ad ovalem figuram accedentia, halone rubro cincta verisque variolis paulo maiora. Quae post duos vel tres dies non nihil ulcerantur, et paulatim cum nigrore exarescunt, denique pallescunt et subsident, aliis interdum novis interea exclusis, ut, octiduo plerumque finitus morbus, nunc ad aliquot hebdomadas producatur vel sine febre, vel cum febricula lenta.* Num hae ad variolas spurias vere spectant?

(1) *L. c.*

VOLUMINIS SECUNDI

DE

MORBIS EXANTHEMATICIS

PARS ALTERA.

CAPUT X.

DE PETICULIS SIVE DE MORBO PETECHIALI (1).

§. CCCVIII.

Quid sibi velint peticulae. — Earum ortus in Italia. — Variae denominationis ratio.

Ab ineunte saeculo XVI. peticularum morbus universim in Italia (2), imo Europa tota sic innotuit, ut nemo fere sit hodie, qui audito vix earum nomine non intelligat continuo de maculis quibusdam exiguis agi, quae in cute summa sparsim apparent, rubro plerumque colore, interdum puniceo, aut livido, aut violaceo, aut nigricanti praeditae, forma fere rotundae, modo parva punctula referentes, modo lenticulis, aut pulicum morsibus, aut potius guttulis sanguineis valde similes, sed planae nulloque modo exstantes, neque epidermidem attollentes, exceptis quibusdam rarissimis casibus, in quibus non nihil supra cutim eminere (3) visae sunt. Pro varia vero magnitudine aut figurae similitudine *stigmata* etiam, *punticulae* et *lenticulae* vocitantur. In Gallia ex rubello colore, quem utplurimum exhibent, vulgo *purpura* eis nomen inditum est. A nostris *peticulae* et *pestichiae*, aut corrupta voce *petechiae* appellantur, non satis perspecta denominationis (4) origine.

(1) *Synonyma.*
Lenticulae et Punticula Fracastorii, *de morb. contag. l.* 2 *cap.* 6. *Peticulae et Pestichiae* P. Salii Diversi, *de febr. pestilent. cap. XIV. Purpura* Gallorum, et J. Coyttari Thaerei,

de febr. purpura epidemic. Purpura Sagarii, *system. morb. symptom. cl. X. ord.* 1. *gen.* 4. *Petechiarum morbus* Caroli Strackii, *de morbo cum petech.*

(2) Fracast. *l. c.* Morbus novus tum in Italia habitus est, et ex plagis orientalibus, speciatimque ex Insula Cypro ad nos perlatus. Disceptatum quidem a nonnullis est, an veteribus medicis esset cognitus, nec ne. Communior sententia fuit, apud veteres nulla vestigia eiusmodi morbi reperiri; nam exanthemata, quorum aliqua mentio ab iis facta invenitur, ad miliares pustulas et papulas exstantes, quales culices morsu excitant, rectius pertinere videntur. Utut res se habeat, scriptor nuperrimus Anglus cl. Lindios (*Mémoir. sur les fièvr. p.* 144.) non dubitat, ab Aetio in febribus malignis observatas maculas laeves, planas, non supra cutim exstantes, pulicum morsibus similes. Verum incertum adhuc est, an legendum ibi sit culicum pro pulicum morsibus. Petrus certe a Castro priorem lectionem probare videtur. *Vid. L. de Febr. malign. puncticul. sect. I. aph. VI.* Versio item Jo. Cornarii habet: *vibices similes culicum morsibus.* Vid. Aet. Tetrabibl. *secund. serm. I. cap. CXXIX.* Scire demum oportet, antequam peticulae ab Italis describerentur, observatas eas fuisse a Jacobo de Partibus medico apud Gallos celeberrimo, qui obiit anno 1463, aut secundum alios anno 1465. Is enim in *Comment. ad Avicenn. prima quarti, Tract.* 4. *cap.* 2. maculas, quae febribus acutis superveniunt, pulicum morsibus similes commemoravit. Locus citatur etiam a Hieronymo Mercuriali *in Praelect. Pisan. ad Histor. Hippocratis. Histor.* 2.

(3) Peticulas benignas rosei coloris, aliquantum exstantes sive prominentes se vidisse narrat in constitutione epidemica ann. 1591. Tridenti exorta concivis meus medicusque praestantissimus Octavianus Roboretus (*De peticul. febr. ann.* 1591. *public. vagant. cap. XI.*), itemque in Vindobonensi peticulari febre ann. 1758 cl. Hasenöhrlius, Archiater Magni Ducis Etruriae, et ann. 1771, et 1772, in alia constitutione Sagarius (*System. morb. cl. X. ord. I. exanth. contag. gen. IV.*). Sed hoc inter rarissima referendum est, ita ut, nisi a viris tantae auctoritatis affirmaretur, vehementer ad credendum impellerer, papulas illas non fuisse veras peticulas, sed exanthemata miliaria, aut urticata, aut morbillosa, aut alia generis plane diversi, peticulis interspersa, quae saepissime cum peticulis epidemicis complicantur. Miliaria profecto erant exanthemata, quae cum peticulis grassabantur in illa constitutione, quam descripsit Petrus a Castro, atque ita distincta ipse reputavit, ut duo genera constituerit, quorum alterum febrem *pulicarem*, alterum *culicarem* nominandum duxit. Et ut omittam maiorum observationes omnibus plane notas, recentissimum exemplum eiusmodi complicationis satis erit memorare, quod nobis praebuit constitutio epidemica, quae anno proximo 1783 in oppidis *Belgiojoso*, *Stradella* aliisque secundum Padum positis locis vagata est. In hac enim frequentissima erat exanthematum miliarium cum peticulis coniunctio.

(4) *Pestichiae* fortasse ex eo dictae sunt, quod in peste frequentissime cerni solent, aut quod interdum ad pestilentem naturam sua malignitate propius accedant. *Peticulae* vero quasi *pediculae* a nonnullis dici creduntur, quod vestigia a pediculorum morsu relicta aliquo modo imitentur. Sed cur non et ipsae a peste, quasi *pesticulae* ducantur? Littera enim omissa, en habes *peticulas*. Sic a *pestichiis* levi mutatione fortasse profluxit vocabulum italicum *Petecchie*. Facile enim apud vulgus eiusmodi vocum corruptio contingit.

§. CCCIX.

Prima divisio. — Hic de primaris tantum.

Ut cetera exanthemata, quod alibi (§. II.) iam posui, sic peticulae in *primarias* et *secundarias* dividendae esse nobis quidem (1), videntur. At de *secundariis* cum *criticis* tum *symptomaticis* (2), quae febribus non solum continuis cuiusque generis, sed etiam intermittentibus quandoque superveniunt, toties mentionem fecimus alias (3), ut nullus iis locus hic esse queat. Igitur reliquum est, ut de primariis nunc speciatim dicam, morbo videlicet exanthematico febrili; quanquam minime lateat, quosdam recentissimos scriptores, uti Cullenium (4), Macbridium (5) aliosque spectatae doctrinae medicos eas a morbis exanthematicis excludere, et multo apertius cl. Joubertum (6), qui omnino negat, peticulas primarias unquam esse, sed semper secundarias, tamquam aliorum morborum et speciatim febrium malignarum et epidemice grassantium symptomata non infrequentia (7). Quibus tamen cur assentiri omnino non possim, causas mox in medium adducam, ne quis putet, temere atque inconsulto contrariam me in sententiam descendisse.

(1) Vid. Vol. 1. de Febr. §. LVI.

(2) Vulgo dividuntur peticulae universae in *criticas et symptomaticas*. At criticum improprie hic adhiberi video; nam non id, quod ad morbum attinet, aut a morbo manat, uti proprie sumi solet, intelligi hac voce ab iis, qui huiusmodi distinctione utuntur, comperio, sed eo significatu, quem habet *primarium* sive *protopathicum*, sic ut apud ipsos *criticum* esse et *primarium* unum idemque reputetur. Verum proprie *criticum* et *symptomaticum* est aliquid ad morbum spectans, aut ab eodem proficiscens, non morbus ipse, in quem solum competit *primarium* esse. Quare *criticas* aut *symptomaticas* rectius vo-

cari arbitror peticulas illas, quibus *secundariis* nomen est, utpote ad morbum aliquem primarium spectantes aut accedentes. Hinc distinctio in *criticas* et *symptomaticas* solis *secundariis* quadrare posse videtur. Namque peticulas primarias *primarium* morbum esse, et simul *symptomaticum*, aut *criticum* esse posse contradictionem omnino, ut patet, involvit. His ergo si qua differentia convenit, nulla erit accommodatior, quam ea, quae aliorum exanthematum propria est, veluti variolarum, morbillorum, purpurae scarlatinae etc., quae recte in *benignas* et *malignas* dispescuntur.

(3) Vid. Vol. 1. de febr. §. CLXXVII. §. CCXCVIII. §. CCCLXXXII. etc.

(4) *Gen. morb. ord. III.*

(5) *Introduct. method. in theor. et prax. t. 2. cap. XI.*

(6) *Hist. de la Soc. Roy. de méd. ann.* 1776 *p.* 529. *Paris* 1779.

(7) Hic non dissimulandum est, PETRUM JO. BERGIUM (*Act. Acad. Scient. Suecic. Vol. XXVIII. p.* 32.) ut ostenderet, peticulas semper esse symptomaticas, his usum esse argumentis: 1. inquit, peticulae summam habent similitudinem cum purpura miliari rubra, quae semper symptomatica est. Ergo etiam peticulae. 2. Eruptione peticularum facta non minuitur febris, quin imo cuncta symptomata augentur, fiuntque graviora. 3. Non omnibus eodem morbo laborantibus peticulae erumpunt, et quibusdam, etiamsi eruperint, cito evanescunt, quin tamen ullum detrimentum aut quidquam deterius consequatur. Imo nonnulli feliciter convalescunt interdum, antequam peticulares maculae prorsus decesserint. 4. Catharticorum et regiminis refrigerantis usus in huiusmodi exanthemate maxime utilis deprehenditur, quod putridos humores expellit, putredinique coërcendae valet. Utrumque praesidium noceret, si peticulae primarium morbum facerent; nam earum aut eruptioni se opponeret, aut iam ad cutim propulsas intro verteret, unde pessimae lethalesque metastases hominem interficerent. Atque haec praecipua sunt, quibus suam opinionem tueri sibi persuadet BERGIUS. Verum, ni valde fallor, ad singula sic responderi facile potest. 1. Similitudinem peticularum cum purpura miliari rubra tantam non esse, cum inter utrumque exanthematis genus non leve discrimen intercedat, ut perspicue patebit utriusque descriptionem historiamque invicem comparanti, neque purpuram miliarem rubram symptomaticam semper dici posse, ut falso assumitur; ideoque a pari non licere quidquam concludi; imo, si quid concludendum hinc esset, hoc plane consequens esse, peticulas aeque ac miliaria non semper symptomaticas reapse observari. 2. Non minui quidem febrim post peticularum eruptionem, imo eius symptomata ingravescere non tantummodo, cum peticulae symptomaticae, verum etiam tum, cum primariae ipsae sunt, sed malignae. Minui vero eam et symptomata simul, ni omnia, praecipua certe mitigari, quando etsi secundariae, critice tamen et post coctionem prodeunt, aut quando ex primariis si

fuerint, benignarum morem sequuntur. 3. Neque semper sine noxa peticulas non erumpere aut evanescere in morbo vere petechiali, cum historia medica nos doceat, imperfectam, difficilem lentamque earum eruptionem et multo magis retrocessionem repentinam in primariis semper, in secundariis vero tum maxime, cum criticae futurae sunt non modo graviorem morbum reddere, sed saepe etiam exitium afferre; nisi aliqua alia evacuatio, ut alvi fluxus, aut urinae copia, aut sudor earum locum suppleat, non secus ac variolis depressis atque evanescentibus accidit. Si igitur unquam imperfecta aut deficiens peticularum eruptio aut earum regressus nocumento vacare comperiatur, id profecto in symptomaticis duntaxat evenire, non in aliis. Nec mirum cuiquam videri debere, convalescentibus quandoque peticulas in cute adhuc superesse, cum id tantum abest a symptomatica natura, ut potius rectiusque significet, peticulas aut criticas sive iudicatorias aut benignissimas exstitisse, sic ut prius febris cum omnibus symptomatibus decesserit, quam exanthema; quemadmodum fieri id saepe perspicimus in variolis, morbillis, erysipelate aliisque exanthematibus benignioribus, ut iam in superioribus capitibus satis ostensum putamus. 4. Quod demum attinet ad utilitatem catharseos et regiminis refrigerantis ab auctore obiectam, eam primum limitandam esse, nam saepe a clinicis deprehensum est, cathartica in quibusdam peticularum epidemicis constitutionibus inutilia non modo, verum etiam summopere perniciosa fuisse, nec diversum exitum quandoque sequi ex regimine frigido imprudenter, aut temere, aut nimium universaliter adhibito. Deinde, si quando evenit, quod auctor contendit, ut cathartica interdum in peticulis feliciter cesserint, nihil inde eorum sententiam, qui peticulas primarias agnoscunt, infirmari, cum notissimum medicis omnibus esse debeat peticulas, etsi primarias, interdum a cacochylia primarum viarum aut foveri aut comitari, ut non modo tum purgantium administratio necessaria sit, verum utilis etiam et salutaris. Regimen vero refrigerans ut in omnibus exanthematicis morbis, si scite atque apposite usurpetur, maxime confert, sic non novum esse, si peticulis quoque non officiat, praesertim, ubi nimius sanguinis fervor, aut ad liquescendum nimis eius proclivitas, aut corruptionis et putredinis metus temperari inhiberique debeat. Quod si de peticulis porro secundariis et quidem symptomaticis verba fiant, quales fortasse fuerunt, quas ipse observavit in quadam febrium gastricarum malignarum et putrium constitutione, ultro fatemur in iis et purgantia et regimen refrigerans nedum non officere, verum plurimum quoque prodesse, quemadmodum in aliis exanthematibus cum cacochylia complicatis aut ad putredinem pronis prodesse ea novimus, non vero hinc recte consequi, peticulas *semper symptomaticas* habendas esse.

§. CCCX.

Demonstratur, dari peticulas primarias. — Peticulae interdum solitariae. — Interdum febris eas subsequitur.

Itaque en rationum momenta, quibus adducor, ut credam, peticulas primarias revera existere, negarique eas minime posse. Et primum illud considerandum venit, quod peticulae, quando epidemice aliquo in loco increbrescunt, non raro solitariae et sine febre aut alio morbo, a quo pendere queant, vagari solent, sic ut non pauci peticulis conspersi cernantur huc illuc sine ullo incommodo discurrere, et suis negotiis operam dare. Testes appello Petrum Salium Diversum (1), Petrum a Castro (2), Ioachimum Burserum (3), Iohan. Fantonum (4), Carolum Strackium (5), Carolum Iosephum Damilanium (6), Duncanium (7), imo universos clinicos attentius medicinam exercentes longoque usu perfunctos, qui eiusmodi peticulas solitarias viderunt. Has nemo dixerit non primarias. Neque cuiquam concedam, deceptos eos esse peticularum similitudine, dum in scorbuticas maculas incidissent, cum ego, quoties eas videre mihi contigit, diligentiori instituto examine certissime compererim, veras peticulas fuisse, hominesque iis correptos alioquin sanissimos atque a scorbuti vel levissima suspicione quam alienissimos. Nec solum solitariae eiusmodi peticulae occurrunt, verum interdum aliquanto prius erumpunt, quam febris accedat, febre postea eas subsequente; quod in aliis quoque exanthematis primariis interdum videre est.

(1) *L. c.*

(2) *De febr. punct. sect.* 3. *aph.* 32.

(3) *De febre petechiali.*

(4) *De antiq. et progress. febr. miliarium p.* 70.

(5) *De morb. cum petech. cap.* 2. *p.* 19. ubi sic ait: *Etiam petechias quo tempore populares eaedem erant, sine febre et absque ulla corporis infirmitate vidi.*

(6) *Nuovo Trattato sopra le malatt. delle migliari in Piemonte etc. p.* 131. *Mondovi* 1774 *in* 8.

(7) *Medical Cases with remarks Lond.* 1778. *Hist. VII. et Comment. Lips. t.* 25. *P.* 2. *p.* 225., ubi auctor refert de eruptione quadam petechiali benigna et sine febrilibus symptomatibus feliciter terminata. Plurima peticularum sine febre

exempla collegit Graffius, *Dissert. de petechiis sine febre. Goett.* 1775. Aliquas historias habet etiam Strackius, *l. c. aegrot.* 40. 41. 42. 43. 44. 45. Etiam apud Diemerbroeckium exstat observatio pueri sexennis, qui peticulis sine febri laboravit, *de Pest. lib. IV. aegr.* 41. Pro veris petechiis has habet etiam Schlichtorstus, *Dissert. de Petech. p.* 22.

§. CCCXI.

Constanter cutim appetunt ut alia exanthemata, nec saepe ab ulla re impediuntur. — Ut variolae sine variolis, sic peticulae interdum sine peticulis.

Secundo animadversione maxime dignum mihi videtur, morbum istum natura sua ad cutim contendere, non secus ac alii vere exanthematici morbi faciunt, sic ut citius vel serius in ea sese prodat, neque ulla interdum arte impediri, quo minus cutim petat. Observatum enim est, quandoque neque regimine refrigerantissimo, neque sanguinis missione, neque catharsi etiam iterata, neque aëre recenti, neque crebra indusiorum mutatione, neque potu nivato eruptionem eiusmodi ad cutim inhibitam fuisse (1). Id autem adeo constans et firmum in huiusmodi morbo est, ut nemo ferme eorum, qui in eum, quando epidemice dominatur, incidunt, a peticulari eruptione immunis servetur; quicunque eorum exitus fuerit, sive nimirum evadant, sive succumbant. Neque ex eo, quod unus vel alter peticulis careat, ut interdum, licet rarissime, accidere non inficior, inferri continuo potest, peticulas, quae in aliis apparuerunt, quia non omnibus fuerunt communes, symptomaticas reputandas esse; nam in his etiam paucissimis, qui peticulis destituuntur, morbus eadem omnino symptomata sibi vindicare consuevit, quibus peticulae stipari solent, eidemque curationis methodo obtemperat; idque a Strackio (2) video confirmatum. Ut enim *febris variolosa* sive *variolae sine variolis* interdum clinicis se sistunt (§. CCCII), sic *febrem petechialem* sive *peticulas sine peticulis* existere posse, nequaquam absurdum putaverim (3).

(1) Sarcon. *Istor. rag. de' mali osservat. in Napoli nel* 1764. *P.* 2. §. 403.

(2) *L. c. p.* 29.

(3) Exspiratione enim cutanea difflari potest miasma illud,

quod sub epidermide retentum alias peticularum formam induisset. Hinc fit, ut peticulari morbo grassante, febris, quae peticulas proferebat, interdum, ac praesertim aestivo calore accedente, infestare quidem pergat, sed sine peticulis; peticulas iterum ostensura, frigore autumnali succedente. Id etiam in constitutione peticulari ann. 1783 contigit, ut epistola altera Caroli Pinaroli mihi nuntiatum est.

§. CCCXII.

Febris omnino varia et multiplex.
— Primis diebus erumpunt.

Tertio febris, quam sibi adiungunt peticulae, experientia et clinicis prope omnibus suffragantibus et in primis Petro a Castro accuratissimo eius observatore (1), incerta, variabilis, vaga atque anomala plerumque est, et nulli peculiari typo, ordini aut generi adstringitur; imo interdum ipsa vel abest, vel intermittit, vel abesse aut intermittere videtur, praesertim morbo *ad statum* provecto, ita ut pro principe morbo haberi minime queat; quod clarius liquebit, ubi postea eius descriptio tradetur. Id autem fere proprium est reliquorum etiam exanthematum febrilium, quando primarii morbi naturam locumque tenent. Quarto peticulae, praeter quam quod in omnibus aut certe plurimis aegrotis, uti dictum est, prodeunt, maturius etiam in singulis se exserunt, plerumque videlicet circa quartum diem, interdum quoque citius, rarissime et vix unquam, nisi admodum anomalae fuerint, ultra septimum erumpere cunctantur; dum secundariae et symptomaticae multo rarius paucioribusque in aegris apparent, imo serius admodum et morbo utplurimum provectiore, iamque ad finem vergente, aut ad interitum properante; nisi calidius regimen et medicamenta calefacientia praepostere adhibita eas ante procrearint.

(1) *De febr. malign. puncticul. sect.* 1. *aphor.* 1.

§. CCCXIII.

Eruptio regularis salubris et contra. — Interdum abest quaecunque alia excretio. — Retrocessio noxia. — Certa habent stadia. — Si quis adhuc dubitet, quid ei faciendum sit, ut veritatem inveniat.

Postremo fidissimis ex observationibus compertissimum est, peticularum eruptionem facilem, regularem, perfectam, per totum corpus diffusam iustoque tempore perstantem plerumque, benigno videlicet morbo existente, bonum eventum sortiri, imo ea sola sine alia sensibili excretione malum omne finiri et solvi; contra difficilem, imperfectam, anomalam aut seram nimis earum apparitionem, aut praepropere evanescentem, aut earum defectum, regressum introitumque ante debitam morbidi fomitis exspirationem funestissimis symptomatibus causam praebere, quorum saepe finis mors ipsa est; quod sane de peticulis symptomaticis nec affirmatur, nec affirmari unquam potest. Adde etiam certa esse peticulis istis stadia percurrenda, quemadmodum sunt reliquis morbis exanthematicis, quae ultra, ubi simplex, purus et regularis morbus est, non solent nisi rarissime produci. Atque omnia haec, ni fallor vehementer, notas primarii morbi proprias sic exhibent, ut nemo unus aequus rerum aestimator esse possit, qui huiusce veritatis vim non persentiat. Si tamen cuiquam vel auctoritate magistri, vel paucis vagisque observationibus confiso aliter adhuc videatur, ut is sententiam mutet, mittendus erit ad epidemicam aliquam peticularum constitutionem, ubi commode multorum aegrorum curationibus interesse, cuncta sedulo adnotare et expendere, cutimque in singulis quam accuratissime inspicere possit, nec contentus esse velit tumultuarie et saltuatim modo hunc, modo illum invisere, sed toto morbi curriculo suos aegros perlustret, cuncta, quae eis accidunt, quae natura, quae ars molitur, quae casus tulerit, magna animi attentione scrutetur. Hoc satis quidem fuit veri studiosissimo et optime de re medica merito cl. Le Roy, ut praeconceptae opinioni valediceret. Postquam enim ipse non perfunctorie epidemicas febres petechia-

les anni 1764. contemplatus est, beneque omnia, quae in iis contingebant, animadvertit, facile etiam cognovit, peticulas primarias a symptomaticis vere diversas, non esse imaginationis (1) figmentum.

(1) *Prem. Mémoir. sur les fièvr. aiguës. sect. 2. p. 213.*

§. CCCXIV.

Febris petechialis vera cur dicta morbus. — Aliae differentiae. — Item vel sunt simplices vel complicatae.

Quanquam vero primarias eiusmodi peticulas plerique medicorum animadvertissent, nomen tamen a febre, quacum utplurimum copulantur, quoniam modo benignae, modo malignae et periculosae, plus minus mortiferae (1) specie homines terreri videbant, eis tribuerunt. Quo factum est, ut *febris petechialis verae* vel *purpuratae* (2) titulo communiter ac pene universim insignirentur, denominatione videlicet satis idonea, qua a secundariis symptomaticisque secernerentur. At primariae, sive cum febre coniungantur, sive sine febre sint, subdividuntur in *benignas et malignas*, *in regulares et anomalas*, *in sporadicas et epidemicas*, *in spontaneas* et contagione *communicatas*, *in endemicas* quarundam regionum et locorum, *et adventitias*, *in contagiosas et non contagiosas*, et sic porro; nam omnibus hisce modis adspectibusque sese offerre visae sunt clinico observatori, quem neque longum artis exercitium, neque assidua morborum scrutatio taedio affecerit. Quoniam vero peticulae modo solae et purae, modo mixtae et cum aliis morbis, et praecipue cum intercurrentibus, qui non semper absunt, ut abesse solent in ipsa pestilentia, et proinde, ubi caput efferunt, vix a peticulis stationariis aut epidemice regnantibus immunes evadunt, confusae reperiuntur, hinc alia exsurgit earum differentia, *simplicium* nempe et *complicatarum*. Cum aliis enim morbis interdum sic complicantur, ac vel ipso initio concurrunt, ut minime pro eorum symptomatis haberi queant. Id saepe manifestum est in variolis, morbillis et exanthematibus miliaribus, cum quibus saepe peticulae commiscentur, ut non praeteream pestem ipsam, cum qua complicari interdum consueverunt; quanquam frequentius in pe-

ste vibices et maculae ad ecchymoses et grangraenulas spectant, et a peticulis, de quibus nunc agimus, valde differunt, utpote effecta et symptomata differunt a morbo primario et essentiali. Imo nonnunquam, quod magis mirum est, tria haec, peticulae, variolae, miliaria in eodem corpore una consociata reperiuntur, et sua singulis propria symptomata praesto sunt, ut omnes istos morbos simul conspirasse dubitari non possit.

(1) Le Roy *l. c. p.* 212.

(2) *Synonyma.*

Febris pulicaris Petri a Castro, *l. c. Febris peticularis* Octav. Roboreti, *de petic. febr. ann.* 1591 *public. vagant. cap.* 1. *Febris purpurata* Riverii, *cent.* 1. *observ.* 22. *et* Jo. Cottari *l. c. Febris petechialis vera* Frid. Hoffmanni, *Med. syst. t. IV. P. I. sect.* 1. *De febr. epid. cap. XI.* Platneri, *Ar. med. et* Aliorum. *Febris putrida maligna petechialis* Huxhamii, *de febr. cap. VIII. Febris petechialis, vel peticularis, vel puncticularis, vel lenticularis* Quorundam, Le Roy *Melang. etc. Prem. mémoir. p.* 212. *Febris maligna putrida, aut purpurata, aut petechialis* Buchanii, *Med. domest. t.* 2. *chap.* 9. *p.* 179. *ed. gallic. Febris pestilentialis Europae* Eiusdem. *Febris exanthematica maligna, exanthematica venenosa, et perniciosa* Jo. Fortunat. Bianchinii, *Lett. medic. pratic., lett.* 4. *p.* 129.

§. CCCXV.

Descriptio morbi. — Signa morbi praenuncia.

Arduum sane et perdifficile est morbum peticularem secundum omnes eiusmodi differentias (§. CCCXIV.) ita persequi, ut absolutissima eiusdem descriptio habeatur. Nihilo tamen minus in eo describendo sic me geram, ut praecipua ac frequentiora symptomata, quae in eo aut ipse viderim, aut alii, et praesertim nostrates variis in locis temporibusque, dum epidemice vagantem studiose intuiti sunt, adnotarint, summatim collecta atque ordine disposita non desiderentur. Quaedam utplurimum antecedunt morbi imminentis veluti signa, quae aegrotaturos tribus, quatuor aut pluribus quandoque diebus exercent; cuiusmodi sunt capitis gravitas aut dolor obtusus, modo fixus, modo vagus, interdum etiam ad collum productus, rheumatico similis, interdum plus minus lumbos atque articulos,

sed erratice discrucians; ciborum fastidium, sive appetitus imminutio, lassitudo universi corporis, torpor insolitus, moeror, agrypnia, noctes irrequietae, somni interrupti et perturbati et quandoque sensus quidam molestus, qualis membris contusis aut labore fessis esse consuevit. Nonnullis subinde circa lumbos horror, sed levis et citissime desinens accedit, quin tamen in pulsu ulla febrilis concitatio percipiatur. Quibus vero primae viae saburra aliqua scatent, os etiam amarescit, et non modo appetitus deiicitur, verum plane aboletur. Interdum tanta est subita virium sine evidenti causa deiectio, ut nec pedibus stare, nec incedere, nec erecti consistere commode queant, ac facile animo linquantur. Verum id in graviori maligniorique casu tantum evenit, et praesertim, ubi contagione morbus suscipitur. Fereque omnes aliquod in sex rebus non naturalibus erratum accusare solent, in primis cutaneam exspirationem suppressam aut immodicum corporis exercitium; ex quo male habere inceperint.

§. CCCXVI.

Stadium primum, sive febris eruptiva.

Ambiguum hunc valetudinis statum excipit deinde febris, quae a frigore, horrore aut rigore plerumque exorditur. Rarum enim est, eam clanculum et repente corripere. Quando vero ab horrore, qui saepe levis est, incipit, is pluries in die, primis speciatim diebus reverti solet, ac quoties se aeger de loco in locum dimovet, aut brachium exserit, aut exserere tentat, toties de horripilationibus redeuntibus aut invalescentibus conqueritur. Nec solum primis diebus id accidit, verum interdum reliquo etiam morbi tempore fere toto, donec morbus inclinet, identidem plus minus horrere pergit. Tam varia vero multiplexque est febris ratio, ut vix satis delineari cum omnibus suis variationibus eam liceat. Mitis saepe et levis morbi speciem exhibet, ut spem faciat cito desituram esse. In ea constitutione epidemica, quae ann. 1505. et 1528. Italiam infestavit, ita placide invadebat malum, ut vix aegri, referente Hieronymo Fracastorio (1), medicum admittere vellent; imo complures ex medicis ipsis be-

nignitatis opinione plurimum deciperentur, exspectantes sperantesque paulo post prosperum finem sive criticam solutionem. Nec aliam faciem primus eius ingressus quandoque prae se tulit in constitutione Taurinensi ann. 1720, a Carolo Richa (2) descripta. In utraque enim harum constitutionum febris gravissimis mox sibi adscitis symptomatibus simulatam exuebat benignitatem. Ceterum ubi levis et mitis videtur febris, quanquam nec calor tactui magnus appareat, nec multum a naturali pulsus discedat, insolita tamen quaedam perturbatio, lassitudo et fractio totius corporis, capitis gravitas, sensuum hebetudo, cubatio supina atque alia huiusmodi nos admonent de eius pravitate, quam brevi accedens peticularum eruptio mentisque aberratio (3) manifestiorem faciunt. Contra nonnunquam iam ab initio statim vehemens atque acuta (4) est, quin imo interdum *sine conspicua et peculiari accessione* plerosque occupat, atrociterque torquet, quod in primis in Taurinensi modo memorata constitutione usque ad peticularum eruptionem (5) fiebat; his demum ad cutim prodeuntibus, quae morbi natura esset, cuiquam facile tum patuit.

(1) *De morb. contag. l.* 2. *cap.* 6.
(2) *Constit. epid. Taurin. ann.* 1720.
(3) Fracastor. *l. c.*
(4) Coyttar. *l. c. cap.* 18. *lib. I. p.* 161.
(5) Richa *l. c.*

§. CCCXVII.

Febris varietates. — Modo remittens. — Modo horrifica. — Modo quotidiana — Modo tertiana duplex. — Modo tritaeophya. — Modo subintrans. — Modo quotidiana duplex.

Ceterum febris in eiusmodi morbo utplurimum continuae remittentis rationem tenet. At, ubi crebris horripilationibus aegri afficiuntur, phricodem ipsa aemulatur, et primis duobus aut tribus diebus adeo obscura et varia est, ut quando vere accessionem habeat, quando remissionem, certo distingui vix possit. Post eos vero, nisi iam prius distinctiorem typum assumpserit, manifestius remittens fit, modo quotidianae simplicis, modo tertianae duplicis instar, modo alternis tantum

diebus, praecipue paribus ingravescens, ut in tritaeophyis; et plerumque in accessionibus aliquam horripilationem ciet, in remissionibus vero sudores. Neque tunc desunt interdum (1) urinae turbidae, crassae, subiugales, sic ut facile pro febre de genere intermittentium vel subintrantium Torti accipi possit. Interdum quotidianae duplicis typum servat duas in nychthemero accessiones subiens, antelucanam unam, alteram vespertinam; qualem in Faventina epidemica constitutione ann. 1759, 60, 61, speciatim observare mihi (2) contigit. Quando postremo modo se exhibet, fere semper complicatus morbus esse consuevit cum vera quotidiana intermittenti, sic ut e continua remittenti et quotidiana intermittenti vera vel spuria coalescat, quemadmodum fit in proportionatis (3).

(1) *Saggi di Medicina pratic. di P. Paolo Dall' Armi P. I. nelle giunte p.* 63.
(2) *Ib. p.* 60.
(3) *Vid. Vol. I. §. DV.*

§. CCCXVIII.

Modo intermittens. — Quando larvam intermittentis exuat. — Cortici peruviano non obedit. — Qua ratione dignosci latens eius natura possit.

Atque hae sunt praecipuae eius vices, quando continuae remittentis naturam obtinet. Non raro vero sub verae intermittentis specie ludit, tum in primis cum a frigore aut horrore suas accessiones repetit; quod Petrus a Castro in Veronensi quadam epidemica constitutione aperte (1) aliique non pauci post eum animadverterunt. Larvam autem intermittentis post aliquot accessiones deponere consuevit, et in continuam transit, die videlicet quinta, septima, aut nona, quod fere longissimum est. Intermittentis in modum ad undecimam usque diem eam decurrere vidit Carolus Richa (2). Simulac vero continua facta est, suam feritatem mox patefacit, tanto lethaliorem, quanto longior fuit fallacis et simulatae periodi continuatio (3). Dum autem intermittentis aut subintrantis speciem refert, maxime cum accessiones a frigore aut horrore incipiunt, sudoribus vero solvuntur, non modo iuvenes

medici, verum etiam seniores in vanam spem eriguntur, se posse cortice peruviano eam cito depellere; quod tamen si tentent, nunquam assequuntur; non enim ista, etsi intermiserit, corticis subiecta est facultati. Quanquam vero errandi saepe occasionem praebeat, tamen non ita latet eius vera indoles, ut detegi attentiori indagine non possit. De ea enim sic scripsit idem cl. Richa: *Nec tamen sese ita prorsus abscondere noverat illa unquam, quin aliquam subesse fraudem suspicio aut metus foret, quidque mali moris, ac re ipsa divinum vel intermissionis vel remissionis die appareret. Alii namque de immani capitis dolore, alii de ingenti aestu ac totius corporis lassitudine conquerebantur. Quidam siticulosi aderant et diu vigiles. Haud paucos gravis sopor, ut vix excitari potuerint, occupaverat, atque horum neminem servatum* (4) *memini.* Ad quae si animus advertatur, et praeterea peticulae epidemice oberrent, et lassitudines spontaneae antecesserint, et ea non defuerint, quae magnos morbos praenunciare solent, et febris in primis quotidianae duplicis typum teneat, quae alioquin rarissima est, nec perfecta atque indubia integritate potiatur, et accessionum reditus vagus atque erraticus sit, aut certe non admodum ordinate et regulariter fiat, sudoresque non remissionem tantum subsequantur, sed totam accessionem comitentur, nec ea absoluta prorsus desinant, nec satis lateritiae urinae respondere videantur, iam ab ipso initio cognosci poterit, subdolam febri inesse naturam, neque antidoto americano quidquam fidendum esse.

(1) *L. c. aph.* 2.
(2) *L. c.*
(3) Historiam febris petechialis verae, quae primis diebus quotidianam duplicem chinae chinae reluctantem mentiebatur et obliteratis frigore, quo accessiones suas inchoabat, et sudore, quo, ut verae intermittentes, eas finiebat, continuae demum factae vide sis in Opusculo P. Jo. Vastapani, medici Taurinensis clarissimi, quod inscribitur *de china china in synochis animadversiones*, *p.* 86. *hist.* 2. Apud eundem (*pag.* 89. *hist.* 3.) invenies quoque exemplum febris petechialis anomalae, quae ab initio tertiana intermittens fuit, quaeque cedere visa est chinae chinae, sed paulo post sine ullo frigoris aut horroris antecessu repullulavit continua, sive potius re-

eruduit, et demum peticulas ad cutim protrusit. Notandum tamen est, ambos eiusmodi aegros in nosocomio, dum peticularis morbus epidemicus erat, decubuisse. Num ex contagioso nosocomii miasmate anomala ista facies? Non ausim definire. Reliquae quidem, quae ibidem exstant, historiae aegrotantium suspicionem non levem iniicere videntur, nosocomicam febrim, quae utplurimum peticularis est, intermittentibus febribus, si vere tales praeexstiterint, ex mora in nosocomio et ex contagione supervenire potuisse; quod in primis probabile fuerit, quando febres, quae intermissionem habebant, cortici peruviano obtemperaverant; nam quae intermissionem fallacem ostentant, nec vere a fomite intermittentium pendent, vim corticis aspernantur, ut reapse aspernatur febris peticularis, intermittentem, quemadmodum supra exposui, inter initia simulans. Videtur enim tunc natura iteratis nisibus, sed finem non assequentibus, qui tot accessionibus febrilibus respondent, moliri separationem expulsionemque peticularis miasmatis, quo ad febriles motus concitatur, et prout crebrius aut rarius irritabilitas ab eo afficitur, crebriores etiam aut rariores motus istos excitari, verisimile arbitror, donec veneno integre evoluto cessent inaequales imperfectique conatus, et assidua febris orta exanthematicum morbum manifestum faciat. Vid. etiam *epistola altera* Caroli Pinarolii etc.

(4) *L. c.* §. 21.

§. CCCXIX.

Plerumque quotidiana continua est. — In remissionibus sudor. — Interdum sudores perpetui. — In fine plerumque utiles. — Pro temporum ratione varias formas induit. — Qualis hieme, qualis aestate. — Qualis ex complicatione saburrae gastricae.

Sed omnium frequentissimus est quotidianae continuae remittentis typus. Plerumque pomeridianis horis cum horrore, interdum sine eo febris exacerbatur. Horrori calor succedit, aegris saepe molestus, tactui utplurimum mitis, qui ad matutinum usque tempus perseverat; tunc vero remittitur febrilis aestus undique sudore manante cum symptomatum levamine. Id in primis in nuperrima peticularum constitutione, quam proximo superiore anno 1783 Casali Pistorum observavit auditor olim noster, nunc amicus singularis et medicus longe felicissimus Carolus Pinarolius (1), frequentissimum fuit. Quibusdam vero sudores fere perpetui sunt tam initio accessionum, quam augmento et remissione, profusi, calidi, universales, sed inutiles et de-

bibitantes, ut in febre elode et colliquante esse solent. Id praesertim evenit, ubi cum peticulari morbo miliare etiam venenum complicatur. Sed tum sudores isti transactis aliquot diebus paulatim minuuntur, et saepe ex toto decedunt. In oppido *Belgiojoso* grassantibus epidemice peticulis nuper sudores huiusmodi visi sunt modo ab initio ad finem morbi usque continuare, modo in principio tantum, raro sub finem; et quanquam alias tunc utiliter erumpere soleant, ibi tamen pene inutiles fuisse (2) narrantur. Scire praeterea convenit, pro temporum anni atque aëris variationum ratione et pro temperamentorum diversitate modo unam, modo aliam formam et speciem induere. Hiberno tempore exempli causa, aut subitis calidi aëris in frigidum mutationibus, aut tempestate frigida et humida rheumatismi, pleuritidis, catarrhi rheumatisve similitudinem affectat, ut incautis inflammatoria, catarrhalis aut rheumatica videri possit. Aestivo vero tempore et in temperamentis cholericis saepe sub specie febris biliosae, aut ardentis, aut colliquantis sive putridae decurrit. Prout demum cum cacochylia primarum viarum aut lumbricis intestina occupantibus coniungitur, *gastricam* et *verminosam* facile repraesentat, proque tali a plerisque accipitur.

(1) Targioni *Raccolt. d' Opusculi mediço-pratic. Vol. VIII. Lettere intorno l'epidemia del* 1783. *p.* 260.
(2) Trollius *Ibid. p.* 224.

§. CCCXX.

Post febrem quaenam symptomata.

Protinus vero ac febris accessit, cuncta symptomata, quae morbum praenunciaverant (§. CCCXV.), graviora fiunt, et quaedam alia sese eis adiungunt peculiaria et plane propria. Appetitus igitur si prius tantum diminutus fuit, iam penitus aboletur, pondus ingens praecordia gravat, suspiria imo de pectore trahuntur. Lassitudo et virium languor magis corpus opprimit; membra torpore gravius afficiuntur; dolor dorsi artuumque acerbius torquet, tantusque is interdum est, ut aegri uno loco diu conquiescere nequeant, sed huc

illuc iactentur. Assidua communiter vigilia eos exercet, ac, si unquam somnus obrepat, brevissimus is est, turbulentus spectrisque interruptus, nec quidquam reficit. Nonnullis vero etiam inter initia coma accedit, idque toto fere morbi curriculo perseverat. In aliis vigiliae et sopores per vices alternatim sese excipiunt. In primis autem caput circa frontem et sinciput acutius atrociusque dolet et fervet, aut saltem grave admodum est. Quibus acutius dolet et fervet, saepe cum pulsationis sensu et carotidum temporaliumque arteriarum manifestiori, quam in carpis, micatu coniungitur. In aliis vero, licet caput acriter doleat, temporales carotidesque eodem, quo in carpis pulsu subsiliunt, id est parvo, debili, non magnopere crebro, cuiusmodi fuit in oppido *Belgiojoso*, Trollio, viro docto et exercitatissimo (1) testante. In aliis vero punctionibus vagis atque erraticis tantummodo pertunditur; sed quocunque modo ipsum se habeat, fere cum dolorifica musculorum cervicis tensione connectitur. In omnibus, quos anno proxime elapso curavit Io. Baptista Cambierius, solers et perspicax homo, dolor capitis fuit acutissimus et assiduus. (2) Dolori capitis adiungitur aurium susurrus ac tinnitus et quidam mentis stupor. Facies plerisque tumet, pleniorque est, imo intense rubet; qui rubor, nisi a principio adfuit, progressu saltem et speciatim post peticularum eruptionem certe supervenit, perstatque ad morbi usque inclinationem, videturque erysipelatosus. At is facile in plumbeum et tetrum colorem mutatur, ubi malum in deterius vergit. Oculi item sanguine suffunduntur, ardent dolentque ad radices, lucis prope impatientes. In multis sitis intenditur, etsi lingua humida et rubra apparet; in aliis nulla bibendi cupiditas est, tum etiam, cum lingua arida, scabra et aphthosa cernitur; quod universim in nupera epidemica peticulari febre (3) observatum est. Calor plerumque interior molestus, exterior mitis esse solet; in quibusdam etiam tactui acer et pungens (4), talisque praesertim in accessionum augmento aut in gravioribus accessionibus deprehenditur. Quandoque tamen exterior cutis adeo temperata videtur, ut ad tactum fere subfrigida persentiatur. Nec desunt leves mentis aberrationes, potissimum nocturno

tempore, ubi febrilis vis corpus vehementius exagitat. Saepe potus ab aegris respuitur, quia ab eo ponderis molestia circa epigastrium increscit. Respiratio plerumque inaequalis est, interdum frequens, laboriosa et suspiriis interrupta, non tamen calida, ut in peripneumonicis. Interdum dolor lateris eam comitatur, a quo neque tussis, neque sputum cruentum semper abest; sed is saepe a spasmis proficiscitur, nec a phlegmone originem ducit. Hinc vel sponte cito evanescit, vel unica sanguinis missione discutitur. Hoc non infrequens symptoma fuit Frascaroli in Laumello, ut ex epistola Mauri Angiolini medici probatissimi (5) et auditoris olim nostri accepimus. Quoniam vero saepenumero cum peticulari morbo cacochylia gastrica et verminosa coniungitur, quando id incidit, lingua muco albo aut flavo sordescit, os amarum, nausea, vomitus biliosi, dolor epigastrii, interdum singultus, flatus assidui et crebri borborygmi aegros fatigant. Similia patiebantur anno proxime elapso *Casali Pistorum*, simulque siti ardentissima cum oris et faucium mucoso velamento, modo albo, modo flavo, et cephalalgia atroci cruciabantur miseri illi aegrotantes (6).

(1) *Lettere intorno l' epidemia del* 1783. *Vid. Raccolta d' opuscoli medico-pratici Vol. VIII. p.* 240.
(2) *Ibid. p.* 284.
(3) Thollius *ib. p.* 223.
(4) Carol. Pinarolius *ib. p.* 261.
(5) *Ibid. p.* 290.
(6) Pinarol. *ib. p.* 260.

§. CCCXXI.

Quales pulsus. — Alvus modo clausa, modo fluens. — Sanguis qualis.

Pulsuum magna varietas est. Universim parvi, debiles, humiles, molles, inaequales parumque crebri aut celeres reperiuntur, talesque toto morbi curriculo perseverant. In quibusdam attolluntur expanduntur que circa augmentum, in aliis augmento et statu rarescunt ut sanis, sed obscuri et humiles. Initio cuiusque accessionis deprimuntur et accelerantur, in incremento vero elatiores validioresque non nihil plerumque fiunt,

sed sine ea vi et duritie, quae in morbis inflammatoriis vulgo invenitur. Quandoque validi, magni, frequentes durique ab initio usque ad finem occurrunt. Id speciatim in quibusdam anni constitutionibus, temperamentis sanguineis robustisque corporibus evenit; sive hoc a diathesi phlogistica, sive ab acri quodam principio dependeat, quo vires vitae exstimulentur. Interdum tales ab initio solum se exhibent, verum post primos dies, aut post sanguinis missionem languidi, parvi, humiles, tremuli, inaequales evadunt, neque validius emicant, ordinatioremque rhythmum adipiscuntur, nisi morbo ad inclinationem tendente. Alvus plerumque adstricta est; nonnunquam laxatur tenuibus, acribus foetidisque egestionibus, quae modo virent, modo subrubent, modo flavent, modo nigricant, et cum iis saepe magna lumbricorum vis deiicitur; quod maxime usu venit, ubi gastrica colluvies morbum comitatur aut fovet. Interdum deiectiones vidi cinereas, interdum biliosas aut serosas et foetidas cum frequenti et molesto egerendi desiderio; quo casu non deerant borborygmi ventrisque dolores. In aliquibus alvus naturalem modum atque ordinem tenet, nec quidquam a consuetudine recedit. In aliis tanta est ad liquationem propensio, ut medicamento vel lenissimo ingens ventris profluvium excitetur magno aegri detrimento. Sanguis initio e vena missus plerumque naturali colore et crasi praeditus apparet, interdum rutilus et seri expers, interdum pellicula flava mucosaque obtectus, crassamento interim laxo et vix cohaerente, serosa vero parte subflava aut virente, saepenumero, praesertim in perniciosiori genere, nigricans, acer; facile diffluens, secundo missus tenuis, solutus, magna seri lutei copia innatans, vix concrescens, citoque corrumpi et colliquari solitus est. In Mutinensi annor. 1692. 93. 94. constitutione tam e vena missus, quam cucurbitulis aut hirudinibus detractus, aut e naribus sponte profusus generatim bonae notae videbatur, sed rutilus valde et rubicundus. Nec quisquam repertus est, cuiuscunque temperamenti aut habitus esset, in quo detractus sanguis phlogisticum gluten crustamque pleuriticam (1) haberet. Nec dissimilis fuit observatio cl. Richae in constitutione illa Taurinensi alias memora-

ta ; nam sanguis in omnibus ad liquescendum putrescendumque (2) paratissimus erat. Non tamen desunt exempla sanguinis vere phlogistici in huiusmodi morbo non modo inter initia, verum etiam progressu, imo ad diem usque duodecimam et ultra deprehensi (3); quanquam eo iam adulto et longius producto qui prius tenax et firmiter cohaerens visus erat, facile diffluere et liquari consuescat. Nec tum rarum est animam foetere, sudores cutaneamque exspirationem, nec non excrementa quaecunque putridum nidorem exhalare. Contra interdum sanguis, qui primo emittitur, rutilus non modo, sed etiam solutus apparet, secundo vero aut tertio detractus saepe firmiorem phlogisticamque diathesim exhibere (4) deprehensus est.

(1) Ramazz. *Dissert. de Constit. ann.* 1692, 93, 94.
(2) *L. c.*
(3) Dall'Armi *Sagg. di Medicin. prat. P. I. nelle giunte Constit. epid. del* 1759, *e* 60. *p.* 71. Hasenöhrl. *Hist. febr. petechial. ann.* 1757, 58, 59. *in WassERBERGII Fasciculo primo oper. minor. medic. et Dissert.* 277. Haen. *Rat. med. Part.* 4. *cap.* 6.
(4) Hasenöhrl. *ibid.*

§. CCCXXII.

Eruptio, sive secundum stadium.

Fereque id est, ut descripsi, morbi primum stadium, quod cum omnibus suis symptomatibus ad peticularum usque producitur eruptionem, a qua alterum inchoatur. Die autem aut nocte, quae eam praecedit, cuncta symptomata exacerbari solent, in primis anxietas, inquies, respirationis difficultas, febris, et pulsus interdum fit subdurus et contractus, et si prius non erant se manifestant manuum tremores, tendinum subsultus, mentis aberrationes aliaque eiusmodi. Interdum singultus aut vomituritio antecedit (1). Erumpunt deinde peticulae, nempe intra quartum et septimum diem, quod maxime regulare et commune est (2). Interdum tamen visae sunt erumpere multo citius, videlicet vel ante ipsius febris accessum, quod supra notavi, vel primo aut altero a febris invasione die, interdum contra multo serius, nona nimirum, undecimo vel decimo quarto;

sed id tantum evenit in difficiliori longiorique morbo atque anomalo. Plerumque apparent in collo, pectore, dorso, brachiis, cruribus, locis scilicet cordi propioribus, aut qua insigniora vasa decurrunt. Quando vero eruptio recte et ex naturae instituto procedit, quasvis partes successive occupat ad imos pedes usque, peticulis, quae prius prodierunt, sensim evanescentibus et succedentibus aliis in iis locis, in quibus nullae antea eruperant (3). Nec omnino nec semper faciem intactam relinquunt. Bis tantum in suis aegris eas in natibus et cruribus obortas nuper offendit PINAROLIUS (4). In puerperis femora primum, nates, inguina abdomenque, dein pectus et brachia eis occupari, ordine prope inverso, quam in aliis fieri solet, auctor est SAGARIUS (5). Interdum latent sub epidermide vix conspicuae, perque eam tantummodo transversim et intenta oculorum acie spectatae translucent; quo saepe factum puto, ut eas abfuisse, ubi tamen erant, interdum nonnulli minus considerate scripserint. Imo interdum in conspectum non veniunt, nisi cucurbitulis alicubi admotis, ut extrorsum avocentur. Qua enim cutis per cucurbitulas intumuit et rarefacta est, ibi saepe duntaxat apparent. Postremo nonnunquam modo prodeunt, modo subeunt atque evanescunt, sicque pluries redeunt deceduntque, malo plerumque omine.

(1) STÖRCK. *ann. med.* 1. *mens. Sept.* 1758. *p.* 29. *et Decemb. p.* 42.

(2) Qui peticulas epidemicas descripserunt, ad unum omnes nobiscum consentiunt. Sed in primis consulantur descriptiones maxime similes, ut e natura ipsa petitae FRACASTORII (l. c.), PETRI A CASTRO (l. c.), OCTAVIANI ROBORETI (l. c.), BERNARDINI RAMAZZINII (l. c.), CAROLI RICHAE (l. c.), LEOPOLDI TROGHERII (*Dall' Arm. Sagg. di med. prat. P I. p.* 20. *et* 28.), ANONYMI, qui peticularum anni 1764. historiam conscripsit (*ib. p.* 15.) et TARGIONII TOZZETTII (*Relazione delle febbri ec. del* 1767. *p.* 89.) et, ut quam plurimos alios omittam, TROLLII, PINAROLII, CAMBIERII, ANGIOLINII, PIZZORNII nuperrimorum observatorum (*Targion. Raccolt. d' opusc. med. prat. Vol. VIII.*), ex nostratibus; quibus addi velim pro multis eas, quas HASENÖHRLIUS (*Hist. med. febr. petech.*) et STÖRCKIUS (*Ann. med.* 1. *et* 2.) nobis reliquerunt.

(3) RAMAZZIN. *l. c.* §. 19. *et* RICHA *l. c.* §. 12.

(4) *L. c. p.* 261.

(5) *L. c. cl. X. ord.* 1. *gen.* 4. *spec.* 4.

§. CCCXXIII.

Variant magnitudine et colore. — Quomodo a pulicum morsibus distinguantur. — Maioribus minores interspersae. — Quae discretae, quae confluentes, quae circumscriptae, quae diffusae sint.

Ut vero magnitudine variant peticulae, modo punctula minuta, modo pulicum morsus, modo lenticulas, modo maiores etiam maculas adaequantes, sic colore plurimum differunt. Rubrae tamen aut puniceae utplurimum sunt, interdum violaceae aut lividae, aut flavae, aut fuscae, aut pallidae, interdum etiam, quod rarius omnino est, nigrae. Dixi, peticulas saepe pulicum morsibus esse similes, a quibus tamen facile discernuntur, quod in centro non habeant saturatius ictus sive punctionis vestigium, quod indelebile sane est, etiamsi comprimatur aut confricetur, dum tamen reliquum maculae a morsu pulicari relictae pressione evanescere, aut albicare solet. Quo a peticulis satis discriminantur; nam hae nec pressu nec alia ratione quidquam mutantur. Quod si dubium adhuc videatur, peticularesne maculae an pulicares sint, fricandas esse farina fabarum aceto subacta iubent complures; pulicares enim illico huiusmodi artificio discuti et dissipari aiunt. Quando autem peticularum eruptio tanta est, ut universa fere cutis iis obsita appareat, saepe inter eas nonnullae multo minores, quae aciculae quodammodo ictum repraesentant, sparsae cernuntur. Fereque distinctae ac *discretae* esse consueverunt. Interdum tamen *confluunt*, et una coalescentes maculas quasdam maiores formant. Si perfectum circulum efficiant, *circumscriptae* vocantur, sin contra diffluant, et quodammodo extra vagentur, *diffusae*.

§. CCCXXIV.

Differunt a reliquis exanthematis. — Pulicares et culicares maculae distinguendae. — Quale discrimen inter primarias et secundarias. — Signa alia primariis propria. — Contraria in secundariis. — Sedes peticularum.

Differunt demum peticulae ab aliis exanthematicis papulis, praesertim miliaribus, urticatis et morbillosis,

quod nec cutis superficiem excedunt, nec exasperant, nec pruriunt, nec dolent, nec ulcerantur, nec in squamas abeunt, sed paulatim resolvuntur. Quamobrem minime acquiescimus Petro a Castro, qui vix discrimen ullum ponit inter maculas *peticulares*, sive, ut ipse vocat, *pulicares* et papulas *culicares*, culicum nempe morsibus similes (1); nam in his postremis et elatio aliqua, cui apud quosdam Italos vulgo *Tacche* nomen est, et vesiculae quaedam sive pustulae exiguae, tam rubrae, quam albae, quas hodie *miliare*; nominant, non oculis duntaxat, sed tactu etiam deprebenduntur. Discrimen etiam aliquod inter peticulas *primarias* et *secundarias* intercedere animadvertit cl. Le Roi (2), idque in coloris differentia consistere; illas quippe colore dilute rubro ac roseo donari, et potissimum in lumbis et cruribus confertim prodire solitas, has contra purpureas plerumque et vini saturate rubri colorem habentes, quandoque etiam fuscas aut nigras, numeroque pauciores rarioresque. Verum illud etiam de primariis, ut alias scripsimus, probe tenendum est, quod mature erumpunt, et quando epidemice discurrunt, non modo in omnibus eodem morbo aegrotantibus efflorescunt, sed cum aliis etiam morbis, quos intercurrentes vocant, (nam hi non semper tum omnino absunt aut silent, ut perperam nonnulli contendunt) persaepe complicantur; dum contra *secundariae* serius ac plerumque circa statum aut versus finem morbi solum prodeunt, nec in omnibus aegrotis, sed in iis tantummodo, quorum sanguis ita depravatus est, ut ferme putrefiat, gangraenulasque sparsim in cute progignat, aut regimine et medicamentis calidioribus praepostere et vehementer concitatus aestuansque in cutanea spatia sese effuderit, non naturae providentia sese a noxio miasmate liberare nitentis, et ut ita dicam, despumantis. Hinc differre primarias a secundariis ex eo etiam dixerim, quod illae a peculiari et venenato miasmate originem ducant, hae a depravata per morbi vim sanguinis crasi, aut ab eius concitatiori auctiorique motu, aut a regimine demum calefaciente. De sede autem peticularum nequaquam possumus acquiescere Diemerbroeckio (3), etsi ad anatomen provocanti, nec aliis magnis viris cum eodem sentientibus,

dum opinantur, eam in interioribus partibus, puta adipe, carnibus et periostio locandam esse, quasi conum efficerent, cuius basis profunde ad ossa usque sita esset, apex vero ad cutem terminaretur. Id quidem de vibicibus aliisque gangraenosis maculis, quae in peste defunctis conspici solent, affirmari fortasse posse, ultro largimur, non vero de morbo peticulari, in quo peticulae, nisi cum gangraena interiori concurrant, non certe infra cutim unquam descendunt (4). Quidquid enim eas efficit, minimis ac distinctis loculis sub epidermide continetur.

(1) L. c. sect. 1. aphor. VII.
(2) *L. c.*
(3) *De peste l. IV. Hist. XXXII.*
(4) Maculae gangraenosae et vibices sugillationesque fuisse videntur, quas scalpello sectas humorem *extravasatum* fudisse, aut ad *totam cutis substantiam*, aut ad pinguedinem, imo *ad musculos usque* penetrasse coni instar Diemerbroeckiani, narrat Stollius; *Rat. medend. P. I. sect. cadav.* 8. *p.* 199. 200. Non tamen negandum est, interiora etiam viscera maculis peticularibus interdum conspersa a prosectoribus reperta esse, ut constat ex fidis observationibus, sed tunc nullam habent cum exterioribus communicationem.

§. CCCXXV.

Eruptionis effecta in benignis. — Confirmantur observationibus aliorum. — Peticulis superveniunt quandoque miliaria. — Peticulae mediae naturae.

Post peticularum autem eruptionem, si hae benignae (§ CCCXIV.) sint, febris aliquantum defervescit ac minuitur, anxietas respirationisque difficultas aut inaequalitas cessat, singultus et vomendi nisus, si qui sunt, non a saburra gastrica, sed a sola irritatione nervorum profluentes, conquiescunt, pulsus elevantur, et validiores evadunt, aliaque symptomata mitigantur. Ad minimum certe artuum dorsique dolores ita sedantur, ut aegri minus queruli et ferme ab iis liberi (1) videantur. Salubrem macularum eruptionem, quibus large ea fiebat, notavit anno 1528. Fracastorius, et contra, quibus rarae et sparsae erumpebant, aut, ubi erupissent, delitescebant (2). Ramazzinius cum omnium symptomatum levamine eruptionem exstitisse, quando sen-

sim per universum corpus sese protulit (3), in supra allegata dissertatione testatur. In constitutione epidemica, quae Faventiae ann. 1759. et 60. a nobis observata est, quando maculae peticulares erumpebant multae, latae, rubro saturatiore colore praeditae, et toto corpore diffusae, morbum quam maxime (4) levabant. Störckius etiam quando peticulas vidit quarto die paucas primum erumpere in collo, pectore ac cordis scrobiculo, deinde post novam anxietatem die septimo copiosas ad totum corpus extendi; tunc symptomata gravia *vix non semper* evanuisse, vel saltem longe minus periculosa facta esse, asseverat (5). Idemque vir experientissimus alio loco refert, quando die tertio pauca stigmata, quarto vero copiosiora cum levamine, et denuo septimo alia prodierunt, aegros praeclare relevatos (6) fuisse; rursusque, ubi die sexto quaedam peticulae, septimo plures exierunt, bonam crisim undecimo (1) contigisse. Similia prorsus de benignis habet Hasenöhrlius (8), ut postea opportunius recensebitur. Accidit interdum, ut post peticularum eruptionem ad aliquot dies pacatiora omnia quidem videantur, sed quasi repente iterum febris ingravescat, pectoris anxietas redeat, mens perturbetur, somnusque exulet; quae demum omnia die nona, undecima aut decima quarta aut decima septima efflorescentibus exanthematis miliaribus rursus sedantur, et morbus saepe ista excretione ad iudicationem perducitur. In nuperrime *Belgiojosi* et *Stratellae* non paucis obvenit (9). Singultum, qui pertinaciter post peticularum eruptionem ad decimam quartam usque protractus fuit, copiosissimis miliaribus pustulis demum prodeuntibus sublatum memorat Störckius (10). Interdum quoque etsi aliqua symptomata peticularum apparitione mitescant, pulsus tamen non resurgunt, sed humiles, debiles, parvi, uti antea manent, subsultus tendinum invalescunt, delirium post diem septimam fit manifestius aut audacius, vel eius loco sopor accedit, ex quibus medium quoddam inter benignas et malignas genus emanat ancipitis plane eventus, ut recte advertit (11) Trollius.

(1) Trollius *l. c.*

(2) *De morb. contag. l. 2. cap. 7.*

(3) *L. c.*

(4) Dall'Armi *Sagg. di med. pratic. L. c.*

(5) *Ann. med. I. mens. Aug* 1758.

(6) *Ann. med. I. mens. Mart.* 1759. *pag.* 63. *edit. Amstelodam.*

(7) *Ibid.*

(8) *L. c. cap.* 2.

(9) Trollius *l. c. et* Selicorn. *ib.*

(10) *L. c. mens. Septemb.* 1758. *p.* 29.

(11) *L. c.*

§. CCCXXVI.

Eruptio in malignis non levat morbum. — Symptomata in malignis post eruptionem. — Fracastorii observatio. — Si cito diffugiant peticulae, quid?

Si vero peticulae eius generis sint, quas malignas (§. CCCXIV.) diximus, facta earum eruptione tantum abest, ut levamen afferant, ut potius, quemadmodum in variolis malignis contingit, omnia exacerbentur, excepta respirationis functione, quae, nisi morbus lethalis omnino fuerit, plerumque liberior et aequalior, quam antea redditur. Ceterum febris intenditur, pulsus magis magisque deprimuntur, inaequales fiunt, interdum intermittentes, quandoque rariores tardioresque, quam naturae eorum conveniat; manus tremunt; musculi crebro motu subsultant et convelluntur, tendines saepe resiliunt; mens aberrare incipit, aut si iam antea aberrabat, manifestius desipit ac furit; rubent oculi, et lacrymas subinde effundunt; fauces dolent, rubore interdum erysipelatode suffusae, interdum vera angina, quae deglutitionem laedit, aut spiritum elidit, correptae; lingua, quae prius humida, mollis et rubra erat, illico aut brevi albicat, aut flavescit, deinde nigricat et desiccatur, nisi iam a principio aruerit, scabra fit, atque in sulcos finditur, aphthis saepe, quae nec labiis parcunt, obsita; oris halitus putet; dentes in primis et labia sordibus, interdum nigricantibus, scatent; sopor delirio adiungitur, nunc brevis et transitorius, quem rursus excipit pervigilium, phrenitis et convulsio, nunc permanens et diutinus cum stupore, insensibilitate et plena eius status, in quo versantur aegrotantes, ignoratione. Illud autem fere commune ac perpetuum est, iamque a Fracastorio (1) animadversum, quod aegri supini iacent

ob virium summum languorem (2), anxii, solliciti, animove deiecti, et mortem, omni spe amissa, exspectantes, aut praeter rationem securi et se bene valere putantes. Multoque magis omnia in peius ruunt, si peticulae, quod RAMAZZINIUS (3) in constitutione illa Mutinensi observavit, simulac eruperint, continuo diffugiant; tunc enim vires omnino prosternebantur, pulsus, ut in asphyxia, prorsus deficiebant, corpus universum algebat, urinae secretio intercipiebatur, morte paulo post insequente.

(1) *L. c.*

(2) COYTTARUS animadvertit, quosdam iam peticulis refertos tectosque incedere etiamnum rectos, alios nec stare nec incedere posse, nec tamen in lectulo manere quietos, sed iactari assidue, et si lecto se continere velint, maiori incendio exardere. Hinc sibi ipsos videri minus pati, si sellae insideant, aut deambulent.

(3) *Dissert. cit.*

§. CCCXXVII.

Recensentur alia symptomata. — Quaedam de tumore ventris tympanitico. — Potus aversatio. — Spuria hydrophobia.

Ad haec accedit pedetentim surditas et aliquando etiam tussis modo sicca, modo humida, ac deinde nonnullis pectus opprimitur cum respiratione rara, magna, inaequali, aut crebra, brevi et suspiriosa. Quae periculi plena res est. Quandoque tamen cum capitis subito levamine pectus praegravari vidi, et vicissim pectoris oppressionem desinere, succedente abdominis tumore ac tensione (1), interdum ad pressionem indolente, interdum doloris experte, sic ut a superioribus ventribus ad infimum paulatim transferri morbi vis videretur. Similem observationem reperio apud SARCONIUM in constitutione epidemica anni 1764. quae Neapoli grassata est. Anno superiore haec tympanitica et resonans ventris inflatio morbo iam ad statum provecto fere omnibus peticulis laborantibus communis fuit, et quia cum cacochylia gastrica plerumque peticulae complicabantur, idcirco a retentis putridis sordibus proficisci vulgo credebatur. Verum iis etiam, quibus pluries alvus ducta fuerat, aut sponte satis fluebat, uber-

timque urina ipsa excernebatur, symptoma eiusmodi superveniebat (2). An tum a spasmis aër in intestinis retentus rarefactusque abdomen attollebat? Plerumque tamen eodem tempore, quo venter tendi incipiebat, urinae excretio imminui (3) visa est. Omnibus quidem magna aëris vis intestina replebat, quam interdum aut alvus adstricta, aut recrementa faecum congesta et putrescentia procreabant, ut ex Frambaglianis observationibus (4) colligi licet. In oppido *Belgiojoso* non ante apparuit istud abdominis phaenomenon, quam Maius mensis calorem atmosphaericum adauxerit, solidas partes laxarit, et fluidas ad putrescendum procliviores reddiderit. Sitim abesse quandoque, etsi fauces atque os arescant, supra (§. CCCXX.) iam posuimus, quod sane facultatis sentientis vitio tribuendum videtur. In hoc vero stadio, etsi sitis ingens sit cum linguae ariditate atque asperitudine, saepe tamen omnem potum, quia ex eo quam maxime ventriculus turbatur, aegri aversantur, et si ad bibendum quodammodo aut vi aut suasione adigantur, potum illico vomitu reiiciunt. Id generatim anno superiore, ubicunque peticulae grassabantur (5), observatum est, sed multo manifestius et familiarius olim omnibus, qui peticulis corripiebantur, fuit apud Faventinos anno 1759. et 60, sic ut hydrophobos eos (6) dixisses. Tanta erat ventriculi ad spasmum proclivitas, ut potulentorum attactu convelleretur, et quidquid potatum esset, vomitu refflueret.

(1) Dall' Armi *Sagg. di med. prat. l. c.*
(2) Troll. *l. c.*
(3) *Id. ib.*
(4) Targion. *Raccolt. d' opusc. med. pratic. t. VIII.*
(5) *Ibid.*
(6) Hydrophobiam non semper a venenato ac rabido morsu induci, exploratissimum est. Ventriculi inflammationi succedentem et multis phlebotomiis curatam hydrophobiam referunt acta Academiae Edimburgensis, *t. I. artic.* 29. Hydrophobiae spontanae duo exempla adducit Tronchinius, *de Colic. Picton. cap. XVI. obs.* 1. *et* 2. *p.* 49. Alia exempla vid. *in Ephem. N. C. cent. III. obs.* 50. *Comm. Norimb.* 1740. *hebd.* 36. *n.* 1. *ann.* 1743. *hebd.* 5. *n.* 2. *apud* Sanchez *opp. t. I. p.* 375. Dom. Brogian. *de venen. anim. p.* 105. *Journal de médec.* 1757. *Févr. et Juin:* 1767. *Nov.* Swiet. *t. IV.* §. 1130. Digna quoque, quae memoretur, est historia hydrophobiae ex convulsione ortae elegantissime scripta et typis edita a Jo. Ba-

ptista Faleto, medico plane docto et apud Urbinates medicinam primo loco felicissime exercente. Vid. eius epistola: *De raro morbo hysterico, in Diario medico* Petri Orteschi, *t. V*. Frequens etiam fuit hydrophobiae quaedam species in febri epidemica ann. 1754, a Michaele Sarconio descripta.

§. CCCXXVIII.

Augmentum et status qualis fuerit anno superiore.

Augmentum et statum morbi post eruptionem, a qua omnia ingravescunt, ut monui, in malignis, anno proxime praeterito in Casali Pistorum haec indicabant: frigus aut horror, quibus vespertinae accessiones recurrebant, prorsus evanescebat, periodus omnis obscurabatur, et licet vespere pulsus prae matutinis horis multo frequentiores fierent, tamen distincta illa accessionum et remissionum vicissitudo, quae antea insignis erat, plurimum deficiebat. Nec mirum, cum saepe in hisce morbis febrem circa augmentum et statum viderim amissa omni periodo continentem et assiduam fieri, imo interdum ita pulsum ex celeri et frequenti rarum et tardum evadere, ut omnem febrilem motum, si ad pulsum respicias, desiisse crederes. Vigiliae praeterea, ut ad descriptionem inchoatam revertar, erant longiores, somni brevissimi, turbulenti, laboriosi, non levantes, e quibus aegri expergiscebantur territi et deliri, venter intumescebat cum urinae fere totius suppressione, respiratione aliquantum laesa, difficili ac dolorifica deglutitione, levi phlogosi faucium et quandoque aphthis comitata, oculis pulverulentis et languidis, interdum rubris, interdum attonitis et immobilibus, decubitu supino, stupore, veterno, tendinum subsultibus, ore hiante, subflavo faciei colore, susurru aurium ac surditate (1).

(1) Pinarolius *l. c.*

§. CCCXXIX.

Stadii huius duratio. — Mortis frequentiores causae. — Sectiones cadaverum. — Cita cadaverum corruptio.

Quo in statu morbum nunc ad septimam, nunc ad decimam quartam, nunc ultra produci, scribit Fracastorius. In Faventina, quam pluries memoravi, con-

stitutione cum hisce symptomatis, aut saltem eorum plurimis continuabat ad nonam usque, ad undecimam, decimam quartam aut decimam septimam diem. Demum gravius affectis superveniebant totius corporis convulsiones, spasmus cynicus, risus sardonicus, aphonia et postremo mors, quae plerumqne sub finem secundae hebdomadae aut circa medium tertiae contingebat. Hoffmannus (1) eorum complures, qui pereunt, ex gangraenosa ventriculi, intestinorum aliorumque viscerum inflammatione, aut phrenitide, aut anginosis aphthis fauces, oesophagum laryngemve depascentibus e medio tolli existimat. Saepe meninges fuscae, earum vasa ampla et sanguine nigro turgentia, cortex cerebri sublividus, ventriculus et intestina tumida, dura, nigricantia, pancreas, hepar, mesenterium mole aucta inveniuntur (2). Quibus singultus lethum attulit, saepe his ventriculus maculis nigris scatebat (3). In aliis varicosae in meningibus venae, pulmo gangraena et sphacelo corruptus, sanguis in cordis caveis niger et solutus (4). Nec aliquando desunt apostemata sive abscessus cerebri aliorumque interiorum pectoris aut abdominis viscerum. Saepissime tamen nulla visibilis uspiam labes offenditur, quae pro mortis causa haberi possit. Tunc certe cerebrum nervosque duntaxat aut cordis arteriarumque irritabilitatem a venenato, subtili ignotoque principio affectam fuisse, verisimillimum videtur. Exterior cadaverum facies plerumque maculis latis, multiformibus, violaceis, lividis, nigris hinc illinc deturpata apparet. Tanta autem est eorum ad putrescendum proclivitas, ut intra brevissimum spatium corrumpantur, et teterrimum foetorem exhalent. Cl. Ramazzinius (5) obstupescebat, quod cadavera ex hoc morbo defunctorum succosa, non emaciata vultuque pleno apparerent.

(1) *L. c. cap. XI. §. V.*
(2) Dall' Armi *Sagg. di med. prat. P. I. p.* 19.
(3) Ramazzin. *l. c.* §. 22.
(4) Trogher *apud* Dall' Armi *l. c. p.* 25.
(5) Ramazzin. *l. c.*

§. CCCXXX.

In benigniore morbo remissio. — Finis morbi.

At morbo minus lethifero et benigniore existente, viribusque naturae aut artis superabili, versus nonam, undecimam aut decimam quartam symptomata diminuuntur; caput sublevatur; mens resipiscit; subsultus tendinum sedantur; respiratio ad naturalem facilitatem restituitur; si qua pulmonibus insidet pituita, concoquitur et excreatur; febris de die in diem decrescit; pulsus aequabiliores, pacatiores elatioresque evadunt; oculi et facies pristinum nitorem hilaritatemque prae se ferunt. Urinae, quae prius erant crudae, aut parcae, aut colore saturae, turbidae aut lateritiae, aut naturalibus similes et coctionem fallaciter mentientes, paulatim clarescunt, uberiusque fluunt, plerumque quidem sine hypostasi, interdum cum sedimento crasso, albo, gravi, et tales ad aliquot dies, etiam finita febri, emittuntur. Alvus utplurimum laxatur, multis eiectis biliosis, concoctis, foetidis, multisque simul flatibus descendentibus. Hinc abdomen, si prius tendebatur ac tumidum erat, subsidit et complanatur. Si vero iam alvus fluebat, ut saepe incidit, ubi saburra primae viae scatent, aut acres humores ad intestina undique confluunt, deiectiones quidem biliosae, flavae, liquidae permanent, sed e tenuibus atque aquosis foetentissimisque fiunt pultaceae, densiores, magis coactae, minus olentes et minus crebrae, talesque ad aliquot dies subeunt, donec colorem naturalem pristinamque firmitatem acquirant. Interdum cum iis vermes egeruntur, ac sudor accedit universalis calidus, aequalis, levans, sicque morbus lente et prospere sub finem secundae, aut tertiae, aut quartae, quod tamen rarissimum longissimumque est, hebdomadae absolvitur, quae durationis varietas saepe pendet a maiori vel minori cacochyliae apparatu, quocum complicatur, sic ut interdum ex hac causa et complicatione ad triginta aut quadraginta dies, sive ad quinque aut sex hebdomadas protrahi possit. Sed frequentissima communissimaque duratio a decimo quarto ad vigesimum primum diem circumscribi solet.

§. CCCXXXI.

Lysis. — Solutio per peticulas.
— Quando solae peticulae non iudicent.

In non paucis insensibili resolutione tantum terminatur malum, et pedetentim ac quasi clanculum evanescit. Sic nonnulli apud Chartusiam Ticinensem et Belgiojosi alibique convaluerunt (1). Trollius nunquam perfectam, et ne imperfectam quidem crisim ullam (2) vidit. Ramazzinius quoque, vir plane fide dignissimus, testatur sola peticularum per totum corpus ad pedes usque eruptione et lenta earum decessione sine ulla alia excretione agricolas (3) Mutinenses sanatos esse. Negat Roboretus solas peticulas suffecisse ad morbi solutionem, nisi urinae copia, aut sudor, aut alvi fluxus accederet (4). Verum in illa constitutione nimis cito peticulae evanescebant; nam vix tres aut quatuor dies, ut ipse fatetur, exstabant, cum certum perspectumque sit, ad minimum septem octoque dies, ut morbum absolvant, exstare eas oportere; nec benignae et purae, sed complicatae et malignae, quod advertatur velim, erant. Casali Pistorum sudor universalis ad duos dies productus in quibusdam morbum solvit. In plerisque deiectionibus alvi et urina uberiore sedimentum farinosum habente opus fuit. Ibi enim, uti etiam in Iriensi urbe, peticulae cum biliosa et gastrica cacochylia coniungebantur (5). Nemo vero sola urinarum copia restitui ibi visus (6) est.

(1) Cambierius et Trollius l. c.
(2) *Ibid.*
(3) *Diss. cit.* §. *XXV.*
(4) *L. c.*
(5) Pinarolius et Frambaolia *l. c.*
(6) Pinarolius *l. c.*

§. CCCXXXII.

Gangraenae exteriores per diadochen. — Quaenam utiles, quaenam noxiae.

Quandoque ut aliis morbis acutis ac febribus mali moris, sic peticulis superveniunt exterioribus in partibus

necroses et gangraenae. Quoniam vero circa os sacrum et nates frequentius apparent, plerique eas repetunt a longa et supina corporis in lecto cubatione, qua diu compressae partes vitali humorum circuitu priventur, aut ab urina inscio aegro reddita, qua illae partes madescant et macerentur. Verum non ita faciles ex hisce duabus causis eas oriri crediderim, quod in aliis morbis multo etiam diuturnior in dorsum cubatus atque urina praeter voluntatem emissa vix unquam eiusmodi effectum pariunt. Verosimilius mihi videtur, eam ipsam causam, quae interioribus visceribus gangraenam inducit, ut cadaverum sectione compertum esse dixi, extrorsum translatam partes, in quas defluxit, quodammodo adurere atque enecare. Saepe iis etiam, qui neque diu supini iacuerant, neque se urina consperserant, circa morbi vigorem ad os sacrum natesque cutim primum rubere, deinde livere, nigricare, altiusque gangraena corripi vidi, cum insigni et subita totius morbi omniumque symptomatum imminutione, quam brevi consequebatur apyrexia, aegrique sanatio. Neque hasce partes solum gangraena invadit, sed alias etiam nequaquam pressione vexatas, nec urina madefactas. Vidi vesicantia suris aut femoris interiori parti paulo supra genu applicita profundas gangraenas excitasse; vidi plantas pedum digitosque, quibus sinapismi fuerant admoti, phlyctaenis gangraenosis plus minus latis altisque affectas eodem omnino quem dixi felici morbi exitu, avocata scilicet per stimulantia extrorsum caustica ac mortifera morbi materie et causa (1). Cave tamen credas, me omnem et quamcunque eiusmodi gangraenam criticam ac salubrem praedicare velle. Novi enim tantam interdum esse vim corruptionis, ut modo hae, modo illae partes emoriantur, computrescant et nigricent, pessimo certe eventu. Salubres et criticas intelligo illas tantum, quas *diadoche*, sive ab interioribus ad exteriora morbi transitus facit.

(1) DALL'ARMI *Sagg. di medic. prat. t. I. p.* 67.

§. CCCXXXIII.

Tumores et abscessus externi. — Oedemata. — Haemorrhagiae. — Menstrua. — Abortus.

Non semper vero materiae morbidae ad exteriora translatio gangraenas parit. Saepe haec ad parotides glandulas, ad axillas aliasque partes expellitur sub forma tumorum, abscessuum, erysipelatis aut oedematis (1); quibus ni iudicatur morbus, saepe saltem plurimum imminuitur. Parotidum vero, ni cito et perfectae suppurent, incertus plerumque exitus est, ut alibi (*Vol.* 1. §. *CCCIII. et seqq.*) diffuse dictum est, diceturque iterum, ubi prognosim exponam. Nonnullis post molestum caloris sensum ad crura, crura ipsa intumuerunt prospero eventu, ut refert Trollius (2). Nec absunt a peticulis haemorrhagiae narium, uteri, ani, interdum etiam oculorum, quibus natura nititur morbum depellere. Quando vero hae salutem afferant, quando exitium, explicabitur, ubi de signis prognosticis agam. Belgiojosi et Casali Pistorum mulieribus menstrua fluebant, quin levamen aut detrimentum perciperent. Utero gerentes plerumque abortiunt, foetu interdum praemortuo. Abortum passae tam Belgiojosi, quam Stratellae omnes feliciter sanatae sunt. (3).

(1) Hasenöhrl. *l. c. cap.* 2.
(2) *L. c.*
(3) Troll. *l. c.* Pisarol. *l. c.* Selicorn. *Opusc. med. prat. Vol. VIII.*

§. CCCXXXIV.

Urinae. — Quales.

Urinarum, prout locus admonuit, subinde facta quidem mentio est; sed quales quotuplicesque generatim hoc in morbo reperiantur, non satis exposui. Scire igitur licet, urinam multimodis variari. Inter initia modo tenuis et aquea, modo naturali similis est, enaeorema in medio exhibens globosum, inaequale, subpallidum. Interdum etiam iam initio subalbida, plena tamen, mox vero rubra, confusa et vino granatorum affinis, aut

subflava, crassa, turbida et sedimentosa. Evadit quoque non raro nigricans, quasi fuligine imbuta, aut rubescit sanguine leviter tincta. Interdum in augmento et statu pene supprimitur (1), quod iam supra animadversum est, indiciumque praebet funestum, nisi cito crassa et sedimentosa profluat. Trollius in suis aegris eam semper deprehendit copia laudabilem, raro tenuem et pellucidam, sed utplurimum sedimento vacuam, saepe colore citrino saturo, quandoque rubro obscuro praeditam, nunquam tamen concoctam, aut cum bona hypostasi (2). Pinarolius vero urinas primis diebus pallidas, claras, paucas, in augmento aliquantum rubras ac confusas, morbo inclinante turbidas, crassas, at non in omnibus (3). Contra Ramazzinius iam ab initio turbidas plus minus fuisse testatur, nec unquam naturalibus assimilatas, nisi inclinato morbo (4).

(1) Fracast. *l. c.*
(2) *L. c.*
(3) *L. c.*
(4) *Diss. cit.* §. 18.

§. CCCXXXV.

Idem dici debet de peticulis sporadicis. — Peticulae cur varient. — Contagiosaene sint. — Affirmatur quandoque

Hactenus de peticulis, praesertim epidemicis. Ab his parum vel nihil cum sporadicae discrepent, speciatim describi eas inutile prorsus est, quandoquidem quae de illis exposita sunt, ad sporadicas commode transferri possunt, imo debent. Hoc unum cum cl. Bianchinio (1) addimus, epidemicas ipsas saepenumero variare pro locorum, regionum, temporum, domorum, hominum medicationisque ratione diversa; quin imo easdem, quae benignae erant prius, in malignas interdum mutari, et contra quae malignae, in benignas demum transire. Novi quosdam recentissimos scriptores qui negant peticulas contagione in alios propagari. Fateor quidem interdum obscurum ambiguumque omnino videri, contagiosaene revera sint, an contagionis expertes. Exstant tamen observationes tam luculentae, quibus earum in sanos propagatio ostenditur, ut minime negari possit, eas aliquando contagiosas ex-

stitisse. Contagiosae fuerunt, quas descripsit Roboretus (2), contagiosae palam, quae nuper Frascaroli, Casamatae et Stratellae stragem edidere (3). Contagiosae demum, quae anno 1767. totam Aemiliam peragrarunt.

(1) *Lett. IV. p.* 135.
(2) *L. c. cap.* 9.
(3) Angiol. Pinarol. Selicorn. *l. c.*

§. CCCXXXVI.

Nemo effugit hunc morbum. — Mulieres. — Senes. — Iudaei. Iuvenes. — Nobiles. — Divites. — Mares. — Infantes et pueri. — Aetas media et senilis. — Foeminae gravius quam viri. — Senes minus. — Qui tertiana laboraverant. — Divites interdum intacti. — Sic coenobitae.

Peticularis iste morbus non modo cum epidemicus est, verum etiam cum sporadicus, in quoscunque cadere consuevit. Pueri, adolescentes, viri, senes, divites, pauperes, plebeii, nobiles, desides, exercitati, robusti, imbecilli utriusque sexus eidem obnoxii sunt (1). Verum pro temporum constitutionumque epidemicarum diversitate quidam magis, quidam minus in eundem incidere, et vita periclitari videntur. Fracastorii tempore mulieres paucae, senes paucissimi, Iudaei fere nulli ex hoc morbo tunc populari perierunt, iuvenes vero et pueri multi, et ex his nobiles gravius aegrotarunt, quorum etiam plures (2) occubuere. Divites pariter Tridenti et nobiles vehementius conflictatos maiorique periculo subiectos vidit Roboretus (3). Halae anno 1698. iuvenes et viri maxime morbo patuere, maresque prae foeminis periculosius laborarunt, dum infantes, pueri et senes immunes erant (4). *Montecchii* ann. 1764. robustis et sanguineo temperamento praeditis atque aetatem quadraginta annorum adeptis, aut sexagenario maioribus infensior perniciosiorque fuit haec lues; iuvenibus contra et pauperibus multo minus (5). *Frascaroli* vero iuvenes adultique in hunc morbum incidentes omnes interierunt, itemque foeminae prae viris atrocius divexatae fuerunt, earumque complures, praesertim valetudinariae raptae sunt. Senes contra rarius et mitius corripiebantur, et facili ne-

gotio morbum ferebant superabantque (6). Mutinae quoque de senibus eadem fuit observatio; sed ibi valetudinarii et debiles eandem cum senibus sortem experti sunt (7). Alibi vero omnes promiscue, ut in initio dictum, peticulis prehendebantur, sed multo facilius iis, qui superiore autumno febri tertiana laboraverant (8). Nec rarum est, in pauperes plebeiosque primum id mali irruere, et demum in divites quoque ac magnates debacchari. Interdum vero divitum vix ullus eo affici (9) visus est. Alias dum ceteris pene cunctis clades inferebatur, soli coenobitae et sacrae virgines illaesae manseruut (10); fortasse quia in coenobiis vitae regimen magis excolitur, et minus facilis est ad ea contagionis ingressus.

(1) Fracast. *l. c.* Roboret. *l. c.*
(2) Ramazzin. *l. c.* §. *XXXVII.*
(3) *Ibid.*
(4) Hoffm. *de febr. sect. 1. cap. X. obs. 1.*
(5) Dall'Armi *Sagg. di med. prat. P. I. p.* 15.
(6) Angiolin. *in Vol. VIII. Opusc. med. pratici del sig.* Targioni.
(7) Ramazz. *l. c.* §. 17.
(8) Trollius *l. c.*
(9) Frambaglia *ibid.*
(10) Ramazzin. *l. c. etc.*

§. CCCXXXVII.

Regiones magis obnoxiae. — Quinam omnium primi corripiantur. — Etiam loca editiora inficiuntur. — Plana et alpina. — Loca ab austro tuta. — Benignior morbus ruri quam in urbe — Exempla. — Interdum salubria loca magis, minus vero insalubria patiuntur.

Regiones quoque et loca quaedam magis, quaedam minus a peticula infestantur. Notum vulgatumque est, hoc nomine infames esse orientales plagas, speciatim Aegyptum, Cyprum aliasque finitimas insulas, item Pannoniam, Austriam et demum fere universam Europam, sed prae ceteris castra, nosocomia, naves, carceres et loca palustria atque uliginosa. Plerumque omnium primi, ubi peticulae caput efferunt, in eas incidunt, qui in aedibus humilibus, angustis, humidis, parum aëre perflatis, sordidis, quales pauperes recipiunt, vitam degunt; deinde ab his ad aliorum etiam

ampliores domos gradum faciunt, praesertim quando contagione communicari cum sanis possunt. Non tamen hinc inferendum est, loca salubriora atque editiora hanc calamitatem effugere. Mutinensem planitiem et summa Apennini iuga, quae austrum spectant, uno eodemque tempore a peticulari morbo infecta fuisse, narrat Ramazzinius (1); colles vero ad Apennini radices positos, utpote ab Austri flatibus tutos et liberos, illius labis vim nequaquam sensisse. Additque, ruri benigniorem morbum quam in urbe exstitisse, cuius discriminis causa fortasse tribuenda fuerit aëris puritati et ventilationi maiori in agris, minori in oppidis urbibusque populosis. In territorio Iriensi atque in ipsamet urbe depressiora humidioraque loca magis obnoxia anno superiore peticulis epidemicis Frambaglia concedit quidem fuisse, negat tamen montium et collium incolas flagelli huius incursionem evitasse (2). *Belgiojosum* oppidum neque in humili neque in sublimi solo situm est, prae eo vero *Stratellae* vicus altiore eminentioreque in clivo locatur. At utriusque loci incolae, si qui alii, epidemicam labem atque atrocitatem experti sunt (3). Imo interdum contrarium omnino evenit. Loca salubria et puriore aëre fruentia infestantur, intacta quae humida ac palustria sunt, relinquuntur. Anno 1767. Etruria atque Aemilia fere universa peticulari morbo epidemico vastata est. Memini Aretinos, qui editiore salubrioreque loco vivunt, atrocius vexatos fuisse, quam alios. Sic Faventini, qui sicco in solo parumque ab Apennini appendicibus dissito versantur, gravissime affecti fuerunt, dum Ravennates maris littori proximi aquisque prope stagnantibus cincti optima valetudine praeter consuetudinem utebantur.

(1) *Diss. cit.* §. *XXVI.*
(2) Targion. *Opusc. med. pratic. tom. VIII.*
(3) Trollius *l. c.*

§. CCCXXXVIII.

Qui semel peticulis laboravit, recidere in eas potest. — Intercurrentes morbi cum peticulis complicantur. — Intermittentes febres cum peticulis. — Interdum subsequuntur, interdum antecedunt peticulas epidemicas.

Fama quoque est, eos, qui semel ex peticulis laborarunt, nunquam in eundem morbum recidere. Sed experientia id falsum demonstratur. Saepe mihi occurrerunt, qui pluries eisdem correpti sunt. Nonnullos quoque vidit Robortus (1), qui bis terque peticulas passi fuerunt. Verumtamen haud inficior, eos, qui semel peticulari morbo perfuncti sunt, difficilius et multo minus eodem infici. Nec intercurrentes morbi, qui interdum multigeni (2) sunt, a peticulis immunes servantur. Belgiojosi mense Maio anni proxime elapsi febres intermittentes intercurrebant, peticulis et ipsae comitatae, quae cortici peruviano omnino citoque auscultabant. Febres item intermittentes, quae Casali Pistorum peticulis intercurrebant, aut earum constitutionem subsecutae sunt, peticulis comitatas et cortice peruviano facile domitas fuisse, nuperrime me certiorem fecit Pinarolius (3). Nos quoque hic Mediolani, ineunte vere huius anni 1784. peticulas cum intermittentibus complicatas et chinae chinae obtemperantes in ruricolis offendimus, tanquam imminentis peticularis constitutionis, quae deinde inter eos insurrexit, praenuncias. Nunc enim, mense nimirum Iunio (4), complures ex agro Mediolanensi in urbanum hoc magnum nosocomium iam peticulari morbo correpti confluunt.

(1) *L. c. cap. XII.*
(2) Ramazzin. *l. c.*
(3) *Altera Lettera ec. Opusc. med. pratici t. IX.*
(4) Ann. 1784.

DIAGNOSIS.

§. CCCXXXIX.

Praecipua signa. — Signa benignarum. — Pulsus magnus et validus.

Ex tradita hactenus peticularum historia facile erui-

tur earundem diagnosis. Attamen signa potissima et magis propria earum sunt capitis gravitas, cephalalgia acris, insignis totius corporis membrorumque lassitudo ac torpor, dolor lumborum, dorsi, scapularum velut rheumaticus, universosque artus prope contundens aut lancinans, anorexia, nausea, anxietas, pulsus parvus plerumque, parum frequens, celer, inaequalis, suspiria, lipothymiae, aurium tinnitus, oculorum in plerisque rubor, faucium et gutturis angor, quarto, quinto, sexto vel septimo die peticularum eruptio, subsultus tendinum, manuum tremor, mentis aberratio, vigiliae, sopores, lingua arida, sitis, potus aversatio, deglutitio quandoque laesa, lotii suppressio, abdominis elevatio et tensio, delirium, motus convulsivi, febris anomala, remittens, vaga, proteiformis (1). Atque haec quidem prope communia cuicunque peticularum differentiae habentur; in malignis graviora, in benignis vero mitiora. Hae autem ab illis speciatim distinguuntur, quod febris, quae eruptionem praecedit, cum omnibus aliis symptomatibus mitior est, quod eruptio primum in collo, pectore, epigastrio, deinde paulatim in universo corpore ad extremas manus usque et pedes se explicat, quod peticulae utplurimum rubro et roseo colore donantur, quod post eruptionem febris et reliqua symptomata mitigantur aut prope cessant, oculi nitidi, sereni, vultus laetus, spiratio facilis, aequalis, tranquilla, cutis humida, urinae ferme naturales, mens libera, pulsus elatiores fiunt, ni iam fuerint validi et pleni, quales plerumque esse solent toto reliquo morbi decursu (2), demum quod diu peticulae exstant, septem, octo, novem aut undecim dies, nec nisi lente decolorantur, atque die utplurimum decima quarta aut decima septima (3) evanescunt. Omnes, qui pulsum habuerunt magnum, validum et parum crebrum Belgiojosi brevi post citam et facilem peticularum eruptionem convaluerunt (4). Eademque observatio est Cambierii, cuius aegri omnes huiusmodi pulsu praediti fuerunt, feliciterque morbum (5) superarunt.

(1) Peticularum signa veluti propria antequam erumperent, Mutinae ann. 1692. fuerunt haec: « ingens totius dorsi lassi- « tudo, capitis dolor, aurium surditas, faucium ardor, mentis

« stupiditas, praecordiorum anxietas et totius corporis segnities.
« Dorsi vero et regionis lumbaris lassitudo adeo certum erat
« febris peticularis signum, ut raro falleret. » RAMAZZIN. Diss.
~~cit. §.~~ 17.

(2) SIMS. *Observat sur les malad. epid. chap.* 2.

(3) SAGAR. *l. c.*

(4) TROLLIUS *l. c.*

(5) *L. c.*

§. CCCXL.

Similitudo cum gastricis febribus. — Quomodo distinguantur ab affinibus morbis.

Magnam habent peticulae primariae sive essentiales similitudinem cum gastricis febribus acutis et speciatim cum *febre gastrica petechiali* (*Vol. I.* §. *CCCXXXII.*), quacum facile confundi possunt, praesertim quando cum cacochylia gastrica complicantur. Sed ab ea differunt peticulae: 1. quod in omnibus aegrotis apparent; 2. quod iam primis diebus erumpunt, etiamsi purgatio praemissa sit, et primarum viarum sordes expulsae; 3. quod non semper cum cacochyliae signis coniunguntur, et quando cum gastrica saburra complicantur, nec emesis nec purgatio quidquam earum cursum retardat aut mutat: dum contra in febre gastrica alterutra aut utraque evacuatio continuo morbum imminuit et cito averruncat, aut certe mitiorem reddit; 4. quod saepe sine ulla sensibili alia excretione evanescunt; 5. quod retropulsae aut cito evanescentes periculum vitae afferunt. Contra in gastrica febre peticulae raro erumpunt, et serius omnino, morbo videlicet adultiore, et saepe ex neglecta purgatione, aut ex regimine calefaciente atque aliena curationis methodo, et plerumque in graviore duntaxat casu cernuntur. Imo laxata mature alvo praecaventur. Semper signa cacochyliae adsunt, et nunquam sine alvinis deiectionibus febris haec integre iudicatur, neque grave aliquod malum ei supervenit, si cito exanthemata diffugiant aut repellantur. His fere ipsis notis a *febre catarrhali maligna Germanorum* (*Vol. I.* §. *CCCCXIV.*) distingui etiam possunt. Quibus vero signis differant a *febre Hungarica*, cui valde affines videntur, iam alibi (*Vol. I.* §. *CCCCIX.*) comprehensum est.

PROGNOSIS.

§. CCCXLI.

Morbus periculosus. — Benignus minus periculi, plus malignus habet. — Speciatim benignae, et tutiores quaenam. — Diffusae cur periculosiores. — Magis periculosae quae febrim antecedunt. — Copiosae aut aegrius erumpentes quid significent. — Sola copia aut raritas incerti quid habet. — Praematurae saepe malae. — Exempla. — Interdum bonae. — Exempla.

Periculosum morbum esse et saepe mortiferum peticulas *primarias*, sive *essentiales*, nedum medici, verum ipsae mulierculae non ignorant. Attamen benignae (§. CCCXXV.) minus periculi habent, quam malignae (§. CCCXXVI.), ut per se cuique patet. Quae item sine febre invadunt, suumque cursum sine ea, aut cum leviore et gravium symptomatum experte absolvunt, plerumque discrimine vacant. Tutiores etiam habentur, quae discretae, circumscriptae lataeque sunt, ordinatimque in superioribus primum partibus, deinde sensim ad plantas usque pedum efflorescunt, et laete rubent, et diu exstant, nempe sex, septem, octove saltem dies, et demum paulatim pallent, flavent, lenteque evanescunt. Id praesertim in mitiori morbo et minori humorum labe evenit, atque ubi vitae vires magis vigent et valent. Contra *diffusae* (§. CCCXXIII.) Strackio damnantur, utpote perniciosae, fugaces et facile ad interiora refluentes; quod nobis quoque experientia comprobavit. Prae aliis vero periclitantur, quibus sine ullo febris indicio peticulae erumpunt, sed post earum eruptionem febris (§. CCCX.) supervenit; nam haec graviora symptomata solet afferre. Quo copiosiores confertioresque prodeunt, vulgo peiorem morbum indicare creduntur; sicuti etiam illae, quae aegrius apparent, quae minutae, parvae vixque visibiles (§. CCCXXII.) sunt, aut profundius quasi latitant, non meliorem naturam aut exitum promittere videntur, aut certe difficiliorem longioremque morbum (1) efficiunt. Sola tamen copia ac frequentia, aut raritas et exiguitas, aut parcitas nihil certi continet, nisi ad reliqua signa respiciatur. Quae praematurius, nimirum ante quartum

diem et copiosius sese exserunt, generatim exitiosae (2) reputantur, non quidem quod ante coctionem prodeunt, ut vulgo credebant olim, sed quod copiam, ut ego arbitror, peticularis fomitis plerumque declarant, neque omnem exhauriunt. In Taurinensi constitutione a Richa descripta fere omnes perierunt, quibus iusto citius erumpebant. Puella decennis, cui secunda die eruptio contigit, sexta obiit. Sexta quoque fato cessit miles, in cuius cute die tertia se ostenderant. Chirurgo cuidam prodierunt die secunda, is decima interiit. Alium dies quarta supra decimam rapuit, cum quarta peticulae ei erupissent (3). Mutinae quoque, ut refert Ramazzinius, omnes occubuere, quibus maturius peticulae exiverant. Contra Trollio (4) res aliter omnino cessit. Omnes enim, quos mature, id est secunda die peticulis conspersos vidit, mitiorem brevioremque morbum habuerunt, et servati sunt. His et eruptio plenior et maculae latae et pulsus magnus validusque fuit. Sagarius quoque peticulas tertio, quarto quintoque die exortas (quas nemo dixerit non praecoces) benignas, faciles, levantes observavit (5). Non ergo solum eruptionis tempus, sed et alia simul attendi debent, ut prognosis fausta aut infausta eliciatur.

(1) Trollius *l. c.*
(2) Roboret. *l. c. cap. XII.*
(3) *L. c.* §. *XXII.*
(4) *L. c.*
(5) *Cl. X. Ord.* 1. *exanth. contag. gen. IV.*

§. CCCXLII.

Fugaces malae. — Retrocessionis effecta. — Exempla. — Animadversio. — Cur interdum pro symptomaticis habitae. — Praesagia ex colore.

Perniciem quoque utplurimum minantur, quando peticulae modo apparent, modo evanescunt, etsi pluries eruptionem moliantur (1). Sed multo magis timendae sunt, si iusto citius aufugiant, aut repente introvertantur, quam plurimis id testantibus (2). Vindobonae retrocessio funestissima symptomata attulit, respirationem videlicet frequentem, anhelosam, inaequalem, pulsum debilem, celerem, intermittentem, su-

dorem frigidum circa frontem et collum, ac demum mortem (3). In Faventina peticularum constitutione a nobis descripta, etsi eruptio paucos levaret, earum tamen retrocessionem subsequebantur delirium, pectoris oppressio, convulsiones et cita demum mors (4). In illa, quae nuper *Belgiojosum* afflixit, ni mors, mortis sane periculum maximum imminebat ex earum simili ad interiora regressu (5). Scire autem convenit, interdum sine periculo et noxa peticulas diffugere aut intro verti; quando nimirum diarrhoea, aut urinae copia, aut sudor earum defectionem supplent. Variolae ipsae, si deprimantur aut retrocedant, hisce evacuationibus supervenientibus, ab exitio alias inevitabili saepe liberantur. Hac fortasse de causa, quoniam post peticularum retrocessionem nullum gravius symptoma interdum insurgere viderunt nonnulli, continuo opinati sunt, peticulas tunc symptomaticas fuisse. Color etiam earum observationem meretur. Lividae, plumbeae, fuscae, nigrae, aut ex nigro virescentes corruptionis aut sphacelismi saepe signum praebent. Color quoque valde puniceus suspectus est Fracastorio (6). Si cum iis vibices nigricantes aut liventes concurrant, exitium significare, nec iniuria (7), dicuntur.

(1) Richa *l. c.* §. 22. Ramazzinius *l. c.* Hasenöhrlius *l. c. cap.* 2. Sagar. *l. c.*
(2) Fracast., Forest., Diemerbroeck., Platner., Ludwig. *etc.*
(3) Hasenöhrl. *l. c. cap.* 2.
(4) *Sagg. di Med. l. c.*
(5) Trollius *l. c.*
(6) *L. c.*
(7) Duplanilius *in not. ad* Buchan. *med. domestic. t.* 2. *p.* 17.

§. CCCXLIII.

Signa periculi aut exitii generatim.

Inter notas periculi et aliquando etiam futurae mortis universim numerantur summa virium defectio, facilis a leni licet medicamento alvi solutio profusiorque evacuatio quasi ex liquatis humoribus, sitis vel nulla, vel inextinguibilis, lingua arida, nigra, scissa, eius tremor et difficilis emissio, respiratio post peticularum eruptionem adhuc anhelosa, angusta, inaequalis, nullum levamen ex facta aliqua excretione, delirium post

sudorem, alvi deiectiones aliasque evacuationes cum reliquis symptomatibus invalescens, phrenitis et perpetua desipientia, angina praefocans, faucium ulcera depascentia, magna vocis mutatio, dysphagia sive difficilis deglutitio, in primis si nullo in faucibus tumore aut dolore existente a nervorum spasmo aut resolutione proficisci videatur, visus obscuratio, gutta serena, strabismus, oculi pulverulenti, facies ex atro rubra, aut livida, aut cadaveris similis, frequens pectoris denudatio, sudor frigidus ac viscidus, aut sanguine tinctus, talisve saliva, urina tenuis, cruda, sedimentum non dimittens, neque turbida, aut nigricans, aut nigram hypostasim habens, aut sanguinis mixtione rubescens, abdomen tumidum ac distentum cum alvo fluente et liquidis foetidissimisque deiectionibus, egestiones ichorosae, aqueae, crebrae, inscio nec advertente aegro, cum extremorum frigore, pulsus parvus, obscurus, languidus, inaequalis, vix febrilis, aut tardus, lentus, intermittens, nisi diarrhoeam criticam antecedat, vera asphyxia, tendinum et musculorum subsultus crebri, magni, indesinentes, vigiliae pertinacissimae, aut sopores lethargici, aut comatosi, ac demum nervorum distentiones, vicini interitus praenunciae (1). Urinae quoque suppressio permanens, in primis ex secretionis defectu Fracastorio lethalis habetur, vesicae vitio non item. Quo plura ex his aut graviora superveniunt, certior vitae periclitatio aut mors, et contra (2).

(1) Fracast. *l. c.*, Hoffmann. *l. c. cap. XI.* §. *V.* Roboret. *l. c. cap. XVII.* Buchan. *l. c.* Ramazzin. *l. c. etc.*
(2) Fracast. *ib.* Buchan. *ib.*

§. CCCXLIV.

Febris ardens cum peticulis funesta. — Robusti et iuvenes magis periclitantur. — Errata in potu aut victu praegressa. — Haemorrhagiae. — Singultus. — Aphthae. — Abscessus externi. — Parotides. — Incertae praesagitiones. — Nec semper malis, nec semper bonis signis credendum. — Signa salutaria.

Nemini mors parcere visa est, si peticulae sub causi, sive febris ardentis specie hominem adoriantur. Id Petrus a Castro iure asseverat (1), cuius asserti verita-

tem pluries ego ipse in quacunque aetate comprobatam dolui. Robustiores, sanguinei, plethorici, iuvenes et viri utplurimum gravius aegrotant magisque periclitantur. In constitutione Montecchiana ann. 1764. vix ullus eorum, qui grave aliquod erratum in potu aut victu commiserant, servari potuit (2). Haemorrhagiae immodicae apud plerosque male audiunt. Quando enim ex nimia sanguinis tenuitate et liquatione oriuntur, plerumque lethiferae sunt. Contra in plethoricis et iuvenibus etsi largae, in primis narium, saepe salutiferae. Stillae vero sanguinis e naribus inutilem naturae conatum victamque facultatem significant. Singultus, non qui eruptionem antecedit, aut a saburra ventriculi, aut a vermibus tantum inducitur, sed qui eruptionem subsequitur, atque a diaphragmatis ventriculique inflammatione, aut a spasmo per virus peticulare excitato dependet, non modo pertinaciter cuicunque remedio obniti solet, verum plerumque vitam adimit. In Mutinensi constitutione frequens fuit hoc symptoma, omnibusque lethiferum (3). Ibique observatum est, lumbricos inter initia ore egredientes certum futurae mortis indicium praebuisse. De aphthis fauces, oesophagum laryngemque alte exedentibus quid sentiendum, partim supra, partim alibi iam dictum est. Quae vero os et linguam occupant, non adeo timendae videntur. Imo saepe accidit, ut caustico et venenato quodam principio ad linguam orisque cavum naturae vi detruso et, ut ita dicam, exonerato, non modo febris, verum alia etiam peiora symptomata mitescant, et sic ad salutem viam aperiant. Abscessus ad axillas aut ad parotides supervenientes iuvenibus praesertim, morbum saepe minuunt; non tamen semper harum partium tumores abscedunt, praesertim in senibus. Tunc aut mole fauces intercludunt et suffocant, aut irritum naturae fatiscentis conamen ostendunt, aut repente diffugientes metastasim lethalem comminantur. Anno 1759. et 60. paucissimis supervenerunt parotidum tumores; sed hi paulo post moriebantur. Belgiojosi quatuor tantum aegros habuit Trollius, binos mares et binas foeminas, quibus intumuere parotides. Mares, qui senes erant, post longas moras tandem perierunt; foeminae vero

paulatim convaluere. In urbi Iriensi leviter intumuerunt quibusdam parotides, sed cito sine noxa evanescebant, alvo nimirum fluente et earum vicem supplente. Quemadmodum vero in omnibus acutis morbis, sic in peticulis incertae sunt tam salutis, quam mortis praesagitiones. Hinc TROLLIUS nullum symptoma tam saevum fuisse in Belgiojosanis aegris testatur, quod certum interitum (4) praemonstraret. Fuerunt enim non pauci, qui ad extrema redacti et desperatissimis rebus oppressi videbantur, et tamen convaluere. Neque semper signis, quae universim salutaria habentur, confidere oportet, ut omnino de vita aegrotantis nihil timeamus. Non raro enim rerum facies repente mutatur, et ad exitium, quod abesse videbatur, contenditur. Quaedam tamen non praetermittenda sunt, quibus praesentibus saepenumero salus obtenta est. In his primas tenent nitor oculorum naturalis, pulsus elatus ac mollis, surditas, praesertim circa statum, et quies aliqua subinde capta (5). Respiratio item facilis, lenis et libera, toto morbi processu aequalis bene sperare iubet. Pustulae quoque circa labia et nares morbo ad inclinationem vergente exortae, aut exanthemata peticulis in augmento superaddita, aut moderata ventris laxatio circa quartam vel quintam diem cum miti calore et blanda diaphoresi, dummodo aliquod tempus continuent, bene augurantur (6). Sopor a nono aut decimo die ad decimum quartum aut ultra protractus in quibusdam morbum solvit; generatim bonus habetur, si versus finem accedat cum bonis aliis signis.

(1) *L. c. sect. 2. aph. 7.*
(2) DALL'ARMI *sagg. citat. P. I.* 15. *et* 17.
(3) RAMAZZ. *l. c.* §. *XXII.*
(4) *L. c.*
(5) TROLLIUS ib.
(6) BUCHAN. *l. c.*

C A U S A E.

§. CCCXLV.

Causae multiplices.

Inter causas morborum epidemicorum et speciatim peticularum video recenseri austrinas aëris constitutiones, calidas nimirum et humidas, tempestates anni praeter morem varias, insolentes, inaequales anomalasque, meridionales ventos, aliorum salubrium defectum, annonae caritatem, prava alimenta, alcalescentium aut putrescentium ciborum usum, fruges rubigine (1) aut aliter vitiatas, aut locis humidis repositas, uliginosas paludes aquasque stagnantes et corruptas, aut locustis iniectis contaminatas, inundationes, stagna, fossas aliaque aquarum receptacula exsiccata et fermentantia, cloacas, sentinas latrinasque reseratas et temere commotas, cadavera insepulta et sub dio relicta, vapores cannabis, lini et coriorum, quando in aquis pigrioribus macerantur, repentinam halituum exitialium e specubus aliisque terrae latibulis eruptionem, aërem impurum, mephiticum nosocomiorum, navium, carcerum, ergastulorum non satis recentatum ac ventilatum, diutinam moram frequentemque adhaesionem aut familiaritatem cum iis, qui ex peticulis aegrotant, et demum habitum corporis laxum, moerorem, ingluviem, intemperantiam, venerem, famem, vigilias laboresque immodicos.

(1) Post rubiginem Ramazzinius non vidit ortas, nisi febres intermittentes, nequaquam peticulas. Ego ipse anno 1765. post rubiginem funestissimam non modo segetibus, verum arboribus etiam omnibus quamplurimas febres intermittentes Faventiae obortas vidi, quae tamen rubigini tribuendae essent, an aquarum inundationibus, quae eodem anno occurrerint, non satis perspicuum fuit. Saepe tamen febribus istis superveniebant tanquam symptomata peticulae, quae cum ipsa febre cortice peruviano depellebantur. Erant hae profecto symptomaticae et secundariae, utpote quae cum febre accedebant, et cum febre per antidotum fugabantur. An hae futuram peticularum epidemicam constitutionem, quae anno 1767 subsecuta est, praeannunciarunt?

§. CCCXLVI.

Speciatim annonae caritas accusari solet. — Quae contra dici possint.

Frequentissime vero omnium annonae caritas accusari solet, quia plerumque pauperes et plebeii ab epidemicis morbis primi corripiuntur. Hinc plerique medicorum ex malo victu, neglectu corporis, immunditie et domiciliis angustis, humidis insalubribusque morbi originem ducunt. Verum non raro peticulae etiam epidemicae exoriuntur, ubi nulla annonae caritas, ubi nulla segetum rubigo, nulla frugum depravatio antecessit, invaduntque etiam divites, optime altos, bene et commode habitantes, et nullum cum infectis commercium aut consuetudinem habentes. Imo hi gravius interdum laborant ac periclitantur, quam alii infimae sortis homines. Id praesertim in peticulis anni 1528. annotavit Fracastorius, deinde suo tempore Tridenti Roboretus. Id multo post Ramazzinius quoque in peticulis illis Mutinensibus, quas nec annonae caritati nec segetum rubigini ullo ausus est modo tribuere (1). Memini egomet ipse in maligna funestissimaque peticularum constitutione anni 1767, qua magna pars Italiae et speciatim, ut supra iam indicavi, Etruria atque Aemilia conflictata est, memini, inquam, Aretii, quae urbs non modo editissimo in loco atque a paludibus maxime dissito sedet, verum etiam illo ipso anno tanta rerum omnium et in primis cerealium et quidem optimae notae copia abundavit, ut sterilitati inopiaeque totius ferme Etruriae reliquae prospicere prope sola potuerit, morbum et latius et diffusius proserpsisse, stragemque edidisse maiorem, quod supra iam innui. In Aemilia vero Ravennam, quae urbs est humiliori humidiorique solo posita, quaeque eisdem aëris temporumque constitutionibus atque aliis anni vicissitudinibus et calamitatibus obnoxia fuit, liceat repetere, cum reliquis finitimis oppidis et pagis omnino intactam et a communi lue liberam exstitisse, dum ceterae provinciae salubriores editioresque civitates saevissime plectebantur. Id ipsum in aliis bene multis constitutionibus evenisse historia medica docet. Memini etiam, in

eadem familia eodem victus genere utentium unum interdum solum epidemico morbo correptum, reliquis omnibus illaesis; ex quo certe infirmari videtur eorum opinio, qui ab inopia et pravitate alimentorum morbi causam derivandam volunt.

(1) *L. c.* §. *XXXVII.*

§. CCCXLVII.

Temporum aërisque vicissitudo quos morbos pariat. — Discrimen inter stationarios et epidemicos. — Peticulae modo stationariae, modo epidemicae. — Epidemici morbi unde. — Peticulae per tres annos infestantes, licet constitutio temporum variaverit.

At ubi annonae caritas accusari nequit, plerique arbitrantur, in temporum praecedentium aërisque vicissitudinibus peticularum fontem quaerendum esse. Verum morbi, qui ex temporum variationibus nascuntur, plerumque brevi tempore durant, nec unam vel alteram anni tempestatem praetergredi consueverunt, utpote qui adveniente alia aëris constitutione fugantur. Hinc vulgo morbi *stationarii* sive *tempestatis* vocantur. Et quanquam peticulae nonnunquam stationariae esse possint, quales nos ipsi aliquando spectavimus, cum tamen epidemicae vere fiunt, et universim vagantur, diutius utplurimum persistunt, et non tantum ad unam vel alteram anni aetatem, sed ad annum saepe totum, imo ad biennium et triennium protrahuntur; quod ex conscriptis earum vulgatisque historiis facile cuique patet. Praeterea observator ille oculatissimus et epidemicorum indagator incomparabilis Sydenhamius sub eisdem aut similibus temporum aërisque constitutionibus non unum idemque morbi epidemici genus semper exsurgere, sed saepe aliud atque aliud diversissimum perspexit; quidquid contra autument alii non fortasse cum illo observationum numero ac praestantia comparandi. Imo mirum Ramazzinio nostro epidemicorum historia versatissimo visum est, eundem morbum, peticulas videlicet, *tribus annis, in suis constitutionibus inter se tam dissimilibus cum urbem, tum villas et vicina oppida* infestare continuasse (1). Nec rara eiusmodi exempla inveniet, quicunque animo aequo ac libero morborum ortum, processum et finem, et simul tempestatum con-

stitutiones aërisque variationes diu ac sedulo consideraverit.

(1) *Dissert. citat* §. *XIII.*

§. CCCXLVIII.

Pleraeque aliae causae aliquid noxium aëri suppeditant. — Febris nosocomica, nautica, carceraria, castrensis plerumque petechialis. — Causa peticularum miasma. — Quaedam loca potius quam alia afficiuntur. — Contagium.

Ad reliquas causas, quarum supra (§. CCCXLV.) recensio facta est, quod attinet, hae fere eiusmodi videntur, ut aliquid aëri impertiant, quo deinde corpora, prout magis disposita ac parata sunt, contaminentur. Id plane perspicuum atque evidentissimum est in aëre nosocomiorum, navium, carcerum, ergastulorum militariumque castrorum, in quem si aliquis ingrediatur, in eoque aliquandiu vel sanissimus versetur, illico in peticularem morbum incidit. Febris enim, quam dicunt *nosocomialem, nauticam, carcerariam* aut *castrensem* utplurimum peticularis est, quemadmodum saepius experientia comperi, nobisque adstipulatur cl. Monrous iteratis in nosocomiis militaribus diligentissimis (1) observationibus. Quid ni ergo peticulae epidemicae ab aëre occultum aliquid et noxium praeter primarum, ut vocant, qualitatum alterationem habente (2) deriventur? Accedit, quod peticularis morbus epidemicus non modo unum populum potius, quam alium, licet communibus meteoris alimentisque utentem occupat infestatque (3), ut supra ostensum est; sed etiam de loco in locum pedetentim paulatimque migrans integras interdum provincias et regna peragrat ac vastat. Saepe etiam cum sanis et bene valentibus, si penes aegros incautius et diutius considеant, contagione communicatur. Quas ob res verisimile admodum videtur, aliquid per aërem volitare, quod de loco in locum, quin dissipetur, transferri et congeri possit, aut ab aegrorum corporibus manare aliquid, quod in sanos sese immittat, parique eos labe inquinet.

(1) *Des maladies des hôpitaux militair.* Itemque expertissimus. Sebastianus Cera *de febre nosocomica pag.* 2.

(2) Petr. a Castro *l. c. sect.* 2. *aph.* 2. 3. Hasenöhrl. *l. c. etc.*

(3) Trollius anno superiore id observasse se Belgiojosi scribit, et id ipsum confirmat Cambierius, qui peticularem morbum epidemicum usque ad Chartusiae Papiensis viciniam pervenisse refert, non vero ultra gradum fecisse, quanquam proximus vicus *della Torre* in eadem aperta planitie iaceat, nec situ, nec opibus, nec ulla alia re felicior sit. Vid. Tabo. *opusc. med. prat. Vol. VIII.* Morbo Veronam aliasque urbes vexante, Judaeorum contubernia, quae plerumque angusta, sordida et male ventilata sunt, licet in eodem coelo eisdemque temporum aërisque mutationibus obnoxia, contagem effugerunt, Fracastorio teste.

§. CCCXLIX.

Quidnam est hoc miasma? — Comparatio inter peticulare et variolosum miasma. — Causae remotae.

Quidnam vero sit illud, quod aërem inficit, quodque huc illuc vagatur, aut in aegrotis extricatur, dimanatque in vicinos, contagemque procreat, fateor equidem me ignorare. Inclinat tamen animus, ut arbitrer, peculiare quoddam miasma id esse, subtile admodum, volatile, quod semel natum sese aëri admisceat, nec facile disgregetur et dispergatur, sed contra, si casu aliquo rarescit dispergiturque, ventis quibusdam iterum condensari et coacervari alicubi possit, ut noceat. In humores vero nostri corporis immissum, aut in eisdem quocunque modo genitum aut evolutum sese multiplicandi et propagandi vim fermenti instar habere, et non secus ac variolosum et morbillosum miasma non solum aëri, vestibus stragulisque, sed etiam aliis corporibus vicinis, ut odoramenta adhaerescere, fervidioribusque in regionibus potissimum gigni aut evolvi, minus vero in frigidis, licet in his quoque interdum explicetur ac saeviat. Hinc apposite mihi videtur scripsisse Petrus a Castro, peticularem morbum, ubi epidemicus est, frequentius furere latrante syrio, rarius hieme, sed tamen atrocius (1); quanquam contrarium quandoque evenire, constitutionum historiae demonstrent. Et quemadmodum ad evolutionem, aut si mavis generationem et coacervationem variolosi principii quaedam aëris annique constitutiones requiri videntur, et corpora, ut ab eo affici possint, quodammodo praeparari et disponi oportet, sic peticulari miasmati opus esse paribus similibusque causis, ut

evolvatur aut gignatur, potestatemque nocendi sibi comparet; hoc vero satis non esse, ut in homines debacchetur, nisi eorum corpora per aliquas causas ad illius vim atque actionem sentiendam recipiendamque idonea atque accommodata prius reddantur. Ex quo patere arbitror, quam ob rem peticulae modo epidemicae sint, modo tantum sporadicae, et cur in epidemicis non omnes morbidi miasmatis vim sentiant. Fortasse etiam fieri aliquando poterit, ut per aliquas eiusmodi causas in quibusdam hominibus virus peticulare oriatur, et sic sporadicas peticulas gignat, quin ad contagionem referendae sint.

(1) *L. c. sect. 2. aph. 7.*

§. CCCL.

Constitutio aëris, annonae caritas atque aliae causae procatarcticae et proëgumenae.

Itaque non longe absum, ut aëris temporumque constitutiones quasdam, insolita meteora, annonae caritatem, cerealia vitiata, alimenta insalubria, vinum vapidum, aquas corruptas, immodicos labores, vigilias protractas, moerorem diutinum, ingluviem, intemperantiam, venerem immoderatam aliaque huiusmodi credam vice causarum procatarcticarum et proëgumenarum fungi, hisque effici, ut miasma illud (§. CCCXLIX.) et corpora ipsa cum ad agendum, tum ad patiendum apta fiant. Pro varia autem harum causarum ratione illud etiam consequi, ut modo sanguis ad diathesim phlogisticam aut rheumaticam vergat, modo ad liquescendum putrescendumque propendeat, modo naturalem prope crasim servet, modo biliosa colluvies, modo gastrica cacochylia, modo verminatio intercedat, sicque peticularum variae complicationes oriantur. Atque hinc fieri, ut peticulae nunc *benignae*, nunc *malignae*, nunc *putridae*, nunc *inflammatoriae*, nunc *gastricae* aut *verminosae* videantur. Non tamen negaverim, interdum miasma peticulare adeo malignum, septicum perniciosumque esse posse, ut non solum totum nervosum et fibrosum systema afficiat, quae peculiaris eius proprietas est, verum etiam sanguinem reliquosque humores, imo corpus universum vel in sanissimis hominibus pervertat.

dissolvat atque ad corruptionem putrefactionemque celeriter perducat; quod in primis manifestum est in nosocomiis, in carceribus, navibus aliisque locis, ubi contagione morbus suscipitur, et pestilentis in modum quandoque grassatur.

§. CCCLI.

Signa dissolutionis. — Non semper sanguis liquatur. — Interdum nec solvitur, nec coagulatur. — Interdum cogitur.

Quo in casu plerumque sanguinem attenuari ac dissolvi a septico acrique quodam principio, probabile admodum est Id videtur ostendi ex sanguine extracto, qui solutus et tenuis apparet, citoque corrumpitur, ex urina turbida, rubra, nigricante aut sedimentum nigricans demittente, ex halitu oris foetido sudoribusque male olentibus, ex haemorrhagiis, ex alvi fluxu colliquativo, ex vibicibus atque ecchymosibus, ex celeri cadaverum putrefactione aliisque similibus phaenomenis. Hinc Huxhamius (1) sibi persuasit, in omni peticulari morbo sanguinem quodam dissolutionis genere (2) liquari et corrumpi, atque adeo febrem petechialem putridis malignisque morbis adnumeravit. Et quanquam fatendum sit, saepe sanguinem in huiusmodi morbo ad liquescendum inclinare, quod etiam Richa (3) in Taurinensi peticularum epidemica constitutione, quam iam pluries memoravi, deprehendit, non semper tamen liquationis indicia manifesta sunt. Ramazzinius (4) vix potuit cognoscere, utrum sanguis ad concrescendum, an ad liquescendum pronior esset, etsi demum, si quid coniicere ei licuisset, postremum potius vitium probabilius ei videretur (5). Sed non modo ambiguum saepe est, quam in partem sanguinis constitutio vergat, dum naturalem ferme statum retinet, verum etiam interdum ab omni liquationis metu quam longissime abest. Haenius et Hasenöhrlius (6) cum in principio, tum in incremento et statu, nimirum circa secundae hebdomadae etiam finem, eum compactissimum et vere pleuriticum invenerunt (7). Revera, ne quid dissimulem, in peticulis interdum symptomata tantum nervosa, interdum colliquativa et putrida, interdum inflammatoria et coagulativa, ut vocant, sese clinicis obiiciunt, imo

in eodem etiam aegro haec omnia interdum concurrunt et complicantur, ut difficillimum prope sit decernere, utra praevaleant. Quare tunc opus est attentissimo examine et maxima cautione, ne quid in iudicando temere peccetur.

(1) *Essay sur les fièvr. etc. chap. VIII. De la fièvr. putrid. malign. petechial.*

(2) Tria liquationis genera communiter in sanguine e venis detracto statuuntur. Primum genus est, quando crassamentum valde paucum in multo sero natat, et tenui pellicula tegitur, et facile diffluit ac solvitur. Hanc solutionem serosam atque acrem vulgo appellant. Alterum est, ubi sanguis nullam seri separationem exhibet, sed totus mucosus, albidus, viscidus et mollis concrescit cum exigua parte rubra intermixta, laxa et ipsa, et colore nigra, quasi corruptionis indice. Tertium demum, in quo cruor valde rubet, nec serum dimittit, nec tamen facile concrescit. Tres pariter veluti gradus liquationis in sanguine eorum, qui ex peticulis decumbunt, agnoscit Joubertus (*Hist. de la Societ. Royal. de Médecin. ann.* 1776. *Paris.* 1779. *p.* 529.). In primo sanguis est tenuis et natura sua parum cohaerens, in altero acri quodam principio dissolvitur, in tertio putrescit, et corruptione liquatur

(3) *L. c.* §. 36.

(4) *Dissert. cit.* §. 43.

(5) *Id. ib.* §. 47.

(6) Haen. *Rat. med. P. V. p.* 3. *Part. IX. p.* 74. Hasenöhrlius *Hist. febr. petech. cit. ann.* 1757, 58, 59. Vogelius *Acad. Praelect.* §. 148.

(7) In febre quadam peticulari et quasi pestilente, quae anno 1731, ruricolas Patavinos infestavit, sanguis erat densus ac tenax; Morgagnius *Epist. anatom. med.* 49. *art.* 22.

§. CCCLII.

Peticulae quid sint. — Quid verisimilius. — Unde coloris varietas. — Num ecchymoses, aut inflammationes?

Qui semper in peticulis sanguinem liquari ac dissolvi opinantur, maculas peticulares pro tot parvis ecchymosibus considerant, et tanquam guttulas sanguinis plus minus corrupti ac liquati sub epidermide effusas habent; cuiusmodi exempli causa sunt plerumque maculae scorbuticae atque illae interdum maculae, quae aliis morbis putridis ac malignis superveniunt, et nobis peticulae *secundariae* dicuntur. Hinc nil mirum, si eas

semper symptomaticas iudicent et credant. Aliis contra res omnino secus videtur. His enim peticulae, fortasse quia interdum regimen calefaciens subsequuntur, et quia saepe rubrae primum apparent, deinde livescunt aut nigricant, nihil aliud sunt, quam exiguae inflammationes, facile ad gangraenam tendentes. At non dolent, neque tument, neque calent, neque unquam suppurant, neque semper gangraenosam nigredinem prae se ferunt, sic ut abesse ab iis praecipuas inflammationis notas, si quis dixerit, eum non falli putem. In hac vero opinionum dissensione ac discrepantia, quantum ex iis, quae hactenus exposita sunt, colligere mihi licet, illud prope certum videtur, quod in huiusmodi morbo aliquid heterogeneum peculiaris, venenatae at incognitae naturae a reliquis humoribus secernitur propelliturque ad cutim. Quoniam vero fieri non potest, quin aliquo cum humore, qui vehiculi instar sit, mixtum illuc proveniat, necesse omnino est, ut pro eius humoris diversitate ac natura (differre enim potest pro temperamenti, habitus corporis, aetatis constitutionisque ratione) in minimis summae cutis vasculis aut loculis (§. XII.) haerens, aut etiam sub epidermide effusum maculas formet magnitudine, figura et colore varias. Cumque is humor, quocum miasma illud coniungitur, plerumque sanguis sit, prout ipse purus est atque integer, aut a naturali statu ac crasi deflectit, aut cum aliis humoribus mixtus est, colores quoque macularum differant, necesse est; imo qui prius color erat, paulatim, prout humor eas efficiens mutationem subit, variari quoque per gradus poterit. Cuius rei specimen aliquod nobis exhibent ecchymoses, in quibus color primum rubet, deinde nigricat, coerulescit, flavet palletque, prout nimirum sanguis effusus gradatim varias dissolutionis vices subit. Non tamen hinc existimes velim, peticulas primarias, de quibus speciatim disserimus, a nobis tanquam exiguas ecchymoses haberi ac reputari. Neque ex eo, quod maculae plerumque rubeant, et quasi phlogosin aliquam interdum, in primis quando *diffusae* apparent, comitem habeant aut imitentur, unquam concludere ausim, pro tot inflammatiunculis habendas esse. Fateor equidem, peticulas et cum ecchymosibus et cum inflammatione similitudinem aliquam prae se ferre, sed

non ea est, quae communem earum naturam ostendat. Color enim vel ab initio saepe varius, pallidus, lividus, fuscus, constans figura, nullus tumor, dolor nullus, nullus pruritus atque alia ab utroque morbi genere eas differre, satis evincunt; sic ut quoddam peculiare exanthema, natura, origine, effectibus plane diversum, et sola resolutione, nunquam suppuratione aut abscessu finiendum constituant (1).

(1) Joh. Henric. Schlichthorstus *Dissert. de petechiis*, *Gottingae ann.* 1783. *edita p.* 7. scripsit haec verba: « *Petechiae* « modo induunt colorem rubram, roseum, purpureum, livi- « dum, modo flavum, fuscum, castaneum, modo viridem, « plumbeum, coeruleum, nigrum, modo in uno aegro omnes « simul colores adsunt, et aliae aliis pictae, ut cutis inde quasi « marmora variegata appareat, quod notaverunt Monro, Hux- « hamius atque olim iam Neucrantzius, qui rubras, pallidas, « citrinas, subvirides, lividas eodem tempore advertit, atque « has versicolores maculas lethales esse affirmat. Quandoque « etiam, postquam prodierint, colorem diversimode mutare « solent; nunc enim saturatus color diluitur, ac in rubentem « transit, nunc vice versa, quae rubrae prodiere, purpureae « et lividae fiunt. » Quae colorum varietates, successiones et vicissitudines, ni valde fallor, neque ecchymosibus, neque inflammationibus sive phlegmasiis competere ullo modo videntur.

CURATIO.

§. CCCLIII.

Indicationes. — Simplicissima methodus praestat.

Indicationes prorsus sunt eaedem in morbo peticulari, quas in aliorum exanthematum curatione commendavimus. Naturae motus, quo se liberare a noxio heterogeneoque principio nititur, si moderatus et sufficiens videatur, nec excitandus, nec coërcendus (§. XIII.) est. Contra si deficiat, adiuvari eum oportet; si excedat, prudenter inhiberi. Tota cura eo intendenda est, ut causa quocunque loco, sive ventriculus is sit, sive sanguis, sive nervosum systema, insederit, extricetur, expediatur forasque prodeat, et symptomatibus eius quam cautissime occurratur. Cum vero natura, ut vera morborum curatrix, sibi primum locum vindicet, simplicissima certe methodo uti expedit, quae ei quidem

auxilietur, non imperet. Experientia enimvero saepissime demonstravit, eos, qui naturae rem omnino commiserunt, felicius faciliusque de morbo triumphasse. Idque probe tenendum in primis, ubi peticulae benignae, regulares, purae minusque complicatae sunt; quo casu etiam ROBORETUS (1) nullo medicamento utebatur. Mutinae in triennali illa peticularum grassatione, quam diximus, optima omnium medicina fuit paucissimis uti medicamentis, et sinere, ut morbus sua stadia decurreret absolveretque (2). Taurini quoque, ut RICHA asseverat, transactis primis diebus nihil utilius visum est, quam abstinere a remediis, et prudenter cunctari (3) et exspectare. Nec minus utilitatis perceptum est Viennae Austriae ex simplicissima medendi ratione; nam in peticulis ann. 1758. non modo complures solo sero lactis vinoso feliciter curatos fuisse narrat STÖRCKIUS, sed etiam candide confitetur, quibus serum lactis non suffecit, ne alia quidem quaecunque remedia suffecisse (4); quod documento esse debet iis, qui nunquam desinunt suos aegros medicamentis aliis atque aliis opprimere. Anno 1784. in *Montecchianis* peticulis post sanguinis missionem initio institutam decoctum cichorei solum curationem omnem absolvere (5) visum est. PINAROLIUS solo sero lactis sine ulla sanguinis missione, quam plurimos peticulis affectos feliciter (6) ab orci faucibus eripuit. Nec minori felicitate CAMBIERIUS simplicissimam adhibuit curationem, qua omnes suos aegros servavit (7). Ego quoque pluries in huiusmodi morbo naturae efficacitatem admiratus sum, vidique plus prudenter cunctando quam agendo profectum esse. Id praesertim pauperibus usu venit, qui rarius et visuntur a medicis, et paucissimis uti solent remediis.

(1) *L. c. cap. XVIII.*
(2) RAMAZZIN. *Diss. cit.* §. 30.
(3) *L. c.* §. 23. 29.
(4) *Ann. med. I. Aug.* 1758. *p.* 20. 30.
(5) *Sagg. di Med. prat. citat. P. I. p.* 15.
(6) TALG. *opusc. med. prat. Vol. VIII.*
(7) *Ibid.*

§. CCCLIV.

Medicus naturae minister. — De sanguinis missione.

Ex his (§. CCCLIII.) manifesto eruitur, quam caute et circumspecte curatio peticularum ineunda sit, et quanti referat, naturae obsequentem se ministrum praestare, non dominum. At quia varii morbi gradus et variae eius complicationes aliaeque temperamenti, aetatis, habitus, anni constitutionis circumstantiae facere possunt, ut natura medici opera aliquando indigeat; idcirco nunc de praecipuis magnis artis auxiliis, quae in usum vocari, prout res postulat, solent, singillatim sic agam, ut, quando ea locum habeant, et quibus cautionibus adhibenda sint, quisque facile intelligat. Exordiar autem a sanguinis missione, de qua magna esse solet inter medicos disceptatio. Alii enim prorsus eam vituperant reiiciuntque in huiusmodi morbis; alii contra proponunt adhibentque, utrique experimentis innixi. Est ergo, ubi ea noxia deprehensa sit, ubi utilis et commoda. Itaque praetermissis utrorumque observationibus rationibusque, ne longior videar, dabo duntaxat operam, ut certi fines definiantur, quos intra sanguinem mitti expediat, aut vetitum sit. Generatim peticulae per se sanguinis missionem non exigunt, neque facile eam ferunt, nisi aliquid accedat, quod eam petat. Sed tunc etiam moderata sit oportet et parca, ne vires, quae imbecillae plerumque sunt, deiiciantur. Largior enim aut iterata non raro exitium afferre visa est. Non enim solum vires vitae destruit, quemadmodum pulsus languidi, parvi, inaequales aut intermittentes illico facti ostendunt, verum etiam cerebrum nervosumque systema sic labefactat, ut delirium et convulsiones excitentur, sive id a sanguine celerius liquescente et altius in cerebrum penetrante, sive ab aucta atque evoluta acritate, sive ab imminuta vi nervea atque irritabilitate, sive a quacunque alia causa velis repetere.

§. CCCLV.

Potest etiam sanguis mitti exstantibus peticulis.

Attamen si plethorae signa non desint, si aeger ae-

tate floreat, si bono corporis habitu gaudeat, si pulsus validi, magni, duri, vehementes vere sint, si dolor capitis acutus, assiduus et pulsans urgeat, aut respiratio difficulter ducatur cum pectoris pondere, dolore pleuritico aut sputo cruento et tussi sicca et molesta, tunc protinus inter initia, nempe primo quoque tempore, sanguis e vena prudenti et cauta manu detrahatur. Animadvertere vero oportet, pulsum quidem magnum et vehementem interdum videri, nec tamen plenum et durum esse, utpote qui facile pressioni se submittat et cedat, tunc enim non a plethora neque ab inflammatoria diathesi, sed ab acri quodam principio vitalia organa exstimulante ortum ducit, neque ideo sanguinis detractionem exposcit, aut facile admittit. Neque quilibet capitis dolor, licet molestus, venae sectione eget; pleruinque enim spasticus est ac convulsivus, non a sanguinea congestione aut phlegmone genitus. Si vero, ut dixi, assiduus sit et pulsans, et cum ingenti calore frontis et temporalium arteriarum carotidumque micatu validiore coniunctus, simulque facies atque oculi rubeant, nec non mens affici ac turbari aliquo modo videatur, tunc, etsi arteria in carpis pulsum neque magnum neque fortem edant, sed tamen duriusculae, et tensae tactui appareant, aliqua sanguinis missione opus erit ad phlegmonen cerebri aut phrenitidem antevertendam. Imo nonnulli venam iugularem aut frontalem tunc incidendam praecipiunt, dummodo ante peticularum eruptionem id fiat. Plerique enim peticulis iam praesentibus satius ducunt a sanguinis missione abstinere. Hoc tamen non ita sumi debet, ac si unquam prorsus eam adhiberi liceret. Siquidem si magnae plethorae indicia supersint, aut inflammatio aliquam partem interiorem occupet, aut eruptio ob plethoram lente nimis atque imperfecte fieri videatur, etsi peticulae iam exstent, secari adhuc venam licet, quod feliciter factum non semel novi, et Petrus a Castro (1) et Roboretus suo tempore fecerunt. Quorum alter addit, multos ex nobilibus ob omissam venae sectionem interiisse (2). In primis vero ad faucium inflammationem respicere oportet. Si haec magna et vere phlegmonodes sit, et deglutitionem laedat, ut interdum evenire supra vidimus, aut, quod peius, spiritum etiam intercipiat, ve-

nae sectio sine piaculo omitti non potest. Edimburgi ann. 1733. grassata est febris peticularis, quae faucium inflammationem comitem habebat. Saluti fere omnibus fuit sanguinis missio. Anginae enim etiam sine peticulis vagabantur, et stationarium veluti morbum constituebant (3). Anno superiore, cum Casali Pistorum adventante vere morbus peticularis inflammatoria symptomata assumeret, venam secare etiam iterato coactus fuit PINAROLIUS semper felici effectu, quod nunquam antea necessum fuerat.

(1) Non meliora de vena secanda, de cucurbitulis cum siccis tum scarificatis, hirudinibusque admovendis praecepta tradi possunt iis, quae PETRUS A CASTRO uberrime exponit *l. c. sect. VI. ab aph. I. ad XXIV. usque.*

(2) *L. c. cap. XV.*

(3) *Ess. et obs. de méd. de la Sociét. d'Edimb. t. 3. p.* 27. 28.

§. CCCLVI.

Cucurbitulae scarificatae.

Ubi vero non satis perspicua videatur phlebotomiae indicatio, et tamen symptoma aliquod capiti aut pectori infestum postulet, ut ei succurratur, tutissime sanguis per cucurbitulas scarificatas detrahitur. Haec enim sanguinis evacuatio non modo extrorsum avocat, quo peticularum eruptio promovetur, verum etiam vires minus deterit. Constat enim ex observationibus practicis evacuationes, quae e vasis minoribus fiunt, longe facilius ferri, quam alias. Hinc intelligitur, cur saepe in hisce morbis narium haemorrhagiae, etsi largae, hirudines temporibus applicitae, salvatellae aut raninarum sectio et similes evacuationes sensim factae bene cesserint; quod non modo veteres medici animadverterunt, sed etiam moderni, inter quos hac de re consulendus omnino est cl. XAVERIUS MANETTUS eruditione et experientia consummatissimus in commentationibus longe utilissimis, quas cuidam *consilio medico* (1) adiecit. Cucurbitulae autem scarificatae nemini unquam nocuere in Mutinensi peticularum constitutione, dum vena secta plerumque male cessit, ut RAMAZZINIUS memoriae (2) prodidit. RAMAZZINII igitur aliorumque felicibus experimentis permotus TROLLIUS non solum aegris suis,

nemine excepto, protinus ab initio hoc auxilii genus adhibuit. sed etiam si quid morbo progrediente incideret, quod alias ad venam incidendam provocasset, iterandum illud curavit, optimo semper (3) effectu. Rarissime phlebotomia ipse usus est, non quod ab ea semper abstinendum duceret, sed quod fere nunquam in suis aegris pulsum magnum, validum ac durum, aut alia indicantia inveniret. Praeferebat vero cucurbitulas scarificatas venae sectioni tum etiam, cum indicata quodammodo videretur, ut vulgi vituperationem effugeret; nam in illa constitutione opinio invaluerat. omnes, quibus sanguis missus esset, certo morituros. Revera felicius curatio eis cessit, qui a venaesectione prorsus abstinuerunt, aut cautissime et parcissime ea usi sunt.

(1) *Consulto con annot. e aggiunt.* p 38. *Firenz.* 1781.
(2) *Diss. cit.*
(3) *L. c.*

§. CCCLVII.

Quando venae sectio locum non habeat. — Quando utilis et necessaria. — Qua ratione cognosci possit, profuturam venae sectionem, vel contra.

Hactenus, quando, qua temperantia et qua sede tuto sanguis mitti in peticulis possit, paucis indicavi. Hinc planum fit, contrariis oppositisque in rebus phlebotomiae locum non esse. Sed potissimum ad vires vitales animum advertere oportet. Si hae langueant, nimirum si pulsus parvi, debiles mollesque sint, aut inaequales et depressi, si lipothymia crebro instet, si calor tam exterior quam interior vix modum excedat, profecto nulla est causa sanguinis mittendi. Neque pulsus solus, etsi magnus, quidquam significat, quia cito hic plerumque subsidit ac deprimitur, et multo minus, si ipse in incremento duntaxat accessionum talis videatur, et postea magnitudinem aut robur amittat, Neque solus calor, ubi ingens atque acer percipitur, sanguinis missionem postulat, cum saepe is ab acrimonia biliosa et alcalescentia, aut a rarefactione, aut a motu intestino humorum intendi possit. Praeterea phlebotomiam vetant subita virium omnium prostra-

tio, evacuatio aliqua immodica, habitus corporis mollis et laxus aut depravatus, gastrica, biliosa, putrida cacochylia, temperamentum pituitosum, melancholicum aut biliosum, alvi fluxus colliquans, sanguis solutus aut ad liquescendum proclivis, antecedens victus ratio insalubris, prava, noxia, diuturna animi pathemata, studia et labores immoderati, origo morbi ab halitibus venenatis. ab aëre mephitico, a contagione, foetor undique dimanans, vibices, necroses, peticularum color niger, lividus aut viridis, et demum peculiare epidemicae constitutionis ingenium. Notum enim est, in quibusdam constitutionibus noxiam compertam fuisse sanguinis missionem, in aliis non modo utilem, sed necessariam. In illa Fracastorii utplurimum vena secta exitio fuit. *Ita certe*, inquit ipse, *res cecidit annis superioribus, ut maior pars phlebotomatorum perierit* (1). Nec prosperior fuit exitus a venae sectione in Mutinensi illa Ramazzinii (2), quod supra iam adnotavimus. Perniciosam omnino Richa in Taurinensi constitutione eam deprehendit (3). Roncegni in peticulis ann. 1652. 53. sanguinis detractio deiiciebat vires et pulsum, accersebat delirium, aut iam praesens augebat, et morbum (4), quod minimum fuit, diutius protrahebat. Atque ut alias praeteream, in quibus phlebotomia nocumento fuit, una sit pro omnibus, quam anno superiore 1783. Trollius, Pinarolius, Cambierius, Frambaglia et reliqui observarunt. Contra utilem plerumque et saepe necessariam anno 1591. fuisse Tridenti testatur Roboretus (5); nec aliter Veronae Petro a Castro visum est, cum in praefatione ad *suos in praxi discipulos* palam scripserit, *sanguinis evacuationem cunctis semper profuisse, sed diversimode et apto tempore decentique copia celebratam, non diminutam errore Erasistrati* (6). *Montecchii* pariter ann. 1764. (7), Faventiae ann. 1759. 60. (8), Vindobonae anno 1757. 58 (9), itemque in Etruria anno 1767. (10) prudenti manu et tempore opportuno missus sanguis plurimum attulit emolumenti. Summa rei totius in eo consistit, quod, ubi bene tolerata est, ac profuit venae incisio, sanguis firmiori nexu cohaerebat, diffluebat vero solutus et laxus, ubi ex ea detrimentum acceptum est. Itaque magni refert praenoscere, quando sanguinis missio profutura sit,

quando nequaquam. Quod ut consequamur, nihil accommodatius, nihilque utilius est, quam exquirere, quinam morbi epidemicas peticulas antecesserint, aut adhucdum vagentur. Si enim temporum antecedentium constitutio causaeque aliae proëgumenae morbos induxerint inflammatorios, eius videlicet generis, quibus sanguinis detractio conveniat, probabile omnino est, diathesim sanguinis talem cum peticulis etiamtum complicari, quae phlebotomiam non modo ferat, sed exigat. Sin contra morbi, qui antecesserint, fuerint gastrici, biliosi, colliquativi, uno verbo, ut vocant, putridi, et tempestates aliaeque causae proëgumenae non defuerint, quibus scilicet sanguis depravatur atque ad dissolutionem liquationemque provehitur, non sine causa credi potest, similem peticulis diathesim inesse, quae sanguinis missionem prorsus recuset reiiciatque.

(1) *De morb. contag. l. 3. cap. 6. p. 64.*
(2) *Dissert. cit. §. 28.*
(3) *L. c. §. 36.*
(4) Trocher. *in cit. Sagg. di med. pratic. P. I. p. 20.*
(5) *L. c.*
(6) *De febr. malign. punctic. in praefat.*
(7) *Sagg. di med. pratic. cit. P. I. p. 15.*
(8) *Ibid. p. 60.*
(9) Hasenöhrl. *l. c.* Störck. *l. c.*
(10) Targ. Tozzett. *Relazion. delle febbri del 1767. p. 220.*

§. CCCLVIII.

De emesi et catharsi. — Monita.

Alterum locum in curatione peticularum tenent emesis et catharsis. De utriusque usu quid statuendum sit, paucis ego expediam. Si morbus ex contagio ortus sit, quantocius venenatum miasma, quod salivali latici adhaesit, aut altius ad ventriculum penetravit, aut inspiratione in pulmones adductum est, emetico medicamento expelli debet, deinde, si quid eius reliquum est, et penitiora pervaserit, diaphoreticis adhibitis enitendum est, ut citissime per cutaneam exspirationem aut sudorem omnino exhauriatur. Sic plerumque in ipso ortu incendium exstinguitur. Emetico quoque opus est, si ventriculum putrida saburra oppleat, aut biliosa colluvies duodenum atque hepar inferciat, id

quod per suas notas cognoscitur (Vol. I. §. CCCXCI). In his vomitio aut ad vomitum propensio potissimum numeratur. Sed non omnis vomituritio saburram gastricam significat. Saepe enim in morbis exanthematicis, ut pluries admonui, vomitus ex nervorum irritatione est, et tum eruptione exanthematum facta continuo sedatur. Interdum etiam ab aucto sanguinis motu per vasa ventriculi, aut ab eiusdem congestione, aut ab aliqua epigastrii inflammatione dependet. Utroque in casu emetica, ut manifesto patet, exulent oportet. Exulent etiam, si qua emetici usum prohibent (*ibid.*), nec, ubi indicantur, in plethoricis propinentur, nisi praemissa sanguinis imminutione. Si vero intestina sordibus faecibusque turgeant, aut vitiata bilis iam ad ea descenderit, tunc leni cathartico, veluti cremore tartari, tamarindis, rhabarbaro, ut praestat, vitatis validioribus, ne fluxus alvi profusior, in quem magna esse solet proclivitas, cieatur. Purgatio autem lenis, dummodo primis statim diebus, nempe altero aut tertio adhibeatur, vix unquam nocumento esse potest. Nonnulli eam reprobant, quod timent, ne peticularum eruptioni impedimento sit. Sed tantum abest, ut blanda et lenis purgatio eruptionem interturbet, ut etiam promoveat, quemadmodum Ramazzinius et Richa experti sunt, et, quemadmodum usus saepe docuit, non secus in variolis evenire alibi iam traditum est. Facta vero eruptione, nihil amplius movere alvum oportet, nisi quid summopere instet, ut purgatio iteretur, aut nova saburrae gastricae turgentis indicia superveniant, quae alvi ductionem indicent. Sed tunc satius est vel cremorem tartari vel tamarindos exigua dosi, sive per epicrasim dare, vel, si mavis, post dies criticos blande et leniter alvum expiare, quam valide ducere. Non enim possum eorum probare morem, qui quotidie aut alternis diebus alvum ducunt, et naturae alia molimina negligunt atque irrita reddunt. Neque illis possum assentiri, qui cum cl. Strackio ideo purgantia etiam validiora iteranda proponunt, quod peticulas non aliunde originem habere, quam ex primarum viarum cacochylia, imo ex tenaci muco intestinis adhaerente opinantur. Nam quantum eiusmodi opinio a vero discedat, satis liquere putaverim ex

iis, quae supra fusius de causis exposita a nobis sunt, sed praecipue ex eo, quod interdum vel alvi ductio vel diarrhoea superveniens in peticulari morbo exitiosa observata fuit. Nec tutum semper est, tum etiam, quando peticulae ex saburra gastrica gignuntur aut foventur, aegros catharticis proprie dictis immoderate delassare, quidquid contra iudicet STRACKIUS. Fortasse corpora frigidiores regiones incolentium, et victui duro, viscido, crasso et pinguori deditorum minus laedi a catharticis posse, equidem facile largiar, quam eorum, qui in locis calidioribus degunt, et sensibiliori temperie et laxiori humorum compage donantur, cuiusmodi Itali generatim sunt, qui certe iteratas istas purgationes non innoxie sustinent. Sunt tamen casus, in quibus, etsi saburra non turgeat, purgationem lenem iterare meo quidem iudicio licet, nimirum evanescentibus peticulis et morbo inclinante, aut metastasi ad interiora aut ad caput imminente, aut tum, cum urinae e turbidis et crassis repente tenues et crudae fiunt, nulla alia excretione earum vicem supplente (1). Ceterum post lenem primis diebus purgationem, ut dixi, institutam, soli clysteres aut serum lactis defaecatum ad alvum apertam servandam, aut ad reliquas quisquilias, si quae primis viis insident, paulatim eliminandas sufficiunt (2).

(1) ROBORET. *l. c. cap.* 16.
(2) Nocumenta, quae attulit purgatio in epidemia anni 1764. GEORGIUS CASTANEA JANNONES medicus Siculus multis adductis exemplis demonstravit. *Epist. theoret. practic. de purgantium agend. ration. etc.*

§. CCCLIX.

De reliqua curatione.

Post sanguinis missionem, emesin aut catharsin, si locum habuerint, reliquum curationis perficitur diluentibus, temperantibus, acidulis leviterque exspirationem adiuvantibus. Serum lactis simplex, aut, si vires languidiores postulent, vino paratum utramque paginam adimplet. SWIETENIUS, HAENIUS atque HASENÖHRLIUS ceteris anteferunt diluentia, quae simul acritatem demulcent, involvuntque, ut decocta hordei, radicis scorzo-

nerae, althaeae similiumque. Hunc in finem hydrogala quandoque adhibitum video, nec ab eo prorsus abhorrerem in assuetis et lactis usum non modo ferentibus, sed avide desiderantibus, quales fuerunt aegri, quos curavit Cambierius (1), a quo omnes lac efflagitabant, nec eius serum ferebant. Calorem acrem, sitim ardentem atque ad alcalescendum propensiores humores succus mali medici, aut citrei, aut aurantii potui additus, aut aceti tantillum eidem instillatum mirifice compescit et fraenat. Ubi maior refrigerans, coërcens atque antiseptica vis requiritur, spiritum sulphuris aut vitrioli admiscendum magna dosi plerique commendant. At tussim exasperat, irritabilitatem cordis infirmat, ac stomachum plerumque irritat et subvertit, nec tuto, si inflammatio aliqua subsit, dari posse creditur. Magna igitur prudentia et cautione opus est, ut eius acor quodammodo mitigetur, aut involvatur, aut edulcetur, aut ita temperetur diluaturque, ne eius usus noceat. Qua de re iam pluries opportunas animadversiones in superioribus capitibus protulimus.

(1) *In opusc. med. pratic. cl.* Targionii *Vol. VIII. pag.* 286. 287.

§. CCCLX.

De sudoriferis et alexipharmacis. — De sudoris regimine. — De mutandis indusiis.

Sudorifera calefacientia atque alexipharmaca acriora, quae olim in usu maxime erant, hodie a plerisque inter initia ut noxia damnantur; excipi tamen casus debet, in quo morbus ex contagione, ut supra notavi, natus fuerit. In statu vero et versus finem viribusque admodum imminutis paulo liberius iis uti licet, praesertim si vinum, si serum lactis vino paratum, si diluta cardui benedicti, scordii, rutae caprariae non satis valuerint viribus erigendis sudoribusque promovendis, qui in remissione morbi utiles esse solent. At sudores blandi, aequales et moderati sint oportet; profusi enim atque excedentes vires magis magisque prosternunt; atque ideo plurimum nocent. Non igitur nimium incitandi sunt inconsiderate, neque conclavium

calore aut stragulorum aucto pondere immodice urgendi. Interdum salibus volatilibus, contrayerva, spiritu cornu cervini, Mindereri similibusque sudores prolicui; sed simul ac abunde fluebant, continuo eorum usum missum feci, ne sudor modum excederet. Aegris sudore madentibus et praesentibus adhuc peticulis disceptantur, an liceat indusia permutari. Non dubitant exercitatiores clinici, si sudor foetidus, viscidus acerque sit, et indusia non modo madeant, sed sordido glutine rigeant, aut timor sit, ne refrigerentur, quin ea mutari debeant, dummodo aeger bene habeat, et caute id fiat, atque eo maxime tempore, quo sudor substiterit aut minui (1) videatur.

(1) StöRck. *ann. med.* 1. *p.* 75.

§. CCCLXI.

De vesicantibus. — Quandoque profuerunt vesicantia, quandoque non item. — Ut eorum effectus praenosci possit.

Vesicantia ut in reliquis exanthematicis ac malignis morbis, sic in peticulis tam initio, quam progressu et statu universim adhiberi solent. Initio quidem, ut cunctantes peticulae malusque interior humor extrorsum cito alliciantur, progressu, ut maculae, si retrocesserint, revocentur, ut vires, si depressae sint, excitentur, ut delirium soporque arceantur, ut denique metastases evitentur, atque a capite aut pectore revulsio fiat, statu demum, ut torpens inersque natura ad aliquid moliendum excernendumque impellatur. Loca, quibus applicantur, communiter sunt brachia et crura; sed pro varia indicatione et affectarum partium ratione multis etiam aliis locis, nimirum parti capitis capillatae, posteriori cervicis parti, dorso, pectori, carpis, tibiis pedibusve imponi possunt. *Ubi maxima est malignitas*, inquit Riverius (1), *totum corpus occupans, et saevissima symptomata urgent, unicum vesicatorium, nempe cervici impositum, non sufficit, sed plura admovenda sunt. Soleo ego in magna morbi saevitia quinque locis admovere, cervici nimirum, utrique brachio parte interiori inter cubitum et humerum et utrique femori parte etiam interiori inter inguina et genua, felici cum successu.* Riverii opinionem experientiamque

confirmat Ettmüllerus, scribens; *si ulla est febris, in qua vesicatoria conveniunt, est in primis petechialis* (2). Suppeterent innumeri alii magnae auctoritatis viri, qui vesicantium usum hoc in morbo proponunt et celebrant, sed eos missos facio et praetereo, ne longior sim ad taedium usque. Quanquam vero non immerito vesicantia a multis laudantur, non desunt tamen, qui ea vituperant, aut saltem eorum laudes intra quosdam limites coërcent. Illud quidem certum est, in quibusdam constitutionibus votis nequaquam respondisse. In peticulis epidemicis a Petro a Castro Veronae curatis (3), in illis quoque, quas Ramazzinius descripsit (4), itemque in Taurinensibus, quibus medicam opem praestitit Ricba (5), vesicantia non modo inutilia, verum etiam noxia exstiterunt. Sunt igitur constitutiones quaedam epidemicae, in quibus vesicantia profuerunt, suntque aliae, in quibus nequaquam. Causam eiusmodi discriminis interest quam maxime nosse, ut tam praestanti artis auxilio apposite atque opportune uti possimus. Mihi quidem, pensitatis, quoad potui, diligenter constitutionem complurium descriptionibus, videntur vesicantia egregiam opem attulisse in illis epidemicis peticulis, quae cum diathesi sanguinis phlogistica aut phlogisticae proxima copulabantur, nihil vero boni, aut potius nocumenti plurimum, ubi sanguis ad dissolutionem liquationemque vergebat. Hinc auctor tironibus essem, ut vesicantia adhibere volentes in sanguinis naturam detegendam incumbant prius. Hac firma et satis cohaerenti deprehensa, vesicantia audenter admoveant; sin contra, prudenter ab eorum usu abstineant, ne suis aegris noceant. Nolim tamen hanc legem ita firmam et perpetuam habeant, ut nunquam ab ea discedere se posse credant, si aliquod grave indicans occurrerit, aut constitutionis genius aliunde cognitus aliter docuerit. Nam tum medici sapientis et periti est a generalibus praeceptis opportune desciscere.

(1) *Prax. med. lib. XVII. cap. I. p.* 348.
(2) *Oper. t.* 2. *P. I. Colleg. practic. cap. VIII.* §. *IV. p.* 398
(3) *L. c. sect. VI. aph. XXX.*
(4) *Diss. cit.* §. 30.
(5) *L. c.* §. 24.

§. CCCLXII.

Cautiones quaedam de vesicantium usu. — Epispastica et fomenta.

Non est mihi in animo hîc omnia complecti, quae ad rectum vesicantium usum spectant, cum ista sparsim iam alibi et pluries tradita fuerint. Non praetermittam tamen nonnullas cautiones, quas nobis reliquit experientissimus Petrus a Castro. Is primum animadvertit, temperamentum *sanguineum* aut *biliosum* minus vesicantibus accommodatum esse, *pituitosum* vero aut *melancholicum* opportunius (1); illud, quia ad motus promptius a natura confictum est, neque irritamento eget; hoc, quia segnius et pigrius est, et stimulo idcirco opus habet. Secundo, *in biliosis et siccioribus praeter vigilias et ingentes dolores, quos vesicantia inferunt, vel ulcera* excitari *dysepulotica, et quae facile cacoëthiam induunt; vel nullo attracto peccante succo*, spem frustrari (2). Tertio subiicit *in melancholicis et pituitosis, in quibus prae ceteris conveniunt*, videndum esse, num *in cruribus tumores sint scorbutici aut oedematosi*. Tunc enim ex vesicantibus *necroses immedicabiles* natas memorat (3). Quarto a pueris *satis feliciter*, a senibus *primi senii* et succulentioribus *hoc remedium facilius* ferri, quam ab exsuccis aut decrepitis (4). Quinto, *tempus administrandi* esse *principium morbi*, non statum, nec *quando aegrotantes iam sunt extinctioni proximi* (5). Enimvero Trogherius (6) vidit aegros plurimum levatos a vesicantibus, quando ante diem octavam apponebantur; nihil, si serius. Quae singula tamen suas exceptiones habent, ut omnia medica praecepta habere solent; neque hae poterunt latere medico, qui cuncta consideret, et ea, qua opus est, mentis perspicacitate deliberet. Illud etiam sciri convenit, quod non omnis necrosis vesicantia subsequens statim exitiosa est. Interdum enim translationem maligni et necrotici humoris ad exteriora significat. Hanc autem a priore distingues ex omnium pene symptomatum decremento et manifesta naturae victricis instauratione. Denique ubi dubitatio incidat, utrum vesicantibus locus sit, tutius erit fomenta atque epi-

spastica, quorum multiplex genus est, cruribus pedibusque imponere, ut deorsum extrorsumque avocent ac revellant.

(1) *L. c.*
(2) *Ib. aph. XXXII.*
(3) *Ibid.*
(4) *Ibid. aph. XXXIII.*
(5) *Ib. aph. XXXIV.*
(6) *L. c.*

§. CCCLXIII.

De frictionibus siccis atque humidis. — Lenes frictiones calidae, cucurbitulae siccae, fomenta magis tuta.

Magni frequentisque usus sunt in peticulari hoc morbo, si unquam ullibi, frictiones universi corporis tum siccae, tum humidae. His cunctantes lenteque erumpentes maculas sollicitare student, aut retrocedentes aut retropulsas revocare tentant. Veteribus mos erat manibus inunctis corpus fricare diligenter. In primis utebantur unctione illa Aetii, quae constat ex aqua, oleo et nitro una decoctis, aut aliter commixtis et subactis. Recentiores ad id adhibent aquam Reginae Hungariae, aut aliam eiusmodi, quae spiritalis et volatilis utcunque sit; nec desunt, qui aceto utuntur. Singulorum unum idemque consilium est, etsi ratio alia atque alia. Profecto lenes, calidae et siccae fricationes meatus cutis aperiunt, exspirationem promovent, et cutim versus humores invitant, atque adeo eruptionem macularum adiuvant. Quae unguinosis linimentis fiunt, aridam siccamque cutim molliunt quidem et laxant, sed eius poros et exspirantium canaliculorum oscula obstruere videntur. Quae demum spiritibus aliisque volatilibus rebus administrantur, non obstruunt quidem, sed non satis assequor, an humores cogant aut resolvant, num vasa reserent, aut inducto stimulo potius occludant. Quae dubitatio aeque cadit in illas fricationes, quae oxycrato peraguntur; nam, etsi aceto denegari antiseptica virtus non possit, quae utilitatem aliquam pollicetur, acer tamen eius irritandique potestas tanta est, ut vasa et vasculorum orificia, quae irritabilia plane sunt, corrugari constrin-

gique debeant. Accedit, quod actu frigida repellunt, aut humida quaeque, etsi calefacta, facile frigescunt, et demum, quod frequenti et saepe improvida corporis detectione eiusque aëri inevitabili obiectione fieri non potest, quin cutis spasmum incurrat et convellatur. Quas ob res satius est lenibus ac calidis frictionibus cutim demulcere, aut cucurbitulis siccis attrahere ac rarefacere, desuper impositis linteis moderate calidis, aut, si ariditas simul emendari debeat, vesicis aqua moderate calida plenis, et iusta crura sub stragulis utrinque dispositis, aut fomentis concinne aliquandiu admotis, sic tamen ut vapore quodam tepido et blando cutis humectetur et foveatur, non vero aegri nimium incalescant.

§. CCCLXIV.

De aquae frigidae potu.

De frigidae aquae potu, tanquam in febribus quibusdam praestantissimo ac praesentaneo auxilio saepius alibi, et praesertim in primo volumine disseruimus. Is interdum etiam in peticulis locum habere potest, speciatim ubi febris *biliosa* atque *ardens* (§. CCCXIX.) eas comitatur, quae utplurimum ingens vitae periculum affert. In hac igitur, etsi exanthemata exstent, aqua frigida, imo nivata a nonnullis proponitur tanquam unicum praesidium. Roboretus ea feliciter usus est in peticulis, quando in aegrum invenem, carnosum, firmum et robustum cadebant, et tempus erat aestivum febrisque ardentissima, dummodo signa internae phlegmones et pectoris augustia abessent. Propinabat frigidam copiose et ad satietatem usque. Non modo autem ut refrigerans remedium, sed etiam ut evacuans eam dabat. Quo nomine eius libras saltem duodecim brevi spatio hauriendas praecipiebat, ut nimirum incendium exstingueret, et sursum aut deorsum evacuationem aliquam promoveret. Quibus frigida non arridebat, eius loco quatuor vel quinque seri lactis libras eundem in finem ingerendas curabat. Nec solum in summo eiusmodi febris incendio atque aestate praefervida id fieri posse existimat Petrus a Castro, verum etiam, ubi *non multum calor emicat*, *nec humorum coctio*

adest; nam potest *latentem illam ac pestiferam humorum vim cum manifesta qualitate coniunctam mirabiliter exstinguere*, dummodo frigida *copiose et affatim*, id est *quantum uno haustu aeger* ingurgitare potest, bibatur (1). Et quoniam *vomitus, qui per eam*, inquit, *solet provocari*, fere *in principio utilis* est, dummodo copiosus, danda est *repetitis vicibus, ut vomatur, additis interim nonnullis, quae seminaria* sive miasma putridum *respiciunt, guttulis aceti*, aut succi mali medici, aut citrei, aut spiritus *sulphuris*, aut *chalcanthi* (2). Tempus ad id aptum veteres putabant circa morbi augmentum. Verum nostri quovis morbi tempore nivatam aquam potui praebent, hacque sola sine ullo alio alimento aut certe tenuissimo utuntur a principio ad finem usque, curationemque omnem absolvunt, quando et fervor ardens, et virium robur, et putredinis metus eam indicant. Hac methodo proprium filium ex peticulis laborantem sine aliis medicamentis servavit Xaverius Bertinius, medicus Florentinus doctrinae laude et fama clarus (3); ut exempla quam plurima eiusmodi curationum, quae passim in Italia a medicis patrantur, silentio praeteream. Prudentem tamen et bene peritum cunctaque apprime circumspicientem hominem haec medicina requirit, ne pro salute exitium comparetur. *Non paucos* vidit Petrus a Castro, *quos repente vita privavit aqua frigida*, improvide nimirum et inconsulto adhibita, *naturali simul cum igneo calore exstincto* (4).

(1) *L. c. sect. VII. aph. VIII.*
(2) *Id. ib. aph. IX.*
(3) Martin. Ghisi *Letter. med. Lett. I. p.* 33.
(4) *L. c. sect. ead. aph. VI.*

§. CCCLXV.

De cortice peruviano. — Eius largior usus in peticulis. — Sims observatio. — Quando magis conveniat. — Admonitio. — Ubi demum ab eo abstinendum sit.

Cortex peruvianus, qui olim ad febres duntaxat intermittentes fugandas ceu specificum remedium adhibebatur, paulatim detectis miris eius proprietatibus ad alios quoque morbos bene multos curandos traductus

est, sic ut minime sit mirum, si hodie in peticularum etiam curatione non infimum locum teneat, non quidem antifebrili facultate, quam nullam esse adversus peticularem febrim cum nostra, tum aliorum tentamina ac pericula (§. CCCXVIII.) evicerunt (1), sed antiseptica, cardiaca atque antispastica virtute. Liberaliore admodum manu et dosi, quod sciam, non antea a quoquam tentata primus fortasse omnium HAENIUS in febribus continuis malignis et, ut vocant, putridis eo uti coepit, tanta profecto confidentia, ut extracti eius unicam quotidie ad finem usque morbi suis aegris praebere non dubitaret. HAENIUM imitati HASENÖHRLIUS et STÖRCKIUS eodem remedio eademque liberalitate peticulas oppugnare aggressi sunt. Et quanquam eo nihil detractum morbi gravitati ac durationi sit, ut ex eorum HAENIIque clinicis historiis apparet, tamen omnes in animum sibi induxerunt, eius usu factum esse, ut nullus fere, aut plane rarissimi occumberent. Est apud SIMSIUM descriptio (2) febris epidemicae cuiusdam adeo mortiferae, ut eam pestilentis quodammodo naturae iudicaverit. Videtur vero fuisse peticularis morbus malignus et putridus pessimi sane moris. Nam praeter maculas peticulares, quae cito in eo prodibant, symptomata praecipua et quasi pathognomonica erant desperatio summa, tremores convulsivi, perpetui, in dies invalescentes ad finem usque. Initio statim, antequam putredo oriretur, sanguine semel detracto et postea excitato vomitu aegros aëri libero, ut fieri solet in variolis, exponebat ipse, et chinam chinam largiter dabat eis, ita ut singulis diebus illius unciam, imo duplum triplum et amplius insumeret. Non dissimulat febriles accessiones ab amplo istiusmodi remedii usu intensiores primum factas, deinde paulatim mitiores, vel saltem, etsi idem febris gradus perstaret, demum feliciter ad finem solutionemque perductum morbum esse, quin ullus periret, cui ea ratione china china praebita esset. Videtur igitur cortex peruvianus, quod iam alii compererant, ubi vires languent, ubi atonia solidae partes laborant, ubi nervosum genus a maligno miasmate afficitur, ubi humores ad liquescendum propendent, ubi facilis ad necrosin est transitus, in peticulis nempe malignis et putridis et quasi pestilentibus plurimum boni

praestare. Largiore equidem eius usu interdum opus esse negaverim; sed modum tamen aliquem adhibendum arbitror, ne inutili copia aegros obruamus. Non enim remedii, si bonae notae fuerit, vis in enormi eius quantitate, quam paucissimi sive molestia, nausea aut vomitu aut alvi fluxu diu ferre possunt, sed in prudenti, apta et continuata praebitione consistere tota videtur. Ubi vero contrariae affectiones conditionesque occurrant, a quibus tonica, cardiaca atque antiseptica nequaquam indicantur, prudentis medici plane erit a cortice isto temperare, aut non ita largiter neque ita universim eum profundere.

(1) Chinam chinam parum profuisse, etiam peticulari morbo ad finem properante, notavit Ramazzinius *Dissert. cit.* §. 32. Inutilem quoque eam expertus est anonymus auctor historiae constitutionis *Montecchianae* supra memoratae, aliique complures.

(2) *Malad. épid. p.* 127.

§. CCCLXVI.

Curatio quorundam symptomatum. — De singultus, vomituritionis et convulsionum curatione. — Convulsiones.

De remediis insignioribus non plura. Superest potius, ut pauca de curatione quorundam symptomatum, quae peculiarem interdum opem postulant, summatim hic adiiciamus. At quid vigiliis, comatosis affectibus, faucium dolori, ulcerationi aphthisque, quid siti linguaeque ariditati, quid haemorrhagiis, sudori immodico, alvi profluvio, urinae suppressioni, quid respirationi difficili, pulmonum infarctui aut peripneumoniae, tussi, catarrho vermibusque, si cum peticulis complicentur, fieri conveniat, toties iam supra, ac speciatim ubi purpurae scarlatinae, morbillorum et variolarum curationem executi sumus, explicatum a nobis videtur, ut prope supervacaneum sit id iterum pertractare, cum eadem prorsus documenta repeti hic quoque oporteret. Dicam tamen de duobus symptomatis, quae non parum terrere solent, singultu videlicet et meteorismo abdominis. Itaque singultus, qui ante peticularum apparitionem ingruit, itemque inanis vomendi cupiditas, quae cum eo saepe iungitur, plerumque a sola irritatione nervo-

rum cietur, sedaturque paregoricis atque ipsa macularum eruptione. Cum vero indicia non desint cacochyliae ventriculum gravantis, leni emetico ea excutienda (1) est. Singultum etiam non raro vermes movent. Tunc anthelminthica omitti non possunt. Verum si ventriculi aut intestinorum inflammatio eum pariat, ut interdum morbo adultiore fit, exitium vix averti potest. Praeter enim sanguinis missionem, quae tamen raro bene fertur, omnia tunc, quae demulcent, quae temperant, quae aliorsum extrorsumque avocant, opportunissima sunt. Interdum peticulae intro versae aut peticularis fomes retentus ferale hoc symptoma inducunt, ut docent maculae peticulares tam in intima ventriculi atque intestinorum facie, quam aliis internis sedibus post mortem repertae. Tunc blanda diaphoretica et moschus generatim commendari solent. Nec alia convulsionibus, ubi eandem causam agnoscunt, accommodata sunt, aut efficacius succurrunt.

(1) Störck. *Ann. med. I. mens. Decembr.* 42.

§. CCCLXVII.

De ventris meteorismo. — Meteorismi duplex genus. Primi generis ratio. — Alterius generis.

Peticulis tumorem ventris tympaniticum et resonantem secunda utplurimum hebdomada supervenire, nequaquam infrequens est, ut iam supra (§. CCCXXVII.) adnotavimus. Meteorismum vulgo nominant. Hunc efficit aër ventriculum aut intestina aut utraque simul distendens. Is nunquam non in istarum partium cavo reperitur vel extrinsecus cum potu et cibo ingestus, vel ex his calore et mora evolutus atque extricatus. Quamdiu libere per eas vagari potest, et naturali continentium tunicarum robore ac renisu comprimitur, ut praeter modum expandi nequeat, abdomen nullo modo intumescit, non elevatur, non tenditur. At si spasmo alicubi nato aër in illis intercipiatur, statim loci calore rarescit, expanditur et maius spatium occupare nititur, quod fieri nequit sine tunicarum concludentium distractione; hinc enormes ventris inflationes tumoresque resonantes proficiscuntur, quibus abdomen assurgit ac tenditur. Id ipsum incidit, si ventriculi atque intestino-

rum tonus infirmetur aut deficiat; nam victa eorum resistendi vi aër liberius dilatatur, extumescit, et cuncta, spatium sibi quaerens, vehementer urget ac distendit. Primum illud contingit, quando sensibiles irritabilesque partes ventriculi intestinorumque variis dissitisque locis a principio aliquo acri afficiuntur, puta bile, vermibus, excrementis retentis, medicamentis salinis, irritantibus, catharticis assumptis aut pravis humoribus ad intestina aut ventriculum ex universo corpore confluentibus. Notum enim est, hasce partes, qua irritantur, sese contrahere et prorsus occludere. Alterum vero fit, quando nervorum vis ad hasce partes spectantium maligno ac venefico miasmate, vel alia quaque causa resolvitur, aut fibrarum tunicarumque firmitas ac cohaerendi potentia a corruptis septicisque recrementis, stagnantibus, coacervatis, non cito excretis debilitatur, ac pene destruitur. Putredo enim irritabilitatem summopere minuit atque evertit.

§. CCCLXVIII.

Signa meteorismi primi generis. — Eius curatio. — Urina suppressa revocatur.

Priore casu praeter notas causarum, quae indicavi, alvus saepe adstringitur, aut pauca, tenuia, acria, urentia, aut mucosa et cruenta egerit, tormina non raro, dolores, tenesmum aegri queruntur, et tactui abdomen non modo renititur sonitumque reddit, verum etiam manu compressum aut totum aut aliqua in sede multo sensibilius est, atque indolescit. In hoc igitur meteorismi genere ea omnia indicantur, quae molliunt, laxant, demulcent, sedant ac leniter subducunt. Hinc fomenta emollientia et discutientia toti abdomini calide imponantur, intrinsecus oleum lini aut olivarum parva, sed repetita subinde dosi praebeatur, et subter enemata blanda ex decocto malvae, althaeae, chamaemeli, butyro recenti, aut oleo lini addito parata iniiciantur. Quod si haec non satis abdominis tensionem relaxent, nec alvum subducant, aliquid salis anglici, aut cremoris tartari multa aqua diluti, aut uncia una aut altera syrupi cichorei cum rhabarbaro, aut dilutum tamarindorum propinari potest, aut clysteribus aliquid mellis

simplicis, dummodo tenesmus absit, adiici, ut quod in intestinis haeret irritatque, facilius deorsum propellatur descendat excernaturque. Hac utique ratione intra paucos dies non modo meteorismus subsidere solet verum etiam urina, si substiterit, ut plerumque evenit, liberius fluere incipit. Vix ulli eorum, quibus ischuria vesicalis supervenit, opus cathetere fuit in Faventina constitutione ann. 1759 et 1760, etiamsi fere omnes ex morbidi fomitis de loco in locum successione ac metastasi (§. CCCXXVII.) in meteorismum urinaeque retentionem inciderent. His autem non alia curatio adhibita fuit, quam modo proposita. Fomentis etiam Trollius (1) abdominis tumorem feliciter discussit.

(1) *In Raccolt. d'opusc. med. pratic. del sig.* Targionii *Vol. VIII. Lett. I.*

§. CCCLXIX.

Signa meteorismi secundi generis. — Curatio. — Admonitio circa camphorae usum. — Frigidae potus, iniectio, applicatio. — Quae extrinsecus adhibenda. — Aëris extractio.

Altero casu, videlicet ubi meteorismus ab atonia tubi intestinalis aërisque dilatatione efficitur, plerumque signa modo memorata (§. CCCLXVII.), in primis doloris sensus, absunt, purgatio neglecta fuit, alvusque parum respondet. Tunc contraria prorsus ratione ventris tumor oppugnandus est. Etenim si intestina putridis adhuc excrementis, e quibus aëris copia extricatur, scatere coniicitur, iteratis enematis leniter stimulantibus primum alvus sollicitanda est, ut a sordibus putridis cito liberetur, deinde tonica atque antiseptica tam intra, quam extra adhibeantur. Praeter vini aliquid, quod subinde potui addi debet, utpote vires erigens, corruptioni resistens, irritabilitatique amicum, intrinsecus camphora, scordium, chamaemelum et corticis peruviani dilutum aut decoctum ceteris antecellunt. Acida vero hic, etsi putredini adversa, quia tamen irritabilitatem infirmant, suspecta quodammodo habenda videntur. Horum loco liquor anodynus mineralis, spiritus nitri dulcis, in aqua menthae aut chamameli diluti dantur utiliter, et flatus egregie discutiunt. Clysteribus quoque ex decocto scordii, chamae-

meli corticisve peruviani paratis adiici camphora potest, quae et putredinem inhibet, et fibris tonum restituit, et irritabilitatem animat. In eius tamen usu tam superno quam inferno modus aliquis servetur; nam nimis liberalis et largus capiti nocet, nervos laedit, convulsiones huic morbo adeo familiares accelerat augetque. Nonnulli aquam frigidissimam potandam, imo iniiciendam in anum, ventrique extrinsecus applicandam proponunt. Sed non sine matura deliberatione id audendum aut tentandum est, cum res discrimine non vacet. Satius procul dubio videtur usitatioribus tutioribusque auxiliis insistere, quam insueta aut ambigua sectari. Quod si alvus pertinaciter clausa perstet, aperiri ea debet cremore tartari, aut sale polychresto, aut rhabarbaro partitis dosibus et paulatim dato. Extrinsecus demum fovendum vino calido abdomen est, aut ei imponendum emplastrum de baccis lauri aut de galbano crocatum, aut aliud cataplasma roboranti atque aromatica leni vi praeditum. Plurimum vero confert totum ventrem pannis laneis siccissimis et vapore succini suffitis leniter et saepe perfricare. Aërem ano detraxit experientissimus Frambaglia syringae communis ope in anum immissae atque deducto leniter embolo vacuae redditae. Sic magnam vim aëris intus conclusi explosam vidit, quam excrementorum copia sequebatur (1).

(1) *L. c.*

§. CCCLXX.

Alia meteorismi species. — Morbi complicati suis remediis curandi. — Quae a morbo relinquuntur, paulatim evanescunt. — Faciei tumor. — Scabies.

Praetereo eum meteorismum, quem aër ex humoribus circumeuntibus et putrescentibus erumpens et solutus procreare creditur, aut quem interiorum partium gangraena et corruptio gignit. Nam tum prior iste, si unquam in vivo homine nascitur, tum posterior alter non modo intestinorum, sed cavi ipsius abdominis morbus esset, nec spem ullam salutis relinqueret, iam natus. Praetereo etiam varias morborum cum periculis complicationes, cum nemo non perspiciat, eorum quoque rationem habendam esse. Exem-

plo sit febris intermittens, quae non semel cum peticulari febre consociari visa est. Hanc cito fugat cortex peruvianus. Deinde quod reliquum morbi superest, facile et feliciter (1) superatur. Finito demum morbo peticulari saepe convalescentes manent veternosi, stupidi, obliviosi ac surdastri. Sed haec mala sponte paulatim desinunt (2). Aliis pedum oedemata superveniunt, quae pariter sola naturae vi paulatim resolvuntur. Nonnullis faciem tumore albo correptam vidit Störckius. His vesicans posteriori cervicis parti admotum et lenia stimulantia (3) profuerunt. Nec rarum est, scabie morbum finiri, aut iam finito eam accedere. Haec quia critica est, ideo sini debet, nec ullo topico medicamento repelli. Attamen si nimium protrahatur, sero lactis, purgantibus, et tandem balneis thermalibus eradicatur (4).

(1) Störck. *Ann. med. I. mens. Octob. et Sept.* 1758. *p.* 28.
(2) Ramazzin. *Diss. cit.* §. 24.
(3) Störck. *l. c. Febr.* 1759. *p.* 62. 63.
(4) *Id ib. p.* 26. *et* 60.

§. CCCLXXI.

Curatio eadem peticulis epidemicis ac sporadicis. — Item nosocomicae, carcerariae, nauticae.

Atque haec peticulis tam epidemicis quam sporadicis fere communia sunt. Neque aliter curantur peticulae, quae ob peiorem naturam maioremque contagionem, frequentiam ac mortalitatem *pestilentes* nuncupari solent. Simili quoque ratione medemur febri *nosocomiali*, *carcerariae et nauticae* aut *castrensi* (1) (§. CCCXLVIII.), quando peticulares sunt, ut plerumque esse consueverunt; nisi quod in his aëris renovatio ac mutatio adeo necessaria est, ut sine ea nec morbi vis nec contagio infringi aut cohiberi possit. Curandum tunc quam maxime est, ut aegri a sanis segregentur, et si fieri possit, in ampliora conclavia atque in aërem purum, liberum, apertum ac ventilatum transferantur, nec densi, nec frequentes in uno loco sint.

(1) De febre *nosocomiali* sive *nosocomica* speciatim scripsit

Jo. Pringlius, qui utrumque eius genus, *petechialem* nempe et *lentam nervosam malignam* sive *typhum* peculiari capite comprehendisse videtur. *Osserv. sopra le malatt. d' armat. P.* 3. *cap. VI.* Anno 1779. *De febre nosocomica* commentarium edidit cl. Sebastianus Cera clinicus Mediolanensis exercitatissimus, in quo sic febrem *nosocomicam* describit, ut qui peticularum historiam a nobis traditam legerit, illico fateri debeat, unum idemque morbi genus esse. In eodem commentario nuper recuso et litteris Tissotii Regii Ticinensis tum professoris amplissime laudato exstat *appendix de febre carceraria*, nosocomicae admodum affini. Sed exemplum *febris carcerariae contagiosae et pestiferae* inter ceteros nobis multo ante reliquit Huxhamius (*Observat. de aëre, et morb. epidem. vol.* 2. *p.* 82. *edit. Venet.*), itemque aliud *febris nauticae ferme pestilentis* (*Ib. p.* 44. *et p.* 135.); quae loca consulere, atque inspicere quisque poterit.

§. CCCLXXII.

Diaeta.

Quod ad victus rationem attinet, haec tenuis esse quidem debet, sed vires instaurans et putredini adversa. Universim quae e regno vegetabili depromuntur alimenta, uti decoctum hordei, panis, oryzae horumque cremores ceteris antecellunt. Serum lactis vinosum pro potu et alimento quibusdam satis est. Quae animalium regnum porrigit alimenta, haec apud plerosque male audiunt, ac passim vituperantur, quia alcalescere et citius putrefieri creduntur. Aliquid tamen regioni, consuetudini et peculiari aegrotantium constitutioni concedendum est. Ius tenue pulli, sorbitiones ex pane trito in iure carnis decocto, vitelli ovorum in aqua mali medici succo medicata ac saccharo edulcata soluti nonnullos iam viribus destitutos maxime recreant atque refocillant. Alcalescentiae metum acida vegetabilia addita quodammodo arcebunt; quanquam ventriculi concoctrice facultate, ni omnino exstincta sit, sic mutantur, ut non facile alcalescere aut corrumpi queant. Alios vinum sorbillare plurimum iuvat, idque solum commode eos sustinet ac reficit. Sed maxime aegrorum quies, mundities et lecti linteaminumque frequens mutatio cordi sit. Aër quoque conclavium saepe renovari debet, et vapore aceti aut baccarum iuniperi similiumque imbui ac suffiri. Aqua etiam aëris impuritates absorbet. Plantis vegetantibus ac

virentibus mephitica effluvia absumi et emendari, si tamen solaribus radiis expositae sint, dicuntur. His igitur cubicula instruantur ornenturque.

§. CCCLXXIII.

Prophylaxis.

Nec aegrotorum tantum rationem, sed sui quoque et sanorum habeat medicus oportet. Hinc apposite scripsit Platnerus: » qui grassante hoc morbo ab eo tuti esse « volunt, eos oportet vitare cubicula humida et aërem « paludosum, corpus debent operire, crebrius lintea « vestesque mutare, et aëri exponere, maxime si in-« ter aegros versandum est, abstinere a venere, inglu-« vie aliisque, quibus corpus debilitatur. Inter cetera « auxilia sic dicta prophylactica optimum est cyathus « vini rhenani modicus, animusque compositus (1). » Praeter ista vero, quae diligenter facienda observandaque sunt, plurimum etiam prodest, quod pluries equidem expertus sum, os, faciem, nares manusque crebro abluere aqua, vino aut aceto; cubicula a sordibus munda reddere, novo recentique aëre ventilare, vapore aceti acerrimi vel suffitibus resinosis medicari; excrementa quaeque cito auferenda curare; nihil cibi aut potus prope aegros assumere; salivam saepe exspuere, ne noxiis halitibus infecta voretur; obversa facie aut ad latus inclinata aegros alloqui et pulsum explorare; se fenestram aut ianuam inter et aegrum sistere, ne aëris flatu effluvia ab aegris manantia in nos ferantur, et longam continuatamque apud aegros moram devitare. Quando vero propius aegrum inspicere oportet, aut cutim, linguam, hypochondria examinare, tunc spiritum, comprimere necesse est, ne vaporem aut halitum ab aegro emanantem proxime hauriamus. Peticulis epidemice vagantibu, plerumque ii in morbum repente incidunt, qui frigori, aut vento, aut aëri nocturno humidove incaute sese obiecerunt, exspirationis nimirum suppressionem perpessi. Probabile igitur est, si aliquid noxii miasmatis in corpus sese immiserit, id facile viribus vitae per cutis spiracula, dum patula sunt, sensim diffl iri sine noxa, occlusis vero illis retineri et cumulari sic, ut contagionis copia tanta fiat, quanta ad corpus

inficiendum labefactandumque satis sit. Quam ob rem exspirationi cutaneae de industria indulgendum maxime est; quod in primis efficiemus vitatis causis, quae eam cohibent, et sumptis intrinsecus, quae diaphoresim subinde promovent. Frustulum camphorae vespere hora somni deglutitum aut dilutum chamaemeli, scordii et florum sambuci mane in lectulo sorbillatum optime cessisse vidi. Nonnulli acetum vel simplex vel plantis alexipharmacis infusis alteratum, quale est illud, quod a quatuor latronibus nominatur, identidem bibunt, eoque sibi suadent septicum principium, quod alcalinae naturae esse putant, immutari ac neutrum reddi posse. At dubium est, utrum illud alcalinam vere naturam obtineat. Novi enim quosdam, qui, ut ab epidemico morbo se immunes facerent, singulis diebus ieiuno stomacho aceti optimi cyathum diu biberant, nihilominus morbo implicitos fuisse, et quidem gravissimo, ut etiam ex eo obierint. Utiliorem expertus sum ad prophylaxim corticis peruviani moderatum ac quotidianum usum. Trogherius (2) in constitutione peticulari ann. 1752. et 1753, in qua cum peticulis saburra gastrica et verminosa complicabatur, pilulas prophylacticas felici eventu adhibuit ex camphora, scordii extracto, mercurio, semine santonici, rhabarbaro, aut senna, aut cremore tartari compositas, quibus vermes saepe deiectos fuisse testatur. Provide etiam cavit, ne lintea sanorum cum iis, quae aegrotis inservierant, promiscue lavarentur, et ne vestimenta, stragula, culcitrae, pulvinaria aliaque, quibus aegri usi erant, ad sanorum usum traducerentur, nisi prius diu aëri libero exposita, excussa et bene lota essent; quod potissimum curari ab iis debet, qui nosocomiis praesunt. Plethoricis sanguinis missio nequaquam nocere visa est, nec blanda purgatio iis, quibus primae viae saburra scatent. Non raro tamen observatum est, post datum prophylaxeos causa catharticum extemplo febrem supervenisse, fortasse miasmate facilius recepto, aut ad interiora citius protruso. Quare catharsi emesim praestare crediderim.

(1) *Ars med.*
(2) *L. c.*

PETICULAE BENIGNAE EXEMPLIS ILLUSTRANTUR.

§. CCCLXXIV.

Peticulae benignissimae a Damilanio observatae.

Damilanius narrat, se peticulis epidemice discurrentibus offendisse complures pueros febricitantes, et a capite ad calcem usque peticulis ita benignis conspersos, ut per compita incederent, et sola ferme naturae ope felicissime evaderent; dum interea alii malignis implicíti et febre putrida detenti vita quam maxime periclitabantur, quin imo magna eorum pars exitium (1) subibant extremum.

(1) *L. c. p.* 130.

§. CCCLXXV.

Peticulae benignae ab Hasenöhrlio observatae. — Symptomata primi stadii in quibusdam. — In aliis qua ratione invadebant. — Eruptio — Symptomatum imminutio. — Morbi solutio. — Effecta morbi relicta.

Duo peticularum genera in epidemica constitutione ann. 1757. 58. 59, quae Vindobonae desaeviit, descripsit Hasenöhrlius (1), alterum benignarum, alterum malignarum. Benignum genus his se notis prodebat. In quibusdam a *coryza*, quae fortasse frigidae tempestati, nam hiems erat, tribui debuit, exordium capiebat, *cum obtuso capitis dolore et gravitate*, in aliis cum doloribus rheumaticis per totum corpus vagantibus et suspecta virium debilitate atque ad motum impotentia invadebat, in nonnullis praecordiorum anxietate, levi nausea, cibi fastidio et vomituritione prima sui indicia exhibebat. « Frequentissime vero adoriebatur cum ingenti et subita « virium omnium prostratione, anxietate praecordiorum, « insueto artuum languore sine causa manifesta, gravitate capitis, siti pauca vel nulla, *oculis languidis* « *et vultu tristi*; quae symptomata vicissitudines levis « horroris simul et caloris excipiebant; pulsus naturali « celerior deprehendebatur. *Haec* plerumque *continuabant* ad quartum morbi diem, tanta interea non-

« nunquam lenitate, ut multi vim morbi fractam cre-
« diderint, eiusque causam in errorem externum com-
« missum reiecerint; sed paulo post ingravescente aegri-
« tudine deterius habere coeperunt, *accedente vigilia*,
« *delirio*, *aurium tinnitu aliisque; quare* lecto affixi
« detinebantur. Haec huc usque enarrata symptomata
« ex pluribus, quam centenis aegris solicito examine
« *collecta sunt.* Ubi morbus regulariter decurrebat,
« quarto, vel ad summum septimo die in superficie
« cutis emergebant stigmata rubra, laeti admodum co-
« loris CUM LEVAMINE OMNIUM SYMPTOMATUM, modo pun-
« ctula sat parva aemulantia, modo late magis paten-
« tia, in collo, pectore et cordis scrobiculo apprime
« conspicienda, mox per reliquum corpus et extremi-
« tates diffusa apparebant; cutis madescebat; urina a
« naturali non multum abludebat, suspensam plerum-
« que in medio gerens nubeculam; oculi antehac tristes
« iam incipiebant fieri vividiores; mens constabat; pul-
« sus, antea debilis, insurgebat; reliqua symptomata,
« ut vigiliae, delirium, sitis, aurium tinnitus vel ces-
« sabant integre, vel saltem plurimum imminuebantur;
« functionum exercendarum maior alacritas; maculae
« petechiales sensim minus coloratae fiebant, tandem
« decim quarto, vel et decimo septimo die ex integro
« disparebant, aut cum levi desquamatione epidermi-
« dis secedebant; appetitus redibat; vires restauraban-
« tur. Capitis gravitas, vel et temulentia, vertigo, ob-
« scuratio visus, auditus obtusus, oedema crurum,
« summa ad motum difficultas utpote symptomata a
« fractis per morbum viribus exorta pedetentim fugam
« capessebant, neque multum negotii medicis facesse-
« bant. Atque haec erat mitissimi morbi idea. „

(1) *Hist. med. Febr. petechial. etc. cap.* 2.

§. CCCLXXVI.

Peticulae benignae a SIMSIO *observatae ann.* 1765. — *Earum descriptio.* — *Abstinentia a remediis saepe utilis.* — *Pauperes, qui medicis minus utuntur, felicius sanantur.*

Ver anni 1765. *Tyroni* in Hibernia longe fuit saluberrimum. Nulli fere morbi praeter aliquas peticulares febres vagari visi sunt. Hae autem ita *benignae* erant,

ut raro medica ope eguerint, quia ab eis aberant periculosa symptomata. Siquidem toto earum decursu pulsus erat satis plenus et regularis, respiratio facilis, mens libera, sitis mediocris, cutis et lingua semper mollis et humida. Solvebantur somno profundo, qui plures dies perdurabat. « Fateor, » inquit SIMSIUS, cui hasce peticulas observare contigit, « me plurimum so-« licitum fuisse de valetudine eiusmodi aegrorum, qui « primi in meas manus inciderunt, cum eos peticulari-« bus maculis coopertos conspicerem. Sed quia non « satis assequebar, quaenam eis curatio adhibenda « esset, constitui, donec aliquid certi mihi illuceret, « totum negotium soli naturae committere, satius fore « arbitratus nihil agere, quam naturae motus pertur-« bare remediis, quae nulla manifesta indicatione ni-« terentur. Generatim vero non admodum culpandi « sunt medici, si interdum cunctatione et quiete uti « sciant. Nam nonnullos vidi, qui medicamentorum « mania tacti, et cardiacis vesicantibusque suos aegros « e comate, de quo retuli, excitare parantes, eos in « praeceps vitae discrimen adduxerunt. Comparabant, « equidem fateor, maiorem sibi gloriam, quando ac-« cidebat, ut aliquis ex huiusmodi pene deplorato « statu, in quem eos praecipitaverant, evaderet; sed « ratio ista vituperio plena est atque honesto homine « indigna, quanquam nec ipsa caret omni culpae su-« spicione, cum saepe cuique facile pateat, aegrum, « cui sola natura adstitit, facilius, quam cui medicus, « servari » (1). Hactenus ille. Hinc in huiusmodi morbis, cum populares sunt, medici minus seduli, minusque medicamenta aliaque artis activiora praesidia adhibere parati, utiliores suis aegris, quam multa agentes esse consueverunt. Revera pauperes plerumque felicius in eiusmodi casibus convalescunt, eo quod non habent, unde quaerant, qui eos multis pharmacis iugulent.

(1) SIMS. *Observat. sur les malad. épidem. chap. 2. pag. 10. et seq.*

§. CCCLXXVII.

Constitutio peticularum, quae Faventiae ann. 1752. populariter vagatae sunt. — Praecesserunt morbi inflammatorii. — Postea insurrexit febris lenta nervosa. — Maligna erat, sed cum phlogistica diathesi. — Illi successerunt peticulae. — Initium morbi. — Pulsus varius. — In quibusdam erat magnus, validus etc. — In his sanguis qualis. — Febris typus. — Symptomata praecipua. — Signa cacochyliae. — Ubinam delirium insons. — Calor. — Lingua. — Eruptio peticularum. Mitigatio symptomatum. — Sudor in fine morbi aut urinae copia. — Paucissimis alvi fluxus. — Paucis dolor faucium in incremento aut statu. — Quinam perierint. — Haemorrhagia narium omnibus utilis. — Quando vermes complicabantur, morbus fuit longior. — Contagiosae erant. — Curatio quaenam profuerit. — Sanguinis missio. — Qualis sanguis. — Quando mittendus erat. — Cucurbitulae. — Hirudines. — Cur sanguinis feliciter mittebatur. — Praesentia peticularum aut diarrhoeae quando non vetuerit sanguinis missionem. — Quibusnam alvus ducebatur? — Revellentia. — Diluentia subacida et nitrosa. — Cardiaca et volatilia quando? — Diaphoretica et antiseptica. — Cautio. — Vini usus. — In fine cunctanti appetitui quid profuerit. — Conclusio.

Medii quodammodo generis, ni omnino *benignae*, inter benignas et malignas fuerunt peticulae, quarum historiam hic subnectere a proposito non alienum existimo. Annus 1751, qui praeivit, ad humidum, pluviosum et varium propius accessit. Subsecuta est hiems apprime humida, pluviis et nivibus horrida, saepe variabilis. In ea morbi stationarii erant rheumata, pleuritides et peripneumoniae, quibus utplurimum diluentia et sanguinis missiones praeclare profuerunt. Vere anni 1752. inflammationes, quas dixi, paulatim desinere coeperunt. Sed in earum locum *febris inflammatoria* sive *synochus putris veterum* successit. Haec vero triplici differentia notabatur; nempe vel erat mitissima, vel gravis, vel gravissima. In ea sanguis e vena missus apparuit semper densus, concretus et crusta phlogistica praeditus. Postea serpere coepit aliud febris genus, quod inter initia videbatur mite, sed mox grave et periculosum evadebat adscitis symptomatis, quae febris lentae nervosae malignae continentis speciem referebant. Haec, quia praecedentium morborum constitutionem sequebatur, ideo cum diathesi sanguinis

phlogistica complicabatur, et speciatim cerebro et faucibus inflammationem intentabat. Quam ob rem ad eam curandam opus fuit phlebotomiis quidem iteratis, sed modicis et prudenter administratis. Haec febris Maio mense penitus destitit. Sed ei successere peticulae ita frequentes et multis communes, ut parum abessent ab epidemicis, quarum haec fuit ratio. Initium morbi faciebat leve frigus aut levis horror, quem aut antecedebat lassitudo totius corporis dolorifica, aut mox subsequebatur cum virium lapsu, respiratione suspiriosa, vultu tetro et valde a naturali dissito. Pulsus ab ipso exordio erant parvi, humiles, inaequales parumque frequentes et quandoque duriusculi; nec mutabantur deinceps in reliquo morbi curriculo. In quibusdam tamen primis duobus vel tribus diebus magni et validi exstiterunt, sed postea deprimebantur, fiebantque parvi debilesque, quales erant in ceteris. In non paucis etiam vix a naturali statu quidquam discedebant, sicque fallaci specie illudebant. Fuerunt tamen, sed hi paucissimi, qui ab initio usque ad finem pulsum magnum, validum, velocem valde et crebrum haberent. Verum in his semper aliquod interius viscus inflammatione simul laborabat, et sanguis, qui detrahebatur, inops seri, valde compactus et pleuritico corio tectus apparebat. Febris, quae cum memoratis symptomatis invaserat, plerumque quotidianae continuae sive amphemerinae, nonnunquam tertianae continuae simplicis aut duplicis, sive tritaeophyae typum tenebat. Omnibus pertinaciter dolebat caput, et temporum arteriae multo validius, vehementius et crebrius pulsabant, quam in carpis. Praeterea communia erant suspiria, gemitus, lamentationes sine causa evidenti, stupor mentis, sitis ingens, sed cum potionis aversatione coniuncta, genarum rubor, praesertim in accessionibus manifestior, timor, desperatio, flatus, ructus. Paulatim mentis stupori accedebat perturbatio et vaniloquium cum perpetuis vigiliis, voce tremula et stridula, hypochondriorum tensione, continua manuum et brachiorum iactatione, anxietate copiosisque urinis hypostasim albam, levem, paucam habentibus. Vigilias demum procedente morbo excipiebat delirium proprie dictum, aut sopor, taciturnitas, surditas et

vana persuasio perfectae valetudinis. Aliqui iam ab initio querebantur malum oris saporem, nauseam et vomituritionem. Alii vero ab his omnino immunes erant. Nonnulli, quorum pulsus parum a naturali recedere visus erat, subito et repentino feroci delirio, primum intermittenti, deinde assiduo corripiebantur; a quo tamen nihil funesti unquam vidi. Fere semper cutis calore acri atque ardenti torrebatur, sed is multo magis capiti, dorso, lumbis et interioribus sedibus molestus erat. Lingua magnas vices pro vario morbi tempore et aegrorum temperie atque habitu subibat. Modo enim arebat, modo albicabat, modo rubebat ut sanis. A quarta die ad septimam usque post quandam pectoris praecordiorumque anxietatem oppressionemque prodibant in dorso, thorace, et deinde in universo corpore peticulae parvae, rubrae, aut dilute roseae, aut pallidae, plus minus frequentes pro maiori vel minori morbi apparatu. Hinc respiratio liberior faciliorque, mollior humidiorque cutis, mitior ac temperatior eiusdem caloris sensus, atque adeo moderatior febris. Exstabant maculae tota altera hebdomada, qua ad finem tendente in plerisque sudor largus toto e corpore manabat, et sensim febris ipsa cum omnibus symptomatibus desinebat. Atque haec erat frequentior morbi solutio. Sudoris loco in aliis uberiores urinae fluebant, quae peticulis adiunctae crisim absolvebant. Paucissimis alvi fluxus supervenit, atque iis duntaxat, qui simul saburra gastrica laborabant. Non pauci in augmento aut statu morbi, id est in secunda aut tertia, si malum longius trahebatur, hebdomada, faucium dolore, difficili deglutitione, raucedine ac tussi catarrhali prehendebantur; sed sine ullo discrimine. Imo haec bene ominabantur; quoniam brevi feliciter morbo finem imponebant. Non dissimulandum tamen est, fuisse nonnullos, sed oppido paucos et raros, qui profundo somno oppressi, voce rauca et pene aphoni, in dorsum decumbentes et quasi immobiles, tendinumque subsultibus assidue exagitati urinas tenues, crudas aqueasque emittebant. Hi omnes, frustrata quacunque arte, circa nonam, aut undecimam, aut quartam decimam perierunt. Narium haemorrhagia multi corripiebantur, etiam ex iis, quibus inter initia satis

sanguinis detractum fuerat. Hinc magnum semper levamen permanavit. Tota aegrotatio duabus aut tribus, quod longissimum fuit, terminabatur hebdomadis. Quod si hosce fines transgrederetur aliquando, id solum evenit, ubi verminosa affectio cùm morbo complicabatur, quam demum lumbrici ano aut ore eiecti prodebant. Contagione malum communicabatur cum domesticis ac familiaribus, speciatim iis, qui aegris famulabantur, aut propius accedebant, et diu in eorum cubiculis versabantur. Sed contages haec potissimum manifesta fuit inter eos, qui angustis, humilibus aut paululum supra solum evectis aedibus incolebant, uti sunt pauperes atque artifices, qui necessitate quadam in suburbiis, aut angustioribus imisque domiciliis ac contuberniis degere compelluntur. Restat, ut curationis rationem, quae utilior deprehensa fuit, persequamur. Primis continuo diebus, cum dolor capitis, calor et vibratio temporalium arteriarum urgeret, sanguis mittebatur, pro aetatis, temperamenti, habitus et pulsus ratione, et iterato etiam, si opus esset, id fidebat, donec nimirum capitis dolor, calor, pulsatio tollerentur, aut saltem multum mitescerent. Una vel altera sanguinis missio plerumque satis erat, et quidem parca, ne pulsuum exigua vis nimium infringeretur. Nec pulsuum parvitas, nec sanguinis primum educti laudabilis conditio nos deterrebat a sanguinis missione, dummodo satis parca ac moderata, nam vires vitae oppressae magis, quam resolutae videbantur, et sanguis ita a tenuitate ac dissolutione aberat, ut secundo missus, aut post aliquot dierum febrilem motum detractus in tenacem, firmam densamque massam, saepe crusta pleuritica contectam, coiret. Mittebatur igitur sanguis, magna tamen semper cautione et parcitate, quando non modo caput dolore acuto et pulsanti ingentique aestu afficiebatur, verum etiam ubi calor exteriorum partium modum excedebat, (excedebat autem fere in omnibus) aut interiores sensui aegrotantium exardescere videbantur, multoque magis id auxilii locum habebat, si pulsus magnus validusque et febris vehementior, itemque signa alicuius visceris inflammati animum adderent, quo casu etiam liberaliori manu sanguinem mittere expediebat. At si quando sanguinis missio aut non satis indicata,

aut non satis bene a viribus tolerata videretur, tunc, ut capitis dolori accensionique prospiceretur, dorso et scapulis cucurbitulae scarificatae admovebantur, aut una ampla occipiti defigebatur, ut sanguis viciniori e loco prodiens caput levaret. Quod si his parum aut non satis proficeretur, hirudines temporibus, aut naribus, speciatim ubi aliquae sanguinis stillae conatum naturae illuc vergentis ostenderant, applicare non fuit inutile. Mirum fortasse videbitur in morbo peticulari, cui saepe noxiam sanguinis missionem experientia demonstravit, hanc ipsam nobis feliciter cessisse. Sed animadvertendum est, constitutionem morborum praecedentium, qui omnes inflammatorii fuerunt, et vernum tempus, quod plethorae, indeque pendentibus morbidis effectis favet, in causa fortasse fuisse, cur non modo cerebrum, verum etiam alia viscera phlogosi quadam tentarentur, atque idcirco sanguinis missio, nequidquam obstante pulsu parvo et depresso, nedum utilis, sed necessaria reperta fuerit. Hinc ea, quando vere indicabatur, aut non sufficere posse cucurbitulae videbantur, ne omissa quidem fuit tum, cum peticulares maculae cutim tenerent, aut aliquis ventris fluxus adesset. Neque hinc unquam sinistri quidquam obvenit. Uno verbo ea curandi methodus omnino adhibita fuit, quae in reliquis morbis exanthematicis, et speciatim in variolis adhiberi non infeliciter solet. Nemo ignorat, tuto variolis etiam exstantibus sanguinem mitti, si aeger plethoricus sit, si febris magna, delirium non leve, difficilis respiratio, aut imminens peripneumoniae metus id auxilii suadeant, ut suo loco dictum est. In principio itidem post semel aut iterum sanguinem missum, ubi id necessarium visum erat, alvus ducebatur illis, qui pravum oris saporem et nauseam querebantur, aut ponderis sensum circa epigastrium percipiebant, aut alia signa gastricae cacochyliae prae se ferebant. Rhabarbarum cum sale quodam neutro coniunctum intuitu etiam verminosae complicationis ceteris purgantibus praestare credebatur. Plurimum vero capiti levando et vigiliis diminuendis aut tollendis contulerunt pedum balnea tepida aut fomenta cruribus diu et continenter adhibita, sinapismi et clysmata emollientia. Stupidis et consopitis non parum profuerunt quoque eadem clysmata, sed acria atque excitantia; sic ut nunquam vesicantibus

uti oportuerit. Praeterea diluentia subacida et nitrosa non modo in prima hebdomada, sed etiam in altera affatim haurienda dabantur, quantum per aegros quidem, qui a potu plerumque abhorrebant, licuit. Quia vero in altera hebdomada vitae vires magis magisque deprimebantur, et quasi deficere videbantur, ideo eas erigere reficereque curavimus *mixtura* aliqua cardiaca et minutis dosibus salis volatilis cornu cervi aut viperae, dummodo delirium magnum aud ferox abesset. Interdum dabantur pilulae ex pulvere radicis contrayervae et extractis cardui benedicti et scordii similibusque compositae. Quibus sane leniter vires omnes non modo reficiebantur, verum etiam sudores, ad quos natura sponte vergebat, eliciebantur cum morbi primum levamine, deinde optata solutione. Ut vero sudor facile profusior evadebat, sic caute et circumspecte cardiacis et sudoriferis utebamur, et simul ac fine potiti eramus, ab iis cito abstinendum ducebamus, ne prae nimia sudoris copia aegri deficerent. Quod si tamen languor aliquis ex hac causa oriretur, viribusque consulere opus esset, in moderato vini maturi et bonae notae usu omne praesidium inventum est. Denique finita febre, nonnullis nausea et cibi fastidium non aeque cessabat. His remedio fuit rhabarbarum cum salibus mediis epicratice ad aliquot dies datum. Historiam, ni fallor, protuli peticularum *essentialium*, quae, quia multos eodem tempore aggrediebantur, et facile in sanos contagione transibant, epidemicae et contagiosae dici possunt, et si minus absolute benignae, mediae saltem naturae benignas inter et maglignas constitui, 1. quod regulariter admodum processerunt; 2. quod earum eruptio aliquod cum febri tum symptomatibus levamen semper attulit; 3. quod paucissimis lethiferae fuerunt, et ab ea sanguinis liquatione, quae frequenter in malignis, putridis atque anomalis occurrit, ac perniciosa natura, quam gravissima symptomata comitari solent, plurimum distare visae sunt.

PETICULAE MALIGNAE EXEMPLIS QUIBUSDAM ITIDEM ILLUSTRANTUR.

§. CCCLXXVIII.

Peticulae malignae ann. 1591. — *Descriptio.* — *Symptomata ante eruptionem.* — *Eruptio.* — *Faucium dolor et inflammatio.* — *Symptomata post eruptionem.* — *Quinam magis periclitabantur.* — *Contagiosae.* — *Pauciores e plebe, quam e nobilibus moriebantur.* — *Symptomata lethalia.* — *Quaenam morbi reliquiae?* — *Alia notatu digna.*

Anno 1590. Tridenti aestas fuit siccissima et praecalida, autumnus magna ex parte similis, hiems frigida admodum et nivosa. Accessit annonae caritas. Hinc anno postero 1591. morbi populares mali moris non plebem solum, sed magnates etiam incesserunt. « *In primis* febres erant, *ut narrat* OCTAVIANUS ROBORETUS (1), « ab initio fere insensibiliter invadentes cum levi hor- « rore vel horripilatione, paulatimque calor, primis « quidem diebus haud multum molestus, capitis tamen « dolore utplurimum comitatus, subsequebatur. Cum « vero quibusdam ad quartam, quibusdam ad sextam « vel septimam ventum esset, aliis vigiliae et deliria valde « intensa atque phrenitides, aliis lethargici sopores pene « inexcitabiles superveniebant. Omnibus tamen circa « sextam vel septimam, paucis autem in quarta pulicum « morsibus haud multum dissimiles peticulae, utpluri- « mum rubrae, aliquando tamen etiam lividae, circa dor- « sum praecipue atque pectus oriebantur efflorescebant- « que. His magna ex parte faucium dolores et inflam- « mationes, tusses humidae, quibusdam etiam vocis in- « terceptio ac omnimoda loquelae amissio cum ablata « fere deglutiendi actione fiebant, lingua arida, sitis, ali- « quibus alvi fluxus biliosi, non tamen colliquativi, « plurimis etiam vermes tum sursum, tum deorsum, « haemorrhagiae ex naribus copiosae et utplurimum « salubres, nonnullis etiam, post soporem maxime, pa- « rotides, quibus pariter a morbo aegri vindicabantur, « contingebant. Quibusdam etiam licet interiora adeo « urerentur, ut lingua aridisima, scissurisque nonnun- « quam dissecta conspiceretur, exteriora tamen insignem « quandam ac pene marmoream frigiditatem, cadave-

« rum instar, obtinebant. Aliqui toto morbi tempore lo« tium sanis persimile, alii usque ad sextam vel septi» mam (in his enim duobus diebus magnae potissimum « mutationes eveniebant) clarum, deinde per duos vel « tres dies admodum turbatum et subiugale, cicerum ru« brorum iuri haud multum dissimile emittebant, sicque « varia variis pro naturarum diversitate nec non par« tium imbecillitate humorumque dominantium quali« tate fiebant accidentia. Potissimumque corpora sangui« nea ac bene quadrata periclitabantur, inficiebanturque « quam facillime, serpereque in proximos contagione « huiusmodi mala clarissime conspiciebantur. Et quan« quam etiam multi in eadem domo successive decum« berent, maxima tamen eorum pars, potissimum qui me« dicorum praeceptis erant obtemperantes, a principio« que curationi sese addicabant, convalescebant, ita ut « etiam cum morbus maxime vigeret, ex decem vel « duodecim aegris unus interiret, magisque discrimen « hoc opulentiores nobiles atque primates ipsi, quam « inops atque egena plebs experiebatur, cum eorum « etiam numerosae multitudinis respectu maior multo « numerus decesserit Cum iisque potissimum agi male « videbatur, qui aliqua alia labe et maxime gallica « essent infecti. Omnesque fere quotquot obiere, con« vulsi suppressaque urina vel suffocati interibant. Qui « vero a morbo convalescebant, magna ex parte sur« dastri ac semistupidi per aliquod temporis spatium « remanebant, capillique quamplurimis defluebant. » Hactenus continua oratione auctor. Subiicit deinde, maturius peticulas erumpentes peiores fuisse, nihilque levaminis attulisse (2), neque peticulis solis unquam morbum solutum esse, nisi aliqua copiosa per alvum, vel lotium, vel haemorrhagiam evacuatio accesserit (3); quanquam non neget ibidem, interdum peticularum eruptionem, praesertim cum sudore coniunctam, morbi impetum aliquando fregisse (4), ex quo eruitur, peticulas tunc grassantes plerumque malignas fuisse, rarissime benignas.

(1) *De peticular. febr. ann.* 1591. *cap. I.*
(2) *Ibid. cap. XII.*
(3) *L. c. cap. XV.*
(4) *Cap. eod.*

§. CCCLXXIX.

Malignae Hasenöhrlii. — *Omnia symptomat agraviora, quae parum mitigantur ab eruptione. — Delirium phreniticum. — Eruptio cum sudore quando utilis. — Lingua. — Sitis. — Oculi. — Hypochondria. — Alvus. — Urinae quales? — Sudor quinam criticus? — Sudores foetidi prope mortem. — Qualis pulsus. — Peticulae interdum non erumpunt, aut lividae et nigrae erumpunt. — Peticulae vix visibiles, ominosae. — Funesta retrocessio peticularum. — Symptomatum continuatio post eruptionem. — Quibus parotides cum levamine? — Si retrocedunt, diarrhoea et urina copiosa et crassa saluti est. — Quando in ulcera mali moris vertuntur. — Suppuratio saluberrima. — Diadoche ad alia loca.*

Sed multo manifestius accuratiusque malignas peticulas in constitutione epidemica Vindobonensi ann. 1757. 58. 59. quam memoravimus, distinxit, delineavitque ad naturae exemplum cl. Hasenöhrlius (1). « *In his* « statim *a principio morbi* omnia symptomata erant « vehementiora, *quam in benignis supra ex eodem* « *descriptis* (§. *CCCLXXV.*), neque eruptione exan- « thematum facta multum mitigabantur. Lassitudo illa « spontanea de die in diem augebatur, tinnitus et su- « surri aurium, dolores capitis intensi nulli remedio « auscultabant; oppressio praecordiorum, respirationis « difficultas, tussicula perpetua, modo humida, ple- « rumque sicca, subsultus tendinum, mens turbata « fatalem minabantur exitum. His sese comites iun- « xerant vigiliae diuturnae, quas exceperat delirium, « nonnunquam in incremento, nonnunquam in statu « morbi, aliquando mitius, aliquando ferocius, quod « degeneravit nonnunquam in furorem, quo agitati « (*aegri*) surrexerunt, et robustissimorum alioqui ho- « minum actiones exercuerunt; quod in quatuor mi- « litibus me observasse memini; ita quidem ut ruptis « vinculis, quibus lecto adstringebantur, aufugere me- « ditarentur, hosque etiam in furore fato cessisse vidi. « Alios quarta, quinta et sexta die continuo sopore « sepultos et obscure delirantes notavi, quibus septi- « mo vel nono die oborto sudore, petechiis prodeun- « tibus, melius habere contigit. Lingua plerumque fuit « humida, rarius sicca, muco albicante obducta, quan- « doque fusca, sitis non multa, raro intensa, oculi

« tristes, squalida illorum acies et minime lucida, hy-
« pochondria inflata, tensa, quandoque dolentia, alvus
« quamplurimis constipata, quibusdam fluida et solu-
« ta, urinae ab initio crudae, tenues, decolores, quan-
« doque cruentae, vel et fuscae, in statu criticae cum
« laudabili hypostasi; sudores saepenumero sponte ap-
« parebant, aequaliter per totum corpus dispersi, qui,
« dum critici, semper erant boni, interdum imminente
« in primis morte, ubi tota compages in madorem et
« vaporem valde foetidum resolvi videbatur, exprime-
« bantur, et tunc erant pessimi. Pulsus in initio mor-
« bi naturali velocior, attamen mollis, in quibusdam
« autem durus, in progressu celer, frequens, intermit-
« tens, debilis, inaequalis. Porro qui dicta symptoma-
« tum complicatione conflictabantur, illis vel omnino
« non erumpebant exanthemata, vel prodibant pur-
« purea, livida aut nigra, quae ultima rarissima, in
« duobus enim tantum militibus vere nigra vidi. Vel
« et horum exanthematum vestigia quidem appare-
« bant, sed profunde sub cute haerentia, fatali ple-
« rumque omine; victas enim morbi atrocitate natu-
« rae vires materiaeque inimicae versus peripheriam
« propellendae impares significabant. Funestum quo-
« que ac exitiale erat aegris, quibus subito dispare-
« bant exanthemata; perniciosa enim illico exsurge-
« bant symptomata, respiratio fiebat frequens, anhe-
« losa, inaequalis, pulsus debilis, celer, intermittens,
« sudor frigidus in fronte et iugulo, tandem mors.
« Subinde eruptione petechiarum licet facta omnia
« symptomata plurium dierum spatio pertinaciter per-
« stiterunt, neque medicamenta adhibita singularem
« mutationem in melius attulerunt; his utplurimum
« decimo septimo die, raro serius parotides emerse-
« runt cum aliqua febris et symptomatum diminutio-
« ne. Parotides sibi relictae, ut frequenter vidi in no-
« socomio hispanico, quandoque fausto naturae cona-
« mine retrocesserunt, et tunc diarrhoea superveniens,
« vel et copiosa et crassa profluens urina salutem at-
« tulit. Quandoque scirrhosam duritiem induebant,
« nullo modo resolvendam emollientibus, vel et cau-
« sticis tractatae in ulcera mali moris degenerabant.
« Quandoque eo usque intumuerunt, ut aegrum de-

« repente suffocarent. Felicissimum vidi eventum, dum « cito ad suppurationem ducebantur, et facta aper- « tura materiei exitus conciliabatur. Veruntamen non « solummodo ad aures materia morbosa metastatice « ferebatur, sed et alia corporis loca petebat, femora, « crura etc. axillas, faciem, nasum etc. »

(1) *Histor. med. citat. cap. 2. pag. 267. in Fascic. I. opp. min. med. et dissert.* FRANC. XAVER. DE WASSERBERG.

CAPUT XI.

DE MORBO SIVE EXANTHEMATE MILIARI (1).

§. CCCLXXX.

Miliaris morbus pro peticulari olim accep'us. — Similitudo cum peticulis et differentia. — Complicatur saepe uterque morbus.

Ad morbum miliarem pedetentim pervenimus, peticulari adeo proximum aut affinem, ut complures olim nullum prope inter utrumque exanthema discrimen ponerent. Revera inter initia, quando miliares papulae erumpere incipiunt, saepe peticulis similes videntur, et pro iis facile accipiuntur, nisi caute exspectetur, donec eleventur, et supra cutim emineant, quo sane a peticulis, quae planae et sine fastigio esse solent, discernuntur. Non ita pridem id maxime et manifestissime in aegrotante amico meo conspexi. Quarta vel quinta a decubitu die supra pectus et brachia ei crebrae apparuerunt maculae rubrae, planae, discretae, exiguae, omnino peticulis similes, quae tamen versus septimam elevari atque eminere in pustulas vere miliares coeperunt, et tales per totum morbi decursum, qui fuit non brevis, nec sine aliquo vitae periculo, perstiterunt, novis et frequentibus subinde priores subsequentibus et per totum corpus diffusis. Prae-

terea in eodem homine utrumque exanthema interdum una coniungitur, aut unum post aliud sibi succedit; quod in primis notatur ab epidemicarum constitutionum scriptoribus. Hinc PETRUS A CASTRO, etsi probe *pulicares* sive peticulares maculas a papulis *culicaribus* sive miliaribus distinxerit, non tamen credidit, natura multum utrasque differre, ut singulae diversam curandi rationem expeterent (2).

(1) *Synonyma.*
Hidroa GRAECIS, *sudamina* LATINIS, *Miarola* PEDEMONTANIS, *et Migliarina, aut la migliare reliquis* ITALIS, *Friesel a crebris horripilationibus, vel secundum alios a panno aspero et nodoso* GERMANIS, *purpura* LUDWIGII, *Instit. med. clinic. P. I. cap. I. subsect. VIII.*, et aliorum QUORUNDAM, in primis Germanorum. *Morbus miliaris* PETRI GERIKII, *Tract. de Febr. miliari cap. I. ann.* 1711. *Miliarium morbus* ALLIONII, *Tract. de Miliar. orig., progress., natur. et curat. cap.* 2. §. 68. *ed. ann.* 1758. *Miliaria* MATTH. COLLINII *Dissert. de Miliar.*
(2) *De febr. puncticul.*

§. CCCLXXXI.

Unde nomen? — Exanthema notum antiquis.

Nomen habet hic morbus a papulis, sive pustulis, quae in summa cute erumpunt, et formam speciemque granorum milii, varii utplurimum coloris, plus minus exhibent; quemadmodum distinctius latiusque postea exponemus. Has antiquissimis medicis, et speciatim HIPPOCRATI (1) atque AETIO (2) compluribusque aliis, qui eos subsecuti sunt (3), non ignotas fuisse, magno eruditionis apparatu acrique iudicio demonstravit inter nostrates primum cl. IOH. FANTONUS (4), deinde cl. CAROLUS ALLIONIUS (5), ambo illustres medicinae professores Taurinenses, et demum non pauci alii (6).

(1) *Epid. l.* 2. *sect.* 3. *et l.* 7. *sect.* 2., item *Coac. praenot. sect.* 1. *et* 2. Praecipue vero in Fullone, Phericide et Ephranonis filio (*L.* 7. *epid.*) pustulae notantur velut a culicum morsu natae, sed locus prae ceteris in *l.* 2. *epid. sect.* 3. exstat, qui totus hic exscribendus est, ut quisque aequus rerum aestimator videat, exanthema miliare ab HIPPOCRATE, sive quocunque alio illius libri auctore reapse non praetervisum esse. « Circa septimum (*sic habet*), octavum et nonum diem « (*febris cuiusdam epidemicae*) aspredines quaedam MILIACEAE,

« culicum morsibus fere similes, quae tamen non admodum « pruriebant, in summa cute subnascebantur, et ad iudica« tionem usque perdurabant. Ac ne eae quidem masculorum « ulli eruperunt. Mulier vero, cui talia fierent, nulla mortua « est; hebetiori tamen erant auditu et soporosae, quamvis an« tea non admodum soporosae essent, quibus ista evenire debe« bant. » Hunc vero locum a VALLESIO in *Comment.* non satis « consideratum esse, iure meritoque animadvertit cl. FANTONUS (*De antiquit. et progress. febr. miliar.* p. 73.). Etenim asperitates illas miliares, culicum morsibus similes putavit ille maculas esse, *Tabardillo* ab Hispanis nuncupatas, nimirum peticulas; quae tum iam in Hispania frequenter observabantur et satis notae erant. Rectius autem interpretatus est eum textum MARTIANUS (*Comm. in epid.* 2. *sect.* 3. *v.* 20.), qui eiusmodi asperitates miliaceas nequaquam pro peticulis habuit, similesque se pluries offendisse in febre ardente laborantibus, asseveravit. Nec facile GASTELLERIO aliisque largiar, Hippocraticas istas miliares papulas fuisse secundarias, sive, ut vocant alii, symptomaticas, nimirum a primariis atque essentialibus, de quibus hic agitur, longe differentes. Nam eae non in statu aut fine morbi, corruptis videlicet depravatisve humoribus, sed in augmento erumpebant, exstabantque ad morbi usque solutionem, nec aliis, nisi foeminis superveniebant. Neque demum ex eo, quod mulieres illae omnes evadebant, inferre licet, miliarem morbum, qui saepe lethiferus est, non fuisse; nam exempla non desunt miliaris morbi primarii, sive essentialis, natura benigni et bonum exitum habentis, non secus ac variolis benignis obtingit, ut deinceps clarius apparebit.

(2) *Tetrabibl.* 2. *sect.* 1. *c.* 129.

(3) GALEN. *de atra bile cap. IV.* AVICENN. *lib. IV. Fen. I. Tract. IV. c.* 2. MONTAN. *Cons. med. cent.* 2. *p.* 598. PETR. SALDIVENS. de febr. pestilent. *cap*, 18. RIVER. *Prax. med. lib. XVII. sect.* 3. *cap. I. observ.* 21. *Cent. I.* DIEMERBROECK. *de Pest. Histor.* 22. *et* 100. ROBORET. *de febr. peticular. p.* 180. PETRUS A CASTRO *de febre malign. punctic.* §. *VII.*, PAULUS NEUCRANTZIUS *de purpura. Lubecae* 1648 in qua urbe observavit morbum hunc epidemicum et malignum tribus, vel quatuor annis, antequam WELSCHIUS eum Lipsiae videret etc.

(4) *L. cit.*

(5) *Tractat. de Miliar. orig., progress., nat., et curat. cap. XI.*

(6) MOLINAR., PLANCHONIUS, GASTELLERIUS *etc.* Sed iam ab anno 1741. Gottingae prodiit *Dissert.* JO. C. LUD. SEIPII *de purpura, antiquo morbo.*

§. CCCLXXXII.

Etsi veteribus nota, multo serius bene describi coeperunt. — Statuitur epocha recentior. — Morbus est peculiaris et essentialis. — Origo et progressio ab Allionio descripta.

Quanquam vero exanthemata miliaria ab antiquissimis usque temporibus deprehenderint medici in morbis utplurimum acutis et malignis, dubium tamen superest, an pro morbo primario et singulari ab iis habita fuerint, aut potius pro fortuita eruptione ac secundaria, sive symptomatica (1), cum certe quae apud eos de huiusmodi exanthemate memorata inveniuntur, nullo modo comparanda sint cum absolutissima eius historia, quam hodie habemus. Fatendum enim est, tum primum accuratius ciusmodi morbum observari et describi seorsum coeptum esse, cum Lipsiae annis tribus 1652. 53. 54. in puerperas saevissime debacchatus fuerit, quemadmodum ex eius historia, quam Welschius anno 1655. evulgavit (1), perspicuum est. Ab eo quippe tempore de peculiari morbi genere admoniti medici attentius aegros inspicere, symptomata propria adnotare, regularem progrediendi modum, solutionemque perpendere instituerunt; quod eo facilius exstitit, quo latius in alias quoque urbes et regiones sese diffudit. Multiplici igitur observatione constitit, non modo primarium essentialem et peculiarem morbum esse, ab aliis omnino secretum, neque solis puerperis infensum, verum etiam aliis cuiusque aetatis, temperamenti sexusque hominibus. Qua ratione is progressus sit quaquaversum, et quibus temporibus in singulas regiones sese intulerit, conquisitis undique monumentis amplissime declaravit paulo ante laudatus Allionius (2), quem eruditionis causa proterit quisque consulere. Hinc tot de eo scripta successive in lucem prodierunt utilissimis profecto observationibus referta, sed interdum ita varia et quasi opinionum licentia inter se pugnantia, ut non leve negotium legentibus facessant.

(1) Magna olim disceptatio fuit inter medicos non incelebres, an exanthemata miliaria essentialia sive critica sint, num vero secundaria, sive, ut alii vocant, symptomatica. De abusu autem harum vocum iam alibi a nobis satis tractatum est.

Igitur alii priorem, alii posteriorem sententiam pro virili tuiti sunt. Inter primos recensentur TISSOTIUS, STÖRCKIUS, MATTHAEUS COLLINIUS aliique, qui experientia confisi miliaria semper primaria, nunquam secundaria, neque factitia unquam esse contendunt. Inter posteriores agmen ducit HAENIUS, qui tamen non ubique sibi constat. Non vero tantum mihi assumo, ut quaestionem dirimere velim. Illud duntaxat mihi videtur probabile, quod interdum, licet rarius, exanthemata secundaria esse possint, quando nimirum humores a morbo primario ita depravantur corrumpunturque, ut aliqua eorum pars ad cutim protrusa pustulas miliares gignat. Hoc autem contingere in multis morbis, praecipue putridis, ut in febre gastrica acuta, in lenta nervosa maligna utraque etc. alibi opinati sumus. Nec ab hac opinione recedendum adhuc putamus. Tum vero cum secundaria sunt, modo critica, modo symptomatica nobis videntur. Exempla utriusque generis saepenumero clinicen exercentibus occurrunt, et non pauca exstant descripta apud observatores. Ego nonnulla hic in asserti fidem proferam. Cl. BOUCHERUS Iulio mense anni 1781. (*Journal de Médecin. Septemb.* 1781. *p.* 272.) observavit *febrem continuam putridam*, aut *potius biliosam*, ut ipse vocat, quae multos eodem tempore infestabat. Tertio quoque die exacerbabatur. Videtur igitur fuisse *tritaeophya simplex biliosa*, sive *gastrica*. In aliquibus ex hac febre laborantibus levis eruptio miliaris fiebat sed non omnibus, quae nihil *essentiale*, ut loquitur auctor, addidit morbo, nec curationis methodum aliis communem idoneamque quidquam mutabat. Curatio enim in omnibus innitebatur parva sanguinis missione, emeticis atque eccoproticis. Secundaria haec exanthemata quis non dixerit? Anno 1780. 1781. Florentiae per hiemem grassabatur peripneumonia epidemica, cui miliaria exanthemata tandem superveniebant, crisimque bonam absolvebant (*Targion. opusc. med. pratici Vol. V. Costit. epid. di Firenz. nell' Invern.* 1780. 81. *cap. V.* §. 419. *pag.* 369.). Qua de re Jo. ALOYS. TARGIONIUS commentans: *Hic fortasse*, inquit, *est casus* (intelligit congestionem inflammatoriam in pulmonibus ab effusione sanguinis in textum cellulosum natam), *in quo communicata cum sanguine nova quadam peculiaris infectionis additione* (videlicet per absorptionem sanguineae staseos putrefactae) *excitatur alius febris cursus, quae non cedit, nisi apparitioni miliarium exanthematum*. Coniecturam hanc num probabilem reddit practica observatio ostendens, omne id speciatim valere ad miliares papulas inducendas, quod in morbis acutis promovet humorum corruptionem? Num veri similitudinem auget, quod huiusmodi criseos species frequentius visa est in secundo stadio epidemiae, tum videlicet, cum bilis maiorem in morbo vim exerceret? Secundaria quoque et simul critica miliaris eruptio fuisse videtur, quam memorat sequens observatio: Rusticus adolescens annorum circiter viginti, « cum, postquam ex labori« bus excalefactus esset, obdormiverit super virentes herbulas

« in solo humido, in opisthotonum incidit. Maxillae eius clau-« debantur contractae, non ita tamen ut cibus et potus in os « indi non posset. Iterato ei sanguis missus est, data oleosa, « emulsa anodyna et paregorica, enemata, cathartica et emol-« lientia, et subinde etiam cum opii, castorei et moschi ad-« ditione; extrinsecus adhibitae inunctiones ex oleo nervino « et deinde quoque ex linimento mercuriali, balnea tepida « atque alia etc., sed sine ullo emolumento. Pulsus fuit semper « parum febrilis. Tandem erupit ad cutim miliare exanthema « album, et tunc aeger coepit melius habere, et post duorum « mensium aegrotationem perfecte convaluit (Dall' Armi Sagg. « di medic. P. 2. observ. VIII. pag. 95.). » Sed de secundariis sive criticis, sive symptomaticis miliaribus exanthematis hic satis. Non enim hoc loco agendum nobis est, nisi de primariis.

(2) Godofred. Welschii *historia medica novum puerperarum morbum continens. Disput. die* 20 *April.* 1655.

(3) *L. c. cap. I.*

§. CCCLXXXIII.

Quinam sit morbus miliaris quibusdam. — Ab aliis miliaria pro effectis febris mali moris habentur, puerperis propria. — Alii miliarem puerperarum diversam volunt a communi. — A nonnullis dicuntur miliaria factitia et facile vitanda. — Item certis regionibus propria.

Sed illud in primis animadversione dignum est, quod non pauci, cum gravissimam quandam constitutionem epidemicam, perniciosissimis comitatam symptomatibus, et saepenumero mortiferam tantummodo vidissent, continuo, sed non satis considerate sibi persuaserunt, non alium miliarem morbum habendum esse, quam qui malignus, terrificus et pene lethalis esset, reliquos casus, in quibus exanthemata haec aut sine febre, aut cum exigua et miti, aut sine symptomatum terrentium comitatu appareant, et placide sua tempora transigant, ab hoc genere ablegantes. Nec satis inter eos convenit, an exanthemata primarium morbum, an febris facerent. At plerique exanthemata miliaria pro effectis aut epiphaenomenis habentes ad febrem duntaxat peculiaris indolis malique moris animum adverterunt. Aliis opinio insedit, hoc genus febris puerperis solis proprium esse, quod in his frequentem eam offenderint, non aliis communem. Nonnulli contra miliaria exanthemata, sive febrem miliarem, ut vocant, puerperarum plane diversam ab ea, quae passim aut epidemice vagatur, esse existima-

runt. Neque defuerunt, qui exanthemata ista non morbo, sed regimini et medicamentis calefacientibus tribuenda esse putarunt, atque ideo, utpote factitia et ab externis causis oriunda, et futura evitari, aut praesentia omnino negligi sine detrimento posse. Imo nonnulli morbum hunc quibusdam tantum regionibus et locis insidere praedicarunt, non aliis; ac proinde factum est, ut multi suorum aegrorum cutim aut nunquam, aut negligenter admodum intuerentur, de miliariis pustulis nihil solliciti, utpote in eorum regione insolitis, aut si qua miliaria unquam exanthemata obviam fierent, pro nihilo, aut pro fortuita eruptione reputarent (1). Hinc nil mirum, si in curandi quoque ratione discrepantes sententiae sic invaluerint, ut quae potior sit, non facile definiveris.

(1) Hinc fortasse evenit, ut miliaris morbus in quibusdam locis serius cognosci coeperit. Adde interdum miliaria adeo exigua esse, et cutis colorem non alterantia, et crystallina, ut nisi transversim spectata et luci obversa oculis detegi possint. Qui igitur negligenter inspexerit, eum facile effugiunt. Memini, me in urbem quandam ingressum esse, in qua miliaria ignota prorsus et nunquam ibi visa dicebantur. Dum ibi aliquandiu mansissem, in aegros incidi, in quibus ex consuetis signis miliarem morbum praedixi, et reapse paulo post miliaris eruptio contigit. Ab eo tempore miliaria exanthemata et in foeminis et in maribus tum sporadica, quam epidemica non defuerunt diligentioribus medicis. Hanc ipsam causam, quo minus maturius alicubi visa sint, accusare videntur Gastellerius etiam et Planchonus nuperrimi inter Gallos de miliari morbo scriptores.

§. CCCLXXXIV.

An miliaria sine febre? — Affirmatur.

Non is ego sum, qui in re difficultatibus obsita et controversiis implicata mihi pollicear, aut nodos extricare, aut lucem tenebris afferre. Experientia tamen non brevi confisus, et rationis lumine et novissimorum auctorum praesidio adiutus sic me geram, ut ubique studium veri unice praefulgeat. Itaque dicam primum, utrum exanthemata miliaria (§. CCCLXXX.) more aliorum exanthematum, de quibus hactenus actum est, occurrant interdum sine febre, deinde an cum febre,

et quotuplicis gene? risQuod ad primum attinet, nemo melius, quam cl. Jo Fantonus, rem expedivit: « Mi« liaria, *inquit*, exanthemata, quae interdum citra fe« brem obveniant, cunctis fere nationibus communia « esse arbitror. Huiusmodi sunt ea, quae Hippocrates « ceterique graeci scriptores Hidroa, Latini sudami« na (1), vel sudorum papulas nuncuparunt (2). *Su« biicitque idem vir doctissimus, ab* Actuario *et* Se« rapione *duas sudaminum species constitui*, *alteras* « rubei coloris, *alteras* longe minus *rubentes*, *sive* « *phlegmaticas*, *quas* albas *hodie dicerent*, *et genera« tim a* fervore quodam fuffersuras *vulgo appellari*, « *referente* Fracastorio, *et a Siculis* bruxoli, *vel* bru« soli; *a Neapolitanis vero*, *ut narrat* Ingrassias, Mi« gliarino, quod granis milii persimiles sint. Et recte « quidem, *addit*, miliares papulae nominantur in uni« versum, quae inde in rubras et albidas dividuntur. « *De rubris certe loqui videtur* Bontius *apud Indos* « *frequentibus*, quae, nulla febri comite, asperitatem « cutis et pruritum acerrimum inducant. Eiusmodi autem « malo molestissimo corripi eos *affirmat*, qui recens « in Indiam venerint (3). *Nec possum praetermittere* « *reliqua* Fantoni *verba*, *utpote maxime meo scopo* « *opportuna*: Fabius Paulinus, *pergit ipse* (4), et alii « plures Galeni sectatores hidroa sive pustulas, de « quibus hic sermo est, ab exundante sudore fieri « putant bilioso et valde mordaci; Fernelius autem « ab eiusdem portione humoris, qui sub epidermide « coërcitus per cutis spiracula evadere non queat. Mi« liares vero papulae et saepe inter sudationem, et « interdum in sicco habitu corporis erumpunt. Quan« quam enim assiduus mador cutaneus, quasi salsugo, « ad easdem ciendas idoneus stimulus sit, tamen a solo « fervore et appulsu sanguinis acrioris ad cutem, prae« sertim cum exterior causa quaedam accesserit, facile « id genus exanthemata excitantur; quam ob rem ubi « calida regio, vel aestivum tempus est, solent illa « maxime in puerorum et adolescentium brachiis, pe« ctore, dorso, reliquis etiam partibus efflorescere. » Quod non modo in pueris adolescentibusque, sed etiam in adultis obvium esse, nemo ignorat.

(1) Praevideo, non paucos ex recentioribus male laturos,

hidroa et *sudamina* veterum hic adhiberi ad miliares pustulas significandas. Putant enim, veteres illis vocibus diversum a miliaribus exanthematis morbi genus intellexisse; ita ut ii, qui negare volunt in suis aegris miliares pustulas, si forte exoriantur, veniantque in conspectum, protinus dicant: haec *sudamina* sive *hidroa* sunt. Sed profecto nomina quidem, non rem, neque morbum mutant. Verum an recte iudicent, audiamus quid senserit Petrus Forestus. Habet is observationem sexagesimam libri septimi, *de puerpera papulas rubentes habente* inscriptam. Huic anno 1556. die a partu decimaquarta supervenerunt papulae miliares, quibus frigore retropulsis successit ingens praecordiorum cum pulsu admodum debili oppressio et angustia. In scholio autem papulas illas *sudamina*, sive *hidroa* fuisse aperte concludit, et regimine diapnoico commendato, ut morbi fomes ad cutim revocaretur, tandem sic inquit: « Non tamen omnia hidroa et sudamina adeo periculosa sunt; ideo advertendum, num quid malignitatis in se habeant; quae enim sine febribus fiunt, nihil mali afferre solent; interea tamen neque has pustulas contemnere debemus. Quocunque enim modo repercutiantur, motum naturae impedientes, facile laedere possunt, et gravissima quoque symptomata inducere, quod exemplum sequens demonstrat, *observatio nempe sexagesima prima*, *quae inscribitur:* « De muliere sudamina habente, et a medicastris male tractata, unde tandem mors subsecuta est. » In scholio autem huius posterioris historiae animadvertit non solum *hidroa* et *sudamina rubra* existere, sed aliam quoque speciem, albidam nimirum, aut crystallinam, qualem hoc nomine designavit Fernelius his verbis: « Sunt enim (*hidroa*) exiguae et aquosae pustulae, quae emergunt repente sparsim toto corpore, sed frequentius in manibus pedibusque milii magnitudinis, aqua plenae sine rubore, sine ullo dolore. » Ex his, ni fallor, satis liquet, *hidroa* veterum cum exanthematis miliaribus recentiorum omnino congruere, et duplex eorum genus multo ante, quam Welschius de morbo puerperis Lipsiensibus pernicioso scriberet, cognitum fuisse, benignum unum videlicet, malignum aliud, et utrumque pustularum colore in *rubrum* et *album*, quemadmodum miliaria exanthemata communiter solent, iam tum distinctum. Quod maxime advertatur velim, ne auctoritate Haenii aliorumque eius sectatorum in errorem trahamur, credamusque *hidroa* a pustulis vere miliaribus differre.

(2) *L. c. p.* 66. 67.
(3) *Medic. Indor. l. IV. c.* 18.
(4) Fant. *l. c.*

§. CCCLXXXV.

Exemplis affirmatio roboratur. — Argumenta, quibus ostenditur, miliaria vera esse etsi febri vacua. — Prima differentia morbi miliaris. — Purpura chronica.

Praeter memoratos auctores de miliaribus exanthematis rubris sine febre a se visis refert Frid. Hoffmannus (1). Morbum, non febrem miliarem appellandum duxit Petrus Gerikius, quod exanthemata huiusmodi sine febre interdum observantur (2). Ludwigius quoque *purpuram* vocare maluit, quam febrem, quia aliquando *sine ea est* (3). Junckerus etiam testatur, *nonnullos* sine febri in hunc morbum incidere, *ita ut aegri negotiis suis vacare possint, et nil, nisi pruritum sub cute persentiant* (4). Nec dissentit omnino Vogelius (5) veritatis vi compulsus, quanquam paulo post quodammodo se corrigere satagat. His robur addit observatio practica Josephi Damilanii, qui, *vidi*, inquit, *pustulas miliares exortas in cute, frequentes, eminentes, discretas et crystallinas, sudore foetidissimo comitatas in foemina quadam populari mea (quae adhuc vivit), quin ullum unquam vel minimum indicium febris habuerit. Sudabat quidem universo corpore, et pulsum habebat apprime mollem et amplum, sed tardissimum* (6). Similemque observationem adducit Dupraeus Delislius (7). In duobus aegris item Matthaeus Collinius vidit sine febre miliares pustulas tam rubras, quam albas (8), et quanquam haec exempla rariora esse concedat Vindobonae, interdum tamen easdem ibi cum pulsu vix febrili, cum aliqua lassitudine, sed sine ulla notabili functionum laesione deprehendi affirmat (9). Et, si meum quoque testimonium addere fas est, non semel mihi quoque contigit observare pustulas miliares vel in puerperis tam rubro-albas, quam crystallinas, febre vacuas. Hae a quibusdam *spuriae et fatuae* vocantur (10). Vocentur quidem, si lubet, dummodo miliaria esse non desinant. Ne quis vero neget, exanthemata eiusmodi vere miliaria esse, is animadvertat velim, quanquam vera febris non ea comitetur, aliquam tamen molestiam corporis aegritudinem, iactationem anxietatemque praecedere eruptionem, deinde papulas

in cute summa oriri, formam figuramqne miliarium habere, plus minus prurire, paulatim augmentum capere, interdum maturescere, ex rubris aut diaphanis, pure veluti facto, albicare, demum disrumpi, arescere, et in squamas, furfures vel farinam, ut ita dicam, resolvi, epidermide videlicet siccata et lamellatim secedente. Quod si temere, aut consilio, aut casu introvertantur, anxietates inde, dolores, deliria, convulsiones aliaque deteriora mala, et febrim ipsam progigni; quae omnia miliarium nisi propria agnoscas, nescio quaenam alia esse possint. Quare prima huius exanthematis differentia nobis erit *morbus miliaris apyreticus*. Interdum haec species pluries revertitur speciatim ad quaedam anni tempora, et quandoque etiam diu trahitur, et ferme habitualis fit, atque hinc in Germania, ubi frequentius id incidit, *purpura chronica* appellari solet, saepe in scorbuticis aliave sanguinis inveterata dyscrasia affectis obvia. Purpuram autem ex rubro papularum colore vocare eam Germanis placuit, etsi id nominis etiam albis pustulis aut crystallinis ab iis datum esse deprehendatur, addito epitheto, quod albedinem denotet. Novi generosissimum amplissimumque virum, arthriticis affectibus maximam anni partem obnoxium, cui subinde haec miliaris eruptionis species supervenit, suaque regulariter tempora absolvit, finiturque post aliquot dierum intervallum sine ullo gravi et febrili comitatu.

(1) *Med. Rat. systemat. t. 2. sect. 1. cap. 9. p. 86.*
(2) *Tract. de febr. Miliar.*
(3) *L. c.* §. 211.
(4) *Tabul. LXXV. N. III.* (8).
(5) *Praelect. academ.* §. 142.
(6) *Nuov. Trattat. pratic. ec. Mondovì* 1774.
(7) *Dissert. sur la fievr. miliair. des femm. en couche. p.* 7 et 18.
(8) *De miliar. rectaq. med. rat. p.* 31.
(9) *L. c. p.* 67.
(10) Damilan. *l. c. p.* 41.

§. CCCLXXXVI.

Febris miliaris unde dicta. Morbus miliaris pyreticus, altera differentia — Febris multiformis et varia uti in peticulis.

Utplurimum vero, quod altero loco quaerendum (§ CCCLXXXIV.) posui, cum febri iungitur miliaris morbus. Ex quo factum est, ut a plerisque scriptoribus *febris miliaris* (1) nomen acceperit. Nobis autem vocabitur *morbus miliaris pyreticus* sive febrilis, atque haec erit *altera differentia* ab ipsa natura deprompta. Ratio autem febris, quae eum et antecedit et comitatur, adeo multiplex est ac proteiformis, ut ad nullum notum et stabile genus redigi queat, non secus ac de ea dictum est, quae cum peticulis consociatur aut aliis exanthematis, de quibus satis supra pertractavimus. Modo enim continuae remittentis quotidianae, modo tritaeophyae simplicis, modo tertianae intermittentis, modo amphemerinae catarrhalis, aut rheumaticae, modo lentae nervosae malignae, modo inflammatoriae et ardentis similitudinem speciemque obtinet, prout melius in eius descriptione, quam mox trademus, elucebit.

(1) *Synonyma.*

Febris culicaris P. A CASTRO *de Febrib. puncticul. sect. I. aph. VII. Febris miliaris, sive vesicularis* DAVID. HAMILTONII, *Tract. de febr. miliar. cap. I. Febris purpurea seu miliaris* JUNCKERI, *Tabul. LXXV. Purpura cum febri* LUDWIGII, *Instit. med. clin.* §. 211. *Purpura miliaris* JO. GODOFR. SALZMANNI, *Histor. purpur. miliaris, Argentorat. et viciniam infestant. Argentor.* 1766. *Miliaris* SAUVAGESII, *nosol. Cl.* 3. *ord.* 1. *Gen. V.* SAGARII, *cl. X. ord.* 2. *G.* 7. FRANC. BERETTAR, *Dissert. de miliar. natura, different. et curatione.* 1778.

§. CCCLXXXVII.

Varietas papularum miliarium.

Nec minor est papularum miliarium tam magnitudine et colore, quam frequentia et numero varietas. Milii quidem seminibus fere similes sunt, elevatae, duriusculae et renitentes ita, ut tactu commode et distincte percipiantur (1). Interdum magnitudinem hanc, sed raro excedunt. Vidi ego in iuvene sanguineo et robusto

eas magnitudine, duritie et rubore variolis discretis non dissimiles. Saepe se multo minores ostendunt; imo interdum adeo exiguae sunt, ut acuum apices adaequent, et vix oculis, nisi obversa luce et transversim spectatae, cernantur. Semper tamen asperam cutim plus minus reddunt, et tactui exquisitiori tantummodo patent. In quibusdam statim rubrae apparent, in aliis colorem cutis non mutant, exiguis vesiculis humore limpido plenis non disimiles. Hae iure *albae*, sive rectius *crystallinae* communius dicuntur. Quandoque circa basim tantummodo rubore cinguntur, in apice vero parvam vesiculam pellucidam, vel lactescente humore turgidam exhibent, et sic vario et inconstanti colore, praesertim quae albae dicuntur. fere donantur (2). Nonnunquam et rubrae et crystallinae et ex rubro pellucidae in eodem homine satis conspicuae et distinctae reperiuntur. Has *mixtas* dico cum Vogelio (3) aliisque. Prout vero mole augentur et crescunt, saepe colorem variant. Quae rubrae erant, non raro maturescendo in *albas* aut *lacteas* sive *purulentas* migrant, et quae crystallinae erant, pellucidamque lympham continebant, opacantur aut lactescunt, et etiam leviter circum rubescunt; omnes demum exsiccandae suo tempore, et in squamulas abiturae. Copia vero differunt, quod in aliis multae et confertae, in aliis paucae et dispersae prodeant. Quandoque etiam confluunt sive albae, sive rubrae (4) fuerint. Confluentes aliquando vesicas hîc illic formant pisi aut nucis iuglandis magnitudine, in ambitu rubras (5). Plerumque huiusmodi coloris et formae variationes a temperamento, habitu corporis, aetate aliisque accidentibus pendere videntur (6). Sanguinei enim, iuvenes, plethorici frequentius rubras pustulas gignunt; phlegmatici, debiles, humidiores, ut pueri et foeminae aut magnis, praesertim sanguinis, evacuationibus fracti, crystallinas et albas (7). Inter eas, quae colorem cutis non mutant, notanda est illa differentia, quae pellem anserinam aemulatur, a Mezereyo (8) atque a Barailono (9) visa et descripta. Haec speciatim circa collum atque hypochondria erumpit, et quanquam cutis colorem retineat, habet tamen interiectam alicubi aliquam cutis rubedinem. Barailonus et Dupraeus Delislius alias quoque pustularum differentias recensent, quas, cum

vel ad iam memoratas, uti varietates spectent, vel ad peticulas aliasque eruptiones referendae videantur, silentio praetermittimus. Inepta igitur est distinctio in *rubras* et *albas*, qua omne miliarium pustularum genus comprehendi vulgo solet, aut, sin minus inepta, non certe satis singulis earum speciebus ac varietatibus accommodata. Multoque minus acquiescendum est opinioni eorum, qui cum pustulis albis et crystallinis perpetuo malignitatem coniungi, cum rubris benignitatem volunt. Etenim utrumque genus benignum et malignum esse posse, clinicorum observatione compertum est, nec desunt, qui rubras albis deteriores plerumque repererint (10). Iure igitur LUDWIGIUS monet, morbi indolem sive benignam sive malignam *magis ex causis et symptomatibus*, *quam ex pustularum differentia* declarandam esse (11).

(1) LUDWIG. *l. c.* §. 214.
(2) *Id. ib.*
(3) *Acad. Praelect.* §. 136.
(4) *Idem Acad. Praelect.* §. 137. AND. OTTOM. GOELIKE, *Diss. de purpura alba confluente Francof. ad Viadr.* 1740. STÖRCKIUS qui rubram confluentem vidit, *Ann. med. I. p.* 66.
(5) VOGEL. *l. c.*
(6) LUDWIG. *ibid.*
(7) DAMILANIUS animadvertit pustulas, quae cunctantur usque ad finem prodire, albidas magis esse. Sed hoc videtur fieri ex eo, quod cunctantibus pustulis exire, plerumque sanguinis missiones repetuntur in toto morbi cursu; quod in causa est, ut albae demum erumpant.
(8) *Method. aisée etc. p.* 7.
(9) *Hist. de la societ. Roy. de méd. t.* 1. *p.* 193. *Paris* 1779.
(10) *Constit. epid.* 1700. *Vratislav. p.* 334. JUNCKERUS *Tab. LXXV. in prognosi.. n.* 12. GASTELLIER, *Essay sur la fièvr. miliair. p.* 99. *et. p.* 358. ALLIONIUS *l. c. cap.* 3. *p.* 35. MATTH. COLLIN *Diss. de febr. miliar. p.* 27.
(11) *L. c.* §. 214.

§. CCCLXXXVIII.

Morbi miliaris varia facies et varia divisio. — Subdivisio alborum. — GMELINI monitum — GERIKII divisio. — Symptomatica rara admodum. — ALLIONII divisio. — Aliae differentiae. — Cur differentiae multae et quales?

Morbi miliaris pyretici sive febrilis adeo variabilis est facies et ratio, ut eum in quaedam genera dividere

coacti fuerint, qui eius descriptionem tradere instituerunt. Hamiltonus duo summa genera in eo agnovit, *simplex* videlicet et *complexum*, utrumque malignum; neque ullum aliud pro miliari habuit, nisi illud, quod alba exanthemata profert. *Rubra* enim non *miliaria*, sed *papillaria* vocavit, segregavitque a febre miliari, sive *vesiculari*, quam ipse nominat, si solitaria fuerint. Si vero cum albis concurrant, tunc compositum sive complexum morbum fieri statuit. Qua divisione videtur communem et antiquam exanthematum differentiam in *rubra et alba* reiicere; cum tamen utraque in morbo miliari saepe distincta occurant, et benigna aeque ac maligna et perniciosa esse possint, quemadmodum experientiam ultorum demonstravit. Nec eo perstringitur omnis morbi huiusce amplitudo, contra quam ipsi visum est. Adde, alba iterum a quibusdam subdividi in *alba* et in *pellucida*; sed animadvertendum est, observante Gmelino (1), pellucida facile maturescendo *albida* fieri et opacari, rubra vero paulatim in apice pellucidam vesiculam ostendere, et quandoque etiam fere ex toto pellucere aut albescere. Gerikius morbum miliarem distinxit in *idiopathicum* sive essentialem aut primarium, in *symptomaticum* sive secundarium, et in *complexum* sive cum alio morbo complicatum. At neque hac divisione omnes eius differentiae comprehendi rite possunt, ut deinceps constabit. *Symptomaticus* praeterea etisi a nobis non omnino excludatur, uti supra patuit, attamen adeo rarus aut incertus videtur, ut a multis et in primis a Matthaeo Collinio (2), a Tissotio (3), a Francisco Beretta (4) aliisque nullo modo admittatur. Allionius demum, cui aliorum divisiones non placuerunt, maluit eum distinguere in *simplicissimum*, *simplicem* et *complicatum* sive *complexum*, concedens tamen ultro, singulorum limites non facile definiendos esse ob facilem unius in alium transitionem frequentemque cum aliis morbis complicationem, et demum ob multiplices alias causas una saepe concurrentes (5). Alii vero alias atque alias differentias constituerunt a morbi benignitate aut malignitate, a manifesta aut occulta et larvata eius facie, a simplicitate aut complicatione depromptas. Enimvero quanquam unus idemque morbus sit, pro varia tamen fomitis

copia aut pravitate, aut corporis sanguinisque dispositione, temperamenti, habitus, aetatis, sexus, anni temporis, regionis, constitutionis epidemicae aut stationariae complicationisque ratione, et pro diversitate causarum, quas proëgumenas et procatarcticas vocant, sic alterari, nova atque insolita symptomata assumere, et modo plus, modo minus desaevire, ut maximum in modum differre videatur, atque adeo nunc benignus, nunc malignus, nunc regularis, nunc anomalus, nunc manifestus, nunc larvatus et tectus, nunc complicatus (6) aut purus appareat, et sic porro.

(1) §. 11.
(2) *L. c.*
(3) *Lettre à Mr. Hirtzel.*
(4) *Dissert. de miliar. natur. different. et curat.*
(5) *L. c. cap.* 3.
(6) Complicari morbum miliarem cum aliis morbis, nemo certe inficiabitur; certum enim est, morbos sporadicos (quod alias pluries dixi, atque hic iterum repetendum duco) semper aliquid de morbo epidemico aut stationario dominante mutuari et assumere; epidemicos item et stationarios aliquantum variari ab anni tempore, a tempestatum aërisque constitutionibus mutatis. Quare miliaria saepe, dum grassantur, se immiscent febribus gastricis, catarrhalibus, lentis nervosis, inflammatoriis, intermittentibus aliisque morbis intercurrentibus et tunc sane complicata dicuntur. Pro temporum vero vicissitudinibus et anni tempestatum diversitate symptomata gastrica, catarrhalia, biliosa, inflammatoria etc. facile induunt. Hinc varietas summa, hinc anomaliae, quas probe distinguere medicum oportet.

§. CCCLXXXIX.

Descriptio morbi iuxta eius tempora. — Antecedentia.

Itaque eum describi in universum oportet, ut singulae eius varietates melius patefiant. Ac quoniam in eo, ut in ceteris exanthematicis morbis, tria potissimum tempora distincta notantur, *apparatus* nempe sive *ebullitionis*, *eruptionis* atque *exsiccationis*, horum persequi ordinem aequum est. Quod si quartum tempus adiungere cuiquam lubeat, videlicet *suppurationis* aut *maturationis*, quae inter *eruptionem* et *exsiccationem*, ut in variolis, media est, et plerumque contingit, is a natura ipsa nequaquam deflectet, neque quidquam

subtilius mente confinget. Morbus autem iste accedere et corripere solet vel repente et sine ullo ferme valetudinis laesae indicio praecedente, vel cum aliqua appropinquantis aegrotationis significatione. Quando secundo modo invadit, praecedunt per aliquot dies lassitudines corporis, dolores artuum aut insuetus quidam fractionis sensus, calor praeter consuetudinem auctus, vigiliae aut somnus implacidus, turbulentus, interruptus, aut contra insolita ad dormiendum propensio, capitis gravitas aut dolor, aliqua pectoris oppressio, interdum imminutus ciborum appetitus, saepe vero magna in sudores (1) proclivitas.

(1) Damilanius *l. c. p.* 14.

§. CCCXC.

Initium febris. — Calor. — Febris varia. — Sudor qualis. — Accessionum ordo. — Urinae. — Cortex peruvianus inutilis. — Calor et frigus revertens. — Calores crebro redeuntes. — Hysterismi simulatio.

Exacto duorum, vel trium, vel quatuor dierum intervallo in isto valetudinis ancipiti statu iam febris adoritur a frigore et horrore plerumque, aut pedum saltem et manuum refrigeratione, aut oscitationibus exordiens. Frigus aut horrorem subsequitur calor vario gradu, plerumque ardens et acer, interdum mitis, pro temperamenti scilicet, habitus corporis, aetatis, regionis, anni temporis, plethorae, cacochymiae, diatheseos sanguinis aliarumque circumstantiarum ratione. Febris autem ipsa plurimum variat, ut nos supra (§. CCCLXXXVI.) adnotavimus, et omnes prope scriptores perhibent. Utplurimum vero non admodum magna, si pulsus spectetur, est, nec multum premit aegrotantem. Saepe post viginti aut triginta horas subsequente sudore remittit, ephemeramque simulat, sed facile incautos spe vana fallit; nam paulo post, et praesertim pomeridianis aut vespertinis horis iterum invalescit, redeunte levi aut magno horrore, vel calore intensius aucto, sudorque fere perpetuus fit, copiosior tamen in remissionibus, primis diebus inodorus, deinde foetidus, pinguis, vel viscidus, acidum olens peculiare, et veluti corruptum. Rarum enim est eiusmodi sudo-

rem abesse. Accessiones vero et remissiones sic repetit, ut quotidianae aut tertianae continuae modo simplicis, modo duplicis typum referant, imo remissiones interdum ad integritatem sive apyrexiam perveniunt, aut pervenire videntur, urinis croceis, crassis, subiugalibus aut lateritiis comitantibus, quae de intermittente aut periodica febre extensa aut subintrante augeant coniecturam suspicionemque; verum hae brevi in tenues et citrinas, aut quasi decolores et copiosas mutantur. Quo casu si quis corticem peruvianum adhibeat, frustra eum adhibet, nec febrem sistit. In plerisque horrores, aut frigoris et caloris itus et reditus saepe se mutuo excipiunt, in primis quoties se aeger dimovet, aut aliquam corporis partem detegit. Sed inordinate et ita frequenter, etiam sine ulla causa incidit in nonnullis, ut horrores quandoque duodecies in die reversos animadverterit Baraldius (1). Adeo autem acuto sensu cutis praedita est, ut ad quemvis ambientis aëris attactum frigore percellatur. Hinc aegri solertissime se stragulis undique contegunt, ne horrore aut frigore corripiantur. In aliis non horrores, nec frigus, sed calores quidam sive vapores ab imis infernisque partibus ad superiora quodammodo adscendentes subinde exaltantur, et tum rubore fugaci facies suffunditur, sic ut aurae liberioris usum desiderent. Medici minus exercitati has similesque vices pro hystericis aut hypochondriacis affectionibus temere accipiunt. Sed facile errorem detegunt febris continuatio, sudores foetidi acidumque spirantes, et reliqua signa (2).

(1) *Storia d' una costit. endemico-epidemic. di febbri migliari. Modena* 1781. *pag.* 18.
(2) Damilan. *l. c. p.* 23.

§. CCCXCI.

Febris saepe subdola et specie benignitatis fallax. — Cacochyliae signa. — Potus aversatio. — Vomitus et singultus et diarrhoea sine cacochylia.

Quandoque febris, quae mitissima videtur, parumque pulsum movet, subdola est et fallax; nam talis ad exanthematum usque eruptionem persistit, sed tunc benignitatis speciem deponit, et symptomatibus perniciosis

explicatis, et magno impetu furens se primum gravem, periculosam ac malignam prodit. Huiusmodi vero perniciosam febris naturam futuramque mutationem animus saepe aegrotantis praesentit; nam dum alii securi et tranquilli ex ea benignitatis similitudine manent, ipse solus anxius et sollicitus sibi timet, et omnia tristia ominatur, sensorio fortasse communi nervorumque origine a fomite miliari iam affectis et clanculum perturbatis. Quibus in primis viis putrida aut biliosa cacochylia insidet, manifestiora eius indicia hi praebent; nam nauseant, vomituriunt, linguam habent vel ab initio albam, muco obductam, aut flavam et luridam, interdumque vomunt materiam amaram, biliosam aut viscidam, corruptam acidamve, multiplici ratione vitiatam, et non raro alvi fluxu eiusdem naturae, imo interdum torminoso et dysenterico corripiuntur. Tunc illud evenire opinor, quod Baraldius in suis aegris fere perpetuum et constans notavit (1), aegros nimirum omnem potum aversari, donec maxima cacochyliae pars fuerit expulsa. Scire vero convenit, interdum sine ullo cacochyliae indicio vomituritionem aut singultum aut utrumque symptoma a quibuslibet assumptis excitari aut etiam ventrem moveri, tendi atque meteorismo intumescere. Id autem a nervorum irritatione maxime, aut a miliari fomite ad ventriculum atque intestina confluente pendere tunc, probabile admodum est.

(1) *L. c. p.* 6.

§. CCCXCII.

Alia symptomata. — Vires. — Oppressio pectoris et suspiria. — Spiritus inaequalis. — Anxietates in accessionibus maiores. — Somni interrupti. — Tussis. — Sopor. — Vaniloquia. — Tremor manuum et linguae. — Crampus. — Pulsus. — Sitis. — Potus aversatio. — Appetitus.

Varium esse calorem iam diximus; nam alii non admodum calent, alii contra interius exteriusque exardescunt. Quibusdam dolet caput, aut saltem grave et obtusum est, aliis prope liberum. Nonnullis vires languent et pene deficiunt, et crebro facileque levi animi deliquio tentantur; aliis constant et vigent, aut quasi sanorum similes videntur. Fere omnes pectoris oppressione cum sensu veluti constrictionis aut ponde-

ris circa sternum, et praesertim in latere sinistro (1) thoracis molestiore anguntur, quo fit, ut suspiria ex imo trahere subinde cogantur, et spiritum inaequaliter ducant; haec autem gravius et manifestius patiuntur utplurimum, quam in peticulis reliquisque exanthematibus. Sub ipsis porro accessionibus et oppressiones et anxietates, et artuum dolores et spasmi ingravescunt vehementiusque divexant. Quando ad somnum se aegri componunt, somno obrepente et oculis vix conniventibus mox excitantur veluti territi aut subsultu corporis, aut spectris, aut respirandi difficultate, aut tussi repente correpti. Tussis vero plerumque exigua et mitis est; quandoque tamen adeo ferina, sicca, inanis et crebra est etiam extra somnum, ut *convulsivam* sive *pertussim* adaequet, ab acri miliari fomite laryngem pulmonemque irritante genita. Alios sopor comatosus fere perpetuus tenet, et stupidos quasi reddit, et si senes fuerint, apoplecticis persimiles. Noctu tam qui vigilant, quam qui veterno sopiuntur, vana plerumque loquuntur, garriunt, et somniis agitantur. Plerisque manus et lingua, dum exseruntur, quodammodo trepidant, et crampo aut stupore quodam pungitivo digiti, crura pedesque afficiuntur. Inter haec pulsus maximis mutationibus obnoxius est, modo frequentior, modo rarior, modo tardior, modo celerior, modo maior elatiorque, modo minor et depressior; sed in omnibus peculiariter irritatus et inaequaliter inaequalis et quandoque intermittens. Intermittere autem regulariter et ordinate, nimirum post novem, undecim aut sedecim pulsationes solet, ut observat Gastellerius (2), et talis iam ab initio esse dicitur. Compluribus est parvus, debilis aut contractus, sed renitens et quandoque subdurus; contra in aliis magnus, validus idemque nunc mollis et laxus, nunc durus et tensus. In omnibus vero aliquid subinde convulsivi, si attente expendatur, prae se fert. Multi siti ardenti torrentur, lingua licet pulchra et humida; idque in primis experiri dicuntur, qui pustulis rubris laborant. Alii, etsi sitiant, ex potu male habent, atque ideo bibere renuunt; quod frequentissimum est, ubi ventriculum cacochylia biliaris aut putrida gravat et convellit, ut supra iam monui. Interdum sitis om-

nis abest, praesertim in iis, qui aquosis, lymphaticis crystallinisve vesiculis laborant, ut Barailonus notavit (3). Raro appetitus deficit; sed si ei indulgeant, mox graviores accessiones patiuntur, et peccati poenas luunt.

(1) Gastellerius *l. c.*

(2) *L. c. p.* 83. 84.

(3) *Mémoir. de la Sociét. Royal. de médecin. t. I. p.* 193. *à Paris* 1779.

§. CCCXCIII.

Antecedentia proxime eruptionem.

Eruptione vero imminente febris vehementius excandescit, atque omnia symptomata intensiora fiunt, sic ut plerumque quae eruptionem praecedit nox, gravior et molestior sit. Anxietas enim, calor, pectoris oppressio, mentis aberratio, inquies, iactatio, spasmi aut sopor ingravescunt, et animi deiectio timorque mortis, si prius non erant, saepe sese tunc manifestant. Interdum etiam convulsiones, ut in variolis accedunt, eruptionis praenunciae. Inter sudores persaepe pruritus molestus et puncturae in universa cute frequentes percipiuntur. Nonnullis, cum eruptio appropinquat, plus minus venter attollitur, tumet et tenditur (1). Quandoque fauces dolent rubentque, et exiguis pusiulis sive aphthis linguae apex aut eius latera scatent. Facies nonnunquam subtumida evadit et rubicundior, nec oculi a rubore immunes servantur. Illuc enim aliquid miasmatis miliaris irruit, imo ad interiora etiam confluere a nonnullis creditur.

(1) Barailon. *l. c.*

§. CCCXCIV.

Eruptionis tempus varium.

Eruptionis autem tempus incertum maxime est et varium; modo enim exanthemata citius, modo serius erumpunt. Nonnunquam secunda die vel tertia, imo prima efflorescere visa sunt, interdum solum decima quarta aut decima sexta (1). In Corregiensi constitutione anni 1782. non apparebant, nisi post undecimam aut de-

cimam quartam, et in difficiliori aut neglecto morbo, post primam et vigesimam (2) duntaxat, et quandoque serius etiam. Ego ipse vidi aliquos, quibus tardissime prodierunt, videlicet circa vigesimam septimam et trigesimam quartam. Nec desunt observationes eruptionis ad quintam sextamque hebdomadam protractae (3). Hamiltonius eruptionis tempus circa undecimam diem, non ex quo febris orta est, sed ex quo homo minus bene valere coepit, constituendum putat; quod fere in septimam a febris initio (4) cadit. Aliis frequentius eruptio intra octavam et duodecimam diem contingere (5) videtur. Communissimum et magis consuetum est tertio aut quarto die, rarius septimo miliaria exanthemata prodire, cum morbus regulariter procedit, in collo primum, pectore, interdum in brachiis, carpis, digitorum interstitiis, deinde in dorso, abdomine ac reliquo corpore, rarissime in facie, interdum in femoribus et cruribus, aut in toto corpore tantum (6). Ut plurimum in superioribus partibus incipiunt, successive vero in inferioribus; quanquam ordine interdum inverso efflorescere deprehensa sint. Si perfecta et absoluta morbidae materiae una vice separatio contingat, haec plerumque absolvitur intra viginti quatuor horas, aut intra paulo amplius spatium. Sin vero imperfecte et non universus fomes unica eruptione secernatur et prodeat, pustulis prioribus exsiccatis febris et reliqua symptomata repente recrudescunt, et nova fit eruptio modo in hac, modo in illa parte, idque bis, ter, quater et quandoque pluries adhuc, eadem prope ratione, sed minori semper symptomatum apparatu iteratur. Accidit etiam, ut pustulae aliquae sparsim appareant, et difficulter prodeant, et illico diffugiant, sese oculis subducentes, atque hinc increscant interiorum viscerum laesiones et nervosi systematis noxae, conversa ad interiora morbida materia (7).

(1) Barailon. *l. c.*
(2) Barald. *l. c. p.* 6.
(3) *L. c. cap.* 2. *p* 50.
(4) Damilanius putat, cutem a principio semper densiorem esse, et eius vasa meatusque augustiora, quam circa finem. Hinc videtur causam deducere, cur tardius interdum exanthemata erumpant et felicius. Nescio tamen, quantum hoc verum esse possit in iis, qui inter initia iam et ante eruptio-

nem aliquot dies perpetuis sudoribus madent, et quasi balneo innatant. Num in his cutis atque eius pori adstricti, an laxi?

(5) Barail. *l. c.*

(6) Junckeb. *Tab.* 75. §. 3. Vogel. *l. c.* §. 136. Allion. *l. c. cap.* 4. §. 74.

(7) Plerumque sponte eruptio miliarium cunctatur, aut imperfecta est. Interdum vero retardatur refrigeratione et siccitate cutis, nimio refrigerantium usu, catharsi frequenter iterata, nimiis phlebotomiis etc.

§. CCCXCV.

Pustularum duratio varia. — Post eruptionem perfectam omnia sedantur. — Post eruptionem imperfectam quae eveniant. — Depressio pustularum. — Subitus mortis timor quid significet. — Status medius inter utrumque casum.

Ut eruptionis, sic durationis exanthematum tempus varium incertumque est pro materiae copia ac natura, et pro temperamenti, tempestatis aliarumque circumstantiarum ratione. Paulatim utplurimum augentur, mole increscunt, et maturantur eo, quem supra (§. CCCLXXXVII.) diximus modo, deinde rumpuntur, siccantur, et demum in squamas aut tenuem pulverem farinae instar resolvuntur magno saepe cum pruritu. Interdum epidermis in magna frusta abscedit et decidit. Exsiccatio autem ista plerumque accidit septima, nona, decima, undecima (1) aut etiam octava supra decimam die, uberiore videlicet materiae miliaris fomite existente, aut vigesima et vigesima demum prima, aut paulo etiam serius (2), imo multo post, prout eruptio ipsa tardius contigerit. Post eruptionem vero, si natura omne virus ad cutim protruserit feliciter, et intaminati manserint reliqui humores, non solum cito febris mitescit, pulsus dilatatur et mollescit, et singula eius symptomata decedunt, verum etiam continuato blando sudore, aut copiosis coctisque urinis, aut saltem copiosis et frequentibus, nec omnino aqueis redditis, aut utroque evacuationis genere paulatim et brevi morbus cum ipsa febri finitur, redeuntque ad pristinam integritatem omnes corporis functiones. Si vero eruptio imperfecte fiat, nec omne virus secesserit, sanguinisque partem sibi assimilaverit, sive id naturae, sive aegri, sive medici culpa, sive cutis densitate et renisu obveniat, febris excandescit vehementius, sudores, qui prius

manabant, supprimuntur; universa cutis arescit; delirium, tendinum subsultus, difficilis respiratio, anxietas, convulsiones superveniunt, aut si aderant, cum reliquis symptomatibus exacerbantur, sicque intenduntur, ut plerumque cita mors subsequatur. Similia eveniunt si exanthemata iam propulsa ad cutim nimio calore externo aut frigore admisso, aut erecto corporis situ, aut animi aliquo pathemate, in primis ira, aut terrore, aut nuntio funesto, aut alia causa subsideant et introrsum vertantur; nisi aliqua evacuatio insignis, uti sudor copiosus, aut alvi fluxus, aut citus ad cutim reditus suppetias ferat, periculumque imminens avertat. Humor autem morbidus, quando aut non ad cutim rite propellitur aut causis modo memoratis intro vertitur, varia infert symptomata pro varietate viscerum, ad quae transfertur. Ad caput delatus inducit delirium, comatosos affectus, apoplexiam, convulsiones. Ad pulmones, oppressionem suffocationemque lethalem. Ad viscera chylopoetica cardialgias, vomitus vehementes, singultum, diarrhoeas colliquantes, nisi cito ad exteriora revocetur. Ad cellulosam telam, stagnat in reticulosis eius vasis cellulisque, cum aliis humoribus quasi fermentescit, et demum computrescit. In omnibus huiusmodi casibus mammae puerperarum detumescunt, secretio lactis desinit, lochia sistuntur, et meteorismo venter inflatur (3). Interdum haec omnia accidunt, copiosissimis licet et pene confluentibus pustulis ad cutim exclusis et alte exstantibus prominentibusque, ut de regressu earum ne suspicari quidem fas sit. Tunc febris in primis non modo sine ulla remissione continuat, verum etiam vehementius concitatur cum pulsu magno, valido et frequentissimo, facie tumida, oculis micantibus et mentis perturbatione, cuius saepe prodromus est repentinus animi moeror et subitus sine causa exteriore mortis timor, quo aeger correptus etiam atque etiam petit sacro viatico muniri; cui illico mos gerendus est; nam intra paucas horas delirus et convulsus utplurimum perit, ut pluries a me aliisque observatum est. Tanta enim est miliaris materiae copia, ut totam recipere eam cutis apta non sit, vel eius natura adeo prava et maligna, ut pene universos humores sibi assimilet corrumpatque, et prout

cerebrum hinc, aut pulmones et cor, aut reliqua interiora viscera impetuntur, animales vitalesque functiones, aut naturales, aut una omnes laedat, aboleat et destruat. Nonnunquam etiam evenit, ut nec febris, nec symptomata omnino decrescant aut augeantur, sed pene in eodem statu post eruptionem permaneant, vel partim minuantur, partim intensius urgeant, sicque ambiguus exitus sit, donec natura morbum superet vel superetur. Atque hic status medius fere est inter utrumque, quem supra exposui.

(1) Vogel. *l. c.* Hamilton. *l. c.*
(2) *Id. ib.*
(3) Chambon de Montaux *Malad. des. Femm. t. I. chap. VIII.*

§. CCCXCVI.

Variationes quaedam. — Quaedam symptomata rariora. — Haemorrhagiae. — Endemica, epidemica et stationaria constitutio. — Anni tempus.

Atque haec communior et obvior in miliari morbo rerum facies et processio est. Non parvam tamen variationem inducunt causae multiplices tam internae, quam externae et fortuitae complicationes. Nam quibusdam alvus compressa est, aliis soluta. Quibus solvitur, hi saepe deiectiones habent aquosas, flavas, sanguineas, dysentericas et interdum verminosas. Praeter sudores acidum olentes nonnullis etiam ructus acidi erumpunt (1). Interdum, sed raro id quidem incidit, otalgiae atroces, cephalalgiae acutissimae, phrenitides, asthmata convulsiva, apoplexiae, insultus epileptici et copiosus ptyalismus aegros premunt (2). At plerumque ptyalismus iis supervenit, quibus lingua et fauces aphthis vehementer vellicantur, ut non semel videre mihi datum est. Nonnunquam haemorrhagiae, in primis narium, huic morbo superveniunt. Gastellerius et Bailonus narium haemorrhagiam vix unquam, alii vero frequenter (3) observarunt. Nec parvam variationem inducit endemica et epidemica constitutio (4); in sporadico vero morbo peculiaris aegrotantis natura, anni tempus et morbi stationarii aut epidemici dominantes. Notum enim est, sporadicos sive intercurrentes mor-

bos semper aliquid a stationariis atque epidemicis mutuari quod varietatem aliquam faciat. Hinc nil mirum, si ob sibi adscitos catarrhales, aut gastricos, aut inflammatorios affectus, a nonnullis catarrhalem, rheumaticam, biliosam aut inflammatoriam febrim esse miliarem morbum, iudicatum (5) sit. Anni etiam tempus aliquid discriminis affert, sic ut pro tempestatis ratione symptomata varia ac diversa sibi assumat, curationisque rationem saepe variam desideret.

(1) Baraillon. *l. c.*

(2) *Id. ib.*

(3) Taurini et fere in toto Pedemontio, Mantuae, Ticini, Corregii endemicus esse perhibetur, itemque in Monte Arguo et in Picardia, generatimque in regionibus humidis et palustribus. Cl. Felix Astius, multis opusculis medicis iam universim notus, et praxi medica versatissimus in suo *Anno medico tertio Mantuano p.* 83. animadvertit, miliarem morbum, qui olim Mantuae fere epidemicus et contagiosus erat, nunc rariorem admodum ibi esse et prope sporadicum. Epidemice vero saepe eum vagari ita notum est, ut qui negare id possit, nemo sanae mentis inveniatur; longum enim catalogum, si vellem, proferre possem constitutionum epidemicarum, in quibus exanthemata miliaria, omni fere tempore, et in primis nostro, descripta et observata fuerunt.

(4) Baraldius *l. c.* Damilanius *l. c.*

(5) Hoffm. *Med. rat. syst. t. IV. Sect. I. Cap.* 9. Barald. *l. c.* Agostini, *osservaz. medic. pratiche intorno alle febbri migliari popolarmente etc. Novara* 1755.

§. CCCXCVII.

Miliaris morbus contagione interdum propagatur. — Probatur tribus historiis. — Observatio I. — Observatio II. — Observatio III. — Observatio Baraldii.

Praterea miliaris morbus contagione interdum contrahitur et propagatur. Non ignoro equidem, id a quibusdam in dubium vocari, imo ab aliis recentissimis scriptoribus prorsus negari, ita ut Sagarius (1) cum nonnullis nosologis eum ad morbos exanthematicos non contagiosos retulerit. Verum si recte perpendatur, qua ratione Lipsiae et Taurini ortus sit, et deinde ad alios populos per aliquem advenam infectum traductus diffususque, quemadmodum ex Welschio, Fantono atque Allionio accepimus, contagiosum esse, reapse apparebit, non minus quam ipsas variolas, praesertim cum mor-

bus adolevit, halitusque venenatos et putridos quaquaversum expandit offenditque in hominem ad suscipiendum retinendumque virus paratum atque idoneum. Quae Corregii anno 1776. miliaria alba observata fuerunt facile ab aegris in sanos migrabant, testante Baraldio (2), qui praeterea binas refert observationes miliaris morbi per contagium communicati et cum phthisi pulmonari complicati, quae prope singulares sunt (3). Per consortium aëris ope morbum hunc saepe communicatum fuisse non dubitat Allionius. Hic *contagiosa*, inquit, *eius miasmata non ab aëre simpliciter*, *sed ab iis*, *qui in morbosa regione venenum contraxerant*, *ad alia loca* perlata, accuratior observatio docuit (4). Sed missis aliorum innumeris testimoniis, quibus contagiosa morbi huius natura ostendi posset, tres ego casus adducam singulares, qui, ni fallor, ad contagionem comprobandam sufficere mihi videntur. Epidemice vagabantur in urbe Fanestri miliaria exanthemata. Petrus Paulus Dallarmius, quo a puero familiarissime usus sum ad eius usque obitum, medicus praestantissimus, idemque omnis eruditionis laude, ut memoria mirabili valebat, excultissimus, quem adhuc lugent Fanenses, quadam die, cum apud aegrum sibi amicissimum esset, videretque eius domesticos non rite sudorem, quo madebat, abstergere, ipse adiutrices manus admovit, parum sollicitus, an noxium vaporem undique erumpentem hauriret. Sed paulo post ita se sensit ab eo affectum contaminatumque, ut palam adstantibus profiteretur, certissime se tunc morbum ex contagione arripuisse. Hinc domum mox reversus minus bene primum habere, deinde vere aegrotare coepit, et malignissimo miliaris exanthematis genere correptus intra paucos dies vitam amisit. Simili ferme modo Franciscus Raffius Faventinus in Divi Benedicti Coenobio apud Mantuam contagem ex aegro, cui ipse incaute nimis et nimis assidue assidebat, suscepit, et qui eum ab orci faucibus eripuerat, non potuit ipse servari, ut ab eius patre fratribusque fide dignissimis mihi narratum fuit. Nuper alium medicum vidi miliari morbo sed benigno correptum, qui cum ad foeminam eodem sporadico laborantem vocatus esset, et incaute nimis atque inconsiderate, ut exanthemata in pectore exorta inspice-

ret, diutius, quam oportebat, se eius halitui atque exspirationi obiecisset, dum optime alioquin valebat, sine alia causa in eundem morbum incidit. Ad rem maxime facit observatio modo laudati Baraldi (5). Is vidit in quodam adolescente, qui patri ex miliari morbo decumbenti sedulo inservierat, paucis post diebus ab obitu patris exiguam febrim exortam, quae intra paucos dies soluta est. Casu vero obviam ei factus in via adolescens, quem iam sanatum reliquerat, multas pustulas in cute exstantes exhibuit quam simillimas illis, quae in cute defuncti patris eruperant.

(1) *Syst. morb. sympt.*
(2) *L. c. p.* 2. 3.
(3) *Ib. p.* 54.
(4) *L. c. p.* 78. §. 162. *in not.* 5. *et p.* 29. §. 58.
(5) *L. c. p.* 73.

§. CCCXCVIII.

Aliae observationes contagionem confirmantes. — Miliaris morbus sine exanthematis. — Quando recidivus sit. — Quae relinquantur a morbo miliari. — Observatio.

Miliaria quoque exanthemata interdum contactu in alios propagata, in constitutione epidemica Novariensi anni 1755., quam conscripsit et typis edidit Antonius de Augustinis, memorantur (1). Nec rarum est, quemadmodum animadvertit Baralduis (2), ut variolas matribus, aut aliis, qui pueros variolis laborantes contrectant, et brachiis quandoque gestant, variolas alicubi, etsi iam semel eas passi sint, subnasci, sic quoque miliares pustulas adhaerere imprimique sine alio symptomatum apparatu. Quam rem confirmat Allionius singulari sua observatione, quae sic habet: *Nobilis matrona filiae suae hoc morbo detentae diligentissime assistens et frictiones ipsa exercens retulit pustulas miliares in manibus et brachio sine incommodo efflorescentes; talis efflorescentia quum aliquandiu perdurasset, et ex improviso evanuisset, simili morbo paulo post laboravit* (3). Nec minus probabile existimamus, ut variolosam febrim sine variolis, sic miliarem morbum sine miliaribus pustulis quandoque observari. Febris enim non semel a nobis observata est, in primis cum epidemice miliaria vagarentur, quae omnia aut pleraque symptomata miliarium pro-

pria exhibebat, una excepta exanthematum eruptione. Videtur tunc virus miliare cutanea vascula facile permeare diffarique sub sudoris vaporisve specie. Ceterum, nisi perfecte morbus miliaris iudicetur, aut iusto citius convalescentes aëri sese obiiciunt, aut exspirationem, sudorem aliasque excretiones negligunt aut supprimunt, aut liberiori pleniorique cibo intempestive indulgent, in eundem morbum saepe recidunt, quandoque lethalem. Alii ex retentis morbi reliquiis in chronicos affectus delabuntur. Quibusdam remanet tussis pertinax in sputum cruentum et in phthisim interdum desinens. Alios excipit hydrops thoracis, aut anasarca, leucophlegmatia, oedema. Nonnullis superveniunt febriculae lentae, diuturnae, tabes, tumores, marasmus, furunculi, abscessus, arthritici dolores, in puerperis tumores mammarum, nimius fluxus urinae et lochiorum, memoriae defectio, hypochondriaca et hysterica pathemata, lenta corporis consumptio cum anorexia coniuncta (4). aliique chronici rebellesque morbi. Adolescentem novi ex morbo miliari evadentem, mente imbecillum et pene fatuum factum, deinde delirio melancholico diuturno et pertinaci prehensum fuisse.

(1) *L. c.*
(2) *L. c.*
(3) *L. c. p. 98. in nota.*
(4) Vogel. *l. c.* §. 140.

DIAGNOSIS.

§. CCCXCIX.

Qui dignosci possit ante eruptionem.

Quanquam ex hactenus exposita morbi historia cuilibet pateat, miliarem morbum cognosci facile posse, in primis cum exanthemata ad cutim prodierint; tamen ante eorum eruptionem, in primo scilicet stadio sive tempore morbi diagnosim vix possibilem aut certe maxime incertam ac fallacem praedicant non pauci, praesertim ubi morbus anomalus est, aut larvatus, aut complexus. At si medicus cuncta attente, quae praecesserunt et comitantur symptomata, consideret, poterit quorundam signorum tam communium, quam pro-

priorum syndrome atque ope de miliari futura eruptione iudicium ferre sine temeritatis nota. Signa autem haec fere sunt: dolores praegressi, de quibus supra meminimus (1), crebrae primis diebus horripilationes, sudor copiosus iam ab initio obortus, non criticus, non iudicans, saepe viscidus, pinguis, acidum peculiare et veluti corruptum olens (2), quem pro principe et certissimo indicio prae omnibus aliis signis habet Damilanius (3); oppressio pectoris cum constrictionis sensu ad sternum, et maxime ad sinistrum thoracis latus (4) plus minus molesto et plerumque intensiore, quam in reliquis morbis exanthematicis, ex quo aegri suspiria subinde et gemitus edere coguntur (5); inquies summa cum continua vigilia, anxietate, respiratione difficili atque inaequali, animique deiectione; ambiguitas aegri dubitantis, quo morbus, licet levis plerumque videatur, evasurus sit (6); febris inter initia aut parva, aut varia, et proteiformis, interdum cum delirio, manuum tremore, tendinum subsultibus (7); virium deiectio sine manifesta causa (8); pulsus varius, convulsivus, sed plerumque frequens et debilis (9); stupor pungitivus in manibus, digitis, cruribus et pedibus plus minus sensibilis, si quando adest, nam non in omnibus invenitur (10), vel eius loco spasmi, quos crampos vocant; puncturae in cute molestae; tussis sicca, quando adest, modo exigua, modo vehemens; dolor aut ardor faucium; deglutitio difficilis, aut saltem incommoda; facilis et subita, quando aegri ad somnum se componunt, excitatio cum tremitu, pavore aut corporis universi resilitione, uti Hamiltonus (11) omnium fortasse primus observavit, nosque ipsi pluries vidimus. Quod si his accedat epidemica constitutio aut suscepti contagii suspicio, eo probabilior erit de morbo miliari; coniectura Pulsum ordinate intermittere iam ab initio qualibet nona, undecima aut decima sexta pulsatione, supra ex Gastellerio adnotavimus. Intermissionem autem hanc tanti facit Gastellerius (12), ut ex ea praedici certo miliarem morbum posse non dubitet. Necesse vero minime est, ut haec omnia simul concurrant, sed satis est pleraque et magis propria una coniungi. His igitur miliarium exanthematum eruptio praesagiri poterit, aut saltem miliaris

morbi genus illud cognosci, quod sine miliaribus pustulis incidere paulo ante monuimus. Eruptione vero facta exanthematum, morbus patescit lippis et tonsoribus, ut vulgo aiunt.

(1) Hamilton. *de febr. miliar. cap.* 2. *p.* 49. 50.

(2) Baraldius (*L. c. p.* 73.) peculiarem sudoris huius odorem, quasi sudoris corrupti, *dysodiam* vocat, affirmatque non reperiri talem, neque ita constantem et perpetuum in febribus malignis aut putridis, qualis in miliari morbo est.

(3) *L. c. p.* 14. *et pag.* 56. *in not. c.*), ubi inquit, si hoc signum deficeret, licet reliqua omnia adessent, non metuendum de exanthemate miliari; sin vero alia omnia deficerent, et hoc solum adesset, satis esse, ut exanthemata miliaria exspectentur.

(4) Gastellier. *l. c.*

(5) Damilan. *l. c. p.* 14. *et* 15.

(6) *Idem ibid.*

(7) Vogel *l. c.* §. 137.

(8) Hamilton. *l. c.*

(9) *Id. ib.*

(10) Allionius. *l. c.* Damilan. *l. c. p.* 14.

(11) *L. c.*

(12) *L. c. p.* 83. 84.

§. CCCC.

Diagnosis morbi benigni. — Et maligni. — Signa morbi regularis, et anomali. — Observatio.

Benignus esse miliaris morbus cognoscitur ex absentia gravium symptomatum et notarum malignitatis generalium (1), febre moderata, facili et completa pustularum eruptione, et post eam febris atque omnium symptomatum cessatione aut saltem diminutione tanta ut intra paucos dies aeger feliciter convalescat; *malignus* contra ex subdola febris natura, ex virium defectu, quanquam interdum in maligno et lethali vires satis firmas et valentes notaverim, ex eruptione imperfecta et difficili, aut incerta et fugaci, et potissimum ex febris et omnium symptomatum inexspectato augmento post ipsam pustularum apparitionem, et cutis, quae copioso prius sudore madebat (2), ariditate (3). Hinc sequitur, ut omnium *benignissimus* censeri debeat, qui sine febri est, aut quam minima comitatus, integris plerisque totius corporis reliquis functionibus.

Regularem denotant ipsa consueto communiorique tempore eruptio, eius duratio solitum tempus non excedens, pustularum incrementum, maturatio, exsiccatio, nec propera nimis, nec nimis sera et longa, verbo tota morbi facies nihil insoliti et praeter consuetudinem sistens. In *anomalo* vero sive *irregulari* haec accidunt. A consueto cursu morbus aliquantum recedit, aut insueta et aliena symptomata assumit. Exanthemata imperfecte et partitim, dissitisque spatiis atque temporis intervallis erumpunt, singulasque eruptiones praecedit semper una vel altera vehementior febris accessio cum tremoribus, siti, ardore, oppressione pectoris, quasi suffocante, subdelirio, donec universum miliare miasma iteratis conatibus foras protrusum sit; id quod interdum absolvitur intra quatuor, quinque aut sex duntaxat hebdomadas (4). In hoc casu fomes morbificus non totus uno tempore evolvitur, sed partitis vicibus. Prout nempe aliqua eius pars aut gignitur aut extricatur a reliquis humoribus, natura irritata et febris invalescit, et cuncta symptomata iterum in scenam veniunt, novae eruptionis veluti prodromi; ea vero facta, iterum sedantur et quiescunt, sicque tumultus novi novaeque eruptiones redeunt et decedunt, donec omne heterogeneum expulsum sit. Cl. Baraldius multa exempla tardioris et iteratae eruptionis refert, sed insignis est illa observatio cuiusdam aegroti, cui post centesimum et vigesimum diem nova eruptio cum magno pruritu contigit pluriesque rediit, et tandem cum cuticulae desquamatione finita (5), est. Non ita pridem in nobili viro, cui ter eiusmodi vices cum magnis perturbationibus, huic malo propriis obtigerunt, morbus ad quadragesimam diem protractus est. Nec tamen perfecte natura se expedivit ab omni noxio humore, nisi translatis morbi reliquiis ad os ilium, et deinde ad intestina crassa, illic dolorem atrocem ischiadici similem, heic alvi fluxum cum tenesmo excitantibus; quo demum fluxu et dolor ille et reliquus morbus omnino solutus est.

(1) Vid. *cap.* I. huius voluminis.

(2) Ibid. item Juncker, *l. c.* Frid. Hoffmann. *Med. rat. syst. l. c.* Collin. *l. c.* Störck. *l. c.* Gastellier, *l. c.* Beretta *l. c.* Baraldi. *l. c.*

(3) Cl. BARALDIUS in miliaris morbi endemico-epidemica constitutione Corregiensi tria malignitatis signa, modo seiuncta, modo copulata deprehendit. Primum erat *dolor quidam gravativus* in crurum suris, qui aliquot ante diebus inchoabat, et deinde febrem etiam comitabatur ad quartam usque aut sextam diem, quin aut sedendo aut decumbendo cessaret. Secundum signum praebebat *tussis molesta aut sicca*, cui cito se addebat tertium, videlicet simplex phlogosis tonsillarum cum punctis quibusdam albis, et cum stria quadam rubra secundum marginem veli palatini ad uvulam protensa et terminante. Haec phlogosis modo resolvebatur intra sex aut septem dies, modo in aphthas gangraenosas, quae protendebantur ad fauces, ad oesophagum, ad palatum, ad gingivas, ad labia, desinebat (p. 16.). Tussis vero in plerisque perdurabat ad eruptionem usque, quae tardissime contingebat. Ex sicca vero, prout progrediebatur morbus, fiebat humida cum sputis viscidis catarrhalibus primum crudis, deinde concoctis, quae debebantur congestioni pulmonum, certo suffocaturae, nisi apta curatio adhiberetur (p. 17.). Praeter haec saepe observavit *lumbaginem*, quae interdum ante morbi accessionem incipiebat vexare, et eum comitabatur usque ad finem (*ib.*). Animadvertit demum, omnes constanter lucis impatientes fuisse (*ib.*).

(4) Videbitur fortasse aliquibus miliaris morbus *anomalus* non differre ab eo, quem appellavimus *secundarium*. In utroque enim eruptio pustularum tardior est, quam in regulari, et proprium ferme characterem constituit. Idcirco alterutrum supervacuo a nobis poni, iudicabunt; videlicet vel exanthemata, quae secundaria appellavimus, ad anomala vere spectare, vel anomala ad secundaria. Verum illud inter utrumque discrimen est, quod exanthemata, ut effecta alius morbi, in statu aut fine eius supervenientia careant maxime signis miliaris morbi propriis, in primis iis, quae eruptionem antecedere (§. CCCXCIX.) consueverunt, anomala contra nullo modo illis careant. Hinc facile nobis largituros esse speramus, non supervacuo et posita et seiuncta fuisse.

(5) *L. c. p.* 54. *et seq.*

§. CCCCI.

Larvatus obscurior. — Observatio. — Observationes HAMILTONI.

Implicatior obscuriorque res est, quando miliaris morbus sub aliorum morborum adspectu sive larva et similitudine ludit, unde *larvatus* sive *personatus* tum audit. Non enim infrequens est, eum complurium aliorum malorum formam speciemque induere, ut magis medicum fallat. Supra non praetermissum est (§. CCCXC.) animadvertere, interdum *hysteriam et hypochondria-*

sim, aut febrem intermittentem aut catarrhalem rheumaticamque, aut inflammatoriam (§. CCCXCVI.), aut biliosam et gastricam ab eo simulari. Nunc non praetermittam indicare alios morbos, quorum speciem naturamque sic imitatur, ut difficillime nisi post miliarium pustularum eruptionem, internosci soleat. Sunt autem pleuritis, peripneumonia, angina, rheumatismus, arthritis, apoplexia, epilepticus insultus, colica nephritica, faciei erysipelas aliique; sed modo memorati frequentius. In his enim casibus materia sive fomes miliaris hanc vel illam partem prius, quam ad cutim feratur, invadit, ibique defixus eorum locorum morbos imitatur. Hinc iure et recte miliaris morbus tunc *larvatus* aut *personatus* dicendus est, quia ab eadem ipsissima causa affectus, sub quibus se abdit, omnino dependent; contra quam *complicatus*, qui vere cum alio morbo aliam causam habente coniungitur, ut deinceps dicemus. Dufraeus Delislius (1) exempla adducit miliaris morbi, qui apparuit sub larva comatis profundi cum delirio auriumque tinnitu. In Coenobio S. Lazari Mediolani Monialem, cui Bellinia cognomen erat, incessit malum cum delirio continuo et spasmo cynico et risu sardonio fere perpetuis viriumque deiectione. Eruptio circa decimam quartam diem tantum contigit, quae omnia quidem symptomata levavit, ut spem faceret, convalituram, sed post decimam septimam metastasi facta aegra convulsa obiit. Historiam quoque habet Hamiltonus (2) morbi miliaris sub larva delirii furiosi iam a primis diebus insolescentis. Apud eundem exstat alia observatio cuiusdam miliaris morbi, qui primum sub affectionis hystericae, deinde convulsionum, et demum diutinae et maxime mirabilis syncopes sive asphyxiae larva latitavit (3); itemque alia quae paralysim inferiorum artuum fere ad finem morbi persistentem exhibet (4). Nec deest apud hunc ipsum scriptorem exemplum miliaris morbi, qui ab apoplexia initium duxit (5). Anginam simulantis exempla facile invenies apud observatores. Peculiare et notatu dignum videre est in nitida eleganti que Francisci Berettae dissertatione supra allegata (6). Multo adhuc facilius crebriusque clinicen exercentibus obviam fiunt pleuritides ac peripneumoniae, quae exanthema miliare

in se recondunt occultantque, et plerumque pustularum eruptione feliciter iudicantur. Pleuroperipneumoniae, qua se morbus abscondidit, et septima die exanthematum eruptione detexit, alias historiam (7) attuli.

(1) *L. c.*
(2) *L. c. p.* 147.
(3) *Ib. p.* 113.
(4) *Id. ib. p.* 90.
(5) *P.* 83.
(6) *Dissert. cit. p* 51. *in nota.*
(7) *Sagg. di med. pratic. di* Pietro Paolo Dall' Armi *P.* 2. *p.* 137.

§. CCCCII.

Larvati diagnosis. — Discrimen inter larvatum et non larvatum in modo invasionis.

Magni autem interest, larvatum miliarem morbum, qualem exposui (§. CCCCI.), mature et antequam eruptione exanthematum se prodat, cognoscere. Solet enim plures dies utplurimum aegrum conflictare, et medicum anxium et sollicitum reddere, antequam exanthemata prodeant, et velum, quo uterque obtegebatur, amoveant. Sed hoc opus, hic labor. En quae mihi discere contigit longo usu et assidua omnium phaenomenorum indagatione. Illud in primis animadverto, quod morbus, quo se tegit miliaris, alieni semper aliquid habet, quod ad eius veram et legitimam naturam, quando solitarius et genuinus est, non bene respondet, et contra plerumque aliquid ei deficit, quod alioquin veluti proprium aut saltem frequentissimum in eo deprehendi consuevit; denique quod remedia, quae alioquin aliquid boni praestare solita sunt, suos effectus non edunt, et praeter consuetudinem parum, vel nihil proficiunt. Interea miliaris morbi, qui larva alîus affectionis decipit, propriae non desiderantur notae, quae larvam ei detrahant, sudores videlicet profusi, continui, inutiles, acidum spirantes aut foetidi, pectoris oppressio, qua suspiria aut gemitus exprimuntur, respiratio laboriosa, inaequalis, stupores artuum pungitivi, et crampi, nervosi affectus, hystericos, aut hypochondriacos saepe aemu-

lantes, languores, deliquia, pulsus varius, plerumque contractus atque inaequalis, somni interrupti et reliqua, quae supra (§. CCCLXXXIX.) indicavimus. Addo demum, in plerisque morbis, nedum in miliari non larvato, utplurimum primis diebus leviora et mitiora symptomata videri, paulatim increscere, et ad suum maximum gradum sensim pervenire; in larvato vero statim ab initio vehementia, gravia, periculosa apparere, et quasi repentina aggressione invadere hominem, nec prius mitescere, quam miliares pustulae in cute efflorescant. Tunc enim solummodo omnia symptomata, simulque morbus, sub cuius specie miliaris latebat, minuuntur et cessant, prosequentibus tamen suum consuetum curriculum exanthematis, eo casu duntaxat excepto, in quo eruptio imperfecta aut sera nimis fuerit, et morbus, quem simulat miliare malum, altas radices iam egerit, et in *essentialem* transiverit; nam tum et ipse prosequitur, et, facta licet eruptione, non desinit.

§. CCCCIII.

Exemplum sub larva pleuritidis.

Exemplo aliquo res illustranda est. Pleuritidis simulatione adoriatur miliaris morbus. Pungens lateris dolor, tussis, sputum sanguine tinctum, difficilis respiratio et febris acuta pleuritidem quidem denotabunt; sed deerit pulsus magnitudo et durities stabilis, vel tanta non erit, ut in pleuritide pura, sanguis primis vicibus dectractus vel crusta pleuritica carebit, vel non admodum cohaerebit ipsa, vel crassamentum laxum habebit, vel sero abundabit, vel rutilans, et coccineus videbitur, nec solamen, quod phlebotomiae saltem ad aliquot horas afferre alias solent, obtinebitur. Dolor ipse pleuriticus saepe locum mutabit et fugax erit (1), sputumque cito ex rubro flavum, aut pallidum, aut luridum apparebit. Vel si dolor fixus et stabilis permaneat acutusque sit, ut interdum accidit, ei tamen nec febris nec pulsus respondebit. Quod si simul et vomitus, aut nausea, aut insueta assiduaque inquies sine evidenti causa, nec ab acerbitate doloris derivanda aegrum agitet, aut calor excedat motum in pulsi-

bus notatum; si sitis minus premat, quam caloris excessus postularet; si lingua muco albo aut flavo foedetur; si vigiliae contumacissimae, quae a dolore minime repeti queant, urgeant; si spasticae ventris affectiones hysteriam aut hypochondriasim aemulantes, borborygmi, languores, deliquia, anxietates, sudores praematuri, inutiles simul concurrant, iam patet, latere sub larva pleuritidis aliud morbi genus, cuius symptomata ista propria sunt. Ad rem facit Dallarmii observatio vigesima nona cum alia a me adiecta in additamentis, quae si perlegantur (2), lucem aliquam afferre poterunt tironibus, et nondum propriis observationibus satis instructis.

(1) Allion. *l. c. cap.* 6. §. 99.
(2) *Sagg. di med. pratic. P.* 2. *p.* 129.

§. CCCCIV.

Observatio.

Virum senatorium sexagenario maiorem, sanguineum et bono habitu praeditum ex suscepto frigore atque exercitatione corporis in aëre aperto et humido corripuit febris acuta cum difficili mox respiratione, sputis catarrhalibus sanguine diluto tinctis, raris et exigua tussi exeuntibus, viribus prostratis, magna ad somnum propensione, mentis stupore et aliqua aberratione, sudore profuso, pulsu magno, forti, sed non admodum duro, linguae tarditate; atque haec omnia quasi repente atque in ipso morbi initio. Sanguine iterato misso vix quidquam levaminis consequitur, respiratio anhelosa, alta, sublimis, inaequalis, rara tussis, dormiendi cupiditas et stuporis insensibilitatisque quaedam species permanent fere eaedem. Febris continua remittens suas accessiones vesperi repetit, pulsu primum depresso, deinde alto, pleniore, veloci, suspiriis crebro emissis, sudore quasi perpetuo urinisque crassis. At brevi accesserunt deiectiones liquidae, biliosae, tenues et ventris meteorismus tympaniticus et resonans. Admota brachiis et cruribus vesicantia cum aliquo capitis levamine fuerunt; data quoque eccoprotica et enemata iniecta, ut intestinalis saburra biliosaque colluvies subduceretur, et spasmi inde orti cessarent. Dum haec agun-

tur, et alia ad liberandum infarctum, ut putabant, pulmonem resolvendi incidendique facultate praedita proponebantur; septima die ad finem inclinata pustulae miliares universim prodiere ad cutim, quae non modo veram morbi naturam detexerunt, sed etiam omnia symptomata tam pectoris, quam capitis abdominisque sustulerunt, et febrim sic mitigarunt, ut deinde paulatim aeger perfecte iudicaretur, quod quarta decima die feliciter evenit.

§. CCCCV.

Quo discrimine discernatur a larvato complicatus. — Morbi, cum quibus frequentius complicatur. — Observatio complicati cum femoris fractura.

De miliari morbo *larvato* haud plura. Ad *complicatum* progredimur. Magna est utriusque inter se similitudo atque affinitas; in utroque enim miliaria exanthemata cum aliquo alio morbi genere consociantur. Hinc a quibusdam et *larvatus* et *complicatus* persaepe confunduntur et permiscentur, dum tamen eos distingui et seorsum considerari oportet. Discrimen vero omne in eo ponitur, quod priorem idem miliaris fomes efficit, posteriorem alia diversa causa procreat, et quod ille erumpentibus miliaribus pustulis fere ex toto illico evanescit, hic vero non item, nisi forte eius causa simul tollatur, et suum ipse cursum fortunato absolverit. Morbi autem, quibuscum miliaris complicari frequentius (1) solet, sunt peticulae, variolae, morbilli, purpura scarlatina, pleuritis et peripneumonia vera et primaria, podagra, arthritis, febres intermittentes legitimae, non simulatae (2), febris gastrica acuta, tritaeophya biliosa, fortasse etiam febris lenta nervosa remittens, puerperium, lac aberrans, lochia imminuta aut suppressa, uteri quandoque inflammatio; nec repugnat, eundem cum quovis alio morbi genere complicari posse. Cum phthisi pulmonaria complicatum bis memorat Baraldius (3); sed tum regnabat epidemicus. Ego vero sporadicum vidi fracturae ossis femoris supervenisse. Aestas erat, et ut diurnum calorem nocturna frigidiori aura contemperaret Franciscus Gypsius, nobilis iuvenis Faventinus, alioquin bene valens et sanus, per urbem

huc illuc spatiari solebat. Nocte quadam in lapidem quadratum ingentem offendit, et magno impetu prolapsus sibi femoris dexteri os confregit. Postero die febri cum crebris horroribus corripitur. Mox sudoribus copiosissimis et urinis aqueis, dilutis, uberrimis accedentibus miliares pustulae ad cutim frequentes et turgidae rubri coloris efflorescunt sine ullo symptomatum et febris levamine. Imo supprimitur sudor; urina parcior et coloratior fit; delirium, convulsiones et prope subita mors superveniunt. Exstabant adhuc pustulae humore plenae, quarum aliquae maxime circa collum et supra pectus albido et purulento humore scatebant. Maturationis igitur tempore raptus est post paucos dies a febris initio (4).

(1) Allion. *l. c. cap. VI. p.* 52.

(2) Febres hic intelligo intermittentes non simulatas, nec spurias, quales febris eruptiva, antequam exanthemata prodeant, saepenumero imitatur, ut supra (§. CCCLXXXVI.) notatum est. Neque eas intelligo, quae intermittentes quidem verae sunt, sed comitatae a miliaribus. In his enim quavis accessione miliaria se in cute ostendunt, et plerumque integritatis sive apyrexiae tempore evanescunt, et propterea vere ipsius febris effecta sive symptomata (Vol. I. §. CLXXVIII.) habentur. Ni talia essent, cortice peruviano cum ipsa febre non fugarentur. Quo maxime argumento, si alia non suppeterent, inducor, ut miliaria secundaria, sive ut alii vocant, symptomatica non omnino reiicienda putem. Itaque hic intelligo tertianam vel aliam cuiuscunque typi febrem intermittentem legitimam, quae minime a fomite miliari pendeat, nec per se miliaria exanthemata gignat, sed casu cum morbo miliari concurrentem et coniunctam, cortice peruviano facile tollendam, quin tamen miliaris morbus, ea depulsa, cesset et finiatur.

(3) *L. c. ib.*

(4) Damilanio quoque *complicatus* miliaris morbus dicitur ille, qui cum aliis morbis genere et natura differentibus coniungitur. Is vero cognosci et distingui nequit, nisi ex suis signis pathognomonicis, quae tamen, ipso iudice, non a principio apparent, sed tantummodo in *statu* aut *inclinatione* illius morbi, quocum miliaris morbus complicetur. Hinc, ni fallor, colligitur, cl. virum existimare, morbum quendam quemcumque, et veluti primarium antecedere; huic vero succedere miliarem. Imo ipse adiicit, nisi prior ille occidat, timendum esse exitium a posteriore, nempe miliari, qui difficillime superari solet. Verum, bona eius venia, anceps haereo, imo dubito, utrum miliaris istiusmodi morbus vere *complicatus* dici possit. Absunt enim tam initio, quam progressu, quae cum prae-

cedere et futurum praesagire solent, et latentem eius fomitem praenunciant. Quamobrem, quoniam miliaris miasmatis sive morbi phaenomena se tantum ostendunt *in statu et inclinatione* alterius morbi, qui antecessit; ideo vero similius mihi videtur, exanthema miliare, quod subsequitur, tanquam effectum depravationis humorum, quam genuit prior gravis et periculosus morbus, habendum esse. Quod si ita sit, uti ego suspicor, iam consequitur ut miliaria exanthemata isthaec rectius *secundaria et epigenomena* dici debeant, quam complicata; quemadmodum *secundaria* sunt illa, quae sub finem morborum putrium aut inflammatoriorum erumpunt, aut in cadaveribus emicant, quaeque idcirco ab eodem ipso ornatissimo scriptore *mortua* appellantur. Revera morbus, cuius historiam attulit pag. 21., uti *miliaris complicati*, fuit miliaris, si quid iudico, *secundarius*. Puella quaedam robusta temperamenti sanguinei incidit in peripneumoniam, qua persistente novies ei detractus e vena sanguis est. Cum peripneumonia iam vergeret ad finem, pustulae miliares effloruerunt. Ab his atque a peripneumonia sub finem trium hebdomadarum libera omnino exstitit. Manifestum plane videtur, cum miliares pustulae prodierint priore morbo inclinante, neque sui indicia, quantum ex historia appare, dederint, *secundarias* eas fuisse, et quidem ex eo, quod feliciter morbo finem imposuerunt, *criticas*. Memorat aliud quoque exemplum *complicati miliaris morbi* ex iuvene robustissimo annorum viginti septem, cui in pleuritide ad vigorem sive statum provecta, circa videlicet octavam diem a morbi initio, exanthemata miliaria copiosissima supervenerunt. Non inde melius aeger habuit; nam undecima convulsus (p. 22.) periit. *Secundaria* et quidem *symptomatica* haec quoque fuisse videntur. Tertia vero, quam p. 23. adducit, observatio fortasse quidem fuit *pleuritis biliosa complicata cum miliari morbo*, quia, antequam miliaria efflorescerent, pectori primum, deinde capiti, postremo iterum pectori minitata multimodis sunt; quod miliari miasmati aut latenti aut complicato non raro obvenit, et veluti proprium est. Dum haec sub praelo erant, historiam miliaris morbi *secundarii* et per epigenesim orti, nisi mavis *complicati*, et, quod magis animadvertendum est, *critici* mecum communicavit amicus et collega meus singularis, quem ingenium, doctrina medendique exercitatio de meliori nota commendant, Leopoldus, inquam, Thonhausenus. Is mense Ianuario huiusce anni 1785. vocatus est ad puellam annos tredecim natam, quae iamdiu febri, tussi et sputis purulentis laborabat; cumque in ea febrem vehementem, tussim molestissimam, difficilem respirationem cum pulso duro et valido deprehendisset, sanguinis missionem proposuit, quam deinde ad tertiam usque vicem iterare debuit. Sanguis enim pleuriticus omnino semper apparuit. Iterata autem venae sectione remediisque antiphlogisticis et bechicis effecit, ut symptomata inflammatoria quidem tollerentur, non vero tussis, febris et sputa purulenta desinerent. Cum

igitur amphemerina, sputa purulenta, tussis pertinax ac insequens macies aegram tenere pergerent, de phthisi pulmonari confirmata sive ulcerosa iudicium tulit. Sub initium tandem mensis Martii, post aliquam tussis et febris exacerbationem maioremque spirandi difficultatem repente exanthemata miliaria partim alba, partim rubra, primum in inferioribus corporis partibus, deinde in superioribus, sed sensim et agminatim sese exseruerunt, donec tota cutis contegeretur. Quo haec erumpere coeperunt, et quo magis augebantur et maturescebant, tussis etiam mitigata valde est, febris imminuta, appetitus et somnus et vires rediere. Eruptio quatuor circiter hebdomadas perstitit, novis subinde pustulis miliaribus accedentibus, antequam ad exsiccationem pervenirent. Exsiccationem tandem excepit vera epidermidis desquamatio, frustulatim decidentis, lenta quidem et ipsa, prout lenta fuit eruptionis ratio, sic ut non ex toto absoluta sit, nisi mense Maio ineunte. Hinc puella multo melius habet, viribus appetituque acquisitis et corpore nutriri coepto. Tussis tamen, licet multo minor, febricula lenta et puris sputum, sed valde parcius, adhuc perstant; quibus tamen aegra non impeditur, quo minus e lecto surgat, deambulet, hilari et laeto vultu sit, suis oblectamentis et occupationibus operam det, et spem faciat aliquam pristinae valetudinis recuperandae.

§. CCCCVI.

Complicati cum peticulis exempla. — Signa peculiaria. — Prognostica.

Quod ad complicationem miliarium exanthematum cum peticulis attinet, iam alibi (§. CCCXXV.) ea memorata est. Solet autem frequentissime in epidemicis, rarius in sporadicis, deprehendi. Hanc ipsam Octavianus Roboretus Tridenti (1), Petrus a Castro Veronae (2), et P. Salius Diversus Faventiae (3) iamdudum viderunt, ut posteriores quosdam praeteream (4). Ante annos undetriginta circiter Lausannae, deinde Vevey complicatio eiusmodi observata etiam (5) fuit. Biennio post, nempe anno 1758. vagabantur peticulae et miliaria Vindobonae, modo seorsum, modo coniunctim (6). Multo ante utrumque exanthema complicatum Mantuae saepe conspexit Felix Astius (7), et nuperrime Trollius in constitutione epidemica anni 1783 (8). Miliare autem cum peticulari modo una coniungitur, atque interspersum peticulis cernitur, modo eis praesentibus, aut effugientibus, aut iam inclinatis superve-

nit. Adsunt communiter utriusque morbi signa, plus minus manifesta, prout unus vel alter praevaleat. Si vero uni succedit alterum exanthema plerumque apparent peticulae, deinde his recedentibus prodeunt miliares papulae. Tunc *urinae*, inquit ALLIONIUS (9), *quae primum turbatae et crassae fuerunt, diluuntur;* stupor pungitivus sive *granf* dictus *aliqualis persentitur; surditas recedit; bombus in tinnitum mutatur; sopor in vigilias aut coma vigil; prostratio corporis tollitur; pulsus elevatur et frequentior fit.* Addit praeterea, delirium quam maxime augeri statim ac *miliare miasma* cutem ferit; imo si maturius *peticulis* miliares *pustulae* accesserint, convulsiones lethales supervenire; contra, si serius et longo intervallo peticulas miliaria exanthemata subsequantur, *salutis spem* superesse (10). In Vindobonae epidemica constitutione anni 1758, quando peticulis superveniebant miliaria, praecedebat levis horripilatio; accedebat deinde pectoris oppressio atque anxietas, postea prodibant pustulae miliares albae copiosissimae cum levamine. Quibus, praegressa anxietate, haec eruptio non fiebat, his urina crassissima profluxit, aut hac deficiente, lenis et levans alvi fluxus eius vices supplevit (11). In oppido *Belgiojoso* cum peticularis morbus iam inclinare ad salutem propius videretur, repente febris intensius resurgebat, symptomata quaedam invalescebant, et per duos vel tres dies haec continuabant. Deinde, miliaribus exanthematis feliciter ad cutim expulsis, omnia mitigabantur, et aegrotans paulatim convalescebat (12). Generatim duplex morbus maius discrimen continet, aut saltem malum protrahit, sed plerumque bonus aut malus exitus benignitati aut malignitati exanthematis supervenientis respondet. Nec tempus, quo accedit, aliquid perpetui habet; nam modo benignum vidi, quando mature prodiit, modo malignum, quando serius, et contra.

(1) *L. c.*
(2) *L. c.*
(3) *L. c.*
(4) Cum peticulis miliaria complicabantur in constitutione epidemica Wemdingensi ann. 1689. et in Donawerdensi (*Rosin. Lentil. Miscell. med. practic. N. C. Dec.* 3. *ann.* 5. *et* 6. *append. p.* 132.); in Vratislaviensi ann. 1751. (*Godofr. Klaun.*

ning. observ. circa febr. malign. petechiales Eph. N. C. cent. V. obs. LXIII.) itemque in constitutione ann. 1737. Vratislaviae, et Silesiae (*Fabr. Ferd. Pauli Histor. febr. catarrhal. malign. in Act. N. C. vol. VI. obs.* 66.) *etc.*

(5) Tissot. *Lett. a M.* Hirzel. *p.* 5.

(6) Störck. *ann. medic.* 1. *mense Jul. et August.*

(7) *Terzo Anno medic. Mantuan., o sia Storia delle malattie del* 1783. *ec. p.* 83. Vid. *opusc. med. pratic.* Targion. *t.* 8. *pag. ead.*

(8) *Lettr.* 3., Targion. *opusc. med. pratic. t.* 8. *p.* 248.

(9) *L. c.* §. 108.

(10) *Ib* §. 109.

(11) Störck. *l. c. mens. Aug. p.* 15 *et* 16.

(12) Trollius *l. c.*

§. CCCCVII.

Complicati cum variolis, morbillis et scarlatina difficilis praenotio. — Signa complicati cum variolis. — Signa complicati cum morbillis.

Quando cum variolis, morbillis aut scarlatina miliares pustulae iunguntur, non facile, antequam erumpant, eas praenosci licet. Attamen, quia cum variolis, aut morbillis, aut scarlatina malignis coniungi utplurimum solent, eorum morborum malignitas de miliarium etiam complicatione poterit nos admonere, et multo probabilius, si epidemica constitutio praesens, nota et perspecta in auxilium veniat. In paucis, quos habuit curandos variolis cum miliaribus complicatis laborantes Allionius (1), vidit *lumborum dolorem acerbissimum* praecessisse, *variolas primum erupisse, deinde miliares pustulas*, febrem a variolarum apparitione *non remisisse cum pulsu molli et validiusculo, sed contractionem et celeritatem pulsus increvisse, variolarum incrementum miliares pustulas impediisse, tendinum motus frequentes fuisse, cum pulsu admodum tenso deliros factos aegros sexta aut septima die interiisse;* neque in his stuporem pungitivum, *granf* ab eo dictum, qui maximum miliaris morbi signum esse consuevit, admodum sensibilem fuisse, imo tantummodo *fugacem.* Narrat praeterea ex Elia Camerario (2) *variolis ad suppurationis summum perductis* supervenientes *cum felici exitu* miliares pustulas albas; ex Halfero (3) vero memorat *variolas malignas, quas* subsequebatur *miliaris morbus.* In duobus demum, in

quibus cum morbillis miliaria complicabantur, animadvertit *faucium inflammationem et tussim, quae morbillos praecedunt, vehementer afflixisse*, morbillorum *primum cum magno calore* eruptionem contigisse, *deinde iis successisse agminatim prodeuntes miliares pustulas, stupores* autem illos *pungitivos* digitorum, manuum et pedum in his frequentes cum reliquis miliaris morbi signis exstitisse, nec aliter morbum processisse, quam benignus, sive *simplicissimus*, ut ipse vocat, soleat (4). Credibile quoque est, vix quidquam differre purpurae scarlatinae cum miliaribus exanthematis complicationem.

(1) *L. c. cap. VI.* §. 110.
(2) *Ib.* §. 111. *Act. N. C. vol.* 2. *p.* 338.
(3) *Ib. ex opusc. pathol. p.* 120.
(4) *L. c.* §. 112.

§. CCCCVIII.

Quomodo a larvato complicatus dignoscatur. — Signa complicati cum pleuritide et peripneumonia. — Signa complicati cum podagra etc. — Signa complicati cum febre intermittente.

Miliaris morbus, quando cum pleuritide aut peripneumonia complicatur, saepe *larvato* similis est ita, ut facile alter pro altero sumi possit. Larvatus vero quomodo sese commonstret, quantum fieri potuit, exposui supra (§. CCCCII.). Nunc qua ratione *complicatus* discernatur, dicere non omittam. In hoc pleuritis et peripneumonia omnia phaenomena exhibet, quae horum morborum, quando solitarii sunt, praesentiam indicant, nec a proprio signorum apparatu recedunt quidquam. Causae item, quae eos inferre solent, praecesserunt, et simul anni tempus atque aëris conditio talis est, quae eorum generi faveat; multoque id clarius fiet, si interea aut stationarii aut epidemici infestent, aut epidemicis miliaribus intercurrere identidem videantur. Neque simul ac miliaria exanthemata prodierint, ipsi cessant, ut in larvato genere evenire dictum est, sed suum cursum de more peragunt, non secus ac solitarii essent, finemque sive bonum sive malum pro sua cuiusque indole et gravitate assequuntur. Quod postremum etiam accidit in miliari morbo cum podagra aut arthritide *complicato*; nam tum arthritis aut po-

dagra ab exanthematum eruptione non levantur, uti in *larvato*, sed suum regularem plerumque cursum, qui fere semper diutinus est, persolvunt. In complicatione vero febris intermittentis illud solemne est, quod praeter continuam febrem remittentem, quacum coniungitur miliaris morbus pyreticus, accessiones cum frigore aut horrore quotidie aut alternis diebus superveniunt, quae deinde augmentum, statum et inclinationem, ut verae intermittentes praetergressae, solitis sudoribus solvuntur, permanente continua remittente, uti in febribus proportionatis et hemitritaeis fieri solet. Sed hoc habent funesti, quod in ipsa frigoris accessione exanthemata miliaria subsident et introvertuntur, exitiumque aegrotanti celerrimum afferunt ex metastasi. Cl. Allionius tertianam febrim simplicem, in cuius secundo aut tertio paroxysmo miliares pustulae eruperant, vidit; sed *frigoris tempore, cum rediret accessio, retrocedentibus repente exanthematis aeger* periit (1). Recenset quoque ex *actis Berolinensibus* (2) purpuram albam cum quartana febre complicatam, demum lethalem repercussis horroris tempore pustulis miliaribus.

(1) *L. c. cap.* 6. §. 107.
(2) *Decad. II. vol.* 7. *pag.* 102.

§. CCCCIX.

Signa complicati cum aliis febribus. — Signa complicati cum suppressione lochiorum etc.

Quando cum febri gastrica acuta (*Vol. I.* §. *CCCLXXIII.*), aut cum tritaeophya biliosa (*ibid.* §. *CCCCXIX.*) aut ardenti (*ibid.* §. *CCCCXXII.*) aut remittente lenta maligna, nervosa dicta (*ibid.* §. *CCCCXXXVII.*), exanthemata miliaria complicantur, evidens omnino est, notis singularum harum febrium et miliaris ipsius morbi (§. CCCXCIX.) complicationem istam dignosci. Ad propria igitur horum morborum signa attente respicere oportet. Ubi alvus soluta est, ut saepe in gastrica et tritaeophya biliosa esse solet, paulo serius exanthemata prodire animadvertit Allionius (1), scilicet fluxu alvi *imminuto* et *explicatis* eruptionis imminentis *symptomatibus*, nimirum *octava*, *undecima* aut *decima quarta die*. Fortasse ex hac etiam causa miliares pustulae cun-

etabantur praeter morem ad cutem apparere in constitutione endemico-epidemica, quam descripsit Baraldius. In ea enim miliaris morbus videtur complicatus fuisse cum tritaeophya biliosa, quam ipse appellavit febrem ex classe biliosarum nunc putrium, nuc inflammatoriarum; et in omnibus quidem aegris exanthemata, sed multo serius (2) erumpebant (3). Cum lochiis suppressis uterique inflammatione aut lacte aberrante, ut supra (§. CCCCV.) monui, non rarum est miliaria complicari. Tunc *febris statim post partum prehendit*, aut *occasione febris lacteae, quae solito vehementior corripit* et symptomatis miliaris morbi propriis (§. CCCXCIX.) comitatur. *Pulsus celer admodum est, et lochia varie fluunt aut subsistunt. Dolet saepe uteri regio*, et tenditur. *Dum vero sudores aliaque* symptomata eruptionis futurae indicia invalescunt urgentque, *evanescit* uteri *dolor miliaribus pustulis efflorescentibus, quarum plerumque exitus*, Allionio (4) referente, funestior est. Saepe etiam lac *parum fluit*, aut aberrat, aut *liquida alvus est*, eodem observante, aut alia peculiaria mala puerperis familiaria adsunt, ut aliquanto fusius dicemus, ubi de febre miliari puerperarum nonnulla subiiciemus.

(1) *L. c. cap. VI.* §. 113.

(2) Febris enimvero ista, si bene consideretur eius históría, fuit certe eius generis, ut plerumque gastrico vel bilioso-inflammatoria, interdum gastrico aut bilioso-putris videretur. Erumpebant miliaria die undecima, vel decima quarta, vel vigesima prima, et quandoque cunctabantur usque ad quadragesimam.

(3) *L. c. p.* 77.

(4) *L. c.*

PROGNOSIS.

§. CCCCX.

Morbus fallacissimus et semper plus minus periculosus. — Excipitur apyreticus et purpura chronica. — Periculosior malignus, larvatus et complicatus.

Quod attinet ad prognosim, incertissimas huius morbi praedictiones iure pronunciavit Allionius (1), cum vel mitiori eius adspectui credi vix possit. Ego equidem non novi fortasse morbum isto fallaciorem ac magis

infidum, ita ut, quando is mihi curandus est, nunquam minus securum, nunquam magis sollicitum me sentiam; quod facile sibi persuadebit, qui pluries eo laborantibus operam suam adhibuerit, aut eius historiam attente perlegerit consideraveritque. Excipio tamen *apyreticum* (§. CCCLXXXV.), et eum quoque, qui *purpurae chronicae* (*ibid.*) nomine donatur. Utraque enim differentia periculo vacare solet, si recte curetur, et pustularum ratio debita habeatur, ut non intro vertantur, antequam noxius humor penitus evaporaverit. Itaque generatim morbum *pyreticum* (§. CCCLXXXVI.), uti vocatur, et gravem et periculosum esse dicemus, sic tamen, ut *benignus et regularis* (§. CCCC.) multo minus discriminis habeat, *malignus* vero atque *anomalus* (§. *eod.*) multo plus, praesertim contagione (§. CCCXCVII.) susceptus. Verique simillimum est, *larvatum* sive *personatum* (§. CCCCI.) itemque *complicatum* sive *complexum* (§. CCCCV.) utplurimum simplici ac manifesto graviorem et periculosiorem esse, utpote pluribus, quam assolet, symptomatibus aggredientem, aut ex duobus aeque gravibus, aut alterutro peiore compositum, quorum uni tolerando vix natura valeret. Fereque inter exitiosiores complicationes censetur illa, quae cum (2) variolis malignis aut peticulis mali moris, aut morbis epidemicis gravioribus fiat.

(1) *L. c. cap. VII.* §. 115.
(2) Allion. *l. c.* §. 135.

§. CCCCXI.

Periculi magnitudo unde aestimetur.

Periculi autem magnitudo aestimanda est ex gravitate, intensione, numero et duratione symptomatum partiumque affectarum praestantia. Quo igitur intensiora et plura symptomata, quo pertinaciora et magis diutina, quo plures partes affectae, quo nobiliores, eo periculosior morbus est. Hinc quae caput et nervos tenent, uti delirium, convulsio, vigiliae, cephalalgiae, tendinum subsultus graviora censentur, quam nauseae vomitusque primas vias affici significantes; periculosissima vero, et prope semper lethalia, quae pectori obveniunt, ni cita et larga pustularum eruptione leven-

tur (1). Nec absonum est, quod ALLIONIUS opinatur, maius aut minus periculum generatim pendere a veneni miliaris copia, humorum et lymphae in primis visciditate et lentore, quo illud irretitur, et cutis densitate irritabilitateque maiori aut minori (2), quidquid sit de eius opinione, qua plurima et graviora symptomata a sola cutis irritatione et spasmis inde proficiscentibus repetit. Effecta utique maiora ab uberiore miasmatis copia exspectanda sunt, quam a parciore; nec fortasse semper a copia tantum, sed etiam saepius ab eius pravitate maligniorique ingenio illa pendebunt. Uberior autem quantitas veneni non modo corpus magis perturbat, verum difficilius etiam a reliquis humoribus tota atque universa secerni separarique potest, eoque magis, si lentore et densitate illi sic peccent, ut arctius et firmius eam sibi adhaerentem retineant. Cutis vero densitate irritabilique natura aut exanthematicam materiam non admitti, aut appulsam corrugatione repelli, nemo est qui non facile perspiciat.

(1) LUDWIG. *l. c. P. I. c. I.* §. 218. GASTELLIER *l. c. c. V. p.* 91. 95.
(2) *L. c.* §. 116.

§. CCCCXII.

Praesagia a tempore, quo eruptio fit. — Limitatio. — Subita et cita apparitio pustularum nihil certi significat. — Miliaria non egent coctione humorum.

Eruptionis etiam tempus quibusdam dat bonum aut triste augurium. Plerique citam et praematuram pustularum eruptionem reformidant, laudant vero tardiorem; primam, quod sine coctione accidat, alteram, quod coctione peracta crisim bonam praestet. Inter hos versatur ALLIONIUS, qui non dubitat affirmare, miliaria exanthemata quo citius appareant, eo diutius morbum protrahi (1), pluribusque eruptionibus indigere, ut tota miliaris materia efferatur. DAMILANIO quoque adeo firmiter insidet haec ipsa opinio, ut certissimum habeat, spem sanationis in universum tanto maiorem esse, quanto serius pustulae efflorescant distentque a morbi exordio. Ex eius itaque sententia spes maior affulget illi, cui post tres hebdomadas efflorescunt, quam, ce-

teris paribus, cui post duas tantum, et huic adhuc maior, quam ei, cui prodierint ante, et contra (2). Quod asserti genus etsi a multis probetur, et pro axiomate certo universim accipi videam, limitanda tamen est eius amplitudo fidesque. Pluries enim pustularum eruptionem valde seram ac tardam in miliari morbo maligno et lethifero notavimus, et contra in benigno et felicem exitum habente cito et mature, videlicet primis iam diebus, factam. In anomalo item exanthemata sero admodum prodire notum est, nec ideo minus periculi tunc imminet, nec minus dubius eius eventus redditur, ut silentio praeteream miliaria mortis plerumque praenuncia, rarissimeque salutaria, quae in fine quorumdam morborum, in primis putrium ac malignorum, cum quibus complicantur, aut a quibus gignuntur, efflorescere interdum solent. Iure igitur Baillonus (3) subitam citamque pustularum miliarium apparitionem nihil certi et fixi habere aut significare decrevit. Falso porro, ut arbitror, maturam eruptionem cruditatis insimulant, et contra tardam probant, utpote coctione elaboratam et perfectam; nam exanthemata primaria sive essentialia non egent coctione, nec coctionis verae capacia sunt, ut reliqui útplurimúm morbi, sed heterogenei venenatique miasmatis a sanis humoribus segregatione et cita expulsione curantur. Quod potissime in variolis, morbillis, purpura scarlatina, erysipelate evidentissimum est. Si quando tamen aliquid funesti portendit praecox nimisque cita miliarium eruptio, non id tempori, quo contingit, sed copiae morbidi fomitis tribuendum existimo, cui recipiendae sola cutis impar sit. Lenta vero ac tarda, ubi eam infaustus eventus subsecuturus est, aut diuturnior morbi duratio, naturae imbecillitatem verius significat, ob quam separando expellendoque humori noxio non valeat, aut lentum nimis viscidumque sanguinem, quo retineatur, aut cutis densitatem, rigiditatem adstrictionemque, quae eum prodire vetet. Illud demum experientia comprobavit, quod, si exanthemata multa et copiosa, verbo quanta ad omne virus efferendum sufficiant, in cutem prodierint, et diu in ea maneant, morbus brevior futurus est, promptiorque ad salutem transitus. Id in suis aegris maxime exper-

tus est Baraldius (4). Ceterorum imperfecta, partialis, interrupta eruptio, nisi iteratis conatibus natura eam perficiat, suspecta esse debet, et saepe periculosa est, aut morbum diuturniorem reddit. Non tamen quis credat, plenissimam et copiosam certo meliora et tutiora praedicere; nam nisi reliqua symptomata mitiget, nec sublevet aegrotantem, mortifera esse potest (5). Si facta eruptione pulsus fiat mollis et amplus, desintque convulsivi affectus, et pustulae grandescant multo sero plenae, cito et fauste morbum finiturum indicium est. (6).

(1) *L. c. cap.* 7. §. 127.
(2) *L. c. p.* 51.
(3) *L. c.* §. 157.
(4) *L. c. p.* 26.
(5) Castellier. *l. c. chap. V. pag.* 96.
(6) Allion. *l. c.* §. 119.

§. CCCCXIII.

Quid ex colore pustularum coniiciendum.

Quid praesagiendum sit ex pustularum colore, vix decerni potest, nisi, ut animadvertit Ludwigius (1), nosque supra (§. CCCLXXXVII.) iam admonuimus, ad reliqua symptomata respiciatur. Hinc aliis rubra, aliis alba (§. eod.) videntur benigna. Utplurimum tamen rubra albis praeferuntur. Inter alba melioris notae illa habentur, quorum inferior margo aut basis rubet; pellucida, crystallina, aquosa et lactea deteriora dicuntur. Colori quoque videtur aliquid tribuere Ludwigius (2) ad prognosim in puerperis, etsi ad symptomata etiam respicere non omittat. Subiicit enim, *miliaria* exanthemata *alba* in iis, si tertio aut quarto post partum die erumpant cum delirio, aestu summo aliisque symptomatibus gravioribus *semper funesta esse*, praesertim si sudor copiosus ea praecessit, si urina pallida, stranguriosa cum retentione lochiorum simul sit, si inflammatio uteri et refrigerii sensus in abdomine percipiatur, si cum miliaribus peticulae prodeant. Concedit tamen, aliquam interdum spem salutis superesse, quando symptomata aliquomodo mitiora fiunt, et febris cum fluxu largo materiae foetidae ex geni-

talibus remittit. Contra vero in eisdem puerperis *exanthemata rubra* mitiora esse, si quinto, septimo vel nono die efflorescunt, si symptomata leviora sunt, et excretiones consuetae ex voto procedunt. Sed sive alba, sive rubra sint, valde ancipitem exitum habent, occiduntque saepe aegrotantes, quod opportune monet Vogelius (3). Minutae vesiculae, translucidae, vix spectabiles, quas supra (§. CCCLXXXIII.) memoravimus, in primis si multae, ambiguum difficilemque exitum, aut morbi longitudinem ac pervicaciam plerumque designant (4). Copia demum suas praedictiones suppeditat. Copiosae et confluentes miliares pustulae omnium pessimae censeri solent, utpote quae promptius subsident, et occidunt (5). Non minus tamen suspectae et terrificae videntur, quae paucae et sparsim difficulterque erumpunt. Sed in his omnibus Ludwigio iudice, adstipulanteque experientia nihil perpetuum aut universale est. Habitus enim corporis, temperamentum, aetas, regio, tempestas, praepostera medendi methodus, regimen neglectum, epidemica constitutio aliaeque circumstantiae nonnunquam plurimum varietatis inducunt. Mali vero ominis semper reputantur quae fuscum, nigricantem lividumque colorem induunt.

(1) *L. c. P. I. cap. I.* §. 218.
(2) *Ibid.*
(3) *L. c.* §. 140.
(4) Allion. §. 123. *deind.* Barailon. *l. c.*
(5) Allion. *l. c. cap.* 7. § 129.

§. CCCCXIV.

Facta eruptione quid notandum. — Timor repentinus funestus. — Repentina in peius mutatio

Si post exanthematum eruptionem graviora symptomata cessant, aut saltem mitescunt, bene sperare convenit; contra multum timere, si illa perseverent aut ingravescant. Illud in benigno genere, hoc in maligno usu venit (1). Ni cutis, postquam pustulae exiverint, aliquantum tumeat, et quodammodo tendatur, malum. Malum quoque, si applicitis cucurbitulis non elevetur, nec vesicantia vesicam excitent. Malae demum pustulae, quae exeundo non punctionem in cute effi-

ciunt, sed pruritum tantummodo movent (2). Materiam aut ad interiora ferri, aut esse acerrimam indicant. Nullum vero exanthema ita facile subsidet, aut intro vertitur evanescitque, quam miliare (3). Pustulae, quae modo subsidunt et evanescunt, modo iterum efferuntur, metuendae semper sunt; nam vel in discrimen vitae aegrum adducunt, vel longam aegrotationem pariunt. Pessimum signum, si evanescant, praesertim si simul aeger in vomitum incidat, et visionis obscuritatem queratur, singultiat, blateret, balbutiat, et dum potulenta demittit, strepitum edat (4). Retropulsae saepe revertuntur graviores. Interdum vero subito subsidunt atque delitescunt, idque praesertim accidit, cum maturitati propiores sunt. Tunc utplurimum brevi lethum afferunt ob metastasim (5). Ad caput facta metastasi, delirium oritur obscurum, oculi obtenebrantur et nebulosi fiunt, atque haec mortem proximam inevitabilemque indicant (6). Interdum oculi et facies rubent et micant, deliriumque phreniticum supervenit, quod deinde convulsio et mors excipiunt. Verum quaecunque alia aut tumoris critici aut erysipelatis subita retrocessio, nisi materies ad alias exteriores partes feratur, aut per urinas copiosas turbidasque excernatur, metastasim periculosam facit (7). Ingens quoque periculum instat, si aeger summopere paveat, et spem omnem abiiciat, aut graviter territus et subsiliens et tremens e somno excitetur; quod in primis ab Allionio (8) adnotatum video, deinde ab aliis etiam, sed praeterito eius nomine, ne, unde profecerint, fateantur. Pavor autem timorque iste inter deterrima signa numerandus est. Pluries equidem vidi aegros repentino timore mortis corripi, quandoque sine aliis pravis signis, quod in primis nocte evenire solet, et quinque vel sex horis post eos mente motos, deliros, convulsos et vehementer cum pulsu magno, valido et frequentissimo febricitantes, citissime demum vita exui, quin interdum miliares pustulae subsederint aut evanuerint. Itaque cum hoc timore affectos mane noctem inquietam et vigilem subsequente reperio, nec bonis verbis quidquam me proficere sentio, mentisque aliquam motionem aut praegressam noctu, aut praesentem deprehendo, eoque magis si urinae tenuissimae

et copiosissimae crebro mingantur, aut ex tenuibus et copiosis parcissimae et turbidae et crassae evaserint, nihil moror monere aegrum aut eius familiares, ut citissime sacris ecclesiae auxiliis se muniat, rebusque ceteris, dum tempus suppetit, consulat. Quandoque etiam accidit, ut facta eruptione, et omnibus rite procedentibus, repente et sine causa evidenti morbus cum omnibus symptomatibus ingravescat, et intra tres vel quatuor horas vitam intercidat. Id quando evenit, Gastellerius (9) testatur, febrem excandescere, caput et pectus opprimi, delirium et convulsiones accedere, pustulas aut partim aut ex toto evanescere, lipothymias, syncopes, suffocationes, pulsuum intermissiones atque inaequalitates summas et demum mortem supervenire.

(1) Allion. *l. c. cap.* 7. §. 130.
(2) *Id. ib.* §. 128. *et* §. 131. *Deind.* Barail. *l. c.* §. 153.
(3) Vogel. *l. c.* §. 140.
(4) Allion. *l. c. cap.* 7. §. 128. 129.
(5) Ludwig. *l. c. cap.* 1. §. 218. Barailon. *l. c.* §. 156.
(6) Gastellier. *l. c.*
(7) Barailon. *l. c.* § 157.
(8) *L. c. cap.* 7. § 130.
(9) *L. c. p.* 25.

§. CCCCXV.

Alia signa prognostica. — Praesagia ex sudoribus. — Ex capitis dolore. — Ex stupore pungitivo granf dicto. — Ex digitorum dolore. — Ex sanguine misso.

Sed multa alia sunt, quae recte perpendi debent, ut periculum aut securitas, ut exitium aut salus certo aut probabili coniectura provideatur. Quorum singula breviter primum recensebo, deinde cumulata et coniunctim sumpta referre non praetermittam, qualia in universum bonum aut malum exitum praedicere experientia demonstravit. Itaque de sudoribus primo dicam, quoniam in hoc morbo frequentissimi occurrunt. Hi quo diffusiores, copiosiores et magis praecoces sunt, praesertim si cum pulsu valde contracto iunguntur, eo peiores existimantur (1). Si vero instante aut incepta eruptione omnino cessant, et cutim aridam, siccam ardentemque relinquunt, multo magis metum ac periculum augent. At moderati ante eruptionem et

post eam continuati et blandi, ut universum corpus humido vapore et quasi balneo madere videatur, copiosae exspirationi, aequali, et universim diffusae simiiores, cute et pulsu molli et expanso existente aut reddito, bene sperare iubent. Largos vero sive copiosos tum pro criticis habendos, et revera esse, CHRISTOPHORUS MOLINARIUS (2) affirmat, cum circa statum aut inclinationem, sive, ut ipse ait, post coctionem prorumpant. Male suspicatur, imo pronunciat ALLIONIUS de capitis dolore, si is ante quartam diem speciatim in sanguineis repente evanescat (3). Idem vir praeclarissimus *stuporem pungitivum*, *granf* vulgo dictum (§. CCCXCII. CCCXCIX.) commemorans, quo digiti et extremi artus saepe afficiuntur ante eruptionem; hunc, si frequens est, et plures partes corripit, copiam morbidi fomitis significare scribit; si vero rarus et levis cum pulsu contracto, sudore, urina aquea aliisque copiam fomitis miliaris significantibus iungitur, perniciem minari, quod humorum tenacitate eum irretiri, nec se expedire posse, indicium (4) est. Copiosam autem eruptionem pustularum exspectandam esse, si digiti doluerint, auctor testisque est BARAILONUS (5). Sanguis e vena missus, quando coccineus, floridus et sero carens invenitur, timendi occasionem porrigere creditur, praesertim, si praecox pustularum eruptio (6) fiat. Nec ille, qui lardaceam tenacemque naturam exhibet, minus malus aliquibus (7) videtur.

(1) ALLION. *l. c.* §. 122.
(2) *De miliar. exanthem. indol. et tractat. Vienn.* 1764. *p.* 174.
(3) *L. c.* §. 120.
(4) *L. c.* §. 153.
(5) *L. c.*
(6) ALLION. *l. c. cap.* 7. §. 134.
(7) MOLINAR. *l. c.*

§. CCCCXVI.

Quid ex pulsu praedici possit. — Nulla desquamatio quid? — Quid pulsus in uno latere plus, quam in altero tensus et frequens? — Pulsus capitalis aut abdominalis. — Ex urinarum inspectione.

Observatio pulsuum ut in aliis morbis, sic in hoc maxime necessaria est. Nam inde multa prognostica

signa eruuntur. Pulsus maxime contractus morbi gravitatem portendit, eoque maiorem, quo debilior, inconstantior inaequaliorque est Si etiam intermittat, nec intermissio a primarum viarum irritatione proficiscatur, tunc multo periculosior morbus esse perhibetur. Plane perniciosum ab Allionio (1) decernitur, si pulsus post eruptionem adhuc contrahi pergat, atque acceleretur tendaturque; nam ex hac eius tensione convulsionem imminentem coniectat. Baraillonus vero ex pulsu convulsivo post eruptionem perseverante, aut etiam magis convulsivo reddito non convulsionem, sed novam pustularum eruptionem fore suspicatur (2). Paulo post tamen admonet, pulsum convulsivum serratilemque pessimae notae esse, formicantem vero lethiferum; proximam mortem demum indicari, si pulsus ita inanis videatur, ut ad quamlibet pressionem cedat obscureturque. Generatim pulsus debilis, parvus, contractus, celer aut tardus male; contra fortis, plenus, expansus, etsi frequens, bene significat (3). At si in tertio morbi stadio ad naturalem rhythmum non redeat, et febrilis esse perseveret, coniicere licebit non integre morbum iudicatum iri, sed aliquid relicturum, quo aeger adhuc conflictetur (4). Baraitoni observatio est, si pulsus ad morbi inclinationem plus in uno latere, quam in alio tendatur, et frequentius subsiliat, exspectandam esse in illo latere corporis aliquam morbidae materiae alicubi collectionem, tumorem nempe, oedema aut abscessum (5). Ex Sinensium demum et Bordevii de pulsibus doctrina idem auctor non dubitat statuere, pulsum, ut vocant, *capitalem* partibus superioribus, *parvum* vero et *serratum* inferioribus minitari. Post pulsuum observationes non praetereunda sunt signa, quae ex urinis peti solent. Quanquam communiter incerta et fallax urinarum inspectio habeatur, ac proinde a multis parvi fiat, nobis tamen in primis cum aliis signis copulata magnam lucem afferre quandoque posse videtur. Urinae color ex citrino aut rutilo in aqueum ac pallidum subito mutatus metastaseos futurae metum (6) incutit. Aquea etiam urina constans et diu talis persistens, praesertim post eruptionem aut metastasim periculosam ad cerebrum aut novam miliarium papularum eruptionem praenuntiat (7). Albescens vero lacti simi-

lis plerumque morbi longitudinem, interdum etiam mortem (8) comminatur. Copiosa denique, colore cinnabarino tincta et matulam incrustans, per plures dies continuata, CHRISTOPHORO MOLINARIO observante (9), boni exitus spem facit, itemque illa, quae copiosam hypostasim habet (10).

(1) *L. c* §. 121.
(2) *L. c.* §. 159.
(3) GASTELLIER. *l. c. chap. V.*
(4) BARAILON. *l. c* §. 159.
(5) BARAILON. *l. c.* §. *eod.*
(6) HAMILTON. *p.* 61. ALLION. *l. c.* §. 123.
(7) ALLION. *ib.* BARAIL. *l. c.* §. 157. VOGEL. *l. c.* §. 140.
(8) ALLION. §. 123. VOGEL. §. 140.
(9) *L. c. p.* 128. 132.
(10) *Id. p.* 147.

§. CCCCXVII.

Prognostica ex alvi fluxu. — Ex narium haemorrhagia.

Alvi fluxus moderatus et excrementa non admodum prava, sed concocta efferens plerumque salutaris est (1), praesertim in morbo cum saburra gastrica et biliosa complicato. Hinc si sponte subsistat praematurius, aut adstringentibus aut opio inconsulto sistatur, multa mala imminent. Plethoricis et capite colloque sic conformatis, ut ad morbos capitis propendeant, apoplexiam ex eius suppressione supervenire vidit HAMILTONUS (2). Quanquam vero saepe alvi fluxus utilis repertus sit, non semper tamen ei fidendum esse monet ex BIANGANI observatione (3) VOGELIUS (4). Diarrhoea enimvero serosa et colliquans exitialis esse consuevit. Deiectiones vermibus intermixtae ac sanguine tenui et soluto conspersae omnem spem tollunt (5). Puerperis quae supervenit diarrhoea, officit pustularum eruptioni et lochiorum fluxui. Hinc symptoma periculosum dicitur ab HAMILTONO (6), imo lethale ab aliis (7). Quid sanguinis e naribus fluxus indicet, mox dicam. Hunc plerique utilem experientia edocti praedicant, in primis ANTONIUS DE AUGUSTINIS (8), BARALDIUS (9), BOYERUS (10), VOGELIUS (11), DEBRESTUS (12), PLAIGNINUS (13) aliique. Caput enim levari, febrem minui, denique gravissima symptomata eo compesci viderunt. Non ita vero evenit, quando a sanguinis dissolutione haemorrhagia nasci-

tur (14), ut facile cuique patet. Largior tamen debet esse sanguinis fluxus, ut prosit. Non prodest tamen, etsi largior, quando pustulae minutissimae aegre prodeunt, aut quando cutis solummodo rubet cum pessimis nervorum affectibus et signis. Metuendum quoque est, quando haemorrhagia post pustularum eruptionem sistitur (15). Nec mirum, si stillae sanguinis e naribus, quocunque tempore appareant, funestae (16) dicuntur, cum id omnibus aliis acutis morbis commune sit.

(1) Gastellier. *l. c.* Vogel. *l. c.* §. 140.
(2) *L. c. p.* 61.
(3) *Act. Helvet. t.* 2.
(4) Vogel. *l. c.*
(5) Gastell. *l. c.*
(6) *L. c. p.* 61.
(7) Barail. *l. c.* §. 152.
(8) *L. c.*
(9) *L. c.*
(10) Gastell. *l. c. p.* 342.
(11) §. 140.
(12) *Journal de Médec. t.* 19. *p.* 118.
(13) *Journal de Médec. t.* 23. *p.* 338.
(14) *Journal de Médec. t.* 32. *p.* 419.
(15) Allion. *l. c.* §. 133.
(16) *Id. ib.*

§. CCCCXVIII.

Phrenitidis proximae signa. — Lingua. — Sitis. — Ulcera vesicantium. — Eorum foetor. — Respiratio difficilis, vox faucibus haerens, linguae tremor quid significent. — Miliaria scarlatinae supervenientia quando salutifera. — Tumor leucophlegmaticus. — Signa lethalia a Gastellerio *notata. — Levis gutturis dolor cum raucedine. — Velum, quod corneae pelluciditatem tollit. — Convulsiones.*

Somnolentia tutior est, quam vigilatio, imo quo aegri magis somnolenti sunt, eo felicius convalescere nonnulli asseverant (1); sed id aliqua cum limitatione intelligendum est, nimirum dummodo profundus et lethargicus somnus non sit, et cetera symptomata non dissentiant. Oculi torvi et ardentes, genaeque rubrae phrenitidem imminere significant (2). Lingua arida et nigra et sitis ingens signa mala habentur, nisi ex prava medendi ratione (3) profluant. Vesicantium ulcera si nimis cito arescant, morbi gravitatem denotant difficilemque exi-

tum. Foetor vero, quem ulcera ista eorumque emanans humor exhalat, nihil mali portendere consuevit, Barailono teste (4). Respiratio difficilis, vox faucibus haerens, linguae tremor, prae ceteris dyspnoea convulsiva, symptomata sunt valde periculosa (5). Si pustulae miliares in febre scarlatina colori rubro exstincto superveniant, eas saluti esse, notavit Hamiltonus (6). Tumor leucophlegmaticus accedens, praesertim in puerperis, plerumque infausta praedicit (7). Desperatam rem esse dicit Gastellerius, si gingivae et dentes incrustentur humore cretaceo, flavo, nigro aut aphthae eiusdem coloris ori innascantur (8). Duo itidem lethalia signa idem auctor enumerat, nempe levem gutturis dolorem, quem adstantes aegrique ipsi pro affectu catarrhali accipiunt, et velum quoddam, quo corneae perspicuitas aliquandiu tollatur. Quibus enim, inquit, levis gutturis dolor cum vocis aliqua raucitate supervenit, his proxime instat mors, quae utplurimum intra viginti quatuor aut quadraginta octo horas ad summum accedit. Exitiosum vero illud velum, pelluciditatem corneae tollens ipse habet, etsi primis iam diebus appareat, et intra horas viginti quatuor evanescat. Hoc symptoma in quodam aegro secunda morbi die vidit, aegerque undecim post diebus obiit. Plerumque tamen eiusmodi symptoma quinque, sex aut octo diebus ante mortem exoriri observavit (9). Convulsiones, quae eruptionem praecedunt, plerumque feliciter solvuntur, aut non valde periculosae sunt; contra quae eruptioni succedunt, aut pustularum depressionem subsequuntur, exitiales (10). Certum quoque exitii futuri indicium praebet rigor et immobilitas totius corporis cum languoribus et lipothymiis (11).

(1) Hamilton. *l. c. p.* 61. Vogel. *l. c.* §. 140.
(2) Barail. *l. c.* §. 153.
(3) *Id. ib.*
(4) *Ibid.*
(5) Hamilton. *l. c.*
(6) *Ib. p.* 62.
(7) Vogel. *l. c.*
(8) *L. c. cap. V.*
(9) *Ibid.*
(10) Allion. *l. c.* §. 132. Damilan. *l. c. p.* 93.
(11) Damilan. *p.* 19. 20.

§. CCCCXIX.

Quando febris ab initio vehementior non indicet gravius malum. — Mitis morbus ab initio quando in deterius ruat. — Quinam gravius, quinam minus periclitentur. — Foeminae et pueri frequentius evadunt. — Gastellerii monitum. — Dissolutionis signa quibus accedant.

Febris in primo stadio vehemens quando non a miasmate miliari, sed ab aliis causis originem ducit, graviorem morbum non efficit. Saepe enim tum aliis ex causis intenditur. In has igitur inquirere oportet, ut recte praedictio fiat (1). Delirium, convulsio, imo ipsa apoplexia inter initia, quia plerumque symptomata comitantia sunt, facilius medici opera tolluntur; at in augmento et in declinatione, quando nempe aeger imbecillior est, et miliares pustulae aut a suscepto frigore aut a malo medicamentorum usu deprimuntur et delitescunt, mortem afferunt, quia ex metastasi ad cerebrum nervosque oriuntur. Si morbus mitioribus symptomatibus ab initio coniunctus negligatur, nec aeger debitum regimen observet, aut medicus pharmacis calefacientibus, quae minime diaphoresi faveant, eum tractet, saepe in deterius ruit, et mortem aut certe longam durationem minitatur (2). Homines mitioris indolis facilius, quam iracundi et implacidi evadunt (3). Robusti, sanguinei, strigosi, difficulter perspirantes, inquit Allionius (4), herpete aliisque similibus cutis vitiis antea affecti, podagrici, vini potatores et longo animi moerore fracti magis periclitantur; mollioris contra texturae homines et imbecilli facilius servantur. Hinc foeminae prae maribus et multo felicius pueri morbum sustinent et superant. Addit Barailosus, eos etiam, qui convulsionibus nervosisque affectibus obnoxii sunt, gravius aegrotare, maiusque periculum subire (5). Gastellerius vero admonet, robustos, et praesertim flavo capillo praeditos interdum intra tres vel quatuor dies deliros, convulsos et singultientes perire, animadvertitque in iis, qui pathematibus, moerore aut venere attriti in hunc morbum incidunt et pereunt, signa putridae dissolutionis universi sanguinis plerumque apparere (6). Tales utique magis miliari morbo obnoxios et periculosius habere iam Hamiltonus cognovit. Morbo vero soluto, si nulla

aut exigua desquamatio cuticulae sequatur, et contra aliqua convulsiva symptomata supersint persistantque, aegrum relapsurum in eundem esse, ex Allionio discimus (7).

(1) Allion. *l. c.* §. 125.
(2) Hamilt. *l. c. cap. V. p* 60.
(3) *Id. ib. p.* 61.
(4) Allion. §. 117.
(5) *L. c.* §. 151.
(6) *L. c.*
(7) *L. c.* §. 136.

§. CCCCXX.

Notae generales boni exitus.

In universum et generatim optimum est aegros viribus constare, facile spiritum ducere, moderata et miti febri ab initio ad finem usque comitari, quiete aut somno aliquo nocte aut interdiu frui, omnes secretiones et excretiones liberas habere, non excedentes modum, non debilitantes, sed blandas et levantes; pustulas cum assidua, levi, universali diaphoresi erumpere; pulsum non admodum durum, nec nimis celerem, aut oppressum, aut contractum esse; urinae potui respondere cum aliqua coctione, tam ratione coloris, quam contentorum; symptomata omnia, uti dolorem capitis, anxietatem, pectoris oppressionem, calorem, suspiria, sitim et reliqua non valde intensa, nec pertinacia esse; nervorum affectiones aut abesse, aut non multum urgere; mentem non aberrare, nec perpetua agrypnia, nec contra profundo et invincibili veterno opprimi. Tanti autem facit Hamiltonus facilem respirationem, ut licet cum debilitate et pectoris oppressione suspiriisque coniuncta sit, eam tamen pro boni exitus indicio habeat, dummodo deinde exanthemata erumpant leni et assidua diaphoresi comitata (1). Bonum quoque exitum a larga haemorrhagia in constitutione epidemica Novariensi vidit Antonius de Augustinis, etiam tum, cum in augmento et statu sudor, qui alias utilis et necessarius esse consuevit, evanesceret, nec amplius rediret (2).

(1) *Cap. V. p.* 60. Vogel. *l. c.* §. 140.
(2) *L. c. p.* 45. 46.

§. CCCCXXI.

Signa collectiva periculi et mortis.

Contraria vero malum omen habent; sed speciatim summa virium deiectio, languores, respiratio anhelosa, pectoris oppressiones sine subsequente pustularum eruptione, febris ardentissima, crebra suspiria et animi deliquia, stillae sanguinis e naribus, lacrymae involuntariae, exanthemata interrupta, intermissa, eorum lividus color, vigiliae assiduae, aut somnus profundus et lethargicus, urinae tenues, pallidae, copiosissimae, aut paucae et rufae, aut turbidae iam ab initio, delirium, phrenitis, subsultus tendinum, convulsiones, aphoniae, linguae tremor, aut eius veluti decurtatio, paralyses artuum, apoplexia, dolor faucium anginodeus, sudores nimium profusi et praematuri aut frigidi, peripneumonia, suffocationes, tussis molestissima, praecordiorum pondus, singultus, vomitus vehemens, creber, difficilis materiae crudae, serosae aut biliosae, hypochondria distenta, abdomen tumidum, resonans, tactu indolens, pulsus varius, inaequalis, parvus, serratus, myurus, aut ex duro mollis factus sine morbi imminutione, calor acer, cutis arida, oculi languidi et pene exstincti aut semiaperti inter dormiendum, aut contra mobilissimi, irrequieti et quasi scintillantes, obtutus defixus, visus obscuratio, coecitas, insensibilitas, stupor dentium et labiorum nigrities, foetens halitus, animi deiectio et desperatio, extrema frigida, deiectiones serosae, pingues, veluti adipi fuso similes, aut inopinata alvi solutio cum intermixtis vermibus et virium exsolutione, quam omnino lethalem observavit Molinarius (1). His addit Antonius de Augustinis, ut signum periculi pleuum, molestum pruritum in tota parte capillata capitis et in extremis naribus (2). Quo plura eiusmodi signa concurrunt, eo maius periculum et certior futurae mortis significatio; quo pauciora, minus. Non enim necesse est, ut omnia simul compareant, sed satis est aliqua adesse. Nec eorum oblivisci oportet, quae singillatim supra recensuimus, ut prognosis recte fiat. In epidemica Corregiensi constitutione singultum, sordes nigras aut flavas circa dentes et labia, delirium, convulsiones,

carphologiam, quae utplurimum lethalia signa esse solent, talia tamen non exstitisse in omnibus testatur Baldius (3).

(1) *L. c. p.* 116.
(2) *L. c. p.* 44. 45.
(3) *L. c. p.* 78.

C A U S A E.

§. CCCCXXII.

Multiplex de causa proxima opinio. — Hamiltoni sententia.

De causa proxima huiusce morbi, sive potius materiali, ut vocant, non convenit inter scriptores, imo non satis inter eos liquere videtur. Alii enim unam, alii aliam atque aliam ponunt, prout in diversas sententias de morbi ipsius ortu ac natura iverunt. Aliqui etiam non satis sibi constant, dubiique quasi haerent, utrum aut plures agnoscant, qualisque frequentior et probabilior reliquis habenda demum sit. Hamiltonus, cui principem locum tribuimus, serosi humoris copiam atque acorem incusat, eo innixus fundamento, quod viderit, pallidos ac debiles huic morbo obnoxios in primis esse, sanguinemque serosiorem habentes, et sudorem, qui ex eorum corporibus manat, acidum olere ac spirare. Comprobat autem hanc suam de acido sero opinionem felicibus morbi curationibus bene multis, quas antacidis, absorbentibus et leniter diaphoreticis peregit. Fordycius, referente Planchono (1), sexdecim annorum experientia edoctus profitetur, vera omnia se reperisse, quae ab Hamiltono antecessore suo de miliari exanthemate scripta fuere; ex quo videtur causam etiam ab eo constitutam et probatam confirmare. Chambonus quoque de Montaux (2) Regiae Societatis medicae Parisiensis sodalis et scriptor novissimus, non ignarus certe eorum omnium, quae contra ab aliis aut scripta aut excogitata sunt, non dubitat tamen Hamiltono adhaerere, causam ab eo propositam existimans ad evidentiae claritatem sic evectam esse, ut de ea nefas sit disceptare, additque vir doctissimus, nonnullos Hamiltoni argumentis non contentos applicuisse chartam coeruleam cuti aegrotantium, eiusque colorem in rubrum muta-

tum reperisse, manifesto indicio, sudores in miliari morbo serosi humoris acorem ostendere.

(1) *Dissert. sur la fièvr. miliair. des femm. en couche* §. 3.
(2) *Malad. des femm. t. I. chap. VIII. p.* 470.

§. CCCCXXIII.

Ad eam accedit Frid. Hoffmannus. — *Duplex humoris miliaris natura* Hoffmanno.

Neque ab Hamiltono longe abest Frid. Hoffmannus; nam materiam, quae miliarem morbum *proxime facit*, in *lympha corrupta specificae indolis* insidere tradit, eamque ab *interioribus maxime nervosis partibus* sub forma exanthematum miliarium tam alborum, quam rubentium *ad summam cutem* naturae ope protrudi (1). Quoniam vero miliares eiusmodi pustulas duplicis omnino generis esse putat, rubras nempe et albas, duplicem quoque humoris corrupti naturam aut degenerationem, quae utrique generi earum gignendo idonea sit, admittere cogitur, unam videlicet *acido-vapidam paulo fixioris indolis*, alteram *sulphureo-foetidam indolis magis alcalinae atque volatilis*. In illam pronum esse credit pellucidum, insipidum, gelatinosum succum, quem lympham dicimus, in hanc sanguinem, eiusque serum, quibus inest magna sulphuris et salis copia. Lympham igitur corruptam exanthemati miliari albo, sanguinem vero eiusque serum rubro causam esse censet. Nec temere, nec sine probabilibus rationibus ita opinatur; nam multa, inquit, lympham in albo acidam esse evincunt, nimirum magna *per sudores effusos, urinas copiosas tenues*, quandoque ptyalismum aut *deiectiones* aqueas aquosae partis a sanguine secessio, ut acoris sanguinem cogentis, et aqueam partem exprimentis effectus, nocumentum ab acidis cuiusque generis et a refrigerantibus largius in curatione sumptis, iuvamen ingens ab antacidis et blande volatilibus, praecedens acidorum et acescentium abusus, vita deses et otiosa ante acta, et demum grumi in vasis maioribus et cordis thalamis eorum, qui exanthemate albo defuncti sunt, inventi acidum cogens significantes (2). In rubro vero *serum acre salino-sulphureum* peccare conicit ex pruritu et ardore cutis, longe molestiore,

quam in *albo*, ex eo item, quod maxime in *rubrum* incidant, qui sanguinis impuri copiam habent, uti scorbutici, senes, consuetis sanguineis evacuationibus carentes, diaetae salsae et vinosis liquoribus dediti, et laxiori corporis habitu donati, et parum exercitati, ex causis sordes serosas acres, quae per cutis poros exire debuissent, retinentibus, uti aura frigidiori, potu gelido sudanti ingesto, repentino terrore similibusque, ex utilitate involventium et temperantium medicamentorum, ex augmento ardoris et pruritus, quod efficiunt calefacientia, volatilia et calidum regimen (3).

(1) Hoffm. *Med. ration. system. t. 4. P. I. cap. IX. §. I. et §. VII.*
(2) §. *VIII.*
(3) §. *IX.*

§. CCCCXXIV.

Plerique vitium in lympha et sero sanguinis agnoscunt; sed quale sit, non audent definire.

Reliqui demum scriptores, ni omnes, certe maior pars, aut ad Hamiltonum aut ad Hoffmannum accesserunt. In eo certe conveniunt, quod lymphaticum serosumque humorem corruptum, aut impurum et acrem insimulent. Vogelius quodcunque miliaris morbi genus, sive primarium, sive symptomaticum, aut, si mavis, secundarium, tam rubrum, quam album, sine ulla distinctione, *peculiari et spontaneo lymphae vitio, sed vix determinando* acceptum refert, non tamen negare ausus, *interdum immoderato conclavis aestu et stragulis multis et cardiacis copiose datis in acuta febre extorqueri eum posse, cui alias non accessisset* (1). Serum quoque sanguinis causatur Joubertus, cavens tamen a definiendo peculiari eius vitio. Ex collatis quippe compluribus observationibus colligi posse, sibi persuadet, miliaria exanthemata semper effici a sero sanguinis multipliciter alterato vitiatoque; seque in hac sententia confirmari ait, 1. quod huic morbo magis subiiciuntur iuvenes sanguinei, qui nullum vitae regimen observant, et omnibus vitiis aetati propriis se dedunt, otio indulgent, intemperanter bibunt, parum dormiunt, et crebris multisque pathematibus anguntur; 2. quod puerperae in primis eodem prehenduntur ex lochiis suppressis aut lacte repercusso; 3. quod post hiemem

frigidam et humidam, qua exspiratio supprimitur, aut rectius minuitur, frequentius exanthemata ista sese ostendunt, quando nimirum vere ineunte serum depravatum secedit, et ad excretionem tendit. Quamobrem evenire, ut tam crebro cum febribus catarrhalibus et rheumaticis iungantur. Hoc igitur sero per eiusmodi causas impuro reddito ac depravato, ad vasa cutis exhalantia perlato, ea irritari, perstringi, corrugari, et stagnatione eius pustulas miliares (2) procreari, ipse colligit.

(1) *L. c.* §. 140.
(2) *Histoir. de la Sociét. Roy. de médec. ann.* 1776. *p.* 529. *Mémoir. sur les fièvr. exanthématiq.*

§. CCCCXXV.

Planchoni opinio. — Exspiratio cutanea retenta. — Humor lacteus. — Lochia cohibita. — Exspiratio retenta etiam Gastellerio probatur. — Miasmata.

Corrumpi *serosa et lymphatica* sanguinis pars et *caustica* quasi reddi in hocce morbo creditur quoque a Planchono (1), qui eam sic perverti depravarique putat ab impedita cutis exspiratione, communissima et frequentissima causa. Materia igitur miliaris non est, ut ipsi videtur, inflammatoriae indolis, sed putridae et corruptivae. At in puerperis loco exspirationis retentae humorem lacteum accusat, atque eum persaepe a lochiis cohibitis et refluentibus plus minus vitiari, et quandoque ad talem septicitatis gradum perduci iudicat, ut totam oeconomiam pessumdet, humoresque perturbet. Nec aliter visum est Gastellerio (2). Is enim exspirationem retentam et acriorem factam potissimum pro causa habet, quae lympham, sanguinem bilemque corrumpat. Negat autem, acidam esse materiam morbum facientem, etsi sudores acidum spirent. Verum praeter exspirationem cutis retentam fateri cogitur, noxia miasmata ab aëre impuro, palustri, aut aliter infecto in sanguinem extrinsecus quandoque immitti, quae priorem causam deteriorem morbumque graviorem faciant, quasi haec posteriora per se ad eum excitandum non satis essent.

(1) *Dissert. sur la fièvr. des femm. en couch.* §. 9.
(2) *L. c. p.* 70. 71. 73. 74.

§. CCCCXXVI.

Animadversio in Hamiltoni sententiam. — Opinio Hoffmanni expenditur. — Planchoni et Gastelleri opinio de exspiratione retenta examinatur.

Ab expositis hactenus sententiis omnino dissentiunt alii, ingenio, experientia et operibus editis non minus conspicui, inter quos honoris causa nominandi sunt Allionius medicinae et botanices professor Taurinensis, Tissotius fama et celebritate nemini secundus, Störckius archiatrorum caesareorum comes, Matthaeus Collinius et Molinarius (1) clinici Vindobonenses non infimae notae; quibus si adieceris Josephum Quarinium archiatrum aulicum, novique magni nosocomii, quod Vindobonae providentia Josephi II. e fundamentis excitatum est, rectorem moderatoremque supremum, puto, te recte facturum, cum ipse et ab *epidemica quandoque constitutione, et a stimulo in aëre latente*, quem possibilem cum magno Swietenio concedere videtur, exanthemata haec prodire non negat (2). Hi enim miliarem morbum ex peculiari quodam miasmate sive veneno, non secus quam in variolis poni solet, oriri et foveri contendunt, eoque febrim sui generis gigni, quam nulla ars potest imitari aut procreare. Atque hoc quidem nostris quoque, in primis Baraldio (3) et Antonio de Augustinis (4) et Felici Astio (5) mihique, si quid iudico, verisimillimum videtur. Nam serosior sanguinis diathesis serique acescens aut acida degeneratio, cui originem miliarium exanthematum tribuit Hamiltonus, per se vix credi potest, proximam eorum materiem continere; quanquam non inficior, pallidos debilesque huic exanthematum generi facilius quidem patere, eorumque sudores, ubi hoc morbo implicantur, acidum nidorem exhalare, veroque acore esse praeditos; sed illud etiam scire convenit, quod facilius etiam evadunt; contra quam, si duplex eiusmodi lymphae aut seri vitium morbum faceret, sequi deberet, cum in iis prae ceteris utrumque abundet. Hanc vero utramque causam saepissime in cachecticis, virginibus chloroticis, in pueris rhachiticisque, in quibus serosus humor abundat, nec plerumque acidum

spontaneum abest, concurrere multa suadent, nec tamen frequens in iis exanthema istud videmus, quemadmodum alias, si ab huiusmodi causis solis gigneretur, videremus. Obnoxii ei quoque sunt sanguinei et bono habitu pollentes, in quibus nec serosam sanguinis partem excedere, nec acorem spontaneum praesentem esse, dici potest. Neque assentiri fas est HOFFMANNO, qui *alba* exanthemata lymphae acidae, *rubra* sanguini eiusque sero salsis, sulphureis alcalescentibusque principiis referto deberi docet. Nam non modo in eodem homine et *rubra* et *alba* quandoque cernuntur, verum saepenumero etiam quae alba prius erant, in rubra mutantur, et rubra vicissim in alba, quod supra a nobis iam comprehensum est (§. CCCLXXXVIII.), ita ut color causae diversitatem significare nequeat, sed tantummodo ab aegri temperie, habitu, aetate, curationis ratione aliisque circumstantiis verosimilius derivandus sit. Si vero exspirationis retentae materia vera et proxima causa esset miliarium exanthematum, ut PLANCHONUS et GASTELLERIUS praecipue existimant, cur, quaeso, cum huiusmodi causa communissima et frequentissima sit, miliaria aut rarissime occurrunt, aut quibusdam tantum in regionibus, aut locis, aut temporum constitutionibus caput extollunt, et universim in quosque debacchantur? Cur hi ipsi scriptores quasi incerti ac diffidentes, perspirabili materia seposita, modo ad lochia suppressa, modo ad humorem lacteum retentum, modo ad noxia paludum effluvia aliaque miasmata exstrinsecus in corpus ex aëre transmissa se convertunt?

(1) *De miliar. exanth. indol. et tractation. p.* 33.
(2) *Method. medend. febr. cap. VI. p.* 78. 79.
(3) *L. c. p.* 56.
(4) *L. c. a. p.* 27. *ad* 29.
(5) *Terz. Ann. med. Mantovan. p.* 107.

§. CCCCXXVII.

Argumenta, quibus peculiare miasma confirmatur.

Praeterea miliaris morbus quandoque epidemicus aut endemicus est, nemini parcens, quaecunque fuerit hominum constitutio, temperies, aetas et vitae ratio. Saepe

contagione communicatur, et robustos, exercitatos, sanissimos inficit, in omnibus pari modo decurrens, et simillima phaenomena et potissimum nervosa symptomata, et demum miliares pustulas certa quadam lege et costanti pariens. Exanthemata ipsa adeo essentialia, propria, inseparabilia sunt, ut minime pro epiphaenomenis, aut accidentalibus, aut factitiis haberi queant, nec ulla plerumque arte evitari arcerique. Non enim a regimine calido, aut a remediis bezoarticis, aut sudoriferis, aut spirituosis progigni unquam visa sunt, Collinio (1), Tissotio (2), Hallero, Crantzio (3), alisque clinicis fide dignisssimis (4). Molinarius asseverat se pluries vidisse miliaria suis aegris supervenisse, etsi refrigerantibus atque antiphlogisticis curati essent, et aëri frigido continenter obiecti (5). Hoc ipsissimum confirmat Quarinius inquiens: *Anno* 1758. *omnes fere acuta decumbentes haec exanthemata habuerunt, licet primis viis purgatis nec stragulis onerati, aut medicamentis calidis vexati aegri fuissent* (6). Quod multoties a me quoque atque ab aliis studio partium liberis observatum est. Experientia quotidie fere medicinam facientibus ostendit, nullo quandoque modo ea praecaveri posse; nam et regimen refrigerantissimum, et potum gelidum, et sanguinis missiones vel septies noviesque interdum iteratas, et emesim et catharsim repetitam, et frequentes clysteres nonnunquam eludunt aspernanturque. His enim inter initia, ante videlicet eruptionis tempus adhibitis, vix unquam fit, ut exanthemata ad cutem, prout natura feruntur, non demum appellant. Quae cum ita sint, cur non peculiare quoddam virus sive miasma, quale in variolis et morbillis omnes agnoscunt, in miliari quoque morbo existat? Hoc siquidem explicabitur illud *peculiare lymphae vitium vix determinandum*, de quo suspicatus est Vogelius (§. CCCCXXIV.), aut illud aliud indefinitum seri sanguinis inquinamentum multiplexque depravationis genus, quod in hoc morbo ex collatis observationibus statuendum censuit Joubertus (§. *eod.*), ut supra retuli. Huiusmodi autem causa proxima recepta, consequens est, ut reliquae a scriptoribus adductae (§. CCCCXXIV. CCCCXXV.) pro remotis tantum, tam proëgumenis, quam procatarcticis habendae sint.

(1) *L. c. p.* 49.
(2) *Lett. a M. Hirtzel. p.* 51. 52. 61. 64.
(3) Collin. *p.* 53.
(4) Testimonium a Quarinio adducitur celeb. Baldingeri, qui *notat rara fuisse in exercitu Regis Borussiae miliaria, licet calor cubiculi et remedia calida vexassent aegros. L. c. p.* 88.
(5) *L. c. p.* 33.
(6) *L. c. p.* 79.

§. CCCCXXVIII.

Miasmatis proprietates. — Allionius defenditur. — An septicum. — An putridum. Incognita adhuc miasmatis huius natura.

Miasma autem hoc (§. CCCCXXVII.) tenue, acre nervisque potissimum inimicum perhibent, et reapse phaenomena ipsa tale declarant: *tenue*, quia facile in halitus resolvitur, et ab aegrotantibus in sanos transmittitur vaporis forma, recipiturque inspiratione, inhalatione, afflatu. Nec obstat, quod ad cutem delatum sub epidermide sistatur, ibique haereat; quemadmodum Allionio obiicit Collinius. Non enim id semper evenit, in primis cum liberum et quasi solitarium illud ad eam appellit; quo casu sine mora et insensibili exspiratione quandoque illud effugere, iam supra patuit. Quando vero ibi subsistit, pustulasque format, non id eius lentori ac densitati, sed humorum, quibuscum commixtum atque implicatum est, tenacitati debetur. Neque credendum est, semper per vasa minima exhalantia illud efferri. Probabile enim est, quandoque per poros inorganicos exsudare, et sub epidermide colligi, ibique coërceri. Nec rationi repugnat, nonnunquam cum lympha, quae nervos alluit, eorumque vaginis continetur, ad summam cutim pervenire, atque ex nerveis papillis, quae vaginale involucrum ibi deponunt, exstillare sub epidermidis tegumento, eamque in pustulas elevare. *Acre* vero illud esse ex eo liquet, quod non modo febrim et saepe acutam valdeque calorificam, sed etiam inflammationes, punctiones pruritumque non levem excitat, et demum cuticulam ipsam exsolvit, ut in squamulas secedat et decidat. Nervis porro maxime *infensum*, quia caput in primis invadit, vigilias aut coma vigil inducit, *crampos* sive spasmos physodes, tremores, tendinum subsultus, diyspnoeam convulsi-

vam, singultum, convulsiones, epilepticos insultus similesque nervorum affectiones parit. *Septicum* nonnulli, proprius ad eius naturam aggredientes, esse illud addunt, quod naturalem sanguinis crasim subvertit, partes eius costituentes seiungit, serosum laticem e cruore sic eiicit, ut abunde per renum cutisque laxata vascula urinarum et sudorum copia undique effluat, humoresque ad putrescendum reddat proclives, quod non modo ex halitu corrupto ab aegris manante, verum ex cita cadaverum putrefactione satis patefieri contendunt. Tantumque abest, ut ex sudoribus acidum olentibus acoremque adeptis naturam acidam ei tribuant, ut potius lymphae serique corruptionem ex iis demonstrari putent. Notum enim esse aiunt, lymphaticum humorem aliosque succos alibiles, antequam penitus putrescant, acescere, acidumque exspirare. Non tamen ex his, ut quidem mihi videtur, necessario et recte colligitur, miasma istud, quanquam putrefacientem sive septicam vim haberet, putridae ipsum esse naturae. Non enim omne id quod humores corporis viventis ad corruptionem perducere potest, putridum sit, oportet; quod apprime norunt physiologiae et pathologiae non ignari. Utinam putrida ei esset natura; nam acidis et antisepticis illico, antequam corpori humano noxam inferret, emendari, innocuum reddi, et pene destrui posset; quod minime illa praestant, ut experientia iterata compertum est. Neque effecta eius talia sunt, ut certam et claram septicam eius facultatem ostendant. Saepissime enim sanguis eductus inflammatoriam diathesim exhibet, eamque confirmant et febris ardens et pulsus vehemens et durus et peculiares viscerum inflammationes, quae in primo, et quandoque etiam in secundo stadio iteratas phlebotomias desiderant, quas profecto putrida humorum dissolutio nequaquam ferret, neque admitteret. Atque hinc factum est, ut Allionius crediderit, miasmati huic cogendi sanguinem aliosque humores facultatem inesse. Cadaverum vero cita putrefactio morbi potius vim, potestatem et effecta, quam causae eum efficientis indolem peculiaremque naturam commonstrat. Si quis igitur venenum miliare adhuc non satis perspectum esse dixerit, et ab omnibus aliis omnino differre, et pe-

culiare quoddam genus constituere, solis phaenomenis cognoscendum, is nullo modo reprehendi posse videtur.

§. CCCCXXIX.

Undenam miasma miliare?

Miasma huiusmodi (§. CCCCXXVIII.), quanquam unanimi ferme consensione recognoscant et probent laudati scriptores, undenam tamen adveniat, aut silentio praetereunt, aut non satis explanant. Disquirendum ergo restat, spontene in nobis ipsis gignatur, an vero alibi natum in nos extrinsecus irrepat. Ardua sane et difficilis indagatio! cui me omnino imparem fateor. Attamen, si aliquis coniecturae locus datur, utrumque non absurdum crediderim. Cum enim loca, in quibus endemice regnat miliaris morbus, aquis stagnantibus coenosoque solo circum cingantur, ideoque in aëre multiplici effluviorum exhalationumque genere scatente perpetuo quasi innatent, cur non ex his noxiis emanationibus miasma illud derivetur? Certe triginta abhinc annis accidit Mantuae, ubi ab aliquo iam tempore miliaria exanthemata sparsim discurrere coeperant, ut tempestate aestiva epidemica fierent, et integras familias unam post aliam corriperent, et omnes fere aegrotantes neci darent. Tanta erat morbi vis et pernicies prope lethifera. Nulla alia manifestior causa insolitae et terribilis illius stragis exstitit, quam fossarum, quibus urbs munitur, recens expurgatio et coenosi putridi sedimenti pone moenia ad aggeres complendos transportatio; hinc enim calore solis elevata venefica effluvia aërem cum tota civitate infecerant. Hanc aucti diffusique praeter consuetudinem miliaris veneni originem vere fuisse, ex eo deinde constitit, quod elapsis duobus vel tribus annis et paulatim vitatis eiusmodi causis ita morbi vis et frequentia imminuta est, ut hodie miliaria sporadice tantum et plerumque benignae indolis in illa eadem urbe conspiciantur (1). Praeterea, si omnia, quae epidemicum miliarem morbum alicubi grassatum antecesserunt, accurata indagine perquirantur ac considerentur, semper aliquid invenietur, quod aquae stagnantes et corruptae, aut inundationes, aut

alvei fluviorum aut paludum ima detecta et fermentantia, aut terrae motus, aut antra, cavernae, cloacae adapertae, aut lini cannabisque vicinae macerationes, aut venti austrini et a plagis insalubribus spirantes, aut insolita meteora cum aëre atmosphaerico communicarunt, aut vitiatae fruges, aut olera aut vina, aut panis corruptionem passa suppeditarunt. Quae omnia, ni fallor, ostendere videntur, virus miliare saepissime extrinsecus nasci, nobisque adventitium esse. Nihil tamen obstat, quo minus in nobis ipsis tales causae oriri possint, quae primarum viarum sordes, succos et praesertim bilem reliquosque etiam humores sic pervertant depraventque, ut miasmatis miliaris naturam omnino acquirant, morbumque miliarem in primis sporadicum procreent, plus minus per emissa seminaria venenatosque halitus cum sanis facile communicandum. Atque hoc quidem virus miliare in pyretico morbo locum maxime habere arbitror. Utrum vero in apyretico, et speciatim in eo quo pueri et adolescentes aestivo tempore (§. CCCLXXXIV.) prehenduntur, istud ipsum admitti liceat, aut potius sanguinis fervor acritasque tantum accusanda sit, non ausim decernere, nisi velis sic mite et benignum esse, ut quam longissime a veri veneni natura discedat, quemadmodum exemplo est variolosum virus, quod in variolis spuriis ita blandum est, ut vix cum eo, quod veras variolas procreat, comparari queat.

(1) Asti *Terz. Ann. medic. Mantovan.* p. 83.

§. CCCCXXX.

Causae remotae. — Aetas magis obnoxia. — Aëris constitutiones, quae morbum antecedant. — Quae anni tempora magis huic morbo idonea.

Hinc sequitur, ut reliquae causae, quas auctores enumerant, remote tantummodo huic morbo gignendo valeant, et quidem aut uti procatarcticae sive *occasionales*, miasma ad agendum excitantes, aut uti proëgumenae sive *praedisponentes* corpora ad eius genesim aut receptionem. Tales, ne quidquam omittam, praeter iam adductas sunt alimenta ex farinosis, dulcibus fermentescentibus et fructibus horaeis; potus parcus, crassus, aquosus, impurus; aër humidus, vapidus, hetero-

geneis principiis refertus, aut aliter depravatus; diutina alvi adstrictio; neglecta cutanea exspiratio; cacochymia; criticarum, aut consuetarum evacuationum suppressio aut omissio; magnae sanguinis iacturae cum subsequente virium lapsu; animi pathemata, in primis ira vehemens et moeror, diuturnaeque sollicitudines; vigiliae; studia protracta; vita otiosa et motus expers; immodici labores; inopia; debilis et laxa habitus constitutio; temperamentum sanguineum aut phlegmaticum, aetas secundum Hoffmannum (1) puerilis aut senilis prae adulta et florida, secundum vero Allionium (2) iuvenilis prae puerili et senili, et praecipue *sanguinea constitutio*, etsi quodvis temperamentum ad id idoneum habeatur; sexus sequior prae virili; partus, violenta placentae extractio, lochia retenta; inquinamenta primarum viarum; aër cubiculi nimium calidus, aut non renovatus, atque alia, quae plethoram, acritates, atoniam, debilitatem obstructionesque aliquo modo inferunt. Austrinae quoque, diuturnae et inaequales temporum atque aëris constitutiones, praesertim hieme dominatae, miliaria quandoque exanthemata epidemica antecedere visae sunt. *Cum aestas*, inquit Allionius (3), *anni* 1733, *fuisset praecalida et sicca, idemque autumnus et hiems etiam praeter morem tepida exstitisset, anno* 1734. *Augustam Taurinorum et pene totum Pedemontium affecit vehementissima epidemia miliarium et peticularum. Eandem temporis constitutionem eo anno gentibus in celsissimo alpium Bavariae iugo viventibus invisam adhuc miliarem febrem attulisse narrat* Joseph. Grunwald. Nec ipse longe abest, ut credat, calefacientium in febribus usum nimium huc spectare. De anni vero tempestatibus sic sentit, ut ver magis, minus autumnum, minime omnium aestatem (4) et summam hiemem huiusmodi morbo favere putet. Concedit alioquin, aërem humidum et inaequalem, aut solummodo valde inaequalem (5) ei gignendo aptiorem, quam purum et aequalem esse; humidum vero, sed aequalem, nisi alia accedat causa, mitiorem morbum efficere; calidius contra coelum eius generationi adversari (6). His autem similibusque causis opinatur, *venenum ad agendum excitari*, aut *eam mutationem* induci corporibus, *propter quam agere aptum sit*. . .

(1) *L. c. sect. I. cap. IX. §. X.*
(2) *L. c. §. 61.*
(3) *L. c. §. 64.*
(4) Aestatem minime omnium gignendo miliari morbo favere, sic intelligi debet, ut excipiamus miliaria exanthemata benigna et apyretica, quae aestivo maxime tempore in pueris adolescentibusque frequentia occurrunt.
(5) *L. c. §. 60.*
(6) *Ibid.*

CURATIO.

§. CCCCXXXI.

Ignoratur antidotum. — Indicationes. — Quando natura sola sufficiat. — Quando ars naturae opem ferre debeat. — Mediocritas ubique servanda. — Calefacentia nocent. — Mitia diaphoretica prosunt.

Cum nullum hactenus antidotum inventum sit, quod specifice miliare virus corrigat, aut innocuum reddat, aut prorsus destruat, neque singularis eius natura satis nota sit, ut contrariis oppugnari certo possit, necessario consequitur, ut nulla curatio huic morbo opportunior videatur, quam illa, quae in universum adversus reliqua exanthemata, et speciatim adversus variolas, cum quibus magnam affinitatem habet, proposita est. Itaque acritas miasmatis, quoad fieri potest, generalibus medicamentis obtundenda ac temperanda est, eius separatio a sanis humoribus adiuvanda, excretio promovenda, atque idcirco omnia corporis organa excretoria, et praesertim cutanea, per quae emendari solet, aperta reddantur, ut facile quacunque via libuerit, egredi possit, et demum symptomatibus opportune succurrendum. Semper vero naturae vires motusque ita regendi sunt, ut neque deficiant neque excedant. In apyretico, itemque in benigno, puro ac simplici genere sola natura sufficit, nec alio plerumque auxilio indiget, quam diaetetico regimine, quod postea, quia cuique generi commune, sub finem opportunius perscribam. In maligno autem, aut larvato complicatove, naturae soli morbo subigendo impari ars in auxilium veniat, oportet. In universum febris si moderata est, quemadmodum pluries inculcavimus, nec incitetur, nec minuatur. Si iusto minor, et quodammodo torpeat, et cetera

consentiant, nimirum si omnes vitae functiones actionesque langueant, stimulo aliquo atque incitamento prudenter intendi sollicitarique debet. Si contra nimium excandescat, eam refrenari compescique convenit, donec ad mediocritatem redigatur. Exanthemata non studiosius propellenda, sed potius sustinenda sunt. Calidum regimen, cardiaca, alexipharmaca, concitantia generatim nocent. Blanda tamen diaphoretica, quibus exspiratio et pustularum eruptio leniter adiuvatur, non omnino reprobanda sunt, in primis diluentibus adiuncta et nitro, si fervor etiam adsit, contemperata (1).

(1) Ludwig. l. c. §. 221.

§. CCCCXXXII.

Dissensio auctorum circa remediorum effecta. — Per se miliare exanthema sanguinis missionem non desiderat. — Raro igitur ea opus est. — Interdum etiam indicata parum proficit. — Quando omittenda sit. — Eius nocumentum sub finem manifestius. — Contra indicantia.

Non leve tamen negotium medentibus facessit medicamentorum, quibus indicationum diversitati satisfaciendum est, apta adhibitio. Experientia enim demonstravit, non omnibus aegris eadem medicamenta prodesse, sed alia atque alia requiri; quia eorum effecta plurimum variari, clinici compererunt, quam ob rem vehementer de iis inter se dissentiunt (1). Id in primis de sanguinis missione verum est, cum a quibusdam hoc in morbo plerumque supervacua aut noxia praedicetur, ab aliis non modo utilis, sed prope necessaria extollatur. Per se utique miliare exanthema eam non desiderat, ut recte monent Hamiltonus (2), Collinius (3) aliique, praesertim album et aquosum, aut crystallinum, et nisi aliquod grave symptoma urgeat. Iure igitur Hoffmannus (4) et Gastellerius (5) raro et cautissime eam adhibendam esse praecipiunt. Posterior etiam addit, se tum solum ea usum esse, cum symptomata inflammatoria adessent, nec unquam magnum emolumentum in suis aegris ex ea percepisse, fortasse, ut ipse suspicatur, quod scorbutica labe plerique erant affecti. Meadius, etsi in principio, modo vires sinant, mittendum esse sanguinem putat, si tamen corpus su-

doribus diffluat, a sanguinis detractione abstinet, aut eam unum vel alterum diem differt, vel in tempus opportunius servat, et non praetermittit animadvertere, *quo minori copia missus fuerit sanguis, eo tutius utplurimum finiri morbum; deficientibus enim extremis diebus viribus, pustulae*, inquit, *retrocedunt, et aeger moritur* (6). Illud quidem certum est, quod ubi vires languent, facies pallet; pulsus debiles, parvi, depressi mollesque sunt; crebrae animi defectiones instant; corpus imbecillum est et sanguinis inops, ut in ea specie, quae alba, crystallina, aquosa et pellucida exanthemata profert, potissimum evenit; omnia haec symptomata quamcunque sanguinis evacuationem contra indicant ac prohibent. Idcirco rarissime sanguinis missione in huiusmodi casu opus est, nisi plethora aut suppressa aliqua consueta excretio, aut aliquod aliud indicans, uti asthma, pleuritis, vel simile forte concurrat cogatque, primis illico diebus eam tentare.

(1) Vogel. *l. c.* §. 141.
(2) *De febr. miliar. cap. VI. p.* 65.
(3) *L. c. p.* 71.
(4) *L. c. in cautel.* §. *VI.*
(5) *L. c. p.* 361.
(6) *Monit. et praecept. medic. sect. IV. p.* 13. 14.

§. CCCCXXXIII.

Exceptio. — Allionii opinio. — Morbi ad inflammationes proclivitas. — Exemplum morbi inflammatoriae indolis in Novariensi et Corrgiensi epidemia. — Quae sanguinis missionem petant ante pustularum eruptionem. — Quid praestet sanguinis missio. — Cur in larvato et complicato sanguis multo magis mitti debeat. — Tuto mittitur etiam in puerperis, si lochia subsistunt. — Hirudines vulvae labiis applicitae sine detrimento hysteritidem discutiunt. — Loco venaesectionis quae eruptionem promoveant et sustineant.

Nihilo tamen minus miliare virus interdum, in sanguineis praesertim, plethoricis, robustis bonoque habitu praeditis, certisque anni aërisque constitutionibus tale est, ut sive copia, sive acrimonia maiore, sive utraque simul cor, vasa nervosque peculiariter irritando febrem vehementiorem acutioremque excitet. Quapropter Allionius opinatus est, facultatem in eo esse sanguinem

cogendi et extrema vasorum minimorum inflammandi, atque adeo frequentius occasionem mittendi sanguinis praebere, quam in peticulari morbo usu veniat. Utut res se habeat, hanc quidem morbi ad inflammationes proclivitatem nemo prorsus negaverit, qui diu lateque medicinam fecerit. In epidemica enimvero constitutione Novariensi anni 1755. tanta erat inflammatoria diathesis ut nullus fere miliari morbo implicitus evaderet, nisi cui liberali largaque manu pluries sanguis fuisset detractus (1). *Corregii* etiam, quanquam sanguis non esset adeo phlogisticus, uti fuit Novariae, nam densus quidem et concretus, sed rutilans, coccineus et seri multum dimittens plerumque apparebat, praesentibus *indicantibus* quibusdam, aut febre vehementiore, ingenti aestu atque ardore urgentibus a sanguinis missione non abhorruit Baraldius. Itaque si febris ingens, atque ardens, pulsus magnus, validus, durus, calor et sitis urens, facies rubra, respiratio anxia, capitis dolor, temperamentum, habitus corporis, aetas florida atque alia huiusmodi, si non omnia, complura saltem sanguinis detractionem *indicent*, tuto, antequam exanthemata erumpant, sanguis mittitur, imo mitti debet; interdumque non semel tantum, sed iterum iterumque, nimirum quamdiu symptomata persistunt, in primis pulsuum magnitudo, durities, vibratio; meliusque est, Allionio iudice, paulo liberalius sanguinem detrahendo peccare, quam omnino eidem parcendo. Sic enim et frenum aliquod malo iniicitur, et peiora exitiosioraque symptomata, quae deinceps certo supervenirent, provide averti solent. Idque multo magis fieri expedit in miliari morbo *larvato* (§. CCCCI.) et in *complicato* (§. CCCCV.); quandoquidem in his mala, sub quorum larva ludit, aut cum quibus complicatur, plerumque eiusmodi sunt, ut repetitas venaesectiones expetant et ferant, eoque facilius, si manifesta inflammatio aliqua, uti pulmonum, faucium, uteri aliusve visceris, aut suppressio mensium, lochiorum haemorrhoidumque adsit, aut propinqua timeatur. Iteratis certe experimentis didicit Molinarius (2), in puerperis hoc morbo correptis, si eis lochia substiterint, sanguinem tam ex pede, quam ex brachio felici semper eventu mitti. Quo in casu, si pulsuum

et virium languor a venae incisione deterreat, metus contra hysteritidis ex lochiis retentis promptam opem exposcat, hirudines vulvae labiis applicitae levamen prope certum sine virium detrimento afferre consueverunt. At ubi nulla sanguinis detrahendi indicatio suppetit, sed tamen anxietates cum pulsu celeri et dolore capitis aegrum angunt, tunc generatim antiphlogistica laudantur, et inter haec excellere dicitur decoctum radicis althaeae cum oxymelle et stibio diaphoretico non abluto. His enim non modo cunctans eruptio acceleratur, quae utplurimum omnia symptomata fugat, verum etiam ad finem usque morbi bene (3) sustinetur.

(1) De August. *l. c.*
(2) *L. c* §. 28. 29. *p.* 61.
(3) Collin. *p.* 72. 73.

§. CCCCXXXIV.

Num exstantibus pustulis mitti sanguis possit. — Affirmatur et indicantur casus opportuni. — Allionii observatio et monitum. — Inflammatio alicuius visceris, etsi vires langueant, V. S. sed parcam petit.

Maior vero de mittendo sanguine dubitatio, ut in omnibus aliis exanthematibus assolet, medicos subit, cum iam pustulae cutem occupant. Timent enim, ne sanguine misso illae subsideant, et intro vertantur. Factis tamen periculis compertum est, si gravis inflammatio viscus aliquod teneat, aut vehementissima febris sit, largam sanguinis missionem tentari posse, quin exanthemata concidant, aut intro redeant (1). Tanta enim vis circulationis a venae sectione adhuc tum superest, ut ad peripheriam propelli humores non desinant. Praesentibus pustulis mitti etiam sanguis potest, quando praeter acutissimam febrem venter tenditur, urinae tenues, aqueae aut pallidae redduntur, uterus acriter dolet ac calet, lochia restitant, caput gravatur, pulsus supprimitur aut vehementius micat, pectus oppletur, spiritusque intercipitur etc. (2). Quanquam recte animadvertit Allionius, febris impetum, delirium et reliqua symptomata in hoc secundo stadio, nimirum exstantibus pustulis, per sanguinis missionem vix se-

dari, imo saepe convulsiones accersiri, et mortem accelerari (3); id quod egomet ipse non semel vidi, in iis praesertim, quibus ante exanthematum eruptionem iam sanguis iterato detractus fuerat. Quod si inflammatio alicuius visceris etsi vires admodum depressae timorem faciant, ne penitus per phlebotomiam exsolvantur, promptam tamen et citam opem invocet, parcius quidem, et suspensa quodammodo manu, sed mittendus etiam tunc sanguis est (4).

(1) Collin. *l. c. p.* 62. Molinar. *l. c.*
(2) Collin. *p.* 71.
(3) *L. c.* §. 141.
(4) Collin. *ib.*

§. CCCCXXXV.

Cucurbitulae a plerisque probantur. — Palam damnantur a Damilanio et Baraldio. — Causae dubitandi de earum bono effectu. — Non tamen omnino reiiciendae. — Quando utilius adhibeantur. — Hirudines idem praestant.

Minus de cucurbitularum applicatione disceptatur. Plerique eas tam ante eruptionem, quam post ipsam dorso artubusque admotas approbant, earum ope credentes, extrorsum miliare venenum avocari, revulsionem a capite fieri, sicque dolori capitis, delirio comatique commodissime succurri. Noxium vero cucurbitularum usum, tam ante, quam post exanthematum miliarium eruptionem expertus est Damilanius (1). Ad hunc accedit Baraldius serio admonens, earum applicatione pustulas retardari, aut etiam reprimi (2). Fateor equidem, me pluries subdubitasse, utrum tanti eas facerem, quanti vulgo ab aliis in hoc morbo fieri solent. Non enim fieri posse mihi videbatur, ut cucurbitulae, quantacunque velis cautione adhibita, nudo corpori imponerentur, quin cutis, quae in miliari morbo multo sensibilior est, aëris accessu et frigore exteriore quasi perculsa sese corrugaret contraheretque. Nihil dico de irritatione, quam cucurbitulae cuti inferunt, nihil de cutaneorum vasorum oppletione atque infarctu, qui imminutum aëris pondus elateriumque subsequitur. Quae omnia hercle faciebant, ut subvererer, ne obicem erupturo miliari fermento ponerent,

aut iam egressum repellerent. Non tamen ausim omnem earum usum reiicere, cum aliorum experientia alioquin comprobatum videam. Hac ipsa innixus ALLIONIUS (3) iis omnino non adversatur, maxime si cum scarificatione applicentur. Per eas enim *inquietudines et advenientes convulsiones aliquando* sedari aut praecaveri asserit; utilius vero adhibitas fuisse scribit, ubi pustularum loco aliquis tantummodo rubor cum minutissimis punctulis cutem suffundit, viditurque virus in ipsa profundius haerere. Delirium certe a cucurbitula magna cum scarificatione occipiti imposita interdum sedatum narrat. Sed hoc genus auxilii efficacius sibi visum esse, ait, quando delirium in primo stadio aut initio secundi accesserat nec admodum invaluerat. Facta quippe metastasi, aut completa congestione vix ulla spes est, eam resolutum iri. Hirudines quoque temporibus applicitae caput quandoque egregie deplent, et delirium arcent.

(1) *L. c. p.* 122.
(2) *L. c. p.* 35. 36.
(3) *L. c.* §. 159.

§. CCCCXXXVI.

Dissensus circa evacuantia. — Quid de his sentiendum. — Quae emesim velint, quae catharsim. — Emesis promovet eruptionem; interdum etiam praecavere potest. — Purgatio quando eruptioni faveat — Blanda laxantia etiam puerperis conveniunt. — Cur LUDWIGIO *magis arrideat oleum et enematum usus. — Quaenam eccoprotica tu iora. — Enemata universali consensu probantur. — Sub eruptione toleranda alvi adstrictio. — Eruptio facta vetat purgantia. — Exceptio. — In morbi fine purgandum est. — De praecavendis per purgantia pustulis quid experientia doceat.*

Nec in minori de evacuantibus stricte dictis dissensione versamur. Quidam omne evacuantium genus, ut viribus atque eruptioni exanthematum inimicum, suspectum habent; alii emetica catharticis praeferunt, et, si unquam cathartica adhiberi concedunt, sub finem morbi duntaxat (1) concedunt. Nonnulli a blandis alvum laxantibus, et praesertim antiphlogisticis alieni non sunt (2). Nec desunt alii, qui cathartica satis valida cum SYDENHAMIO (3) inter initia in morbo simplici et

puro, et quidem ad minimum ter iterata proponunt, hisque confidunt exanthemata praecavere, et quasi radicitus eorum fomitem exstirpare (4). Quid vero de hisce omnibus aut sentiendum, aut tenendum sit, paucis dabo. Primum igitur si cacochyliam circa ventriculum collectam signa pluries memorata ostendant, aut morbus contagione communicatus fuerit, illico inter initia, antequam exanthemata appareant, blando emetico uti expedit. Generatim tutius utiliusque est partitis dosibus, quam unica illud praebere. Vomitu autem non modo ventriculi sordes, biliosa colluvies et miasmatis aliqua pars brevissima via, antequam interiora pervadant, educuntur, verum etiam exanthematum ad cutim expulsio blande feliciterque promoveri dicitur. Imo si ventriculo omnis fomes insideat, etiam exanthemata omnino praecaventur. At si inferius saburra locata sit, magisque intestina occupet, et alvus aut adstricta sit, aut minus officio suo fungatur, aut non satis per se quisquilias egerere possit, medicamento purgante per inferiora eam ducere oportet; natura enim ipsa saepe monstravit, post spontaneam alvi solutionem, ubi primas vias sordes obruebant, eruptionemque irritatione tubi intestinalis remorabantur, exanthemata ad cutim feliciter propulsa fuisse. Nec timendum est blando laxante uti, etiam in puerperis, quando saburrae intestinalis indicia non absint (5). Ex salibus et manna parata lenientia, nisi largiore dosi dentur, quod minime probamus, non sufficere, nec semper innocua videntur Ludwigio (6). Idcirco ceteris antefert oleum amygdalarum dulcium recentissimum, vel lenissima clysmata sine stimulantibus, praesertim morbo provectiore, cum dici vix possit, quam sensibilia fiant corpora in morbi processu. Atque hoc monitum in puerperis potissimum, quae mitius et cautius tractandae sunt, observandum arbitror. Inter eccoprotica vero ea, quae blandiora sunt, non aliena existimantur serum lactis defaecatum, vel simplex, vel cum tamarindis decoctum, flos cassiae, cremor tartari, tartarus solubilis, sal mirabilis Glauberi atque alia eiusmodi. Tutissima autem omnium in toto morbi curriculo ad alvum laxandam apertamque servandam, nemine discrepante, reputantur enemata emol-

lientia. Haec laxando molliendoque intestina, et spasmos irritationesque sedando aut arcendo id etiam efficiunt, ut pustularum eruptio facilius consequatur, et facta perstet, et maturescat. Sub ipsa tamen eruptione tolerandam alvi adstrictionem volunt nonnulli (7) ex cautissimis medicis, nisi gravia symptomata omnino iubeant, eam vel oleo vel clystere aperiri. Egressis vero et exstantibus pustulis miliaribus a medicamentis catharticis proprie dictis abstinere oportet, quia tum nocere alvi ductionem, experientia (8) edoctus Allionius testatum facit. Excipiendus tamen casus est, in quo vesiculae valde exiguae, pellucidae, vix conspicuae in cuticula se ostenderint, neque idoneis remediis patentiores evaserint, neque ad iustam molem et maturationem pervenerint. Tunc non diu nimis internis medicamentis eius generis insistere oportet; sed, antequam vires longa valetudine exhauriantur, cum huiusmodi cutaneae asperitudines morbo tollendo impares omnino sint, per intestina potissimum morbi fomes blandis remediis, uti rhabarbaro, manna, sale Glauberiano expugnandus est, non intermisso interim vesicantium usu aliisque excretionibus (9). Exsiccatis demum exanthematis, absolutoque morbo, commode etiam alvus ducitur, ut quae relinquuntur inquinamenta in corpore recidivum morbum non faciant, aut alias successiones malorum generent. Ad illud vero, quod de impediendis exanthematis per cathartica traditur, nostra experimenta non satis respondent, ut confirmari id possit, nec aliorum tentaminibus confirmatum esse novimus, nec, ut libere dicamus, optandum fortasse esset in morbo, cuius propria ac naturalis crisis in exanthematum ad cutim eruptione tota consistit.

(1) Gastellier. *p.* 362.
(2) Molinar. *p.* 34. Vogel. §. 141.
(3) *De nov. febris ingress.*
(4) Allion. *l. c.* § 190.
(5) Molin. *l. c.*
(6) §. 223.
(7) Ludwig. §. 223.
(8) *L. c.*
(9) Mead. *monit. et praec. med. sect.* 4. *p.* 14.

§. CCCCXXXVII.

Vesicantium varia sors. — Damilanio noxia. — Baraldio item. — Eruptioni officere et eam etiam repellere visa sunt. — Ratio affertur. — Confirmatur observatione Augustinii. — Quando utilia. — Hamiltoni auctoritas. — Ampla laudantur. — Mature applicanda. — Bugliviana praecepta interdum supervacua. — Observatio.

Vesicantia pariter variam sortem habuerunt; hinc laudantur ab aliis, ab aliis deprimuntur (1). Allionius nec ea commendat, nec vituperat, sed modo inutilia esse, modo noxia, modo aliquid boni efficere vidit (2). Generatim nocuisse ea, narrat Damilanius, sicuti etiam sinapismos atque epispastica, praesertim in morbi principio, ubi febris vehementius exarsit cum pulsu contracto, et ubi aegri graciliores, sensibiliores siccioresque habitu corporis fuerunt; quod funesto quodam exemplo (3) etiam comprobare nititur. Baraldius quoque vesicantibus non favet, ea si non noxia, inutilia atque inefficacia certe declarans (4). Nec dubitat deinceps asserere maturius adhibita pustularum eruptionem retardare (quod tamen negat Allionius) (5); imo etiam pustulas iam egressas exstantesque repellere, idque iterato repetit (6). Nec mirum est, Baraldio sic accidisse, quod miliaria in eius aegris cum tritaeophya biliosa et quasi ardente complicabantur, ac proinde non egebant calcari ullo, nec ullo incitamento, sed potius freno et moderamine; cuiusmodi fere exstiterunt illa quoque, in quibus male cessisse vesicantia, refert Damilanius. Quam ob ipsissimam causam a vesicantibus, a frictionibus atque aliis quibuscunque commoventibus in Novariensium miliari morbo inflammatoriae indolis abstinere utplurimum debuit Augustinius (7). At contra ubi pulsus sunt languidi et debiles, ubi calor mitis, ubi humores lenti et pituitosi, ubi habitus mollis et laxus, aut ubi sanguinis non parum detractum fuerit, uno verbo, ubi incitantibus et stimulantibus opus est, vesicantia tam ad eruptionem tardam imperfectamque sollicitandam, quam ad exanthemata, si retropulsa fuerint, revocanda. et ad coma, lethargum, catarrhum pulmonumque infarctum, imo ipsum alvi fluxum, ex morbidae materiae metastasi

natum tollendum avertendumque opportunissima praedicamus. Hamiltonus sane ea frequentissime adhibere solitus fuit, tantique salubrem eorum effectum aestimavit, ut unis exsiccatis nova, alio tamen in loco imponenda curaret; et iure quidem id praestitit, cum plerumque exanthemata miliaria, quibus mederi debuit, alba fuerint, lymphatica aut crystallina cum exigua febre et in habitu pituitoso et laxo praeditis aut viribus destitutis. Hamiltonum plerique fere sequuntur. Ludwigio vesicantia ampliora placent, quam parva diversis licet locis applicita, sed diu aperta et fluentia desiderat (8). Mature nonnulli iis utuntur. Molinarius quarto vel quinto die post sanguinis missionem, quando humores densi inertesque videntur, extrorsumque avocandum est, applicanda (9) suadet, cautelis, quas de usu vesicantium sancivit Baglivius, ad amussim observatis. Non semper tamen Baglivianis praeceptis adhaerendum esse existimat Freindius (10) longa experientia fretus, et Petrus de Rotundis (11) medicus Romanus non ignobilis, primusque hydrargyroseos parcioris inventor (12), quod interdum etiam in sicciore gracilioreque temperie, dummodo revellendi, avocandi excitandique indicatio illa efflagitet, innocue utilissimeque adhibuerint, adhibitaque alii clinici feliciores testentur. Matrona enimvero habitu gracillimo tenuissimoque, et praeterea ex rhachitide in adolescentia gibbosa facta incidit in miliarem morbum sporadicum cum febre parva, pulsu humili, inaequali, debili, tenui, depresso. Exanthemata aquea, lymphatica, alba apparere debito tempore inceperant, sed eorum eruptio, quia imperfecta erat, morbum non minuerat. Respiratio in primis laboriosa, inaequalis, anxia et suspiriis interrupta perseverabat. In somnum maxime propendebat aegrotans, et vana subinde obloquebatur; sed quotiescunque oculi claudebantur, evigilabat subsultu membrorum et pectoris oppressione excitata. Duo suris vesicantia imposita. Non effluxere horae viginti post eorum applicationem, quin omnia symptomata evanescerent. Pulsus aequales, elati, expansi, validiores facti, respiratio libera, somnus placidus, nulli subsultus, tota quodammodo morbi vi ad suras conversa. Sub vesica a cantharidibus inducta eschara

quaedam albida, crassa et in marginibus nigra, gangraenosa, foetidissima cernebatur, quae lenta, sed laudabili suppuratione paulatim separata est, relicto cavo, profundo, magnam vim puris boni albique diu fundente ulcere, quod sensim carne impletum et cicatrice feliciter obductum est. Hoc prope solo artis naturaeque auxilio Lucretia Costa nobilis mulier Faventina e morbo omnino evasit convaluitque.

(1) Vogel. *l. c.* §. 141.
(2) *L. c.* §. 147.
(3) *L. c. p.* 115. 116.
(4) *L. c. p.* 31.
(5) *L. c.* §. *eod.*
(6) *p.* 35. 36. 53. 54.
(7) *L. c.*
(8) *L. c.* §. 222.
(9) *L. c. p.* 149.
(10) *De febr. comment. IX.*
(11) *De victu acutor. pag.* 122.
(12) Vid. *eius praefation. p.* 24., ubi legitur scriptum ab eo fuisse consilium, in quo adumbrabat *luis venereae per illitionem argenti vivi curationem, quam nullum salivationis taedium consequeretur.* Anno 1718. hoc consilium transmisit Lutetiam Parisiorum, ut inde ad Monspelienses medicos remitteretur. Biennio post a Monspeliensi medico edita fuit *nova luis venereae curandae ratio illitu vivi argenti, unde salivatio non moveatur.* Sic vos non vobis etc.

§. CCCCXXXVIII.

Acidorum usus controversus. — Absorbentia et alcalica experimentis comprobata. — Laudantur etiam a Boerhaavio. — Allionius acida retardasse eruptionem, et etiam aliter nocuisse testatur. — Non corrigunt miasma miliare. — Saltem in graviore malo inutilia. — Imo nocua. — Effectibus morbi magis idonea, quam causae tollendae. — Indicantur aliquando.

Inter medicamenta, quorum usus in miliari exanthemate non omnibus aeque respondit, referenda sunt quoque acida quaecunque (1). Fieri enim non potuit, quin ista ab iis, quibus sanguinis serum, aut lympha acida, aut acescens materialem et praecipuam causam morbi constituere videtur, uti eius fomitem augentia reprobentur; e contrario vero magno in pretio habeantur ab aliis, qui miliare virus putridae septicaeque naturae esse sibi persuaserunt. Quae utrique opinioni

faveant, aut adversentur, supra (§. CCCCXXVI.) iam aliquo modo aperuimus. Nunc quid ipsa experientia, qua sola verum detegi potest, in hac controversia desiniverit, videamus. Certissimum quidem est, prioris sententiae patronis, HAMILTONO videlicet, HOFFMANNO aliisque non deesse felicissimas miliaris morbi curationes, quas solis absorbentibus, alcalicisque remediis perfecerunt; nec unquam eos suae methodi poenituit. Nec dissimili medicamentorum genere utebatur MEADIUS (2). Ad alcalina etiam, et quidem volatilia, quae absorbentibus alcalicisque fixis anteponit, confugere non dubitat CHAMBONUS DE MONTAUX, nempe ad spiritum cornu cervi rectificatum, quo etiam interdum utebatur HAMILTONUS, ad oleum animale DIPPELLII sali volatili admixtum, ad spiritum MINDERERI, quem sali volatili interdum substituendum censet. His enim et acori lymphae et eiusdem lentori occurrere (3) studet. Magnus item BOERHAAVIUS in morbis puerperarum, inter quos miliaris non infrequens est, alcalica et antacida commendavit adhibuitque, quod in illis acorem, sive a lacte, sive ab alia causa repetendum, peccare crederet (4). Itaque si standum est experientiae, profecto non video, quamobrem acidorum usum hic magnopere inculcemus. Inter posterioris sententiae fautores nemo denegabit locum ALLIONIO. Is tamen veri diligentior, quam propriae opinionis, candide et sincere referens quae experimento compererit, nequaquam dissimulat, acidis in prima periodo pustularum eruptionem retardatam fuisse; in secunda, si assidue et largiter praeberentur, etiam non leve nocumentum (5) illatum. Ne autem sui ipsius oblitus videretur, addit denique, acidis, praesertim vegetabilibus, *miasma aliquo modo corrigi* et temperari; quibus verbis plane indicat, quam exigua atque incerta fuerit eorum efficacitas (6). Exiguam profecto, incertam aut potius nullam reapse eorum esse facultatem quotidie experimur in hocce morbo, expertusque est MOLINARIUS, qui in eo genere, quod malignum vocatur, nihil unquam boni ab acidis effectum vidit (7). Id ipsum antea HOFFMANNUS post HAMILTONUM adnotaverat: quin imo aperte ea nocuisse, scripsit. Quae cuncta ut acidorum hic dubiam virtutem, saltem quod ad miasmatis vim refrenandam

obtundendamque spectat, ostendere videntur, sic dubitationes nostras de septica putridave eius natura magis magisque confirmant. Acida igitur, et quidem vegetabilia, scilicet mitiora et caute adhibita potius ad morbi effecta minuenda coërcendaque opportuna dixerim, quam ad eius causam directe oppugnandam; nimirum tum indicari, cum calor et motus febrilis modum excedit, cum vitae vires intensius vigent, cum bilis aestuat atque ad alcalescendum propendet, summatim cum continenda frenandaque est solidarum partium immodica irritabilitas et fluidarum ad alcalescendum, putrescendum aut liquescendum propensio.

(1) Vogel. §. 141.
(2) *Monit. et praec. med. l. c.*
(3) *Des malad. des femm. t. I. chap. VIII.*
(4) *Aphor. de cogn. et curand. morb.* §. 1331.
(5) *L. c.* §. 145.
(6) *L. c.*
(7) *L. c. p.* 113.

§. CCCCXXXIX.

China-china et opium. — Quando china-china utilis, quando non. — Miliare miasma a china-china non corrigitur. — Cautio in eius usu. — Vera febris intermittens quando cito supprimenda. — Interdum remittens cortice fugatur — Observatio. — Meadius consentit. — Nec omnino adversatur Damilanius. — An china-china retardet eruptionem. — Quando eam promoveat. — Confirmatur observatione ipsius Baraldii.

Duo insignia artis praesidia, opium et china-china non sine animadversione praeteriri possunt, cum alii alia de eorum effectibus sentiant. Quod attinet ad chinam-chinam, quanquam passim tam uti febrifuga, quam uti antiseptica in hocce morbo adhiberi soleat, et magnis etiam laudibus efferatur, non tamen promiscue et sine distinctione uti ea licet. In primo stadio, quando febris intermittentem mentitur (§. CCCXC.), aut eius larva se tegit (§ CCCCI.), frustra inutiliterque china-china tentata saepius est (1). Tunc enim febris, etsi intermittat, aut periodice ita remittat, ut subintrantes, aut subcontinuae remittunt, quoniam non ex fomite verarum intermittentium, sed e veneno exanthematico oritur, quemadmodum suo loco explicatum est, nullo modo antipyreticae illius antidoti potestati sub-

iicitur. *Miliare enim miasma*, ut ait Alliovius (2), *a cortice peruviano non corrigitur.* Sin vero malum cum febre intermittente vera complicatur, tunc intermittens febris, quae cum eo coniungitur, china-china supprimi certo potest, utpote vera eius domitrice. Consulunt tamen aliqui, ne ad eam praemature nimis confugiamus, videlicet in ipso primo stadio, nisi prius per sanguinis missionem et diluentia *status inflammationis tensionisque*, in quo fibrae et vasa omnia reperiuntur, emendatus (3) sit; huic enim tonica et roborans medicamenti vis alioquin noceret. Facta vero exanthematum eruptione, si febris intermittens adhuc persistat, ut persistere solet, quando vere talis a principio fuit, et vere complicatur cum miliari morbo, ni prius cortici fuit locus, continuo properandum ad corticem peruvianum est, ut ea confestim tollatur; alias enim sub frigore febrili exanthemata deprimuntur, delitescunt introque redeunt summo cum vitae periculo (§. CCCCVIII.), quod in duobus robustis hominibus ex hac causa abreptis accidisse conqueritur auctor modo (4) laudatus. Interdum in progressu tantum febris ad subintrantis naturam modumque accedit, remissiones habens manifestiores, ita ut, nisi intermittens fiat, proxima ad intermittendum videatur. Tunc etiam china-china optimo cum effectu dari consuevit. Iuveni ex miliari morbo decumbenti supervenerant in lingua labiisque aphthae dolorem cruciatumque molestissimum inferentes, comitabaturque perpetuus et copiosus ptyalismus. Febris nec ab aphthis, nec a miliaribus pustulis exstantibus quidquam minuebatur. Quotidie vespere invalescebat exacerbabaturque sine frigore et quasi clanculo; tota nocte aegrum calore ingenti, inquietudine ac siti cruciabat; mane vero sudore erumpente sic remittebat, ut prope ad integritatem accederet Corticem peruvianum ei dedi, et cito febris cum omnibus symptomatibus depulsa est. Quid simile cum de aphthis, tum de febre per corticem fugandis pollicetur Meadius (5), Sydenhamii auctoritatem experientiamque commemorans. Damilanius quoque, cui alias suspectus chinae-chinae usus, eum non reiicit, quoties aut febris *vera intermittens* aut *remittens putrida* sit, speciatim in puerperis, et cum ea complicetur mi-

liaris morbus (6). Sed insolens et prope novum fortasse videbitur, non modo non fugari cortice febrem primo stadio, quemadmodum dictum est, quando intermittentem simulat, verum etiam eruptionem pustularum sic retardatam esse in *Corregiensi* constitutione, ut quandoque ad quadragesimam et quinquagesimam usque diem duntaxat exanthemata prodierint (7); quae cunctatio, si vere corticis usui, et non anomalae et peculiari morbi naturae tribuenda fuit, id fortasse non remedii culpa, sed morbi ipsius potius qualitate, tonicam roborantemque illius virtutem recusante crediderim. In febre enim tritaeophya biliosa, quacum complicabatur miliare virus, tales erant pulsus magnitudo, sanguinis fervor lentorque phlogisticus et solidarum partium tensio, ut incitamento opus non esset. In tanto igitur virium omnium actionumque incremento, per corticem etiam adaucto, secretio et excretio miliaris miasmatis qui fieri poterat? Ceterum febris impetu aliquantum infracto, pulsibusque ad mediocritatem restitutis, et multo magis, si vires vitae concidant aut deficiant, china-china tam longe abest, ut eruptioni obsistat, ut potius favere soleat, quod pluries a nobis observatum est, aut saltem illud hoc remedio confecimus, ut febris et morbus felicem profecto exitum consequerentur. Hoc idem Baraldius ipse, etsi chinaechinae effectibus non plane contentus, concedere tamen cogitur, observationem proferens, qua ostenditur, dato cortice omnia symptomata sedata fuisse, vires erectas, et cito feliciterque pustulas miliares expulsas, biduo nimirum post inchoatum eius usum, decima vero quinta die a morbi initio (8). Eodem remedio, quando vires languent, febrim mitigari, eruptionemque promoveri Gastellerius etiam (9) profitetur.

(1) Damilan. *p.* 124. Barald. *p.* 31.
(2) §. 188. 210.
(3) Allion. §. 210.
(4) *Id.* §. 211.
(6) *Monit et praec. med. sect. IV. febr. miliar. p.* 15.
(6) *P.* 142.
(7) *L. c. p.* 31.
(8) *P.* 37. 38.
(9) *P.* 363. 364.

§. CCCCXL.

Opii usus quibusdam suspectus. — Praesertim in altera periodo. — Neque convulsiones sedare dicitur. — In complicato vere noxius habetur, itemque in difficili eruptione. — Ex papavere parata innocua. — Consuli de opii usu debent quae alibi dicta sunt. — Observatio. — Negat Molinarius opio inflammationes induci aut augeri. — Quando in puerperis lochia promovere possit.

Opium, quia magnum artis auxilium est, ut cetera heroica remedia, maxima prudentia et cautione administari debet. Generatim in hoc morbo ab Allionio (1) suspectum creditur, saepiusque nocere, quam prodesse dicitur. Inflammatoria sanguinis diathesis, plerumque praesens, aut magna ad inflammationes morbi proclivitas multimodis manifesta, eius usum vetare ei videtur. In secundo speciatim stadio, sive altera periodo, in qua cutis tenditur, et inflammationis specie quadam afficitur, vehemensque febris est, et ad caput sanguis confluit uberius, in eoque congeritur, quasi a renisu spasmoque cutis illuc compulsus, nullum opio locum dari iudicat (2), adiicitque neque convulsiones, quae eruptioni exanthematum interdum succedunt, ab eiusmodi remedio compesci, ne tum quidem, cum ab irritatis cutaneis nervis, quae est eius opinio, permanarent; perniciosissimumque certe eius usum esse in complicato genere, plerumque inflammatorio, et demum in eo etiam casu, in quo miliaria profundius in cute haerent et latitant, nec facile extrorsum efferuntur (3). Haec cum observatione atque experientia viri clarissimi innitantur, contemnenda aut negligenda nequaquam videntur; ex eo etiam, quod confirmata sunt ab Antonio de Augustinis, qui in epidemica miliarium constitutione anni 1755. pluries memorata opium ad vigilias adhibitum nocumento suis aegris fuisse (4) refert, dum contra emulsa ex seminibus papaveris, quibus vigilias, convulsiones, delirium, inquietudines sedare annisus est, utilia maxime deprehensa fuere. Quousque vero ista observata circa opii usum tenenda probandaque sint, quisque intelliget, si ea, quae hac de re alibi, et speciatim in capite de variolis (§. CCXLI.) pertractata sunt, attente considerentur. Ceterum memi-

ni, adolescenti cuidam morbo miliari cum acutissima pleuritide complicato laboranti, exstantibus iam ab aliquot diebus exanthematis, et vigiliis delirioque urgentibus, et nihil copioso sudore alvique fluxu proficiente, cum vasa per sanguinis missiones satis depleta iam essent, mixturam, quae laudani liquidi Sydenhamii non exiguam dosim habebat, cochleatim ad intervalla a medico Bononiensi doctissimo aeque ac prudentissimo datam optimo effectu fuisse. Molinarium etiam invenio suis periclitationibus confisum ab opio nequaquam abhorruisse, imo comperisse inflammationes ab eo nec inductas, neque, si quae erant, adauctas esse (5). Puto autem, eum loqui de inflammationibus iterata phlebotomia et diluenti potu quodammodo subactis et domitis, aut ab acri stimulo proxime nervos vellicante magis, quam a diathesi inflammatoria genitis; nam has certe opium non auget, sed sensibilitatem aliquantum sopiendo et spasmum tollendo mirifice mitigat. In puerperis, ne lochia supprimantur, ab opio iure abstinent prudentiores. Vis enim inest ei quascunque evacuationes, sudore excepto, sistendi. At si abdominis viscera uterusque spasmis, ut quandoque accidit, afficiantur, atque ex hac causa lochia aut ex toto subsistant, recte idem Molinarius (6) admonet, opio dato spasmos tolli posse, atque laxatis inde vasorum osculis sanguinis fluxum interdum promoveri aut restitui.

(1) §. 231.
(2) *Ibid.*
(3) *Ibid.*
(4) *L. c. p.* 72.
(5) *Pag.* 62. 63.
(6) *Ibid.*

§. CCCCXLI.

De singularibus quorundam symptomatum curationibus. — Curatio in pustularum regressu varia pro causarum diversitate.

De peculiarium remediorum administratione non plura. Aliquid potius dicam de curatione quorundam symptomatum; quanquam in superioribus capitibus, et speciatim, ubi variolarum curatio exposita (§. CCLXXV. et seq.) est, satis fuse de ea egimus, ita ut supervacaneum prope videatur eandem cramben, ut aiunt, hic

recoquere. Ne igitur repetitionibus lectores defatigentur, eos ad illa loca remittimus, contenti pauca tantum hîc adiicere, quae peculiariter exanthemata miliaria respiciunt, et propria eorum veluti sunt. Itaque regressum pustularum, ut gravissimorum et lethalium symptomatum causam (§. CCCCXIV.) considerabimus. Inquirere in hoc casu oportet, undenam iste contigerit (§. CCCXLV.). Si a motu nimio febris, aut plethora, aut a calefacientium usu, aut ab immodico externo calore repressa exanthemata fuerint, aut retenta intus, revocanda erunt, aut allicienda extrorsum compescentibus, refrigerantibus nitrosis, aëris renovatione, integumentorum imminutione, missione sanguinis, cucurbitulis scarificatis potuque aqueo copioso et diluente. Si vero frigus admissum, terror, aut animi viriumque defectiones occasionem dederint huic regressui, in auxilium veniant diluta florum sambuci, scordii, cardui benedicti calide hausta, fricationes, in primis thoracis, ope panni lanei probe siccati, aut vapore succini (1) imbuti, dummodo odor eius bene ferri possit, nec suspectus sit ratione partus, aut peculiaris idiosyncrasiae, lotiones ex aqua calida, fomenta humida et calentia, et ubi pulsus debilis et parvus invenitur, medicamenta, quae excitant. Neque hîc solis *bezoarticis fixis*, videlicet pulveri *bezoartico* pharmacopoeae Londinensis, aut pulveri *e chelis cancrorum composito*, qui maxime hîc commendari solent, acquiescendum est, sed tentandum aliquid efficacius valentiusque. Ludwigius idcirco proponit *essentiam alexipharmacam* Stahlii, *liquorem cornu cervi succinatum* et camphoram ipsam (2), non neglecta vesicantium amplorum et acrium applicatione suris, cervici et brachiis, praesertim si sopor simul opprimat. Meadius laudat *pulverem contrayervae compositum et confectionem cardiacam* pharmacopoeae modo nominatae (3). Nec parum proderit, ubi terror aut animi pathema aliquod regressum istum effecerit, liquorem anodynum mineralem Hoffmanni ex aqua aegro propinare, aut aliquid opii aut laudani liquidi Sydenhamii reliquis medicamentis adiicere, cui et spasmos sedandi, et cutim versus ducendi mira inest facultas.

(1) Vogel. *l. c.* §. 141.
(2) *L. c. p.* 222.
(3) *L. c. p.* 14.

§. CCCCXLII.

Delirium quae mitigent. — Convulsioni et singultui speciatim moschus proponitur. — Pulvis Tunquinensis. — Frictionum efficacitas. — Quid sudori eliciendo aut revocando valeat. — Camphorae laudes limitantur. — Vires deficientes quibus excitentur. — Alvi fluxus si sistatur, exitium. — Tumor leucophlegmaticus a morbo relictus discutitur catharticis et diureticis.

Delirium quoque mitigant aut placant hirudines temporibus applicitae, itemque magna cucurbitula occipiti cum scarificatione affixa, balnea pedum tepida, aut his substituta fomenta, aut epispastica plantis pedum admota, et non raro vesicans deraso capiti impositum, ut extrorsum avocet. Nec anodyna, ut diacodion et emulsa papaverina, praesertim vigiliis et anxietatibus aegrum agitantibus sua laude fraudanda sunt. Quod si convulsiones immineant, aut iam invaserint, aut singultus torqueat, praeter liquorem cornu cervi succinatum et anodynum mineralem atque alia huiusmodi sedantia et antispastica, moschus prae ceteris celebratur, quia spasmos relaxat, somnum placidissimum conciliat, et blandissime diaphoresim promovet. Sed optimae notae sit oportet, et dosi paulo liberaliore dandus est, si aliquid efficere eo velimus. Moschi potissimum causa hic *pulvis Tunquinensis* (1) excellere quam maxime dicitur (2). Inquietos et convulsionibus iam proximos mulcent levantque plurimum frictiones lenes corpori membrisque adhibitae; quod expertus commendat et suadet Allionius (3). Fricandum item pannis laneis subcalidis totum corpus, sed praecipue pectus (4) aut dorsum, quando sudor elici debet, aut si substiterit, revocari. Tunc etiam plurimum conducit fomentis humidis et calidis cutem laxare et rarefacere, aut vapore aqueo humectare et mollire. Certius vero optato fine potieris, si pulveri bezoartico aut e chelis cancrorum composito, aut cuicunque alii absorbenti addideris granum unum opii (5). Quam plurimis magno in pretio est camphora, non modo ut antiseptica, verum etiam ut antispastica et diaphoretica facultate mirifice pollens. Sed non semper exspectationi respondet, quod fortasse in hoc morbo vires vitae ple-

rumque modum excedunt. Hinc ab ea, ut noxia utplurimum abstinuit AUGUSTINIUS (6), et vix aliquid emolumenti ex ea perceptum vidit GASTELLERIUS (7). Imo pluries eam nocuisse et convulsiones induxisse aut accelerasse, mihi compertum est. Non sine igitur matura deliberatione, et tunc solum, cum vires languent, et calor exiguus est, ut excitari atque intendi debeant, ea uti convenit, nec illico largiores doses, ut vulgo fieri solet, ingerendae sunt. Quando autem vires deiectae sunt et deficiunt, eas decocto florum chamaemeli excitare tentabat COLLINIUS (8). STÖRCKIUS adhibebat *claretum ex conserva* florum cordialium. Apud nos vini aliquid largiri in usu est, et vere nihil vires praestantius erigit. Serum quoque lactis vinosum excellit. Si cum viribus deiectis pulsus simul minimus percipiatur, validiora etiam excitantia, uti camphora, quam modo dixi, vesicantia aliaque eiusmodi non reprobantur (9). Praeter haec ab aliis chinae chinae cortex aut solus, aut radici serpentariae, valerianae, contrayervae adiectus utiliter adhibetur (10). Diarrhoeam vero, nisi prope vires prosternat, adstringentibus cohibere non licet. Ex eius suppressione saepe exitium consequitur. HAMILTONUS pluries id conqueritur. Ipse contentus est pulvere margaritarum, aut theriaca, aut diascordio eam compescere, et vesicantium ope diaphoreticisque miliarem fomitem extrorsum proiicere, ne totus intestina versus confluat. Inter ea, quae interdum morbus non perfecte iudicatus relinquit, frequens est tumor leucophlegmaticus (§. CCCXCVIII.). Hunc cathartica et diuretica discutiunt (11). Reliqua sive symptomata, sive morbum subsequentia mala, qua ratione curanda sint, ex iis quae alibi tradita sunt, quisque non ignorabit.

(1) *Pulvis Tunquinensis.*
Rec. Moschi optimi gran. XVI.
Cinnabar. nativ. pp.
Coccinell. ana gr. XXIV.
M. f. pulv. dandus pro una dosi, aut in duas dividendus.

(2) VOGEL. §. 141.
(3) §. 148.
(4) VOGEL. *l. c. ib.*
(5) *Id. ib.*
(6) *L. c. p.* 69. 70.

(7) P. 362.
(8) L. c. p. 73.
(9) Collin. p. 74.
(10) Gastell. p. 363. 364.
(11) Vogel. l. c.

§. CCCCXLIII.

Larvati et complicati morbi curatio. — Simplicissima methodus compositae praefertur. — Post generalia initio adhibita quid magis prosit. — Potus qualis. — Diluens, refrigerans et diaphoresim promovens. — Potus nec caleat, nec frigeat. — Frigidum aliqui laudarunt.

Praecipuas de singularibus quibusdam remediis animadversiones attulimus, et quaedam breviter complexi sumus ad peculiaria symptomata etiam spectantia. Nihil vero de curationibus, quas morbi complicationes poscunt, dictum est, quia variari illae debent pro vario morbi genere, quocum miliare exanthema complexum est, aut cuius speciem induerit. Evidentissime enim liquet, ad morbi simulati aut complicati naturam respiciendum esse, accommodandamque curandi rationem, qualem nempe morbus iste requireret, si a miliari seiunctus esset, non tamen omnino neglecta coniuncti exanthematis consideratione, sic ut mixta curatio exsurgat, utrique malo opportuna. At non possum in universum satis inculcare, simplicissimam medendi methodum compositae et generosiori esse plerumque praeferendam, feliciusque illos aegros e morbo evadere, qui naturae opus non turbaverint, et diluentibus, temperantibus idoneoque diaetetico regimine plus confisi sint, quam medicamentorum farragine aut multiplici operationum adhibitione; quae animadversio si in quolibet morbo acuto utilis est, in exanthematicis vero, et speciatim in variolis et miliaribus pernecessaria est, nam natura ipsa fere omne opus absolvit. Itaque institutis in primo stadio, prout indicantia postulaverint, sanguinis missionibus, emesi aut alvi ductione, reliquum curationis naturae, tempori et diaetetico regimini maximam partem concreditur. Nos in Italia copiosissimum potum a principio ad finem usque praecipimus, et talem commendatum (1) video a plerisque ex nostratibus. Parari is so-

let ex decocto hordei, graminis, acetosae, cichorei, scorzonerae, aut panis albi, aut ex aqua purissima, uti est Nucerina, aut alia simili. Ei aliquid nitri adiicitur, aut succi mali aurantii lusitanici, aut medici, aut citrei, aut oxymellis, prout diathesis inflammatoria, aut alcalescens humorum natura exigere videatur. Acida vero non promiscue atque indiscriminatim praescribantur, sed eorum usus ad experientiae normam supra memoratam (§. CCCCXXXVIII.) expendendus est. Sic sanguis diluitur, temperatur, eius acrimonia obtunditur atque emendatur. Diluentem, refrigerantem atque antisepticum potum impendit etiam GASTELLERIUS (2), praestantioremque eum praedicat, qui lenem simul diaphoresim adiuvet. Id vero usui tantum erit, ubi sudores absint, aut non profuse effluant; alias enim diaphoretica aliena omnino essent et nocua. Diaphoresim promovendi consilio LUWIGIUS non timet decoctum radicum chinae, bardanae et sarsaeparillae proponere in potum ordinarium, et fortasse in regionibus frigidis, in quibus ipse degebat, opus est paulo activiore medicina (3). Apud nos tale decoctum, praesente febri, vix locum inveniret. Absente igitur febre, ut in miliari morbo apyretico aut in chronico, cui *purpura scorbutica* nomen est, si unquam dandum est, accommodatius videtur. Generatim potiones neque omnino calidae neque omnino frigidae esse debent, sed temperatissimae, DAMILANIO (4), AUGUSTINIO (5), LUDWIGIO (6) aliisque suasoribus. Hieme ad calidum potius quodammodo inclinent, aestate ad frigidum, aut ad eam temperiem, quae in atmosphaerico aëre, atque in cubiculo est. In altera certe periodo nunquam frigide bibere permittit ALLIONIUS (7). At, inquies, inventi sunt, qui non modo frigidam, sed nivatam etiam aquam potui affatim dandam consulunt. Verum hoc quidem, sed vel in eo solum casu id exsequuntur, in quo exanthemata deficiunt, vel in climate calidissimo et in hominibus potui perfrigido assuetis tentare audent; vel tanta apud nos curationum sic praestitarum exempla nondum suppetunt, ut sine temeritatis nota eorum consilia sequi universim liceat. Praeter decocta modo laudata conceduntur etiam emulsa ex seminibus melonum et serum lactis defaecatissimum, prout aegris magis arriserit, aut medicus opportunius existimarit.

(1) Allion. *l. c.* Damilan. *l. c.* Barald. *l. c.*
(2) *L. c. p.* 363.
(3) *L. c.* §. 229.
(4) *L. c.*
(5) *L. c.*
(6) *L. c.*
(7) §. 233.

§. CCCCXLIV.

Calor, frigus aërisque afflatus vitandus. — Temperatissimus sit calor aërque cubiculi. — Cubiculum amplum. — Aëris renovatio. — Aëris frigidi damna. — Lintea et indusia quando mutari liceat. — Calefactorium nocet. — Qua rationem differri possit linteorum mutatio. — Non licet e lecto surgere. — Victus.

Vitandus magna cura est nimius conclavium calor et nimia stragulorum copia, arcendusque itidem subitus aëris incurrentis afflatus, aut repentinum frigus; nam tam calor nimius, etiam exterior, ut alibi (§. CCCXCV.) ostensum est, quam subitum frigus aut aëris novi irruptio impedit, quo minus exanthemata egrediantur, aut iam egressa repellit (1). Temperatissimus igitur aër et calor cubiculi sit oportet. Quoniam vero aër cum hominum aut adstantium frequentia, tum aegri ipsius halitibus facile depravatur, ineptusque exspirationi excipiendae fit, is subinde opportunis horis consuetisque cautelis renovari debet. Si aeger in cubiculo amplo degat, tutissimum erit; difficilius enim effluviis contaminabitur magna aëris moles, et facilius novus admitti poterit aër, quin aeger irruentis aëris flatum aut frigus persentiat. Haenius, qui alioquin aëris frigidi et fautor et laudator acerrimus fuit, in hoc tamen morbo, cum adhuc liberum a quaestionibus animum haberet, quamcunque auram frigoriferam damnavit et timuit (2). Non me latet, multos hodie esse, qui neque aërem frigidum, neque linteaminum indusiorumque mutationem unquam suspectam habent aut reformidant. Gastellerius certe utrumque sine nocumenti metu suis aegris permittit (3). At alii, non nisi cautissime id faciunt. Hamiltonus aëris frigidi damna conqueritur (4). Linteorum vero et indusiorum mutationem in altera in primis periodo omnino prohibet Allionius (5), nec facile in morbi

fine, nisi sero admodum concedit. At interdum ita sudore madent, et foetidissimis effluviis scatent, ut noxii halitus, ni auferantur, iterum corpus subeant, aut inspiratione iterum recipiantur. Eo in casu illa mutari licet (6). Mutanda pariter sunt, quando lintea madida refrigerari incipiunt, sensumque frigoris inferunt. Hinc enim algor aegrum corripere potest, et exanthemata repellere. Tunc renovari ea fas est, sed magna cautione adhibita, ne nudo corpori frigus accedat. Cavendum praeterea est, ne lintea aut indusia frigida aut excalefacta nimis sint; nam prima frigore offendunt, altera aeque nocent cutim siccando et corrugando. Neque calefactorium inter lintea et stragula, quando humida sunt, immittendum est, ut vulgo fieri solet, quo exsiccentur. Calor enim eiusmodi aegro et cuti molestus et noxius evadit (7). Satius est, si nondum mutanda videantur linteamina, pannis lineis, siccis, levissime tepefactis sic, ut nec frigore, nec calore officiant, sudorem de corpore abstergere, et similes etiam inter corpus et indusia madida interponere, ut diutius et facilius sudor sine interruptione ferri possit. E lecto etiam surgere periculosissimum est, praesertim puerperis. In syncopen enim facillime incidunt, atque hinc pustularum regressus et convulsiones lethales subsequuntur. Hamiltonus saepe funestissima immaturae aut incautae eiusmodi e lecto surrectionis effecta vidit (8). Quod ad victum attinet, is quidem tenuis esse debet, praesertim febre vehementi et inflammatoria urgente. Talis tamen sit oportet, ut vires languidas instauret reficiatque. Nonnulli ius carnis vitulinae aut pulli gallinacei ad librae circiter pondus tertia aut quarta quaque hora suis aegris concedunt. Puerperis aliquid plus largiuntur, si morbus trahitur, aut ad inclinationem vergit. His enim iuscula ex pane trito ter vel quater in die parva copia dari permittunt praeter ius tenuissimum, quod potui ordinario datur. Sed consuetudinis, regionis temporisque ratio habenda est, ex qua variari non parum victus potest (9).

(1) Damilan. *L. c.*
(2) Collin. *p.* 75. *et* 89.
(3) *L. c.*

(4) *L. c. cap. VIII. p. 77. item hist. V. p. 109., et hist. XI. p. 142.*
(5) *L. c* §. 225.
(6) Augustin. *l. c.*
(7) Allion. *l. c.*
(8) *Cap. VI. p.* 65. 66. 67.
(9) Allion. §. 234.

NONNULLA SPECIATIM DE FEBRE MILIARI PUERPERARUM.

§. CCCCXLV.

Quid febris miliaris puerperarum? — Non differt a morbo miliari primario, nisi periculo maiore. — Errant qui factitia aut symptomatica esse semper volunt.

Narratum a nobis supra (§. CCCLXXXIII.) est, ex quo miliaria exanthemata in mulieribus recens enixis attente observari coepta sunt, morbum istum solis puerperis infestum et veluti proprium universim fere habitum esse, et peculiare hinc nomen, *febris* videlicet *miliaris puerperarum*, obtinuisse. Postquam vero a puerperis in alios cuiusque sexus ac conditionis homines aeque gradum facere visus est, uti post Lipsiensem illam cladem praecipue contigit, communem omnino creditum esse, neque essentia, causis effectisve ab illo puerperarum discrepare, nisi quod in puerperis ob puerperii complicationem saepius periculi magnitudine ac gravitate perniciosior videretur. Nostra demum aetate non defuisse, qui miliarem morbum non essentialem neque primarium reputaverint, sed factitium aut symptomaticum venditare annisi sint. Neque id tantum de iis exanthematis miliaribus, quae puerperis obveniunt, verum de omnibus etiam aliis, quae indiscriminatim in aegrotis apparent, generatim cogitatum esse, ita ut exanthemata ista vel omnia simptomatica, vel nulla esse possent. Quam graviter autem in iudicando illi erraverint, Störckium, Collinium, Tissotium aliosque expertissimos viros invictis argumentis sic demonstrasse, ut pene nullum dubium hac super re reliquum esset.

§. CCCCXLVI.

Parisienses medici novissime in aliam sententiam iverunt. — Planchonus et Gastellerius negant miliaria essentialia in puerperis.

Novissime tamen admissae communioris veriorisque sententiae quasi pertaesi, plerique medicorum Parisiensium, ut est genus hominum novitatis studiosissimum, paulatim in eam opinionem, quae miliaria exanthemata puerperarum differre a communibus et epidemicis, atque adeo symptomatica esse contendit, prolapsi sunt, quemadmodum nuperrime accepimus a cl. Chambono de Montaux (1) Parisiensi item medico, eodemque Regiae Societatis medicae sodali, qui eos aperte carpit et damnat, et se cum aliis ferme omnibus medicis provincialibus contra sentire pronunciat. Quapropter probabile admodum est, Planchonum (2) et Gastellerium (3), ut gratiam apud societatem medicam Parisiensem inirent, quae enodandam de febre miliari puerperarum quaestionem proposuerat, peculiari commentario respondisse, miliaria exanthemata, quae puerperis superveniunt, morbum *essentialem* sive primarium non esse, sed symptomaticum et omnino diversum a communibus vulgaribusque illis, quae epidemice interdum discurrunt, et vere essentialem morbum efficiunt, quod alibi (§. CCCLXXXIII.) iam subindicavimus.

(1) *Malad. des femm. t. I. chap. VIII. p.* 470. *in* 8. *Paris* 1784.
(2) *Dissert. sur la fièvr. miliair. des femm. en couch. et sur leur traitement etc.* §. 4.
(3) *Traité de la fièvre miliair. des femm. en couch. p.* 31. *et seqq.*

§. CCCCXLVII.

Eorum argumenta.

Argumenta vero, quibus miliaria exanthemata puerperarum a vero morbo miliari secernenda esse putant, in medium proferri oportet, ut, quantum roboris firmitatisque habeant, quisque comperire possit. Sunt

autem huiusmodi: Differt 1., inquiunt, febris miliaris puerperarum a vulgari, communi atque epidemica, quod haec *essentialis* sive primiaria est, et nulli sexui, aetati et conditioni hominum parcit; illa vero puerperas tantummodo corripit, ditioresque potius, quam pauperes, ob peculiarem vitae rationem, conclavia calida et regimen calefaciens. 2. Miliaris morbus essentialis invadit, quin exanthematum eruptionem sudores praecedant, et sine his singula sua stadia percurrit; contra in puerperis sudores et antecedunt exanthematum eruptionem, et comitantur assidui, adeo ut nulla exanthemata appareant, ubi nullus sudor manaverit. Hinc sudoris effecta miliaria dicenda omnino sunt. 3. Causa etiam differens est. In essentiali malo lympha et nervorum liquor peculiari, nec satis noto principio contaminantur; in puerperali humor lacteus aberrans, lochia retenta, gastrica saburra aliaeque impuritates exanthematis omnibusque symptomatibus causam materiamque suppeditant. 4. In illo exanthematum eruptio minuit et levat malum; in hoc nihil demit de symptomatum gravitate. Ubi vero ulla aut minima febris puerperarum exanthemata comitatur, tunc (ut difficultatem, quae eos manet, praevertant) consideranda esse aiunt, ut additamentum ad reliquas excretiones, quibus natura in puerperis se ab accumulatis congestisque pravis humoribus liberare nititur. 5. In illo exanthematum ad interiora regressus fere lethalis est; in puerperarum morbo non item. Hinc in illo curatio summa cum prudentia et cautione ineunda est, ne exanthemata intro vertantur; in hoc sine detrimento negligi ea omnino possunt. 6. Essentialibus sanguinis missio nocet, symptomaticis sive puerperalibus necessaria utilisque est vel post eruptionem, excepto casu, in quo dissolutione putrida humores liquescant. 7. Catharsis generatim prioribus noxia est, quia ea intro vocat, neque unquam, nisi sub finem, locum admittit; posterioribus quovis in stadio opportuna, imo necessaria. 8. Sectiones cadaverum nullum conspicuum vitium detegunt in morbo illo essentiali, in isto vero puerperarum inflammationes ostendunt; corruptiones, gangraenas uteri, intestinorum, pulmonis, cerebri, et praecipue viscera abdominis multimodis male affecta (1).

(1) Gastell. *l. c. p.* 31. *et seqq.*

§. CCCCXLVIII.

Allata argumenta examinantur. — Sive sporadicus, sive epidemicus idem morbus sit, nihil mutat eius essentiam. — Causa non est diversa in utroque. — Per se calor et calefaciens regimen miliaria non gignit. — Non semper puerperae immunes sunt a morbo miliari essentiali.

Atque haec quidem magna persuasione et veri etiam specie dicuntur, ut illis, qui auctoritati potius et celebritati scriptorum, quam rationum momentis acquiescunt, prima facie satisfacere possint, iis vero, qui penitus res intueri, et ad lancem revocare soliti sunt, et qui verum, vel saltem probabile pro ingenii modo investigare volunt, fortasse non possint. Quaedam enim falsa omnino assumuntur, quaedam dubia, quaedam exaggerantur, quaedam gratuito asseruntur, aut certe non accurate intra iustos fines conclusa, ut singula eodem ordine, quo prolata fuere, persequentes ostendere non difficulter speramus. Itaque quod *primo* statim *loco* ponunt, id nihil aliud innuere videtur quam discrimen, quo morbum sporadicum ab epidemico differre, omnes norunt. Quid hoc ad quaestionem, an miliaria puerperarum essentia et natura discrepent a reliquis, pertinet? Numquid pleuritis, exempli causa, quae sporadica est, desinit esse pleuritis, si epidemica evadat, et contra? Deinde protinus a principio tanquam certum ac demonstratum habent, causam in utrisque esse diversam, dum id est, quod in controversia quaeritur, et in disputatione versatur; aliundeque constat, ut indubiae observationes, quarum supra (§. CCCCXXVII.) mentio facta est, demonstrarunt, neque calorem cubiculi, neque vitae genus, neque calefacientia per se satis esse ad miliaria gignenda, nisi aliae causae intercedant, et si quando ista aliquid ad eorum genesin conferant, causarum remotarum locum obtinere; quod non magis proprium et familiare est puerperis, quam aliis quibuscunque, divitibus aeque ac pauperibus, quemadmodum ex historia huius morbi facile patet. Enimvero, quando puerperae, ut in aliquibus constitutionibus et locis aliquando contigisse scimus, fere omnes miliari exanthemate corripiuntur, quis, quaeso, unquam certo ostendat,

singulas eodem vitae genere et conclavium calore et regimine usas esse, et ditiores ideo frequentius et gravius conflictatas, pauperculas vero ob contrariam vitae rationem quasi immunes exstitisse? Sed demus, aliquando puerperas ex eiusmodi causis in miliaria incurrere, aut symptomatica in iis interdum esse posse; num idcirco sequitur, ut a miliari morbo essentiali semper immunes esse debeant? Num partus eas, quasi privilegio quodam, communibus reliquis morbis subtrahit subducitque? Nemo sanae rationis hoc dixerit.

§. CCCCXLIX.

Sudores tam in puerperis, quam in aliis communes sunt. — Sudores signum certius futurae miliaris eruptionis.

Falsum porro omnino est et experientiae contrarium, quod *secundo* loco adducunt, in essentiali sive primario morbo tam ante, quam post exanthematum eruptionem sudores abesse; in symptomatico vero illo puerperarum copiosos, profusos et fere perpetuos emanare, atque ideo alterum ab altero hoc discrimine distingui. Nam supra (§. CCCXC.) ostensum est, commune utrique esse eiusmodi phaenomenon, nec negare id potuit Gastellerius ipse in eo tractatu febris miliaris (1), quem ante aliquot annos edidit. Imo Damilanio (2) sudor iste adeo certum signum futurae miliaris eruptionis visum est, ut palam scripserit statueritque, si sudor deficiat, quanquam reliqua signa adessent, non exspectanda tamen exanthemata esse; et contra, si reliqua absint, hoc solo signo ea praevideri et praedici posse. Nec puto, quemquam reperiri, cui vel ex propria observatione, vel ex auctorum fide non constiterit, magnam in sudores propensionem inter certiora et frequentiora signa, quae exanthematum eruptionem praenunciant, habendam esse, ita ut argumentum retorqueri iure possit, puerperarum miliaria nullo modo distare ab aliis miliaribus exanthematis, hoc ipso quod in utrisque tam ante, quam post eruptionem sudoribus aegri fere diffluant. Neganti, ut convincatur et sententiam mutet, satis erit *Picardorum miliaris sudatoria*, ideo *la suette* dicta, quod eam perpetui sudores comitentur (3).

(1) *Essay sur la fièvr. miliair., à Paris* 1773. *p.* 86. 265., *et passim in historiis sub finem additis.*
(2) *L. c. p.* 56. *in not. c.*
(3) *Vid. Mém. de la sociét. Royal. de Méd. t.* 2. *p.* 46.

§. CCCCL.

Cur causa non sit diversa. — Lac et lochia saepe retinentur, quin miliaria gignantur. — Neque color albus a lacte originem ducit. — Nervi in utroque morbo maxime afficiuntur.

Tertio frustra causam materialem in utrisque diversam sibi confingunt. Quod de lacte, lochiis aliisque inquinamentis dicunt, aut mere hypotheticum est, aut complicationis quoddam potius genus, quam unica et vera causa miliaris exanthematis in puerperis. Potest siquidem in his lympha succusque nerveus peculiari noxioque principio, sive, ut vocant, venenato miasmate infici, ut in aliis hominibus essentiali morbo correptis, et praeterea vitium istud cum lacte, aut lochiis, aut aliis pravis humoribus retentis corruptisque complicari, quin ab his proxime malum pendeat. Potest etiam in puerperis ita depravari serum, vel lympha, vel alius quicunque humor, ut veneni sive miasmatis naturam induat, miliaremque morbum efficiat. Non ergo ita plana est, ut suadere sibi volunt, causae materialis differentia. Sed utut res se habeat, illud certum ratumque videtur, febrem miliarem in puerperis saepe observari, quin lac aut lochia aliquid vitii ceperint, aut subierint, aut aliae impuritates manifestae sint; et contra pluries lac et lochia retineri atque aberrare, aut alia inquinamenta occurrere, quin miliaria exanthemata erumpant, ut clinicorum frequens in morbis puerperarum observatio testatur. Neque denique, ubi exanthemata ad cutem efflorescunt, et colorem lacteum acquirunt, albedine hac illico indicium praebent certum, ex lacteo humore aberrante ipsa nasci, cum lacteus albidusque color non raro in pustulis miliaribus maturitatem adeptis etiam extra partum, imo in masculis adolescentibusque cernatur. Adde demum, quaecunque sit miliaris morbi causa, nervosum systema non minus in puerperis, quam in quibuscunque aliis affici convellique, si malignus et febrilis ille fuerit, quemadmodum quotidiana experien-

tia commonstrat. Ex quibus sane colligitur, frustra et sine causa miliaria puerperarum ab aliis sive sporadicis, sive epidemicis segregari, nec satis causae diversitatem in utrisque liquere.

§. CCCCLI.

Eruptio minuit morbum tam in puerperis, quam in aliis, si benignus est, et contra. — In puerperis frequentius malignus est. — Non differt ergo puerperalis ab alio. — Repulsio pustularum aeque periculosa in puerperis; non ergo earum cura negligenda.

Falsum quoque est generatim, quod *quarto* asseverant, videlicet eruptione exanthematum essentialem morbum minui et mitiorem reddi, non item illum, quo puerperae laborant, quia symptomaticus perhibetur. Nam non omnis essentialis morbus minuitur eruptione exanthematum, sed ille tantummodo, qui benignus est, non autem malignus, qui contra eruptione in ipsa, et post eam excandescit, et ferocit; quod iam alibi non semel a nobis aliisque animadversum est. Neque aliter evenit in miliari morbo puerperarum prout benignus aut malignus est; quanquam fateri oportet, saepius in his malignum esse, et pro complicatione periculosiorem. Tantaque est vis veritatis, ut vel ipsi inficiari nequeant, interdum miliaria etiam in puerperis, cum febre careant, aut exigua duntaxat stipentur, ad repurgandum ab excrementitiis humoribus corpus non parum conferre, id est, morbum, ut ego interpretor, minuere. Quae cum paria in utroque morbo spectentur, et modo eruptio levet febrim eiusque symptomata, modo intendat atque exasperet pro benignitatis aut malignitatis ratione, non est, cur alter ab altero natura et essentia discrepare dicatur. Itaque si in puerperis non minus essentialia sive primaria exanthemata sunt, quam in aliis, ut revera experientia multorum constat, profecto consequens est, ut in illis aeque lethifera, aut saltem discriminis plena pustularum repulsio habenda sit, neque earum in curatione ratio negligenda; contra quam *quinto* loco perperam tradiderunt. Testes appello post Hamiltonum in primis Hoffmannum, Junckerum, Allionium aliosque

quam plurimos clinicos, qui puerperas a retropulsis miliaribus in summum vitae periculum coniectas non raro viderunt, nisi bono fato uberior urina, aut lochiorum aut alvi fluxus, aut sudor, aut plures eiusmodi evacuationes simul iunctae exitium averterint, miliaremque humorem per hasce vias provide derivarint.

§. CCCCLII.

Sanguinis missio vel nocet, vel prodest, prout indicatur, vel non. — Exempla. — In puerperis non a morbo, sed a complicatione sanguinis missio et catharsis postulantur. — Quo sensu miliaria negligi possint.

Quod vero de sanguinis missione et catharsi *sexto* et *septimo* magna confidentia praedicant, et credi volunt, ut discrimen praedictum confirment, nullam fidem meretur. Nocet enim in utroque casu sanguinem mittere, aut alvum ducere, nisi indicantia alterutrum necessarium ostendant, quod pluribus in locis, et speciatim (§. CCCCXXXII. CCCCXXXIII. CCCCXXXIV.) etiam atque etiam declaravimus. Imo in epidemico miliari morbo saepe inveniuntur indicantia tam sanguinis mittendi, quam alvi ducendae, ut Allionius, Augustinius et Baraldius prae ceteris observarunt. Contra in puerperis raro Hamiltono occurrebant, et tum solum, cum pleuritis, suffocatio aut aliud symptoma gravius sese exserebat. Pro varia igitur circumstantiarum ratione tam in miliari morbo vulgari, quam in puerperali modo sanguinis missio, modo purgatio, modo neutra instituenda est. Si quando autem in puerperarum morbo miliari sanguinem, etiam iterato, imo praesentibus exanthematis, mittere, aut alvum quovis tempore solvere expedit, id non ipsius tantummodo causa fieri necesse est, sed eo potissimum quod cum lochiis retentis, lacte aberrante, plethora, inflammatione uteri, intestinorum, pulmonum cerebri aliorumque viscerum, aut cum saburra gastrica aut biliosa colluvie plerumque complicatus sit. Cumque saepe mala, quibuscum miliaris morbus in puerperis consociatur, ita urgeant, ut iis speciatim succurri cito et valide debeat; hoc solum sensu intelligendum est, miliaria interim negligi posse, videlicet eorum causa non omittenda esse auxilia, uti

sanguinis missionem aut catharsim, quae symptomati urgentiori opportuniora, imo necessaria videantur. Neque id peculiare et proprium est miliaris morbi puerperarum. Hoc ipsum in quovis alio miliari morbo complicato fieri debet, quemadmodum supra (§. CCCCXXXII.) ostensum est.

§. CCCCLIII.

Differentia ex sectionibus cadaverum aut nulla est, aut aliud significat quam volunt. — Gastellerius ipse fatetur reperisse inflammata viscera in vulgari miliarium morbo. Hamiltonus in puerperae cadavere non invenit ea vitia, quae adversarii iactant. — Observatio Hamiltoni confirmatur a J. B. Bianchio. — Planchoni ingenua confessio.

Quae *postremo* differentia adducitur ex cadaverum sectionibus, effecta potius demonstrat morborum, cum quibus in puerperis complicata miliaria fuerunt, quam horum a communibus atque essentialibus dissentientem naturam. Nam similia etiam extra puerperium in essentiali morbo complicato pro complicationis ratione ac varietate inveniuntur. Ut aliorum observata praetermittam, duas tantum cadaverum sectiones, quas apud Gastellerium ipsum reperio, in rei confirmationem proferam. Obiit ex miliari morbo essentiali Laurentius Duchene anno aetatis quinto et quinquagesimo. In eius cadavere lobus sinister pulmonum apparuit sanguine nigro et denso infarctus, qui etiam totam cellulosam substantiam oppleverat (1). Eodem anno, nempe 1771, intra quatuor aut quinque dies ex miliari morbo malignissimo periit D. Tas de Graix, *Vicarius Paroeciae d'Amilly* octo supra viginti annos natus. Cadaveris sectio detexit intra calvariam *leves* quasdam sanguineas *stases* et in intestinis hic illic *nonnullas phlogoses*, pulmones vero gravius affectos. In primis lobus sinister sanguine nigro, polypode et in cellulosum textum ubique effuso replebatur. Auriculam et sinum cordis sinistrum occupabat polyposa concretio, quae fortasse a morte demum gigni potuit (2). Nec tanta est diversitas effectuum in cadaveribus puerperarum repertorum, quantam adversarii ostentant. Nam Hamiltonus secuit cadaver cuiusdam puerperae ex hoc morbo defunctae, et nihil in eo morbosi deprehendit praeter polypodem in cordis

caveis concretionem (3). Cl. quoque Jo. Baptista Bianchius, anatomes professor Taurinensis, significavit cl. Allionio, se aliquando quidem uterum alicubi inflammatum in puerperarum cadaveribus offendisse, veram vero mortis causam plerumque oculorum sibi aciem effugisse (4). Ceterum ut ad modo memoratam eiusmodi complicationem revertar, hanc ipsam admittere etiam cogitur Planchonus (5), alioquin miliaria puerperarum a vulgari morbo miliari discernens, ubi ait: *verum tamen esto, complicationem causarum utriusque morbi efficere posse, ut admodum similes morbi fiant, imo ipsissimi; quod speciatim scire magni interest, ut necessariae cautiones ad rectam prudentemque curandi rationem adhibeantur.* Et rursum paulo post confitetur, hinc inductos fuisse scriptores ad credendum, *utrumque* morbum unum eundemque esse (6); conceditque demum, *revera, quaecunque sint causae generales morbi miliaris, signa tamen et symptomata fere semper in puerperis esse cum aliis eadem.* Hoc unum Planchono (7) dubium remanet, quod miliaria saepe in puerperis observentur, quin interea epidemice ea vagari videantur. Hinc colligit in puerperis ex peculiari et proprio humore eadem nasci. At, si vir eximius advertisset animum ad communissimam divisionem, qua miliaris morbus dispescitur in sporadicum et epidemicum, ut alii fere morbi, etiam exanthematici, omnem profecto hac super re scrupulum a se amovisset.

(1) *Ess. sur la fièvr. miliair. Observat. troisièm. p.* 232.
(2) *L. c. observat troisièm. p.* 239.
(3) *De febr. miliar. cap. VI. p.* 67.
(4) Allion. *l. c. cap. VIII,* §. 138.
(5) *L. c.* §. 7.
(6) *Id. ib.* §. 8.
(7) *Ibid.*

§. CCCCLIV.

Miliaris morbus idem est in puerperis ac in aliis. — Curatio eadem. — Complicatio discrimen facit. — Quid igitur in primis curandum. — Beccheri pilulae. — Ubi pilulae non conveniunt, quae substituenda. — Victus ratio.

Itaque cum miliaris morbus puerperarum nullo mo-

do ab eo, qui in alios cadit, diversus sit, atque uterque eandem naturam originemque agnoscat, reliquum est, ut eadem utrique curandi ratio conveniat. Iure igitur, cum curationem huiusce exanthematis exsequeremur, sic eam complexi sumus, ut quae etiam puerperis communis atque opportuna esset, non desideraretur. Supervacaneum idcirco existimo, peculiarem hic curationem proponere, et quasi actum, ut aiunt, agere. Si quid tamen discriminis in ea interdum statuendum sit, id omne a complicatione puerperii et a praecedente graviditate profluet. Consulo igitur, ut ad lochiorum praesertim fluxum respiciatur; nam si is subsistat aut minuatur, sanguinis missione, interdum etiam iterata opus est, et fomentis emollientibus uteri regio laxari debet, et lenibus aperientibus viae reserandae, ut lochia revocentur aut pro re nata promoveantur. Fereque eadem locum habent, quae in febri lactea puerperarum aut in febri puerperali recentiorum alibi a nobis praecepta sunt. Item si primae viae putrida colluvie turgeant, haec blande enematibus aut eccoproticis excutienda est. Ad lochia vero tam sustinenda, quam restituenda, si deficiant, alvumque leniendam, quae duo maximi momenti capita sunt, medici germani pilulas balsamicas Becheri, aut Stahlii, aut Hoffmanni quam accommodatissimas reputant, et earum grana duodecim aut quindecim quovis vespere ad aliquot dies dari praecipiunt (1). His enim vel lochia promoveri, vel diarrhoeam excitari existimant, quae non modo sordes intestinorum egerat, verum illorum etiam vicem quodammodo suppleat. At ubi febris paulo acutior, aut inflammatoria diathesis, aut uteri aliorumque viscerum inflammatio praesens aut imminens huiusmodi pilularum usum vetent, enemata certe repetita, oleum amygdalarum dulcium, sales neutri mitissimi, et flores cassiae refracta dosi utramque paginam adimplent. Victus ratio tenuis esse debet, qualem alibi puerperis praescripsimus, in progressu tamen paululum liberalior concedi poterit; evacuationes enim, quas perpessae sunt, aliquid plus alimenti efflagitant.

(1) Vogel. *l. c.* §. 141.

ADMONITIO DE PESTE.

§. CCCCLV.

Nemo non perspicit, ad exanthematicos morbos febriles pertinere saevissimum illum urbium et provinciarum vastatorem et humani generis destructorem, quem vulgo *pestem* nominant. Nam in hac et bubones et carbunculi et alia exanthematum genera ad corporis peripheriam prodeunt, nunc cum febre, nunc sine ea, et peticularem prope eius essentiam constituunt. Contages vero tanta in ea est, ut pernicissime in quosque alios malum propagetur, se diffundat universimque proserpat, ac pene omnes internecione deleat. Debuissem igitur hoc quasi agmen morborum claudere singulari de peste commentatione. Verum cum summo Dei O. M. beneficio factum sit, ut horrido eiusmodi spectaculo nunquam interessem, nec proinde luem unquam viderim, nec curaverim, non potuissem de ea referens, nisi auctores, qui me antecesserunt, serviliter exscribere, quin aliquid de meo adiicerem. Ne igitur actum, quod aiunt, agatur, satius duco tirones omnino remittere ad scriptores ipsos, qui de huiusmodi pernicie ex professo pertractarunt. Cumque horum aliqui ea, quae ipsi viderunt, scripto tradiderint, aliqui ex aliorum scriptis opus undique absolutissimum compilarint, superest, ut utrorumque lectionem etiam atque etiam commendem. Inter priores, quorum non exiguus est numerus, prae ceteris memorandi sunt Hieron. Mercurialis (1), Hieron. Capivaccius (2), Th. Sydenhamius (3), Ludovic. Septalius (4), Isbrand. Diemerbroeckius (5), Hodgesius (6), Chicoyneous (7) et e recentissimis Mertensius (8). Inter posteriores vero pro multis aliis erunt Lud. Ant. Muratorius (9) et Ant. Haenius (10), qui non modo quaecunque de peste aut observata aut scripta sunt, accuratissime collegerunt, verum propriis etiam animadversionibus et consiliis doctissime illustrarunt. Hos itaque legant et perlegant tirones velim, et alienis tum periculis tum laboribus sic in publicam utilitatem proficiant, ut, si quando in pestilentiae calamitatem incidant, quod avertant superi,

opera et consilio paratissimos et instructissimos ad omnia se monstrent (11).

(1) *De peste ann.* 1577. *Venet.*
(2) *Med. pract. lib. VI.*
(3) *Oper. sect.* 2.
(4) *De pest. et pestifer. affect. lib. V. Mediol.* 1622.
(5) *De peste Neomagi. Oper. t.* 2.
(6) *De pest. Lond. ann.* 1665.
(7) *Relation de la peste de Marseille, Paris* 1720.
(8) *Observ. medic. de febr. putrid., de peste nonnullisque aliis morb. P.* 2. *Cap.* 1. *Histor. pestis Moscovens. anni* 1771.
(9) *Del Govern. della peste e delle maniere di guardarsene, trattato diviso in politico, medic. ed ecclesiastic. Moden.* 1714. Itemque: *Relazione della peste di Marsiglia pubblicata dai Medici che hanno operato in essa con alcun. osservaz. di* LUDOV. ANT. MURATORI *ed altre giunte etc. Moden.* 1721.
(10) *Rat. medend. P. XIV. sect. alter. de peste.*
(11) Fortasse ad hanc morborum classem referendi fuissent tumores parotidum et maxillarium glandularum, vulgo *Orecchioni* dicti, quod multa habent cum exanthematicis morbis communia. Verum, quia nondum observationibus id satis comprobatum est, satius duximus de iis in capite XV. Voluminis III. verba facere.

EXPLICIT
VOLUMEN SECUNDUM.

INDEX

CAPUT I.

DE MORBIS EXANTHEMATICIS FEBRILIBUS GENERATIM

CAPUT II.

DE ERYSIPELATE.

Prognosis.

Curatio.

CAPUT III.

DE IGNE SACRO, QUEM ZOSTERA SIVE ZONAM VOCANT.

CAPUT IV.

DE PURPURA SCARLATINA.

PURPURA SCARLATINA BENIGNA.

Causae.

Prognosis.

Curatio.

PURPURA SCARLATINA MALIGNA.

CAPUT V.

DE EXANTHEMATE URTICATO.

Curatio.

Essera, porcelaine gallis dicta.

CAPUT VI.

DE ESSERA VOGELII.

CAPUT VII.

DE PEMPHIGE RECENTIORUM SIVE MORBO PHLYCTAENOIDE.

CAPUT VIII.

DE MORBILLIS.

Curatio benignorum.

Morbilli maligni.

Prognosis.

Curatio malignorum

Morbi secundarii.

Morbilli anomali.

Morbilli sine morbillis.

Febris morbillosa Sydenhamii.

Morbillorum insitio.

CAPUT IX.

DE VARIOLIS

VARIOLAE DISCRETAE BENIGNAE.

VARIOLAE DISCRETAE MALIGNAE.

VARIOLAE CONFLUENTES BENIGNAE.

VARIOLAE CONFLUENTES MALIGNAE.

Symptomata nonnulla notatu digniora, discretis et confluentibus variolis communia.

Prognosis.

Curatio.

Eruptio.

CAPUT IX.

DE VARIOLIS

VARIOLAE DISCRETAE BENIGNAE.

VARIOLAE DISCRETAE MALIGNAE.

VARIOLAE CONFLUENTES BENIGNAE.

VARIOLAE CONFLUENTES MALIGNAE.

Symptomata nonnulla notatu digniora, discretis et confluentibus variolis communia.

Prognosis.

Exsiccatio.

FEBRIS VARIOLOSA SINE VARIOLIS.

VARIOLAE SPURIAE.

CAPUT X.

DE PETICULIS SIVE DE MORBO PETECHIALI.

Peticulae benignae exemplis illustrantur.

CAPUT XI.

DE MORBO SIVE EXANTHEMATE MILIARI.

Diagnosis.

Prognosis.

Nonnulla speciatim de febre miliari puerperarum.

ADMONITIO DE PESTE.